

24175

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

16. YÜZYIL BAZI DÎVÂN ŞÂİRLERİNİN
TÜRKÇE DÎVÂNLARINDA
KOZMİK UNSURLAR

(BÂKÎ - FUZÛLÎ - HANÂLÎ BEĞ - NEV'Î - NAHÎÂ BEĞ)

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN: SABAHAT DENİZ

DANIŞMAN : YARD.DOÇ.DR. NEJAT SEFERCİOĞLU

İSTANBUL 1992

Ö N S Ö Z

Divân Edebiyatı olarak isimlendirilen Klâsik Edebiyatımız, çok zengin bir kültürün mahsulünü ihtivâ etmektedir. Bu mahsullerin bütün aydınlığıyla ortaya konulup incelenmesi gerektiği inancındayız. Bu sebeple de bu mahsullerin tahlil yoluyla incelenip değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Bu düşünceden hareketle, aynı maksat için gayret gösteren, bizden önceki hocalarımızı da örnek alarak tahlili bir çalışma yapmaya karar verdik.

Edebî eserlerde devrin çeşitli telâkkî, inanç ve gelenekleri ile ilim özelliklerini de az veya çok tesbit etmek mümkündür. Bu itibârla okumuş olduğumuz eserlerde kozmik unsurların bir hayli fazla olması da dikkatimizi bu yöne çekmekle bizi, bu konuda çalışmaya teşvik etmiştir. Buradan hareketle konumuzu, kozmik unsurların tahlili olarak tesbit ettik. Konumuzun tekvinle de alâkası vardır, fakat bu konu da başlıbaşına bir araştırma yapmayı gerektirecek genişlikte ve ehemmiyettedir. Bu sebeple üzerinde fazla durmadık. Sıra hangi dönemi ve hangi eserleri inceleyeceğimize gelmişti. Bunun için de Osmanlı İmparatorluğu'nun en ihtişamlı devri olan ve dolayısıyla da ilim, sanat vs. gibi bütün kültür faaliyetlerinde en başarılı olduğu ve en zirve şairleri yetiştirip âbide eserler vücûda getirdiği XVI.yüzyılı tercih ettik. Ancak, bu yüzyılda yetişen şairlerin hepsini incelememiz, doktora çalışması sınırları içinde mümkün değildir. Bu itibârla şairlerin sayısını da mahdut tuttuk ve dönemin zirve şairleri sayabileceğimiz Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beğ, Nev'î ve Yahyâ Beğ olmak üzere beş şairle sınırladık. Bunları seçmemizdeki diğer bir husus da hepsinin de lâtin harfleriyle, divânlarının neşrinin yapılmış olmasıdır. Böylelikle çalışmamızın konusu, "16.Yüzyıl Bazı Divân Şâirlerinin (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beğ, Nev'î, Yahyâ Beğ) Divânlarında Kozmik Husûsiyetler" olarak şekillenmiş oldu.

Giriş bölümümüzde de bütün detaylarıyla izâh ettiğimiz çalışma metodumuz ile araştırma ve incelemelerimiz neticesinde bu eserimizi vücuda getirmiş bulunuyoruz.

Bu çalışmamızda doğrudan doğruya dünün veya bugünün kozmik (astronomik ve astrolojik) meselelerini ele alıp değerlendirmiş bulunmuyoruz. Malzemelerimiz itibâriyle birinci hedefimiz, divânlarda, dolayısıyla 16.asrın şiirinde kozmik husûsiyetlerin tesbiti ve bunların ne şekilde kullanıldığı ve değerlendirildiğidir. Dolayısıyla çalışmamızda da görüleceği üzere asıl ağırlık edebî mâhiyettedir. Yer yer bunların edebî özellikleri üzerinde fazlaca durmuşsak, bu itibârla aykırı görülmeyeceğini ümid ederiz.

Üzerinde uzun süre titizlikle çalıştığımız bu tezimizle Klâsik Edebiyatımızın bir yönüyle de olsa aydınlatılmasına katkıda bulunabilmişsek bahtiyâr olacağız.

Ayrıca böyle bir konuda beni zevkle çalışmaya teşvik eden, hiç bir zaman ilmimi esirgemeyen, bir baba şefkatiyle bağrına basıp himâye eden, iyi yetişebilmemiz için elinden gelen her türlü fedâkârlığı yapan, tezimi sabırla ve büyük bir titizlikle yönetirken hayatının en verimli çağında Hakk'ın rahmetine kavuşan ve Hz.Peygamber'in "âlimin mürekkebi, şehidin kanıyla denktir" hadis-i şerifi mücibince mertebesini bulduğuna inandığım, merhum hocam Prof. Dr. Âmil ÇELEBİOĞLU'na Allah'tan rahmet diler, hürmetle yâd ederim. O'nun mânevî varlığından, tezimin yönetmenliğini devr alan, aynı sabırla ve titizlikle kontrol eden ve hiç bir konuda yardımlarını esirgemeyen hocam Yard.Doç.Dr.Nejat SEFERCİOĞLU'na da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kaynak eserler bulmada ve bir çok müşkülümün hallinde yardımlarını esirgemeyen hocam Prof.Dr.Orhan BİLGİN'e ve yardımlarını her zaman şükranla anacağım emeği geçen bütün hocalarıma teşekkür eder, saygılar sunarım.

Sabahat Deniz

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
I. Gökyüzü ..	14
A- Gökyüzü İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	14
1. Eski Astronomi Bilgisine Göre Gökler.....	14
a- Göklerin İnsanlar Üzerindeki Tesiri	15
b- Göklerle İlgili Telâkkiler.....	16
c- Şekil Bakımından Gökler.....	17
ç- Renk Bakımından Gökler	17
2- Göklerle İlgili Dinî Husûsiyetler.....	18
a- Allah (c.c.)	18
b- Melek.....	18
c- Kur'ân-ı Kerim ve Diğer Mukaddes Kitaplar.....	19
ç- Âyetler	19
d- Peygamberler.....	20
1- Hz. Muhammed (s.a.v.).....	20
2- Hz. İsa.....	22
3- Hz. Yâkub ve Hz. Yûsuf	22
4- Hz. İsmâil	22
e- Kader ve Kaza.....	23
f- Kıyâmet	23
g- Diğer Dinî Hususlar	24
3- Göklerle İlgili Sosyal Hayat.....	24
a- Âdetler ve Gelenekler	25
4- Göklerle İlgili Masal Motifleri.....	26
5- Gökler ve Mûsikî.....	26
6- Gökler ve Hayvanlar.....	28
a- Kuşlar	28
aa- Umûmî Olarak Kuş.....	28
bb- Kuş Çeşitleri.....	28
1- Ankâ (simurg).....	28
2-Baykuş (bûm)	29
3-Güvercin (kebûter)	29
4-Hümâ	29
5-Karga.....	30
6-Semender.....	30
7- Şâhin.....	30
8-Şehbâz (doğan)	30
9-Tavus.....	30
b. Dört Bacaklı Hayvanlar.....	31
c. Sürüngenler	31
7- Gökler ve Mücevherat.....	31
8- Göklerle İlgili Bazı Tabiat Hâdiseleri	32
a-Cemre	32
b-Çiğ (çise, jâle, şebnem).....	32
c. Kar	32
ç- Yağmur (bârân).....	33
d- Yıldırım.....	33
9- Hareket Bakımından Göklerle İlgili Olan Bazı Hâdiseler	33
10- Gökyüzü ve Yeryüzü.....	34
11 - Göklerle İlgili Deyimler.....	34
12- Şâirlerin Göklerle İlgili Orijinal İfâdeleri.....	37
B - Gökyüzü İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	39

1 - Abdal (derviş).....	39
2 - Ağz.....	39
3 - Altınlı Kaftan.....	40
4 - Altın saçan kişi.....	40
5 - Anbar, kiler.....	40
6 - Arslan (şîr).....	40
7 - Âşık.....	41
8 - At (edhem, eşheb, rahş, semend, tevsen).....	41
9 - Atlas kumaş.....	42
10 - Av.....	43
11 - Âvâre, çılgın, deli.....	43
12 - Avcı.....	43
13 - Avlanılacak yer (saydgeh).....	44
14 - Ayna (âyîne).....	44
15 - Ayna tutan.....	46
16 - Baba.....	46
17 - Bağ (bâğ-ı İrem).....	47
18 - Bahçıvan.....	47
19 - Bal.....	47
20 - Basamak.....	47
21 - Baş (ser).....	48
22 - Beşik(gehvâre).....	48
23 - Bileyi çarkı.....	48
24 - Bina.....	48
25 - Bina yapan, mîmâr.....	49
26 - Bi-sûtûn dağı.....	49
27 - Boy.....	49
28 - Buhurdan (micmer).....	49
29 - Bukalemun.....	50
30 - Buz.....	50
31 - Büyücü (sihir-sâz).....	50
32 - Câmi.....	50
33 - Cellâd.....	51
34 - Cennet.....	51
35 - Çadır (bârgâh, çetr, hârgâh, hayme, otağ).....	51
36 - Çanak.....	53
37 - Çarha (çömlekçi çarkı).....	53
38 - Çenber.....	53
39 - Çeng.....	53
40 - Çıkrık.....	54
41 - Çiftçi (dihkân).....	54
42 - Çini (kâşi).....	54
43 - Çizme (mûze).....	54
44 - Çöl, sahra.....	55
45 - Dağ (Kaf,kûh, kulle).....	55
46 - Dağarcık (enbân).....	56
47 - Damla (katre).....	56
48 - Dâne.....	56
49 - Değirmen.....	56
50 - Deniz (Bahr, deryâ, ummân).....	58
51- Dergâh (dergeh).....	59
52-Devât (hokka).....	59
53- Deve (ûştûr).....	59
54- Dönme dolap.....	60
55- Dul kadın (bîve).....	60

56- Dürbün (âlet-i mülâhaza)	60
57 - Eğlence meclisi (bezm).....	61
58 - El (dest-i felek, dest-i kaza, pençe)	61
59 - Elbise (câme, libas, çul).....	62
60 - Encümen, komisyon	63
61 - Eşik (âsitân).....	63
62 - Etek (dâmen).....	63
63 - Ev	63
64 - Fener (fânûs).....	64
65 - Fişek (çark-ı felek).....	64
66 - Gelin (arûs).....	65
67 - Gelin duvağı (burka')	65
68 - Gelin süsleyici (meşşâta)	65
69-Gemi (fûlk, keştî, zevrak).....	66
70 - Gezilen yer	66
71 - Gönül	66
72 - Göz (çeşm).....	67
73 - Gözleyici (mubassır).....	67
74 - Gül bahçesi (çemen, gülistan, gülşen, gülzâr, sebze)	67
75 - Habab	68
76 - Haberci (peyk).....	68
77 - Halı.....	68
78 - Hamam (germâbe, hammâm).....	68
79 - Harâmî	69
80 - Hattat	69
81 - Hırsız ('ayyâr).....	69
82 - Hilekâr	70
83 - Hisar (burç, kale)	70
84 - Hizmetçi.....	71
85 - Hokkabaz (lu'betbâz, şu'bedebâz)	71
86 - İki yüzlü kadın (zen-i bâzâr)	72
87 - İnsan	72
88 - İşçi (müzdûr).....	75
89 - Kadeh (câm, sâgar)	75
90 - Kafes.....	76
91 - Kalbur (gırbal)	76
92 - Kalkan.....	77
93 - Kandil.....	77
94 - Kanlı kâtil (çarh-ı hûnî)	77
95 - Kapı (bâb, dervâze)	78
96 - Kaplan (peleng).....	79
97 - Karanlıklar ülkesi(Zulmet).....	79
98 - Kâse.....	79
99 - Kâtip.....	80
100 - Kelek.....	80
101 - Kese (para kesesi).....	80
102 - Kible	80
103- Kılıf (gılaf)	80
104- Kına (hınna).....	81
105-Kilise (deyr).....	81
106- Kitap.....	81
107- Kocakarı (pîrezen).....	81
108 - Kova.....	82
109 - Köle, kul (abd).....	82
110 - Kubbe (eyvan, kıbâb, tâk)	82

111 - Kulak (gûş)	84
112 - Kulbe-i ahzân	84
113 - Kûy (sevgilinin semti).....	84
114 - Kuyumcu.....	85
115 - Lamba.....	85
116 - Leğen (taşt)	85
117 - Mağara (gâr)	85
119 - Mehterhâne.....	86
120- Menzil.....	86
121- Merdiven (nerdübân).....	86
122- Mesken (me'va, penah,yurt).....	86
123- Mevlevî.....	87
124- Meydan.....	87
125- Miğfer (tugulga).....	88
126- Minber	88
127- Misâfir (mihmân)	88
128- Muhasib.....	88
129- Muhtesib.....	88
130- Mücevher kutusu (dürc).....	88
131- Müşteri	89
132- Nehir.....	89
133 - Nun harfi.....	89
134 - Ocak (mangal).....	89
136- Orman (bişe).....	90
137 - Öğretmen (pîr).....	90
138 - Örgülü saç.....	90
139- Perde	90
140- Perdedâr	91
141 - Pîr (ihtiyâr)	91
142- Pirûze tabak.....	92
143- Püte	93
144- Rakkas.....	93
145 - Reml tahtası	94
146 - Rûznâme.....	94
147 - Sadef.....	94
148- Sâkî	94
150- Saman çöpü (kâh).....	95
151- Sandık (sanduka)	95
152- Saray (eyvan, kasr).....	95
153 - Sarık (destar).....	96
154- Satranç tahtası.....	97
155 - Sayfa (evrâk, levh, safha, sahâyif)	97
156 - Sâzende.....	98
157 - Sevgili (habîb)	98
158 - Sine	98
159 - Sofra (hân, simat)	98
160 - Su.....	99
161 - Şâh, padişah.....	99
162 - Şehir	99
163 - Şişe.....	100
164 - Tabak	100
165 - Tâc.....	100
166- Taht (serir).....	101
167-Tandır (tennûr)	101
168- Tarla (kişt-zâr, mezra').....	102

169 -Tas.....	102
170 - Tavan (sakf).....	103
171 - Tavus.....	103
172 - Tekke, dergâh.....	103
173 - Terzi.....	103
174 - Testi (kuze).....	103
175 - Top.....	104
176- Tuzak (dâm).....	104
177 - Tûlbend (dûlbend).....	104
178- Uçurtma (kâğıd uçurma).....	104
179 - Ülke (mülk).....	104
180 - Yay (keman).....	105
181 - Yedi başlı ejder (ejdehâ-yı heft-ser).....	105
182 - Yelken (bâdbân).....	106
183 - Yılan (mâr).....	106
184 - Yuva (âşiyân).....	106
185 - Yüz (peyker, rûy).....	106
186-Yüzük taşı (nigîn).....	107
187 - Zâl.....	107
188 - Zırh (cevşen,zırh).....	108
189 - Zikir Halkası.....	108
190- Zindan.....	108
II - Yıldızlar.....	109
A - Yıldızlarla İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	109
1- Eski Astronomi Bilgisine Göre Yıldızlar.....	109
2 - Yıldızlarla İlgili Dinî Unsurlar.....	112
a- Kiyâmet.....	112
3 - Yıldızlar ve Sosyal Hayat.....	113
a - Örf ve Âdetler.....	113
4- Yıldızlarla İlgili Deyimler.....	114
B- Yıldızlarla İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	116
1- Akça, pul.....	116
2 - Altın (zer).....	116
3 - Arkadaş (hemser, ihvan).....	117
4 - Arpa (cev).....	117
5 - Asker (sipah).....	117
6 - Âşık.....	118
7 - At (semend).....	118
8 - Ateş (ahker).....	118
9 - Av (şikâr).....	118
10 - A'yân.....	118
11 - Benek.....	118
12 - Çadır.....	119
13 - Çiçek (ezhâr).....	119
14 - Çiğ (jâle).....	119
15 - Çivi.....	119
16 - Çocuk (etfâl).....	120
17 - Damla (katre).....	120
18 - Dâne (erzen).....	120
19 - Diş.....	121
20 - Eşkal.....	121
21 - Fındık.....	121
22 - Geda (fâkir).....	121
23 - Gonca.....	122
24 - Gönül.....	122

25 - Gz (eşm).....	122
26 - Göz yaşı (eşık).....	123
27 - Gl.....	124
28 - Habab.....	124
29 - Hal (ben).....	124
30 - Haşhaş.....	124
31- Hurf.....	124
32 - İ oğlamı.....	125
33 - İnci (dürr, gevher, güher).....	125
34 - İşçi.....	125
35 - Kandil (erg, meş'al).....	125
36 - Karanfil.....	126
37 - Kervan (katar).....	126
38 - Kıvılcım (şerer, şirr).....	126
39 - Köpek (it).....	126
40 - Kul.....	126
41- Kum tanesi.....	127
42 - Kuş (murg).....	127
43 - Meclis (bezm).....	127
44 - Meze (nukl).....	127
45 - Miğfer.....	127
46 - Misfir (mihmn).....	128
47 - Mum (şem').....	128
48 - Nergis.....	128
49 - Nokta.....	128
50 - Para (nakd, direm).....	129
51- Pencere (revzen).....	129
52 - Pervne.....	129
53 - Peykn.....	129
54 - Rakam (erkam).....	130
55 - Rehber (reh-nm).....	130
56 - Sakal kılı.....	130
57 - Saman.....	130
58 - Taş (seng).....	130
59 - Ter.....	131
60 - Tesbih taneleri.....	131
61 - Turunç.....	131
62 - Yağmacı.....	131
63 - Yaprak (berg-i hazn).....	131
64 - Yara (dğ).....	131
65 - Yazı (hat).....	132
66 - Yumurta (beyz).....	132
67 - Hz. Ysuf.....	132
68 - Zil.....	132
C - Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri.....	132
1- Bent'n-na'ş (Büyükayı).....	132
2- Demir Kazık (Kutup yıldı).....	133
3. Ferkadan (Ferkadeyn).....	133
4 - Kuyruklu Yıldız.....	133
5 - Nesr-i T'ir.....	134
6 - Samanyolu (Kehkeşn, Mecerre).....	134
a - Eşık (sitin).....	134
b - İp, Kemend.....	135
c - Kemer.....	135
 - Kervan.....	135

d - Köprü	135
e - Sümüklü Böcek Cilvegâhı.....	135
f - Yemek.....	136
g - Yol.....	136
h - Zincir.....	136
7- Simâk.....	136
8- Sühâ.....	137
9- Süheyl	137
10- Şihâb (sâkıb)	137
a- Altın cedvel.....	138
b- Düğme	138
c- Gevher.....	138
ç- Göz yaşı	138
d- Kalem	138
e- Kaplan (pelheng)	139
f- Kıvılcım (şirâr)	139
g- Mum (şem°)	139
h- Ok	139
ı- Taş (seng).....	139
i-Yular (mehâr).....	139
j- Zehir (ağü)	140
11- Ülker (Peren, Pervin, Süreyyâ).....	140
a- Aile ('ayâl)	140
b- Ârifler.....	140
c- Ashab.....	140
ç- Ben (hal).....	141
d- Cemiyet.....	141
e- Çivi.....	141
f- Damga.....	141
g- Diş	141
h- Göz yaşı.....	142
ı- Kaplan.....	142
i- Nergis	142
j- Noktalar.....	142
k- Salkım (hüşe).....	143
l- Sünbül	143
m- Sürü	143
n- Şiir (nazm).....	143
o- Ter ('arak).....	143
ö- Tesbih.....	144
p- Vezir, Paşa	144
III - Burçlar	144
A - Burçlar İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	144
B- Burçların Özellikleri	147
1- Akrep Burcu	147
2- Arslan Burcu	147
3- Balık Burcu (Hût).....	148
4 - Başak Burcu (Sünbüle).....	148
5- Boğa Burcu (Sevr)	148
6- Koç (Kuzu) Burcu (Hamel).....	149
7-Kova Burcu (Delv)	149
8- Terazî Burcu (Mizan).....	150
9- Yay Burcu (Kavs).....	150
10- Yengeç (Harçeng, Seretân).....	150
IV- Seyyareler (Yedi Gezegen).....	151

A - Seyyârelerle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	151
B - Seyyârelerin Özellikleri.....	151
IV-1. Zuhâl (Keyvan, Satürn, Sekendiz).....	151
A- Zuhâl İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	151
B- Zuhâl İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	152
1- Bende (kul, köle).....	152
2- Hane (ev).....	152
3- Mahmil.....	153
4- Menzil.....	153
5- Mücevher (cevâhir).....	153
6- Müzdür (işçi).....	153
7- Nâyib (vekil).....	153
8- Pasban (gece bekçisi).....	153
IV-2. Müşteri (Bercis).....	154
A- Müşteri İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	154
B- Müşteri İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	154
1- Cevâhir.....	154
2- Göz yaşı.....	154
3- Makam.....	154
IV-3. Merih (Behram, Belkıs, Mirrih).....	155
A- Merih İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	155
B- Merih İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	155
1- Lâle.....	155
2- Savaşçı.....	155
3- Sünnetçi.....	156
IV-4. Güneş (âfitâb, gün, hurşid, mihr, şems).....	156
A- Güneş ile ilgili Gerçek Husûsiyetler.....	156
B - Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	167
1 - Abdal.....	168
2 - Ağız (dehen).....	168
3- Âh.....	168
4 - Akıl.....	168
5 - Allah Allah Sedâsı.....	168
6 - Altın Cedvel.....	169
7 - Altın para.....	169
8 - Altın üskûf.....	169
9 - Ana.....	169
10- Arkadaş (hemdem).....	170
11 - Arslan (şîr).....	170
12- Asker.....	171
13-Âşık.....	171
14 - Aşk ('İşk).....	171
15 - Ateş.....	171
16 - Ayna (âyîne).....	172
17-Âyinedâr (ayna tutan).....	173
18- Ayva.....	173
19-Baba (peder).....	173
20- Baş.....	174
21- Bayrak (liva, sancak, tuğ).....	174
22- Bâzû - bend.....	175
23- Bekçi (pâsbân).....	175
24- Ben (hal).....	175
25-Birâder (erkek kardeş).....	176
26- Buhurdan (micmer).....	176
27- Burak.....	176

28- Çadır (hargeh, otağ).....	177
29- Çavuş.....	177
30- Çeşme.....	177
31- Deffâf.....	178
32- Dellâl.....	178
33- Derbân (kapıcı).....	178
34- Devat.....	178
35- Dil (zebân).....	179
36- Dilenci.....	179
37- Dîvâne (deli, mecnun).....	179
38- Dönme Dolap.....	179
39 - Hz. Ebûbekir (Yâr-ı Gâr).....	180
40 - Ekmek (nân).....	180
41- El (pençe, dest).....	180
42-Elbise (câme, libas).....	181
43- Elek.....	181
44- Elma (sîb).....	182
45- Esir.....	182
46- Eyer (ters dönmüş eyer).....	182
47- Gelin (aruz).....	182
48- Geyik (gazâl, gazâle).....	182
49- Gönül (dil).....	183
50- Göz (çeşm).....	183
51- Gözlük.....	183
52- Gül.....	184
53- Habbe.....	184
54- Haçer.....	184
55- Harman (hurmen).....	184
56- Harâmî.....	185
57- Hz. Hüseyin.....	185
58- Hazan yaprağı.....	185
59- Hırsız (dûzd).....	185
60- Hizmetçi.....	185
61- Hokkabaz.....	186
62- Hüma.....	186
63- Işık dervişi.....	186
64- İbrahim Paşa.....	186
65- İlim.....	186
66- İnci (dürr, gevher, güher).....	187
67- İnsan.....	187
68 - İp (tinab).....	187
69 - İsfendiyar.....	188
70- İşâret (şîâr).....	188
71- Kabak.....	188
72- Kadeh (cam, sağar).....	188
73- Kalem.....	189
74- Kalkan kubbesi.....	190
75- Kandil (çerağ, meş'al).....	190
76- Kâse.....	191
77- Kâse-lîs (kâse yalayan).....	191
78- Kâşif.....	191
79- Kemend.....	191
80- Kılıç (tiğ, şemşîr).....	192
81- Kıvılcım (şerâr).....	192
82 - Kitap.....	193

83 - Kopuz	193
84 - Kul, Köle (bende)	193
85- Kulak (sem')	194
86 - Kuloğlu (altun �sk�fl�)	194
87 - K�l�h	194
88 - L�le	195
89 - Maşraba	195
90 - Matla'	196
91 - Mevlevi	196
92 - Miğfer	196
93 - Misafir (mihm�n)	196
94 - Mum (şem')	197
95 - M�hr	197
96 - Mürebbiye	197
97 - Mürşid (mürşid-i n�r�n�), şeyh (şeyh-i irf�n)	197
98 - Müşteri	198
99 - Na'l	198
100 - Nakkare	198
101 - Nehir	198
103 - Nilüfer	199
105- Padişah	199
106 - Papağan (t�ti)	200
107 - Parmak (eng�şt)	201
108 - Pencere (revzen)	201
109 - Pergel (altın pergar)	201
110 - Hz. Peygamber	201
111 - Peyk (haberci, postacı)	202
112- Sadak (ok torbası)	202
113- Sanem (put)	202
114- Sarık (destar)	202
115- Sayfa	203
116- Serd�r	203
117- Ser-i pist�n	203
118 - Sevgi (mihr)	204
119 - Sevgili	204
120- Sorguç	205
121 - Su	205
122- S�p�rge (c�r�b)	205
123- S�v�ri	205
124- ş�hb�z	205
125- şarap (mey)	206
126 - şems-i Tebriz�	206
127 - şemse	206
128- ş�ir	206
129- Tabak	206
130- Tabl-b�z (davulcu)	207
131- T�c (efser)	207
132- Tas	207
133- Taş	207
134- Tavus (�rem t�v�su, t�v�s-ı zerr�n-per)	207
135 - Tel (t�r)	208
136- Testi (k�ze)	208
137- Top (g�y)	208
138- T�ğ Perçemi	209
139- Tuğla (huşt)	209

140-Türbedâr.....	209
141- Uçurtma.....	210
142 - Yara (dâğ)	210
143 - Hz. Yûnus.....	210
144 - Hz. Yûsuf.....	210
145- Yüz, yanak.....	211
146 - Zencir	211
147- Ziyaretçi (zâ'ir)	212
IV-5. Zühre (Çulpan, Nahid, Venüs)	212
A- Zühre İle İlgili Gerçek Husûsiyetler	212
B - Zühre İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	213
1 - Çalgıcı (Sâzende).....	213
2 - Çengi	213
3 - Göz yaşı.....	214
4 - Kara biber (füfûl)	214
5 - Sâkî.....	214
IV-6. Utarid (Merkür, Tîr)	214
A - Utarid İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	214
1 - Kâtip (debîr).....	215
2 - Ok (tîr).....	215
IV-7. Ay (bedr, dolunay, hilâl, kamer, mâh, meh).....	215
A - Ay İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	215
B- Ay İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler	225
1-Âb-ı Hayât (Çeşme-i Hayvân).....	225
2-Ağz.....	226
3-Akçe.....	226
4- 'Alem (mehçe).....	226
5-Alev (şu'le).....	227
6-Alın (cebin).....	227
7-Altın (zer).....	227
8- Altın üskûf.....	228
9-Ana (mâder)	228
10-Anahtar (miftah)	228
11-Âşık	228
12-Ateş.....	228
13- Avuç içi (aya).....	229
14-Ayna (âyîne, mir'at).....	229
15-Âyinedâr	230
16-Baba (ata).....	230
17-Balık (mâhî-i simîn).....	230
18 - Balta (ay balta, teber, tişe)	230
19-Baş	231
20 - Bayrak (livâ, sancak)	231
21-Beden (vücud, sim-ten, simîn-beden).....	231
22-Bekçi (pâsbân)	232
23-Berâ'at-i İstihlâl	232
24-Boy	232
25-Buz Parçası (yâh).....	233
26-Cam.....	233
27-Câriye	233
28-Çarık.....	234
29-Çavuş.....	234
30-Çengel (çengâl, kullâb).....	234
31-Çerağ.....	235
32-Çevgân.....	236

33-Çivi	236
34-Çizme.....	237
35-Çocuk (oğlan, tıfl).....	237
36-Dâl Harfi.....	237
37-Dalga (mevc)	238
38-Danga.....	238
39-Def.....	239
40-Defin Kenarındaki Pul	239
41-Dellâk	239
42-Devât	239
43-Deve (cemel)	240
44-Dil.....	240
45-Dilenci (cerrâr).....	240
46-Dinar	240
47-Dönme Dolap Küfesi	240
48-Dudak (la'l, leb)	241
49-Düşman (yağı).....	241
50-Ekmek (kurs, nân).....	241
51-El.....	242
52-Elma (sîb)	242
53-Fidan.....	242
54-Gelin (ʿarûs).....	243
55-Gerdanlık (ʿikd).....	243
56-Göz (ʿayn, çeşm).....	243
57-Gözlük.....	244
58-Gül.....	244
59-Gümüş (sîm)	244
60-Güvercin (hamâme).....	245
61-Güzel, Dilber.....	245
62-Habbe (habâb)	246
63-Halhal.....	246
64-Hançer.....	247
65-Harman (hürmen).....	248
66-Hz.Hasan.....	248
67-Havuz	248
68-Hırsız (şeb-rev).....	248
69-Hizmetçi.....	249
70-Hokkabaz	249
71-Hümâ	249
72-Hz. Hüseyin	250
73-İmam	250
74-İnci (dürr-i yetîm).....	250
75-İnsan	251
76-İstanbul	252
77-Kabak (kabağ).....	252
78-Kadeh (ayak, câm, peymâne, sâğar).....	253
79-Kafiye.....	254
80-Kâfir	254
81-Kalem	255
82-Kalem-tıraş	255
83-Kandil.....	255
84-Kapı Halkası	255
85-Karga (gurâb).....	256
86-Kaş (ebrû)	256
87-Kayık (keşti, sefine, zevrak), Gemi (fûlk).....	257

88-Keckül.....	258
89-Kemer (gümüş pâlehang).....	258
90-Kemik (üstühân).....	259
91-Kılıç (tiğ, seyf, şemşir).....	259
92-Kibrit.....	260
93-Köprü.....	260
94-Kul, Köle (bende, gulâm).....	260
95-Kulak (güş).....	261
96-Kulp.....	261
97-Kur'ân-ı Kerim.....	261
98-Kuru ot.....	262
99-Külâh.....	262
100-Lâle.....	262
101-Lâm Harfi.....	262
102-Leylâ (Leylî-i mâh).....	263
103-Meş'âl (meş'ale).....	263
104-Mevlevî.....	263
105-Mısra.....	263
106-Mîl.....	264
107-Minâre.....	264
108-Misafir (mihmân).....	264
109-Hz. Muhammed (S.A.V).....	265
110-Mum (şem').....	265
111-Muska (nüsha).....	266
112-Müşteri.....	266
113-Nakkâre.....	266
114-Na'l, Na'lçe.....	266
115-Nergis.....	267
116-Nilüfer.....	267
117-Nişan Tablası (tabla-i mah), hedef.....	268
118-Nun Harfi.....	268
119-Nûr Âyeti.....	268
120-Orak (dâs).....	268
121-Pâdişâh, Sultân (sultân-ı nücûm), Hazret-i Süleymân Hân.....	269
122-Pamuk (penbe), Fıtil (fetile).....	269
123-Parmak (engüş).....	270
124-Pencere (cam, revzen).....	271
125-Pervâne.....	271
126-Pîr (ihtiyâr).....	271
127-Pul (defin kenarındaki pul).....	272
128-Put (büt, sanem, sanem-i mâh-likâ).....	272
129-Râ harfi.....	272
130-Sâkî.....	273
131-Saksı (sifâl).....	273
132-Saman Çöpü (kâh).....	273
133-Sarhoş.....	273
134-Sarık (destâr).....	274
135-Servi.....	274
136-Sevgili.....	274
137-Sırma (gümüş sırma).....	278
138-Sine, Göğüs.....	278
139-Sini (gümüş sini).....	279
140-Siper.....	279
141-Sorguç.....	279
142-Süvârî.....	279

143-Şamdan (şem'dân)	280
144-Şemse	280
145-Tâc.....	280
146-Taş.....	280
147-Tekne (gümüş tekne).....	281
148-Testi (kûze)	281
149-Tırnak (nâhûn)	281
150-Top	281
151-Tuğla (huşt)	282
152-Tuğra.....	282
153-Turunç.....	283
154-Tuzak (dâm).....	283
155-Türbedâr.....	283
156-Tütsü.....	284
157-Ustura.....	284
158-Üzengi (rıkâb)	284
159-Yaka	284
160-Hz. Yakub.....	285
161-Yaprak.....	285
162-Yara (dâğ, zahm).....	285
163-Yay (kemân).....	286
164-Yumurta (beyzâ).....	286
165-Hz.Yûsuf.....	286
166-Yüz (çehre, hadd, 'izâr, rû, rûh, ruhsâr, tal'at, yanak, yüz).....	287
167-Yüzük (hâtem).....	289
168-Zâhid.....	289
169-Zerde.....	289
170-Zülâl	290
171-Zülf	290
İKİNCİ BÖLÜM	291
I - Işık, Aydınlik (.....	291
A - Işık İle İlgili Gerçek Husûsiyetler	291
B- Işık İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler	296
1- Âh.....	296
2- Beden (vücut, cism).....	296
3- Çiçek.....	296
4- Deniz (bahr, deryâ)	297
5- Dûlbend.....	297
6- Elbise (hil'at).....	297
7- Gömlek (pîrehen)	297
8- Kanat (şehper)	298
9- Mektup	298
10- Seccâde.....	298
11-Sevgili	299
12- Su.....	299
13- Tâc.....	299
II- Karanlık (karâñu, karâñuluk, târ, tîre, zalâm, zulmet)	299
A- Karanlık ile İlgili Gerçek Husûsiyetler	299
B- Karanlık İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler	302
1- Asker (sipah, leşker).....	302
2- At.....	302
3- Aydınlatıcı (rehber)	302
4- Bulut	303
5- Deniz (deryâ).....	303
6- Elbise (câme, şal)	303

7- Hatt (yazı)	303
8-Kın (niyâm).....	304
9-Küfr	304
10- Perde (hicâb).....	304
11- Zulûm (zulm).....	304
12- Zülf.....	304
III - Gölge (sâye, zill)	305
A - Gölge İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	305
B - Gölge İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler	310
1- Âşık (tüftâde).....	310
2- At.....	310
3- Ben (hâl).....	310
4- Çivi (mismâr)	311
5- Hat (yazı)	311
6- Hatt (ayva tüyleri)	311
7- İnsan	311
8- Kaplan Derisindeki Benekler	312
9- Komşu (hem-sâye).....	312
10- Perde	312
11- Rakib.....	312
12- Saç (gîsû)	313
13- Sevgili.....	313
14- Siyah Ten.....	313
15- Tuğra.....	313
IV - Âfâk.....	314
A - Âfâk ile İlgili Gerçek Husûsiyetler	314
B - Âfâk İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	316
1- Arsa	316
2- Baş (ser).....	316
3- Etek (dâmân, dâmen).....	316
4- Gülistân.....	316
5- Kuyu (çâh).....	317
6- Sâhil.....	317
7- Vâdi	317
8- Yaka.....	318
V - Ay Tutulması (Husûf).....	318
A - Ay Tutulması İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	318
VI - Bulut (ebr, sehâb).....	319
A- Bulut İle İlgili Gerçek Husûsiyetler	319
B - Bulut İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler	322
1- Âh dumanı (dûd-ı âh)	322
2- Ana (sût veren anne).....	322
3- Asker (leşker)	322
4- Çadır (hayme)	323
5- Dadı (dâye-i ebr)	323
6- Deli (delû)	323
7- Fîl.....	323
8- Gömlek (pirehen)	323
9- Göz	324
10- Göz bebeği (merdüm)	324
11- Kılıç (tiğ)	324
12- Kılıf (gılâf)	324
13- Köpük (ebr-i kef).....	324
14- Kurşun örtü.....	325
15- Kül (hâkister).....	325

16- Mendil (destmâl)	325
17- Pamuk (penbe).....	325
18- Perde (hicâb).....	326
19- Saç (sünbül-i yâr)	326
20- Seccâde.....	326
21- Sünbül.....	326
22- Tabib	327
23- Vahşi hayvanlar (vuhûş)	327
24- Zulmet (Karanlıklar ülkesi).....	327
VII - Gök Gürültüsü (ra'd)	327
A- Gök Gürültüsü İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	327
B - Gök Gürültüsü İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler	328
1- Ah, Feryâd	328
2- Çağıldak Sesi	328
3- Kös sesi (kûs).....	329
4- Tüfenk Sesi.....	329
VIII - Gök Kuşağı (Kavs-ı Kuzah).....	329
A- Gök Kuşağı İle İlgili Gerçek Hüsûsiyetler.....	329
1- Elek	330
2- Kemer (miyân-bend).....	330
3- Kepâde (kebâde).....	331
4- Mendil (destmâl)	331
IX - Güneş tutulması (küsûf).....	331
A - Güneş Tutulması İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	331
X - Hâle.....	332
A - Hâle İle İlgili Gerçek Husûsiyetler	332
1- Âşık	333
2- Elek	333
3- Ev	333
4- Halka.....	333
5- Kalkan, Siper	334
6- Kulak.....	334
7- Kuyruk (düm-i tâvûs).....	334
8- Sur.....	335
9- Yılan.....	335
XI - Şafak.....	335
A - Şafak İle İlgili Gerçek Husûsiyetler.....	335
1- Ateş.....	336
2- Cür'a.....	336
3- Çevgân.....	336
4- Dalga (mevc)	337
5- Deniz (deryâ).....	337
6- Elbise (câme, don).....	337
7- Etek (dâmân)	338
8- Göz (çeşm)	338
9- Göz yaşı (sirişk)	338
10-Kadeh (câm, sâgar)	338
11- Kân (hûn)	339
12- Kın (niyâm).....	340
13- Kına (hinnâ).....	340
14- Lâle.....	340
15- Mendil (destmâl)	341
16- Pervâz.....	341
17- Sayfa (varak).....	341
18- Şarap (bâde, mey).....	341

19- Yaprak (varak).....	342
20- Yüz (çehre, rûy).....	342
XII - Şimşek (berk)	342
A - Şimşek İle İlgili Gerçek Husûsiyetler	342
B - Şimşek İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler.....	343
1- Âh.....	343
2- Asker (sipâh).....	344
3- Kandil (çerâğ).....	344
4- Kılıç (tiğ).....	344
5- Ok (tîr).....	344
6- Rehber (reh-nûmûn).....	345
7- Tâc.....	345
8- Yanak (fîzâr).....	345
XIII - Yıldırım (od, sâika)	346
A - Yıldırım İle İlgili Gerçek Husûsiyetler	346
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	349
1- Baht (ikbal, tâli).....	349
2- Bâm.....	350
3- Bu'd.....	350
4-Esîr	351
5- Evc.....	351
6- Fâl	352
7- Fark.....	353
8-Ferah.....	353
9- Hazîz (hadîd)	353
10- İrtifâ.....	354
11- Kadr.....	354
12- Kemâl	355
13- Kıran	355
14- Kutb.....	357
15 - Medâr	358
16 - Menzil.....	358
17 - Muhak.....	359
18 - Muhit.....	359
19- Nazar	359
20- Noksan (eksik, kem).....	360
21- Rasad-hâne (rasad-gâh).....	360
22 - Şeref	360
23- Ukde.....	361
24 -	
Vebâl.....	361
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	363
BÂKİ DİVÂNI.....	363
Kasideler	363
Gazeller.....	369
FUZULÎ DİVÂNI.....	374
Kasideler	374
Gazeller.....	377
HAYÂLÎ BEĞ DİVÂNI	379
Kasideler	379
Gazeller.....	386
Murabba	389
Münâzara-i Mihr ü Mâh.....	391
Gazeller.....	393
NEV'İ DİVÂNI.....	394

Kasideler	394
Gazeller.....	405
YAHYÂ BEĞ DİVÂNI	407
Kasideler..	407
NETİCE	420
BİBLİYOĞRAFYA	424
İNDEKS.....	428

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı geçen eser
Ank	: Ankara
B	: Bâkî Dîvânı
Bl	: Bölüm
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
D	: Dibace
Derg	: Dergi
Dn	: Dip not
DTC	: Ankara Üniversitesi, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi
Ef	: Efendi
F	: Fuzûlî Dîvânı
G	: Gazel
G.Ü	: Gazi Üniversitesi
H	: Hayâlî Beğ Dîvânı
h	: Hicrî
Haz	: Hazırlayan
H.Ü	: Hacettepe Üniversitesi
İst	: İstanbul
K	: Kaside
Ktp	: Kütüphane
Mes	: Mesnevi
Mh	: Muhammes
Mkt	: Mukattaat
Mrb	: Murabba
Mrs	: Mersiye
Msd	: Müseddes
Msmn	: Müsemmen
Msmt	: Musammat
Mstzd	: Müstezad
Mş	: Muaşşer
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
N	: Nev'i Dîvânı
nr	: Numara
R	: Rubaiyat
S	: Sayı
s	: Sayfa
Ş	: Şehrengiz
Tc	: Terci'- Bend
TDK	: Türk Dil Kurumu
Terc	: Tercüme eden
Th	: Tahmis
Tk	: Terkiib - Bend
T.Y	: Türkçe Yazmalar Kısmı
Ünv	: Üniversite
Y	: Yahyâ Bey Dîvânı

GİRİŞ

Bazı astronomi âlimlerine göre astronomi ile astroloji (ilm-i nücüm) birbirinden ayrı birer bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Bazılarına göre ise astroloji, bir yalancı bilim şeklinde vasıflandırılarak astronominin içinde, onun bir yan branşı gibi görülmüştür. Tezimizin konusu, doğrudan doğruya bu bilim dallarıyla ilgili olmayıp onların, klâsik şiirimize ne ölçüde aksettği ve ne şekilde işlendiğidir. Bu sebeple astronomi ile astrolojiyi ayrı ayrı düşünmek yerine, divânlardan elde ettiğimiz malzeme ölçüsünde, her ikisini de "kozmetik unsurlar" başlığı altında incelemeyi uygun gördük. Bu konuda nasıl bir çalışma yaptığımızı izâh etmeden önce, her iki bilim dalının da tarihî seyri hakkında ve kültür ve edebiyatımızdaki yeri husûsunda kısaca bilgi vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Ancak astronomi ve astroloji bilgisinin teknik teferruatıyla ele alınması uzmanlık isteyen bir inceleme mâhiyetini taşımaktadır. Bu sebeple burada astronomi bilgisi ve tarihî seyri, özellikle Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı¹, Prof. Dr. Adnan Adıvar² ve Prof. Dr. Muammer Dizer'in³ neşriyatına dayanılarak, ana hatlarıyla kısaca belirtilmiştir. Bu esnada bilgi yanlışlığına sebebiyet vermemek için ifâdelerde de aslına sadık kalınmıştır.

Kaynaklara göre astronomi ve astrolojinin geçmişi Sümerlere ve Akadlara kadar dayanır. Fakat bunlara ait yeterli kaynak olmadığı için ancak Mısır ve Mezopotamyalılardan itibâren geniş ölçüde incelenebilmiştir.

Mısır astronomisi daha çok zaman ölçüsü ile alakalıdır. Zaman ölçüsü Mısırlılar için çok önemli bir ihtiyaç olduğundan dolayı astronomileri de özellikle bu ihtiyacın karşılanması ve tatminine yönelmiş bulunmaktaydı. Mısırlılar çeşitli gök hâdiselerine ve yıldızların hareketlerine karşı büyük bir merak duymuş ve bu hâdiseler yardımıyla çeşitli zaman ölçülerini belirlemişlerdir. Buna rağmen astronomileri, mitolojik ve dîni idi. En basit bir doğuş ve batış hâdisesi dahi onlar için dîni bir mâhiyet taşımakta idi. Meselâ, yıldızların bir müddet gökte görünmemesini Mısırlılar, bu yıldızların, o zaman zarfı içinde ölümü şeklinde mânâlandırıyorlardı. Bu ölüm süresi içinde ise yıldızların Duat (öbür dünya)'ta bir seyahat yaptığını ve bu devre sonunda tekrar canlandıklarına inanıyorlardı. Mısırlılar, gökten hiç kaybolmayan yıldızlara "ölmeyen yıldızlar" ismini veriyorlardı. Yıldız kümelerinden Büyükayı'yı "öküz bacağı" şeklinde adlandırıyorlar ve bu kümeyi bu biçimde tasavvur ediyorlardı. Gezegenleri tanrılar ve bunlara "dinlenmeyen yıldızlar" adını veriyorlardı.

Mısırlılarda astroloji yoktu. Astroloji Mısır'a, helenistik çağda, dıştan bir tesir neticesinde girmiştir. Bu sebeple Mısır astronomisi üzerinde astrolojinin herhangi bir tesiri olmamıştır. Buna mukabil gök cisimlerine ve hâdiselerine dîni açıdan vermiş oldukları mânâ ve yapmış oldukları yorumlar, astronomi alanındaki çalışmaları etkilemiştir. Mısırlılar, çeşitli gök cisimlerini tanrılar olarak kabul ederlerdi. Gökler, tanrıların mekânı olup gökyüzündeki hâdiseler ise onların faaliyetlerini temsil etmekteydi. Böylece eski Mısır astronomisi dîni unsurlarla iççe bir durumdaydı. Daha sonraki dönemlerde ise dîni etkiden

¹ Aydın Sayılı, *Mısırlılarla Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ank.1982.

² Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Haz: Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, İst.1982.

³ Muammer Dizer, *Astronomi Hazineleri*, İst.1986. ; *Takiyuddin*, Ank.1990. ; *Büyük Türk Düşünürü Ali Kuşçu'nun Astronomiye Katkısı*, İst.1975, (Kandilli Rasathanesi Yayını).

kurtulup zamanı ölçme ihtiyacından dolayı lâik bir duruma geçiş gelişmesi göstermiştir. Mısır dininde ve dünya görüşünde zamanın çok mühim bir yeri vardı. Bu sebeple zamanın, onlardaki astronomi çalışmalarının aldığı istikameti büyük ölçüde tayin etmiş olduğu, astronomi âlimlerince ve kaynaklarca tesbit edilmiştir.

Mezopotamyada ise astronomi, başlangıçta gök hâdiseleriyle ilgili bazı bilgileri ihtivâ ediyorsa da daha çok dinî unsurlarla karışık kozmogonik astronomi görüşü hakimdi. Ancak daha sonra matematiğin gelişmesi, astronominin dinî tesirden kurtulmasını sağladı. Mezopotamya astronomisinde din ve mitoloji yanında astroloji de ön plânda yer almıştır. Bilinen en eski şekli ile astrolojinin, Akadlar dönemine kadar geri gittiği tahmin edilmektedir. Bu astroloji ise başlıca dört kısma ayrılmaktadır. Bu sınıflama, bu astrolojide mühim bir yeri olan dört gök cismi veya gök tanrısına dayandırılmaktadır. Bunlar: Ay tanrısı Sin, güneş tanrısı Şamaş, İştâr yani Venüs ve fırtına tanrısı olan Adad'dır. Mezopotamya hayatında astrolojinin mühim bir yeri vardı, fakat, astroloji yardımıyla yapılan tahminler fertlerle değil, toplumla ilgiliydi. Halbuki diğer toplumlarda bunun tam tersine, kehânet fertlerle alâkalıydı. Bu sebeple Akad astrolojisi, bu özelliğiyle diğerlerinden ayrılır. Astrolojide olayların yorumlanmasında gök olayları ve gök cisimlerinin büyük önemi vardır. Dolayısıyla astrolojinin gelişimi, diğer taraftan astronominin gelişmesine de yardımcı olmuştur. Mezopotamyalılara göre her gezegenin kendine mahsus özellikleri vardı. Meselâ Jüpiter gezegeni, Mezopotamya için uğurlu, Mars ise bazı komşu krallar için uğurlu sayılırdı. Merkür gezegeni, özellikle veliahtla ilgiliydi. Satürn ise umûmiyetle barışın, adâletin ve âsâyişin temsilcisi kabul edilirdi. Gök cisimleri arasında astroloji bakımından en önemlisi ve delâlet ettiği mânâlar itibarıyla diğer gök cisimlerine nazaran hâkim durumda olanı "ay" idi. Mezopotamyalılara göre ay, korku ve dehşet veren bir gök cismi idi. Onların inancına göre de gökler tanrıların meskeni olup yıldızlar ve yıldız kümeleri tanrıları, gökyüzündeki hâdiseler ise tanrıların faaliyetlerini temsil ederdi. Böylece Mezopotamyalılarda astronomi gibi astroloji de dinî unsurlarla ve mitoloji ile karışmış durumdaydı.

Mezopotamyalılar gökte en çok, güneş, ay ve gezegenlerin yörüngeleri boyunca yer alan yıldızlarla ilgilenmiş olduklarından dolayı astronomilerinde en çok tutulma düzlemi bölgesine önem vermişlerdir. Hemen hemen bütün tarihleri boyunca takvimlerinde ay yılını kullanmışlardır. Mezopotamya astronomisi, yörüngeleri inceleyen ve buna göre rasatlar yapan bir geometrik astronomi veya pozisyon astronomisi olmaktan ziyâde, olay rasatlarına dayanan bir hâdisât astronomisi olarak vasıflandırılmaktadır.

Mezopotamyalılarda toplumu ilgilendiren en önemli astronomik konulardan biri de takvim idi. Onlar, hem güneş hem de ay takvimini kullanmışlardır. Dolayısıyla güneş yılını, astrolojik ihtiyaçları için, ay yılını ise astronomik ihtiyaçları yani takvim için kullanmışlardır. Astronomi âlimleri bunu, bir nevi ikisinin de bağdaştırılması olarak kabul etmektedirler.

Grek astronomisinin başlangıç dönemi de hem muhtevâ ve hem de ilköğretim bakımından Mısır ve Mezopotamya astronomisinin ilk dönemine benzetilir. Antik Yunanlılar başlangıçta, Mısır ve Mezopotamyalılardan alabilecekleri hemen bütün bilgileri elde edip ondan sonra kendi bilimlerini dış etkiler olmaksızın geliştirmiş değillerdi. Özellikle astronomide Antik Yunanlılar, Mezopotamyalılardan Helenistik çağda da önemli ölçüde faydalanmışlardır. Zîrâ Helenistik çağda Mezopotamya astronomisi, en yüksek seviyeye ulaşmıştı. Bu

çağ astronomisinin en önemli özelliği, gözlem ve matematikle ilgili metodların birleştirilmesidir.

Grek astronomisinde çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan Tales, dünyayı tahta parçası gibi suda yüzen bir tepsiye benzetirken Anaximander, Yer'in havada hiç bir desteği olmadan durduğunu ve ayın ışığını güneşten aldığı bildirmiştir. Plato ise kâinâtın, başlangıçta kendiliğinden var olan bir kaos olduğuna inanıyordu. Ona göre Yer, kâinâtın ortasında sabit olup gök cisimleri onun etrafında, daire çizerek hareket etmektedirler. Eudoxes (öl: 356 M.Ö.) ve Aristoteles (öl: 322 M.Ö.) de Yer'in, kâinâtın merkezinde olduğu görüşünü savunuyorlardı. Çağın önde gelen astronomlarından biri olan Samos'lu Aristarchos, ilk defa güneş merkezli sistemi ileri sürdü.

Bütün bu görüşler yanında Heraclides ise, daha sonra Tycho Brahe (öl: 1601) tarafından da geliştirilen, yer-güneş merkezli sistemi açıkladı. Buna göre güneş, ay ve dış gezegenler yer etrafında, Venüs ve Merkür gezegenleri ise güneş etrafında dönerler.

Helenistik çağın sonlarında meşhur olan en önemli bilim adamı Batlamyus (Claudius Ptolemaeos) (öl:161)'tur. Eudoxes ve Aristoteles'in fikirlerine bazı ilâveler yapan Batlamyus, kendi sistemini kurmuştur. Onun sistemi fizikî olmaktan çok geometrik bir açıklama idi. Batlamyus'un bir çok eseri arasında yer alan Almagest, bütün ortaçağ İslâm astronomisinde ve hatta Batı astronomisinde Newton'a kadar etkili olmuştur.

Türklerde ise astronomi çalışmaları, İslâmiyetin kabulünden sonra özellikle 14. ve 15. asırlarda ve müteâkib asırlarda büyük gelişmeler göstermiştir.. Daha önceki dönemlerde ise kozmik unsurlar daha çok inanç ve mitolojik bakımdan önem kazanmışlardır. Türklerin İslâmiyeti kolayca kabul etmelerinin sebebi "Tek Tanrı(Gök Tanrı)" inancından dolayıdır. Orhun âbidelerinde geçen, "Üstte Gök Tanrı ve aşağıda Yağız Yer yaratıldığında, ikisi arasında kişi oğlu yaratılmış.." ifâdesinden de anlaşılacağı üzere Türkler, göğün kendisine "Gök Tanrı" ifâdesini kullanırlardı.Ancak buna göre Gök ile Yer'in kendileri yaratıcı olmayıp, nihayet onlar da yaratılmış birer mukaddes varlık idiler. Bunları yaratan ve bütün varlıkların üzerinde olan, ayrı ve ilâhî bir güç vardır ki Tanrı budur. Türklerin gök için kullandıkları tanrı (tengri) ifâdesi, çoğu zaman da göğün mavi rengi ile alâkalı olarak yani "mavi gök" manâsında kullanılmıştır. Dolayısıyla Türkler, gökyüzü ve Tanrı için aynı ifâdeyi kullanmış olmaktadırlar.⁴

Tanrı sözünde bir tek değil, bir çok gök toplanmıştır. Güneş, ay ve yıldızların toplandıkları gökler hep birbirinden ayrı birer göktür. Yer ve göğü yaratan büyük yaratıcı ise bütün göklerin üstünde, kendi göğünde oturmaktadır.⁵ X.yüzyıl yarılarında Oğuzları ziyaret eden İbn Fadlan'ın belirttiğine göre "bir Türk(Oğuzlar), zulüm gördüğü veya bir zorlukla karşılaştığı zaman, başını yukarı kaldırıp "Bir Tangrı" diye dua edermiş. Yine aynı kaynağa göre "Başkurt" Türkleri oniki tanrıya yükünürler ancak, en ulu Tanrı'nın gökte bulunduğu inanırlarmış.⁶

Türkler, gökten başka güneşe ve güneşin doğduğu yere ve yöne (doğuya) de saygı gösterirlerdi. Türk tarihinde, güneş doğarken diz çökerek güneşe selâm

⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İst.1988, s.701.

⁵ a.g.e.,s.701-702

⁶ a.g.e.,s.707

verme veya güneşten yardım dlenmek gibi istek ve saygı hareketlerine sıkça rastlanmaktaydı. Türkler, ölülerinin başlarını ve evlerinin kapılarını da doğuya doğru çevirirlerdi. Yön tayin ederken de yüzlerini doğuya dönerlerdi. Batı ise ayın bir sembolü halinde idi. Türklerde güneş, aydan daha mühimdi.⁷

Eski Türk mitolojisinde yer alan kozmik unsurlardan birisi de kurttur.Kurtun astronomik mânâda izâhı ise şöyledir: Küçük Ayı burcu bir arabayı çeken iki at ve Büyük Ayı burcu ise yedi kurttan müteşekkildi. Mitolojiye göre bu yedi kurt, durmadan Küçük Ayı burcunun iki kısrağını kovalarlardı. Fakat onları bir türlü tutamazlardı. Zaten tutmuş olsalardı, göğün ve yerin düzeni bozulup kıyamet kopacaktı. Bu sebeple Türk efsane ve masallarında burçlardan hiç söz açılmayarak kurtlar tarafından kovalanan ve göğe çıkan kısraklardan bahsedilirdi.⁸

Diğer bir unsur ise "ay tutulması"dır. Yakut Türklerinin efsanelerine göre ay, dolunay haline gelip, gökte bir tepsi gibi parlayınca kurtlar ile aylar ona hücum edip yiyorlarmış. Bu yüzden de ay tutuluyormuş. Fakat buna rağmen Tanrı,ayı tekrar diriltip olgunlaştırıyormuş.⁹ Ayrıca Yakutlar da dört yıldızlı bir burca, kurtla ilgili olan "Börö-Tumsa" adını vermişler.¹⁰

Kozmik bir hâdise olan yıldırım ve şimşegın de Türkler için önemi büyüktü. Zirâ Türkler, senenin ilk yıldırım ve şimşeklerini, yeni yıl başının bir işâreti gibi görürler ve yıldırım düştüğü zaman atlarını koşturarak bağırır ve göğe ok atarlardı.¹¹

Türk mitolojisinde geçen kozmik unsurların en önemlilerinden birisi ışık motifidir. Bu unsur, destanların kuruluşunda genellikle kutsiyete dayalı ve hayat verici bir özelliğe sahiptir. Oğuz Kağan Destanı'nda ordulara yol gösteren Gökbörü, gökten inen bir ışık içinde ortaya çıkmıştır. Yine Kağan'ın ilk karısı da gökten inen bir nur içinde gelmiştir. Uygur Destanı'nda da iki nehir arasında olan iki ağacın ortasına ilâhî bir ışık inmiş ve bu ışığın, dokuz ay boyunca her gün inmesinden sonra ağacın gövdesinden beş çocuk dünyaya gelmiştir.¹²Bütün bu destanlarda görülen kahramanların ışık tesiri ile hayat bulmuş olmaları, Altay şamanizminin esaslarından olan, güneş ve ayın ata oluşu inancından kaynaklanmaktadır.¹³ Diğer bir görüşe göre ise Türk destanlarındaki bu ışık motifi maniheizmin tesiriyle kullanılmıştır.¹⁴

İslâm dünyasının astronomi eserleriyle ilk teması M.S.VIII.asırda Hindistan'dan getirilen iki astronomi kitabının Arapçaya çevrilmesi ile olmuştur. Bunlar; M.S.628 yılında Brahmagupta tarafından yazılıp Halife Mansur(754-775 M.) zamanında , Muhammed ibn Hamza el-Fenâri (öl:834/1431) ve Yakub b.Tarık (öl:756/1355) tarafından Arapçaya tercüme edilen "Brahmasphutasiddhanta" adlı kitap ile M.S.500 yılında yazılmış olan "Aryabhata"dır.

7 a.g.e.,s.703

8 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ank.1989,s.50

9 a.g.e.,s.51

10 a.g.e.,s.51

11 Bahaeddin Ögel, a.g.e., s.701-702.

12 Ali Öztürk, *Çağları İçinde Türk Destanları*, Mart 1987,

13 a.g.e., s.66

14 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* s.83 ; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst.1981,s.63.

İslâm'da bilimin şuurlu olarak teşvik görmesi ise Abbasiler dönemine rastlamaktadır. Abbasiler, başkentlerini Şam'dan, yeni kurulan Bağdat şehrine taşıdıktan sonra Bağdat, tam bir kültür merkezi haline gelmiştir. Abbasiler, İslâm bilimine temel olarak, Antik Yunan eserlerinin tercümelerini esas almışlardır. Bunların başında daha evvel de zikrettiğimiz, Batlamyus'un *Almagest*'i gelir. Böylece antik dönemin bütün astronomi bilgileri İslâm astronomisinin tabanını meydana getirmiştir. X.yüzyılda İran'da, astronominin öncülüğünü *Birûnî* (öl:1051) yapmıştır. *İbn-i Sinâ'nın* "*Kânûn fi't-Tıbb*" adlı eseri tıp ilmi için neyi ifâde ediyorsa onun da "*Kanun el-Mes'ûdî*"si astronomi için onu ifâde etmektedir. Bu dönemde ayrıca İranlı yönetici (Buveyhilerin emîrû'l-umerâsı) *Şerefüddeve'*(öl:988/378)nin baş münecimi olan *Ebu Sehl el-Kühî* ve "*Suver el-Kevâkıb*" adlı eseri meydana getiren gözlemci *Abdurahman es-Sûfî* (öl: 986 M) gibi sîmâlar astronomi alanında yaygın faaliyette bulunmuşlardır. İslâm astronomisi çalışmalarının en önemli merhalesi, rasathanelerin ilk defa İslâm'da kurulmuş olmasıdır. X.yüzyılın sonlarına kadar bunlar, birer gözlem istasyonu halinde olan küçük, özel rasathanelerdir. Bu yüzyılın sonlarında büyük rasathaneler açılmaya başlanmıştır. En önemlilerinden birisi *Şerefüddeve'*nin, Bağdat'taki sarayının bahçesinde yaptırdığı rasathanedir. Mısır'da, Kahire'de inşâ edilen rasathane de mühimdir. XI.yüzyılın en önemli rasathanesi *Sultan Melikşah* (1072-1092) tarafından İsfahan'da kurulmuş olan *Melikşah rasathanesidir*. Burada *Ömer Hayyam* (öl: 1136 M), *Ebu el-Muzaffer b. İsmail el-İsfizârî*, *Meymun bin Necib el-Vasîtî* (12.asır) gibi dönemin değerli bilim adamları biraraya gelmişlerdir. Bu rasathanede takvim reformu yapılmış ve bu takvim, "*Takvim-i Hâkânî*" veya "*Takvim-i Celâli*" adı ile zikredilmiştir. XII.yüzyılda İslâm astronomisinde, İran'da büyük bir canlanma meydana gelmekle birlikte, İslâm astronomisinin en önemli dönemi XIII. asırdır. Günümüz astronomi âlimleri bu döneme, İslâm astronomisinin rönesansı olarak bakmaktadırlar. Bu yüzyılda *Nasır el-Dîn el-Tûsî* (öl: 1274) yönetiminde *Meraga rasathanesi* kurulmuştur. Bu asrın sonlarından itibaren medreselerde de astronomi dersleri okutulmuştur. Bunların başında, *Kırşehir Cacabey* (1272) ve *Kütahya Vacidiye* (1308) Medreseleri gelir. Özellikle XIV.yüzyılın ilk yarısından itibaren astronomi dersleri okutulmuştur. XV.yüzyılda da İslâm âleminde rasathane kurma geleneği devam etmiştir. Bu yüzyılda özellikle *Türkistan*, bir sanat ve kültür merkezi haline gelmiştir. *Timur'*(1370-1405)un torunu *Uluğ Beğ* (öl:1449) zamanında ise ilmi çalışmalar büyük hız ve önem kazanmıştır.¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu içinde, XVI.yüzyılın ilk yarısına kadar, müsbet ilimlerde önemli bir gelişme göze çarpmamaktadır. Ancak XVI.yüzyılda bütün sanat dallarında ve ilimlerde olduğu gibi astronomide de bir canlanma meydana gelmiştir. *Kanûnî Sultan Süleyman'ın* saltanatı sırasında hizmete giren *Seydi Ali Reis* (öl:1563), bu sahada ilminden en çok bahsettiren bir denizci ve astronomi âlimidir. Astronomi alanında meydana getirdiği eserleri (*Risâle-yi Mir'at-ül-Memâlik*, *Mir'at-ül Kâinât*) telif olmaktan ziyâde Arapça ve Farsça eserlerden derlenerek meydana getirilmiştir. Onun en meşhur eseri "*Muhit*"tir. Bu eser, *Seydi Ali Reis'in* yalnızca bir gemici olmayıp aynı zamanda deniz astronomisi ve coğrafyasını da gerçekten iyi bilen bir ilim adamı olduğunu göstermektedir. Halep'te bulunduğu sıralarda *Hamdullah b.Şeyh Cemaleddin'den* matematik ve astronomi dersleri alan *Seydi Ali Reis*, *Ali Kuşçu* (öl:1474)'nin *Fethiye'sini* "*Hulâsât-ül Hey'e*" adı ile Türkçeye çevirmiştir.

¹⁵ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim*, İst.1989, s.95-111.

Astronomi alanında mühim eserler veren isimlerden biri de Sultan Selim Camii muvakkiti Mustafa bin Ali el-Muvakkit(öl:1571)'tir.Onun "Tuhfet-üz-zaman ve hâridet-ül-evân" adlı risâlesi göklerin ve yıldızların niteliklerinden, deniz ve dağlardan vs.bahseden bir derlemedir. Ayrıca "Risâlet-ül-ceyb (Tehlil-ül-mikat)" adlı eseri de bu sahada kayda değer eserlerdendir. III.Murad (1546-1595) zamanında Sipâhizâde Muhammet bin Ali Mehmed bin Ömer Bayezid bin Âşık (öl:1600 ?), Mustafa Zeki, Perviz Abdullah bin Abernah el-Hanefi (öl:1579) gibi şahıslar da Osmanlı İmparatorluğu'nda astronomi sahasında eser vermiş kimselerdir.

Bu yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda astronomi sahasında yapılan çalışmalar, rasathane kurma gayretleri ile sınırlı kalmıştır. Nitekim İstanbul'da Takiyüddin tarafından kurulan ve 1575-1580 yılları arasında çalışan rasathane İslâm'da Ortaçağ rasathanesinin en son örneği olup bilim tarihimiz bakımından oldukça önemlidir. Rasathane çalışmalarının dışındaki faaliyetlerin hepsi, eski, tanınmış İslâm astronomlarının eserlerini açıklamak veya tercüme etmekten ibâret olmuştur.¹⁶

Osmanlılarda bu tür astronomi çalışmalarının yanısıra, astroloji ile uğraşanlar da çoktu. Hatta bu konuyla ilgili olarak Osmanlı sarayında müneccimbaşı memurluğu dahi mevcuttu. İslâmiyete göre; "Küll-i müneccimin kezzâb (Bütün müneccimler yalancıdır.)" denildiği halde ve bu sözün her zaman tekrar edilmesine rağmen bununla, ulema adını taşıyan din âlimleri uğraşırlardı. Bu sebeple de müneccimbaşılardan çoğu o zümredendi. Bu memuriyetin ne zaman ihdas edildiği belli değildir. Ancak hurâfâta inanan eski milletler gibi Osmanlılar da bir işe başlamak, hatta muharebede hücuma geçmek için "eşref saat"lerin seçilmesini müneccimlerden sorarlardı. Nitekim Fatih'in hücum için müneccimlerin seçtikleri eşref saate uyduğu¹⁷ tarihlere geçmiştir. Buradan hareketle müneccimbaşılığının bir hayli eski olduğu söylenebilir. Ord.Prof.İsmail Hakkı Uzunçarşılı bir eserinde, müneccimbaşılığın Osmanlı Devleti'ndeki önemi hakkında şunları söylemektedir: "Osmanlı tarihinde padişah cülûsu, velâdet(doğum), harb ilânı, ordunun hareketi, sadrazamlara mühür verilmesi, denize gemi indirilmesi, sultan düğünü vs. hep birinci ve ikinci müneccimin tertib ettikleri zâyîçe üzerine , bir eşref saat intihabiyle o saat ve dakikada icrâ olunurdu. Bunu, devlet ricali kendi tâli'lerinin müsait gitmesi için tatbik eylerlerdi. Bundan dolayı münecimlik, Osmanlı Devleti'nde mühim bir itiyat olarak kabul edilmişti".¹⁸ "Sadrazama mühr-i hümayun verilmesi yani onun sadarete tayini, ordunun hareket saati, bir mahalle asker sevki, Has ahır atlarının çayıra çıkarılması, çocuk tevellüdü, ziyâfet saatinin intihabı, padişah kayığının veya tersanede bir geminin denize indirilmesi yahut vaz'-ı esas resmi vs.gibi hallerde, hep iki müneccimden birinin tertib ettiği zâyîçe üzerine merasim yapılırdı. Meselâ tarihsiz bir vesikaya (III.Ahmet olması muhtemel) göre, yapılacak bir ziyafetin saati müneccimbaşından sorulmuş, o da şevvalin onuncu salı gününün ziyafet için münasip olacağını göstermiştir. Sultan düğünü münâsebetiyle de II.Mahmut (1808-1839) zamanında böyle bir zayıçe tertib edildiğini görmekteyiz".¹⁹ Yine aynı kaynakta padişahlardan Abdulhamid'in zayıçeye ve eşref saate itibâr etmediği fakat, anane olduğundan dolayı bunu tatbik ettiği zikredilmektedir.²⁰

¹⁶ Muammer Dizer, *Takiyüddin*, s.23.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*,Ank.1988, s.369.

¹⁸ a.g.e., s.369.

¹⁹ a.g.e., s.369-370.

²⁰ a.g.e., s.370.

Müneccimbaşaların vazifelerinden biri ve en mühimi takvim tertib etmektir. Hazırladıkları takvimleri padişah ve sadrazama takdim ederek karşılığında "nevruziyye" ismiyle atıyyeler alırlardı. Ayrıca ramazanda da gerek padişaha ve gerek sadrazama imsakiye takdim ederlerdi. Müneccimbaşaların maiyetlerinde şakirdleri bulunurdu. XVII.asır başlarında bunların beş kişi olduğu belirtilmektedir.²¹ Müneccimbaşalar içinde en meşhuru XVII.yüzyılda yetişen Müneccimbaşı Hüseyin Hilmi Efendi (öl:1579/1924) olup zayıçelerinin isâbetiyle şöhret bulmuştur. Osmanlı ricalinden, müneccimlerin sözlerine aldanıp onunla hareket eden ve hareketlerini, işlerini ona uydurmak isteyen zevat da vardı. Müneccimbaşılık, Osmanlı saltanatının sonuna kadar devam etmekle beraber son zamanlarda bir ünvan ve vazifesi her sene bir takvim yapmaktan ibaret kalmıştı.

Buraya kadar olan kısımda astronomi ve astrolojinin mitolojik özelliklerine ve tarihi seyrine ana hatlarıyla temas ettikten sonra buradan itibâren kozmik unsurların kültür ve edebiyatımızdaki yerini incelemeye çalıştık.Bu vesileyle kültürümüzde kozmik unsurlar daha çok halk inançlarında ve efsanelerde karşımıza çıkmaktadır.Bununla ilgili olarak da en fazla dikkatimizi çeken unsur, aydır.Ay tutulması hususunda halk arasında, bir çok inanç ve telâkkiler mevcuttur.Folklor araştırmacılarımız bu konuda, çeşitli yörelerde incelemeler yapmış ve bunları çeşitli dergilerde yayınlamışlardır.Bunlara göre halk arasında ayın, şeytanlar, cinler tarafından tutulduğuna inanılır ve ayı bunlardan kurtarmak için, onları korkutup kaçırmak maksadıyla tenekeler çalınır, silahlar atılır vs. gürültüler yapılır.²²Ay ile ilgili olarak bunun gibi inanç ve telâkkilerin yanısıra gökyüzü, gök gürlemesi, şimşek, yıldırım ve bulut gibi kozmik unsurlarla ilgili olarak da bir takım telâkkiler mevcuttur.Meselâ, Doğu Anadolu dolaylarındaki bir inanışa göre melekler, gökte ata biner gibi bulutlara binerek onları dolaştırırlar.Şimşek, bu meleklerin bulutlara vurdukları kamçı, gök gürültüsü ise şimşek kamçılarından canı acıyan bulutların homurtusudur.Yağmur da kamçıların çok şiddetle vurulması neticesinde bulutun yarılması ve çektiği ıztıraptan dolayı ağlayıp gözlerinden yaş dökmesi neticesinde meydana gelir.²³ Bir kaç misal vermekle iktifa ettiğimiz bu hususta bu tür inanç ve telâkkilerin sayısını artırmak mümkündür.

Göklerle ilgili unsurlar, özellikle şamanist dönemde Türklerin kültüründe mühim rol oynamış ve buna bağlı olarak günümüze kadar gelen çeşitli tasavvurlar doğmuştur. İslâmî devrede de göklerle alâkasını devam ettiren Türkler, bu konuyla ilgili olarak hem edebî hem de ilmî bir çok eser vücuda getirmişlerdir. Bunlardan edebî eserlerin en güzel nûmuneleri olarak Nizâmî'nin "Heft Peyker", Ali Şir Nevâî'nin "Seb'a-i Seyyâre", Fuzûlî'nin "Heft Cam" adlı eserlerini zikredebiliriz. İlmî eser olarak ise Erzurumlu İbrahim Hakkî'nin "Marifetname"si çok mühimdir.

Edebiyatımızda ise kozmik unsurlar gerek Klâsik ve gerekse Halk şiirinde çeşitli şekillerde konu edilmişlerdir. Bunların Klâsik şiir içindeki yerini bir kaç grupta incelemek mümkündür. Bunların ilkinde müstakil Mihr ü Mah veya Mihr ü Müşteri mesnevilerini ele almak gerekir. Bu tür eserlerde Mihr, Mah ve Müşteri mesnevilerin kahramanlarına isim olarak konulup diğer gezegenler ise

²¹ a.g.e., s. 371-372.

²² Âmil Çelebioğlu, "Ay Maddesi" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ânsiklopedisi*, İst.1990, C.4, s.186-191.

²³ M.Fahrettin Kırzoğlu, "Gök -Bulut - Ejderha", *Türk Folklor Araştırmaları Derg.*, (Selçuklu-Kars Özel Sayısı). S.181, Ağustos 1964, s.3486.

ikinci derecedeki kahramanların sembolü olmuşlardır. Bu isimler konulurken de kahramanların şahsiyetlerine, hareketlerine ve durumlarına uyacak şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Bu tür mesnevilerin konusu ise birinci derece kahramanlarının başından geçen aşk maceralarını ve bu esnada karşılaştıkları zorlukları ihtivâ etmektedir. XV.yüzyılda Eski Türk Edebiyatında tercüme ve telif bir çok "Mihr ü Mah" ve "Mihr ü Müşteri" mesnevileri yazılmıştır. Edebiyatımızda bilinen ilk Mihr ü Müşteri mesnevisi 15. asırda şâir Hasan'ın farsçadan tercüme ettiği Mihr ü Müşteri mesnevisidir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Prof.Dr.Mehmet Çavuşoğlu tarafından 1982 yılında yaptırılan, bu eserle ilgili mezuniyet tezinde eserin farsça aslının, 14. yüzyılda yaşamış olan Şemseddin Muhammed Assâr'a ait olabileceği belirtilmiştir. Yine bu tezde türkçe ilk Mihr ü Müşteri mesnevisinin Münîrî İbrahim (öl:927/1520) tarafından 891/1486'da yazıldığı bildirilmiştir. "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşteri Mesnevileri" hakkında araştırma yapan Meliha Anbarcioğlu ise tesbit edebildikleri ilk Türkçe Mihr ü Mah mesnevisinin, XVI.yüzyılda yaşamış olan Kastamonulu Kıyâsî'ye ait olduğunu belirtir.²⁴ Anbarcioğlu, bu mesneviyi tanıtırken yapmış olduğu açıklamalarda bu tür mesnevilerdeki olayların ve maceraların, güneş ve ayın durumları ile uyuştuğunu ve hatta güneş, ay ve yıldızların, insanların günlük hayatına da büyük tesiri olduğuna işâret etmiştir. Ayrıca İranlılar gibi Türkler için de gökyüzü ile bilhassa güneş ve ayın önemli bir unsur olduğunu, buna bağlı olarak büyük tasavvurlar meydana geldiğini ifade etmiştir.²⁵ Bunun gibi daha bir çok şâirin bu tür mesnevileri mevcuttur. Meselâ Gelibolulu Âli, Hayâlî Beğ, Udî, gibi şâirler bunlar arasında zikredilebilir.

Bu tür mesnevilerin yanısıra kozmik unsurların, özellikle de göklerin ve gezegenlerin en fazla konu edildiği eserler arasında Mi'râcnâmeler ve Mevlidler gelir. Mi'râcnâmelerde gökler önemli bir yer tutar. Zîrâ Hz.Peygamber, Mi'râc'ı esnasında gök katlarını teker teker geçmiş ve her katta bir peygamberle buluşup konuşmuştur. Bu sebeple de mi'râciyelerde, Mi'râc ile ilgili hadis ve âyetlere sadık kalınarak gök katları ve burada görülenler teker teker anlatılmıştır.²⁶ Hz.Peygamber'e duyulan derin sevgi, hayranlık ve bağlılıktan dolayı Klâsik Türk Edebiyatı içinde mi'râcnâmelerin çok mühim bir yeri vardır. Manzum veya mensur müstakil mi'râcnâmeler olduğu gibi Sîret, Mevlid, Hilye ve Mu'cizatnâme gibi eserlerde bir bölüm teşkil eden mi'râciyeler de mevcuttur. Bunun gibi bazı mesnevilerde, bir bölüm halinde de yer almaktadır. Ayrıca bu konuda geniş bir araştırma yapan Dr.Metin Akar'ın bildirdiğine göre mi'râciyeler XVI.asırdan itibaren divânlara da girmiştir. XVII. ve XVIII.asırlarda hemen hemen her divân şâiri bir veya bir kaç mi'râciye yazmıştır.²⁷

Bu tür müstakil eserlerden başka, bazı mesnevilerin giriş kısımlarında da yıldıznâmelere rastlamak mümkündür. Meselâ; Ahmedî'nin "İskendernâme" adlı eserinin başındaki göklerle ilgili tasvirler buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca kasidelerin nesib kısımlarında da kozmik unsurlarla sıkça karşılaşmaktadır.Bilindiği gibi Türk ve İran edebiyatlarında kasidelerin nesib kısımları genellikle tasvir mâhiyetindedir. Burada bahar, kış gibi tabiat tasvirlerinin yanısıra gökyüzünün ve oradaki cisimlerle, çeşitli gök hâdiselerinin tasvirine de rastlanmaktadır. Tezimiz münâsebetiyle incelemiş olduğumuz beş divânda bu tür örneklerle karşılaşmış olup bunları, çalışmamızın sonuna

²⁴ Meliha Anbarcioğlu, "Kıyâsî'nin Mihr ü Mah Mesnevisi", *Erdem Derg.*, Ocak 1986, s.88.

²⁵ a.g.e., s.87.

²⁶ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler*, Ank.1987, s.242-243

²⁷ a.g.e., s.112-138.

koyduğumuz küçük antoloji içinde metin halinde verdik. Bunlar gibi diğer şairlerimizde de bu tür örneklere rastlamak mümkündür.

Dr.Fikret Türkmen'in, halk hikayeleri üzerine yapmış olduğu bir incelemesinde²⁸ belirttiği gibi, göklerle ilgili Türk kültüründe yer alan tasavvurlar Klâsik Edebiyatın yanısıra Türk Halk Edebiyatını da etkilemiş ve destanlarımızdan türkülerimize kadar çeşitli türlerde yer yer işlenmiştir.Hatta gerek isim, gerekse hareketler ve birbirleri ile olan münâsebetler bakımından gök unsurlarını sembolleştiren bazı halk hikâyelerimiz dahi mevcuttur.Hurşit ile Mahmihri, Tâhir ile Zühre, Hilâlî ile Seherhan, Şehzâde Sanuber vs. bu kabilden hikâyelerdir.Nitekim, Hurşit ile Mahmihri hikâyesinde kahramanların isimleri gökyüzü ile alâkalıdır.Kahramanların başlarından geçen maceralar da güneş ve ayın durumları ile uyuşmaktadır.Meselâ ay gece doğar.Gece ise ay ile güneşin bir arada bulunmalarına engeldir.Fakat buna rağmen, yine de ay ile güneşin kısa süreli de olsa bir araya geldikleri anlar mevcuttur.Hikâyenin kahramanları olan Hurşit ile Mahmihri de kısa süreli birlikte olmaktadır.²⁹ Bunun gibi diğer hikâyelerde de hikâye kahramanlarının isimleri ile durumları, hareketleri ve maceraları gökyüzündeki unsurlarla alâkalıdır.

Halk hikâyelerinden başka halk şiirinde de kozmik unsurlar çeşitli şekillerde konu edilmişlerdir.Hatta "Ay ile Güneş Destanı"³⁰, "Yer ile Göğün Cengi"³¹ gibi müstakil şiirler dahi mevcuttur.Bunlardan başka çoğunlukla şiirlerde teşbih unsuru olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır.Diğer taraftan türkülerde, mânilerde, ninni ve bilmeceelerde de kozmik unsurlara yer verilmektedir.Toplum hayatımızda, eğlencelerimizin vazgeçilmez bir parçası olan mânilerde kozmik unsurların, genellikle asıl konu ile alâkası olmayan ilk iki mısradaki zikredildiğini görmekteyiz."Ay doğar minâreden", "Ay bulutta bulutta", "Ayı gördüm hilâl oldu", "Gökteki yıldızları, sayarım elli elli",³² gibi ifâdelere mânilerin ilk mısralarında sıkça rastlanmaktadır.Eğlence oyunlarımızdan biri olan bilmeceelerde de bir çok sorunun cevabının gökyüzü ile ilgili olduğunu müşâhede etmekteyiz.Bilmeceelerde kozmik unsurlar, çeşitli özellikleri sayılmak suretiyle sorulmaktadır.Meselâ, "bir avuç boncuğum var, gece saçılır, gündüz toplanır"³³ bilmececinin cevabı olan "yıldızlar"ın hem çokluğu, hem şekli ve hem de gece görünmeleri gibi özellikleri hatırlatılmak suretiyle bilmece olarak sorulmuştur.Bunların yanısıra bazı atasözleri ve deyimlerimizde de kozmik unsurlar vasıtasıyla bir takım nasihatlerde bulunulmuş veya muhtelif durumlar veciz sözlerle anlatılmak istenmiştir.Bunlarda da bu unsurların özelliklerinden faydalanılmıştır.Meselâ, herkes tarafından bilinen bir gerçeğin gizlenemeyeceği durumunu ifâde eden "güneş balçıkla sıvanmaz" atasözünde güneşin herkes tarafından görüldüğü ve onu inkâr etmenin mümkün olamayacağı gerçeğinden hareket edilmiştir."Başı göğe ermek" deyiminde ise önemli olan husus yüksekliktir.

Yukarıdan beri kısaca anlatmaya çalıştığımız gibi kozmik unsurların, kültür ve edebiyatımızda hiç de inkâr edilemeyecek bir yeri olduğunu

²⁸ Fikret Türkmen, "Türk Halk Hikayelerinde Gökyüzü ile İlgili Allegoriler", *I.Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ank.1974, s.160.

²⁹ a.g.e., s.160-161

³⁰ Nuri Katırcıoğlu, "Bir Münazara" , *Ün Derg.*, Mart 1941-1942, C.8, S.91-96, s.1265-1266

³¹ a.g.e., s.1265

³² Âmil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, İst.1982,

³³ Âmil Çelebioğlu, *Türk Bilmece Hazinesi*, (Yusuf Ziyâ Öksüz ile beraber), İst.1979,

söyleyebiliriz.Hatta günlük hayatımızda yeni doğan çocuklarımıza verdiğimiz isimlerin bir çoğunun (Aygün, Yıldız, Gökhan, Zuhâl, Ayhan, Zühre, Hurşit,vs), kozmik unsurlarla ilgili olması bu konudaki düşüncemizi teyid eder mahiyettedir.

Konumuzun önemini, kültür ve edebiyatımızdaki yerini bu şekilde tesbit ettikten sonra üzerinde çalışacağımız eserleri de belirledik.Bunlardan Fuzûlî Dîvânı için, İş Bankası yayınları arasında neşredilen Prof.Dr.Kenan Akyüz, Dr.Sedit Yüksel, Dr.Müjgân Cumbur ve Süheyl Beken'in müşterek olarak hazırladıkları edisyon kritikli metni(Ank.1958) esas aldık.Hayâlî Beğ Dîvânı için, Prof.Dr.Ali Nihad Tarlan'ın hazırlayıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında neşrettiği metni ³⁴, Yahyâ Beğ için Mehmet Çavuşoğlu'nun hazırladığı ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında neşredilen edisyon kritikli metni tercih ettik ³⁵. Nev'î Dîvânı için ise Mertol Tulum ile Mehmet Ali Tanyeri'nin birlikte hazırladıkları eseri esas aldık³⁶. Bâkî Dîvânı'nın, neşredilmiş edisyon kritikli bir metni olmadığı için Dîvân olarak neşredilmiş olan Sadettin Nüzhet Ergun'un çalışmasını esas almak durumunda kaldık.³⁷ Ancak diğer dört metnin aslına sadık kalmamıza rağmen Bâkî Dîvânı'ndaki hataların bir hayli fazla olması sebebiyle buradan aldığımız metinleri yazma bir eserden ³⁸ kontrol ederek aldık.Bu sebeple bazı düzeltmeler yapmak mecburiyetinde kaldık.

Dîvânları incelemeye başlamadan önce astronomi ve astroloji sahasında meşhur olan şahıslarla (Ali Kuşçu, Nasîr-î Tûsî, Erzurumlu İbrahim Hakkı) müneccimbaşı lâkabını alan kişilerin (Reisülmüneccimin Mehmed Efendi vs.) yani sahasında otorite olmuş kişilerin eserlerini inceledik.Bu araştırmamızı daha çok 15.,16. ve 17.yüzyıllarda vücuda getirilmiş eserler üzerinde yoğunlaştırdık ve konuyla ilgili bir lugatçe meydana getirdik.

Gerekli unsur tesbitinden sonra bunları birer birer beş eserden de fişledik.Bu unsurları önce astronomik veya astrolojik, daha sonra da buna bağlı olarak edebî, beşerî, tasavvufî olarak alınışına göre değerlendirdik.Bu çalışmalarımızı da üç ana bölümde topladık.Birinci bölümde doğrudan doğruya, birinci derecede kozmik unsur olan gökyüzü(felek), yıldızlar, burçlar ve seyyare(gezegen)ler incelendi.İkinci bölümde kozmik unsurlarla alâkalı olan hâdiseler (ışık, aydınlık, karanlık, gölge, şimşek, gök gürültüsü, güneş tutulması, ay tutulması vs.) konu edildi.Üçüncü bölümde ise kozmik terimler üzerinde duruldu.Sıralamamızda ekseriyetle alfabetik sırayı takib ettik.Daha sonra ise beş dîvânın içinde bulunan ve tamamen kozmik unsurları ihtivâ eden gazel ve kasideler ile bazı kasidelerin nesib kısımlarından meydana gelen küçük bir antoloji hazırladık.

Netice kısmında ise çalışmamızdan elde ettiğimiz bazı önemli hususlara temas ettik.Şâirlerin kendi aralarında mukayesesini yaptıktan sonra konuyu, bugünün astronomisiyle de kısaca kıyasladık.

Bibliyografyada sadece doğrudan doğruya kullandığımız ve umûmî olarak faydalandığımız kitap ve makaleler zikredilmektedir.

³⁴ Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Beğ Dîvânı*, İst.1945.

³⁵ Mehmet Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Dîvânı Tenkidli Basım*, İst.1977.

³⁶ Mertol Tulum- M.Ali Tanyeri, *Nev'î Divan Tenkidli Basım*, İst.1977.

³⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, *Bâkî Dîvânı*, İst.1935.

³⁸*Dîvân-ı Bâkî*, Süleymaniye Ktp. Yahyâ Tevfik Bl. nr:1594/294.

Metin içinde verdiğimiz sayfa ve beyit numaraları bu beş esere aittir.Yapılan kısaltmalar ayrı bir başlık altında belirtilmiştir.Metin içinde kullandığımız örnek beyitlerin altında verilen künyelerde önce beyitin hangi dîvândan alındığı şâirin isminin baş harfi alınmak suretiyle belirtilmiştir.Onun yanında sayfa numarası, daha sonra gazel (G), kaside (K) gibi nazım türünü belirten harfler yazılmış ve daha sonra bunların numarası, onun arkasından da beyit numarası yazılmıştır.Bazen de bunlara ilâveten parantez içinde nüsha farkını belirten veya dipnotu gösteren harfler verilmiştir.

Açıklamaları yaparken konu ile alâkalı olan en ilgi çekici ve en orijinal olan bir beyiti örnek olarak verdik.Eğer her şâirden bir örnek beyit verecek olsaydık çalışmamız çok fazla hacimli olacaktı. Bu sebeple içlerinden en güzel olan ve konuyla ilgili diğer beyitleri de en iyi şekilde temsil edecek olan bir tek beyiti seçip yazmanın daha uygun olacağını düşündük. Diğer eserlerde geçip konuyla alâkalı olan beyitleri ise indeks kısmına verdik.

Mükemmeli yakalamak her zaman zordur.Ancak daima ona ulaşma arzusuyla çalışmak gerektiği inancındayız. Bu zaman zarfı içinde de bu arzuyla çalışarak hiç bir zaman mükemmellik idiâsında bulunmadığımız bu eserimizi meydana getirebildik. Muhakkak ki hatâlarımız vardır. Ancak konumuzun çok geniş ve apayrı bir ilim sahasıyla alâkalı olması sebebiyle zamanın ve bilginin sınırlı olması gözönünde bulundurularak bu kusurlarımızın affi yegâne dileğimizdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde divânlardaki kozmik unsurların doğrudan doğruya gökyüzü ile alakalı olanlarını ele aldık. Bunlar, önce gerçek manâlarıyla incelenmiş, daha sonra da teşbih unsuru olarak ve bunlarla ilgili çeşitli telâkki, inanç ve tasavvurlar bakımından tahlil edilmişlerdir.

İlk önce göklerle ilgili gerçek husûsiyetler incelenmiştir. Bunlar da göklerle ilgili çeşitli hususlara göre maddeler hâlinde belirtilmiştir.

I. Gökyüzü

Gökyüzü beyitlerde genel olarak "arş, âsumân, çarh, felek, eflâk, gerdun, gök, gökyüzü, kâinât, âlem, semâ, sipîhr" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bunun yanısıra "a'lâ, âlem-i bâlâ, âliyyat, atlas, bâlâ, bi-sütûn, devr, devrân, evvân, feridûn, fezâ, gerdiş, günbed, halâ, havâ, kazâ, kevn, lâ-mekân, tâk, rûzgâr, yukaru, zaman, zamâne" kelimeleri de gökyüzü manâsında kullanılmıştır.

A- Gökyüzü İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Gökyüzü ile ilgili gerçek husûsiyetler ilk önce eski astronomi bilgisine göre değerlendirilmiş, daha sonra da göklerle ilgili diğer hususlar incelenmiştir.

1. Eski Astronomi Bilgisine Göre Gökler

Eski astronomi ilmine göre dünya, kâinâtın merkezi olarak kabul edilmiştir:¹

Seyr-i eflâk ola hâk üzre senûn re'yûnle
Kemer-i hidmetûni ide devâ'ir aqtâr

F., 117-K.XL/30.

Gökler ise bunun etrafında döner ve birbiri üzerine geçmiş soğan zarları gibidir.² Aşağıdaki beyitte bu düşünceye işaret edilmek istenmiştir:

Biri birinûn üstine döner felek gibi
Şâhînlere seferde olur âşiyân çoçı

Y., 556-G.450/2.

Buna göre dünyanın hareketsiz olduğu zannedilirdi:

Zâhidi sengîn idüp 'uşşâkı ser-gerdân iden
Yırleri sâkın göği şun' ile devvâr eyleyen

N., 428-G.332/4.

Eski astronomi ilminde gökler yedi veya dokuz kattır. Beyitlerde "nüh âsumân, nüh felek, nüh kemer, yedi tâk, yedi eflâk" v.s. olarak geçen bu yedi kat göğün her birine bir seyyâre yerleştirilmiştir. Bunlar sırasıyla: Ay, Utarid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zuhâl'dir. Sekizinci ve dokuzuncu gökte seyyâre olmayıp, bunlardan sekizinci felekte sâbit yıldızlar ve burçlar bulunmaktadır. Dokuzuncu felekte ise hiç bir şey yoktur. Bu, diğer sekiz feleği içine alan, onları çepeçevre saran bir kattır. Bunun için de ona en büyük gök mânâsına gelen "felekü'l-eflâk", "felek-i a'zâm", "felek-i atlas" denir.³

¹ Mîr Seyyîd Ali, *Mir'ât-ı Âlem Tercüme-i Fethiye Li-Ali Kuşci*, Süleymaniye Ktp. İzmirli İ.Hakkı Bl., nr:2027, İst.1239 h., s.13

² Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, Haz.M.Faruk Noyan, İst. 1983, s.85

³ Mîr Seyyîd Ali, *a.g.e*, s.13-14.

Çınradur 'arş-ı 'azîmûñ kapusın ey Yahyâ
Halka-i dâyre-i zıkr ile âvâz-ı hazîn

Y., 497-G.348/5

İçinde hiçbir yıldız, bir işâret bulunmadığı için atlas ismi verilmiş ve "çarh-ı atlas" şeklinde kullanılmıştır. Günümüzde de yüzü ipekli, parlak; arkası yünlü olan ve deseni bulunmayan bir çeşit kumaş için de atlas kelimesi kullanılmaktadır. Bu kumaşın özelliği, ipekten ve çok sıkı dokunmuş olmasından dolayı iğnenin zor geçmesi ve makasın da zor kesmesidir. Hatta bununla ilgili bir bilmeceye bütün bu özellikler verilir:

Mavi atlas, iğne batmaz / Makas kesmez, terzi dikmez

(Gökyüzü)⁴

Beyitlerde genellikle hem gökyüzü ve hem de kumaş olarak tevriyeli bir şekilde kullanılmıştır:

Şöyle tir-endâz-ı meydânuz ki çarh-ı Atlası
İgne atlasdan geçer gibi geçer peykânımız

H., 204-G.21/5.

Dokuzuncu göğe ayrıca Arş ve Kürsî diyenler de olmuştur. Lûgat manâsıyla "tavan, çatı, çardak, taht, bir yerin üstünü örten şey" demek olan Arş, ilâhî yüceliğin tecelligâhıdır. En yüksekte olması sebebiyle bütün kâinâtı kavrayıp kapladığı telâkki edilir. Bu sebeple de beyitlerde arş-ı berin terkiibiyle ifâde edilerek en çok yüceltme unsuru olarak kullanılmıştır. Şâir kendi şiirini yüceltirken manâ yüzünde arş-ı berine berâber olduğunu zikretmektedir:

Vechümdedür rumûz-ı hurûf-ı ta'ayyünât
Ma'nî yüzünde 'arş-ı berine berâberem

N., 184-Tk.IV.1/4.

a- Göklerin İnsanlar Üzerindeki Tesiri

Gökler dönerken, yıldızları ve burçları da berâberinde döndürmektedirler. Bunların herbiri kendilerine has tabiatları, hâkim oldukları iklimler ve tesir ettikleri saatler itibarıyla insanların hayatlarında önemli rol oynarlar. Bu sebepten gökyüzü, meydana gelen hâdiselerin müsebbibi olarak görülmüş ve devamlı ondan şikâyet edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Nev'î, vefâsız olan feleğin cevriinin çok olduğunu, san'atının ise hep hîle ve efsâne ile dolu bulunduğunu ve işinin de sihir ile büyü olduğunu zikretmektedir:

Ay elünden ay sipîhr-i bî-vefâ cevruñ füzûn
Şan'atûñ hep hîle vü efsânedür kâruñ füsûn

N.183-Tk.III.4/24

Fuzûlî ise aşağılık feleğin kendisine döne döne zulm ettiğini, kendisinin de ondan âh oklarıyla intikam aldığını söylemektedir:

Ey Fuzûlî nâvek-i âhumla aldum intikâm
Döne döne gerçi bî-dâd itdi çerh-ı dûn mañâ

F., 137-G.XIII/6.

Yahya Beğ de feleğin gaddarlığından ve yalancılığından şikâyet etmektedir:

Çarh-ı gaddâr gibi vuşlatuñuñ va'deleri
Her kime gerçek ise baña yalandur Ferruñ

Y., 310-G.47/3.

Felekle ilgili bütün bu şikâyet, ümitsizlik, âh ve feryâdların temelinde eskinin bir telâkki ve inancı yatmaktadır. Buna göre bütün bunların sebebi,

4 Âmil Çelebioğlu, *Türk Bilmece Hazinesi*, (Yusuf Ziyâ Öksüz ile beraber), İst.1979, s.60

bizzat felekler ve en önemlisi de dokuzuncu felektir. Çünkü sekiz feleğin tabii dönüşü batıdan doğuya doğru olduğu halde dokuzuncu feleğinki ise tam tersine doğudan batıya doğrudur⁵. Dolayısıyla bu felek diğerlerinin dönüşlerini zorlaştırıp onları kendi hallerinde, kendi seyirlerinde bırakmamaktadır. Bu inanişâ göre şâir bir beytinde şöyle demektedir:

Mâh ile mihri bulup nakş u zevâle mâ'il
Günbed-i nûh feleği 'aksine dâ'ır gördüm N.,204-Tc.VIII.3/17.

Felekle ilgili bütün bu şikayetlerin yanısıra nâdir de olsa feleğin yüze güldüğüne, murâd üzre döndüğüne de rastlanmaktadır. Fuzûlî, devlet düşmanlarının perişân edilmesini, feleğin istikâmet üzre dönmesine bağlamaktadır:

Şükr kim çerh istikâmet üzre devrân eyledi
Cem'-i ehl-i devlet a'dâsın perişân eyledi F.59-Tc. XV.I/1.

Feleklerin ötesi bir sır olduğu için insanlar tarafından bilinmemektedir. Bu sebeple insanlarda göklere karşı, her zaman bir hayret, bir merak ve ilgi mevcuttur. Yahyâ Beg, bu ilgiyi "hayret" ile ifâde etmektedir:

Bu **toğuz dâyireden ötesini bilmezüz**
Şoñu hayr ola hele bizde 'aceb hayret var Y.,322-G. 66/5.

Hayâlî ise felekteki hâleti görüp, ne olduğunu merak ederek akla sormaktadır:

Görüb bu hâleti gerdünda pîr-i 'akla dedüm
Diğil baña nedürür âsumânda bu aḥvâl H.,31-K.9/6.

Nev'i bir beytinde göklerin yaratılışı ile ilgili olarak ezeli olduğunu, ne zaman yaratıldığını bilmediğini ve hep şikâyet edildiği için de adâletsizlikle, eğrilikle örüldüğünü söyler:

Nev'iyâ kılma şikâyet dehr-i bi-bünyâddan
Çarḥuñ örmişler ezel bünyâdını bi-dâddan N.183-Tk. III. 5/25.

b- Göklerle İlgili Telâkkiler

"Yedi kat göklerin hey'et ve eşkâli sahih rivâyetlere göre yedi çadır gibi olup yeryüzünü çevreleyen içiçe dâireler şeklindeki sekiz kaf dağından yedisi üzerine karar edilmiştir. Sekizinci dağ, birinci kat gök olan dünya semâsının içinde yeryüzünü çevreler. Göklerin alt kısımları yedi Kaf dağında son bulur"⁶. Dolayısıyla arşın eşiğinin Kafdağı olması düşünülebilir. Aşağıdaki beyitte "arş-âsitân" ve "kûh-vekâr" kelimelerinin birarada kullanılması itibâriyle buna işâret edildiğini söyleyebiliriz:

Ri'âyetümi rücû' ide pâk nuḫfesine
Yegâne Seyyid-i 'arş-âsitân ü kûh-vekâr F., 30-K. VI/21.

5 Dâ'i, Ahmed b.Marzûk (-684), *Tercüme-i sî fasl-lî-Nâsîr-al-Dîn-al-Tûsî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Ef.Bl. nr: 5716, s.3b
6 a.g.e. s.30

c- Şekil Bakımından Gökler

Şekil bakımından gökler, şâirlerin beyitlerinde "çenber, dâire, halka, dü-tâ, kambur" v.s. gibi yuvarlaklığı ve eğriliği ifâde eden kelimelerle vasıflandırılmıştır. Yahyâ Beğ, aynı zamanda yüzüğe benzettiği çarhın çenberinin, kalelerin burçlarına dokunduğunu ifâde etmektedir:

Minnet ol Mevlâya kim hâtem gibi girdi ele
Kal'alar kim tokunur burcına çarhuñ çenberi Y., 45-K. 8/2.

Bir başka beyitte ise "dokuz dâireden dışarı ayak basmak" ifâdesiyle ölüme işâret etmektedir. Zirâ cehennemın yerin yedi kat dibinde olduğuna inanıldığı gibi cennetin de yedi kat göklerin üzerinde olduğu inancı mevcuttur. Bu inanca göre ölünce cennete gideceğine inanılan bir insan, aşağıdaki beyite göre ayağını dokuz dâireden dışarı basacaktır:

Faşl-ı hazân gibi bozan kayd-ı vücûd-ı bâgını
Taşraya başdı bu tokuz dâyireden ayağını Y., 584-G.499/1.

ç- Renk Bakımından Gökler

Gökyüzü muayyen zamanlarda almış olduğu rengi itibâriyle çeşitli tasavvurlara vesîle olmuştur. En çok lâciverd rengiyle ele alınmıştır. Bu hâliyle sünbül arasında alâka kurulmuştur:

Lâciverdî sünbülü ile âsumânuñ 'aynıdur
Açılan nergisler anuñ encüm-i rahşânıdur. H., 132-G.20/2.

Ayrıca bu rengi itibâriyle köşklerde v.s. de lâciverd çinî ile süsleme yapıldığına işâret olunmuştur:

Nitekim ola mücedded iş bu kaşr-ı lâciverd
Her seher anı zer-endûd eyleye mihr-i cihân N., 115-K.XXXVII/37.

Bazen de gökyüzü yeşil olduğu telâkkisiyle çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir. Hilâlin, çemende bir lâle olarak tahayyül edilmesiyle gökyüzü, çemen dolayısıyla yeşil olarak düşünölmüştür:

Kenâr-ı sebze pervâzi lâledür gûyâ
Sıphr-ı ahzâr ü sürh-ı şafağ sefid-i seher N., 54-K. XVI/13.

Gökyüzünün zebercedle münâsebetinde de yeşil renginin rolü büyüktür. Bilindiği gibi zeberced yeşil renkli, kıymetli bir taştır. Beyitte hilâlin dal harfine benzetilmesi sebebiyle gökyüzü de bu dal harfinin yazıldığı, yeşile boyanmış bir sayfaya teşbih edilmiştir. Burâda altın mürekkebinin kullanıldığına da işâret vardır:

Kalem-i şun'-ı Hudâ ile yed-i kudretle
Zer ile çarh-ı zebercedde yazıldı bir dâl Y., 66-K.14/8.

Gökyüzü mâvi rengiyle de çokça kullanılmıştır. Bu reng "nîlgün, kebûd, minâ" kelimeleriyle ifâde edilmiştir:

A'lâya çıkdı dūd-ı âh hep âh ile 'ışkdur
Yok bil haqîkatinde bu çarh-ı kebûdı yok N., 362-G.222/4.

Şafak vakti ise gökyüzünün kızılığı mühimdir. Bu durum ise "gülgün-ı çarh" olarak ifâde edilir. Aynı zamanda buradaki "gülgün" Hüsrev ü Şîrin hikayesindeki Şîrin'in de atıdır:

Ol gün ki sūr-ı sūnnet-i sultān için seher
Gülgün-ı çarha Husrev-i hürşid olup sūvār N., 43, K.XIII/17.

Gece olunca gökyüzü, siyah olarak düşünölmüş ve kara ata benzetilmiştir. Ay ise bu ata binmiş bir insan olarak vasıflandırılmıştır. Beyitin ikinci mısramında ise "mum dibine ışık vermez" atasözüne işâret olduğu görölmektedir:

Kara ata n'ola binse o meh-rû
Olur zîrâ çerâğ altı karañu Y., 503-G.359/1.

2- Göklerle İlgili Dîni Husûsiyetler

Dîvân şiirinde dînin ve tasavvufun mühim bir yeri vardır. Bu itibârla şiirlerde dîni unsurlara sıkça rastlanmaktadır. Bu unsurların göklerle ilgili olanları da bir hayli fazladır. Araştırmamız dahilindeki eserlerde bunlar, İslâm dînine uygun olarak zikredilmektedir:

a-Allah (c.c.)

Göklerle ilgili olarak Allah, genellikle göklerin ve kâinâtın yaratıcısı olarak çeşitli isim ve sıfatlarıyla zikredilmektedir. O, "nakkaş" ve "üstâd-ı çarh-ı bî-sûtûn"dur. Fuzûlî de bir beyitinde gökleri Allah'ın yarattığını, feleğin her dönüşünde bir hikmet olduğunu ifade eder. Onun dönmesi boşuna değildir, feyz vardır. Allah'ın kudretinin, san'atının tezâhürüdür:

Felek her devirde bir feyz-i hikmet âşkâr eyler
Tekâlib-i zemân izhâr-ı şun^c-ı Kırdığâr eyler F., 78-K.XXII/1.

Göklerin Hakk'ı zikretmesi hususunda, bir âyet-i kerimede "Yedi gök, dünya ve bunlarda bulunan herkes, O'nu tesbih eder" buyurulmaktadır⁷. Yahyâ Beğ ise aşağıdaki beyitte sôfiye hitâben, güneş gibi semâ'a girip âsumân gibi döne döne Hakk'ı zikretmesini söylemektedir. Bu itibârla yukarıdaki âyete işâret olduğunu söylemek mümkündür:

Sôfi semâ'a gir yine şems-i cihân gibi
Zıkr eyle Hakk'ı döne döne âsumân gibi Y., 130-K.34/1.

b- Melek

İslâm inancına göre melekler göklerde dir. Dolayısıyla felekler onların mekânı ve âşiyânıdır. Nitekim Hz. Peygamber de Mi'râcında her kat felekte meleklerle sohbet etmiş ve melekler ona izzet ikramında bulunarak onun Mi'râcını kutlulamışlardır⁸. Bu itibârla beyitlerde genellikle felek ile melek birlikte zikredilmektedir:

Âsitân-ı Ka'beye hâciler irdi sa'y ile
Âsumânı eyledi gûyâ melekler âşiyân Y., 23-K.2/2.

Melekler gökde devamlı Allah'ı zikrederler. İnsanlar üzümün şarabını içerlerken melekler de gökyüzünde o üzüm tanelerini tesbih etmektedirler:

7 Kur'ân-ı Kerîm, "İsrâ sûresi", 44. âyet.

8 Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler*, Ank.1987, s.120.

Biz Şu engûruñ Őarâbın nûş idûp mest olmuşuz
Kim anuñ tesbîh ider **gökde melekler dânesin** N., 428-G.331/3.

ÂŞık, ayrılık akşamında gönlünde yanan aşk ateşinin parlıtısını, göklere erdirerek oradaki melek sûrüsüne çerâğ etmektedir:

Ruĥuñsuz lem'a-i nâr-ı dili kim **çarĥa** ergürdüm
Melâ'ik ĥaylına Şâm-ı firâķuñda çerâğ etdüm H., 288-G.38/3.

Ayrıca cinlerin, perilerin de gökte olduĥu inancı mevcuttur. Beyitte sosyal bir özelliĥe işâret edilerek kışın, kar yaĥıp da yerler buz tuttuĥu zaman, çocukların ve gençlerin evlerinden çikarak buz üzerinde kaymak suretiyle eĥlendikleri anlatılmak istenmiştir. Dolayısıyla da buz üzerinde kayan güzeller, gökyüzünde uçan meleklerle benzetilmiştir:

Buz üzre her perî-ruĥsâr dildâr
Uçup uçup gelür **gökde melek-vâr** Y., 235-Ő. 1/117.

c- Kur'an-ı Kerim ve Diĥer Mukaddes Kitaplar

Kur'an-ı Kerim'in gökten indirildiĥine inanılır. Kur'an-ı Kerim'de de "Kendilerine kitap verdiĥimiz kimseler, Kur'an'ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiŐ olduĥunu bilirler..." meâlindeki bir âyette Allah tarafından indirildiĥi belirtilmiŐtir⁹. Beyitte Şâir, okumasını bilmeyenin Kur'an'ın Őerhini de bilemeyeceĥini ve onun, ne için indirildiĥini anlayamayacaĥını söylüyor:

Ne bilür oĥımayan Muşhaf-ı ĥüsnüñ Őerĥin
Yire **gökden** ne içün indüĥini **Ķur'an'ıñ** F., 285-G.CLXI/5.

Ayrıca dört cevhere benzetilen Kur'an, İncil, Tevrat ve Zebur'un da gökten nâzil olduĥu inancı mevcuttur. Bu itibârla bunlara "semâvî kitaplar" da denilmektedir. Kur'an'da bu hususa da işâret vardır.¹⁰

Kitâb-ı Çâr k'oldı çâr gevher
Semâdan nâzil olmuşdur muĥarrer Y., 272-Ő. 2/300.

ç- Âyetler

"Allah, görmekte olduĥunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş üzerine istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eĥdirendir."¹¹

Beyitlerde bu âyet-i kerimeye telmihte bulunularak göklerin direksiz yaratılması "bî-sütûn" kelimesiyle ifâde edilmektedir. Aynı zamanda tevriyeli olarak kullanılan bu kelime Ferĥâd ile Şirin hikayesindeki daĥın adı olduĥu gibi göklerle ilgili kullanıldıĥında "çarĥ-ı bî-sütûn" veya "tâk-ı bî-sütûn" Şeklinde belirtilmektedir. AŐaĥıdaki beyitte pâdişâhın sancaĥının "bî-sütûn" olan göklere direk olduĥu ifâde edilerek padişah medh edilmektedir:

Bu tâk-ı bî-sütûna sûtûn oldı yâ meĥer
Re'y-i mûnir û râyet-i manŐûr-ı Şehriyâr N., 44-K.XIII/23.

⁹ Kur'an-ı Kerim, "En'am sûresi" 114. âyet.

¹⁰ a.g.e., "Âl-i İmran sûresi" 3-4.âyetler, "Bakâra sûresi" 213.âyet.

¹¹ a.g.e., "Ra'd sûresi", 2. âyet, "Lokman sûresi" 10. âyet, "Nâzi'at sûresi" 28. âyet

Ayrıca şâir, kendi şiirinin medhinde de "çarh-ı bî-sûtûn" ifâdesini kullanarak, gökleri direksiz bir şekilde yaratıp yıldızlarla donatan üstâdın (Allah'ın) dışında hiç kimsenin, onun şiiri gibi bir nakış yapamayacağını belirtmektedir. Beyitte şîrin kelimesini tevriyeli kullanarak aynı zamanda Ferhâd ile Şîrin hikâyesindeki kadın kahramanı da hatırlatmaktadır:

Nazm-ı şîrinüm gibi bir nakş maşnû^c olmaya
Nev'iyâ çün resm ide üstâd-ı çarh-ı bî-sûtûn N., 431-G.337/5.

Hayâlî Beğ ise göklerin temelsiz bir çatı gibi oluşunun, hayrete sebebiyet verdiğini zikretmektedir:

Bakub eyvân-ı gerdûna tahayyür bahrine dalma
Binâ-yı aşka nisbet yeryüzünde bir temeldür bu H., 340-G.6/2.

d- Peygamberler

1- Hz. Muhammed (s.a.v.)

Klasik Edebiyatımızda tasavvufun mühim bir yeri vardır. Bu itibarla birçok dinî unsur beyitlerde sıkça kullanılmıştır. Dolayısıyla bazı peygamberlerin isimleri de çeşitli vesilelerle zikr edilmiştir. Bunlardan isim ve sıfatlarıyla en fazla geçen ise Hz. Peygamber'dir. Çünkü "Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve kurtarıcı olarak gönderdik"¹² mealindeki âyette de belirtildiği gibi O, sadece bir kavmin değil, bütün insanlığın peygamberidir. Aynı zamanda sadece bu dünyanın değil, bütün kevn ü mekânın resûlüdür:

Hudâ-yı Lemyezel ü bî-zevâl hakkı için
Resûl-i kevn ü mekân ile Âl hakkı için Y., 486-G.330/1.

Fahr-i kâinât olan Hz.Peygamber, Allah'ın yolunun delilidir; onu aydınlatır:

Ey gülşen-i ma'ârif ü ey menba^c-ı kemâl
Memdûh-ı kâynât u delil-i reh-i Hudâ Y., 104-K.24/38.

O, aynı zamanda on sekiz bin âlemin şâhı olduğu gibi dünya mülkünün padişâhı, âhiretin de sultânıdır:

Mülk-i dünyâ pâdişâhı âhiret sultânısın
Onsekiz biñ 'âlemün bir şâh-ı 'âlî-şânısın Y.183-Msd.15.IV/1.

"On sekiz bin âlem olduğu inancı mutasavvıflar arasında hayli yaygın hâle gelmiştir. On sekiz bin âlemden maksat şudur ki, Allah, yaratıcı kudreti içinde akl-ı külle karşı nefs-i küllü yarattı. Bunlardan 9 gök oluşmuştur. 9 gök, içindeki yıldızlarla birlikte anâsır-ı erbaâyı (ateş, hava, su, toprak), o da mevâlid-i selâseyi (hayvanat, nebâtat, cemâdat) doğurmuştur. Bunların toplamı 18 eder. Bunların herbiri bin âlem sayıldığında onsekiz bin âlem ortaya çıkmış olur¹³".

Bir gece seyrümde gördüm on sekiz biñ 'âlemi
Gün gibi tokuz tolaşdum bu sipihr-i a'zamı Y.,210-Msmt.37.I/1.

¹² a.g.e., "Sebe sûresi" 28. âyet.

¹³ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre*, Eylül 1971, s.436.

Göklerle ilgili olarak, Hz.Peygamber hakkında bahsedilen en önemli hususlardan birisi de Mi'râc hâdisesidir. Peygamberimiz, Burak adlı ata binerek Cebrâil Aleyhisselâm'ın rehberliğinde göklere yükselmiştir¹⁴. Aşağıdaki beyitte bu hâdise doğrudan doğruya anlatılmıştır:

Ol gece kim Burâk ile çıktı göğe Rasûl
Hiç senden özge kim var idi aña hem-rikâb N., 185-Tk. IV.2/17.

Daha sonra yedinci kat gökte Beyt-i Mâmûr'da meleklerden müteşekkil olan bir cemâata imâmlık etmiş ve onlara namaz kıldırılmıştır¹⁵. Beyitte Hz. Peygamber zikredilmese bile bu hâdiseye telmihte bulunulmuştur:

Kadr ile eflâkden geçse yiridür Nev'iyâ
Lûtf-ı şab'undan gelen her Beyt-i Ma'mûruñ senûñ
N.,372-G.239/5.

Oradan da geçerek Sidretü'l-Müntehâ'ya varırlar. O zaman Cebrâil, "Buradan bir parmak ileriye varırsam yanarım" diyerek Peygamberimize yalnız gitmesini söyler¹⁶. Buradan itibâren Refref denilen yeşil yaygı ile yalnız başına ilerliyerek yetmiş hicâb daha aşır Arş'a varır¹⁷:

Seyr eyle bu şeb Refref ile 'Arş-ı a'lâyı
Anı bu tokuz âyinede eyledi peydâ Y., 18-K.1./10.

Mi'râc hâdisesi çok kısa bir zamanda vukû bulmuştur. Bu husus, Ebu Tâlib'in kızı Ümmehânî tarafından şöyle rivâyet edilmiştir: "Mi'râc gecesi Resûl-i Ekrem benim evimdeydi. Yatsı namazını kıldı, benim ehlimle beraber yattı. Sabah namazından evvelce beni kaldırdı. Sabah namazını kıldı. Biz de beraber kıldık. Resûl-i Ekrem (S.A.V.): "Yâ Ümmehânî sizinle beraber burada yatsı namazını kıldım. Kıldığımı da gördünüz. Sonra Beyt-i Maksid'e gittim. Peygamber ve meleklerle teheccût kıldım. El'an da gördüğünüz gibi sabah namazını sizinle kıldım" buyurdu¹⁸."

Kısa süren bu zamanı Nev'i bir saat olarak belirtmiştir. Ancak hadislerde bunun bir saat olduğuna dâir, herhangi bir ifâde yoktur. Bu hâdisenin vukûu bir anlık zaman ile ifâde olunmuştur:

Bir sâ'at içre sâha-i 'arşa 'urûc idüp
Kerrûbiyân-ı 'izzet ile şohbet eyledük N., 154-K.LIV/9.

Ayrıca bir beyitte de Hz.Peygamber'in bir sünnetine telmih vardır. Peygamberimiz karnına taş basarak açlığını yatıştırmıştır. Aşağıdaki beyitte gökler, güneş ve ay taşını bağına basarak Resûl'ün bu sünnetini icrâ etmektedir:

Bağına taş bağladı mihr ile mâhdan
Gökler Resûl sünnetin icrâ ider meger Y., 107-K. 25/11.

Hız. Peygamberle ilgili olarak çocukluğundan itibâren, güneşli havalarda, gökyüzünde bir bulutun devamlı kendisinin başı üzerinde durduğu ve onu

14 Metin Akar, *ag.e.* s.119

15 *a.g.e.*,s.238.

16 *a.g.e.*, s.257

17 *a.g.e.*, s. 226.

18 Mehmet Şâkir Çörüş, *Mûcizâtü'l-Enbiyâ* , Sadeleştiren: Abdulkadir Dedeoğlu. İst. 1979, s.225

güneşin yakıcı ışıklarından koruduğu mucizesi mevcuttur. Bu konuya bulut bahsinde genişçe yer verdiğimiz için tekrara düşmemek düşüncesiyle bu kadar bilgi vermekle iktifâ ediyoruz. (Bkz. s. 321)

2- Hz. İsa

Şiirlerde en çok bahsi geçen peygamberlerden birisi de Hz. İsa'dır. Daha ziyâde 4. kat göğe olan yükselişi sebebiyle ele alınan Hz. İsa, aynı zamanda can bahşeden nefesi ile de söz konusu edilir. Bilindiği gibi 4. kat göğe yükselmek ve nefesiyle ölüleri diriltmek Hz. İsa'nın mucizeleridir¹⁹:

Dem-i cân-bahş ile gelseñ çemene
Gökler üstinde Mesîhâ'sın sen N., 432-G.339/2.

Hz.İsa dünyâya ait herşeyden soyunup göğe yükselmesiyle, tecerrüdün sembolü olmuştur:

İsa gibi tecerrüdü ergür feleklere
Tâ kırş-ı âfitâb ile sen edesin ma'âş H., 213-G.3/3.

Hz.İsa urûcu esnâsında, üzerinde bir iğne olduğu için daha fazla yükselemeyip 4. felekte kalmıştır. Aşağıdaki beyitte hâr (diken) kelimesinden maksat bu iğne olsa gerekir:

Rakîbün dilberâ kûyuñda neyler
Ki İsa ile göke çıkmadı hâr H., 192-G.141/1.

3- Hz. Yâkub ve Hz. Yûsuf

Hz. Yâkub'un oniki oğlundan biri olan Hz.Yûsuf, babası tarafından çok sevildiği için kardeşlerinin onu kıskanmasına sebep olur. Nihâyet onlar tarafından kuyuya atılarak babasına, bir kurdun onu yediği söylenir. Bunun üzerine Hz. Yâkub çok üzülür ve ağlamaktan gözleri görmez olur²⁰ Kur'ân-ı Kerim'in en güzel kıssası olduğu için "Ahsenü'l-Kassâs" olarak vasıflandırılan Yûsuf kıssası edebiyata da yansımış ve aşk ağırlıklı olarak bir çok Yûsuf ile Züleyhâ mesnevisi yazılmıştır.

Beyitlerde genellikle Hz. Yâkub ile Hz. Yûsuf birlikte zikredilmektedir. Burada bu kıssa ile göklerin münâsebeti, feleğin Hz.Yâkub'a teşbih edilmesi itibarıyla. Ayrıca 11 yıldız ile güneş ve ayın, rüyâsında Hz. Yûsuf'a secde etmesi de göklerle alâkalıdır. Güneş Yûsuf'unu kaybeden felek Yâkub'u, güneşin kuyuya atılmasıyla (batması) göz yaşı döker. Bu gözyaşları da yedi seyyâre ile yıldızlardır:

Çün oldu Yûsuf-ı mihrûñ mekânı çâh n'ola
Olursa göz yaşı Ya'kûb-ı çarha heft-evreng H., 23-K. 7/4.

4- Hz. İsmâil

Göklerle ilgili olarak Hz. İsmâil'in tam kurban edileceği sırada gökten onun yerine kurban edilmek üzere bir koç indirildiği hâdisesi de konu edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de belirtilen bu hâdise²¹ şöyledir: Hz. İbrâhim hiç erkek evlâdı olmadığı için Allah'a yalvararak, kendisine bir erkek çocuk verdiği

19 Ahmet Cevdet, *Kıssas-ı Enbiyâ*, Haz:Mahir İz, Ank. 1985, s.42.

20 a.g.e, s.9-18.

21 *Kur'ân-ı Kerim*. "Saffat sûresi", 100-107. âyetler.

takdirde kendisine kurbân edeceğini söyler. Allah da ona bir oğul verir. 7-8 yaşlarına gelince rüyasında onu boğazladığını görür ve bunu oğluna söyler. Oğlu da babasına bu emri yerine getirmesini söyleyerek tam bir sadakat ve teslimiyet gösterir. Bunun üzerine Hz. İbrahim, tam oğlunu kurban edeceği sırada Allah tarafından bir kurbanlıkla mükâfatlandırılır²². Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, bu hâdiseye doğrudan doğruya işâret etmektedir:

Gerçi İsmâ'il'e kurbân gökden inmiş kâdr için
Hâk bilür kâdr için İsmâ'il aña kurbân olur F., 34-K.VII/22.

e- Kader ve Kaza

Kader, Allah'ın ezeli hükmü, takdiridir. Levh-i mahfuzda yazılı olanların vücud bulmadan evvelki hâline kader, ortaya çıkmasına da kaza denir. Levh-i mahfuz, yedinci kat gökte bulunur ve doğu ile batı uzunluğu kadar en ve boya sahiptir²³. Levh-i mahfuz göklerde olduğu için kaza gökten gelir. Bu itibarla beyitlerde "Kazâ-yı âsumân" ifâdesi bir çok yerde kullanılmıştır. Yahyâ Beğ, kazâyı askerlerin tüfenklerine benzetmektedir:

Nice cân kırtara düşmânlar mişâl-i ra'd u berk
Leşkeründe her tüfeng oldı kazâ-yı âsumân Y., 26-K.2/37.

f- Kıyâmet

Kıyâmetin vukû bulacağı gün gökler sallanarak yarılacak ve çökecektir. Yâni göklerle yerler birbirine karışacaktır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette belirtilmiştir. Meselâ: "O gün gök sallanıp çalkalanır"²⁴, "Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar"²⁵

Beyitlerde bu durum doğrudan doğruya belirtilmese bile "yer ve göğün alt üst olması" ve "kâinâtın baştan çıkması (düzeninin bozulması)" ifâdelerinden kıyâmeti düşünmek mümkündür. Klasik edebiyatımızda umûmiyetle, sevgilinin boyu ile kıyâmet arasında münâsebet kurulmaktadır. Kaşı ise sırat köprüsüdür. Bu sebeple sevgilinin gelmesi, kıyâmet kopmasıdır ve yerle göğü alt üst etmeye yetmektedir:

Kaşı ile gözi yeter yâruñ
Kılmağa yır ü göki zir ü zeber Y., 323-G.67/4.

Ayrıca memdûhun vefâtı da kıyâmet kopmasına ve kâinâtın baştan çıkarak düzeninin bozulmasına sebep olur. Nitekim kâinâtın düzeninin bozulması da kıyâmette vukû bulacaktır. Burada "baştan çıkmak" ifâdesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Normal düzenden ayrılmak manâsında kâinâtla ilgili olarak kullanılırken gözün kafada bulunması sebebiyle göz yaşının da başdan çıkıp dökülmesi bu ifâdeyle gerçek manâsını hatırlatmaktadır:

22 N.Mehmet Solmaz *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, (İsmail Lütfi Çakan ile beraber), İst. 1984, C.I., s. 107-108. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hâk Dîni Kur'ân Dili Türkçe Tefsîr*, 1960, C. 6, s. 4060-4061.

23 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şîri Sözlüğü*, Ank. 1989, C. I-II, s.313. Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991, s. 307.

24 *Kur'ân-ı Kerim*, "Tûr sûresi," 9. âyet.

25 a.g.e., "Hakkâ sûresi", 16. âyet. Ayrıca bkz. "Müzzemmil sûresi", 18. âyet; "Mürselât sûresi" 8-11.âyetler, "Nebe' sûresi", 19. âyet, "İnfîtâr sûresi" 1-4. âyetler, "İnşikâk sûresi" 1. âyet

Başdan çıkarsa n'ola yaşum gibi kâynât

Ol server-i zemâne bugün eyledi vefât

Y., 623-Msmt.7/7.

"Kâinâtın ölmesi" ifâdesi de kıyâmeti hatırlatacak şekilde kullanılmıştır:

Öldürdi kâynâtı senün hasta olduğun

Tutulduñ oruc ayı gibi ey meh-i receb

Y., 163-Msmt. 7.V/4.

g-Diğer Dinî Hususlar

İslâm dinine göre ölünce ruhların göğe yükseldiği inancı vardır. Ruh lâtıftir, ağırlığı yoktur. Fiziken de ağırlığı olmayan nesnelere yukarı doğru yükselir. Yahyâ Bey, müteâkip beyitte:

Ervâh gibi kıldı semâvâtı müşerref

Toldı şalavât ile tokuz kubbe-i 'uzmâ

Y., 18-K. 1/16.

derken ruhların göğe yükseldiği inancına doğrudan doğruya işâret etmektedir. Ayrıca gökteki ervâh-ı kudsilerden bahsederek de melekleri hatırlar:

Bir niçe maḥbûblarla geldi geçdi sevdüğüm

Gökdeki ervâh-ı kudsilerle gûyâ cân gider

Y., 333-G.82/2.

3- Göklerle İlgili Sosyal Hayat

Tezimizde savunduğumuz hususlardan birisi ve en önemlisi, Divân şâirlerimizin içtimâî hayattan kopuk olmadıklarıdır. Bunu da şiirlerinde açıkça göstermişlerdir. Biz burada gökler vasıtasıyla işâret edilen içtimâî hayatın izlerini yakalamaya çalıştık. Meselâ, Anadolu insanının hayatında önemli bir yeri olan harmanın, gökyüzüne doğru savrulmasının anlatıldığı bir beyitte şâir, kendisini harman gibi havaya verdiğini zikretmektedir. Harmanın rüzgârda savrulması neticesinde rüzgâr vâsıtasıyla tane ile saman çöpü birbirinden ayrılmaktadır. Buradaki "havaya vermek" ifâdesi rüzgârla ilgili olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla "yele vermek" tâbiri de hatırlanabilir.

Ol kadar verdüm havâya kendümi ḥürmen gibi

Kâ'inât-ı cev göründü gözüme erzen gibi

H., 439-G.97/1.

Eskiden fetih şenliklerinde veya padişah bir yere gideceği zaman, o yer süslenir, tâklar kurulup çiçeklerle bezenir, v.b. hazırlıklar yapılırdı. Bugün de milli bayramlarda veya önemli kişilerin şehir ziyaretlerinde, o şehrin girişine tâklar kurulup süslendiği görülmektedir. Aşağıdaki beyitlerde göklerin tâk olarak düşünülmesiyle bu hâdiseye işâret olunduğunu söyleyebiliriz. Gökyüzü ile tâk arasındaki ilgi kavimli şekil benzerliğine ve süsleme özelliğine dayanmaktadır:

Nice Şeh Sulṭan Süleymân-ı selimü'l-ḳalb kim

Tâḳ-ı evvânında ḥorşid oldı bir zerkâr gül

H., 38-K.12/13.

Şu'le-i âh-ı dil-i 'âşık olup zer ḥâme

Tâḳ-ı gerdûna çekilmişdi niçe naḳş ü nigâr

N., 76-K. XXIII/2.

Bir diğer içtimâî husus ise düğünlerde eğlence meclislerinin kurulması, ziyâfetler verilmesidir. Hele bu düğün, devlet erkânından birine aitse küslar döğülür, yiyecek-içeceğin haddi hesabı olmaz. Hayâlî Beğ, İbrahim Paşa'nın düğünü için yazdığı kasidede gökyüzünü bir mehterhâneye benzetererek bu özelliğe işâret etmiştir (Bkz. s.86). Sünnet düğünlerinde de eğlence meclislerinin kurulmasını Yahyâ Beğ, Hz.Peygamber'in sünnetine işâretle gökyüzünü eğlence

meclisine benzeterek ifâde etmiştir. Bilindiği gibi Hz.Peygamber, sünnetli olarak doğmuştur²⁶.

Vücüb-ı sünnetine Muştafâ'nun itdi şürûf
Düzetdi çarh-ı felek gibi meclis-i a'zam Y., 155-Msmt. 6.V/2.

Günlük hayatımızda bilhassa kışın en sık rastlanılan hâdiselerden birisi de bacanın çekmemesi sebebiyle sobanın tütüp evi duman kaplamasıdır. Bu durumda kapı ve pencereler açılarak ev havalandırılıp dumanın dışarı çıkması sağlanır. Nev'i de bir beytinde bu durumu işleyerek gökyüzünü duman ile dolmuş bir evin kubbesi, güneşi de penceresi olarak tahayyül etmiştir. Burada gecenin karanlığı ile duman arasında da ilgi kurmak mümkündür. Zîrâ her ikisinin rengi de koyudur ve her yeri kapladıkları zaman cisimleri ayırd etmek zordur. Güneşin doğuşuyla karanlık kaybolur ve her taraf aydınlanır. Pencerenin açılmasıyla duman kaybolur ve odanın içi aydınlanır. Bu itibarla da güneş ile pencere münâsebeti ortaya çıkmaktadır:

Dem irişdi açalar revzen-i mihrî zîrâ
Dûd ile tolmüş idi günbed-i çarh-ı devvâr N., 76-K.XXIII/7.

Bir başka âdet ise kına yakmaktır. Gelinin eline ve ayağına kına yakıldığı gibi dinî bayramların arefe gecelerinde ve kandil gecelerinde de kına yakınma âdeti mevcuttur. Bu âdet kına yakınmanın sevab olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Gökyüzü renk bakımından kınaya benzetilerek bu geleneğe işâret edilmektedir.(Bkz. s.81)

Ayrıca içtimâî bir gerçek olarak hareket hâlindeki bir nesneye yaslanılmaması gerektiği, feleğin hareketliliği ile ifâde edilmiş ve ona dayanılmaması nasihat olunmuştur. Bu, feleğe güvenilmeyeceği telâkkisinden de kaynaklanmaktadır. Ona yaslanmak câhilliktir:

Hayâli çarha dayanma bilürsin hõd kararı yok
Şu nâdânlar gibi kim günbed-i devvâra yaşıdanmış
H.,215-G.6/7.

Diğer bir husus da kalem ehlinin yazıyı, kum tozu (rik)²⁷ ekerek kurutmasıdır. Bilindiği gibi mürekkeple yazılan bir yazı iyi korunmadığı takdirde, kuruyuncaya kadar bozulmaya ve dağılmaya müsâiddir. Bu sebeple eskiden, bu duruma mahal vermemek için özel bir kumla yazıyı hemen kuruturlardı. Edebi olarak aşağıdaki beyitte bu durum, feleğin alınının kara yazısına toprak saçmak şeklinde ifâde edilmiştir:

Hâk saçduñ alınınuñ âhır kara yazusuna
Sen bilürsin etdüğün lâzım degül ifşâ felek H., 80-Ms. 1/7.

a- Âdetler ve Gelenekler

Şâirler, içinde yaşadıkları toplumun birer mensûbu olarak, yaşadıkları örf ve âdetleri de şiirlerinde ustalıkla işlemişlerdir. Bugün de rastlanıldığı gibi eskiden "ayağa sıcak su dökme" âdeti mevcuttu. Bu âdet, uzun zamandır görüşmemek sebebiyle özlenen bir kişinin, gelmesi neticesinde sevinç ve mutluluk ifâdesi olarak yerine getirilirdi. Eskiden gerçekten su dökerek bu

²⁶ Mehmet Şâkir Çörüş, a.g.e. s.319

²⁷ Muhiddin Serin, *Hat Sanatımız*, İst. 1982, s. 106.

belirtildi. Bugün ise sadece sözle "Ayağına sıcak su mu döksek, şerbet mi?" diyerek ifade edilmektedir.

Yahyâ Beğ de bu geleneği edebî olarak feleğin, güneş taşıyla Ay'ın ayağına su dökmesi şeklinde ifade eder. Bu beyitten hareketle ayrıca, tıbbî bir özellik olarak ayakları, dinlendirmek üzere bir müddet ılık suyun içinde bekletmenin faydalı olduğunu da hatırlayabiliriz. Halk arasında bugün de ayakları yorulan kişilerin bu dinlenme usûlüne itibâr ettikleri vâkidir:

Yahyâ şu koymağ için ayağına ol mehûn
Güyâ ki tās idindi felek mihr-i enveri Y., 570-G.474/5.

Göklerle ilgili olarak ayrıca, isim koyma geleneği de mevcuttur. Eser ismi (Gülşehri'nin Feleknâme'si) olduğu gibi insan ismi olarak da rastlanmaktadır. Eskiden Arşî, Eflâkî gibi daha çok mahlas olarak kullanılmış olmasına rağmen bugün Gökhan, Gökalp, Göktuğ gibi isimlerin konulduğunu müşâhede etmekteyiz. Devirle ilgili olarak aşağıdaki beyitte, "Sözü dilde hayâli gözde kaldı" mısrayla Hayâli Beğ'in ölüm yılına (H.964/1557) tarih düşüren 16. yy. şâirlerinden Arşî Çelebi zikredilmektedir:

Dedi 'Arşî işidüb aña târih
Sözü dilde hayâli gözde kaldı H., XII-D./4.

4- Göklerle İlgili Masal Motifleri

Divân şiirinde çeşitli masal motifleriyle de karşılaşılmaktadır. Bunların başında ejderhâ gelmektedir. Ejderhâ, büyük yılan demektir. "Bir inanışa göre yılan, kendi eceliyle ölmez, mutlaka başka birisi tarafından öldürülmüş. Bu arada 100 yıl yaşayan yılanlar ejderhâ olurmuş. Yılan ejderhâya dönüşünce ağzından ateş saçar, nefesiyle diğer mahlûkları sömürüp yutarmış. O zaman melekler onu kaldırıp Kaf dağının arkasına atarlarmış. Ejderhâ ve ejder diye bilinen bu hayvanın daha sonra başı çoğalır ve ayakları çıkarmış²⁸." Feleğin yedi kat olduğu telâkkisi ile bu yedi başlı ejder arasında münâsebet kurularak masal motifi şiire katılmıştır:

Tiryâk-i meyle def ederüz zehrûni senûn
Sen tatalum felek yedi başlu bir ejder ol H., 264-G.12/5.

5- Gökler ve Mûsikî

Eski astronomi bilgisi ve telâkkisine göre felekler ile ilm-i mûsikî arasında münâsebet vardır. İlm-i edvâra ait eski eserlerde bu münâsebet şu şekilde izâh edilir: "İlm-i mûsikînin ilm-i hikmet ü hey'et ü nücüm ile müşâreketi, on iki makâmın oniki bürce ve heft agaazenin seb'a-i seyyâreye ve çâr şu'benin anâsır-ı erbaaya ve yirmi dört elhanın saat-ı leyl ü nehara muvafakatleridir²⁹."

Yine ilm-i edvâra ait eski eserlerde mûsikî makamlarının seyyârelerle olan nisbeti ve icrâ vakti tesbit edilmiştir. Meselâ, Rehâvî makâmının icrâ vakti pazar günü olup Şems'e nisbet edilmiştir. Bunun gibi pûselik makâmı pazartesi günü icrâ olunup Kamer'e, Hicaz salı günü Mirrih'e Rast çarşamba günü Utarid'e, Uşşâk perşembe günü Müşteri'ye, Hüseyinî cuma günü Zühre'ye ve Zirgüle de cumartesi günü Zuhal'e nisbet olunmuştur³⁰. Şiire de yansıyan bu bilgi ve

28 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, C.I-II, Ank.1989, s.151

29 Âgâh Sırrı Levend, *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İst. 1980, s.16

30 İbrahim Edhem, *Edvâr-ı İlm-i Mûsikî*, 1223 h., İstanbul Üniv. Yazmalar Ktp. T.Y. Bl. nr:5636, s.32b-33a

telâkkiler çeşitli şâirlerimiz tarafından beyitlerde işlenmiş ve bu itibarla mûsikî terimleri ile kozmik terimler berâber zikredilmiştir. Nev'i, aşağıdaki beyitte aşk rebâbının nağmesinin dokuz perdeden geçtiğini belirtirken dokuz kat gökleri de hatırlatmaktadır:

Bir nağmesi ider bu **toğuz perdeden güzër**
Uymaz uşûl-i muṭribe sâķi rebâb-ı 'ışk N., 360-G.219/2.

Yahyâ Beğ ise arşın makâmâtı derken mûsikî makamlarına da işâret etmektedir:

Seyr eylemedi cümle **makâmâtını 'arşuñ**
Dâvûd nebî olmış idi gerçi hõş-âvâ Y., 21-K.1/52.

Bâķi ise:

Âvâzeyi bu 'âleme Dâvûd gibi şal
Bâķi kalan bu **ķubbeye** bir hoş şadâ imiş B., 434 -G. 535/3.

diyerek mûsikî ile göklerin münâsebetine temâs etmektedir. Ayrıca devrân kelimesi hem bir mûsikî terimi olarak ve hemde felek manâsında tevriyeli olarak kullanılmaktadır:

'Aceb şimden girü **devrân bozup evzâ'-ı nâ-sâzin**
Uyar mı nağme-i kânûna bi-kânûn olan münker N.58-K. XIII/23.

6- Gökler ve Hayvanlar

a- Kuşlar

aa- Umûmî Olarak Kuş

Beyitlerde, gökyüzü ile ilgili olarak en çok konu edilen hayvanlar kuşlardır. Gökyüzü ile kuşlar arasındaki münâsebette, kuşların havada yâni gökyüzünde uçmalarının rolü büyüktür. Bu itibarla beyitlerde sık sık gökyüzü ile birlikte zikredilmektedir. Aşağıdaki beyitte gönül, kuşa benzetilerek kuşların havada (gökyüzünde) uçmalarına doğrudan doğruya işâret vardır:

Sen çeşm-i şâhbâza şayd-ı harem olam der
Yıllardürür ki **uçar dil murgu bu havâda** H., 346-G. 7/4.

Ayrıca "murg-ı havâyî" ifâdesinde "hava" kelimesinin hem "arzu, istek" ve hem de "gökyüzü" manâsında tevriyeli olarak kullanıldığını söyleyebiliriz:

Benem ol **murg-u havâyî** ki gidüp dâne-i şabr
Dâm-ı şayyâd-ı belâda ederem şimdi karar H., 10-K. 2/19.

Ayrıca gökyüzü can kuşunun yuvası olarak da tasavvur edilmiştir. İlgili maddede bu husus ruhların göğe yükseldiği inancına da işâretle daha detaylı olarak açıklanmıştır. (Bkz. s.106)

bb- Kuş Çeşitleri

1- Ankâ (simurg)

Ankâ, Kaf dağında yaşadığı söylenen hayâlî bir kuştur. Renkli tüylerle süslü, yüzü insan yüzüne benzer, boynu gâyet uzun, kendisinde her hayvandan bir alâmet olan büyük bir kuşmuş. Bulunduğu yerdeki kuşları avlayıp garba doğru uçarmış. Bundan dolayı bu kuşa (ankâ-yı mugrib) denilmiştir.

Bulunduğu yerdeki hayvanları bitirip çocukları götürmeye başlayınca zamanın peygamberinin duası ile ankânın hem kendisi, hem de nesli yıldırımla helâk edilmiştir. Ankâya ait daha bir çok efsâneler vardır³¹. Beyitlerde gökyüzü ile ilgili olarak ankânın yuvasının orada bulunması ve yuvasından yavru uçurması tasavvur edilmektedir:

Ben ol bâz-ı hümâ-şaydem ki ʿâlem merg-zârında
Nice ʿankâ gibi yavru uçurdum âşiyânımdan H., 303-G.11/4.

2-Baykuş (bûm)

Baykuş, genellikle virân olmuş, harâbe hâline gelmiş ve içinde kimsenin yaşamadığı binâların çatılarına veya bacalarına yuva yapan bir hayvandır. İnsanı ürperten ve rahatsız eden bir ötüşü vardır. Bu husus ilgili beyitte âşığın feryadının baykuşa, gökyüzünün de harâb olmuş bir köşke benzetilmesiyle ifâde edilmiştir:

Bir harâb-âbâd imiş bu kaşr-ı minâ şandığıñ
Bûm-ı nâlem dün gece çıkdı sipihrûñ bâmna N., 476-G.414/2.

3-Güvercin (kebûter)

Güvercin, alıştırıldığı yere geri dönme özelliği olan bir kuştur. Bu itibarla da şiirde genellikle âşık ile sevgili arasında haber götürüp getiren bir postacı olarak tasvir edilmektedir. Ancak bu husûsa gökyüzü ile ilgili olarak pek temâs edilmemiştir. Onun fazla yükseklerde uçamayan bir kuş olması sebebiyle gökte uçarken kolay avlanılabileceğine işâret edilmiştir. Aşağıdaki beyitte güvercinlik olan aşk mekânından, göğe uçan her gönül güvercininin, taşlanarak avlanıp yere düşürülmesi hâdisesi tasvir edilmiştir:

Ey Hayâlî bir kebûter-hâne imiş kûy-ı ʿaşk
Her dil-i âvârenûñ gökde uçanın yıkdılar H., 162-G.79/5.

4-Hümâ

Efsânevi bir kuş olan hümâ, boz renkli ve ayaksızmış. Dirisi ele girmezmiş. Gölgesi kimin başına düşerse o kişi padişah olurmuş. Bu yüzden hümâyâ "devlet kuşu" da denir³².

Edebiyatımızda en çok sözü edilen kuşlardan biridir. Yükseklerde uçup yere konmaması ve bu sebeple de ele geçmemesi yâni avlanamaması,

ʿİşmet sipihrinûñ yere **konmaz hümâsısın**
Yüksek uçarsın avlayımaz her çaçal seni H., 417-G. 54/3.

kemik yiyerek beslenmesi,

Biz kim semâ-yı dilde tecerrüd **hümâsıyuz**
İRmez meşâm-ı kâdrümûze bûy-ı **üstûhân** N., 456 - G. 379/3.

ve kimin başına gölge salarsa onun padişah olacağı gibi özellikleriyle çeşitli tasavvurlarda yer alır:

³¹ Âgâh Sırrı Levend, *ag.e.* İst.1980, s.183.

³² Abdülbâki Gölpinarlı, *Hafız Divânı*, İst.1985, s.691.

Hümâ-yı evc-i izzetdür şalarsa üstüme sâye
Çekem pehlûya sancak adlu bir serv-i hürâmânı H., 61 - K. 21/5.

5-Karga (gurâb, zâg)

Gökyüzü ile karga arasındaki münâsebet, yine diğer kuşlarda olduğu gibi gökyüzünde uçuşu sebebiyle kurulmuştur. Daha çok ayın kargaya benzetilmesiyle çeşitli şekillerde tasavvur edilmiştir. (Bkz. Ay-karga mad.s. 255)

Ayrıca gece gökyüzü, renk bakımından kargaya benzetilerek, güneş şahbâzının av maksadıyla uçuşu karşısında, gece kargasının onun heybetinden korkup tüylerini dökmesi şeklinde tasvir edilmiştir:

Şikâr kaşdına bâl açdı şahbâz-ı sefid
Gurâb-ı zengî-i şeb dökdi heybetinden per N., 53-K. XVI/2.

6-Semender

Semender ateş içinde yanmayan, ateşte yaşayabilen bir hayvandır. Şiirde de genellikle hep bu özelliği ile işlenmiştir. Âşığın gönlünden çıkan aşk ateşi o kadar kuvvetlidir ki gökyüzündeki bütün kuşlar yanıp kebab olurlar. Bu sebeple hiç bir kuş onun başının üzerine yuva yapamaz. Ancak bir tek semender yuva yapabilir. Çünkü o, bu aşk ateşiyle yanmayacaktır:

O Mecnûnem ki süzumdan felekde murğ olur biryân
Başum üzre semender murğu gelsün âşiyân etsün H.333-G.70/2.

7- Şâhin

Şâhin pençeleri çok kuvvetli ve başkışları çok keskin olan bir av kuşudur. Av için özel olarak eğitilir. Aşağıdaki beyitte şâhinin turna kuşunu (küleng) avlamasından bahs edilerek pençesinin kuvvetliliği ve önemi vurgulanmak istenmiştir:

Semâda bâz ile bâzîçe eyler oldı tuyûr
Küleng pençe-i şâhinden oldı fâriğ - bâl N., 93-K.XXXIX/25.

Av meraklıları, eğitmiş oldukları şâhinleri av için havaya bıraktıkları zaman gökyüzü benekli bir görünüm arzeder. Aşağıdaki beyitte bu durum tasvir edilmiştir:

Şâhinlerini şalsa şikâr ehli nâgehân
Eyler havâ yüzini şanasın ki hâldâr Y., 52-K.10/12.

8-Şehbâz (doğan)

Beyaz renkli ve yırtıcı bir kuştur. Aynı zamanda süratli ve avcı bir hayvandır. Şâhinin başka bir cinsidir. Aşağıdaki beyitte gökyüzünde uçuşu ve avcılığı sebebiyle kudreti sembolize etmesi bakımından ele alınmıştır. Ayrıca "anadan doğan" ifâdesindeki "doğan" kelimesi tevriyeli olarak hem doğmak hem de şahbâzın Türkçe ismi olan "doğan" manâsında kullanılmıştır:

Şehbâz-ı kudretüz ki anadan doğanumuz
Her dem fezâ-yı arşa eder bâl açub güzâr H., 165-G.85/4.

9-Tavus

Cennet kuşu olarak anılan tavus, tüylerinin güzelliğiyle meşhurdur. Göklerle ilgili olarak ise ilgili maddede (Bkz. s.103) açıklanan, gökyüzü-tavus

benzetmesinin hâricinde, aşağıdaki beyitte onun cennet kuşu olması sebebiyle gökyüzünde gezinmesi tahayyül edilmiştir:

Sîne-i pür-dâğ ile **ṭâvûs-u bâğ-ı** 'izzetüz
Gel temâşâ eyle **'arşullahda** cevlânımız

H., 204-G.21/2

b. Dört Bacaklı Hayvanlar

Beyitlerde göklerle ilgili olarak mevzu edilen dört bacaklı hayvanlar aslan, at, deve ve kaplandır. Bunların hepsinin de gökyüzüyle ilgisi teşbîhidir. Bu sebeple bunlar, "Gökyüzüyle İlgili Benzetmeye Dayalı Unsurlar" bölümünde kendi başlıkları altında incelenmişlerdir. Bu itibarla tekrara düşmemek için burada konu edilmemişlerdir.

c. Sürüngenler

Sürüngenler de göklerle ilgili olarak, benzetmeye dayalı unsurlar olduğu için, ilgili bölümde "bukalemun", "timsah" ve "yılan" başlıkları altında işlenmişlerdir.

7- Gökler ve Mücevherat

Eski astronomiye göre yedi kat feleğin her biri bir madenden meydana gelmiştir. Buna göre:

7. kat felek (aribâ) = Nur-ı ezherden veya kırmızı yakuttandır.
6. kat felek (rak'a) = Yeni incidendir.
5. kat felek (dinekâ) = Kırmızı altındandır.
4. kat felek (erkalûn) = Beyaz gümüştedir.
3. kat felek (mâ'ûn) = Sarı yakuttandır.
2. kat felek (kaydûm) = Kırmızı yakuttandır.
1. kat felek (berki'â) = Yeşil zeberceddendir.³³

Bazı mi'râcnâmelerde ise göklerin isimleri ve meydana geldikleri mâdenler bu bilgiden daha farklı olarak belirtilmişlerdir.³⁴

Aşağıdaki beyitte çarh-ı zeberced ifâdesinin kullanılması gökyüzünün rengi ile alakalı olmasının yanı sıra bu telâkkîye de dayanmaktadır. Zîrâ bilindiği gibi birinci kat felek, yedi gezegenden biri olan ayın mekânıdır ve yeşil zeberceddendir. Aşağıdaki beyitte kudret eli (Allah) tarafından çarh-ı zebercede, altınla bir dal harfi (hilâl) yazılması bu itibârladır:

Ḳalem-i şun'î-ı Hudâ ile yed-i kudretle
Zer ile **çarh-ı zebercedde** yazıldı bir dâl

Y., 66-K.14/8

Ayrıca bazı yıldızların yeryüzündeki bazı taşlara tesir edip onları kıymetli taşlara çevirdiği telâkkîsi vardır. Bunlar yıldızlar ve gezegenler bölümlerinde incelenmiştir.

³³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e, s.12

³⁴ Metin Akar, a.g.e., s.243.

8- Göklerle İlgili Bazı Tabiat Hâdiseleri

Yağmur, dolu, kar, çığ, cemre, yıldırım gibi bazı tabiat hâdiseleri gökten yere doğru vukû bulmaktadır. Bu itibarla gökle ilgili olarak ele alınmışlardır.

a-Cemre

Kelime manâsıyla "ateş halinde kömür" demek olan cemre, şubat ayında önce havada, sonra suda ve en sonra da toprakta meydana geldiği sanılan sıcaklık yükselişine de denir³⁵. Halk arasında bu durum "cemreler düştü" şeklinde ifâde edilir. Aşağıdaki beyitte feleğin, cemre yerine gökten buz parçaları düşürmesinden şikâyet edilmektedir:

Yağ-pâreler düşürdi felek cemre yirine
Bağun göründi nağme-i zâğ u hezârı bir

N., 274-G.75/4.

b-Çiğ (çise, jâle, şebnem)

Çiğ, harâreti düşük ve miktarı az olan su buharının,soğuk tabakaya çıkamadan aşağı inerken, az soğuk ile karşılaşp donmadan suya çevrilmesi ve bitkilerin yaprakları üzerine inerek inci taneleri gibi damlacıklar halini almasına denir³⁶. Şürde feleğin attığı belâ taşlarına benzetilen çiğ taneleri umûmiyetle şekil olarak değerlendirilmiştir:

Jâle-riz oldu havâ şanmañ şafağdan çarh-ı dün
Gülsitân-ı âleme yağdurdı miñnet taşını

H., 435 - G. 90/3.

Bir başka beyitte ise çiğ taneleri,çarh ihtiyarının döktüğü gözyaşlarına benzetilmiştir:

Jâle-riz oldu havâ şanma seher gülzârda
Pir-i çarh etdi bükâ kıldukda dölâbı enin

H., 65-K. 23/6.

c. Kar

Bugün de Anadolu'da hâlâ görüldüğü gibi eskiden gelin gelirken onun başına saçılık denilen bozuk paralar saçılırdı. Bugün çerez arasına karıştırılan bu paralar eskiden gümüş akçe idi. Beyitte de bu özelliğine istinâden, renginin beyazlığı sebebiyle ve şeklinin yuvarlaklığı bakımından gümüş para, kar tanesine benzetilmiştir. Nevruz ilkbaharın başlangıcıdır. Bu zamanda tabiat canlanır, yeşillenir ve rengârenk çiçeklerle bezenir. Bu hâliyle tabiat, süslenmiş bir geline benzetilir. Burada, eskiden gelinlerin giydiği gelinliğin beyaz olmadığı ve başına da duvak olarak yeşil ve kırmızı şal örtüldüğü hatırlanmalıdır. Dolayısıyla nevrüz, gelin olarak düşünölmüştür. Nevruz gelmeden önce henüz kıştır. Nevruz, kıştan bahara geçiştir. Bahara geçmeden önce kışın son karları yağar. Bu sebeple, yağın bu karlar feleğin ilkbahar gelinine karşı, onu karşılamak üzere saçtığı akçelere bantzetilmiştir. Felek burada akçe saçandır:

Nevrûza karşı saçdı felek berf-i bi-şümâr
Lâyıkdur akça saçmağa hakkâ ki nevbahâr

N., 85-K.XXVI/1.

³⁵ *Türkçe Sözlük*, TDK., Ank.1988, s.252.

³⁶ *Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e.*, s.183

ç- Yağmur (bârân)

Yağmur, gökyüzünden yere doğru yağmaktadır. Beyitlerde toprağı ve dolayısıyla tabiatı canlandırıp bereket vermesinin yanısıra, mecâzen çoğu zaman gözyaşı, kimi zaman sadef içinde bir inci, bazen de gökten yere atılan ok olarak değerlendirilmiştir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, gökten yere inen her katreyi gözyaşına benzeterek bulutun kendisi için ağladığını ve yandığını söylemektedir. Bulutun yanması ise şimşek çakmasıdır:

Berķ ü bârân şanma kim gördükçe âh ü eşkümü
Bilmezem nemdür menüm ağlar mâñâ yanar şehâb

F.153-G.XXIX/2.

d- Yıldırım

Yıldırım, umûmiyetle yüksek yerlere düşer. Düzlük bir yerde, farkedilebilen en fazla yükseklik nerede ise oraya düşme ihtimâli daha büyüktür. Beyitlerde genellikle harman ile birlikte zikredilmesinin sebebi de bu itibârladır. Zîrâ uzaktan dahi bakılsa ovada, tarlada harmanı görmek zor değildir. Beyitte ayrıca yıldırım ile yağmurun birlikte zikredilmesi, yıldırımın genellikle yağmurlu havalarda düşmesi ve şimşek çakmasının ardından yağmur yağması sebebiyledir. Yıldırım bir cereyan akımı olduğu için düştüğü yeri yakar:

Gülşen-i a'dâya bârân-ı letâfet yağdurup
Hürmen-i aħbâba âteş-bâr imişsin ey felek N., 174-Tk. I.4/43.

9- Hareket Bakımından Göklerle İlgili Olan Bazı Hâdiseler

Gökyüzü, hareketi yerden göğe doğru olan bir çok hâdiseye hedef olmuştur. Âhın göğe çıkması, ateşin göğe yükselmesi, tozun havaya kalkması, çiğ tanesinin buhar olup tekrar havaya dönmesi, göğe doğru el açıp yüz döndürerek duâ edilmesi, topun göğe atılması, okun göğe fırlatılması, ağacın göğe doğru yükselmesi, kuşların havaya doğru uçuşması, pehlivanın omuzlarda yukarı kaldırılması gibi hâdiselerin hareketi hep yerden gökyüzüne doğrudur. Bunlar beyitlerde, çeşitli hayâllerle işlenmiş, en çok da âhın göğe yükselmesi üzerinde durulmuştur. Âh etmek genellikle âşığa mahsustur. Felek, onu sevgilisinden ayırdığı ve kavuşmasını imkânsız hale getirdiği için âşik gece gündüz ağlayıp feryâd etmektedir. Bu sebeple de âşığın âhı, gönlünden çıkan aşk ateşinin dumanı ile birlikte göklere ulaşmaktadır:

Çıkırsa Hayâlî yeridür âhum feleklere
Bir gün muķârın olmadum ol mâh-ţal'ate H.,390-G.94/5.

Yahya Beğ, bu dünyada fakir, kolu kanadı kırılmış, çaresiz bir insanın duâ edişini anlatabilmek için, hümâ kuşuna benzettiği duâsını gökyüzüne saldığını zikretmektedir. Burada aynı zamanda kuşun havaya doğru uçuşması hareketine de işâret vardır:

Şalar du'âsı hümâsını 'arş-ı a'lâya
Cihânda münkeşîrû'l-bâl olan fakîrû'l-hâl Y.,87-K.20/2.

Aşağıdaki beyitte ise okun göğe fırlatılması hâdisesi açıkça bellidir:

Toğruldu hemân tîr gibi cânîb-ı 'arşa
Geçdi bu tokuz kat zîrîh-ı çarhı hemânâ Y., 19-K.1/23.

10- Gökyüzü ve Yeryüzü

Birçok beyitte gökyüzü, yeryüzü ile birlikte zikredilmiştir. Bu yer-gök berâberliği umûmiyetle mukâyese için kurulmuştur. Meselâ zıt unsurların birarada kullanıldığı aşağıdaki beyitte zemin ile âsumân da birbirinin zıddı olarak ele alınmıştır:

Sâfil ü 'âlî dimez zişt ile zibâ gözlemez
Dûzah u cennet zemîn ü âsmândan fâriğuz N., 343-G.189/4.

Ayrıca sevgilinin boyu Tübâ ile mukâyese edilirken Tübâ'nın boyu da yer ile gök arasındaki mesâfe ile ifâde olunur:

Var iken çağ bu kadar arada yırden göğe fark
Nice teşbîh ideyin kâmetine Tübâyı N., 536 - G.520/4.

Beyitlerde bunun gibi daha birçok hususta, yer ile gök münâsebeti kullanılmış ve zemin ü semâ, yer-gök, kevn ü mekân gibi kelimelerle ifâde edilmiştir:

Cihân içinde bürüdet bıraktı faşl-ı şitâ
Birbirine şovuk deprenür zemîn ü semâ Y., 110-K. 26/1.

11 - Göklerle İlgili Deyimler

Divân şiiri şâirlerinin hemen hemen hepsinin şiirlerinde, atasözleri ve deyimlere sıkça rastlanmaktadır. Bunların göklerle ilgili olanları da mevcuttur. İncelediğimiz beş divânda dikkatimizden kaçmamışsa göklerle ilgili atasözünü tesbit edemedik, ancak bu tür deyimlerin bir hayli kullanıldığını müşâhade etmekteyiz.

a- Başu göğe ermek: Beyitlerde en sık rastlanılan deyim "başu göğe ermek" tir. Beş şâirimizin de en çok kullandığı bu deyim "uğraşa uğraşa, lâyük olmadığı şeyi elde ettiğinden dolayı çok sevinip böbürlenmek" manâsındadır.³⁷ Ayrıca göğe doğru yükselen bir cismin uzunluğunun ifâdesinde ise gerçek manâsıyla kullanılmıştır. Meselâ çınar ağacının yüksekliği;

İrişse göklere başu çenârûñ
O mâhuñ kaddine olmaz berâber N., 300-G.118/4.

beyitinde başu göklere erişmek ifâdesiyle anlatılmıştır. Deyim olarak ise alçak kişilerin başının göğe ermesi ve sevinmeleri durumunda kullanılmıştır. Bu da feleğin alçaklığına isnâd edilmektedir:

Başu irişdi göğe rifat ile her dûnuñ
Hağ budur kim katı alçaklığı var gerdûnuñ N., 369-G.233/1.

Bu deyim bazı beyitlerde ise tevâzunun ifâdesinde kullanılmıştır: Zirâ başu göğe erdikçe gönün alçalması gerekmektedir:

Kadr ile başu göklere irmişdi gerçi kim
Alçak gönüllü olduğu çün dindi Bû-türâb N., 185- Tk. IV.2/14.

Bazen de başu göğe eren bir kişinin bulunduğu mevki, makâmı kaybetmesi söz konusudur. Bu da feleğin taşa çalması veya yere vurması şeklinde ifâde edilmektedir:

³⁷ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ank.1984, C.2, s.510.

Sol ki evvel vefâ edüb şoñuna
Döne cevr ü cefâ vü güşsa vere
Şol bulut gibidür ki kaçreleri
Göge erdümiş iken ura yere

H., 445-Mkt. 4

b- Çarhı batmak : Talihsizlik manasında kullanılan bir ifâdedir. Mutsuz olan kişilerin yüzü gülmez. Aşağıdaki beyitte yüzü gülmezlerin çarhının battığı belirtiliyor. Burada kışın güneşin çabuk batmasından dolayı gündüzlerin kısa olması ve her taraf aydınlık olmasına rağmen bulutlardan dolayı güneşin gökyüzünde görünmemesi, "güneşin yüzünün gülmemesi" şeklinde ifâde edilmiştir :

Çarhı batdı kış günü gibi yüzi gülmezlerün
Güzeti terk eyledi bir bir götürdi şikleti

Y., 117-K.28/6

Padişahlar, bahtı açık olan kişiler olduğu için çarhları batmaz.

Çarhı batmaz nevbet-i devrânı geçmez bir şehün
Hidmetinde münkalib devvâr imişsin ey felek

N.,174-Msmt.I.4/45

c- Gökde ararken yerde bulmak: Çok güçlkle ele geçirebileceğini sandığı şeyi ya da kişiyi kolayca bulmak³⁸. Halk gökte aradığını kolayca bulduğu için feleğe, itibâr etmemektedir:

Hep gökde istediklerini yirde buldı halk
Hiç itmez oldılar revîş-i çarha iftibâr

N., 43-K.XIII/15

ç- Göge haber uçurmak : Eskiden bazı kuşlar eğitilerek haberleşme vasıtası olarak kullanılırdı. Bunlardan en çok güvercin kullanıldığı için bu tür güvercinlere "posta güvercini" denilirdi ve bunların ayağına mektup bağlanarak havaya uçurulurdu. "Göge haber uçurmak" deyiimi buradan gelmektedir:

Lâle evrâkın çemenler yele verdi şanmañuz
Al kâğıdla göge tâze haber uçurdular

H., 126-G.8./2.(Dn)

d- Gökten inme: Çok kıymetli olan şey için kullanılır. İlâhî bir lütufla gelen şey. İsimlerin veya lâkabın gökten indiği telâkkisine Divân şiirinde de rastlanmaktadır. Bu telâkkinin kaynağı Kur'an'dır. Zîrâ bir âyette "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle arz edip..."³⁹ buyurulmuştur. Bu münâsebetle bir kaynakta "çocuklara isim verilirken Kur'an'dan tefe'ül edildiğini biliyoruz. Meselâ Kânûnî Sultan Süleyman doğduğu zaman, açılan sahifedeki "İnnehu min Süleyman" âyetinden alınarak ismi verilmiştir."⁴⁰ denilerek bu telâkkinin halk arasındaki önemi belirtilmiştir. Nev'î, Sultan Mehmed'in Egri seferiyle ilgili olarak yazdığı kasidede pâdişâhın medhi için bu ifâdeyi kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte görüldüğü gibi "mücâhid" lâkabının ona gökten indiğini;

Mücâhid ismi aña gökden inmiş bir lâkabdur kim

Aña zâtı gibi bu yir yüzinde olmaya mazhar

N., 58-K.XVII/20

38 a.g.e. s.670

39 Kur'an-ı Kerim, "Bakâra sûresi" 31.âyet.

40 Cemal Kurnaz, *Halk ve Divân Şiirinin Müştarekleri Üzerine Denemeler*, Ank.1990,s.72-73.

ve diğ er bir beyitte zikredildiğ i ü zre "Ebu'l-ahad" ile "Ebu'l-feth" ifâdelerinin ona gökten inen lâkaplar olduğ unu zikretmiştir:

Ebû'l-cihâd lakâbı aña **gökden indi** bugün
Egerçi bir de Ebû'l-feth diyü k ondı nâm N., 101-K.XXXII/12.

e- Gömgök deli : Zır deli manâsında zikredilmiştir. Deliliğ in en son derecesine ulaşmış kişiler için bu ifâde kullanılır. Bu deyim doğrudan doğruya gökyüzü ile alâkalı olmamakla beraber, hem gök kelimesinin kullanılması ve hem de gökyüzünün rengi ile alâkalı olarak konu edilmiştir:

Gülzâr-ı dehr içinde mânend-i sünbül-i ter
Kıldı hevâ-yı zülfün **gömgök delü** şehâbi N., 520-G.492/4.

f- Gün gibi dokuz dolaşmak: Bu tâbir "dokuz doğurmak" deyimiyile aynı mânâda kullanılmıştır. Bir işin neticesini merakla, sabırsızlıkla, sıkıntılı bir ruh haliyle, yerinde duramayarak beklemek demektir.

Ol mâh kendüyi seveni sevmez âh kim
Gün gibi k apusun gerek ise **tokuz tolaş** Y., 401-G.190/3.

g - Kılıcını arşa asmak : Arş münâsebetiyile konu ettiğ imiz bu deyim, kendisiyle yarışanlara karşı kazandığ ı büyük başarıdan dolayı aşırı derecede övünmeye hak kazanmak manâsındadır.⁴¹ Aşağ idaki beyitte hilâlin kılıca benzetilmesiyle bu deyim yer almıştır:

Şâdmânuz aña kim nite ki şâh-ı Haremeyn
Arşa aşdı kılıcın şimdi hilâl-i şevvâl Y., 67-K.14/19.

Revândur hükmi cümle baır ü berre
Kılıcı arşa aşdı nice kerre Y., 247-Ş. 2/33.

h- Külünü göğe savurmak : Telef edip birşey bırakmamak⁴². Bu deyim, külün göğe doğru savrulmasından dolayı, yâni savurma işinin yerden göğe doğru yapılması sebebiyle konu ettik:

Gülenün külünü göğe şavurdılar bi- avni'llâh
Şiget alındı arşa aşdı tigin şâh-ı Oşmâni Y., 73-K.16/16.

ı- Yerde gökte yeri kalmamak: Yeri yurdu olmayan, âvâre manâsında kullanılmıştır. Güzeli seven âşık, ona kavuşamadığ ı için bir yerde karar kılamayıp, yeri yurdu belirsiz bir durumda dolaşmaktadır:

Yırde gökde yirümüz kalmadı mânend-i şehâb
Yâr yanında güzel sevmek eger töhmet ise Y., 521-G.389/3.

ı- Yerden göğe kadar : Pek çok, anlatılamayacak kadar çok (memnun olmak, hakkı olmak, ...).⁴³ Âşık, eğer sevgili tevâzu gösterip onun yanına gelirse yerden göğe kadar ona minnet edecektir:

Gelsün gönül alçaklığ ını itsün o meh-rû
Yirden göğe dek minnet ider âh-ı seher-gâh Y., 506-G.364/3.

⁴¹ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s.782

⁴² a.g.e., s. 900

⁴³ a.g.e., s.942

j- Yeri göğü tutmak: Bir şeyin kısa zamanda fazlalaşması ve her tarafı kaplamasını ifade etmek için bu deyim kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de âşığın âhı ve gözyaşı o kadar çoktur ki herkesin gözü önünde yeri göğü ayrılık ejderi tutmuştur:

Âhum semâya çıktı yaşum seyl olup akar
Göz göre tuttu yiri göki ejder-i firâk Y., 413-G.209/4.

k- Yükünü (âsumân gibi) yukarı yığmak: Cimri kişiler için kullanılan bir deyim olsa gerek. Zîrâ yükünü yukarı yığmak malını kimsenin erişemeyeceği yüksekçe bir yerlere saklamak mânâsındadır. Aşağıdaki beyitte bu deyimın ifade ettiği durum, yıldızların arpaya benzetilmesiyle konu edilmiştir. Bu vesileyle de "cimri birisinden istemek maksadıyla, arpası olup olmadığı sorulsa yükünü yukarı yığıp onu sakladığı" söylenmektedir:

Farzâ birine arpa su'âlini eylesek
Çarh-ı felek gibi yükünü yukarı yığar Y., 108-K.25/23.

12- Şâirlerin Göklerle İlgili Orijinal İfadeleri

Şâirlerin, gökyüzünü ifade edişlerinde, bazı kelimeler üzerinde şahsî tasarrufları ve orijinaliteleri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Yahya Beğ'in bir çok konuda olduğu gibi bu konuda da Türkçe kelimeleri rahatlıkla ve diğerlerinden daha fazla kullandığını tesbit etmiş bulunuyoruz. Meselâ, yukarıdaki beyitte gökyüzünü, "yukarı" kelimesiyle belirtirken aşağıdaki beyitte ise "yirden üstün" kelimeleriyle ifade etmektedir:

‘Âlemün şâhib-kırânidur Süleymân Hânumuz
Yirden üstün ola her dem sâye-i Yezdânumuz Y.176-Mş.11.V/1.

Bunun gibi Türkçe olan "gökyüzü ve gökler yüzü" kelimelerini de diğer şâirlere nazaran en çok kullanan yine Yahya Beğ'dir. Ayrıca yine "gök altı" ifadesiyle de yeryüzünü anlatmak isteyen şâir, övülenin, gök altında yâni yeryüzünde eşinin bulunmadığını zikretmektedir:

Âsumânî bir libas idinmiş ol mâh-ı münîr
Aña bu hüsni ile bulunmaz gök altında nazîr Y.,365-G.132/1.

Hayâlî Beğ de gökyüzünün ifâdesinde "lâ-mekân" kelimesini diğer şâirlerden daha fazla kullanmıştır. Mekânsızlık uzaya aittir. Orada yön mefhumu olmadığı için mekân tayin edilemez:

Şahbâz-ı evc-i ‘aşkam kim Hayâlî görmedi
Lâ-mekân mülkünde pervâz eyleyen ‘ankâ beni H., 409-G.37/5.

Nev'i ise "zaman" kelimesine tasarruf ederek bir çok beyitte felek mânâsında kullanmıştır. Zemin kelimesiyle de yeryüzünü kasetmiştir. Genellikle zemin ve zamanı birlikte zikretmiştir. Aşağıdaki beyitte feleğin yeryüzüne yağmur oklarını yağdırması söz konusudur:

Menzil-i kavsi güzergâh itdi mihr-i âsumân
N'ola yağdursa zemîne tîr-i bârânı zamân N.,455-G.378/1.

Yine bir başka beyitte Nev'i "zamanın dest-i kahrı" ifadesiyle, feleğin incitici elini kasetmektedir. Bu ifade halk arasında söylenegelen "feleğin sillesini yemek"deyimini de hatırlatmaktadır:

Zamânun dest-i kahrından libâs-ı fikrimün el-ḥak
Ne dâmânı bütûn kalmışdı hergiz ne girîbânı N.,138-K.XLVI/6.

Bâlâ kelimesini de gökyüzü manâsında kullanan Nevî "bâlâda yâni gökyüzünde bayram hilâlini görmek isteyen, o düzgün boylu sevgilinin kaşına meyletsin" demektedir. Bu kelime gökyüzünün yüksekliği anlatılmak istendiğinden dolayı kullanılmıştır:

Bâlâda hilâl-i meh-i 'id isteyen ey dil
Olsun o sehî-kâmetün ebrûsına meyyâl N.,395-G.277/3.

Müteâkip beyitte ise felekte nûrdan bir çengel olan hilâlin yeryüzündeki hayır sahiplerinin yaptığı hayrat ve ihsânı bâlâyâ yâni gökyüzüne çektiği ifâde edilmektedir.

Felekte nûrdan kullâb olupdur mâh-ı nev gûyâ
Çeker bâlâyâ ebrâr itdüğü ḥayrât u ihsânı N.,144-K.XLIX/6.

Bâlâ kelimesinin gökyüzü manâsında kullanılmasını Yahyâ Beğ'in bir beyitinde de görmek mümkündür. Hz. İsâ'nın göğ'e çekilmesine işâretle kullanılmıştır:

Kılmayan envârını şems-i duḥâ-veş kol kanâd
Ḥazret-i 'İsâ gibi bâlâyâ olmaz âşinâ Y., 283 - G. 7/3.

"Rûzgâr" kelimesi ise yel ve zaman manâlarının yanısıra felek manâsında da kullanılmıştır. Genellikle felekten şikâyet edilirken, fakr okları ile âşığın boyunu büktüğü söylenen rûzgârı en çok kullanan Hayâlî Beğ'dir:

Fakr okları ile kaddümi yâ kıldı rûzgâr
Devlet benüm ki egmedüm iki cihâna baş H.,213-G.2/2.

"Gerdiş" kelimesinin felek manâsında kullanıldığına da Hayâlî Beğ ve Nevî'de rastlanılmaktadır. Ancak bir kaç beyitte görülebilen bu husûsa göre Hayâlî Beğ, zâlim olan gerdişten yâni felekten merhamet umulmamasını nasihat etmektedir:

Merḥamet umma gönül bu gerdiş-i bî-dâddan
Kimse ma'mûr olmamışdur bu ḥarâb-âbâddan H.,314-G. 32/1.

Nevî ise güneş ve ayın, gerdişin elinden yanık olduklarını, bu sebeple onlara gönül yarasının durumunu arz edemeyeceğini söylemektedir:

Nice 'arz ideyin mihr ile mâha sînemün dâğın
Elinden gerdişün anlar daḥı benden beter yanık N.,360-G.218/2.

"Devr" ve "devran" kelimeleri de şâirlerin hepsi tarafından, birçok yerde felek manâsında kullanılmıştır. Bu kelimeler de felekten şikâyetin ifâdesinde kullanılmıştır. Nevî, devrin her zaman murad üzere dönmeyeceğini zikretmektedir:

Her zaman devr murâdınca döner mi kişinün
Muṭṭaşıl gel heves-i sâğar-ı gül-fâm itme N.,481-G.423/2.

Yahyâ Beğ ise kendisine gül yüzlü yârin cevri etmediğini, bu cevri ona devrânın ettiğini belirtmektedir:

Baḥa bu cevri kim devrân ider gül yüzlü yâr itmez
Yolında ol mehün bir gün öñürdi ḥâksâr itmez Y.,382-G.160/1.

Şâirler gökleri çeşitli orijinal düşüncelerle de ifâde etmişlerdir. Nevî:

Şâh u gedâ feleklerinin mâverâsına
Çetr-i fenâ vü fakrî kûrup 'işret eyledük N.,155-K.LIV/12.

diyerek feleklerin ötesinden, uzay boşluğundan bahsetmektedir. Aynı düşünceyi Nevî, "şes cihetten geçmek" şeklinde ifâde etmektedir.

Gönlül gel lâ-mekân mülkine 'arz it cism ü cân kalsun
Hicâb-ı şes cihetten geç zemîn ü âsumân kalsun N.,561-G.559/1.

Cihet bu dünyaya mahsus bir durumdur. Bunları geçmek sonsuzluğa ulaşmaktır. Ayrıca altı ciheti terk etmek mânâsı da vardır ki Peygamber Efendimizin mi'râcına işârettir. Bir diğer şâir de gökyüzünü "ufuklardan dışarı" olarak târif etmiştir. Bu, şâirin kendine mahsus, orijinal bir ifâdedir. Ufuklara bakıldığı zaman gökyüzü ile yeryüzü birleşmiş gibi görünür. Oradan daha ilerisi yâni dışarısı gökyüzünün arkasıdır, uzaydır:

İletdi gûy-ı zulmü 'arşa-i âfâkdan taşra
Elinde olalı ol Şehriyârûn 'adl çevgânı H.,45-K.14/25.

Nevî ise gökyüzünü:

Hâb-ı gaflet sende bir ta'bir olunmaz habdur
Yohsa 'âlem şandugûn hep cümle emşâl ü şuver N.,39-K.XII/76.

beyitinde görüldüğü gibi "âlem sandığın hep sûretten ibârettir" diye tarif eder.

B - Gökyüzü İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Gökyüzü; yüksekliği, sonsuzluğu, rengi, hareketliliği, kat kat oluşu gibi daha bir çok husûsiyetleriyle, çeşitli hayâllere ilham kaynağı olmuştur. Bu sebeple de beyitlerin hemen hemen çoğunda mecâzî mânâda kullanılmış ve teşbih yapılmıştır.

1 - Abdal (derviş)

Abdal, dünya isteklerini terk etmiş, gönlü İlâhî aşkla dolu olan kimsedir. Bu aşk ile diyar diyar dolaşır ve mânevî sevgilisini arar. Sinesini aşk ateşiyle yanan yaralar kaplamıştır. Gökyüzü de hareketli olması sebebiyle dervişe benzetilmektedir. Yıldızlar sinesindeki aşk yaraları, sevgilisi ise aydır. Ona kavuşabilmek için gece gündüz devamlı döner, dolaşır:

Çarh abdâluñdur ey meh tende dâg-efrûhte
Mihr bir pür-şevk bendeñdür çerâg-efrûhte H.,381-G.76/1.

Ayrıca Mevlevî dervişlerinde sema'a girme hâli mevcuttur. Gökyüzü de dönmesi sebebiyle sema 'a girmiş bir derviş olarak tasavvur edilmiştir:

Hilâl na'l idi ve dâğlar teninde nücûm
Semâ'a girmiş idi âsumân olub abdâl H.,31-K.9/4.

2 - Ağız

Gökyüzünü ağız olarak tahayyül etmek şöyle mümkün olabilir: Gece gökyüzü karanlıktır ve sadece yıldızlar görünür. Ağız da gülerken açıldığı

zaman içi karanlık görünür ve dişler meydana çıkar. Dolayısıyla beyitte gökyüzünün dişleri Süreyya yıldız kümesi olarak düşünölmüştür:

Meh-i nev na'çenle menziletde edeli da'vâ
Süreyyânun görünür hândeden her gece dendânı H.,64-K.22/15.

3 - Altınlı Kaftan

Kaftan, üzeri sırmalarla işlenmiş, bir çeşit ipek kumaştan yapılmış üst giysisidir⁴⁴. Bunu daha çok padişah, vezir, sadrazam gibi devlet ricâli giyerdi. Bunların kaftanı, benek de denilen atlas zemin üzerine sırma işlemeli bir nevi kumaştan yapılırdı. Edebî olarak gökyüzü renk bakımından ve yıldızların altın sırmalı işlemler olarak düşünölmesiyle kaftana benzetilmiştir. Gökyüzü, ay padişâhının kaftanıdır. Kehkeşan ise onun sarayının eşiğidir:

Oldı bir altunlu kaftanun semâ-yı pür-nücüm
Kehkeşân olmuş durur ey mâh aña âsitin Y.,64-K.13/19.

4 - Altın saçan kişi

Bugün de göröldüğü gibi eskiden düğünlerde, gelinin başına altın paralar saçılırdı. Bu hareket hem geline altınlarla ölçülemeyecek kadar kıymet verildiğini göstermek ve hem de gelinin o eve bolluk, bereket getirmesi dileğiyle yapılırdı. Göklerde de ay gelin, felekler ise onun başına yıldız altınlarını saçanlardır:

Başına encümden olurlar felekler zer-fişân
Koduğyçün âsitânına 'arûs-ı meh cebin Y.,64-K.13/24.

5 - Anbar, kiler

Anbar, genellikle tahıl saklamaya yarayan, bunun yanısıra bazı yiyecek ve eşyanın da muhâfaza edildiği yerdir⁴⁵. Gökyüzü de şekil, karanlık ve büyüklük bakımından anbara benzetilmiştir. Anbar büyük, karanlık, izbe bir yerdir. Gece gökyüzü de aynı özellikleri hâzidir. Gökyüzünün tahılı ise yıldız arpalarıdır:

Çıkar cev hasretinden belki gâhi
Giceler encüm-i eflâke âhu N.,167-Mes.LX/2.

6 - Arslan (şir)

Gökyüzü heybetli görünüşüyle ve insanlar üzerindeki tesiriyle ilgili olan mevcut telâkkiye göre arslana benzetilmiştir. Arslan yırtıcı, vahşi bir hayvandır. Yakaladığı avını öldürür ve parçalayarak yer. Feleğin de insanlara kötü davrandığına ve onları öldürdüğüne inanılır. Bu sebeple arslanla aralarında bir benzerlik kurulmuştur. Beyitte ayrıca Hz. Peygamber Efendimizin Mir'âcına da telmih vardır:

Hasedden yere çalmış şir-i çarhı evreng-i horşidi
Görüb Kaysı peleng-i kulle-i kühsâra yaşdanmış H.,215-G.6/3.

⁴⁴ Türkçe Sözlük, s. 759.

⁴⁵ a.g.e., s. 62.

7 - Âşık

Gökyüzü hareketliliği sebebiyle çalgın bir âşığa benzetilmektedir. Aşağıdaki beyite göre sevgilisi güneştir. Ona kavuşabilmek için gece gündüz devamlı dönmektedir. Güneşin ilk ışıklarıyla sevgilinin vuslat haberi gelmektedir. Güneşin doğması ona kavuşmak, gökyüzünün aydınlanması ise yüzünün gülmesidir. Beyitte ayrıca Hz.Peygamber'in Mi'râcına da telmih vardır:

Mi'râcî ile güldi yüzi **çarh-ı berînûn**
Vuşlat haberinden nitekim **'âşık-ı şeydâ** Y.,18-K.1/17.

8 - At (edhem, eşheb, rahş, semend, tevsen)

Gökyüzü renk, hareketlilik, letafet ve yükseklik bakımından ata benzetilmiştir. Renk itibarıyla gece ve gündüz bürünmüş olduğu renklere göre gökyüzü bazen kır at olarak düşünülmüş;

Müsâvi ola letâfetde **âs-mân** ü zemîn
Berâber ola yügürmekde **eşheb** ü edhem F.,64-K. XVI/7.

bazen gece karanlık olduğu için kara at olarak hayâl edilmiş;

Semend-i âsumânda mâha dönmiş
Siyah at üzre ol **şâh-ı melek- hû** Y.,503-G.359/3.

bazen de alaca bacaklı bir at olarak tasavvur olunmuştur:

Semend-i 'izz ü vakâridur **eblak-ı gerdûn**
Yiridür itse **şabil-bâz mihr-i rahşânı** Y.,50-K.9/33.

Gökyüzü - at benzetmesinde güneşin süvari olarak tasavvurunun da rolü vardır:

Sipihr üstindeki mihr-i cihân-ârâya beñzetdi
Gök atına sūvâr olmuş gören ol **kân-ı ihsânı** Y.,74-K.16/31.

Gökyüzü hareketlilik bakımından çevik ve güzel bir ata benzetilir. At hızla, dört nala giderken ardından toz havaya kalkar. Hatta bazen uzaktan bakıldığı zaman tozdan atı görmek mümkün olmaz. Gökyüzü atının kaldırdığı toz ise bulutlar olarak düşünülebilir:

Rahş-ı felek-mişâl ile oldukça cilveger
Ey dil **semend-i çarha** o dem yörenür gubâr Y.,52-K.10/6.

Bazen de gökyüzü renk itibarıyla gümüş eyerli, güzel bir ata benzetilir:

Gümüş eyerlü geyımlü niçe **semend-i bülend**
Nücûm ile **felege** döndi şavr u **'unvânı** Y.,99-K.23/12.

Bu atın (gökyüzü atının) binicileri ise güzel bir yiğit olan güneş,

Bu **semend-i âsumân** üstinde olan gün gibi
Atı üstinde yaraşık server-i **hübân yiğit** Y., 300-G.31/3.

ve vücudu iki kat olmuş hilâl süvarileridir:

Şehsūvârum saña ikrâm-ı tamâm itdi hilâl
Oldı **rahş- ı felek** üstinde vücûdı iki kat Y.,299-G.30/6.

Nevî'nin bir beyitinde ise gökyüzü, sevgilinin aşk ormanındaki gönül arslanına, başı dönmüş bir av olan attır:

Bişe-zâr-ı 'ışk-ı dilber kim gönül arslamıdır
Tevsen-i gerdûn anuñ naçır-i ser-gerdâmdur N.,284-G.91/1.

Ayrıca beyitlerde gökyüzü ile beraber arşda gezen bir at motifiyle karşılaştığımızda tedâi yoluyla, Hz.Peygamber (S.A.V)'in Mi'râcında bindiği Burak isimli atı hatırlayabiliriz. Aşağıdaki beyitlerde doğrudan doğruya bu hâdiseye telmih yoksa da yukarıda da belirttiğimiz unsunların bir arada zikredilmiş olmalarına istinaden hatırlamak mümkündür:

Râyiz-i tünd-rev-i tab' -ı lâîfün dün ü gün
Tevsen-i fikret ilen çerhde cevân eyler F.,100-K. XXXII /35.

Gökyüzü atının üzengisi hilâldir. Gökyüzü-at münâsebeti övüleni yüceltmek maksadıyla kurulmuştur. O öyle yüce bir şehsuvardır ki atının gümüş üzengisinin aksi gökyüzüne bayram hilâli olarak yansımaktadır:

Hilâl-i 'id ola ey şehsüvâr-ı gerdûn-seyr
Sîphre ger düşe 'aks-i rîkâb-ı sîmînüñ N.,371-G.236/3.

Bir başka yerde ise gökyüzü, şafak vakti renginin kırmızılığından dolayı Şirin'in atı olan Gülgün'a benzetilir. Seher vakti, güneş pâdişâhı, sultanın sünnet düğünü için gökyüzü Gülgün'una biner. Şâir gülgün kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır. Hem gül renkli ala at ve hem de Şirin'in atı olan Gülgün aynı kelimeyle ifade etmiştir⁴⁶.

Ol gün ki sûr-ı sünnet-i sultân için seher
Gülgün-ı çarha Husrev-i hürşid olup sûvâr N., 43-K.XIII/17.

Ayrıca gökyüzü demir kır at olarak da düşünölmüştür. Bu benzetmede hareketlilik yanında rengin de rolü büyüktür. Burada bir tezad vardır. Demirin rengi koyu olduğu halde kır at beyaz ata denir. Bu durumda kır atın demir olması bize savaşlarda ata giydirilen zırhı hatırlatmaktadır. Geceleyin zırhını giymiş olan gökyüzü kır atı, gündüz onu çıkarmaktadır. Bu atın süvarisi ise güneştir:

Felekde yâ meleke beñzedür ya hõd güneşe
Demür kır atınuñ üstinde her gören anı Y.,37-K. 5/38.

9 - Atlas kumaş

Atlas, üstü ipek, altı pamuktan, sık dokunmuş bir kumaştır⁴⁷. Genellikle düz renk olur. Halk arasında bu kumaş için "iğne geçmez, makas kesmez" ifâdesi kullanılır. Nakışsız olduğu için buna "sade" de denir⁴⁸. Gökyüzü de gündüz, rengi, parlaklığı, nakışsız olması itibâriyle atlas kumaşına benzetilmiştir.

Virdi kadri Atlâs-ı gerdûna bi-reng olduğu
Naşşı n'eylersin gönül hoşdur kumâşuñ sâdesi N., 542-G. 532/2.

Bir başka beyitte ise Nev'i, bu kumaş için "aksâde" ifâdesini kullanarak renginin beyazlığına da işâret etmiştir:

46 Daha geniş bilgi için bkz. Nizâmî, *Hüsrev-ü-Şirin*, Çev: Sabri Sevsil, İst.1986 s.483

47 *Türkçe Sözlük*, s.103

48 *Tarama Sözlüğü* - TDK.Yay., Ank.1971, C.V, s.3219

Yine ak sâde giymişsin yine var mâh-peykerlik
Güzellenmişsin ey âfet nedür bu tâzelik terlik N. 386-G. 262/1.

Ayrıca çok yüksekte olduğu için ona ulaşım makasla kesmek ve iğne batırmak zaten mümkün değildir. İğne, âşığın âh oklarıdır. Ancak, âşığın âh okları o kadar kuvvetli ve hızlı çıkmaktadır ki gökyüzü atlasını delip geçmektedir:

Şöyle tîr-endâz-ı meydânuz ki çarh-ı Atlası
İğne atlasdan geçer gibi geçer peykânumuz H.,204-G.21/5.

Kumaşların kenarlarında damgaları bulunur. Bu damgalardan kumaşın cinsi, kalitesi ve dokunduğu yer hakkında bilgi edinmek mümkündür. Hayâlî gökyüzü atlasının damgasının ülker değilde ay olması hâlinde kıymetten düşeceğini ve müşteri bulamayacağını söyler. Aynı zamanda kendisinin de böyle bir kumaşa müşteri olmayacağını hatırlatır:

Olmaz Hayâlî müşteri gerdûn-ı atlası
Tamgası mâh olursa peren ülkeri degül H.,261-G.5/5.

10 - Av

Gökyüzü hareketliliği sebebiyle av olarak düşünölmüştür. Zirâ tuzağa yakalanan bir av kurtulabilmek için ve canı yandığından dolayı çırpınmaktadır. Burada âşık avcı, âhının dumanları ise kemendir. Gökyüzü de bu kemendle yakalanmış ve kurtulması mümkün olmayan bir avdır:

Kemend-i dūd-ı âhuñdur Fuzūli çerh boynında
‘Aceb şayyâdsan kim çerh kurtulmaz kemendünden
F.,342-G.CCXVIII/6.

11 - Âvâre, çılgın, deli

Âvâre, başıboş, gayesiz dolaşan, işsiz güçsüz kimselere denir. Genellikle aşk insanı bu hâle getirmektedir. Felekleri de âvâre yapan aya olan aşkıdır. Bu aşk yüzünden gece gündüz, yakasını yırtıp dolaşmaktadır:

İşigüñde meh-i nev bende olup ebrûña
Felek-i atlası kılduñ yakasuz âvâre N.,480-G.421/4.

12 - Avcı

Gökyüzünün, avcı olarak tahayyül edilmesinde rol oynayan en önemli özelliği uzakta olmasıdır. Zirâ avcı, avına fazla yaklaşmaz. Tuzak kurarak uzakta ve görünmeyecek şekilde gizlenerek avının tuzağa yakalanmasını seyreder. Bir hayâle göre felek avcısının tuzak halkası ay, taneler ise yıldızlardır ve ruh kuşlarını avlamaktadır. Burada ayrıca ruhların göğe yükseldiği inancına da işaret vardır:

Dâne-i encüm eder halka-i mâh etrafın
Murğ-u ervâha felek göz göre şayyâd ancak H.,235-G.19/2.

Bir başka hayâle göre ise gökyüzü avcısı, güneş ışıklarını kemend ederek gölge avını yakalamaya çalışır:

Hâk-i râhuñdan meni kaldurabilmez sâye tek
Kılsa gerdûn âfitâbuñ her şu‘a‘ın biñ kemend F.,187-G.LXIII/5.

Bazen de gökyüzü av bulamayan bir avcıdır:

Gördi şahrâ-yı cihânda bulamaz oldu şikâr
Gömdi uğursuzı şayyâd-ı felek âhir-i kâr Y.,171-Msmt.9.IV/6.

13 - Avlanılacak yer (saydgeh)

Gökyüzü, şâhin kuşunun avlandığı, avını yakaladığı yerdir. Bilindiği gibi eskiden pâdişahlar, eğitilmiş şâhinlerle kuş avına çıkarlardı. Bu kuş keskin bakışlı olup, avını çok uzaktan görebilme kabiliyetine sahip, eğitilmiş, yırtıcı bir kuştur. Av yerine götürülürken gözleri bağlanır. Avlanılacak kuş gökyüzünde görüldüğü zaman gözleri açılır ve avının üzerine doğru salınır. Gözleri açılan kuş avını görür görmez, bir ok gibi gökyüzüne doğru fırlayarak onu yakalar⁴⁹. Bu sebeple padişahlar tarafından kuş avında özellikle aranan bir silah olarak görülmüş ve bunun için şâhin eğitici, özel kişiler tutulmuştur. Bu hâdiseye bugün de rastlanmaktadır. Aşağıdaki beyitte gökyüzü av yeri, gönül ehli âşıklar şâhin, Cebrâil ise av olarak düşünölmüştür:

Şâhinlerüz ki şaydgehümüz fezâsına
Cibril uğrar ise perini döker geçer H.,185-G. 126/3.

14 - Ayna (âyine)

Gökyüzü parlaklığı, şeklinin yuvarlaklığı, derinliği ve renginin beyaza yakın olması sebebiyle aynaya benzetilmiştir. Ayrıca güneş, ay ve yıldızların birer sûret olarak düşünölmeleri de bu benzetmede büyük rol oynar. Felek aynasında görünen ay sevgilinin yüzü,

Meh-i rûze gibi kadre irişdi bir gice rûhum
Felek âyinesinde eyledüm seyrümde seyrâmı Y.,73-K.16/23.

yıldızlar ise âşğın gözyaşlarıdır:

‘Âşıkun gözi yaşıdır görinen şanma nûcum
Oldı âyine-i çarç üzre hüveydâ şimdi Y.,590-G. 509/4.

Gökyüzü aynası fânidir. Zîrâ üzerindeki şekiller gerçek birer varlık değil, cisimlerin şekillerinin aynaya yansımından ibâret olan birer sûrettir ve yok olmaya mahkûmdurlar. Tasavvufî mânâda bu dünyadaki bütün varlık ve cisimler, gerçek ve tek varlık olan Allah (C.C.)'ın değişik tecelli ve tezahürleridir. Hepsi de birgün yok olacaklardır. Bu sebeple gökyüzü aynası fânî olarak ele alınır ve bekâ tezağıyla beraber işlenir. Bu itibarla aşağıdaki beyitte geçen "bakâ bilme" ifadesi tesâdüfi değil tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem aynaya bakmaktan bakabilmek mânâsında, hem de ayna fânî olduğu için bekâ bilinmemesi yâni sonsuz zannedilmemesi gerektiği söylenmek istenmiştir:

Baňa Yahyâ gibi ölmek hayât-ı câvidânîdür
Bağâ bilme felek âyinesini cümle fânîdür Y.,187-Msmt. 17.V/2.

Gökyüzünün hareketli olup dönmesi döner aynaları tedâi ettirmektedir. Eskiden dükkânlara, meclislerin kurulduğu toplantı salonlarına küre şeklinde yapılmış aynalar asılırdı. Böylece ipin ucunda hafifçe sallanıp dönen aynadan dükkânın her tarafı rahatlıkla görülebilirdi. Dolayısıyla buralarda meydana gelebilecek hırsızlık gibi hâdiseler kontrol altında tutularak engellenmiş olurdu. Meclisdeki döner aynalar ise üzerlerine vuran ışığın duvarlara yansımaları

⁴⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Ertan, *Fuzûlî Divânı'nda Hayvanlar* (M.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İst. 1989, s.195

neticesinde güzel bir görüntü elde etmeye yararlar. Bu uygulama bugün dahi gazinolarda ve büyük mağazalarda aynı maksatla kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de eğlence meclisinden bahsedilirken sevgilinin yanağının burada asılan aynada aksettiği belirtilmektedir. Bu da aynanın, sevgilinin yanağını çalması şeklinde tasvir edilmektedir:

°Aks-i ruhuñ uğurladıgıyçün döne döne
Aşıldı gözgü şehride elden sürüldi cām F.,304-G. CLXXX /4

Eskiden aynalar demir, gümüş, çelik gibi madenlerden yapılırdı. Gökyüzünün aynaya benzetildiği bazı beyitlerde bu husus gökyüzünün rengi, parlaklığı ve soğukluğu itibarıyla ele alınmıştır. Bu tür aynalar içinde çelik aynalar daha iyi yansıtıcı oldukları için diğerlerine nazaran daha makbul görülmüşlerdir:

Her ne yüzde ki Hayâli bakasın ol görünür
Nazaruñda felek âyine-i pûlâd ancak H.,235-G. 19/5

Bu beyitte âhenin (demir) ayna sağlamlık özelliği ile de kullanılmıştır:

Âhenin âyinedür beñzer bu çarh-ı pür-sitem
İtmedi hiç nâvek-i âh u eninüm aña kâr N.,52-K. XV/22

Aynanın paslanmayan makbuldür. En makbul ayna cinsi gümüş olanıdır. Daha sonra altın ayna gelir. Onlardan sonra da çelik ve demir aynalar gelir. Cam aynaların kullanılmasına ise XIII.asırdan sonra başlanmıştır⁵⁰.

Gökyüzü, kavisli ve kubbe şeklinde olmasıyla "dev aynaları"da denilen konveks aynalara benzetilmiştir. Bu tür aynalar üzerlerine aks eden cisimleri, olduklarından çok daha büyük gösterirler. Bugün de bazı eğlence yerlerinde, eğlence unsuru olarak böyle aynalara rastlamak mümkündür. Bu tür felek aynasında, kendini bilmeyen kişiler serçe gibi küçük oldukları halde kendilerini Anka gibi büyük zannederler:

Halkı büyük gösteren âyinedür gerdûn-ı dún
Bilmeyenler serçe iken kendüyi °Anka görür Y.,340-G. 94/4

Felek aynasının insanı aldattığı ifade edilerek feleğin aldaticılığı telâkkisine işâret olunmuştur:

Bir büyük kimse şanursın kendüni görüp müdâm
Âdemi aldar felek âyine-i âhen gibi Y.,549-G. 438/2

Bu aynaların zıddı olan aynalar ise cisimleri küçük gösteren konkav aynalardır. Burada tevazu sahibi olan kişilerin küçük gibi görünüp aslında manen büyük kişiler olduğu ifade edilmek isteniyor:

İki °âlemde Süleymânlig ider ey Yahyâ
Bu tokuz âyinede kendüzini mûr gören Y.,476-G. 313/5

Bir ayna uzun müddet kullanılmadığı zaman tozlanır. Rutubetli bir yerde kaldığı takdirde ise paslanır. Tozlu ve paslı bir ayna şekilleri göstermez. Gam, keder de gönlü paslandırır, karartır. Gam kelimesinin "karanlık" mânâsı da vardır. Dolayısıyla gam ve ayna kelimesi bir arada kullanıldığı zaman paslı ve tozlu aynayı düşünmek gerekir. Felek aynasının gam tutup kararması hayâlî

50 Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Ayna maddesi", İst.1990, C.IV, s.260.

ise gece vakti bulutlu bir haldeki gökyüzünü hatırlatır. Zirâ bu durumdaki gökyüzünde yıldızlar görünmez ve dolayısıyla gökyüzü aynası paslandığı için suret göstermez:

Bulmamış bencileyin vâ-ise hemdem bu gece
Kararup tutdı sipîhr âyinesin gam bu gece N.,464-G. 393/1.

Ayrıca âşîğin gönlünden çıkan âh ateşinin dumanı, gökyüzünü kaplamış ve aynadaki görüntüler bu dumanın altında kalarak kaybolmuşlardır:

Dutdı dest-i nâle-i mazlûm devrân dâmenin
Saldı dūd-ı âh-ı dil âyîne-i çerçe gubâr F.,46-K. XI/20.

Ayna ile papağanın birlikte kullanıldığı beyitlerde, papağana konuşma öğretilmesi hâdisesine işaret vardır. Çünkü bir papağana konuşma öğretilmek istendiğinde ona şeker yedirilir ve bir aynanın karşısına konur. Konuşmayı öğrenecek olan kişi de aynanın arkasına geçerek saklanır ve oradan öğretmek istediği kelimeleri söyler. Papağan bir müddet sonra gayr-i irâdî olarak onun söylediklerini taklit etmeye başlar⁵¹. Şâir de kendisini gökyüzü aynasının karşısında bir papağana benzetmektedir:

Ne zâtuñ gibi gösterdi felek mir'âtı bir şüret
Ne Nev'i gibi tûtı gördi dehrûñ şekkeristânı N.,139-K.XLVI/14.

Ayrıca dokuz kat feleğin her birinin birer ayna olarak tahayyül edildiği dokuz ayna ifâdesine de rastlanmaktadır. Burada aynadaki görüntülerin kaybolması itibarıyla aynanın tecerrüdün ifâdesi olduğu da görülmektedir:

Terk ü tecrîd ile 'âlemde Mesîhâlg idüp
Bu tokuz âyinede gün gibi peydâ ola gör Y.,360-G.125/2.

15 - Ayna tutan (âyîne-dâr)

Felek, güneşin ayna olarak düşünülmesi sebebiyle, elinde ayna tutan bir insana benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte söz konusu olan kişi, pâdişâhın âyinedârıdır. Padişahlar her şeyin en iyisini, en kıymetlisini kullanırlar. Burada padişah aynasının altın veya gümüş ayna olması gerekir. Dolayısıyla güneş altın ayna, felekte o aynayı pâdişâha tutan kişidir. Bu beyitte padişah sevgilidir. Edebiyatımızda ise sevgilinin yüzü bazen güneş, bazen de aydır. Her iki durumda da felek ona ayna tutandır. Çünkü eğer gece kasedilirse felek, elinde gümüş (ay) bir ayna tutar; gündüz kasedilirse tutulan ayna (güneş) altundan yapılmıştır:

Pâdişâhum tapuña nesl-i melekdür dediler
Hüsnüñün âyîne-dârını felekdür dediler H.,447-Mkt.16/1.

16 - Baba (âbâ, peder)

Eski bir telâkkiye göre göklerin dört unsur (anâsır-ı erbaa) ile izdivâcından üç çocuk (mevâlid-i selâse) yâni cemâdât, nebâtat ve hayvanat meydana gelmiştir. Dolayısıyla insana nisbetle gökler baba, anâsır-ı erbaa da ana yerindedir⁵². Gökyüzünün baba oluşu bu inanca dayandığını söyleyebiliriz:

Ger olsa kahrına mazhar 'anâsır u eflâk
Nikâh 'ağdın üzer ümmehâtdan âbâ F.,18-K. I/60.

51 Nahid Aybet, *Fuzûlî Divânı'nda Maddî Kültür*, Ank.1989, s.254

52 İlyasoğlu Mercimek Ahmed, *Kabusnâme*, Haz: Orhan Şaik Gökyay, İst.1944, s.201-202.

17 - Bağ (bağ-1 cennet, bağ-1 izzet)

Gökyüzü genişliği, itibarıyla ve bunun yanı sıra yıldızların, ayın ve güneşin çiçekler ve tavus kuşuna benzetilmesiyle bağ, bahçe olarak düşünülmüştür. Aşığın gönlü gökyüzü bağında gezen bir tavus kuşu gibidir. Ayrıca sevgilinin yüzündeki yeşil olarak kabul edilen ayva tüyleri gökyüzü, cennet bahçesinden bir köşedir:

Sine-i pür-dâğ ile tāvus-ı bâğ-ı izzetüz
Gel temâşâ eyle 'arşullâhda cevânımız H.,204-G. 21/2.

18 - Bahçıvan

Gökyüzünün bahçıvan olarak düşünüülmesinde en önemli rolü gökten yağmur yağması oynar. Bu hâliyle gökyüzü, dünya bahçesini sulayan bir bahçıvan gibidir. Gece yağmur yağdığı zaman ertesi sabah bitkilerin üzerinde çiğ tanecikleri görünür:

Dünyâyı felek şâmî gülâb ile şulardı
Şebnemle pür oldı dimeñüz küh ile şahrâ Y.,17-K.1/4.

Kışın kar yağması, gökyüzü bahçıvanının beyaz gül yapraklarını memduhun ayaklarına serpmesi şeklinde ifâde edilmektedir:

Berg-i gül-i sefidi bulup bağbân-ı çerh
Mânend-i berf yollarına eyledi nişâr B.,35-K.16/6.

19 - Bal

Gökyüzü, renginin koyuluğu ve yıldızların birer sinek olarak düşünüülmesiyle bala benzetilmiştir. Bilindiği gibi tatlı yiyeceklerin üzerine (açık bırakıldığı takdirde) sinekler konar ve yapışırlar. Bal da bu tür yiyeceklerdendir. Bu sineklerin kovulabilmesi için eskiden genellikle büyükçe bir kuş kanadı kullanılırdı. Bir kaç çeşit bal vardır. Bunlardan biri acı baldır ve rengi koyu olup şifâ için, ilaç olarak kullanılır. Fazla yendiği zaman insanı zehirler. Burada gökyüzü rengi itibarıyla bu tür bala benzetilmiş olsa gerek. Yıldızlar ise onun üzerine konan sinekler olarak tahayyül edilmiştir. Güneş, bu yıldız sineklerini kovalayan kanat olarak düşünülebilir. Zirâ güneşin doğmasıyla yıldızlar kaybolur. Dolayısıyla yıldızlara benzetilen sinekler güneş kanadı ile kovalanmış olur. Bal kelimesi tesâdüfi kullanılmamış, hem yiyecek manâsında ve hem de kanat manâsında düşünülmüştür:

Hayâlinde sipihrûñ üstine şandı žübâb üşmiş
Havâ hâzırladı bâl-i havâşıldan mekesrânı N.,524-G. 499/2.

20 - Basamak

Felek kat kat olması sebebiyle basamak olarak düşünülmüştür. Burada Hz.Peygamber'in Mi'rac hâdisesine telmih vardır. Çünkü Peygamberimizin Mi'râcında göklerin her biri bir basamak olmuştur:

İlet ol dergeh-i Zıll-ı Hudâyâ
Ki oldı rifâtine 'Arş pâye Y.,273-Ş. 2/323.

21 - Baş (ser)

Gökyüzü yuvarlaklığı, yüksekte olması itibarıyla baş olarak tahayyül edilmiştir. Baş da yuvarlak olup vücudun en üstünde bulunmaktadır. Ayrıca yıldızların göz, hilâlin de kulak olarak düşünülmesi bu hayâli daha da kuvvetlendirmektedir. Güneş bu başa sarılmış şemsî dülbend, Süreyya ise ağız ve dişlerdir. Burada ayrıca korumak-kollamak mânâsına gelen göz-kulak olmak deyimi de konu edilmiştir:

Âteş-i âhum Hayâli yakmaya çarhı deyû
Encüm ile mâh-ı nev oldı felekde göz kulağ H.,223-G.1/5.

Ayrıca felek dokuz baş olarak da düşünölmüştür. Bu da dokuz kat olmasından kay naklanmaktadır:

Kıldukca hâk-i dergehüne secde reşk ider
Hurşid nüh-ser olmağa mânend-i âsmân N.,122-K. XXXIX/32.

22 - Beşik(gehvâre)

Gökyüzü hareketliliği ve derinliği bakımından beşiğe benzetilmiştir. Bilindiği gibi beşik, içine bebek yatırılıp sallayarak onu uyutmaya yarayan bir araçtır. Gökyüzü beşiğinin erkek bebeği ise henüz bir günlük olan hilâldir:

Felek gehvâre-i şıbyâna beñzer
Meh-i nev dün doğan oğlâna beñzer H.,55-K. 18/1.

23 - Bileyi çarkı

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve dönmesi sebebiyle bileyi çarkına benzetilmiştir. Bileyi çarkı, kullanıla kullanıla keskinliğini kaybeden çakı, bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin bilenip tekrar keskinleşmesine yarar. Bilenen nesne parlar, incelir ve keskinleşir. Bu âlet daire şeklinde olup düz bir zemin arasına dikey şekilde yerleştirilerek yapılır. Bileme esnasında çok hızlı bir şekilde döner. Bilenecek olan alet, bu çark hızla dönerken ucuna hafifçe değdirilerek bilenir. Çarka tutmak tabiri de buradan gelir. Gökyüzü bileyi çarkına tutulan kılıç veya hançer ise hilâldir:

Saykâli ilen rezmün esbâbın açub her meh hilâl
Çarh döndükce kılıcuñ dañi bürrân eyledi H.,54-K.17/15.

Ayrıca sünnetçi olan Merih yıldızı da şehzâdeyi sünnet etmek için usturasını felek çarkına tutar.

Mirrih hele usturasın çarha tutardı
İsterdi ki sünnetçi ide ol meh-i zîbâ N.,15-K. III/17.

24 - Bina

Feleğin dokuz kat olarak düşünülmesi, taşlarla kat kat örölmüş bir binaya benzetilmesine vesile olmuştur. Âşğın âh baltasıyla ona devamlı vurması yıkılmasına sebep olur. Halk arasında da çok sık kullanılan "başımıza gökten taş yağacak" tabiri felek binasının yıkılmasına bağlanmıştır:

Değül bi-hûde ger yağsa felekden başuma daşlar
Binâsın tişe-i âhumla virân itdüğündendür F.,227-G.CIII/4.

Zuhal yıldızı da bu yüce binanın yapımında çalışan bir işçidir. Hindû kelimesinden hareketle o zamanlarda çalışanların zenci kölelerden olduğu hatırlanabilir:

Sarây-ı fitnatına şâh-ı 'aql-ı kûl mi'mâr
Binâ-yı rif'atine hindû-yı Zuhal müzdür N.,74-K. XXII/35.

25 - Bina yapan, mîmâr

Felek bina yapan mîmâr olarak düşünölmüştür. Bu da onun kudretli olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır. Felek, taşları âşıkların kelleleri olan çok büyük bir bina yapmıştır. Ayrıca burada şâir, feleğin âşıklara ne büyük ıztırap çektirdiğini de belirtmiş olmaktadır:

Bennâ-yı çarh bir ulu bünyâda urdu tarh
Kim ol binâya kelle-i 'uşşâkdur helik H.,237-G. 1/2.

26 - Bî-sütün dağı

Gökyüzü, "Biz gökleri direksiz yarattık,..."⁵³ meâlindeki âyet-i kerîmeden mülhem Bî-sütün dağına benzetilmiştir. Bilindiği gibi Bî-sütün dağı, Ferhâd ile Şirin hikâyesinde Ferhâd'ın deldiği dağdır. Gökyüzü de yüksekliği ve direksiz olması sebebeyle bu dağa benzetilmiştir. Gökyüzü dağını delen balta ise hilâldir:

Destesinden şıçrayup oldu sipihre mâh-ı nev
Bî-sütûna merd iseñ Ferhâd gibi tişe çek H.,254-G. 34/4.

27 - Boy

Gökyüzü, yüksekliği itibarıyla övölenin boyu olarak düşünölmüştür. Övölenin boyunun yüksekliği, onu yüceltmek için gökyüzüne benzetilmiştir.

Göñli alçak idi hürşid-i cihân-ârâ gibi
Kâmeti gibi bâlâ idi sipihri himmeti Y.,145-Msmt. 3.IV/7.

Ayrıca memduh alçak gönüllü olduğü için boyu tevâzû ile iki kat olmuştur. Bu da gökyüzünün kavisli şeklinin boya benzetilmesine ilham kaynağı olmuştur:

Gün gibi dilerseñ derecâtuñ ola 'âlî
Kaddüñi semâ gibi tevâzû'la ham eyle Y.,524-G..395/4.

28 - Buhurdan (micmer)

Kilisede yapılan dinî törenlerde etrafa güzel koku yaymak maksadıyla buhur yakılırdı. Bu genellikle yuvarlak küre şeklinde bir kap içinde yakılırdı. Bu kabın delikli birkapağı vardır. Bu delikler kabın içindeki ateşin hava alması ve yanan öd ağacı buharının dışarı çıkıp etrafa yayılmasını sağlar. Buhur ayrıca kötölüklerden, nazardan ve hastalıklardan korunmak için de yakılırdı. Bugün halk arasında da bu tür âdetlere rastlamak mümkündür. Beyitte âşığın yanan gönölü buhur, felek buhurdân, âhu ise buhurdanın asıldığı zencirdir:

Dûd-ı âhum micmer-i eflâke zencir eyledüm
Sinem içre olalı dağ-ı nihânum sühte H.,348-G.12/2.

53 Kur'an-ı Kerim, "Ra'd sûresi", 2. âyet.

29 - Bukalemun

Bukalemun bulunduğu yere göre renk değiştirip oraya uyum sağlayan ve böylece tehlikelere karşı kendisini bu şekilde saklayabilen bir hayvandır. Gökyüzü de gece laciverd, gündüz mavi, bazen beyaza yakın rengi, bulutlu bir havada beyaz, bazen de sünbülî rengi hâliyle, bir kaç renge büründüğü için bukalemuna benzetilmiştir:

Zemâne şüret-i ahvâlüm itdi diğ̈er-gün
Vefâ haţına kalem çekdi çerç-i bûkalemün F.,450-Msd.8 /2.

30 - Buz

Gökyüzü, renginin beyaza yakın açık mavi olması ve parlaklığı sebebiyle buza benzetilir. Kışın kar yağıp da yerler buz tutunca herkes üzerinde kayıp eğlenir. Gökyüzü de üzerinde peri yüzlü güzellerin kaydığı bir buz olarak düşünülmüştür. Bu hayâl gökyüzünün meleklerin mekânı olduğu inancına dayanır:

Buz üzre her perî-ruhsâr dildâr
Uçup uçup gelür gökde melek-vâr Y.,235-Ş.1/117.

31 - Büyücü (sihir-sâz)

Büyücüler genellikle iyi niyetli olmayan kişiler olarak bilinirler. Onlar başkalarına kötülük etmek için büyü yaparlar. Feleğin de insan üzerinde kötü tesiri olduğu ve onlara devamlı ızdırıp çektiğine inanılır. Zirâ büyü yapılan kişi devamlı sıkıntıdadır. Bu sebeple gökyüzü büyücü olarak tahayyül edilir ve dünya da büyü yapılan yerdir. Ay ve güneş ise eli çabuk bir hokkabaz olarak hayâl edilir:

Cihân bir simyâhâne felek hem sihr-sâz ancak
Meh ile mihr çâpük-dest bir iki hoçka-bâz ancak H.,227-G. 4/1.

32 - Câmî

Gökyüzü ile câmî arasındaki münâsebet daha çok yükseklik, genişlik ve kubbesinin kavisli şekliyle kurulmaktadır. İbadet etmek için insanlar câmidde toplanırlar. Gezegenler de felek câmiinde toplanıp ibâdet eden insanlar olarak düşünülebilir. Ayrıca câmilerde kandiller yakılır. Felek câmiinin kandilleri ise yıldızlardır:

Hemişe tâ ola şâbit-kağem bu câmî-i gerdün
Anı kandil-i kevkev ide her şeb rûşen ü zîbâ N.,18-K. IV/19.

Felek câmiinin mimârı, mimâr-ı ezel olan Allahü-Teâlâ'dır:

Olaldan câmî-i eflâke mi'mâr-ı ezel zîbâ
Tolaldan mescid ü mihrâb ile ma'mûre-i dünyâ N.,17-K. IV/1.

Ayrıca câmî tecerrüdün de ifâdesi olmuştur. Çünkü oraya gelen insanlar kendilerini her türlü dünya düşüncesinden ve endişesinden ayırıp, tek bir düşünce ile yâni ibâdet edip Allah'a yakın olma arzusuyla gelirler, namaz kılıp duâ ederler:

Ser-firâz ol yûri tecrid ile mânend-i 'âlem
Eyle 'İsâ gibi yir câmî-i eflâk üzre N.,485-G. 429/4.

Eskiden şenliklerin en önemli unsurlarından birisi de bu nahil denilen ve mumdan yapılmış olan ağaçlardır.⁵⁴ Şenliklerin yapıldığı meydan bu nahil denilen mumdan ağaçlarla süslenirdi.İlgili beyitte padişahın sarayının bulunduğu meydanın nahillerle süslenildiği belirtilerek övülmek maksadıyla bu mumlar, felek câmiinin minâreleri olarak tasavvur edilmiştir:

Zeyn oldı nahl-i şem^c-ile meydân-ı kaşr-ı şâh
Yapıldı şanki câmi^c-i çarğa niçe menâr N., 43-K.XIII/20.

Hilâl ise bu câmide akşam namazını kılmaktadır:

Ahşam namâzını meh-i nev gökde kılmadan
Tâk-ı sıphır-ı kibleye karşı egilmeden Y.,495-G.345/1.

33 - Cellâd

Eskiden cellâdlar iri yarı, güçlü kuvvetli ve acımasız insanlardan seçilirdi. Felek de büyüklüğü ve acımasız olması sebebiyle cellâda benzetilmiştir. Ay da bu cellâdın kullandığı ay şeklinde balta olarak düşünülebilir. İdam edilecek kişinin etrafı görmemesi ve ölümünün kolay olması için gözleri bağlanır. Aşağıdaki beyitte "yum dide-i vücûdı bakâ bilme 'âlemi" derken hem ölmek ifade edilmekte hem de bu hâdise kastedilmektedir:

Yum dide-i vücûdı bakâ bilme 'âlemi
Cellâd-ı çarğ ile dirilür şanma âdemi Y.,160-Msmt.7.II/8.

34 - Cennet

Gökyüzü, renginin yeşil olarak düşünülmesi, genişliği ve feyz itibarıyla cennete benzetilmiştir. Cennetin her tarafının yeşilliklerle kaplı olması, bolluk ve bereketin sınırsız olması bu benzetmeye sebep olmuştur. Ayrıca cennetin göklerde olduğuna inanılır. Buna mukabil cehennem de yedi kat yerin dibinde olduğu telâkkisi vardır. Yıldızlar da cennette uçuşan meleklerle benzetilmiştir:

Dâr-ı dünyâyı fezâ-yı cennete dönderdi lîk
Gonce kimi bülbüle dünyâyı kıldı dâr gül F.,39-K.IX/32.

35 - Çadır (bârgâh, çetr, hârgâh, hayme, otağ)

Gökyüzü kavisli şekli, yüksekliği ve süslü olması sebebiyle çadıra teşbih edilir. Çadır genellikle düz arazi üzerine kurulur. Yere çakılan kazıklara bağlanmış sebep denilen iplerle aruz denilen ortaya dikilmiş direk, çadırın esas unsurlarıdır. Ancak gökyüzü çadırı direksiz ve ipsiz kurulmuştur:

Bu bi-tınâb haymeler altında ebr olub
Yaşlar döker kıyâmete dek dūd-ı âh-ı Cem H.,286-G. 32/4.

Ayrıca fakr ü fenâ çadırı, feleklerin de ötesine kurulmuştur:

Şâh ü gedâ feleklerinün mâverâsına
Çetr-i fenâ vü fakrı kurup 'işret eyledük N.,155-K. LIV/12.

Çadırların en büyüğü ve en süslüsü padişah çadırlarıdır. Bunlara otağ veya hargâh denir. Eskiden savaşlarda ordu, dinlenmek için veya sefere

⁵⁴ Metin And, *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Ank.1982, s.218-219.

giderken yolda konaklamak üzere düzlük bir araziye çadırlarını kurarlardı. Bu çadırlar arasında büyüklüğü ve süslü olması sebebiyle pâdişâhın çadırı hemen belli olurdu. Felek çadırı da yıldızların sultanı olan ayın otağıdır. Bu çadır mavi atlasdan yapılmıştır ve yıldız süsleriyle bezenmiştir:

Ol muğ-beçenün mihri gönlünde Hayâlinün
Güyâ şeh-i encümdür eflâkûn otağında H.,388-G. 90/5.

Yer yer yükselen bayraklar da felek çadırının direği olarak düşünölmüştür:

Bargâh-ı rifâtüdüdür bu sipîhr-i bî-bedel
Fi'l-meşel aña sûtün olmuş durur yer yer livâ Y.,71-K. 15/24.

Eğlence yapılan çadırlar da vardır. Felek çadırında meclis kurulmuştur. Yıldızlar bu meclisin mezesi, şafak ise gül renkli bâdesidir. Burada gökyüzünün yuvarlaklığı ile sohbet halkasının yuvarlaklığı arasında da münâsebet kurulmuştur:

Kurulmuş idi felek hargehinde sohbet-i hâs
Nücüm nuql ü şafak anda bâde-i gül-reng H.,23-K.7/5.

Gökyüzü çadırı o kadar yüksektir ki güneş bile altın kemendini atıp onun üzerine çıkamaz:

Zer kemendin güneş atub çıkamaz
Bir yuca bârigâha mensûbuz H.203-G.19/2.

Sevgili büyük bir çadırda oturmaktadır. Aşık onun yüzünü göremezse yâni sevgili bu çadırdan dışarı çıkmazsa ahı ile bu çadırı yakar. Aşığın âhının gökleri kaplamasının konu edildiği ve şafak mazmûnunun işlendiği beyitte gökyüzü çadır, ay da bu çadırda oturan sevgili olarak düşünölmüştür:

‘Arz-ı hüsn etmez ise ol meh-i hârgâh-nişin
Korqaram âhuñ ile çarh otâğın yakasın H., 311-G. 26/5.

Bir hayâle göre de âşığın âh dumanı onun çadırına direk olur:

Gam bârgâhıdır şanasın çarh-ı nîlgün
Kim dūd-ı âh-ı ‘aşık olupdur aña direk Y.,414-G.211/6.

Bazen de felek çadırı bir mukâyese unsuru olarak karşımıza çıkar. Ancak burada tezadî bir durumla karşılaşmaktayız. Çünkü gökyüzü, mukayese söz konusu olduğunda her zaman büyüklüğü ifâde eder. Aşağıdaki beyitlerde ise küçüklüğün ifâdesidir. Gökyüzü sevgilinin himmet denizinde bir habab kadardır:

Himmet-i bahrinde bir ednâ habâb eyler kıyâs
Asumânuñ haymesin sultân-ı istignâ-yı ‘aşk H.,234-G. 17/3.

Eskiden olduğu gibi bugün de bazı eğlence merkezlerinde çadırlar kurulmakta ve buralarda çeşitli gösteriler yapılmaktadır. Bu gösterilerin en yaygın sihirbazların yaptığı gösterilerdir. Bunlar el çabukluğuyla, seyredenleri hayrette bırakan oyunlar sergilemektedirler. Dokuzuncu felek de mavi atlasdan yapılmış bir çadır, gökyüzü ise bu çadırda yıldızlarla gösteri yapan bir hokkabazdır:

Kebûdî çadır içinde sipihr-i şu'bede-bâz
Hezâr şüret ile 'arz eyledi eşkâl

H.,33-K. 10/4.

36 - Çanak

Gökyüzü renk ve şekil bakımından çini çanağa benzetilmiştir. Yedi kat olması sebebiyle de yedi çini çanak olarak düşünülmüştür. Çanak kavisli bir şekle sahiptir. Ayrıca derindir. Çeşitli madenlerden imal edilebilir. Çini çanak olanı láciverd sırcalıdır. Gökyüzünün renginin de gece láciverd olması ve şeklinin kavisli olup, derinliğinin bulunması, gökyüzü çanak benzetmesine vesile olmuştur. Ayrıca bazı eğlence meclislerinde, sazın olmadığı veya çok az olduğu yerde mûsikî âleti gibi kullanıldığına da işâret olunmuştur:

Senûñ sâz-ı cefâña uydurup çalmağa bezmûñde
Bugün eflâke âhumla yedi çini çanağ etdüm

H.,288-G. 38/2.

37 - Çarha (çömlekçi çarkı)

Gökyüzü hızla dönmesi sebebiyle çömlekçi çarkına benzetilmektedir. Bugün hâlâ sosyal hayatımızda kullandığımız toprak çömlekler çok hızlı dönen bir zemin üzerinde çömlek ustasının çamura elle şekil vermesi neticesinde meydana gelir. Bu hareketli zeminin çok hızlı dönmesi, çamura şekil verilebilmesini kolaylaştırır. Gökyüzü çarkının çömleği güneştir:

Câm-ı himmet şun ki gerdûn çarha-i hazzâf-vâr
'Âkıbet terkib-i Cemden câm-ı Pervîz eyledi

H.,420-G. 59/4.

38 - Çenber

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve hareketliliği sebebiyle çenbere benzetilmektedir. Halk arasında deyim olarak kullanılan "feleğin çenberinden geçmek" sözü de bu özelliğine dayanılarak söylenmiştir diyebiliriz:

Pây-mâl itmez anı âsib-i devr-i rûzgâr
Eylemez te'sîr aña devrân-ı çerh-i çenberi

F.,496-Mkt. XLII/7.

39 - Çeng

Çeng, elle çalınan ve "harb"a benzeyen, telli bir sazdır. Felek kat kat olması sebebiyle çenge benzetilmektedir. Şekil itibarıyla eğridir ve bu hâliyle zayıflıktan ve ıztırabdan beli bükülmüş olan âşığa benzetilir. Tellî sazların çıkardıkları sesler perdelerle sınırlıdır. Bunlar da feleğin katları olarak tasavvur edilir.

Eski astronomi bilgisine göre feleklerin sayısı 24'tür. Erzurumlu İbrahim Hakkı bir eserinde, "Bunlar birbirinin içinde ve aralarında boşluk olmadığından birbirine değmektedirler. Hareketleri de çeşitli olduğundan her felek başka bir perdeden sadâ verip, gönül yükselten nağmelerle Hakk'ı tesbîh ve tehlîl ederler. Feleklerin hallerini hesap ve rasad edenler eflâkin seslerini ve nağmelerini perdeleri ile zapt edip usul ve rufu'u derecelerine göre hâkimâne olarak birbirlerine mezc edip, ruhlar için binlerce ma'cun ve lezzetli şerbetler yapmışlardır"⁵⁵. **diyerek** felekler ile mûsikî arasında münâsebet olduğu telâkkisine işâret etmiştir. Aşağıdaki beyitte felek bir çeng, çıkardığı nağme ise âşığın feryadı olarak düşünülmüştür:

Geçer nâlem felekden ham kadûmni çenge beñzetmeñ
Ki çıkmaz perdeden çengüñ şadâ-yı nâle vü zârı

F.,394-G.CCLXX/4

40 - Çıkrık

Eski astronomi bilgisine göre göklerin devamlı döndüğü telâkkisini bir kaç vesileyle tekrarladık. Gökyüzü ile çıkrık arasındaki benzerlik de her ikisinin de dönmesi ve daire şeklinde olmasındandır. Bir ipin daha sağlam, daha kuvvetli olması ve çabuk kopmaması için çıkrıkla bükülür. Bükülen ip aynı zamanda incelir, parlaklık kazanır. Felek çıkrığı da aşığın vücut ipini büküp incelterek göz yaşı incilerini dizer. Bilindiği gibi incinin deliğinin küçük olanı makbuldür ve dolayısıyla iyice inceltilmiş o derece de sağlam olan ipe dizilir:

Riştedür cismüm ki devr-i çerh virmiş tâb aña
Merdüm-i çeşmüm düzer her dem dürr-i sirâb aña F.,133-G. IX/1

İpin sağlam ve parlak olması çıkrığın hızlı dönmesine bağlıdır.

Sür'atle kendüsine virür piç ü tâb çarh
Her gün şeb-i firâka mı eyler şitâb çarh N.,257-G.46/1

41 - Çiftçi (dihkân)

Gökyüzü hareketliliğine istinâden gece gündüz çalışan bir çiftçiye benzetilmiştir. Bu hayâlde güneş ve yıldızların da rolü büyüktür. Çünkü güneş harman, yıldızlar ise harmanın dağılmış şeklidir. Ayrıca şekil benzerliği kurmak da mümkündür. Çiftçi toprakla uğraşan kişidir. Bu itibarla toprağa doğru eğilmiş vaziyettedir. Felek de kavisli haliyle eğilmiş gibi tasavvur edilebilir:

Gün batub ılduz çıkar sanmañ ki gök dihkânınıñ
Gice âhum dağidur gündüz yığılmış hürmenin
F.,351-G. CCXXVII/2

42 - Çinî (kâşî)

Gökyüzü, láciverd rengiyle ve yıldızların, üzerinde bir nakış gibi görünmesiyle çinîye benzetilmektedir. Bu çinî, tuğlaları güneş ve ay olan ömür duvarına konulmaktadır. Ancak ömür duvarı, her ne kadar güneş, ay ve felek çinisiyle örülse de bâki değildir, birgün mutlaka yıkılacaktır:

Bakâsı mümkün olmaz olsa ger divâr-ı 'ömründe
Meh ü hürşidden huşt-i binâ eflâkden kâşî F.,400-G. CCLXXVI/5

43 - Çizme (mûze)

Gökyüzü renginin koyuluğu ve yıldızların çivi olarak düşünülmesiyle çizmeye benzetilmiştir. Bilindiği gibi eskiden kunduracılıkta ayakkabının tabanına mih denilen çiviler çakılırdı. Koyu renk olan çizmelerin tabanında bu çiviler parlak görünürler. Beyitte söz konusu olan sevgilinin çizmesidir. Sevgili ise padişahdır. Padişah çizmesinin çivileri ise gümüştedir. Bu itibarla yıldızlar da gümüş çiviler olarak düşünülebilir:

Her nücümü bağrına başmazdı ger yerde senüñ
Kebkeb-i mûzeñ görüb reşk etmeseydi âsumân H.,302-G. 9/4

44 - Çöl, sahra

Gökyüzü dümdüz olması, genişliği ve rengi itibarıyla çöl olarak düşünülmüştür. Çöl üzerinde engebe olmayan, ağaç v.s bulunmayan dümdüz bir arazidir. Daha çok sıcak iklimin hakim olduğu ülkelerde rastlanır. Buralardan güneş bütün çıplaklığıyla görüldüğü gibi sıcaklığı da fazlasıyla hissedilir. Bu sebeple beyitlerde sahra ile beraber güneş de işlenmektedir. Güneşli bir havada gökyüzü sarı renge bürünür. Dolayısıyla gökyüzü çöl, güneş de divâne olup çöle düşmüş bir âşiktir:

Şa'ş'a şanma görinen ey şeh-i 'âli-cenâb
Gökde zencirin sürür divâneñ olmuş âfitâb Y.,295-G. 24/1

Yazı kelimesinin Türkçede bir de "düz yer, ova" mânâsı vardır⁵⁶. Aşağıdaki beyitte tevriyeli olarak kullanılmış olup hem yazı ve hem de sahra mânâsı verilmiştir. Matla kelimesi de hem doğuş yeri hem de şiirdeki matla beyit mânâsında tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Çıkdı şahrâ-yı vücûda câmi'-i şâh-ı emîn
Yazıda bu matla'ı gün gibi kılduk ibtidâ Y.,29-K. 3/27

45 - Dağ (Kaf,kûh, kulle)

Gökyüzü, büyüklük ve yükseklik itibarıyla dağ veya Kafdağı olarak düşünülmüştür. Dağlar gururun, vakârın ve hatta bazen de kibrin sembolü hâline gelmişlerdir. Yeryüzünün gökyüzüne en yakın olan noktaları dağlardır:

Hilâl ile felege dönmüşüz biz ey Yahyâ
Büyüklenürlere kûhüz garibe bir kâhuz Y., 388 -G. 169/7

Bilindiği gibi dağlar hayvanların da barınağıdır. Orada bir çok vahşi hayvan yaşar. Gökyüzü gece yıldızlarla kaplı, güneş arslana ve geyiğe, ufuklar ise vadiye benzetilir. Kafdağı, Anka kuşunun yuvasının bulunduğu dağdır. Bazı hayvanlar diğerlerini avlayarak karınlarını doyururlar. Bu sebeple bir çok hayvan arslan ve kaplan gibi yırtıcı olanlarından kaçarak. Gökyüzünde sipihir kaplanı görününce güneş geyiği vadiye kaçıp saklanır:

Bırakdı vâdiye kendin gazâle- hõrşid
Olunca kulle-i çarh üzre âşikâr peleng H., 23-K. 7/2

Şafak vakti gökyüzündeki kızılık, âdetâ bir orman yangınına hatırlatmaktadır. Güneş ışıkları tandırdan sıçrayan kıvılcıma benzetilerek bu kıvılcım, gökyüzü Kafdağının eteklerini tutuşturmuştur:

Kulle-i Kaf-ı sipihrûñ dâmenine od şalar
Mihir ü mâhuñ belki çeşm-i rûşenine od şalar
Ya'ni encüm erzeninüñ hırmenine od şalar
Her seher-geh kâ'inâtuñ mañzenine od şalar
Pertev-i hõr kim çıkar bu ser-nigün tennûrdan H., 74 - Th. 3

Dağlarda aks-i sedâ hâdisesine de rastlanmaktadır. Âşık o kadar çok feryâd eder ki sesi, gökyüzü dağlarını doldurur ve feryâdının aksi gökgürültüsü olarak duyulur. Ancak yine de sevgilisine derdini anlatamaz:

Sipihrûñ kullsin ra'd-ı figânüm ötdürür ammâ
Şikâyet dinlemez ol şâh bütün dünyâyı söyletseñ
N., 373-G. 240/5

Dağlar uzaktan bakıldığı zaman karanlık görünür. Bu sebeple gökyüzü Kaf dağı, karanlıklar ülkesine benzetilmiştir. Ay da bu karanlıklar ülkesinde saklı bulunan âb-ı hayattır:

Kâf-1 gerdûnda 'ayân oldu o dem 'ayn-1 hilâl
Zulûmat içre olan Çeşme-i Hayvân-şekil

H., 27-K. 8/3.

46 - Dağarcık (enbân)

Gökyüzü renk ve şekil yönünden dağarcık olarak düşünülmüştür. Bilindiği gibi dağarcık, azık torbasıdır. Torba genellikle yuvarlak olur ve içine bakıldığı zaman karanlık görünür. Gökyüzü de yuvarlak ve karanlıktır. Yıldızların dâne, azık olarak hayâl edilmesiyle ve zikredilen özellikleriyle gökyüzü büyük bir azık torbası olarak tahayyül edilmiştir. Ancak ne kadar büyük bir dağarcık olursa olsun, içi yiyecekle ne kadar dolarsa dolsun yine de övülenin ziyâfet sofrası için yetmez ve içi boş kalır:

Ziyâfet için olan dânesine yetmeyüben
Dükendi kaldı tehî nüh sipihruñ enbân

Y., 48-K. 9/7.

47 - Damla (katre)

Gökyüzünün bir damla olarak düşünülmesi, övülenin medhinde mukayese unsuru olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Gökyüzünün damla kadar küçük olarak düşünülmesi onun gerçek özelliğine tezad teşkil etmektedir. Ancak sevgilinin cömertlik denizi o kadar büyük, lûtf bulutu o kadar dolu ki denizler ve gökyüzü bunların yanında birer damla kadar kalmaktadır:

Yemm-i cûdından anuñ günbed-i minâ kaþra
Ebr-i lûtfından anuñ reþha-i kemter 'ummân

N., 125-K. XL/14.

Aşk makâmı da öyle yüce bir makamdır ki onun yanında güneş zerre kadar küçük, gökyüzü denizi ise bir katre mesabesinde:

Maķâm-ı 'aşķ kıyâsî degüldür ey ğâfil
Ki bunda zerredür mihr kaþtre deryâdur

H., 164-G.84/4.

48 - Dâne

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle dâne olarak düşünülmüştür. Ancak burada tezâdî bir durum söz konusudur. Dâne, gökyüzüne nisbeten çok küçüktür. Gökyüzünün böyle bir benzetmeye tâbi tutularak küçültülmesi memduhun kadrinin yüceltilmesi sebebiyledir. Övülenin kadrinin yüceliği efsanevî bir kuş olan Ankâ'nın, gökyüzü dânesini gagasına alması şeklinde ifade edilir. Cihan da ona bir lokma azık olarak düşünülmüştür:

Minķârına dilerse alır çerhi dâne vâr
'Anķâ-1 kâf-1 kaþrine bir tu'medür cihân

B.,7-K. I/25.

49 - Değirmen (âsiyâb, dolab)

Gökyüzü, çark şeklinde oluşu ve hareketliliği sebebiyle değirmene benzetilmiştir. Değirmen, buğday tanelerinin öğütülüp un haline getirilmesine yarar. Değirmenin çark şeklinde bir dolabı vardır. Genellikle yüksekte akan bir suyun eteklerine kurulur ki çarkın gözlerine dolan su, dolabı döndürür ve böylelikle değirmen işler. Dolap göz gözdür, feleklerin dokuz kat olmasından dokuz gözlü değirmen tahayyülü ortaya çıkmaktadır:

Seyl-i fenâda şanki tokuz göz bir âsiyâb
Türmaz öğütmede dimeyüp şeyh ü şâb çarh N., 258-G. 46/4

Değirmende buğday, mısır vs. taneleri öğütülüp un elde edilir. Gökyüzü değirmenin taneleri ise yıldızlardır. Un da beyaz rengi dolayısıyla sabaktır:

Mümkinâtun dâne-i ʿömrin öğüdür şubh u şâm
Âsiyâb-ı çarh encüm erzenin ölçer döker N., 36-K. XII/45

Değirmenin tepesinde "çakçak" veya "çakıldak" adı verilen bir parça vardır⁵⁷. Bu parça, değirmen döndükçe ses çıkarır ve bu sesteki değirmenin çalıştığı uzaktan anlaşılır. Gökyüzü değirmenin çakıldak gök gürültüsüdür:

Raʿd âvâzı degüldür gökde dolâb-ı felek
Kıldı ey Yahyâ yine devrân elinden el-ğiyâs Y., 303-G.36/7

Felek değirmenin sesini, ancak ibâdet gözü ile can kulağını açan kişi duyabilir. Burada "can kulağıyla dinlemek" deyimine de işaret vardır:

ʿAyn-ı ʿibâdet ile açan gûş-ı cânını
Töläb-ı çarhuñ işidür imiş sadâsını Y., 585-G. 501/3

Ayrıca rüzgâr gücüyle çalışan değirmenler de vardır. Bunlara yel değirmeni denir. Bunlar rüzgârın kuvvetine göre yavaş veya hızlı dönerler. Felek aheste aheste dönmektedir. Saltanat değirmeni ise hızlı dönmektedir. Beyitte geçen "dem" kelimesi, tevriyeli olarak düşünülmüş ve hem zaman hem de rüzgâr manasında kullanılarak bu değirmenlerin yâni felek ve saltanat değirmenlerinin yel değirmeni olduğuna işaret edilmiştir:

Ey felek âheste reftâr eyle râhat vaktidür
Bu dem içündür şitâb-ı âsiyâb-ı saltanat N. 22-K. VI/12

Bir başka cihetten düşünenecek olursak; değirmen çark şeklindedir ve iki yuvarlak taşı vardır. Bunlardan alttaki taş sabit olup üstteki dönmektedir. Buna istinaden dünya alttaki sabit olan taş, gökyüzü ise üstte dönmekte olanıdır. Dolayısıyla insanlar da doğup ölmeleri açısından dane olarak tahayyül edilmektedirler:

Değirmen dâne için çizginür bi-hûde devr itmez
Mücerredsen gönül vehm itme çerhüñ inkılabından F.,337-G.CCXIII/6

Değirmenin taşlarının ortasında bir eksen vardır. Buna kutup denir. Buradan hareketle kutup yıldızı vasıtasıyla gökyüzü ile değirmen arasında benzerlik kurulabilir:

Sen mazhar-ı kerâmet-i külliyesin senün
Kıtb-ı murâduñ üzre döner işbu âsiyâb N., 185-Tk. IV.2/16

Eskiden bahçeleri, bağları sulamak için kullanılan su dolapları olurdu. Bunlar suyu kuyudan alıp toprağa salarlar. Dolabın dönmesi için iple bir eşek veya at bağlanırdı. Boynuna da bir çingirak takılırdı. Böylece hayvan döndükçe su dolabı da döner ve bu dolap vasıtasıyla kuyudan çekilen su ile toprak sulanırdı. Çingiragın sesinden de dolabın dönüp dönmediği, uzaktan kontrol edilebilirdi:

Nitekim dehre **çarh dolabı**
Feyezân ede âb-ı şâdânî

H.,51-K. 16/34

Gökyüzü dolabı dünya bahçesini, bazen de âşığın göz yaşıyla sevgilinin bulunduğu yeri sulamaktadır:

Nitekim bâğ-ı dehre ebr-i nîsânî şalup sâye
İde sırâb anı **dûlâb-ı çarh-ı** nîlgün-peyker

N.,69-K. XXI/23

Su dolaplarının kenarlarında kovalar bulunur. Bu kovalar dolap dönerken kuyudan su alıp yukarıya gelince boşaltırlar. Gökyüzü su değirmeninin kovaları ay ve güneştir:

Takınup kûze-i mihr ü mehi **dölâb-ı felek**
Bâğ-ı hûsnûn şuvarur eşkûme her ân batar

H.,166-G. 89/3

50 - Deniz (Bahr, deryâ, ummân)

Gökyüzü, uçsuz bucaksız olması ve mavi rengi bakımından denize teşbih edilmiştir. Bulutlar da bu denizin dalgaları olarak düşünülebilir. Ayrıca hilâlin şekil itibarıyla gemiye benzetilmesi, aşağıdaki beyitte gökyüzü-deniz münâsebetini daha bâriz bir şekilde ortaya koymaktadır:

Var ümidüm tâ bu deryâ üzre keşti-i hilâl
Gâh seyr-i hâver eyler gâh geşt-i bâhter

F.105-K. XXXIV/26

"Yedi deryâ" ve "dokuz simâb-gün deryâ" ifâdeleri göklerin yedi ve dokuz kat telâkki edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ibret alınması gerektiği belirtilmektedir:

Bu **doğuz simâb-gün deryâyı** seyr et 'ibret al
Her neheng-i nûr-simâsından anuñ heybet al

H.,267-G.18/1

Gökyüzü-deniz benzetmesinde hilâlin gümüş balığı olarak düşünülmesinin de büyük rolü vardır:

Çıkdı kenâra mâhî-i simîn degül hilâl
Beñzer temevvüc itdi bu **deryâ-yı nîl-fâm**

N.,103-K. XXXIII/4

Ayrıca dolunayın nilüfer ve yıldızların da nergis olarak tahayyül edilmesiyle gökyüzü denize benzetilmiştir. Bilindiği gibi nilüfer suda yetişen bir çiçektir:

Nûrdan nilüferi bir **ser-nigün deryâda** gör
Nice yüzbiñ nergis ile zeyn olan güzâra bak

H.,226-G.1/2

Deniz ile gökyüzündeki sonsuzluk vahdeti temsil eder. Çünkü denizdeki dalgalar orada meydana gelip yine orada yok olurlar. Dalgalar kesrêttir. Dolayısıyla kesretin yok olması vahdete ulaşmaktır:

'İşk zevkin rûzgâr ister ki 'âkil fehm ide
Âşinâlık eylemek âsân mıdur **deryâ** ile

N.,495-G. 448/4

Ayrıca "yüze gelmek" tabiriyle şâir hem kendisinin güneş gibi meşhur olduğunu belirtmekte hem de güneşin ezelden beri gökte yüzmekte olduğuna işâret etmektedir:

Gün gibi **bahr-ı felekde** yüze geldi Yahyâ
N'ola maqbûl-i cihân olsa bizüm kıbilümüz

Y., 387-G. 168/5

Denizde yüzmek hâdisesi ise güneşin ve ayın gökyüzünde yüzmesiyle ifade edilmektedir. Soyunup girmek ise güneşin aynı zamanda tecerrüdün, çıplaklığın sembolü olması ile de alakalı olarak düşünülebilir:

Bu **çarh**-ı nîlgün üstinde gûyâ şems-i adhâdur
Soyunup ol kamer-fer her kaçan kim girse deryâyâ

Y.,538-G. 421/2.

Gökyüzü denizi genellikle başaşağı dönmüş bir deniz olarak tahayyül edilmektedir. Buna rağmen boşlukta öylece asılı durmakta ve hiç bir desteği bulunmamaktadır. Burada göklerin yaratılışına telmih vardır. Nitekim gökler, Allah (c.c) tarafından desteksiz olarak, muallakta asılı yaratılmıştır:(Bkz.s.49)

Zihî kudret zihî sırr-ı nihâni
Mu'allâk kıldı **baħr**-i âsumâni

Y.,245-Ş. 2/18.

51- Dergâh (dergeh)

Dergâh, tarikat mensuplarının toplandığı ve orada şeyhden feyz aldıkları, zikir çekip ibadette buldukları yerdir. Gökyüzü dergâhının şeyhi güneş, dervişleri yıldızlardır.

Dergehün deryâ senün zâtuñ güneş rüşen bu kim
Ka'r-ı deryâda güneşden nûr alur dürr-i yetim

H.,XII-D/6.

Gökyüzü Hz. Peygamber'in dergâhıdır:

Ser-i kûyî makâm-ı Maħmûdi
Dergehi 'arş-ı âsmân Aħmed

N., 260-G. 50/2.

52-Devât (hokka)

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı ve renginin koyuluğu itibarıyla devât olarak tahayyül edilmiştir. Yıldızlar ise altın mürekkebi hatırlatır. Sevgilinin vasıflarını Levh-i Mahfuz'a yazmak için yedinci kat gök hokka;

Yazmağ için Levh-i Maħfûza şehâ evsâfuñu
Bir **devât**-ı âsumânidür sipihr-i heftümîn

Y.,65-K. 13/34.

gecenin karanlığı da mürekkep olarak düşünülmüştür:

Tâ subh-ı haşr kılmaya ol defteri beyâz
Gerdün eger **devât** ola vü târ-ı şeb midâd

N.,31-K. XI/14.

Aşağıdaki beyitte çini mürekkebine işaret vardır. Burada çini mürekkebinin açıkta kalması neticesinde bir müddet sonra katlaşıp donduğu özelliği belirtilmektedir.

Yire hañt-ı çemen yazılmaz oldı
Devât-ı **çarh**-ı çini toñdı beñzer

N.,65-K. XX/2.

53- Deve (üştür)

Gökyüzü dönmesi sebebiyle sarhoş, başı dönmüş bir deveye benzetilir. Deve geviş getirirken ağzından köpükler çıkarır. Başı dönen bir deve ise olduğu yerde döner durur. Gökyüzünün dönmesi ile devenin olduğu yerde dönmesi arasında benzerlik kurulabilir. Yıldızların köpük olarak düşünülmeleriyle gökyüzü de başı dönmüş bir deve olarak tahayyül edilir. Bir çok hayvanın

olduğu gibi deve de arslandan korkup kaçmaktadır. Gökyüzü devesini ise güneş arslanı korkutup kaçıtır:

Şaçup kef **ûştür-i ser-meste dönse gam degül gerdün**
Anı def itmege Nevî yeter şîr-i jeyân ateş N., 348- G. 198/5

Ayrıca ayın mahmil, kayan yıldızın dizgin olarak düşünülmesiyle de gökyüzü-deve münâsebeti kurulmuştur:

Çekmege mahmilini Leyli-i mâhuñ ol şeb
Ûştür-i çarha şihâb olmuş idi şekl-i mehâr N.,76-K.XXIII/3

Ayrıca gökyüzü kat kat olması sebebiyle de deve katarı olarak hayâl edilmiştir:

Âhum Hayâlî girdi **sıphrûñ katârına**
Gúyâ heyûn alayına Veys-i Karen gelür H.,144-G.45/5

54- Dönme dolap

Eskiden olduğu gibi bugün de çeşitli eğlence merkezlerinde görülen dönme dolap ile gökyüzü arasında her ikisinin de dönmesi sebebiyle benzerlik kurulmaktadır. Ay ve güneş ise gökyüzü dönme dolabının küfeleri olarak düşünülebilir:

Dûlâb-ı sıphre binüp etfâl-i kevâkib
Turmaz çevirür lu'betini dehr-i kühen-sâl N.,395-G. 277/4

Bayramlarda özellikle çocuklar parklara gidip dönme dolaba binerler. Gökyüzü dönme dolabına binen çocuklar ise yıldızlardır:

Ay ü günle yere inmişdür felek şanur hemîn
Gerdiş-i dolâb-ı 'idi kim ki seyrân eyledi H.,53-K. 17/4

55- Dul kadın (bive)

Gökyüzü, güneşin ip yumağı olarak düşünülmesi sebebiyle yaşlı bir dul kadına benzetilmektedir. Burada Hz. Yusuf'un Mısır'da köle olarak satılmak üzere pazara çıkarılması ve burada kendisine bir yumak ipten başka varlığı olmayan bir kocakarının talib olması hâdisesine telmih vardır. Hz. Yusuf ay olarak düşünölmüştür:

Gün riştesi ile olsa n'ola germ müşteri
Yüsuf- 'izâr dilberüme **çarh bivedür** H., 138-G. 32/2

56- Dürbün (âlet-i mülâhaza)

Çok uzaktaki cisimleri bütün detaylarıyla normal olarak görmemiz mümkün değildir. Bunun için dürbün denilen âlet kullanılmaktadır. Kâinât ve onun ötesi de bizim için bir sırdır ve dâimâ merak uyandırmıştır. Bütün bu varlık âleminin maksadının anlaşılabilmesi için kâinât bir dürbün olarak düşünölmüş ve göklerdeki cisimlerin birer ibret unsuru olarak bu dürbünde göründüğü anlatılmak istenmiştir diyebiliriz:

Bir **âlet-i mülâhazadur cümle kâyinât**
Maşûd olanı bilmek için âdeme müdâm Y.,147-Tc. 4-1/5

57 - Eğlence Meclisi (bezm, meclis)

Gökyüzünün eğlence meclisi olarak düşünülmesinde hareketliliğin rolü vardır. Çalgılar çalınır şarkılar söylenen eğlence meclislerinde, her şeyde, herkesde bir canlılık, bir hareketlilik vardır. İçkiler içilip mest olunur. Gökyüzünde de aynı canlılık hayâl edilir. Gökyüzü-eğlence meclisi benzetmesinde ayın kâse, saman yolunun mezelerle donatılmış bir ziyafet sofrası olarak düşünülmesi de önemlidir. Belirtilmemekle birlikte yıldızları da bu meclisdeki insanlar olarak hayâl etmek mümkündür:

Kem kâse **bezm-i** 'işretüne mâh-ı âsmân
Yitmez ziyâfetünde simât olsa kehkeşân N.,189-Tk. IV.6/76.

Eskiden bu tür eğlence meclislerinde, meclise ilk gelen kişiye hediye verilirdi. Gökyüzü meclisine evvel gelenlere ise yıldızların sayısınca altın ve gümüş hediye edilmektedir:

Virildi **meclise** evvel gelenlere ögdül
Felekde encümün a'dadı deñlü sim ile zer Y.,158-Msmt. 6.VIII/7.

Hilâl de bu meclisin altın kadehidir:

Çıkdılar bâm-ı harâbâta hilâle baktılar
Âsumânâ şunduğum zerrîn ayagum şandılar H.,176-G.109/3.

Eğlence meclislerinde def, kopuz, tar, kânun şestâ (altı telli tanbûr) gibi mûsikî âletleri çalınmaktadır. Bunların beyitlerde Zühre ile birlikte zikredildiğini görmekteyiz:

Olmadın meyhâne-i 'ışkuında mest-i câm-ı zevk
Düzmedi **bezm-i felekde** Zühre kânûn-ı tarâb F.,156-G.XXXII/3.

Bu da Zührenin seyyâreler içinde eğlenceyi temsil ettiğini gösterir. Ay Zührenin elindeki def olarak düşünölmüştür:

Ey felek nakş-ı ruḥ-ı yârı Hayâlî okusa
Zöhreyi mâh ile ol **meclise** deffâf eyle H.,385-G.85/5.

Gökyüzü meclisi Hz.Peygamber Efendimizin sünnetinde kurulan meclisin büyüklüğünün, ihtişamının ve ulviliğinin ifâdesinde kullanılır:

Vücüb-ı sünnetine Muştafâ'nuñ itdi şürûc
Düzetdi **çarḥ-ı felek** gibi **meclis-i a'zam** Y.,155-Msmt. 6.V/2.

Gökyüzü genişlik bakımından eğlence meclisinin kurulduğu yer olarak da tahayyül edilmiştir. Ayrıca bu benzetmenin karanlık itibarıyla kurulduğunu da tahmin edebiliriz. Nitekim eğlence meclisleri umumiyetle akşamları kurulur ve meclis çeşitli aydınlatma araçlarıyla ışıklandırılır. Doğrudan doğruya zikredilmese bile yıldızların da mum olarak hayâl edilmesiyle, gökyüzü ile eğlence meclisinin kurulduğu yer arasında münâsebet kurulabilir. Bu beyitte şafak ise şaraba benzetilmiştir:

Felek işretgehüm mey sâgarumdur ey şafak sen hem
Dökölmüş şâm-ı 'ayşumda şarâb-ı lâle-günümünH.,312-G.29/4.

58 - El (dest-i felek, dest-i kaza, pençe)

Gökyüzü el olarak kader mânâsı yanında ve hareketliliği itibarıyla da ele benzetilmiştir diyebiliriz. Fakat genellikle kaza-kader eli olarak

düşünülmektedir: Mecnûn'un ölümü, felek elinin onun defterini dürmesiyle ifâde edilmektedir:

Dürelî dest-i felek defterini Mecnûnuñ
Kişver-i aşka seni şâhib-i tuğrâ bilürüz

H.,204-G.20/6

Hayâli kendini medh ettiği aşağıdaki beyitte bilek güreşine işâretle felek pençesini büken el olduğunu ifâde etmektedir:

Ben ey Hayâli çarh-ı felek pençesin burar
Bâzû-yı kâ'inâtda el bilürem seni

H.,392-G.3/5

59 - Elbise (câme, libas, çul)

Gökyüzü renk itibarıyla elbise olarak düşünülmüştür. Gece koyu rengi sebebiyle siyah gece elbisesine, gündüz yeşil olarak telâkki edilmesiyle yeşil bir elbiseye benzetilmiştir:

Aldanma dilâ sebz görüp câme-i çarhı
Biñ şâh u gedâ artuğı bir köhne kabâdur

N.,47-K.XIV/6

Siyah elbise âşık olan güneşin elbisesidir. Beyitte güneş ayrıca, sevgilinin yüzüne benzetilmiş ve onun siyah zülfünün yüzünü örtmesi, güneşin kara çula girmesi şeklinde ifâde edilmiştir. Bu tasavvur güneşin kara bulutlar arasında bir görünüp bir kaybolmasından mülhem olarak düşünülmüştür:

Şanma yoluñda gizlenür ikide bir güneş
Sevdâ-yı zülf-i yâr ile girdi çara çula

H.,364-G.44/3

Bazen de gökyüzü yıldızlı olduğu zaman panter desenli bir elbiseye benzetilmiştir. Buna mukâbil yeryüzü de ağaçların gölgesiyle böyle bir elbise olarak düşünülmüştür.

Sâye-i eşcâr ile mânend-i çarh-ı pür-nücûm
Fî'l-meşel naç'-ı peleng itmiş libâsını zemin

Y.,63-K.13/8

Gece ise gökyüzü, ayın elbisesi olarak hayâl edilir. Ay âşıktır ve sevgilisinin yüzünü görmek arzusuyla yakasını yırtar. Dolayısıyla yakasındaki yıldız düşmesi kopup düşer. Bu da yıldız kaymasıdır:

Şevk-i ruhuñla bu şeb çâk itdi meh yakasın
Zer tüğmesin düşürdi çarhuñ degül şihâb

N.,520-G.492/2

Gökyüzünün renginin mavi olması sebebiyle ayın giyindiği elbisenin âsumânî olduğu ifâde edilmektedir. Buradan hareketle mavi renkli bir çeşit ipek kumaşın ve bu kumaştan dikilen elbisenin de âsumânî kelimesiyle isimlendirilmiş olabileceğini düşünebiliriz:

Âsumânî bir libâs idinmiş ol mâh-ı münîr
Aña bu hüsn ile bulunmaz gök altında nazîr

Y.,365-G.132/1

Dokuzuncu göğfe felekü'l-atlas denilmesi sebebiyle gökyüzü, atlas kumaşından yapılmış bir elbise olarak hayâl edilmektedir. Bilindiği gibi atlas bir nev'i ipek kumaş olup pahalı ve kıymetlidir. Herkes bu kumaştan elbise diktiremez. Ancak maddî durumu iyi olanlar diktirebilir. Böyle bir elbise ancak dünya malına önem verenler için kıymetlidir. Dünyadan vaz geçmiş dervişler için ise atlasdan dikilmiş elbisenin hiç bir önemi yoktur. Onların nazarında eski bir aba, eski bir hırka daha değerlidir; onu atlasa değişmezler:

Derviş kim şikâr ede fakruñ libâsını
Vermez sıphır-i atlasa köhne palâsını

H.,411-G.41/1

60 - Encümen, komisyon

Encümen, belli bir konuyu ele almak amacıyla seçilmiş kişilerin bir araya gelmesiyle meydana gelen kuruldur. Bu tür yerlere çocuklar alınmazlar. Bu duruma işâretle aşağıdaki beyitte gökyüzü encümene benzetilmiştir. Bu encümenin azaları, olarak yedi gezegeni düşünmek mümkündür. Yıldızlar ise çocuklara benzetilip encümene alınmadıkları için taş atmaktadırlar. Kayan yıldız ise atılan taşlar olarak düşünülebilir:

Etfal-i encüm encümen-i çarha şıgmayup
Yıldızlar atdılar yire ol gece bî-şumar

N.,43-K.XIII/14

61 - Eşik (âsitân)

Gökyüzünün eşik olarak düşünülmesi, övülenin ve sevgilinin saraylarının göklerde hayâl edilmesi sebebiyledir:

Müyesser olmadı yâr ışığını seyr itmek
Zemânemüzde bizüm âsumân görmüş yok

Y.,412-G.208/4

Sevgilinin sarayının eşiği o kadar yüksektedir ki âşığın onu görmesi veya orada gezinmesi hatta feryâdının oraya ulaşması mümkün değildir:

Şem'-i bahtum söyünüp şöyle kararır 'âlem
İşigün çarhına yol bulmadı nâlem bu gece

N.,464-G.393/4

62 - Etek (dâmen)

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı ve yıldızların mücevher olarak düşünülmesi sebebiyle eteğe benzetilmiştir. Çuval, torba gibi malzemelerin bulunmadığı yerde bir şey toplanmak istendiğinde eteğin kullanıldığı vâkidir. Felek de gökyüzü eteğini yıldız incileriyle doldurmuştur:

Nücûmdan güher-i şeb-çerağ ile o gece
Sıphır dâmenini etmiş idi mâlâmâl

H.,31-K.9/5

Yıldızların havâî fişeğe benzetilmesiyle, her taraftan atılan bu fişeklerin gökyüzü eteğini doldurduğu hayâl edilir. Burada şu düşüncenin de önemi olabilir: Şafak yangın olarak düşünülürse havâî fişekler gökyüzü eteğine dolup onu tutuşturur ve yakar. "Etekleri tutuşmak" deyimi de buradan hatırlanabilir. Böylece şafağın da gökyüzü-etek benzetmesinde rol oynadığı düşünülebilir:

Şu denlü âsumâniler atıldı her yanadan kim
Şirâr-ı âsumânilerle çarhuñ doldu dâmânı

H.,44-K.14/13

63 - Ev

Pencere evde bulunur. Gökyüzünde pencereler açılması gökyüzü-ev benzetmesine vesile olur. Burada bu benzetme doğrudan doğruya ifâde edilmese de dolaylı olarak bunu anlamak mümkündür. Pencereler evi havalandırmak, içeridekileri ferahlatmak için açılır. Gökyüzü evinde oturan sabiteler de ferahlamak için pencereler açarlar. Yıldızlar ise bu pencereler olarak düşünülebilir:

Semâda şanma sevâbit ki açdı revzenler
Teferrûc itmege anı sipihr sükkânı

Y.,49-K.9/21.

Ayrıca evde birisinin gelmesini bekleyen kişiler, sık sık pencereden bakıp gelip gelmediğini kontrol ederler. "Gözü yollarda kalmak" deyimini bu durum için kullanılır. Yıldızların göze benzetilmesiyle gökyüzü evinde oturanların gözlerinin yollarda kaldığı ifade edilir:

Sükkân-ı sipihrûñ gözi yollarda kalupdur
Sanmañ ki semâ üzre nücûm oldı hüveydá

Y.,17-K.1/6.

64 - Fener (fânûs)

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı ve hareketliliği bakımından fenere benzetilmiştir. Ayrıca güneş ve ayın mum olarak düşünülmesi bu benzerliği daha da kuvvetlendirmiştir. Fener(fânûs), genellikle silindir biçiminde olan mum, gaz lambası gibi aydınlatma araçlarının çevresini kapatarak rüzgârdan koruyan cam mahfazaya denir⁵⁸. Üzerine çeşitli şekiller, resimler yapılan fenere ise fânûs-ı hayâl veya fânûs-ı gerdân denir⁵⁹. Bu tür bir fener, mumun harâretiyle ısınan havanın yükselmesi neticesinde döner ve üzerindeki şekiller hareket ediyormuş gibi görünür. Fânûs-ı hayâlin bazen bürüncük (bürümcük) denilen, ham ipekten dokunmuş bir bezden yapıldığı da vâkidir⁶⁰. Gökyüzü fenerinin mumu ay ve güneş olarak düşünülüğünde yıldızlar da üzerindeki şekiller, resimler olarak hayâl edilebilir:

Tâli'ümden âh edersem korğum oldur haşre dek
Yakmaya fânûs-ı gerdûn içre mihr ü mâh şem^f

H.,221-G.4/3.

Başlayaldan devre bu fânûs-ı çarh-ı pür-ıber
Bağlayaldan peyker-i tekvîni resşâm-ı şuver

N.,171-Tk.I.1/1.

Gökyüzü, dünyanın üzerine konulmuş bir fânûs olarak da hayâl edilebilir. Bu fânûsun içinde yanan mum ise âşığın vücududur. Hava, geçici heves ve arzulardır. Âşık, yanıp eriyerek bir an evvel sevdiğine yâni vahdete ulaşmak ister. Felek madde âlemini temsil ettiği için maddî arzulara mânî olmaz. Dolayısıyla felek fânûsu âşığın vücut mumunu arzu ve heves rüzgârından korumaz:

İşğdan bir dem ten-i süzânı dür itmez felek
Veh nice fânûsdur şemⁱ hevâdan şahlamaz

F.,234-G.CX/4.

65 - Fişek (çark-ı felek)

Yakılınca dönerek kıvılcım saçan bir nev'i donanma fişeğine çark-ı felek denilmektedir⁶¹. Bu sebeple bazen çarh-ı felek ifâdesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Feleğin cevri edip öldürdüğüne inanılır, fişek de öldürücüdür. Ayrıca çark-ı felek fişeği ile birlikte acem kılıcı denilen iki tarafı keskin bir kılıç olan "gaddare"nin de isminin geçmesi, bu beyitte çark-ı feleğin fişek türü olarak kullanıldığı şeklindeki düşüncemizi teyid eder mahiyettedir. Bu fişeğe çark-ı felek isminin verilmesi hareket bakımından gökyüzü ile aralarında bir benzerlik kurulması sebebiyledir denilebilir. Nitekim her ikisinde de bir dönme durumu vardır. Ayrıca fişeğin dönerek çıkardığı kıvılcımları yıldızlar olarak düşünürsek

58 a.g.e., s.488

59 Ziyâ Şükûn, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, İst.1948, C.III, s.1405

60a.g.e., s.1405

bu fişeğe çarh-ı felek isminin verilmesinde yukarıda zikr edilen bir kaç hususun rol oynadığını söyleyebiliriz.

Eyler ise saña bu **çarh-ı felek** gaddârlık
Kuşanup gaddâreñi göster aña cebbârlık N.,219-Mh. XV/1

Âsumânî denilen havâî fişekler de söz konusu edilerek âşğın göklere erişen âh u feryadına benzetilmişlerdir:

Gıceyle göklere irişdi **âsumânîler**
Nite ki 'âşık-ı şeydânuñ âh u efgâmı Y.,48-K.9/15

Ayrıca bayramlarda, şenliklerde, gece fener alaylarında havâî fişekler atılır ve gökyüzü bu fişeklerle dolup, güzel bir manzara arz eder:

Şu denlü **âsumânîler** atıldı her yañadan kim
Şirâr-ı âsumânîlerle çarhuñ doldı dâmâmı H.,44-K.14/13

66 - Gelin (arûs)

Gelinin saçına gümüş sırma tel takılır. Gökyüzü ile gelin arasındaki benzetme bu husus üzerine kurulmuştur. Zirâ hilâl, gümüş sırma tel olarak düşünölmüştür. Gökyüzü yaşlı bir gelin olarak tahayyül edilmiştir. Klâsik edebiyatımızda felek, yaratılışı çok eskiye dayandığı için umumiyetle pîr, ihtiyar, kocakarı vs. olarak değerlendirilmiştir. Burada da ihtiyar bir geline benzetilmiştir:

Gümüş sırma taqub gîsû-yı 'anber-bârına şâmuñ
Zamâne nev-'arûs itdi 'acüz-ı **çarh-ı** gerdâni N.,144-K.XLIX/8

Göklerin yedi kat olarak telâkki edilmesiyle felek, yedi gelin olarak tahayyül edilmiştir. Göklerin döndüğü inancı ile de raks eden, oynayan yedi geline benzetilmiştir. Eskiden köylerde bir kaç çift aynı zamanda, aynı düğünle evlendirilirdi. Dolayısıyla bir düğünde bir kaç gelin ve damat olurdu. Yedi gelin ifâdesinden bu durumu hatırlamak mümkündür:

Şârîr edince ney-i hâme bezm-i medhinde
'Arûs-ı heft-felek rakşa girdi çâpük ü şeng H.,24-K.7/24

67 - Gelin duvağı (burka')

Yer yer bugün de görüldüğü gibi eskiden gelinin başına duvak olarak kırmızı, ipek bir örtü örtülürdü. Bu hususa istinâden gökyüzü, şafak vakti bürünmüş olduğu kırmızı rengi itibarıyla güneş gelininin yüzünün duvağı olarak hayâl edilmiştir:

Bir şubh-dem ki perde-i şâmı götürdi bâd
Kıldı 'arus-ı mihri şafak **burka'**ın güşâd N.,30-K.XI/1

68 - Gelin süsleyici (meşşâta)

Gökyüzünün süsleyici olma özelliği yıldızların, ayın vs. birer mücevher görüntüsü içinde olmalarındandır. Berberin kullandığı âletlerin en başında ayna

gelir. Ay da dolunay durumundayken ayna gibidir. Ayrıca gelinin süslenmesinde gökyüzünün kullandığı makyaj malzemesi olarak da yıldızlar pul, şafak allık vs. şeklinde düşünülebilir:

Felek meşşâtası virdükde zib-i şâdeh-i devlet
Anuñ mâh-ı livâ-yı rifâtn âyine - dâr eyler F.,79-K.XXII/15

69-Gemi (fûlk, keştî, zevrak)

Gökyüzü hareketliliği sebebiyle gemi olarak düşünölmüştür. Öyle büyük bir gemidir ki onu sürmeye ancak Allah (c.c.) muktedirdir:

Yâ necât ehline olduñ keştî-i Nühü'n-Nebî
Sürmege yâ çarhı mevc-i Kuzüm-i Yezdân mısın H.,59-K.20/2

70 - Gezilen yer

Seyr etmek hem gezmek, dolaşmak manâsındadır ve hem de temâşâ etmek demektir. Dolayısıyla beyitlerde umûmiyetle her iki manâsında da kullanılmıştır. Zaten insan gezip dolaşırken etrafını seyretmeden edemez. Gökyüzünün gezilen yer olarak düşünölmesinde hem genişliğinin ve hem de yıldızların gezen, dolaşan insanlar olarak hayâl edilmesinin rolü büyüktür:

Gözi açuklar seyyâre gibi
Seyrinde 'arşî eyler temâşâ Y.,135-Msmt 1.1/2

Ayrıca gökyüzü âşîğın âh oklarının gezdiği yerdir:

Her dem güzer kıılır ise bu nüh sipihri çün
Disem 'aceb mi âh-ı dil-i nâ-tüvâna tîr Y.,91-K.21/8 (Dn)

71 - Gönül

Gökyüzü ile gönül münâsebeti sevgiliden dolaydır. Zirâ gönül sevgilinin mekânıdır. Gökyüzü gönlünde yer eden sevgili ise güneş olarak tahayyül edilmiştir:

İki 'âlem bugün müstağrak-ı envârum olmuşdur
Sipihri-ı dilde doğmuş âfitâb-ı bî-zevâlüm var H.,169-G.95/2

Âşîğın gönlünden çıkan âh dumanı gökyüzü gönlüne dolar, orada yer eder. Âh ile dolu olan gönül ıztırap çeker, kıvrır. Gökyüzünün dönmesi ile bu hal arasında bir münâsebet kurmak mümkündür:

Hayâli yedi eflâkûñ nola gönlünde yer etse
Elifle dâğ ile başdan ayağa âh âhem ben H.,312-G.28/5

Ayrıca gönül ile arş arasında yükseklik bakımından da benzerlik kurulabilir. Âşîğın dudağının fikri Hz. İsa gibi gönül arşında uruc eder:

Göñül kim 'arş-ı a'lâdur senüñ fikr-i lebün anda
Mesih-âsâ 'urüc-ı âsumân itmiş leâfetten N.,423-G.322/2

72 - Göz (çeşm)

Gökyüzü ile göz arasında yuvarlaklık ve parlaklık itibarıyla ilgi kurulmuştur. Üzerindeki seyyâreler ise göz yaşlarına benzetilmiştir. Gökyüzü, göz ve göz yaşı unsurları bir arada kullanılınca tıbbî bir husûsiyeti hatırlamak mümkündür. Güneşli bir havada, çıplak gözle gökyüzüne bir süre bakıldığında güneşin parlaklığının tesiriyle gözde yaşarma meydana gelir. Yaşlı bir göz de daha parlak olur ve mavi renge bürünür. Dolayısıyla göz, gökyüzüne benzetilir:

Yaş yirine kaıra-i encüm dökülsün çarhdan
Dîdeler şimden girü kan ağlasun nem kalmadı N.,172-Tk. I.2/19

Ayrıca gökyüzü ile göz arasındaki bu münâsebeti "gözde" kelimesiyle de kurabiliriz. Nitekim bu kelime hem asıl manasında ve hem de makbul olma, benzeri bulunmama manasında kullanılmıştır. Bunu da "katre-i eşküm kimi çerhde seyyâre yoh" ifâdesinden anlamak mümkündür:

Gözde gezer çizginüp katre-i eşküm müdâm
Katre-i eşküm kimi çerhde seyyâre yoh F.,184-G.LX/5

Gökyüzü kem gözdür, bed nazarlıdır. Bakışlarıyla helâk eder. Buradan feleğin insanlar üzerinde kötü tesiri olduğu telâkkisi hatırlanabilir. Ayrıca nazar değmesi inancına da işâret olduğunu söylemek mümkündür. Zirâ halk arasında, nazarın insanı öldürebileceğine dahi inananlar mevcuttur. Nazar ve helâk kelimelerinin beraber kullanılması sebebiyle bu inancı hatırlamak herhalde yerinde olur:

Bilmem ne bed nazar yitişüp eyledi helâk
Reftârına irişmez iken çeşm-i kâinât N.,24-K.VII/7

73 - Gözleyici (mubassır)

Felek, çok yüksekte olduğu ve bütün kâinâtı kapladığı için herşeyi ve herkesi gören bir gözleyici olarak vasıflandırılır. Beyitte ayrıca göklerin yeryüzündeki taşlar üzerinde tesiri olduğu ve onları çeşitli mücevherlere çevirdiği telâkkisine de işâret vardır diyebiliriz. Nitekim toprağın tam ayar saf altına dönmesi bu itibârladır:

Sıphr-menziletî kim biraşsa hâke nazar
Kılur havâş ile hâki zer-i temâm-ıyâr F.,67-K.XVII/16

74 - Gül bahçesi (çemen, gülîstan, gülşen, gülzâr, sebze)

Gökyüzünün en çok benzetildiği unsurlardan birisi gül bahçesidir. Daha doğrusu çiçek bahçesidir. Bu benzerlik de genellikle renk itibarıyla. Bazen gökyüzünün renginin yeşil olarak düşünülmesi çemeni hatırlatır. Ayrıca yıldızların, güneşin ve ayın da çeşitli çiçeklere benzetilmesi bu hayâlde büyük rol oynar. En fazla da yıldızların goncaya ve kırmızı güle benzetilmesiyle bu teşbih kuvvetlendirilmiştir:

Sebze üzre gezdürür bâd-ı şabâ gül bergini
Şanki sebze âsmândur kevkeb-i seyyâr gül F.,37-K.IX/14

Gökyüzü-gül bahçesi tasavvurunda güneş bir nur çeşmesine benzetilerek bahçelerde çeşme bulunabileceğine de işâret olunmuştur:

Nite ki vaqt-i seher sebze-zâr-ı gerdûnda
Olub revâne tarâvet vere bu çeşme-i nûr H.,7-K.I/28

Pervinin zerrin-kadeh olarak vasıflandırılan nergise, güneşin güle ve goncanın yıldızla benzetilmesiyle de gökyüzü-sebze münâsebeti kurulmuştur:

Gökdeki Pervine beñzer sebze de zerrin-kağeh
Her açılmış gül güneş her gonca necm-i tâb-dâr Y.,56-K.11/3

Gökyüzü-gülzâr benzetmesinde ayrıca hilâl de rûzgârdan eğilmiş taze bir fidan olarak tahayyül edilmiştir:

Mâh-ı nevdür dimeñüz gökyüzi gülzârında
Rûzgâr ile eğilmiş yine bir taze nihâl Y.,66-K.14/9

Mezarlıklar da bir nev'i çiçek bahçesi gibi yeşilliktir. Gökyüzü-çemen benzerliği sebebiyle mezarlıkla da münâsebet kurulmuştur. Burada dökülen göz yaşı ise yıldızlar olarak düşünölmüş ve onlar da çiğ tanelerine teşbih edilmiştir:

Çemen gök yûzidür gûyâ ki gülzâr-ı mezârında
Mu'ayyen 'ayn-ı 'uşşâkuñ nücüm-ı eşki şebnemdür
Y.,139-Msmt. 2-I/5

75 - Habab

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebiyle içkinin üzerindeki hava kabarcıklarına benzetilmiştir. Güneş de kadeh olarak düşünölmüştür. Bu benzetmeler kurulan içki meclisinin ne derece büyük, ne derece yüce bir meclis olduğunu ifâde etmek için kullanılmıştır. Öyle büyük bir meclistir ki Zühre bile bu meclisi kıskanır:

Reşk itmesün mi bezm-i meye zühre-i felek
Her câm âfitâb ola her bir habâb çarh N.,258-G.46/2

76 - Haberci (peyk)

Gökyüzü hareketliliği itibâriyle haberci olarak tahayyül edilmiştir. Elinde balta taşıyan bir haberci olarak düşünölmüştür. Hilâlin baltaya benzetilmesiyle bu münâsebet kurulmuştur. Gökyüzü, âşığa, vuslat bayramının geldiğini müjdeleyen bir habercidir. Bayramın gelişi hilâlin görünmesiyle alâkalıdır. Dolayısıyla balta olarak düşünölen hilâl bu vesileyle kullanılmıştır:

Beñzer ol peyk-i teber-dâra sıplıhr-i devvâr
'Âşıka müjde ider irdi diyü 'id-i vişâl Y.,66-K.14/7

77 - Halı

Günümüzde de göröldüğü gibi eskiden padişahların yürüyeceği yere halı serme âdeti vardı. Kırmızı halı sermek padişahlığa alâmetti. Gökyüzü ile halı arasındaki benzerlik şafak vakti almış olduğu kızıl renk itibâriyle kurulmuştur. Güneşin padişah olarak düşünölmesi, gökyüzünün onun ayağına döşenen bir halı olarak tahayyül edilmesinde önemli rol oynar:

Ol dem felek-i Atlas ayağına döşendi
Dördüncü göke irdi çü ol mihr-i mücellâ Y.,18-K.1/20

78 - Hamam (germâbe, hammâm)

Gökyüzü kubbeli şekliyle hamama ve hamam kubbesine benzetilmiştir. Sıcak suyun buharlaşmasıyla hamamın içi sisli bir görünüm arzeder. Hava sisli olduğu zaman da gökyüzü ile hamam arasında münâsebet kurulabilir. Ayrıca

tecerrüdün sembolü olan güneş ile ayın da gökyüzünde çıplak olarak dolaştığı hayâli bu benzetmeyi daha da kuvvetlendirmiştir:

Süzumla döndi kubbeye-i hammâma âsumân
Mîhr ile mâhî gör nice 'uryân olup gezer N.,559-G.557/3

Hamamın kubbesindeki yuvarlak pencereler ise göze benzetilen yıldızlar olarak düşünülebilir:

Görince sen mehi hammâm içinde hayretten
Dikildi kaldı yire gözleri bugün câmuñ N.,382-G.256/4

Dünya malı olan tacda da hırkada da gözü olmayan dervişler için ise dünya bir hamam, gökyüzü de bu hamamın kubbesidir:

Germâbe-i maḥabbetümüzdür kîbâb-ı çarḥ
'Uryanlaruz ki tâc u kabâ iktizâsı yok N.,368-G.231/3

79 - Harâmî

Harâmî-gökyüzü münâsebeti her ikisinin de zarar verici olmalarından dolayı kurulmuştur. Bu da feleğin insanlar üzerinde menfî tesiri olduğu telâkkisinden kaynaklanmaktadır. Harami, yol kesip hırsızlık yapan ve hatta can alabilen insanlara denir. Felek de insan ömrünü yağmalayan ve nihayetinde onu yok eden bir harami olarak hayâl edilmiştir. İnsan ömrünün meta'ı yıldızlar, felek haramisinin kılıcı da hilâl olarak düşünülebilir. Âşığın dileği, felek haramisinin hilâl kılıcıyla hasmını öldürüp onun ömür meta'nı yağmalamasıdır:

Haşmuñ meta'-ı 'ömrünü tarâc idüp felek
Kanını şu yerine içe kana kana tîğ H.,21-K.6/33

80 - Hattat

Gökyüzü, güneşin sayfaya benzetilmesi sebebiyle bu sayfaya altınla yazı yazan bir hattat olarak tasavvur edilmiştir. Bilindiği gibi eskiden yazılar, çeşitli mürekkeblerle yazılırdı. Bunlardan biri de "zer mürekkebi" denilen ve altın varakların, zamk-ı arabî ve jelatinle iyice ezilmesiyle elde edilen mürekkebdir⁶².Güneşin rengi ve parlaklığı sebebiyle altın mürekkeble yazı yazılmış bir sayfaya benzetilmesi sevgilinin medhinde kullanılmıştır. Öyle ki felek, sevgilinin güneşe benzeyen gül yüzündeki ayva tüylerini tasvir edebilmek için altın mürekkeble güneş sayfasına hat icra etmiştir:

Gerdün güneş sahifesine zer nişân ider
Vaşf-ı hadûnde yazmağa ey gül- 'izâr ḥat N.,354-G.209/2

81 - Hırsız ('ayyâr)

Hırsız, bir şeyi alıp kaçtığı zaman çalınan şey kaybolur, yâni yok olur. Bir padişahın tacının başından gitmesi, yok olması onun ölümü demektir. Dolayısıyla "kûlahını kapmak" deyiimiyle ölüm kastedilmekte, 'ayyâr ve kapmak manâlarıyla da felek hırsız olarak kabul edilmektedir. Çünkü o Cemşid ve Dârâ'nın taclarını başından kapmıştır:

⁶² Muhittin Serin, a.g.e, s.104-106

⁶³ Bu fıkrayı merhum hocam Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu, tezimin hazırlıkları esnasında anlatmış ve tezde kullanmak üzere fişletmişti.

Ey Hayâli câm-ı Cem nûş et kim 'ayyâr-ı felek
Kapdı Cemşidûn külâhın efser-i Dârâ ile

H.,354-G.24/5

82 - Hilekâr

Halk arasında "feleğin oyununa geldik, kahpe felek bize yine oyun etti" gibi ifâdeler sıkça kullanılmıştır. Bu da insanların bekledikleri bir durumdan, tahmin etmedikleri menfi bir neticeyle karşılaştıklarında feleği suçlamalarından, onun hilekâr, döneke olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Bu inanç da göklerin döndüğü telâkkisiyle alâkalıdır. Dolayısıyla felek-hilekâr benzetmesi bu telâkkîye dayanır. Felek öyle bir hilekârdır ki 'işret erbabına, lâle renkli kadehi gül gibi gösterip onlara kan içirir:

Dutdı câm-ı lâle-gün erbâb-ı 'işret gül görüb
Kan içürdi halka nîreng ile çerh-i hîle-kâr

F.,92-K.XXVIII/5

Feleğin çeşitli durumlarında (gece, gündüz, şafakta, yağmurlu bir havada, vs.) farklı renkler göstermesi de onun hilekâr, döneke olarak vasıflandırılmasına sebep olmuştur:

Reng-rez-hânedür sıpihr-i kebûd
Seni bir reng ile boyar şakın

H.,313-G.30/2

Gökyüzünün bu döneklilik haliyle alâkalı olarak halk arasında şöyle bir fıkra da söylene gelmiştir: Felek denen kişinin tam tepesinde bir tek gözünü varmış, "Fılan adam iyi bir insandır" denilince, dur bakayım doğru mu?.. der ve o adamı tutup havaya kaldırır. Başının üstünde şöyle bir döndürüp daha sonra da "bu mu iyi" der yere çalır. Buradan hareketle Dede Korkut hikâyeleri arasında yer alan "Tepegöz"ü hatırlayabiliriz. Aşağıdaki beyitte buna işaret olduğunu söyleyebiliriz. Zîrâ ilk mısradaki geçen "dut gözün" ifâdesinde göz kelimesi tek olarak kullanılmıştır. İki gözden de bahs edilirken genellikle "gözler" ifâdesi kullanılır. Eğer feleğin de bir tek değil de iki gözünü olduğu telâkkisi olsaydı bu ifâdenin "dut gözlerini" olması icab ederdi. Dolayısıyla buradaki bir tek göz hayâlinin bu fıkradan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Beyitte hüsn-i ta'lîl sanatı yapılarak göklerin dönmesi, âşığın inci gibi göz yaşları döken gözlerini görüp hayrette kalmasına isnâd edilmiştir. Bu sebeple de onun gözünün kapatılıp bu durumun engellenmesi istenmektedir:

Dut gözün ey dūd-ı dil çerhûn ki devrin terk idüp
Kalmasun hayretde çeşm-i gevher-efşânım görüb

F.,160-G.XXXVI/4

83 - Hisar (burç, kale)

Gökyüzü yüksekliği ve şeklinin yuvarlaklığı itibarıyla hisara benzetilmiştir. Dokuz kat olması sebebiyle de dokuz hisar olarak düşünülmüştür. Güneş de top olarak tahayyül edilmiştir:

Bir şâh böyle fethe dahı mâlik olmadı
Olalı tōp-ı mihr ile bu nūh hisâr feteh

N.,28-K.X/4

Sultan Mehmed'in medhinde de çarh dokuz kaleye benzetilmekte ve onun bir anlık hücum etmesi halinde, hepsini de yıkacağı belirtilmektedir:

Sultân Mehemmed ol ki hücûm itse bir nefes
Çarhûn tokuz klâ'ın ider târ ü mâr-ı feth

N.,28-K.X/9

Bir hisarın fethi onun üzerine dikilen bayrakla belli olur. Aşık da felek hisarı üzerine alemi hilâl, pervazı şafak olan âhtan bir bayrak dikmiştir. Yâni âhıyla feleği feth etmiştir:

Mâh-ı nevdür ser-^calem pervâzıdur anuñ şafağ
Bir livâ-yı âh dikdüm bürç-i eflâk üstine H., 347-G. 9/3

Bir başka hayâlde ise felek kalesinin altın sancağı güneştir:

Bürç-ı kal'a-ı gerdûnda yine vakt-i seher
Dikildi sancağ-ı zerrîn-i husrev-i hâver H.,11-K.3/1

Sefer veya savaş zamanlarında hisarda "mehterân" bölüğü marşlar çalardı. Mehter çalgılarının en önemlilerinden biri de kösdür. Burada güneşin köse benzetilmesinden hareketle gökyüzü-hisar münâsebetine gidilmiştir:

Çalındı bürç-i sipîhr üzre nevbet-i şâdî
Güneş nakâre-i zer Zühre-i felek mehter N.,53-K.XVI/5

Eskiden mahkûmlar kaleye haps edilirdi. Güneşin cezalandırılmak maksadıyla gökyüzü hisarına atılması bu hususa işâret olarak kabul edilebilir:

Altun üsküflü kul oğlu güzeli iken hürşîd
Gör ne etdi aña hercâyılık ey mâh-likâ
Hânesin her kişinüñ eyledüğü için rüşen
Hişm edüb anı hişâr-ı feleke atdı ağa H.,446-Mkt.7

Ayrıca yıldızların görünmesi ile yanan dokuz hisar hayâli gözler önüne gelir. Dokuz hisâr ise feleğin dokuz kat olduğu telâkkisinden dolayı düşünölmüştür:

Encüm degüldi zâhir olan gökde ol gice
Yağdı sürür-ı sur ile gerdûn tokuz hişâr N.,43-K.XIII/12

Aşık, sevgilisi olan ayın düşmanla işbirliği yaptığını görünce gökyüzü kalesine âh topları atar:

‘Aceb mi kal'a-ı gerdûn yıkılsa tûp-ı âhumdan
Raķib-i kâfire uydu o meh bizümle yağıdur H.,149-G.57/2

84 - Hizmetçi

Gökyüzü, hareketliliği bakımından hizmetçi olarak tahayyül edilmiştir. Hizmet eden kişiler devamlı ayakta, hareket halindedirler. Gökyüzü de daima döndüğü için bu benzerlik kurulmuştur. Felek, çarkı batmayan, devrânı geçmeyen yâni ebediyen hüküm sürecek olan bir padişahın hizmetkârı olarak düşünölmüştür. Burada medh edilen Sultan III Murad'dır. O öyle bir padişahdır ki felek onun hizmetçisidir:

Çarhı batmaz nevbet-i devrânı geçmez bir şehün
Hidmetinde münkalib devvâr imişsin ey felek N.,174-Tk.I.4/45

85 - Hokkabaz (lu'betbâz, şu'bedebâz)

Gökyüzü hareketliliği sebebiyle çeşitli haller ve şekiller gösterir. Meselâ gece karanlıktır ve yıldızlar görünür. Gündüz aydınlık olur ve yıldızlar görünmez, sadece güneş görünür. Bazen de kapalı bir havada sünbülü renk alır

ve hiç bir cismi görmek mümkün olmaz. Bu durum, hokkabazın el çabukluğuyla göstermiş olduğu değişik sùretlere benzetilmiştir. Dolayısıyla da gökyüzü-hokkabaz münâsebeti ortaya çıkmıştır. Hokkabazlar genellikle bir çadır içinde maharetlerini sergilerler. Gökyüzü hokkabazı da mavi bir çadır içinde çeşitli sùretler gösterir:

Kebûdî çadır içinde sipîhr-i şu'bede-bâz
Hezâr şûret ile 'arz eyledi eşkâl

H.,33-K.10/4

86 - İki yüzlü kadın (zen-i bâzâr)

İki yüzlü bir kadın, âşığına bir gün çok iyi davranan, güler yüzlü olan; ertesi gün hiç yüz vermeyen, onunla konuşmayan, güler yüz göstermeyen bir kadındır. Felek de gece karanlık, gündüz aydınlık olması sebebiyle böyle bir kadına benzetilmiştir. Onun güler yüzlü olduğu zaman gündüz, asık suratlı olduğu zaman ise gece olarak düşünölmüştür:

Gösterüp zulmet dönüp yine idersin 'arz-ı nûr
İki yüzlü bir zen-i bâzâr imişsin ey felek

N.,174-Tk.I.4/36

87 - İnsan

Gökyüzü; hareketliliği, hakkındaki mevcut telâkkiler, şekli, rengi üzerindeki yıldızların çeşitli hayâllere vesile olması ve gökyüzünde meydana gelen bir takım hadiseler sebebiyle, insanla ilgili bir takım vasıfları üzerinde toplamaktadır. Bunlardan en çok bahsedilenler telâkkilere dayalı olanlardır. Bu da kötü bir insanda olabilecek bütün vasıfları hâizdir. Çoğu zaman gökyüzü zâlim, riyâkâr, döneke, kahpe, kıskanç, kindar, nankör, utanmaz, kötüleri koruyan, vs. bir insan olarak düşünölmüştür. Bu sebeple de onun ne güneşinden safâ, ne ayından saâdet umulabileceği, aksi takdirde aldanılmış olacağı ifade edilir:

Ne mihrinden şafâ kesb et ne mâhından sa'âdet um

Sakın aldanma bu çarha iki yüzlü münâfıkdur H.,152-G.59/2

Kıskançlığı ise yıldızları, sevgilinin çizmesinin çivilerini görünce kiskandığı için bağına basmasıyla ifade edilir:

Her nücümü bağına başmazdı ger yerde senün

Kebkeb-i müzeñ görüb reşk etmeseydi âsumân H.,302-G.9/4

Gökyüzünde gök kuşağının görünmesi, gök gürültüsü, yıldız kayması ve yağmur yağması gibi hâdiseler meydana gelmektedir. Edebî olarak bunlar bazı hayâllere ilham kaynağı olmuş, dolayısıyla gökyüzü bu hâdiselere bağlı olarak insana teşbih edilmiştir. Meselâ; gök kuşağının görüldüğü bir zamanda gökyüzü, beline kemer bağlamış bir insan olarak hayâl edilir. Gök kuşağı bir nevi baharın habercisidir. Ancak şâir bunun böyle olmadığını, gökyüzü uşağının hizmet için kemer bağladığını ifade ederek güzel bir hüsn-i ta'lil örneği vermiştir:

Degül 'alâmet-i faşl-ı rebî' ü kavş-ı kuzeh

Edâ-yı hîdmet için bağladı sipîhr miyân F.,94-K.XXIX/4

Yıldız kayması ise gökyüzünün ağlayan, kanlı göz yaşı döken bir insana benzetilmesine sebep olur. Ay gibi olan sevgilinin dudacağının hasretiyle felek, her gece gözünden yaş yerine şîhab kanı akıtır:

Hecr-i la'fûnle senûn her gece ey mâh felek
Dideden yaş yirine kan akıdır şanma şihâb N.,243-G.20/3

Yağmur yağması da edebî olarak gökyüzünün ağlamasıdır. Bulutların mendil olarak düşünülmesi sebebiyle feleğin göz yaşlarını bulut mendiline silerek onları yaşla doldurması söz konusudur. Güneş ve ay ise feleğin gözleridir:

Ol gül için destimâl-i ebri doldur yaş ile
İki gözün bakduğınca 'âleme ağla felek H.,80-Ms. 1/4

Güneş ışıklarının birer ok olarak hayâl edilmesiyle gökyüzü, beline güneş sadak (ok torbası)ını kuşanmış bir rind şeklinde tasavvur edilir:

Şa'şa'a oklarını atmağa hâki gözler
Mihri gerdûn edeli rindâne şadak H.,235-G.18/4

Gökyüzü, renginin karalığı sebebiyle siyah elbise giymiş bir insana teşbih edilmiştir. Ay gibi olan sevgili, şafak renginde kırmızı elbise giydiği zaman felek de âşğın âh dumanından siyah elbise giyer. Siyah elbise matem işâretidir:

Her kaçan ol meh şafak renginde gülgün don geyer
Dûd-ı âhumdan libâs-ı zulmeti gerdûn geyer H.,182-G.120/1

Gökyüzü şeklinin yay gibi kavisli olması sebebiyle secdeye varan, rükû eden, sevgilinin ayağına yüz süren bir insana benzetilir. Gökyüzünün secdeye varması Hz.Peygamber'in medhinde kullanılmıştır:

Mescid-i Aksâ ma'âm-ı şâdıkân-ı Muştafâ
Dâl-i vahdet gibi anda secdeye vardı semâ Y.,29-K.3/28

Şâir, kendini bu dünyaya kaptırmış olanlara ibâdetle ilgili nasihatler verdiği kasidenin bütününüyle ilgili olarak aşağıdaki beyitte de göklerin rükû'a, yerlerin secdeye vardığını, onların bile ibâdet ettiği halde insanın günah gamı ile ne güne durduğunu, dolayısıyla ibâdet etmesi gerektiğini söylemektedir:

Gam-ı günah ile sen ne gününe turursın
Rükû u secde içinde ola semâ vü zemîn Y.,83-K.19/22

Ufuklara bakıldığında gökyüzü, bir noktada yeryüzü ile yâni toprakla birleşmiş gibi görünür. Onun bu hâli sevgilisinin ayağını öpmek ve ona yalvarmak maksadıyla yere eğilen, yüz süren insan hayâlini getirir. Ayrıca temennâ kelimesinin "eğilerek selâm vermek" gibi bir manâsı olduğunu da unutmamak gerekir:

Senûn pây-bûsuñ temennâsı birle
Kadûm tek kad-ı âsmân muştâşıl hem F.,91-K.XXVII/27

Ayrıca herhangi bir şeyin ikramında bulunan kişinin hareketinde de eğilme durumu mevcuttur. Aşağıdaki beyitte Hz.Peygamber'in Mi'râc hâdisesiyle de ilgili olarak, şekil bakımından dokuz kat gökler tazim ile eğilip, yere yüz sürerek ikramda bulunan bir insana benzetilir:

Yüz yire koyup eyledi ta'zim ile ikrâm
İki bükülüp aña tokuz çarh-ı mu'allâ Y.,19-K.1/22

Birisine karşı bir hata yapan ve bunun da farkına varan kimseler genellikle başları öne eğilmiş bir vaziyette özür dilerler. Gökyüzü de kavisli haliyle böyle bir insan olarak düşünülür:

Benden **sıpihr** 'özü diler mihr-i şubh ile
Ağzında tığ gerdeni gördüm kefen çeker

H., 157-G.69/4

Gökyüzü, hareketliliği ve ay ile güneşin taş şeklinde tasavvur edilmesiyle, eline taş alıp döğünen insan olarak düşünölmüştür. "Gök gök" ifâdesinde gök ve gökyüzünün rengi de anlatılmak istenir:

'Işkuñla mihr ü mehden iki taş alup felek

Cismini **gök gök** itdi döğünmekden ey melek Y.,414-G.211/1

Yine hareketliliği sebebiyle gökyüzü, kaybettiği mücevherini arayan bir insan olarak teşhis edilmiştir. Felek, hasret gecesinde yıldız mumunu yakıp toprağa düşmüş olan cevherini aramaktadır. Onun cevheri güneştir. Güneşin ufuktan batması, toprağa düşmesi şeklinde değerlendirilmiştir:

Şam-ı hasretde kevâkb şem'ini rüşen kılup

Kân-ı lütfuñ hâke düşmüş **gevherin ârâ felek**

H.,80-Ms.1/5

Gökyüzü kurban kesen kişi olarak da hayâl edilmiştir. Kurbanlık hayvan, kurban edilmeden bir kaç gün önce alınıp beslenir. Felek de hilâl kurbanlığını besler. Ayrıca şafaktaki kızılığın, feleğin kurban ettiği koçun kanı olarak tasavvur edilmesiyle de gökyüzü ile kurban kesen kişi arasında münâsebet kurulmuştur:

Ey felek her nâzenin cismi n'idersin besleyüp

Çünkü sen perverdeni **kurbân idersin** 'âkıbet N., 176-Tk.I.6/59

Diğer bir yönden de gökyüzü, teşhis ve intak sanatı yapılarak konuşan bir insan olarak düşünölmüştür. Konuşmada ses unsuru mevcuttur. Gökyüzünün sesi ise gök gürültüsüdür. Gök gürültüsü ise âvâz-ı bülendir. Yıldız gözleriyle sevgilinin servi gibi olan boynunu gören felek, yüksek bir sesle tâle bakâh (bakası, ömrü uzun olsun) der:

Serv-i bâlânı görüp çeşm-i nücûm ile felek

Didi âvâz-ı bülend ile hemân **tâle bakâh**

Y.,507-G.366/2

Gökyüzündeki bazı cisimlerin, insanların kullandığı bazı malzemelere benzetilmesi neticesinde de gökyüzü-insan münâsebeti kurulmaktadır. Meselâ, hilâlin hançer olarak düşünölmesiyle gökyüzü, hançer kullanan bir insan olarak düşünölmüştür:

Mihrüñi canda görüb başuma **kaşd etdi felek**

Eyleyüp mâh-ı nevi **hançer-i bürrân-şekl**

H., 28-K. 8/12

Bulutların pamuğa benzetilmesiyle ise felek, hastanın ağzına pamukla su veren bir insan olarak tahayyül edilir:

Yağmur yağar dime seni gâyet za'if idüp

Ebr-i felek **dehânuña penbeyle şu şıkar**Y.,161-Msmt.7.III/5.(Dn)

Yağmur dolayısıyla gökyüzü, gözleri ve burnu akan nezleli bir insan olarak da düşünölmüştür. Burada güneş ışıklarının akan gözyaşına benzetilmesiyle güneş, feleğin gözü, hilâl ise burnu olarak hayâl edilebilir:

Bürüdet ile felek mübtelâ-yı renc-i zükâm

Akıtsa dide vü binisi tañ mı âb-ı revân

N.,116-K.XXXVIII/2

Gökyüzü, başına çember bağlamış bir kadın olarak da tasavvur edilmiştir. Çember, kadınların başlarına örttükları yazma, yemeni, yağlık vs.de denilen baş örtüsüdür⁶⁴. Bu, örtü çeşitli renklerde olabildiği gibi, desenli olanları da vardır. Gökyüzü şekil ve renk bakımından böyle bir çember bağlamış kadına benzetilmiştir:

Hevâ-yı tâc ü kemer terkin eyleyüp düşmen
Zen-i felek gibi devründe bağlanur çember

N.,55-K.XVI/31

Ayrıca gökyüzü hilâl tırnağı ile yüzünü yırtan bir insan olarak da düşünölmüştür:

Zemîne na'fçen nakşı hilâli vereli revnâk
Felek yırtar yüzün mâh-ı nevi her ay edüb tırnak

H., 236-G.20/1

Yukarıdan beri örneklerini vermeye çalıştığımız bütün bu hareketler (kıskançlık, ağlamak, beline sadak kuşanmak, elbise giymek, secdeye varmak, rükû'a eğilmek, selâm vermek, yere eğilmek, yüz sürmek, döğünmek, aramak, kurban kesmek, konuşmak, yüzünü yırtmak v.s.) insanlara mahsusdur. Bunlar sebebiyle gökyüzü ile insan arasında münâsebet kurulmaktadır. Bu da gökyüzünün insanlara büyük ölçüde tesir ettiğini göstermektedir. Bunun sebebinin ise insanların gece gündüz devamlı gökyüzünü görmeleri olduğunu söyleyebiliriz.

88 - İşçi (müzdür)

Felek hareketliliği itibarıyla bir işçi olarak tahayyül edilmiştir. Ay ve güneşin tuğla olarak düşünölmesiyle gökyüzü, övölenin "sarây-ı kadr"ini yapmak için, yılın oniki ayında bu tuğlaları devamlı taşıyan bir işçi (müzdür) olarak ifâde edilmiştir:

Oniki ayı yılañ hışt-ı mâh ü mihrî taşur
Sarây-ı kadrüni yapmağa çarhı olub müzdür

H.,7-K.I/24

89 - Kadeh (câm, sâgar)

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve şafaktaki kırmızı rengi itibarıyla şarap dolu bir kadeh olarak düşünölmüştür. Boş iken sırça renkli yani açık mavi (cam renkli) olan gökyüzü kadehi, şarap doldurulunca lüle-reng (kırmızı) olur:

Lüle-reng ola şafağdan felek-i minâ-fâm
Daşra şalmış kimi 'aks-i mey-i gülgün minâ

F.,147-K.XXIII/3

Gökyüzü şekil bakımından ters dönmüş bir kadeh olarak da düşünölmüştür. Ters dönmüş bir kadehte şarap durmaz dökölür. Bu sebeple içi boştur. Onun için gökyüzü kadehinden, murad bâdesini ummamak gerekir. Câm-ı gerdün ifâdesi, hem kadehin elden ele devr etmesini ve hem de göklerin döndüğü telâkkisini hatırlatır:

Murâd bâdesini umma câm-ı gerdündan
Göründü çünkü tehi sâgar-ı nigünü anuñ

H.,239-G.4/4

⁶⁴ Derleme Sözlüğü , TDK., Ank 1968, C.III., s.1127

İçî derd şarabıyla dolu olan felek kadehi, ters dönerek âşığa derd şarabını içirir:

Nev'iyâ derd içürür baña bu câm-ı ser-nigün
La'l-i sâkiden şunar ağıyâra şûfi nûş-ı cân N.,455-G.378/5

Kadehin camdan yapılması itibarıyla kırılma özelliğine de işaret edilmiştir:

Korkarın eyler şikeste dâver-i devr-i kazâ
Sâgar-ı minâ diyû bu günbed-i virâneyi N.,507-G.469/4

Felek, Cem'in kadehine de benzetilmiştir. Bilindiği gibi Cemşid'in camı meşhurdur. Buna dünyayı gösteren kadeh mânâsına gelen "câm-ı cihannümâ" veya "câm-ı gîtinüma" denir. Bu kadeh yedi madenden yapılmış ve üzerinde yedi yazı varmış. Sihirli bir kadeh olup dünyayı gösterirmiş⁶⁵. Felek de yedi kat olduğu telâkkisiyle bu kadehe benzetilmiştir:

Ey felek câm-ı gamun nûş itmedük Cem kalmadı
Çekmedük devründe bir peymâne-i gam kalmadı
N.,172-Tk.I.2/12

Ayrıca beyitlerde geçen "dokuz peymâne, dokuz câm, nüh kadeh" ifâdeleri de göklerin dokuz kat olduğu telâkkisine dayanmaktadır. Âşığın sevgiliye beslediği muhabbet bâdesi, "zümürüd-fâm" olarak vasıflandırılan dokuz kat felek kadehine sığmayacak kadar çoktur:

Nev'iyâ bezm-i maḥabbette bugün bâde-i 'ışk
Şıgmaya nüh kadeḥ-i çarḥ-ı zümürüd-fâma N.,469-G.401/5

90 - Kafes

Gökyüzü şekil bakımından kubbeli kafese benzetilmiştir. Bu teşbih âşığın bülbül olarak düşünülmesiyle kurulmuştur. Âşık o kadar çok inleyip âh etmektedir ki felek onun âh oklarından örülmüş bir kafese dönmüştür:

Sen leb-i gonca edelden berû ben bülbülü zâr
Tir-i âhumla felek döndü müşebbek kafese H.,349-G.14/3

Gökyüzü kafes-i âbnûs olarak da düşünölmüştür. Bu hayâl gece, renginin siyahlığı itibarıyla olsa gerektir. Zirâ abnûs, sert ve siyah bir ağaç olup buna Abanoz da denir. Ayrıca abanoz ağacından kafes yapılması geleneği de hatırlanabilir:

Âzâd olup yine kafes-i âbnûsdan
Gülzâr-ı 'arşı tûti-i sebz itdi âşiyân N.,120-K.XXXIX/7

91 - Kalbur (grbal)

Gökyüzü-kalbur münâsebeti her ikisinin şeklinin de yuvarlak olması bakımından kurulmuştur. Ayrıca yıldızları da bu kalburun delikleri olarak düşünebiliriz. Dokuz kalbur hayâli ise feleklerin dokuz kat olduğu telâkkisinden kaynaklanmaktadır. Felek kalburunun dünyayı elemesi, insanların ölümü ile alâkalıdır. Ölenler o kalburun delikleri arasından geçip gidecektir; kalanlar ise üzerinde duracaktır. Bu da feleğin insanların talihinde oynadığı role dayanmaktadır:

⁶⁵ Abdölbaki Gölpınarlı a.g.e., s.671

Ricâl-i ğayba karış tâ ki görmeye tozuñu
Elerse arzı eger görinen **toğuz ğırbâl**

Y. 88-K. 20/14

Şâir kendisinin toprak olduğunu, feleğın kalbur olup dünyayı elese dahi onun tozunu bulamayacağını ifâde etmiştir.

Şöyle hâk oldı Hayâli ki bulunmaz gerdi
Çarğ ğırbâl oluban hâk-i zemini elese

H.,349-G.14/5

92 - Kalkan

Gökyüzü yuvarlaklığı, kubbemsi şekli, katları ve üzerindeki altın işlemeli tezyinat itibarıyla kalkan olarak düşünölmüştür. Bu tezyinat güneş vasıtasıyla yapılmaktadır. Ayrıca gökyüzünün değışik zamanlarda almış olduğı renkler de bu benzetmede önemlidir. Gökyüzü kalkanının altın kubbesi güneştir. Burada kılıç kalkan motifi de göze çarpmaktadır. Şafak kelimesinden kanı, dolayısıyla da savaşı hatırlamak mümkündür:

Çerğ kalhanını zerrin kubbe itmiş mihirden

Mâh-ı nev tiğın şafağdan eylemiş gülgün niyâm F.,57-K.XIV/10

Ayrıca çarhî denilen bir kalkan çeşidi de vardır. Bu kalkan kubbeli olması itibarıyla şekil bakımından gökyüzüne benzetilmektedir. Câmî kubbeleri övölürken çarhî kalkana benzetilmiştir. Kubbelerin kurşundan yapıldığı düşünölürse, bu benzetmede renk önemli rol oynar. Ayrıca büyüklük, yükseklik, sağlamlık gibi vasıflar da bu teşbihin diğeryönleridir:

Günâh u maşiyetün dâfi vü râfi'idür

Kazâyâ kubbeleri şanki çarhî kalğandır

Y.,32-K.4/20

Göklerin dokuz kat olduğı telâkkisi, dokuz çarhî kalkan hayâlini getirmiştir. Sevgili kaşını çattığı için âşık feryad etmekte ve âh okları dokuz çarhî kalkanı delmektedir. Kalkanın delinmesi zor bir ihtimaldir. Ancak âşğın âh okları o kadar kuvvetlidir ki onu deler:

Siper gibi kaşın çin etdüğü için ol kemân-ebrü

Hadeng-i âh ile deldüm bu dokuz çarhî kalğanı H.,44-K.14/19

93 - Kandil

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı bakımından kandil olarak düşünölmüştür. Kandil bulunduğı yeri aydınlatmak için kullanılır. Gökyüzü de gündüz güneşin doğmasıyla aydınlatıcı özellik kazanır. Bu sebeple de kandile benzetilir. Güneş ise bu kandilin içinde yanan ateş olarak düşünölebilir. Zirâ bu ateş vasıtasıyla aydınlanma meydana gelir. Kandil, yükseğe asılır. Gökyüzü de yüksekte olması ve şeklinin yuvarlaklığı itibarıyla kandil olarak tasavvur edilmiştir. Memdühun dükkânının aydınlatılmasında kandil olarak Arş kullanılarak yüceltilmiştir:

Sitilinden ki dükkânı toplupdur

Şanasın **'Arş kandili** olupdur

Y.,261-Ş.2/191

94 - Kanlı kâtil (çarh-ı hünî)

Gökyüzü, renk bakımından kanlı kâtil olarak hayâl edilmiştir. Şafak vakti gökyüzündeki kızılığın kana benzetilmesiyle bu münâsebet kurulmuştur. Katil

olan bir kimseye kötü insan gözüyle bakılır. Feleğin insanlar üzerinde menfi tesiri olduğu telâkkisi bu düşünceyi daha da kuvvetlendirmektedir. Ayrıca kâtil olan kişiye, öldürdüğü insanın yakınları tarafından bedduâlar edilir. Burada da feleğe bedduâlar edilmekte ve güneşin, kıyamete kadar feleğin sinesinde hasret yarasını yakması, yıldız gözlerinden yere kan ırmağı akması, Pervin dişlerinin de hilâl parmağını ısırması temennilerinde bulunmaktadır:

Mihr yaḥsun ḥaşredek sineñde ḥasret dâḡını
Dide-i encüm aḳıtsun yire kan ırmaḡını
Dişlesün dendân-ı pervin mâh-ı nev parmaḡını
Neyledüñ ey çarḫ-ı ḥûnî neyledüñ kan eyledüñ H.,73-Mrb.5

95 - Kapı (bâb, dervâze)

Gökyüzü, hilâlin kapı halkası olarak tasavvur edilmesi sebebiyle kapıya benzetilmiştir. Bu benzetmede yüksekliğin ve rengin de rolü vardır. Eskiden evlerin sokak kapıları çift kanatlı ve yüksek olurdu. Demir kapıları düşüncecek olursak renk bakımından da münâsebet kurabiliriz:

Felekde ḥalka-i bâbuñ tasavvur itdüm idi
Bu gice gözüme göründi mâh-ı nev a'lä N.,10-K.1/10

Yıldızların zikir çeken insanlara benzetilmesiyle, felekte sohbet halkası kurulmuştur. Bu da gökyüzü kapısının halkasına benzetilmiştir. Sohbet halkasının çekmiş olduğu zikir ise kapı halkasının çınlatılması olarak tahayyül edilmiştir. Ses unsurundan dolayı, gökyüzünden duyulan en belirgin sesin gök gürültüsü olduğunu hatırlayarak gökyüzü kapısının halkasının çıkardığı ses ile arasında münâsebet kurmak mümkündür:

Kapusın çınradur 'arş-ı 'azimûñ ḥalka-i şoḥbet
Gel e ey müdde'î bu zevḫ-ı zikru'llâhı benden şorY.,364-G.130/3

Felek sevgilinin bulunduğu yerin kapısı olarak düşünülmüştür. Sevgilinin ay olduğunu kabul edersek, âşık gece olunca ona kavuşmuş olur. Eğer felek kapısı açılacak olursa sevgili oradan çıkıp gidecektir. Bu sebeple âşık felek kapısının açılmasını istemez. Burada ayrıca sabah da feleğin kapısı olarak düşünülebilir. Zirâ sevgili olarak hayal edilen ayın kapıdan çıkıp gitmesi yâni görünmez olması sabahın olmasına bağlıdır. Sabah olunca ay kaybolur. Dolayısıyla sabah, gökyüzünün kapısı olarak tasavvur edilebilir:

Ey felek dervâzesin açma dem-i şubḥuñ şakın
Bir gice ger şarılâm ben ḥasta-dil 'uryân aña H.,99-G.6/2

Yüceltmeye dayalı olarak sevgilinin ve memdûhun kapısı göklerde düşünülmüştür. Pervin de çokluğu itibâriyle kapısındaki kulları olarak tahayyül edilmiştir:

Sevḫumuz vardur der-i dildârda Yaḥyâ gibi
Gökdeki Pervine dönüpdür zümre-i aşḥâbumuz Y.,385-G.164/7

96 - Kaplan (peleng)

Gece gökyüzü, yıldızların benek olarak kabul edilmesiyle ve hareketliliği sebebiyle kaplana benzetilir. Memduhun altın benekli elbisesi böyle bir benzetmeyle medh edilir:

Kaçan altın beneklü câme geyse
Sıphre atılır kaplana beñzer

H.,55-K.18/10

Ayrıca hilâlin çengel olarak düşünülmesinden hareketle, kaplanın çengel şeklindeki turnaklarıyla avını yakaladığına işâret edilir:

Nücüm birle felek bişezâr-ı kadrinde
Peleng-i şayd-fikendür hilâl aña çengâl

H.,33-K.10/10

İnsanların devamlı şikâyetine mâruz kalan felek, telâkkiye göre yapmış olduğu kötü işler sebebiyle bed ef'al olarak vasıflandırılmış ve bu haliyle de kaplanla arasında benzerlik kurulmuştur. Bilindiği gibi kaplan da yırtıcı, vahşi bir hayvandır ve avının etrafında döne döne onu avlar. Dolayısıyla feleklerin dönmesiyle de aralarında ilgi kurulmuştur. Gökyüzü kaplanı, güneş ceylanını avlamak için dönüp durmaktadır:

Gazâl-i mihr şıgnmışdı vâdi-i hâke
Dönübdürürdü pelenge sıphr-i bed-ef'âl

H.,31-K.9/2

97 - Karanlık ülkesi(Zulmet)

Gökyüzü, gece renginin kara ve her yerin karanlık olması sebebiyle karanlık ülkesi olarak tasavvur edilmiştir. Bilindiği gibi Âb-1 Hayat, karanlık ülkesinde gizli olup Hızır tarafından orada bulunmuştur⁶⁶. Güneşin de Âb-1 Hayat çeşmesi olarak düşünülmesi gökyüzü-karanlık ülkesi münâsebetini daha da kuvvetlendirmiştir:

Zulmetde Hayat Âbı gibi 'ayn-ı cihândan
Olmışdı nihân çeşme-i mihr-i felek-ârâ

Y., 17-K.1/2

Ayrıca yine güneşin, şebistanın mumu olarak düşünülmesinin gökyüzü ile Karanlık ülkesi (şebistan) arasındaki benzetmede rolü olmuştur:

Nâr-ı gamla dūd-ı âhı sâyesinde nūr olan
Âfitâbı kendüye şem'-i şebistân istemez

H.,194-G.1/3

98 - Kâse

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı ve derinliği itibarıyla kâse olarak tasavvur edilmiştir. İçi zehir dolu bir kâse olarak düşünölmüştür. Bu da feleğin insanlara devamlı eziyet ettiği, onlara acı ve ızdırıp çektirdiği ve nihayetinde onları öldürdüğü telâkkisinden kaynaklanmaktadır:

Kâse kâse nice zehrin içelüm gerdûnuñ
Bize tiryâkini şun şâkî mey-i gül-günüñ

H.,241-G.8/1

Âşık için ise gökyüzü kâsesi, sevgilinin bulunduğu yerdeki köpeklerin çanağı gibidir. Bu sebeple ona el sürmek istemez:

⁶⁶ Âmil Çelebioğlu, "Âb-1 Hayât Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İst.1989, C.1, s.3-4

Sunmaz elini kâse-i gerdûna 'âr ider
Anlar ki küyuñ itlerine hem-sifâl olur

N.,271-G.69/3

99 - Kâtip

Gökyüzü-kâtip münâsebeti güneşin sayfa olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Felek, sevgilinin gül gibi olan yanağındaki ayva tüylerinin vasfını yazabilmek ve onların ne kadar kıymetli, ne derece güzel olduğunu anlatabilmek için güneş sayfasını ve altın mürekkebini kullanır. Buradan hareketle altın varakların, zamk-ı arabi ve jelatinle iyice ezilmesiyle elde edilen zer mürekkebi denilen mürekkebi hatırlayabiliriz:

Gerdûn güneş şahîfesine zer nişân ider
Vaşf-ı hadûñde yazmağa ey gül-'izâr hat

N.,354-209/2

100 - Kelek

Kelek, olgunlaşmamış ham kavuna denilmektedir. Gökyüzü ile kelek arasındaki benzerlik ise şeklinin yuvarlaklığı ve renginin yeşil olarak düşünülmesiyle kurulmuştur. Ayrıca kelek kelimesi argo olarak aptallık mânâsında da kullanılmaktadır. Aptal yerine koymak mânâsıyla "kelek atmak" şeklinde, deyim halinde kullanılmaktadır. Buradan da feleğin insanlara devamlı oyun ettiği, onları aptal yerine koyduğu telâkkisine gidilebilir:

Başı dikildi nizeñe bûstân-ı dehrde
Dimezdi her 'adû felege gerçi kim kelek

N.,190-Tk. IV.7/81

101 - Kese (para kesesi)

Gökyüzü şekil itibarıyla baş aşağı dönmüş, mavi renkli atlas kumaşından yapılmış bir para kesesine benzetilmiştir. İçi dolu olan bir kese baş aşağı çevrildiğinde paralar dökülür. Yıldızların gümüş para olarak düşünülmesiyle felek-kese münâsebeti daha bariz bir şekilde ortaya çıkar:

Ser-nigûn bir kisedür bu çarh-ı nili-reng kim
Her gün eyler niçe nakd-i tab'-ı zû'l-mi'yâr harc

N.,255-G.41/2

102 - Kible

Gökyüzü, hilâlin akşam namazını kılan bir insan olarak düşünülmesi sebebiyle kibleye benzetilmiştir. Müslümanların kiblesi Kâbe'dir. Buradan hareketle gökyüzü - kible münâsebetini düşünecek olursak renk bakımından da benzerlik kurabiliriz. Zirâ Kâbe'nin örtüsü siyahtır. Gökyüzü de gece siyah olduğuna göre bu ilginin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Ayrıca kiblenin tâkı olarak mihrabı düşünmek de mümkündür. Dolayısıyla gökyüzünün kemer şeklinde düşünülmesi ile mihrab arasında da ilgi kurulabilir:

Ahşam namazını meh-i nev gökde kılmadan
Tâk-ı sipîhr-ı kibleye karşı egilmeden

Y.,495-G.345/1

103- Kılıf (gılaf)

Gökyüzü, renginin koyuluğu ve her şeyi gizleyip örtmesi bakımından kılıfa benzetilmiştir. Felek, övülenin hançerinin lâciverd kılıfıdır. Hilâlin hançer olarak tasavvur edilmesiyle memduh, düşmanın hayatına son vermek için her ay hançerini kılıfından çekmektedir:

°Adû-yı câhınuñ kaṭ'-i hayâtiyçün çeker her ay
Gılâf-ı lâciverdîden hilâl-i âsmân hançer

F., 26-K.IV/19

104- Kına (hınna)

Gökyüzü renk itibarıyla kınaya benzetilmiştir. Kına yakılırken yeşildir; ancak bir müddet sonra kuruyunca özü meydana çıkar ve kızarır. Gökyüzü de gündüz yeşil olarak kabul edilir. Akşam ise şafak vakti güneşin batışıyla bu yeşil renk, yerini kırmızıya bırakır. Bu itibarla gökyüzü-kına münâsebeti kurulmuştur. Ayrıca burada renk değişimi sebebiyle gökyüzünün dönekliği ve sahtekarlığı telâkkisi hatırlanıp bundan sakınılması gerektiği söylenmiştir:

Çarḥ-ı aḥzâr hûn-ı muzmerdür şakın hınnâ gibi

Sürhdür ma'nide şüretde görünür sebz ü ter

N.,37-K.XII/46

105-Kilise (deyr)

Gökyüzü, ay ve güneşin put, dünyanın geceleyin kara çul veya siyah şal ile ruhbana benzetilmesiyle kilise şeklinde düşünölmüştür:

Deyr-i eflâke kamer-çihre şanemler gelicek

Dehr büründü siyeh şâlmı rûhbân-şekil

H.,27-K.8/2

Kilisede mûsikî unsuru da vardır. Beyitte kilise ile beraber mûsikîyle ilgili kelimelerin kullanılması sebebiyle bu özelliğe işâret edilmiştir. Eğlence ve mûsikinin temsilcisi olan Zühre gökyüzü kilisesinin çeng çalan putu olarak tasavvur edilmiştir:

Deyr-i felekde zehresi çâk ola Zöhrenûñ

Alsa eline o şanem-i dil-sitân çeng

Y.,417-G.215/4

106- Kitap

Gökyüzü, Utarid'in katip olarak düşünölmesiyle büyük bir divân (şiiir defteri) olarak tasavvur edilmiştir. Doğrudan doğruya zikredilmese de feleğin katlarını bu divânın sayfaları olarak tahayyül etmek mümkündür:

°Uṭarid kim debîr-i münşi-i divân-ı °âlidür

Anuñ nesh itdi hükmin haṭṭuñuñ kânûn u erkânı

N.,145-K.XLIX/15

107- Kocakarı (pîrezen)

Gökyüzünün kocakarı olarak düşünölmesi yaratılışının çok eskiye dayanmasından dolayıdır. Yaşlı insanlar genellikle israftan kaçınır ve tutumlu olmaya çalışırlar. Bu sebeple de ellerinde olan malzemelerini sandıklarında saklarlar. Felek kocakarısı da ömür tanelerini toplar ve âlemde kıtlık meydana getirir. Yıldızların tane olarak düşünölmesiyle gökyüzü-kocakarı münâsebeti kurulmuştur:

Dâne-i °ömrün kişinûñ cem° idüp cev cev komaz

Kızlık eyler °âlemi âḥır bu çarḥ-ı pîrezen

H.,324-G.51/4

Yaşlı insanlar evlerine gelen misafirlerine mutlaka ikramda bulunmak isterler. Evlerinde ne varsa, bir lokma dahi olsa onu ikram ederler. Felek kocakarısının misafirleri yıldızlardır. Onlara sadece güneş ekmeğini ikram edebilmektedir. Çünkü ondan başka ikram edecek bir şeyi yoktur:

Kurş-ı hürşide olur kâni° bu çarh-ı pîrezen

Gerçi kim bunca kevâkib her gece mihmândur N.,284-G.91/2

Bazen de felek kocakarısı siyah saçına, hilâlden gümüş bir sırma takıp gelin olur:

Gümüş sırma takıp gîsû-yı °anber-bârına şâmuñ

Zamâne nev-°arûs itdi °acûz-ı çarh-ı gerdâni N., 144-K.XLIX/8

O hâliyle bazı er kişileri kandırır. Gerçek yüzü sonradan meydana çıkar. Zirâ gelinliğin içinde bulunduğu ve yüzünde duvak örtülü olduğu için yaşlılığı belli olmaz. Bu sebeple ona meyletmeyen kişi, er kişi olarak vasıflandırılmıştır:

Kim ki bu çarh-ı pîrezene mâ'il olmadı

Merdâneler içinde bugün erlik eyledi

H.,421-G.61/2

108 - Kova

Gökyüzü, sapı ay halkası olan, içi su dolu bir kova olarak tasavvur edilmiştir. Çok büyük bir kova olduğu için onu kaldırmak kuvvetli olmayı gerektirir. Âşığın âhı o derece kuvvetlidir ki felek kovasını kaldıran bir kol olarak tahayyül edilmektedir:

Halka-i mâhı dutup gerdûnu yerinden kopan

Şâm-ı gamda kuvvet-i bâzû-yı âhuñdur senüñ H., 284-G. 29/2

109 - Köle, kul (abd)

Gökyüzü renginin koyuluğu itibarıyla köle olarak düşünölmüştür. Eskiden kölelerin zencilerden olduğu düşünölmürse bu münâsebet daha iyi anlaşılır. Aşağıdaki beyitlerde doğrudan doğruya bu hususa işâret edilmese de biz tahayyülen böyle düşünöbiliriz. Ayrıca hilâli de felek kölesinin kulağının küpesi olarak düşünmek mümkündür. Kâinat, âlemin sultanının kölesidir. Sultân-ı âlem ifâdesinden Hz.Peygamber'i hatırlayabiliriz. Çünkü o, iki cihan sultanıdır.

Kul itdüñ kâynâtı kendüne sultân-ı °alemsin

Selâm olsun saña hüsñ ü cemâl ile müsellemsin

Y.,217-Mrb..42.V/1

Ayrıca kâinat, Hz.Süleymân'ın kölesi olarak da ifâde edilmiştir:

Hâtem-i la'lûñdeki mür-ı haţuñla kâ'inât

Ey Süleymân-ı zamânum °abd-ı me'mûruñ senüñN.,372-G.239/2

110 - Kubbe (eyvan, kîbâb, tâk)

Gökyüzü, şeklinin kavisli haliyle kubbeye benzetilmiştir. Dünyanın üzerini örten ve devamlı dönen bir kubbe gibidir. Sesin kubbeye yankılanması hâdisesinden hareket edilerek bir çok yerde gökyüzü-kubbe - ses münâsebeti birlikte ele alınmıştır. Felek kubbesine ulaşp oradan geriye aks eden ses bazen bir neyin sesi,

Tag ile taşı kîbâb-ı felegi inledürüz

°ışık ile tâ ser ü pâ nâle olan nâyuz biz

Y.,376-G.151/5

bazen hû diyen erenlerin sesi,

Bu **ķubbede** erenler *hū* didi *hū* iřitdi
Gūř itdi Őeř cihetden peydā olan nidāyı

Y.,589-G.507/6

bazen de Hayālī'nin gazelinin sesidir:

Hayālī kim ğazel sīt u řadāsın
Tamāmet **nūh ķubāb-1 ĉarĥa** řaldı

H.,XI-D./3

Kısacası bu **ķubbede** ne sōylenirse o işidilir:

Ne dirse anı iřidūr **bu ķubbede** 'ālem
Zebān-dırazlık itme derāy-ı deyr-miřāl

Y.,87-K.20/6

Gōkyüzü cāmi ve tūrbe **ķubbesi** olarak da tasavvur edilmiştir. Burada yükseklik ve büyüklük vasıflarıyla yüceltme unsuru olarak kullanılmıştır. Yahyā Beĝ, Süleymāniye Cāmi'i'nin yapılmasıyla ilgili yazmış olduğu kasidesinde "ķubbesi gōkler gibi bālā" ifādesini bu itibārla kullanmıştır:

ķubbesi gōkler gibi bālā vū ra'nā hem celil
Cāy-ı pāki bī-bedel bī-mişl ü bī-ĉun u ĉerā

Y.,28-K.3/13

Ayrıca cami **ķubbelerinin** tepesine alem dikilir ki bu da hilāl řeklinindedir. Dolayısıyla bunun hilālin alem olarak dūřünülmesiyle de gōkyüzü-ķubbe münāsebeti kurulabilir:

Hemān tek ğūře-i ebrūn ile bir iltifāt olsun
Firāz-ı **ķubbesine** 'ālemūn dıksūn 'ālem 'āřık

N.,366-G.228/4

Güneřin tūrbede yatan veli olarak dūřünülmesiyle gōkyüzü ile tūrbe **ķubbesi** arasında da benzerlik kurulmuřtur. Güneř ayrıca tūrbedār olarak da hayāl edilmiřtir:

Oldı **ķubāb-1 ĉarĥ**daki ğün gibi aña
Bir ehl-i řevķ pīr-i cihān-dīde tūrbedār

Y.,162-Msmt.7.IV/7

Gōkyüzü yedi ve dokuz kat olarak telākki edilmesi sebebiyle çeřitli hayāllerle yedi ve dokuz **ķubbe** olarak ifāde edilmiřtir. Fuzūlī'nin āhı yedi **ķubbeyi** bař ařaĝı getirmeye yetmektedir:

Ey **ĉerĥ** kıl Fuzūlī'nūn āhından ihtirāz
Kim bir ğün itmeye **yedi ķubbe**ni serniĝun

F.,355-G.CCXXXI/7(Dn.)

Ayrıca güneř ve ayın **ķubbedeki** camlar olarak dūřünülmesiyle gōkyüzü hamam **ķubbesine** de benzetilmiřtir:

Mihr ü māh-āsā **ķubāb**unda görünen cāmlar

'Arz ider āfāķa envār-ı zamīrūnden niřān N.,113-K.XXXVII/17

Hz.Peygamber'in Mi'rāc'ı dolayısıyla da gōkler için dokuz **ķubbeden** bahs edilmiştir:

Ol ğice melek gibi 'urūc itdi semāya
Toldı řalavāt ile **toķuz ķubbe-1** 'uzmā

Y.,619-K.1/1(ek)

Cāmi, saray gibi özelliĝi olan binaların **ķubbelerine** çeşitli nakışlarla ve hat ile tezyīnat yapılır. Ařıĝın āh kıvılcımları altın kalem olup gōkyüzü **ķubbesine** yıldızları nakş eyler:

Şu'le-i âh-ı dil-i 'âşık olup zer hâme
 Tâk-ı gerdûna çekilmişdi niçe nakş ü nigâr N.,76-K.XXIII/2

Ayrıca bu tür binalar kubbelerinden sallandırılan kandiller vasıtasıyla aydınlatılır. Gökyüzü kubbesinin kandili ise güneştir:

Pervâne kıldı şem'-i cemâlûñ Hayâliyi
 Kandil-i mihr tâk-ı sıphır üzre yanmadan H.,298-G.1/5

Bir başka beyitte ise gökyüzü, bir mevlevihânenin kubbesine benzetilmiş ve bu mevlevihânedeki sâbiteler oturup seyreden, seyyâreler ise sema' eden dervişler olarak düşünölmüştür:

Sıphire beñzer ol tâk-ı mu'allâ
 Şevâbitdür aña ehl-i temâşâ Y.,234-Ş.1/95

111 - Kulak (güş)

Gökyüzünün kulak olarak düşünölmesi şâirin, şiirini inciye benzetmesine ve bu incilerin kâinâtın kulağını doldurduğu hayâline dayanır. Ayrıca kulağın derin ve içinin karanlık olması ile gökyüzünün derinliği ve karanlığı arasında da ilgi kurmak mümkündür:

Toldı ey Yahyâ dür-i nazmuñla güş-ı kâynât
 Ma'rifet deryâsısın söz gevherinüñ kâısın Y.,500-G.354/5

112 - Kulbe-i ahzân

Gökyüzü, ayın Hz.Yâkub'a benzetilmesiyle kulûbe-i ahzân olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca Hz.Yâkub'un gözlerinin görmemesi hasebiyle karanlık bakımından da ilgi kurulabilir. Çok ağlaması sebebiyle yıldızların göz yaşı olarak düşünölmesi de bu benzetmede yer alabilir. Bu beyitte Hz.Yûsuf kıssasına telmih vardır⁶⁷ :

Çâh-ı 'arza düşecek Yûsuf-ı mihr oldı o dem
 Mâh Ya'kûb u felek kulbe-i ahzân-şekil H.,27-K.8/4

113 - Kûy (sevgilinin semti)

Gökyüzü bir yüceltme unsuru olarak sevgilinin ve memduhun bulunduğu yere benzetilmiştir. Ay ve güneşin gece gündüz onun eşigine yüz sürmesi,

Ay ile gün gece gündüz eşigüne yüz sürer
 Kûyunu n'ola berâber dir isem eflâk ile H.,361-G.37/2

güneşin sevgiliye ayna tutması gibi hayâller,

Kûyunda bir kalender-i rûşen-zamirdür
 Oldı cemâlûñ ayna âyinedâr şems H. 211-G.1/2

gökyüzü-kûy benzetmesinin diğerk unsurlarıdır. Ayrıca yükseklik, genişlik ve güzellik gibi özellikler de bu konuyla ilgili olarak düşünölebilir:

⁶⁷ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e, s.9-18

114 - Kuyumcu

Gökyüzü - kuyumcu münâsebeti ayın gümüş külçesine, gerdûnun pûteye, yıldızların da ateş koruna benzetilmesiyle kurulmuştur. Bilindiği gibi kuyumcu altın, gümüş gibi değerli madenleri pûte denilen kapta eritip bunlardan çeşitli süs eşyası yaparak satan kimseye denir⁶⁸. Gökyüzü de ayın gümüş külçesini, yıldız kuru ile gerdûn pûtesinde eriten bir kuyumcudur:

Nite ki pûte-i gerdûnda nukre-i kameri
Nücum ahkeri ile sipîhr eyleye kâl

H.,32-K.9/18

Felek, buz külçesinden gümüş akçeler kesen bir kuyumcudur. Bahar tasvirinin yapıldığı bir gazelden alınan aşağıdaki beyitte dolu veya kar taneleri akçelere benzetilmiş olabilir:

Meger üstâd-ı gerdûn akça kesdi külçe-i yâhdan

Döküldi naqd-i simin şekli-i bâzâr oldı her gûşe N.,489-G.437/4

115 - Lamba

Gökyüzünün lambaya benzetilmesi güneşin ve ayın fitil ucundaki alev olarak düşünülmesi sebebiyledir. Ayrıca yağın bulunduğu kısmın şeffaf oluşunun da bu benzetmede rolü olduğu düşünülebilir. Burada güneş ve yıldızların kıyamete kadar yanacağına da işaret vardır. Gökyüzü lambasında yanan yağ âşğın yüreği yağdır:

Haşre deñlü 'âlemün şem'-i cihân-ârâları
'Aşk evvânında yaksunlar yüregüm yağını

H.,398-G.16/2

116 - Leğen (taş)

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve derinliği itibarıyla ters dönmüş bir leğen olarak tasavvur edilmiştir. Yıldızlarla beraber düşünülecek olursa altın işlemeli bir leğene benzetilir. Ayrıca yıldızlar muma benzetilip leğenin içine mum dikerek ters çevirmek sûretiyle oyun gösterme durumu ve mumların yere düşmemesiyle de sihirle durduğu telâkkisi ifâde edilmek istenmiştir diyebiliriz:

Nice lu'b oldı ki turdı bu kadar şem'-i nücûm

Ser-nigün olmuş iken taş-ı sipîhr-i zer-kâr

N.,76-K.XXIII/5

117 - Mağara (gâr)

Gökyüzünün güneş almayan kısmı, karanlık bakımından mağara olarak düşünölmüştür. Mağaralar bazı hayvanların sığınağıdır. Tehlikelerden korunmak için buralara saklanırlar ve görünmezler. Gece yıldızlı haliyle gökyüzü de benekli bir kaplana benzer. Güneşin doğmasıyla gece ve geceye ait unsurlar kaybolur, görünmez olur. Bu tabii hâdise şâirde, güneş aslanından korkan gece kaplanının gökyüzü mağarasına girip saklanması hayâlinin doğmasına sebep olmuştur denilebilir. Mağara ile gökyüzünün güneş ışığı almayan kısmı arasındaki bu ilgi karanlık unsuruna dayanmaktadır:

Gâra girdi kulle-i çarhuñ pelengi doğdu çün

Bîşe-i eflâkden mânend-i şîr-i ner güneş

H.,15-K.5/3

⁶⁸ Türkçe Sözlük, s.942

118 - Mahzen

Mahzen, yer altında bulunan ve içinde eşya saklanan karanlık, havasız bir yerdir. Gökyüzünün mahzene benzetilmesi ise karanlığı ve genişliği bakımındandır. Âşık bu mahzende kapalı kalmıştır. Daima feryâd edip âh çekmektedir. Allah da âşığın âh dumanının dışarı çıkması için gökyüzü mahzenine yıldızlardan pencereler açmıştır. Böylece âşığı havasız kalıp boğularak ölmekten kurtarmıştır:

Sun' mi'mârı yapan sâ'atde **gerdûn mahzenin**
Dûd-ı âhum çıhmağa açmış kevâkb revzenin F.351-G.CCXXVII/1

119 - Mehterhâne

Mehterhâne, Osmanlı devletinin askerî mızıkâ takımına denilirdi. Diğer bir çok şark memleketlerinde görüldüğü gibi davul, zurna, nakkâre, boru, zil ve kösten mürekkepti⁶². Feleğin mehterhâne olarak tasavvur edilmesi ise gök gürültüsünden dolayıdır. Ayrıca güneş ve ay da kôs olarak düşünülebilir. Aşağıdaki beyitte bu durum müşahede edilirken başka bir husus da dikkati çekmektedir. Kôs sadece padişah mehterhânelerinde bulunup, sadrazama ve sair vezirlere ait mehterhânelerde bulunmazdı. Ayrıca mehter takımı hergün padişahın bulunduğu yerde yâni seferde ise çadırının önünde, değilse sarayında nebet vururdu ⁶⁹. Bu itibarla beyitte kûs -taht- sultan kelimeleri birbirleriyle ilgili olarak kullanılmıştır:

Dem-i sûrna şadâ şalmış bu **mehterhâne-i çarha**
Dögülür kûslar güm güm kurulmuş taht-ı sultânî H., 43-K.14/2

120- Menzil

Menzil, konaklama yeri demektir. Gökyüzü ay için bir menzildir. Ayrıca felekte ayın menzilleri mevcuttur. Ay, devrini 28 günde tamamlar. Kendi feleğinde Koç burcunda iken güneş ile bir araya geldiğinde (yeni Ay safhası) her gece bir yıldız ile aynı hizaya gelir. Bu itibarla aynı hizaya geldiği her yıldız bir menzil kabul edilmiştir. Ay hızlı hareket etmesi sebebiyle oniki burcu 28 günde dolandığı için 28 menzili var denir. (Bkz. s.222) Âşığın menzili, sevgilinin eşığı olan gökyüzü olarak tasavvur edilmiştir:

Ben zerre eylesen eşigünde senûñ karar
Eflâk olurdu gün gibi ey mâh **menzilüm** H., 278-G.17/3

121- Merdiven (nerdübân)

Gökyüzü, dokuz kat olması ve yüksekliği sebebiyle dokuz ayaklı (dokuz basamaklı) bir merdivene benzetilmiştir. Bu benzetme memduhun kadrinin, kemâlinin yüceliğini anlatmak için yapılmıştır. Felekler dokuz basamaklı bir merdiven dahi olsa ona erişilemeyeceği ifâde edilmiştir:

İrmez senûñ medâric-i kâdr ü kemâlüne
Keyvân felekden eylese nüh pâyê **nerdübân** N., 123-K.XXXIX/33

122- Mesken (me'va, penah,yurt)

Gökyüzü, genişlik bakımından yurt, mesken olarak düşünölmüştür. Ayrıca yüksekliği itibarıyla da yüceltme unsuru olarak kullanılmıştır. Kıyamette müslümanların meskeninin Arş olacağı ifâde edilmektedir. Bu da cennetin

⁶⁹ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İst.1986, s.216

göklerde olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Şâir, Hz. Ömer'e kıyamette fark-ı feleği mesken edindiğinden dolayı Fâruk denilmesinin lâıyk olduğunu ifade etmektedir. Burada fark ve Faruk kelimelerini bir arada kullanarak iştikak sanatı yapmıştır:

Dirlerse sezâdur 'Ömer'ün adına Fârûk
Fark-ı feleği 'adli günü eyledi me'vâ

Y., 22-K.1/60

123- Mevlevî

Feleklerin döndüğü telâkkisi sema' eden mevleviler ile aralarında münâsebet kurulmasına vesile olmuştur. Ayrıca güneşin Şems-i Tebrizî, âşığın âh dumanının da ney olarak düşünülmesiyle felekler ney eşliğinde raks (semâ') eden mevlevilere benzetilmiştir:

Fegânımdan felekler raksa girdi
Dönerler mevleviler nâya karşı

H., 340-G. 5/2

124- Meydan

Gökyüzü genişliği ve dümdüz olan görünüşü sebebiyle meydan ve arsa olarak tasavvur edilmiştir. Bu meydan yıldızların asker, güneşin padişah, güneş ışıklarının da altın kılıç olarak düşünülmesiyle savaş meydanına benzetilmiştir:

Bir şehir kim tığ-ı zerrin çekdi şâh-ı bahter
Gökyüzünde koymadı encüm sipâhından eşer F., 62-Tc. XV-IX/1

Bu benzetme bazen de hilâlin kılıç olarak düşünülmesiyle yapılmıştır:

Seyf-i İslâmı ele aldı sipîhr üzre hilâl
Bile çalışmağa gâziler ile rûz-ı kıtâl

Y., 66-K. 14/1

Gökyüzü ayrıca memduhun veya sevgilinin atının dolaştığı meydan olarak tasavvur edilmiştir. Bu münâsebet hilâlin nal, yıldızların mih (nal çivisi) olarak düşünülmesiyle daha da kuvvetlendirilmiştir. Feleklerin yedi ve dokuz kat olduğu telâkkisinden de yedi meydan ve dokuz meydan hayâli ortaya çıkmıştır:

Semendi na'linün nakşı hilâl ü encüme beñzer
Felekdür şanasın ol şehsüvârün atı meydanı Y., 579-G.490/3

Bilindiği gibi bazı oyunların oynanması ve spor yapılabilmesi için geniş ve düzlük bir sahaya ihtiyaç vardır. Çevgan da bu oyunlardan biridir. Atlara binilip ucu kıvrık değneklerle oynanan ve bir çeşit top oyunu olan çevgan için geniş bir alana ihtiyaç vardır. Gökyüzü de düzlüğü ve genişliği sebebiyle böyle bir meydana benzetilmiştir. Güneşin top olarak düşünülmesi;

Rahşâ binse himmeti çevgânınıñ
Mîhr topu çarh meydanı ola

H., 84/3

ve hilâlin de değnek olarak tasavvur edilmesi bu benzetmenin diğer yönleridir:

İlticâ eyledüm ol şâha ki olmuşdur aña
Çarh meydan meh-i nev lu'buna çevgân-şekil

H., 28-K.8/13

Okçulukta atılıclık tâlimleri yapılır. Bunun için de düz ve geniş bir saha tercih edilir. Gökyüzü de memduhun oklarının ulaştığı arsadır. Ay ise onun nişanesi (hedefi)dir:

Her dem külâh-ı mâh-ı felekdür nişânesi
İrgürdügince 'arsageh-i âsumâna tîr

Y., 92-K. 21/17

125- Miğfer (tuğulga)

Gökyüzü kubbeli şekli ve renginin koyuluğuyla dokuz kat olduğu telâkkisinden dolayı dokuz miğfere benzetilmiştir. Üzerindeki yıldızlar sebebiyle altın yaldızlı, parlaklığı itibarıyla da cilâlı gibidir. Bu benzetme memduhun verdiği miğferlerin değerini ve büyüklüğünü ifade etmek için yapılmıştır:

Tokuz tuğulga 'atâ kıldı zer-nişan ü celî
Kıbab-ı nûh-felege beñzedür gören anı

Y., 99-K. 23/16

126- Minber

Gökyüzü yüksekliği itibarıyla minbere benzetilmiştir. Bundan başka en önemli hususlardan biri de Hz. İsa'nın minber üzerindeki hatip olarak düşünülmesidir. Dolayısıyla gökyüzü minbere benzetilmiş olmaktadır:

Hañibi minber üzre şan ki göklerde Mesihâdur
Deminden bañş ider güş idene enfâs-i rûh-efzâ

N., 17-K.IV/8

127- Misâfir (mihmân)

Gökyüzü-misâfir münâsebeti, gönlün misafirhâne olarak düşünülmesi neticesinde kurulmuştur. Âşık, sevdiğine kavuşamadığı için gece sabaha kadar uyuyamamakta ve âh çekip ağlamaktadır. Uykusuz kalan âşığın gördüğü yegâne şey gökyüzüdür. Her gece onu gördüğü ve bazen de derdini ona onlattığı için gökyüzü-misâfir hayâli kurulmuştur diyebiliriz:

Eksük olmaz hâne-i dilden sıpihr-i kâ'inât
Köhne mihmân-hânedür şanmañ bunuñ mihmânı yok

H., 230-G. 9/4

128- Muhasib

Gökyüzü, yıldız noktalarıyla insan ömrünü hesap eden bir muhasib olarak tasavvur edilmiştir. Buradan da reml tahtasına gidilebilir. Zirâ reml, bir takım nokta ve çizgilerle gaybdan haber verme, insan hayatı ile ilgili bilgiler verme ilmidir. Nokta dökmek de remille ilgili bir deyim olsa gerektir. Bu itibarla gökyüzü-muhasib münâsebeti kurulmuştur diyebiliriz:

Ölçüp döker bu nokta-i encümle şubh u şam
Nev'i nuķûd-ı 'ömrümüz eyler hisâb çarh

N., 258-G.46/5

129- Muhtesib

Zabita memurları satıcıları kontrol ederek kanunsuz satış yapanlara ceza verir ve onların böyle satış yapmalarını engellemeye çalışırlar. Felek de hareketliliği ve acımasız olması sebebiyle ceza veren bir zabita memuru olarak tahayyül edilmiştir. Çemende izinsiz gül sattığı için kadehi kırarak cezalandırır:

Gül nûş ider çemende diyû câm-ı hoş-güvâr
Sır kâsesini muhtesib-i devr-i rûzgâr

N. 567-Mkt. 4/1

130- Mücevher kutusu (dürc)

Gökyüzü, üzerindeki seyyârelerin, yıldızların mücevher gibi parlamaları sebebiyle onları içinde taşıyan bir kutuya benzetilmiştir. Bu benzetmeyi renk

bakımından yapmak da mümkündür. Zîrâ bugün de olduğu gibi eskiden mücevher kutularının içi koyu renkli bir kumaşla, özellikle de kadife kumaşla kaplanırdı. Gökyüzünün en önemli mücevheri incidir. Bu da dürr-i yetim ve dürr-i semin olan aydır:

Ol kerem deryâsı ihsân ü mürüvvet kâını kim
Yoh aña beñzer felek dürrinde bir dürr-i semin F., 41-K.X/4

131- Müşteri

Çok eskiden alış-verişler değış-tokuş usulüyle yapılırdı. Müşteri alacağı mala elindeki malla tâlip olurdu. Gökyüzü de güzellik pazarında sevgilinin dudaklarını helva satarken görünce hilâl nalı ile ona müşteri olur:

Çarh-ı gerdûn mâh-ı nev na'li ile oldu müşteri
Leblerün bâzâr-ı hüsn içre görüb helvâ şatar H., 133-G.23/4

132- Nehir

Gökyüzü, renginin maviliği ve genişliği sebebiyle büyük bir ırmak olarak tasavvur edilmiştir. Ayrıca hilâlin ve kehkeşânın (samanyolunun) köprü olarak düşünülmesiyle bu münâsebet daha da kuvvetlenmiş olur. Âşığın gözyaşlarının çokluğundan bir nehir haline gelen gökyüzünün üstüne hilâlden bir köprü kurulmuştur:

Âferiniş yaşuma ğarğ oldı ehl-i âsumân
Mâh-ı nevden köprü bünyâd etti gerdûn üstüne H., 372-G.59/3

Kehkeşânın köprü olarak düşünülmesiyle gökyüzü, Dicle ve Fırat nehirlerinin birleşmesinden meydana gelen ve büyük bir nehir olan Şatt nehrine benzetilmiştir:

Şat-ı Bağdâda şeref virdi bu cisr-i 'âli
Kehkeşândur şanasın gökde olupdur peydâ Y., 125 -K.31/2

133 - Nun harfi

Gökyüzü şekil itibarıyla ters dönmüş bir nun harfi olarak tasavvur edilmiştir. Kûn (ol) emriyle kâinâtı yaratan Allah (c.c.), ters dönmüş gökyüzü nununu da direksiz olarak yaratmıştır:

Ķudret anuñ Ķudretidür kim be-Ķavl-i Ķâf u Nûn
Eyledi nûn-ı nigûn-ı âsumânı bî-sûtûn Y.,3-D./7

134 - Ocak (mangal)

Gökyüzünün ocağa benzetilmesi, bulutlu olduğu zamanlarda renk bakımından kül rengi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca güneşin kor halindeki bir kömür olarak düşünülmesi de bu benzetmede rol oynamıştır. Bilindiği gibi mangalda veya ocakta kömür vs. yakıldığı zaman, yanan kısım kül haline gelir ve kor halindeki kömürün üzerini kaplar. Kor, kül altında görünmez haldedir. Ancak külleri savrulduktan sonra rüzgârlandırılarak tekrar yanması sağlanır. Güneş korunun üzerini bulut külleri kaplamıştır. Rüzgar bu külleri savurarak koru tekrar tutuşturur:

Bulmaz ahğer-i hürşidi felek ey Nev'i
Gerçi ħâkister-i ebri uçurur bād-ı vezân N.,444-G.359/5

135 - Orak (das)

Gökyüzü, kavisli şekli ve parlaklığı sebebiyle orak olarak düşünölmüştür. Ömür mahsulünü biçen bir orak olarak tasavvur edilmiştir. Hareketlilik de bu benzetmenin diğler bir yönü olarak düşünölebilir. Yıldızlar ise tane olarak hayâl edilmiştir:

Kışt-zâr-ı emele dâne dökersin dahı sen
Biçmege dâs-ı felek hâşıl-ı 'ömrün mâ'il

N.,399-G.283/2

136- Orman (bişe)

Gökyüzü, renginin bazen yeşil olarak tasavvur edilmesiyle ormanâ benzetilmiştir. Ayrıca bazı gök cisimlerinin çeşitli hayvanlara benzetilmesiyle de bu münâsebet daha bâriz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Meselâ güneş arslana, yıldızlı gökyüzü ise kaplana benzetilmektedir. Güneşin doğması ile yıldızların kaybolması aslanı gören kaplanın mağaraya girmesi şeklinde tasvir edilmektedir.

Ğara girdi kulle-i çarhuñ pelengi doğdu çün
Bişe-i eflâkden mânend-i şîr-i ner güneş

H.,15-K.5/3

137 - Öğretmen (pîr)

Pîr kelimesinin bir diğler manâsı da "her hangi bir konuda, bir meslekte tecrübe kazanmış, eskimiş kimse" demektir⁷⁰. Bu mânâ ile gökyüzü bir yerde öğretmen olarak düşünölmüştür. Çocuklara ders vermesi ise şöyle açıklanabilir: Çocuklar bitkilerdir. Onların yetişmesi, yâni eğitilmesi dersle olur. Bitkilerin yetişmesi ise ışığa, yağmura bağlıdır. Dolayısıyla onlara feyz vermiş olur. Bu itibârla konuyla ilgili olarak talim, feyz, etfal, debistan kelimelerinin bir arada kullanılması bize öğretmeni hatırlatır:

Yine pîr-i felek etfâl-i reyâhîni yiğub
Feyz-i ta'lim ile bû-sitâni debistân eyler

F.,98-K.XXXII/3

138 - Örgülü saç

Gökyüzünün örgülü bir saça benzetilmesi kat kat olması sebebiyledir. Ayrıca renginin koyuluğı bakımından da bu münâsebet kurulabilir. Felekler, âşîğın âh ejderini görünce korkularından saç örgüsü, gibi birbirine girmişlerdir:

Havf itdi görüp ejder-i âhumi felekler
Zencîr-i saçuñ gibi biri birine girdi

Y.,591-G.510/4

139- Perde

Gökyüzünün perde olarak düşünölmesi düzgün görünüşünden dolaydır. Renk bakımından ise gündüz tül perdeye, gece umûmiyetle koyu renkten yapılan kalın perdeye benzetilebilir. Gökyüzü perdesinin yırtılması sabah olmasıdır. Bilindiğı gibi perdeler akşam olunca kapatılır ve sabah olunca tekrar geri açılır. Nasıl ki rüzgâr hababı yok ederse âşîğın âh rüzgârı da gökyüzü perdesini yırtar, parçalar. Burada ayrıca habbe-gökyüzü münâsebeti de kurulabilir:

Ey Hayâli perde-i gerdûnu nâlen kıldı çak
Bir habâbı güyiyâ âhuñla berbâd eyledün

H.,244-G.15/5

⁷⁰ Türkçe Sözlük, s. 1186.

Ayrıca feleklerin güneşe perde olamayacağı da ifade edilmiştir:

Kıbâb-ı çarh olamaz tâb-ı mihrûme hâ'il
Şafâ-yı levn-i şarâba hicab olur mı habâb N.,240-G.16/3

Perde kelimesi mûsikî terimi olarak da kullanılmış ve bir nağmenin, feleğin dokuz perdesinden geçtiği ifade edilmiştir: (Bkz. s.26)

Bir nağmesi ider bu **toğuz** perdeden gûzer
Uymaz uşûl-i muṭribe şâkî rebab-ı ışk N.,360-G.219/2

140- Perdedâr

Gökyüzü perdeye benzetildiği gibi perdedâr olarak (perde tutan) da tasavvur edilmiştir. Şâir, her gece feryâdı felek perdedârıyla râz açışmayan kimseye âşık denilemeyeceğini ifade etmiştir. Râz açışmak deyimi perde ile alâkalı olarak kullanılmıştır. Felek sevgiliye perde tutandır. Bu sebeple âşık sevgilisini görememektedir. Dolayısıyla feryâd etmekte ve bu sûrette derdini, sırrını felek perdedârına anlatmaktadır. Ondan, sevdiğini görebilmesi için perdeyi açmasını înâ etmektedir:

Âşık denilmez aña ki efgânı her gece
Eflâk perde-dârı ile râz açışmaya H.,362-G.40/2

141 - Pîr (ihtiyâr)

Bir insanın ihtiyarlâdığını gösteren en belirli fizikî özellikler, belin bükülmesi ve saçları ile sakallarının beyazlaşmasıdır. Gökyüzünün de kavisli şekli bel bükülmüş, kamburlaşmış bir ihtiyara benzetilmesine sebep olmuştur. Felek pîrinin boyu yokluk kapısından geçmek için eğilmiştir:

Gûzer kılmağ için bâb-ı ademden
Felek pîrinün olmuş kâmeti ham Y.,461-G.288/4

Hilâlin beyaz kaş olarak düşünülmesiyle felek, kaşları ağarmış bir ihtiyâr olarak hayâl edilmiştir:

Yâ **pîr-i çarh** zâhir idüp hâcib-i sefid
Tağıtdı sünbül ü semenin nev-ârûs-ı şâm N.,103-K. XXXIII/6

Çok yaşlanan insanlar belleri büküldüğü için genellikle ellerinde bastonla dolaşırlar. Ondan destek alarak yürüyebilirler. Aksi takdirde rahatlıkla yürümeleri çok zor olur. Âşığın âh dumanının baston olarak düşünülmesiyle felek, bastonla yürüyen bir ihtiyâra benzetilmiştir:

Dehr-i dîn anı düşürmüştü mezellet hâkine
Ger aşâ-yı âhuma dayanmasa **pîr-i felek** H.,238-G.3/3

Gökyüzünün ihtiyâr olması yaratılış olarak geçmişinin çok eskiye dayanmasındandır. "Başa salmış mihrini rûz-ı ezelden çerh-i pîr" ifâdesinde mihr kelimesi tevriyeli olarak kullanılmış, sevgi mânâsıyla feleğin yaratıldığı günden itibaren âşık olduğu, sevgisini başına saldığı; güneş mânâsıyla ise feleğin yaratıldığında güneşi başına saldığı yani güneşin gökyüzünde olduğu anlatılmak istenmiştir:

Başa salmış mihrini rûz-ı ezelden **çerh-i pîr**
Eyle kim gül-rûhler eyler zînet-i destâr gül F.,39-K.IX/44

İnsanlarda yaşlılıkla beraber unutkanlık da meydana gelmektedir. Felek de ihtiyârlamış olup unutkanlığından dolayı yağmur ve kar zamanını unutmuştur:

Unutdı pîr olup gerdûn zamân-ı berf ü bârânı
Tecâvüz itdi 'adl-i köhneden nevrüz sultânı N.,524-G.499/1

Dünyada bir çok şeyi yapmak isteyip de yapamayan insanlar, yaşlandıklarında hâlâ o arzularla doludurlar. O isteklerini yerine getirememiş olmanın ızdırabı içindedirler ve bu sebeple ölmeyi istemezler. Felek de böyle bir ihtiyâr olarak tahayyül edilmiştir:

Kalbi henüz bencileyin toptolu hevâ
Olmuş egerçi pîr-i felek zâr ü münhâni N.,548-G.542/5

Felek bir yerde de altından anlayan, bu konuda, elinden çok altın (yıldızlar) geçtiği için tecrübe kazanmış, sarraflığın piri olmuş bir insan olarak tahayyül edilmiştir. Eşrefî, bir altın çeşididir. Eskiden altın dişlenerek kontrol edilirdi. Güneşin eşrefî altın olarak düşünülmesiyle felek bu altını ağzına alan ve bununla kamer yüzlü sevgiliye müşteri olan bir insana benzetilir:

Aluben mihr eşrefisin ağzına pîr-i felek
Ey kamer-ruh müşteridür vaşluña zer gösterür H.,157-G.70/4

Yaşlı insanlar ölüme daha yakın olduklarını hissederler ve kabir ziyâretlerinde bulunurlar. Orada dua edip tesbih çekerler. Felek de sevdiğine kavuşmadan vücudu toprak olan âşığın kabrinde tesbih çeken bir ihtiyâr olarak tahayyül edilmiştir. Burada tesbih olarak yıldızları düşünebiliriz. Ayrıca sevgilinin yüzündeki ben de tesbih olarak düşünülebilir:

Hayâl-i dâne-i hâlûnle hâk olursa vücûd
Sîpîhr-i pîr ola kabrümde sübhâ-gerdânüm N.,415-G.308/5

İnsan yaşlandıkça bir çok hastalığa karşı vücudunun direnci azalır ve çabuk hasta olur. Bu itibârla gökyüzü de soğuktan etkilenip nezle olan bir ihtiyâra benzetilmiştir. Yağmurun yağması burnunun akması olarak tahayyül edilebilir:

Bürüdet pîr-i çarhı itdi mezkûm
Olup âb-ı dimâgından zemîn ter N.,65-K.XX/4

142- Pirûze tabak

Pirûze (firûze), mavi renkli ve kıymetli bir süs taşıdır. Gökyüzü de renk ve şekil bakımından firûzeden yapılmış tabak ve kâseye benzetilmiştir. Feleğin katları dolayısıyla da çoğul olarak pirûze tabaklar ve pirûze kâseler şeklinde ifade edilmiştir. Felek bu tabaklara yıldız incilerini doldurarak, onları memdûhun ayağına saçmak üzere hazır eder:

Pirûze tabaklarla to olup kevkeb-i durrî
Pâyına nişâr olmağa olmuşdı müheyyâ Y.,17-K.1/8

Bir başka hayâle göre feleğin bu tabaklara şerâre şeklinde bir çok üzüm salkımını doldurduğu ifade edilmektedir. Burada da yıldızların birer kıvılcım ve onların da üzüm salkımına benzetilmesiyle bu tasvîr yapılmıştır:

Yâ hõd felek kodı pirûze kâseler içre
Şerâre şekli ile niçe hûşe-i engür Y., 156-Msmt. 6. VI/5

Bazen de felek, firûze tabaklarla aşğın başına altın dökmetedir:

Bir nazâr mihrine meyl eylemeyem başuma ger
Çarh pîrûze tabaklarla dökerse altun H.,318-G.40/2

143- Pûte

Pûte, içinde maden eritilen tavaya denilmektedir. Gökyüzü şeklinin kavisli haliyle pûteye benzetildiği gibi, ayın gümüş, yıldızların altın olarak düşünülmesiyle de bu benzerlik kuvvetlendirilmektedir:

Nite ki pûte-i gerdûnda nukre-i kameri
Nücum ahkeri ile sipihr eyleye kâl H.,32-K.9/18

Tecride giren insanın dünya ilişkilerinden temizlenmesi ile pûte içinde kıymetli madenlerin (gümüş, altın gibi) yabancı maddelerden arındırılması arasında ilgi kurulabilir. Kezzap bu arınmayı sağlayan bir madde olabilir ve tecride çekilen sıkıntıların karşılığı olarak düşünülebilir. Gökyüzü söz konusu olduğuna göre gümüş ve altın ile ay, güneş ve yıldızlar kastedilmiş olabilir. Kezzap dökülünce kıvılcım çıkıyorsa yıldız olarak düşünülebilir:

Sim gibi pûte-i tecrid içinde hâlis ol
Titreme tiz-âb-veş bir iki altun üstüne H.,372-G.59/4

144- Rakkas

Rakkas, müzik eşliğinde ritmik hareketlerle oynayan, raks eden kimseye denilmektedir. Felekler de hareketli olmalarından dolayı yâni döndükleri telâkkisinden dolayı rakkas olarak tasavvur edilmişlerdir. Feleklerin hareketi de ritmiktir. Çünkü hep aynı hızla dönmekte ve her biri devirlerini hep aynı zamanda tamamlamaktadırlar. Bu sebeple gökyüzü raks eden bir insana benzetilmiştir. İnsan aşırı sevinçten raks eder. Sevinçten oynamak deyimi bu itibarla kullanılmaktadır:

Rakş urdu felek çarha girüp cümle melekler
Bu şadiye kim iriser ol kadri mu'allâ Y.,17-K.1/7

Bazen de ıztırapdan kıvranan bir insanın hareketi raksa benzetilmiştir. Aşk ıztırabı felekteki cisimleri raks ettirir:

İnşâf idince Nev'î-i ser-geşte n'eylesün
Ecrâm-ı çarhı rakşa koyar ıztırâb-ı ışk N.,361-G.219/5

Raks ile sofî beraber kullanıldıklarında, zıkr eden dervişlerin semâ' etmesi, dönmesi de hatırlanabilir. Ayrıca zıkr ve düğün umumiyetle gece yapılır. Bu sebeple de gökyüzü- rakkas münâsebeti kurulabilir:

Felek hem ol gece bulmuş şafâ ki şofî tek
Karâr dutmayup olmuş bu bezn rakkaş F., 261-G.CXXXVII/3

Raks genellikle bir mûsikî âleti eşliğinde yapılır. Bu âlet kimi zaman bir çeng, kimi zaman da bir neydir. Bazen de güzel sesli bir kadının söylediği şarkı eşliğinde raks edilir. Felekler rakkas olunca eğlenceyi temsil eden Venüs yıldızı da şarkı söyleyip çalgı çalan kadın olarak düşünülmüştür. Böyle bir meclisde ise ay kadeh, güneş şarap olarak tasavvur edilmiştir:

Tolmadan peymânesi mâhuñ mey-i hürşidden
Girmeden rakşa felekler nağme-i nâhidden N.,438-349/1

Felekler kimi çengi kimi rak̄kâş
Zamâne perde-sâz oldu ser-â-ser

N.,66-K.XX/12

145 - Reml tahtası

Reml tahtası, üzerine birtakım nokta ve çizgilerle işaretler konularak gaybden haber verme ile ilgili olarak kullanılan bir âletdir. Nokta dökmek tâbiri reml için kullanılmaktadır. Gökyüzü, düz oluşu ve yıldızların birer nokta olarak düşünülmesiyle reml tahtasına benzetilmiştir. Feleklerin insan tâlihi üzerinde tesiri olduğu telâkkisi, falı ortaya çıkarmıştır. Reml de bir nevi faldır. Düşman ömrünün sona erdiğini görebilmek için, gökyüzü reml tahtasına yıldız noktaları konularak fala bakılmaktadır:

Zevâl-i 'ömr-i 'aduñ kâzâ çü eyleye fâl
Nücüm nokta döker çarç tahta-i remmâl

H.,34-K.10/12

146 - Rûznâme

Rûz-nâme, bugün günlük olarak tâbir olunan ve günlük hâdiselerin yazıldığı kağıt, gazete veya deftere denilmektedir. Ayrıca takvim için de rûz-nâme kelimesi kullanılmıştır. Eskiden günlük vâridat ve masrafların veya hâdiselerin kaydına mahsus olan deftere verilen addı. Bir nevi yevmiye defteriydi⁷¹. Felek memduhun adaletinin sayısının yazıldığı bir rûzname olarak düşünölmüştür. Ayrıca felek, yaratılışının çok eskiye dayanmasından dolayı başı bilinmeyen çok eski bir rûznâme olarak vasıflandırılmıştır. Onda ancak geçen yıllara ait bilgiler yazılıdır; yeni olan hâdiseler mevcut değildir:

Kadimî rûz-nâmedür felek takvîm-i pârine
Bunuñ resm-i perişânında bir cem'-i cedîd olmaz N.,330G.167/3

147 - Sadef

Gökyüzü, güneş ve ayın inci olarak düşünülmesiyle sadef olarak tasavvur edilmiştir. Bunda şeklinin yuvarlaklığının da rolü olabilir. Ayrıca dünyanın da sadef olarak düşünülmesi itibarıyla gökyüzü sadefin üst kapağı olarak tahayyül edilmiştir. Bu benzetme, övülenin medhi için kullanılmış, onun kıymetinin gökyüzü sadefi içindeki güneş ve ay incileri gibi arttığı ifâde edilmiştir:

Mihr ü meh iki dūr-i şeh-dânedür gerdûn şadef
Lâkin ol şeh kıymeti efzûn olur bir dânedür N.,263-G.55/3

148- Sâki

Gökyüzü hareketliliği itibarıyla ve güneş ile ayın birer kadeh olarak düşünülmesi sebebiyle sâki olarak tahayyül edilmiştir. Bilindiği gibi sâki, içki dağıtan güzele denilmektedir. Meclislerde sâkiler kadehi elden ele dolaştırırlar. Bayram gecesinde felek sâkisi hilâl kadehini dolaştırır. Ancak perhîz yapan Hayâlî bu kadehten şarap içmez:

Şeb-i 'id eyledi gerdûn hilâlûñ câmını gerdân
Hayâlî dahî içmez zâhid-i perhîz-gâr ancak H.,231-G.11/5

⁷¹ M.Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst.1971, C.III, s.62.

149- Saksı (sifâl)

Gökyüzü, renginin koyuluğu, şeklinin yuvarlaklığı ve derinliği bakımından saksıya benzetilmiştir. Bunda samanyolunun sünbül, ayın şebboy, güneşin ise nilüfer çiçeği olarak düşünülmesinin de rolü vardır. Gökyüzünde yıldızların ve ayın batıp yerine güneşin doğması, edebî olarak, gökyüzü saksısında sünbül ve şebboy çiçeğinin solup yerine nilüferin bitmesi şeklinde ifade edilmiştir:

Niteki sünbül ü şebbü sifâl-i gerdûnda
Yitüp yerine bite vakt-i şubh nilüfer H.,12-K.3/17

Gökyüzü, renginin láciverd ve yeşil olarak tasavvur edilmesi ve yıldızların birer karanfil şeklinde düşünülmesi sebebiyle çini saksıya benzetilmiştir:

Bir çini sifal içre karanfüller açıldı
Bu çarh-ı zebercedde degül encüm-i şehlä Y.,17-K.1/3

150- Saman çöpü (kâh)

Gökyüzü, gündüz renginin açıklığı ve parlaklığı sebebiyle saman çöpüne benzetilmiş olabilir. Bu benzetme mukâyese için yapılmıştır. Hakk'ın dergâhının büyüklüğü ve ululuğu anlatılabilmek için, onun büyüklüğü yanında yerlerin ve göklerin denizdeki bir saman çöpü kadar küçük kaldığı ifade edilmiştir. Genellikle büyüklüğü ve yüksekliği ile ele alınan gökler için burada tamamen tezâdî bir durum söz konusudur:

Dergâh-ı Hakda yerlerle gökler
Deryâya düşmüş bir kâha benzer Y.,136-Msmt.1.II/1

151- Sandık (sanduka)

Gökyüzü, derinliği bakımından ve güneşin ayva, bulutların pamuk olarak düşünülmesi sebebiyle sandık olarak tahayyül edilmiştir. Eskiden elma, armut, ayva gibi kış meyveleri çabuk çürümemeleri ve donmamaları için içi saman veya pamuk dolu sandıklara konulup muhafaza edilirdi. Beyitte bu geleneğe işâretle felek, güneş ayvasını saklamak için gökyüzü sandığına yıldız samanları ile bulut pamuğu koyar:

Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek
Penbe-i ebr ile sandûka-i gerdûna şaman N.,444-G.359/4

152- Saray (eyvan, kasr)

Gökyüzü, yüksekliği ve büyüklüğü itibarıyla saraya benzetilmiştir. Bilindiği gibi saraylar diğer binalara nazaran çok daha büyüktürler. Saray, padişahın ikâmet ettiği yerdir. Gökyüzü sarayının padişahu da güneştir:

Seher kim kasr-ı çarhuñ husrev-i hürşid-i rahşânî
Sipihr-i zâle bir altunlu hil'at kıldı erzânî N.,138-K.XLVI/1

Gökyüzü renginin láciverd olmasından dolayı sırça saray şeklinde hayâl edilmiştir. Güneş de bu sarayın kandili olarak tasavvur edilmiştir. Burada ayrıca gönül - saray benzetmesi de yapılmaktadır. Güneşin kandil olarak düşünülmesiyle gökyüzü gönül sarayına benzetilmiştir:

Gönlümün sırça sarâyında benüm leyl ü nehâr
Nürdan kandile beñzer âfitâb-ı 'ışk-ı yâr Y.,323-G.68/1

Bir başka beyitte ise sırça saray gibi görünen feleğin aslında harâb olmuş, yıkılmış, vîrân olmuş bir yer olduğu belirtilmiştir. Aşığın baykuşa benzetilen

feryâdı da bu virânenin tepesine çıkmıştır. Gökyüzünün harâb olmuş bir saray olarak düşünülmesinin sebebi, yaratılışının çok eskiye dayanmasından kaynaklanmaktadır:

Bir harâb-âbâd imiş bu kasr-ı minâ şandugûn
Bûm-ı nâlem dün gece çıkdı sıplıhrûn bâmına N.,476-G. 414/2

Gökyüzü-saray münâsebeti memduhun kadrinin yüceliğini övmek için de kurulmuştur. Fikir kuşları kıyamete kadar uçsalar da onun sarayına ulaşamazlar:

Fazluñun kûngür-i eyvânına irişmeye ger
Haşre dek eylese pervâz tıyûr-ı efkâr N.,77-K.XXIII/16

Ayrıca sevgilinin medhinde de gökyüzü-saray münâsebeti kullanılmıştır. Aşık sevgilinin göklerde olan sarayının eşliğini mesken edinmiştir:

Mesken itdüm âsitân-ı dilberi Yahyâ gibi
Menzil-i maşudumu eyvân-ı Keyvân eyledüm Y.,450-G.269/5

Sarayların etrafı muhafazalıdır. Hem duvarları yüksek ve hem de askerlerle sıkı bir şekilde korunmaktadırlar. Bu sebeple içeriye hırsız vs. giremez. Ay hırsız da gökyüzü sarayına girebilmek için kehkeşandan kemend atar fakat, kemendi oraya ulaşamaz:

Kaşruña yol bulmağa şeb-revlik eyler gerçi mâh
Kûngür-i eyvânuna irmez kemend-i kehkeşân
N.,113-K.XXXVII/15

153 - Sarık (destar)

Gökyüzünün sarığa benzetilmesinin sebebi rengi ve kavisli şeklinden dolayıdır. Kavuk, külâh ve fesin etrafına sarılan sarığa destar denir. Eski toplum hayatında işe, mesleğe, mevkiye, memuriyete göre destarın sarılma şekilleri tesbit edilmişti. Külâhın veya kavuğun üstündeki destar, onu taşıyan kimsenin içtimâî mevkiinin bir alâmeti idi. Meselâ mevlevîlerde yeşil renkli olan destâr-ı şerîfi, büyük dede efendilerin veya şeyhin özel izinnâmesiyle sarabilirlerdi. Padişah sarıklarına ise destâr-ı hümâyun denir⁷². Alın aya benzeyen sevgili başına gök renkli bir sarık sarmıştır. Gök sarık denilen bir sarık çeşidi de vardır:

Başına gök şarınmış ol kamer-fer
Gök altında cebini mâhâ beñzer Y.,241-Ş.1/190

Sarıkların kenarına gül, lâle gibi çiçeklerin sokulmasının âdet olduğunu⁷³ çeşitli beyitlerden anlamak mümkündür. Örnek aldığımız beyitlerde güneşin güle, kuyruklu yıldızın lâleye benzetilmesiyle hem bu âdete işâret olduğunu ve hem de bu vesileyle gökyüzü-sarık münâsebetinin kurulduğunu söyleyebiliriz:

Başa şalmış mihrini rûz-ı ezelden çerh-i pîr
Eyle kim gül-rûhler eyler zînet-i destâr gül F., 39-K.9/44

⁷² Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ank. 1969, s. 87-88.

154 - Satranç tahtası (nat')

Gökyüzü, düz görünmesi ve gece yıldızlı haliyle satranç tahtasına benzetilebilir. Doğrudan doğruya zikredilmese dahi yıldızları ve ayı da satranç taşları olarak düşünmek mümkündür. Feleğin insanlar üzerindeki tesiri satranç ile ilgili olarak bir oyun ile mat etmek şeklinde ifade edilmiştir. Beyitte geçen kec-rev kelimesinden, bu oyunda bazı taşların çapraz olarak hareket edebilme özelliğine de işaret olunduğunu söyleyebiliriz. Ferzin de vezir demek olduğuna göre, beyitte söz konusu olan, satranç taşlarından biri olan vezirin çapraz gidişidir:

Ferzîn gibi keç-revliği ko naṭ'-ı felekde
Çarḥ etse gerekdür seni bir luḥ ile şehmât H.,113-G.3/4

155 - Sayfa (evrâk, levh, safha, sahâyf)

Gökyüzü parlaklığı ve düzlüğü sebebiyle sayfaya benzetilmiştir. Katları itibarıyla da kat kat edilmiş, kırıştırılıp ateşe atılmış bir kağıt olarak tasavvur edilmiştir. Şafak vakti ufuktaki kızılığın ateşe benzetilmesiyle gökyüzü, ateşe atılıp yakılan bir kağıt olarak düşünülmüştür. Ayrıca bir üslup özelliği olarak, ateşin rüzgârla çoğaldığı gerçeğine işaret edilmek maksadıyla rüzgâr ve ateşin bir arada kullanıldığını görüyoruz:

Evrâkını tokuz felegün kat kat eyleyüp
Âfâka âteş işleri gösterdi rüzgâr N.,43-K.XIII/11

Gökyüzü, sabah nakkâşının, üzerine güneş süretini çektiği bir sayfa olarak tahayyül edilmiştir:

Çek şabûhı şubḥ nakkâşına 'arz-ı 'arız it
Beyle çeksün ger felek levhine bir şüret çeker F.,202-G.LXXVIII/5

Âşık âh dumanından kalemler peydâ ederek gökyüzü sayfasına sergüzeştinin müsveddesini yazdırır:

Sergüzeştin safha-i eflâke tesvîd itmeğe
Hâmeler peydâ ider derd ehli dūd-ı âhdan Y.,476-G.312/2

Gökyüzünde hilâlin bazen sevgilinin kaşlarının vasfını anlatan bir yazı, bazen altın suyu ile yazılmış lam harfinin imlası ve bazende ra harfi olarak düşünüldüğünü görüyoruz. Böylelikle gökyüzü sayfaya benzetilmiş olmaktadır. Burada ayrıca Hz. Peygamber'in "Şakku'l-Kamer" mucizesine telmih vardır:

Destûne kalem almamış idün ne 'acebdür
Engüşî ile levḥ-ı felege yazduñ iki râ Y., 20-K.1/43

Ayrıca güneşin devât, hilâlin kalem olarak tasavvur edilmesiyle de gökyüzü sayfa münâsebeti kurulmuştur. Şâir, güneş devat, hilâl kalem dahi olsa sıkıntılı halini anlatamayacağını ifade ederek üzüntüsünün çokluğunu anlatmak istemiştir:

Devât-ı mihr ile Nev'î kalem olursa hilâl
Lisân-ı kâl idemez hâl-i pür-melâli edâ N.,11-K.1/34

156 - Sâzende

Gökyüzü-sazende münâsebeti insan vücudunun kemâneye benzetilmesiyle kurulmuştur. Kemâne, keman veya kemençe yayına denilmektedir⁷⁴. Telâkkiye göre felek insanlara cevr ederek belâ yükü ile boylarını yay gibi iki büklüm kılmıştır. Bu hayâlde felek, insanın vücut yayıyla çalgı çalan bir sâzendeye benzetilmiştir. Bu benzetmede ayrıca ilm-i edvar denilen mûsiki ilmi ile gökler arasındaki münâsebetin de rolü vardır (Bkz. s.26). Âşığın âhı ise felek sâzendesinin icrâ ettiği nağmelere benzetilebilir. Burada yay kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Beyitte tîr-i kazâ ifâdesinin geçmesi ile yayın, keman yayı olarak kullanılması yanında ok atmaya yarayan yay olarak düşünülüğünü de görüyoruz:

Sâzende-i sîpîhre vücûduñ kemânedür

Tîr-i kazâyâ şabr u rızâ 'âkılânedür

Y.,190-Msmt.19.IV/1

157 - Sevgili (habîb)

Gökyüzü dönmesi sebebiyle sözünden dönen dönek olan sevgiliye benzetilmiştir. Ayrıca feleklerin insanlar üzerindeki tesirinin genellikle menfi olduğu telâkkisi ile gökyüzü zâlim olarak vasıflandırılır. Sevgili de verdiği sözden dönerek âşığın yüz vermeyip ona ıztırap çektiği için zâlimdir. Dolayısıyla gökyüzü ile sevgili arasında münâsebet kurulmuştur:

Soñradan döndüñ felek gibi 'adâvet eyledüñ

Kanı a zâlim senüñle 'ahdümüz peymânumuz

Y.,196-Msmt.24.III/2

158 - Sîne

Gökyüzü, yıldızların ve ayın yara olarak düşünülmesiyle sîne, göğüs olarak tasavvur edilmiştir. Sabah olunca sevdiğini uzaktan gören âşığın, gece olunca ona hasretinden dolayı, sinesinde binlerce aşk yarası çıkar ve ıztırap çeker. Mihr göstermek ifâdesi hem sevgi hem de güneş manâsında kullanılmıştır. Sabah güneşin görünüp gece yıldızların çıkması gökyüzü sinesinde yüzbin taze yaranın çıkmasıyla ifâde edilmiştir:

Şubh-dem bir mihr gösterse sîpîhre rûzigâr

Şâm erişdükte çıkar cisminde yüzbiñ taze dâğ H.,223-G.1/4

Ayrıca güneşin yara olarak düşünülmesiyle degökyüzü-sîne münâsebeti kurulmuştur:

Yakdı sîpîhr sinesine dâğ-ı mihrüni

Oldu o dâğ ey yüzi gül nâmdâr şems

H.,211-G.1/5

159 - Sofra (hân, sımat)

Gökyüzü, genişliği ve yuvarlaklığı itibarıyla sofraya benzetilmiştir. Ay ve güneşin şekil bakımından ekmeğe benzetilmesi gökyüzünün, üzerinde sadece ekme bulunan bir sofraya olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Buradan millet olarak ekmeğe olan düşkünlüğümüz iddia edilebilir. Zîrâ sofraya geçtiği halde üzerinde sadece ekme bulunduğu ifâde edilmiştir. Şâirlerin çoğunda da bu hayâl mevcuttur. Felek Hakk'ın sofrasıdır. Ay ve güneş ise bu sofrada bulunan ekme klerdir. Ancak güneş ekmeğine dokunulmayıp ay ekmeği doğranmıştır. Burada ayın zaman içinde şeklinde meydana gelen

⁷⁴ Türkçe Sözlük , s. 832.

değişikliklerden hareket edilmiştir. Yıldızlar ise ekmek kırıntıları olarak düşünülebilir:

Hân-1 Hâkdur bu felek mihr ile mehdür iki nân
Mihre kimse değmemişdür ortada meh toğrananY.,603-Mkt.20/1

Ayrıca Hz. Peygamber'in Şakku' l-Kamer mucizesinden mülhem olarak ay, gökyüzü sofrasında ortadan kesilmiş vaziyette duran, beyaz bir ekmek olarak tahayyül edilmiştir:

Sımât içinde kesük yatur idi nân-ı sefid
Benân-ı mu'ciz ile şanki oldı bedr dü-nîm Y.,154-Msmt.6.III/2

Yıldızların meze veya çerez olarak düşünülmesiyle de gökyüzü-sofra münâsebeti kurulmuştur:

Sımât-1 meclisünde nûkl-i encüm geçmedi hâra
Habâb-ı sâgar-ı bezmün begenmez çarh-ı gerdâni H.,63-K.22/7

160 - Su

Gökyüzünün suya benzetilmesi renginin maviliği ve parlaklığı sebebiyledir. Aslında gökyüzü vazo içindeki suya benzetilmiştir. Ay ise bu suya konulmuş gül olarak tahayyül edilmiştir:

Temâşâ eyleseñ her mâh-peyker
Şuya konmuş gül-i ra'nâya beñzer Y.,235-Ş.1/109

Yıldızların su perileri olarak hayâl edilmesiyle de gökyüzü-su münâsebeti kurulmuştur:

Peri-simâlar âb-ı dil-güşâda
Görinür şanki yıldızlar semâda Y.,235-Ş.1/110

161 - Şâh, padişah

Gökyüzünün padişah olarak tasavvur edilmesinde en büyük rolü, insanlara hükmettiği telâkkisi ve onlara tesir ettiği düşüncesi oynar. Câmilerin minâreleri ile kubbeleri harflerle ifâde edilecek olursa minâre elif, kubbe he (o) dir. Dolayısıyla âh (ol) ortaya çıkar. Bu da bir feryâdın, yalvarışın ifâdesidir. Ayrıca beyitte geçen elif harfi tende açılan yaralara da benzetilerek âh dolayısıyla çekilen ızdırap anlatılmak istenmiştir. Burada felek padişahının Edirne'ye acıması için yalvarış söz konusudur:

Her menâr oldu Stanbul'un teninde bir elif
Rağm kılmaz mı şeh-i gerdün cenâb-ı Edirne H.,362-G.32/5

162 - Şehir

Gökyüzü genişliği bakımından şehir olarak düşünölmüştür. Sevgili atına binerek şehirde dolaşmaktadır. Nasıl ki âşıklar şehir içinde sevgilinin atının nal izlerini ararlarsa, gökyüzünde de yıldızlar hilâli gözlerler. Burada yıldız-âşık, hilâl-nal izi benzetmesiyle gökyüzü-şehir münâsebeti kurulmuştur:

Uşşak şehir içinde arar na'lceñ izin
Gözler nücüm gökde hilâli taraf taraf H.,225-G.3/2

163 - Şişe

Gökyüzü rengi, parlaklığı ve yuvarlaklığı itibarıyla şişeye benzetilmiştir. Yıldızların taş olarak düşünülmesiyle de çocukların gökyüzü şişesini taşlaması hayâli göz önüne gelmektedir. Burada sosyal hayatta, çocukların yere koymuş oldukları bir şeyi nişan alarak taşla onu kırmak suretiyle oynadıkları oyunu da hatırlamak mümkündür:

Rize-i seng-i havâdişdür kevâkib şandugûn
Atılır eţfâl elinden **şişe-i ecrâmına** N., 179-Tk. II/19

Ayrıca âşığın âh taşları da gökyüzü şişesine atılmaktadır:

Bağruña taş bas felâhun gibi ol sergeşte kim
Eyleye senden hâzer 'âşık **sıplıhrûn şişesi** H.,400-G.20/3

Gökyüzü şişenin kırılıp yeryüzüne dökülmesi ise kar yağması ile tasvîr edilmektedir:

Ol gice olmuşdı pür yâh- pâreden rûy-ı zemin
Şanmış idüm **şişe-i gerdûna** gelmiş inkisâr N.,173-Tk.1/31

Gökyüzü bazen de içinde gül suyu bulunan bir şişe olarak tahayyül edilmiştir. Bu da şafak vakti renginin kızılığî dolayısıyla gül suyunun rengine benzetilmesiyle alâkalıdır:

Yüzün şuyunu felek yere dökmesün hâzer et
Bu şişelerde anı kıl nihân gülâb gibi H., 394-G.7/4

Ayrıca gökyüzü içine nergis, gül gibi çiçekler konulan bir şişe, olarak da düşünölmüşür. Bunda gökyüzünün parlaklık ve renk bakımından cam şişeye benzetilmesinin yanısıra güneşin nergise benzetilmesinin de rolü büyüktür:

Ol seher **şişe-i çarha** kodılar bir-nergis
Ki nazar ehli anuñ şun'ına kaldı hâyrân N.,124-K.XL/4

164 - Tabak

Gökyüzü-tabak münâsebeti yuvarlaklık ve derinlik itibarıyla kurulmuştur. Göklerin yedi kat olduğu telâkkisi ise yedi tabak hayâlini getirir. Bu yedi tabağın inci ile dolu olup kıyamette bunların, memduhun atının ayağına saçılması bir yüceltme unsuru olarak kullanılmıştır.

Dem-i rihletde olur atun ayağına nişâr
Pür olup encüm-i dürrî ile bu **yidi tabak** Y., 127-K.32/13

165 - Tâc

Gökyüzünün tâc olarak düşünölmesinde yüksekte olduğunun yanı sıra kubbe şeklinde kabul edilişi ile renginin beyazlığı ve parlaklığı da rol oynar. Gökyüzü, yıldızların şahı olan güneşin tâcı olarak tasavvur edilmiştir. Aynı zamanda güneşin şeyh olarak tahayyül edilmesiyle de gökyüzü, şehlerin tâcı olan sarık veya terek şeklinde düşünölmüşür:

Güneş gibi başına **âsumâni tâc** itmiş
Kerâmet ile şanasın ki şeyh-i ' irfândur Y.,31-K.4/3

Gökyüzü kubbesi, âşık için ıztırab tâcı olmuştur. Hilâl, ayrılık gecesinde âşığa kılıç çekmektedir. Kılıç savaşta kullanılan bir âlettir. Buradan hareketle azap tâcı olarak miğfere gidilebilir. Nitekim miğfer, demir, çelik gibi madenlerden yapıldığı için ağır olan bir başlıktır. Uzun müddet kafada kaldığı

takdirde rahatsızlık verir. Felek de insanlar üzerindeki menfi tesirleri sebebiyle azap veren bir tâc olarak düşünölmüş olabilir:

Fürkat şebinde tig çeker mâh-ı nev baña
Tâc-ı 'azâb olur görinen kûbbe-i semâ Y.,204-Msmt.31.IV/1

166- Taht (serir)

Gökyüzü, yüksekliği bakımından tahta benzetilmiştir. Genellikle yüceltme unsuru olarak kullanılmıştır. Memduhun ve sevgilinin tahtı olarak düşünölmüştür. Sevgili güzellik ülkesinin padişahıdır. Yıldızlar onun askeri, felek tahtı, güneş ve ay ise kapısında bekleyen iki çavuştur:

Sen şeh-i hüsne felek taht ü sipâh oldı nücûm
Mîhr ile mâh kapuñda iki çavuşuñdur H.,147-G.51/4

Ayrıca felek ay sultanının tahtı olarak da tahayyül edilmiştir:

Şeb ki meh geçdi felek tahtına sultân-şekil
Oldı her kevkeb-i rahşân aña a'yan şekil H.,27-K. 8/1

Gökyüzü aynı zamanda Hz. İsa'nın tahtı olarak da değeriendirilmiştir. Burada Hz. İsa ile dördüncü kat felek münâsebeti aklımıza gelmektedir:

Âsumânî câmesin geyse n'ola ol pâdişâh
Bir Mesihâdur ki aña âsumân olmuş serir Y.,365-G.132/3

Diğer taraftan kamerin memduhun tâcı olarak tasavvur edilmesiyle de gökyüzü-taht münâsebeti kurulmuş olur.

Biri pîridür ol şâh-ı cuvân-baht
Kamer tâc oldı aña âsumân taht Y.,262-Ş.2/205

Gökyüzü, renginin yeşil olarak tasavvur edilmesiyle zümrüd taht olarak düşünölmüştür. Buradan hareketle ayrıca, tahtın değeri taşılarla süslendiği gerçeğini de hatırlayabiliriz. Zirâ padişahların tahtı kıymetli taşlarla süslü olur. Doğunun padişahu olan güneş her sabah zümürürüd tahtına oturmaktadır:

Nitekim her seher olup muzaffer husrev-i hâver
Geçüp taht-ı zümürürüd üzre teşrif ide erkânı N.,137-K. XLV/26

167-Tandır (tennür)

Gökyüzü, kubbeli şekli, derinliği ve renginin şafak vakti almış olduğu kıvıllık sebebiyle ateşlenmiş ve ters dönmüş bir tandır olarak tasavvur edilmiştir. Tandırda genellikle saman yakılmaktadır. Yıldızlar da gökyüzü tandırında yakılan saman olarak düşünölebilir. Güneş ise her sabah yıldız harmanına ateş salıp onu tutuşturur. Şafağın kıvıllığı tandırdan çıkan alevler şeklinde tasvir edilmiştir:

Her sehergeh hürmenine kâinâtuñ od şalar
Pertev-i hür kim çıkar bu ser-nigün tennürdan H.,321-G.47/3

Tandırdaki ekmeğin pişirilir. Güneşin ekmeğe benzetilmesi, gökyüzü ile tandır münâsebetini daha belirgin hâle getirir. Beyitte bu münâsebet ile birlikte aşığın sinesi ile tandır arasında ve sinedeki yara ile ekmeğin arasında da benzerlik kurulmuştur:

Sinesinde dâğına küynüklü nânum var diyen
Âfitâbuñ kırsunu tennûruna nân istemez H. 210-G. 32/5

168- Tarla (kışt-zâr, mezra')

Gökyüzü genişliği, renginin koyuluğu ve yıldızların dâne olarak düşünülmesiyle tarlaya benzetilmiştir. Hilâl de bu dâneleri biçmeye yarayan oraktır.

Hayâli istemez **gök mezra**'ın dâs-ı hilâlin hem
Ne kârına yarar anuñ ne çifti ne orâğdur H., 150-G.57/5

Ayrıca felek de emel tarlasında yetişen ömür mahsulünü biçen bir orak olarak tasavvur edilmiştir. Bu da feleğin insanlar üzerindeki tesirinden kaynaklanmaktadır:

Kışt-zâr-ı emele dâne dökersin dahı sen
Biçmege dâs-ı felek haşıl-ı 'ömrüñ ma'ıl N.,399-G.283/2

169 -Tas

Gökyüzü, kubbe gibi olan şekli itibarıyla tasa benzetilmiştir. Rengi ve çeşitli durumlarıyla da tasla ilgili bazı hayâllere vesile olmuştur. Bazen ters dönmüş bir tas olarak düşünülmüş ve içi zehirle dolu olarak tahayyül edilmiştir. Bunda da feleğin insanlara menfi tesirleri olduğu telâkkisindedir. Hatta halk arasında, hayatından mennun olmayan insanların çok sık kullandığı "felek zehir kattı aşımıza" ifâdesi de buradan kaynaklanmaktadır diyebiliriz:

Ey Fuzûli zehr-i kâhr ile doludur **taş-ı çerh**
Çekmez anuñ kâhrını her kim çeker bir dolu taş
F., 248-G. CXXIV/7

Feleklerin yedi kat olduğu telâkkisi ise yedi tas hayâlini getirmiştir. Kayan yıldız bu yedi tasdan geçen zehirdir. Seyyareler bu zehri içen derd ehlinin gözyaşları, sabit yıldızlar ise onların sinesindeki yaralardır :

Göz yaşı seyyârelerdür dâğı sinem şâbitât
Ehl-i derde **yidi taşdan** geçmiş âğudur şihâb Y.,295-G.24/5

Tavla oyunu vasıtasıyla da gökyüzü ile tas arasında münâsebet kurulmuştur. Bilindiği gibi tavlada hile yapılmaması için tasla zar atılması geleneği vardır. Zarlar tasın içine konulunca ses çıkarır. Felek tasın zarları ise âşığın âh ü zârıdır. Zâr kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Nerd-i belâda yendi beni lu'b ile felek
Çıñratsa **taş-ı çarhı** yiridür bu âh ü zâr Y.,162-Msmt.7.IV/5 (Dn)

Gökyüzü, kına gecesinde içine kına konulan bir tas olarak da düşünülmüştür. Bu hem şekil ve hem de renginin yeşil olarak kabul edilmesiyle kurulan bir münâsebettir. Kınanın renginin kırmızıya dönmesi ise şafakla ilgili olarak düşünülmüştür. Kına gecesinde ay câriyesi mum tutarak felek taşı içinde şafak kınasını hazırlamıştır:

Hınna gicesi şem' tutup câriye-i mâh
taş-ı felek içre şafağı kıldı müheyyâ N.,15-K.III/11

170 - Tavan (sakf)

Gökyüzü kavisli şekli ve yüksekliği bakımından çatı olarak tahayyül edilmiştir. Dünya bir virâne, gökyüzü de bu virânenin üzerinde baykuş yuvası olan çatısıdır:

Sakf bu virânenün hep âşiyân-ı büm imiş
Seyrüm oldı dün gece çıkdum sıplıhrün bâmına N.,179-Tk.II/17

171 - Tavus

Tavus, tüylerinin güzelliği, parlaklığı ve renkliliği sebebiyle kuşların en muteber olanlarından biridir. Bu itibarla ve yıldızlı haliyle gökyüzü, güzellik bakımından tavus kuşuna benzetilir. Ancak âşığın âh ateşiyle yanıp kül olmaktan kurtulamaz. Sabah şafak vakti gökyüzünde meydana gelen kızılık felek tavusunun tutuşması, güneş doğduktan sonra yıldızların kaybolması ve kızılığın, yerini maviye ve kül rengine bırakması ise onun yanıp kül olması şeklinde hayâl edilir. Burada pervâne ile ateş münasebetinden mülhem olarak bu hayal ortaya çıkmıştır. Âşığın âh ateşiyle yanıp kül olan felek tavusu, pervânenin kendini ateşe atıp yok olmasına benzetilmiştir:

Korkarın âhum odundan yana **tavûs-ı felek**
Kül eder cismini pervâne kaçan bulsa 'alev H.,342-G.9/4

172 - Tekke, dergâh

Gökyüzü, güneş ve ayın birer ışık dervişi olarak düşünülmesiyle tekkeye benzetilmiştir:

Mihr ü meh iki ışıkdur **tekye-i eflâkde**
Tekyenün kurbanlarıdır geşt edenler hâkde H.,351-G. 18/1

Ayrıca güneşin bir mürşid-i nûrânî yâni bir şeyh olarak tahayyül edilmesiyle de gökyüzü - tekke münâsebeti kurulmuştur:

Hânîkâh-ı çarhda bir mürşid-i nûrânîdür
Nûrdan seccâdesi düşününde seyr eyler güneş H.,15-K.5/4

173 - Terzi

Gökyüzü, kader ile olan münâsebetinden dolayı baht elbisesini kısa biçmiş bir terzi olarak düşünölmüştür. Elbisenin kısa olması uygunsuzluktur. Feleğin de insanlar üzerinde uygun olmayan, ters işleri olduğuna inanılır. Dolayısıyla da gökyüzü ile terzi arasında böyle bir münâsebet kurulmuştur:

Hil'at-i bahtum **felek kütâh biçmiş** âh kim
Yohsa ben teşrif-i lûtfuñla ne geysen yaraşur N.,318-G.147/7

174 - Testi (kuze)

Gökyüzü, şeklinin yuvarlıklığı itibarıyla su testisi olarak hayâl edilmiştir. Bu testinin içindeki suyun menbaı güneştir. Çünkü gece olup güneşin batması üzerine yıldızların çıkması damla damla su sızıntılarına benzetilir. Eskiden su testileri topraktan yapılırdı. Bu testiler bir müddet suyu dışına sızdırırlardı. Dolayısıyla su daima soğuk kalırdı. Bu sebeptendir ki bu tür testiler daha makbuldü. Gökyüzü testisi de güneş çeşmesinin suyunu gizleyip damla damla yıldız sızıntılarını gösterir:

Gizleyüp çeşme-i hürşid şuyın **kûze-i çerh**
Kaşre kaşre kıla encüm reşâhâtın peydâ F.,147-G.XXIII/2

175 - Top

Gökyüzü şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle topa benzetilmiştir. Bu benzetmede hareketliliğin de rolü vardır. Şâir kendi medhini yaparken, kâinâtı himmeti atına meydan ve gökyüzünü de kudreti çevgânına top olarak düşünölmüştür:

Himmetüm raḥşına meydân mâverâ-yı kâinât
Kudretüm çevgânına gerdûn-ı gerdân oldu top H., 110-G.1/4

176- Tuzak (dâm)

Gökyüzü, yıldızların dâne olarak düşünölmesiyle tuzak şeklinde tasavvur edilmiştir. Çarhın, insanı yıldızların seyri ile oyaladığını söyleyen şâir, aslında anlayana bunun tuzak olduğunu ve yıldızların da bu tuzağın taneleri olduğunu ifade ediyor:

Aslında burada anlatılmak istenenin, kâinâtın sırlarla dolu olduğunu ve insan aklının bu sırları idrâk edemeyeceği olduğunu söyleyebiliriz:

Seyr-i nücüm ile oyalar halkı çarḥ-ı dîn
İdrâki olan âdeme ol dâm u dânedür Y.,335-G.86/3

Gökyüzü- tuzak, yıldız- dâne münâsebetinden dolayı ayrıca tuzak ile kuş avlama geleneğine de işaret vardır:

‘Aynuma gelmez nücüm ile sipîhrün zîneti
Şahbâz-ı ışık olan bakmaz bu dâm u dâneye Y.,539-G.422/4

177 - Tûlbend (dülbend)

Gökyüzü ile dülbend arasındaki münâsebet mavi renk ve düzlük itibarıyla kurulmuştur. Sevgili başına mavi renkli bir dülbend bağlamış olarak tasvir edilmiştir. Sevgili ise güneştir. Gökyüzü, güneş güzelinin mavi renkli dülbendidir. Bu beyitte güneşin dördüncü kat felekte bulunduğuna da işaret vardır:

Görenler nîlgün dülbend ile yâr-ı meh-rûyu
Şanur dördüncü kat gökden göründi mihr-i raḥşanı H.,426-G.72/4

178 - Uçurtma (kâğıd uçurma)

Gökyüzü, hareketliliği düzlüğü ve parlaklığı sebebiyle kâğıt uçurtmaya benzetilmiştir. Uçurtmalar çeşitli renklerde ve şekillerde kâğıttan yapılmaktadır. Bazen bunların üzerleri çeşitli nakışlarla süslenmektedir. Beyitte doğrudan doğruya geçmese dahi bu hayâlde, yıldızlarla beraber gökyüzünü, süslü bir uçurtmaya benzetebiliriz. Uçurtmalar bir ipe bağlıdır. Gökyüzü uçurtmasının ipi ise aşğın âhıdır. Uçurtma geleneği bugün de devam etmektedir:

Alahî âhımı benüm o melek
Kâğıd uçurtmasına döndü felek H.,247-G.21/1

179 - Ülke (mülk)

Gökyüzü uçsuz bucaksız sonsuzluğu ile çok büyük bir ülke olarak tahayyül edilmiştir. Bu hayâlde ayrıca, ayın ve güneşin bayrak, alem ve padişah şeklinde düşünölmelerinin de rolü büyüktür. Güneş padişahı her sabah gökyüzü ülkesini ele geçirmek için alem çekmektedir:

Ümid var ki teshîr-i mülk-i 'âlem için
Fezâ-yı çerhde çekdükce âf-tâb 'âlem

F.,66-K.XVI/34

Aşağıdaki beyitte ise şâirin hayatıyla ilgili bir gerçeği görüyor ve onun padişahın çok yakınında bulunduğunu ve kendisine beğlik dahi verildiğini hatırlıyoruz:

Mâh-i nev altun 'âlem pervâzıdur gülgün şafak
Âsumân ikliminün verildi baña begliği

H.,401-G.22/2

180 - Yay (keman)

Gökyüzü şeklinin kavisli kabul edilmesi sebebiyle yaya benzetilmiştir. Eski edebiyatımızda gökyüzü bu hayâlle çok kullanılmıştır. Bunun sebebi de gökyüzüyle ilgili mevcut telâkkilerdir. Bunlara göre felek, insanların kaderinde genellikle menfi rol oynamaktadır ve dolayısıyla de sık sık şikâyet edilmektedir. Gökyüzü yayından insanlara gam, keder ve kazâ okları fırlatıldığı ve bu sebeple gökyüzünün her türlü kaza ve belâya sebep olduğu zannedilmektedir. Bu itibarla beyitlerde umumiyetle gökyüzü yayı, kaza oku ile birlikte zikr edilmiştir:

Ebrûlaruñı görmek olurdu baña nasib
Kavs-i felekden inmise ger nâvek-i kazâ

Y., 621-K.24/5.

Gökyüzü yukarıda belirtilen sebepler yanında memduhun yayını yüceltmek, onun kadrini medh etmek maksadıyla da kullanılmıştır. Memduhun yayının gökyüzü gibi büyük ve sert olduğu, bu sebeple ondan başka kimsenin çekemeyeceği ifâde edilmiştir:

Dem-â-dem yire düşmez atduğı ok
Felek gibi anuñ yayın çeker yok

Y.,260-Ş. 2/177

Gökyüzü ile yay arasında münâsebet kurulurken beraberinde ok da kullanılmıştır. Bu ok kimi zaman bir servi, kimi zaman sevgilinin gamzesi, kimi zaman da âşîğın âhıdır. Âşîğın vücudu da üzüntüden gökyüzü yayı gibi iki büklüm olmuştur:

Kavs-i semâya döndi vücûd-ı za'ifümüz
Ebrûsı gibi ye'si ile olmuşuz dü-tâ

Y.,163-Msmt.7.VI/4

Gökyüzü yayı, bir başka hayâlle hallaç yayına benzetilmiştir. Felek, yayıyla gökteki bulutları pamuk gibi atmaktadır:

Meger kavs-i felek olmuş kemânı
Atar her yaña ebr-i âsumânı

Y.,263-Ş. 2/209

Yahyâ Beğ, Dîvânı'nın dibâcesinde eserini övmek için her harfine ayrı bir değer vermiştir. Lâmelifleri Hz. Ali'nin kılıcına benzettiği bir beyitte, ya (y harfi) ları da gökyüzü yayına benzetilmiştir. Bu benzetme şekil yönündedir:

Her görinen lâmelifi Zü'lfikâr
Yâları kavs-i felek-i nâmdâr

Y.,12-D.14

181 - Yedi başlı ejder (ejdehâ-yı heft-ser)

Gökler, eski astronomi bilgisine göre yedi kat olduğu telâkkisine istinâden ve hareketliliği sebebiyle yedi başlı bir ejdere benzetilmiştir. Masallara göre ejderin kötülük yapmasına mâni olmak için her gün bir insan kurban edilir.

Her gün insanların ölmesi, yedi başlı felek ejderinin onları yemesi olarak tahayyül edilmiştir:

Bir yidi başlu ejder imiş yer gibi felek
Âdem vücûdî aña dem-â-dem gîdâ imiş Y.,160-Msmt.7.II/2(Dn)

182 - Yelken (bâdbân)

Gökler, hareketliliği sebebiyle yelken olarak düşünölmüştür. Ayrıca eskiden atlas kumaşından yelken yapıldığını da hatırlıyacak olursak bu münâsebet daha da kuvvetlenecektir. Dokuz kat olduğu telâkkisinden dolayı da gökler âşk deryasına gark olmuş dokuz kayak ve dokuz yelkene benzetilmiştir:

İşkda demler düşer nüh zevrâk u nüh bâdbân
Bir gedânuñ ğark olur deryâ-yı istiğnâsına N.,503-G.462/4

183 - Yılan (mâr)

Gökyüzü, şeklinin yuvarlaklığı ve telâkkiye göre zehirli olması bakımından yılan olarak nitelendirilmiştir. Nasıl ki toprak üzerinde kıvrılmış vaziyette duran bir yılanı yaklaşıldığı zaman insanı ısırıp zehirlerse, felek de ondan meded umanları ona yaklaşanları zehirlemektedir. Bu da halk arasında sık sık "felek zehir kattı aşımıza" gibi şikâyetlere sebep olmaktadır:

Yüz sürerken pâyine halkuñ urursın darb-ı niş
Hâkde piçide olmuş mâr imişsin ey felek N.,174-Tk. 1/37

184 - Yuva (âşiyân)

Gökyüzü, yüksekte olması ve şeklinin yuvarlaklığı ile derinliği bakımından yuva olarak düşünölmüştür. Bilindiği gibi kuşlar yuvalarını insanların kolaylıkla ulaşamayacağı yüksek yerlere yaparlar. Güneşin papağan olarak hayâl edilmesiyle, gece kafesinden kurtulan güneş papağanı gökyüzünü yuva edinmiştir:

Âzâd olup yine kafes-i âbnûsdan
Gülzâr-ı arşı tûti-i sebz itdi âşiyân N.,120-K.XXXIX/7

Ayrıca bir başka beyitte de ölüm neticesinde bedenden ayrılan ruhun göğe doğru uçan bir kuş olarak tasavvur edilmesiyle arş, bu can kuşlarının yuvası olarak düşünölmüştür:

Zahmı sûrâhı olup Hâk cânibe muntazır
Murg-ı cânı oldı andan tâyir-i arş-âşiyân Y.,144-Msmt.3-III/3

185 - Yüz (peyker, rûy)

Gökyüzü, renk ve şekil bakımından çeşitli hayâllerle yüze benzetilmiştir. Renk bakımından genellikle kırmızılığı ele alınmıştır. Bir işi yapmak için acele ile hızlı hareket edildiğinde veya hızlı hızlı yüründüğünde ya da koşulduğu zaman yüzde kızarma meydana gelir. Bu itibarla şafaktaki kızılık, feleğin hızlı dönmesi sebebiyle yüzünün kızarmasına benzetilmiştir:

Şafağ degül hareketden kızardı rûy-ı felek
Zamân-ı saltanat-ı şâha itdi isti'câl N.,91-K.XXIX/2

Ayrıca şafaktaki kızılık sebebiyle gökyüzü yanağının kızarması, meleklerin kanlı göz yaşlarının orada görünmesi olarak ifâde edilmiştir:

Ruh-ı gerdûnda her şubh ey şafağ kim cilvegersin sen
Baña kan ağladı hayl-ı melek hûn-ı cigersin sen H.,317-G.38/1

Feleğin insanlar üzerindeki aksi tesiri, onlara yüz vermemesi, yüz çevirmesi, yüz döndürmesi olarak ifâde edilmiştir. Yüz döndürmek deyimine de bu itibarla yer verilmiştir:

Yüzün döndürme bizden ey felek senden recâmuz yok
Keder bulduk senün 'aysûnde nûşundan şafâmuz yok
N.,366-G.229/1

Pervinin yüz üzerindeki benlere benzetilmesiyle de gökyüzü-yüz münâsebeti kurulmaktadır:

Pervini beñzedür **yüzün** üstünde benlere
Meh hırmenine anuñ için od şalar şems H.,211-G.1/4

Gökyüzü, bir başka hayâle tıraş edilen yüze benzetilmiştir. Gece gökyüzündeki yıldızlar sakal olarak düşünülürse, hilâl kılıcı onları tıraş etmektedir. Sakal ve bıyıkları kesilen bir yüz daha aydınlık ve parlak olur. Sabah, gökyüzünün güneş ışınlarıyla aydınlanıp parlaması, bu hayâle göre tıraş olmuş yüz olarak tasavvur edilmiştir:

Âhum odu ışıklıg iderdi kazâ henüz
Tığ-ı hilâl ile felegi etmeden tıraş H.,213-G.3/2

186-Yüzük taşı (niğın)

Günümüzde olduğu gibi eskiden de kıymetli taşlar işlenerek yüzük taşı olarak kullanılırdı. Zeberced de bu tür taşlardandır. Zümrüte benzeyen yeşil renkli bir taştır. Gökyüzü ile zeberced arasındaki münâsebet ise renginin yeşil olması ve parlaklığı sebebiyle kurulmuştur. Ayrıca yuvarlak olması da bunda rol oynar. Gökyüzü-yüzük taşı benzetmesi memdûhun yüzüğünün medhinde yüzük taşı olarak kullanılmıştır:

Burada ayrıca gökler ile mücevherler arasındaki münâsebet de hatırlanabilir. Nitekim eski astronomi bilgisine göre feleklerin her katı bir mücevherden meydana gelmiştir. (Bkz. Gökyüzü - mücevherat bahisi. s.31.)

Ma'ni yüzinde evliyâ mürşid-i râh-ı Muştafa
Hâtemine niğın ider bu felek-i zebercedi Y.,574-G.480/4

187 - Zâl

Hilâlin kaşa benzetilmesi sebebiyle renginin beyazlığından dolayı felek ile doğuştan saçı, kaşı ve sakalı beyaz olan Zâl arasında benzerlik kurulmuştur. Hilâl gökyüzü pirinin ağaran kaşı olarak tahayyül edilmiştir:

Gîsü-yı siyâhı çözülnce şeb-i 'idün
Ebrû-yı sefid eyledi zâhir felek-i Zâl N.,395-G.277/2

Zâl, eski İran kahramanlarından Rüstem'in babasıdır. Felek de gecenin kalkan olarak düşünülmesiyle Zâl'e benzetilmiştir. Güneş ise İsfendiyâr olarak hayâl edilmiştir:

Nitekim her seher tığın çeküp İsfendiyâr-ı mihr
Elinde Zâl-i gerdûnun şeb-i târ ola kalkanı N.,139-K.XLVI/15

Göğe fırlatılan havâî fişeklerin oka benzetilmesiyle de gökyüzü ile Zâl arasında münâsebet kurulmuştur:

Dilâver-i 'alevî gibi her hevâyî fişek
Şalardı Zâl-i semâvâta tîr-i bürrânî

Y.,49-K.9/17

188 - Zırh (cevşen,zırh)

Gökyüzünün zırha benzetilmesi, renginin koyuluğu ve kat kat olması bakımından sağlamlığı itibarıyladır. Bu münâsebete şimşegin ok olarak düşünülmesi de katılmıştır. Zırh, vücudu kılıç ve ok darbesinden koruyacak şekilde sağlam olur. Ancak memduhun oku o derece kuvvetlidir ki feleklerin dokuz kat zırhını delip geçer. Bu hayâl feleklerin dokuz kat olduğu telâkkisiyle kurulmuştur:

Geçer tokunsa tokuz cevşenine eflâkûn

Kemândan çıkıcağ anda tîr-i berk-i hadeng Y.,157-Msmt.6.VII/5

Ayrıca Mirâc hâdisesine işâretle Hz.Peygamber'in arşa yönelerek, bir ok gibi feleğin dokuz kat zırhını geçtiği anlatılmaktadır:

Toğrıldı hemân tîr gibi cânıb-i 'arşa

Geçdi bu tokuz kat zırh-ı çarhı hemânâ

Y.,19-K.1/23

189 - Zikir Halkası

Gökyüzünün zikir halkası olması şekil itibarıyladır. Dergâh, tekke vs. gibi yerlerde dervişler toplu olarak zikir edecekleri zaman bir halka meydana getirirler ve bu halkayı hiç bozmadan hem zikir eder ve hem de dönerler. Hareket unsuru da gökyüzü-zikir halkası benzetmesinin diğer bir yönüdür:

Halka-i zîkr ile cevân ider ol mâh-cebin

Şanasın bedr-i tamam ile döner çarh-ı berin

Y., 497-G.348/1

Gökyüzü zikir halkasının dervişleri meleklerdir. Burada meleklerin göklerde ikâmet ettiği inancına da işâret edilmiştir:

Felekdür halka-i şöbet hemânâ

Meleklerdür dönen aşhâb-ı takvâ

Y.,234-Ş.1/98

Hız. Peygamber Efendimiz ashabını sık sık etrafında toplayıp neyi nasıl yapmaları gerektiğini öğretmiştir. Bu sebeple meclis kurmak sünnet olarak kabul edilmiştir. O'nun meclisi "meclis-i a'zâm"dır. Bu sebeple felekte kurulan meclis Hz. Peygamber'in meclisine benzetilmiştir:

Vücûb-ı sünnetine Muşafâ'nuñ itdi şürû'

Düzetdi çarh-ı felek gibi meclis-i a'zâm

Y.,155-Msmt.6.V/2

190- Zindan

Gökyüzü, karanlık bakımından zindana benzetilmiştir. Bu benzetme Hz. Yûsuf kıssasından mülhem olarak yapılmıştır. Burada Hz. Yûsuf'un zindana atılması hâdisesine telmih vardır. Bu münâsebet ayın Hz. Yûsuf olarak düşünülmesiyle kurulmuştur:

Görünme cân gibi kendüni görme
Meh-i Ken ân gibi zîndâna girme

Y.,544-G.429/6

II - Yıldızlar

A - Yıldızlarla İlgili Gerçek Husûsiyetler

Beyitlerde genellikle yıldız, kevkeb, nücüm, ahter ve sitâre adlarıyla yer alan yıldızlar ışıklı oluşları, çoklukları, gökyüzünde oluşları ve çok küçük görünüşleri gibi daha bir çok husûsiyetleriyle gerçek manâda kullanıldıkları gibi değişik hayâllere de konu olmuşlardır.

1- Eski Astronomi Bilgisine Göre Yıldızlar

Yıldızlara tapan Nebâtiler tarafından tadvin edilmiş olan ve ilm-i tencim, ilm-i nücüm, ilm-i hey'et gibi isimlerle ifâde edilen eski astronomi bilgisi, yıldızların hareket ve vaziyetlerinden ahkâm çıkarmak ilmidir. Bu sebeple "İlm-i ahkâm-ı nücüm" olarak da anılır⁷⁵.

Eski astronomi telâkkisine göre yıldızların insanlar üzerinde tesiri olduğuna inanılırdı ve bu da oldukça yaygın bir inanıştı. Bu telâkki şöyle izâh edilebilir: Dokuzuncu gök dönerken diğer felekleri ve dolayısıyla yıldızları da beraberinde döndürmektedir. Yıldızlar bu esnada birbirlerine yaklaşırlar veya uzaklaşırlar. Bazen de bir burçta birleşirler. Eski inanca göre bu durum, insanların kaderine tesir etmektedir. İslâm dîni bu telâkkileri "küfr" addetmesine rağmen⁷⁶ yine de zamanımıza kadar devam edegelmiştir. Yaptığı bu tesirin müsbet veya menfî oluşuna göre de sa'd (uğurlu) veya nahs (uğursuz) sayılmaktadırlar. Bu sebeple de "necm-i tâli", "ahter-i ikbâl", "ahter-i mes'ud", "yıldızı yâr olmak" vs. gibi ifâdelerle kutluluğu yâni bahtın iyi olması,

Evc-i şerefde zâhir olup **necm-i tâli**ün
Kıldı bürüc-ı şems-i sa'âdetle iktizâ

Y.,103-K.24./24

"yıldızı düşkün", "bed-ahter" gibi ifâdelerle de kutsuzluğu, yâni bahtın kötü olması anlatılmak istenmektedir:

Cânım acıtdı çarh-ı **bed-ahter** cefâ ile
Bir reml kıl baña ki bula cân u dil şafâ

Y.,102-K.24/18

Yine eski inanca göre insan, doğum anında hangi yıldızın tesirinde kalırsa, yıldızın durumuna göre, bahtı açık veya kapalı olur. Eğer uğurlu bir yıldızın tesirinde doğmuşsa o insan için "yıldızı yüksek", "yıldızı parlak", "bülend ahter" gibi tâbirler kullanılır. Yârin yıldızı o kadar yüksektir ki ay ve güneş onun eşiğinde kulluk ederler:

Yârün **sitâresi** niçe katı bülend olur
Kulluğ ider işigine hürşid mâh ile

N.,498-G.453/3

Eğer nahs (kutsuz) bir yıldızın tesirinde doğmuşsa o insan için "bed-baht, "baht-ı siyah" gibi ifâdeler kullanılır. Bu kişinin hayatı boyunca çeşitli zorluklarla karşılaşip mutsuz olacağına inanılırdı. Nevî bunu,

Ne kevkebümde sa'âdet ne tende şîhhat var
Bitürdi kahr zemîn cevri âsumân ser-ber

N.,56-K.XVI/40

⁷⁵ Agâh Sırrı Levend, a.g.e. s. 197.

⁷⁶ Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ank.1973, s. 432

diyerek ifâde etmeye çalışmıştır. Yahyâ Beğ ise tâlih yıldızının bir gün açılıp parlayacağından ümidini kesmemektedir:

Duşanmaz dâm-ı ikdâmına halkuñ çeşm-i şehbâzum
Sîtârem açılır bir gün benüm ammâ zamân ister Y.,325-G.70/5

Ayrıca şâirler memdûh için duâ ederken de "kevkeb-i tâli'ün sa'id olsun",

Husrevâ devletûñ mezîd olsun
Kevkeb-i tâli'ûñ sa'id olsun N.,586-Mkt.57/1

veya "âsitânundan sa'âdet yıldızı dûr olmasun" diyerek iyi dileklerde bulunurlar:

Âsitânundan sa'âdet yıldızı dûr olmasun
Germ olup gün yüzlüler hûsnine mağrûr olmasun
Y.198-Msmt.25-IV/1

Yıldız, bazen bir insanın mertebesini ifâde etmek için de kullanılmıştır. İyi bir hasleti sebebiyle bulunduğu toplum içinde en iyi mertebeyi, itibârı kazanmış olan bir kimse için "ahter-i burc-1..." ifâdesi kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de Fuzûli - Sultan İbrahim'in hikmetli oluşunun mertebesini "ahter-i burc-1 hikmet" diyerek belirtmiştir. Ayrıca Hz. İbrahim'in adaşı olduğunu da belirterek medhetmiştir:

Semiyy-i Halil-ahter-i burc-1 hikmet
Ki raşşınadur gâşiye-keş yüz Edhem F., 90-K.XXVII/20

Bir çok beyitte güneş doğunca yıldızların kaybolmasına işâretle güneş ile yıldızlar beraber zikredilmektedir. Bu hâdiseye göre yıldızların görünmez olması değişik şekillerde ifâde edilmektedir. Bu ifâdelerden bazıları "yıldızların batması", "encümün ölmesi", "kevâkibin tükenmesi", "yıldıza zeval gelmesi"dir. Aşağıdaki beyitte bu durum seher vakti güneşin ışıklarının görünmesiyle yıldızların kendilerini yere atmaları şeklinde tasvir edilmiştir. Burada ayrıca kıyâmette yıldızların yere döküleceği hâdisesini hatırlamak da mümkündür (Bkz.s.112):

Vaqt-i seherde pertev-i ruhın görüp
Cân atdı düşdi yire kamu encüm-i semâ Y.,104-K.24/33

Hayâlî Beğ ise bir beyitte güneş ışığını Hakk'ın nûruna ve insan vücudunu da yıldızlara benzetmiştir. Nasıl ki Hakk'ın nûru insan vücudunda tecelli etmiş olsa vücuddan eser kalmazsa, güneş ışığı belirince de yıldızlar görünmez olur. Görünen sadece güneş ışıklarıdır:

Tecelli kılsa nûr-ı Hak eser kalmaz vücûdumdan
Kevâkib mahv ider kendin güneşden olsa fer peydâ
H.,108-G.23/4

Buna mukabil yıldızlar batmadan güneşin doğamayacağı da belirtilmiştir. Fuzûli'nin bir beyitinde ifâde ettiğine göre nasıl ki çiçekler dökülmeyince ağaç meyve vermezse, yıldızlar batmayınca da güneş doğmaz. Burada yıldızlarla çiçekler ve güneş ile de meyve arasında ilgi kurulmuştur. (Bkz. ilgili maddeler)

Dükenmeyince kevâkib güneş tulûf itmez
Tökülmeyince şükûfe nihâl ber virmez F.,482-Mkt.XIV/3

Ayrıca yıldızlarla ayın bir arada bulunması da bir çok beyitte işlenmiştir. Mütâakib beyitte de Yahyâ Beğ, hilâlin yıldızlara yakın olduğunu ifade etmektedir:

Kılıç muraşşâ' u hañçer bi-'aynihi meselâ
Nücûma oldu muķârîn hilâl-i nûrânî Y.,99-K.23/13

Ayrıca yıldızların yerinin gökyüzü olması, yakıcı olmaları, aydınlatıcı olmaları ve çok olmaları gibi bazı özellikleri de beyitlerde sıkça konu edilmiştir. Meselâ, yıldızlar ile âşîğın âh ateşinin kıvılcımları arasında bir ilgi kurularak göğ'e yükselen âh kıvılcımı gibi yıldızların da yerinin gökyüzü olduğu belirtilmektedir:

Çıkısa eflâke nola âteş-i âhum şereri
Çerh'dür **encûm**-i seyyârenüñ ey mâh yeri B.,206-G.198/1

Telâkkiye göre yıldızlar yanmaktadır. Şâir, hüsn-i ta'lil yaparak onların bu hâlinin âşîğın âh yıldırımının eseri olduğunu ifade etmektedir. Âşık sevgilisinin hasretiyle o kadar çok âh çekmektedir ki göklere ulaşan âh yıldırımını yıldızları tek tek tutuşturup yakmaktadır:

Felekde berk-i âhumdan serâser yandı **kevkebler**
Kalan odlara yanmış kevkeb-i baht-ı zebûnumdur F.,211-G.LXXXVII/3

Yıldızların gökyüzünde hareketsiz olarak durduğu görülür. Arada bir yıldız kayması denilen hâdise olmakta ise de ekseriyetle sabittirler. Bu sebeple onlara "sabite" de denilmektedir. Şâir, aşk ızdırabı sebebiyle kıvranan yâni hareket hâlinde olan vücudunu gökyüzüne, göğsündeki yaraları da yıldızlara benzeterek, gökyüzünün hareketli, yıldızların ise sabit olduğuna işaret etmektedir:

İşk sergerdânyem göksümde miñ miñ dâğlar
Bir sipihr-i sâ'irem şâbit cemî'-i **ahterüm** F.,332-G.CCVIII/4

Yıldızlar ışıklı olmalarından dolayı gece yol tâyininde yardımcı olurlar. Bu özellikleri sebebiyle de çeşitli hayallerle beyitlerde yer alırlar. Âşîğın sevdiğine kavuşup vuslata erememesi, kendisine yol gösterecek bir yıldızın bulunmamasındandır:

Yıldızı yok n'eylesün râh-ı vişâle gitmege
Reh-nümâsı 'âşîkuñ tâb-ı çerâğ-ı âh olur N., 327-G.162/4

Hak âşîğına aşk yolunu gösteren de yıldıza benzetilen göz yaşlarıdır:

Nev'î'ye gösterüp reh-i 'ışkı **nücûm**-ı eşk
Gûyâ tarîk erenleridür pîre çekdiler N.,277-G.79/5

Ayrıca yıldızların beyitlerde en çok sözü edilen özelliklerinden birisi de çokluklarıdır. Aşağıdaki beyitte buna işaretle aynı zamanda tezâdi olarak ayın da bir tane olduğu belirtilmiştir:

Cân-ı 'âlem şûretâ çokdur velî canânı bir
Nice yüz biñ encûmüñ oldu meh-i tâbânı bir H., 155-G. 67/1

Yıldızların bu çokluğu ve dağınıklığı, âşîğın perişan hâlinin ifâdesi olarak da konu edilmiştir:

Hâlûmi mihrûn perîşân eyledi encûm gibi
Mâh-ı nevdür kâmetüm yaşum Şüreyyâdur begüm

Y.,449-G.267/4

Ayrıca bulutlu havalarda yıldızların görünmemesi de çeşitli hayâllerle ifâde edilmiştir. Meselâ, en çok işlenen hayâle göre yıldızların görünmesini engelleyen, onlara perde çeken şey, âşığın göğe ulaşan âh dumanıdır:

Gözden şakınur hâk-i derin beñzer o mâhın
Âhum düttünü perde çeker yılduzum üzre

B.,174-G.145/4

İlm-i nücûm ile ilgilenip, onu iyi bilenlere "müneccim" denir. Müneccimler yıldızların hayâllerini gözlerler ve onlardan hüküm çıkarırlardı. Ancak daha sonraları gelecekte de haber verme gibi bir davranış içine girdikleri için yasaklanmıştır. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, müneccimlerden kendi hâlini sormaktadır:

Sordum ahvâlûmi 'ışkında müneccimlerden
Bağdılar tâli^c evine didiler kan görünür

F.,232-G.CVIII/5

İlm-i reml, kendine mahsus bazı şekiller vasıtasıyla hükümler çıkarmak ve böylece murat ve niyetleri haber vermek ilmidir. Vaktiyle bu şekilleri, parmakla kum üstüne çizdikleri için kum demek olan reml kelimesini isim olarak kullanmışlardır. Bu şekillerin anâsır-ı erbaâ ile seyyâreler ve burçlarla olan nisbetleri hesap edilerek bunların tahlili yapılır ve hükümler çıkarılır⁷⁷.

Yıldızlarla ilm-i remlin münâsebeti yıldızların noktaya benzetilmesiyle kurulmaktadır. Aşağıdaki beyitte Hayâlî, herkesin anlayamayacağı incelikteki sözleri anlayabildiğini ancak remmâl olmadığını ve bu sebeple kendisine yıldızların eşkâlinin sorulmamasını istemektedir:

'Arz etme baña 'ukde-i eşkâl-i nücûmu
Ben nükte -şinâsem beni remmâl mi şandun

H.,240-G.6/2

2 - Yıldızlarla İlgili Dini Unsurlar

a- Kıyâmet

Yıldız ile kıyâmet arasında ilgi vardır. Kıyâmet günü yıldızlar, gökten yere dökülecektir. Bu hâdise Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiştir⁷⁸. Nev'î, bir beyitinde buna işâret ederek âşığın göz yaşlarıyla kıyâmet günü dökülecek yıldızlar arasında ilgi kurar. Âşığın sinesi, bu yıldızların döküldüğü "çarh-ı harab", âşığın kopardığı nâle de kıyâmet günündeki kargaşa ve feryâda benzetilir:

Kıyâmeti kıparup gam döküldi necm-i sirişk
Bu cism-i Nev'î'yi çarh-ı harâba döndürdün

N.,379-G.249/5

Müteâkip beyitte ise doğrudan doğruya olmamakla beraber, yıldızların hazan yaprağı gibi yere saçılması tasavvurundan da kıyâmeti hatırlamak mümkündür. Gam akşamında âşık o kadar kuvvetle âh çekip feryâd etmektedir ki sesi göğe ulaşınca, onu sarsıp yıldızların hazan yaprağı gibi yere dökülmesine sebep olduğu ifâde edilmektedir:

⁷⁷ Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.220

⁷⁸ Kur'ân-ı Kerim, "Mürselât sûresi", 1-10 ayet, "Tekvir sûresi", 2. âyet

Gam şâmî Hayâlî yeridür **encûm-i eflâk**
Âhumla hazân bergi gibi yere saçılsa.

H.,349-G.13/5

3 - Yıldızlar ve Sosyal Hayat

Sosyal hayatta da yıldızlar, insanlar üzerinde önemli rol oynar. Meselâ, başına sert bir darbe yiyen kişinin gözünün önünde yıldızlar uçuşur. Bu durum yıldızları saymak ifâdesiyle izâh edilir. Ayrıca halk arasında geceleri uykusu gelmeyen bir insana yıldız veya koyun sayması tavsiye edilir. Hep aynı monotonlukta bir iş yapmak insana uyusukluk verir. Sayılamayacak kadar çok olan yıldızları saymaya çalışmak da aynı hâli getirecektir:

Giceler **encûm** şayaram şubha dek
Ey şeb-i hecrûn mânâ yevmü'l-hisâb

F.,150-G.XXVI/5

a - Örf ve Âdetler

Sosyal hayatla ilgili olarak, bir beyitte çiftçilikte "döğen sürmek" âdetine işâret vardır. Döğen (düven, döven...), harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, altında keskin çakmak taşları bulunan ve kızak biçiminde olan bir araçtır⁷⁹. Bu araca at, öküz veya manda gibi hayvanlar koşularak, yığılı bulunan harmanın etrafında döndürülmek suretiyle, harmandan indirilen ekinlerin çiğnenme neticesinde sap ile taneleri birbirinden ayrılır. Bu iş "döğen sürmek" tâbiri ile ifâde edilir. Daha sonra ise rüzgârda savrulmak suretiyle tâne ile saman tamamen birbirinden ayrılır. Aşağıdaki beyitte yıl, kâh ve sümme-i pay kelimelerinin birlikte kullanılması bize bu hâdiseyi hatırlatmaktadır. Gökyüzünde dağınık bir halde bulunan yıldızlar, rüzgârda savrulan saman çöplerine, kehkeşân ise bunlardan ayrılıp sıra halinde yere inen tanelere benzetilmektedir:

Dem-i cevlanda sümme-i pâyi anuñ
Yile virürdi **kâhın kehkeşânun**

N.,167-K.LX/9.

Halk arasında gökyüzündeki yıldızlardan, yıldız tutma âdeti vardır. Tutulan bu yıldızın o kişiye uğur getireceğine inanılır. Aşağıdaki beyitte göze benzetilen nergisin gökyüzünde saâdet yıldızını gözlemesi bu âdetten mülhem olsa gerektir:

Yüri nergis-şifat **necm-i sa'âdet** gözle bâlâda
Ülü'l-ebşâr olanlar Nev'î'yâ a'yânı gözlerler

N.,275-G.76/5

Eskiden Kur'an falı, kitap falı olduğu gibi yıldız falı da bir hayli yaygındı. Bu da yıldızların insanlar üzerindeki tesirine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Bu konuda bir çok eser (falnâmeler) dahi meydana getirilmiştir. Günümüzde de bunun izleri devam etmekte ve "yıldız falı" ismiyle çeşitli dergi ve kitaplar yayınlanmaktadır. Aşağıdaki beyitte Nev'î, sevgilinin yüzündeki beni âşığın tâlih yıldızına benzeterek, fal ehlinin buna bakıp âşığın ahvali ve bahtı hakkında bilgi verdiğini zikr eder. Dîvân şiirinde sevgilinin yüzündeki ben (hal) fitneyi de temsil etmektedir⁸⁰. Burada buna da işâret vardır:

Bildiler fitnesini hâl-i ruhuñdan yârûñ
Kişinüñ **kevkebine** nâzır olur fâl ehli

N.,537-G.523/2

⁷⁹ Türkçe Sözlük s. 424.

⁸⁰ Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Dîvânı'nın Tahlîli*, Ank.1990, s.176

Ayrıca eskiden padişah v.s. gibi devlet büyüklerine ait olan kılıçların saplarının altınla işlendiği ve kıymetli mücevherlerle süslediği bilinmektedir. Bugün ilgili müzelerde bunların örneklerini görmek mümkündür. Bu durum kılıca benzetilen hilâl ile mücevhere benzetilen sa'âdet yıldızının kıran etmesiyle yâni bir araya gelmesiyle ifâde edilmektedir:

Tiğ-1 zerrininde zeyn olan cevâhir şanmañuz
Ol hilâl ile kırân itdi sa'âdet aħteri Y.,46-K.8/17

Bir başka beyitte ise saâdet yıldızının şeref burcuna çıkması ile sarığa çiçek sokma geleneğine de işâret edilmektedir. Burada yıldız-çiçek benzetmesi söz konusudur:

Destâr-ı yâr üzre karar eylese ne var
Bürç-i şerefde necm-i sa'âdet gibi müdâm Y.,440-G.252/4

4- Yıldızlarla İlgili Deyimler

Yıldızlarla ilgili olarak halk arasında çok sık kullanılan bazı deyimler mevcuttur. Bunlar insanın şansının açık veya kapalılığına, bahtının, tâlihinin iyi veya kötü oluşuna göre çeşitli şekillerde değerlendirilen ifâdelerdir. Ayrıca doğrudan doğruya deyim olarak kabul edilmeyen ancak bu şekilde değerlendirebileceğimiz bazı ifâdeler (yıldızın vefâsız olması, yıldızın yumuşak davranması, v.s.) vardır ki onları da burada zikretmek yerinde olur kanaatindeyiz. Önce müsbet daha sonra da menfî mânâda kullanılan deyimler ele alınacaktır.

a - Yıldızı alışmak: Bu da yıldızı sevmek veya yıldızı barışmak ifâdelerinin mânâsında kullanılan bir deyimdir. Yalnız bunda zaman mühimdir. Alışmak zamânâ bağı bir durumdur. Yıldızı alışmak da bir kişiyi ilk görüşte değil de aradan belli bir zaman geçtikten sonra sevmek hâli için kullanılır. Sevdiğine yaklaşmak, ona kavuşmak için o kadar uğraşmasına ve aradan onca zaman geçmesine rağmen onu kendisine yaklaştıramayan âşık bu durumu, yıldızının sevdiği ile alışmamasına bağlamaktadır:

Yılduzum alışmadı çün sen meh-i garrâ ile
Var hemân şimden girü sağ ol begüm vâr ol begüm Y.,219-Mrb.44-II/2

b - Yıldızı barışmak: Bir kişinin karşısındaki insanla iyi anlaşması hali için kullanılan bir deyimdir⁸¹. Fakat burada bunun zıd mânâsı kullanılarak sevgilinin âşık ile yıldızının barışmamasından bahsedilmektedir:

Ey mâh-çihre göremez oldum güneş yüzün
Ben bî-sitâre ile barışmadı yıldızuñ Y.,425-G.227/1

c - Yıldızı düşkün: Talihsizlik mânâsında olan bu deyim de beyitlerde sıkça kullanılmıştır. Genellikle sevdiğine kavuşamayan âşığın durumunun ifâdesinde söz konusu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte de buna işâretle, yıldızın gözyaşına benzetilmesi neticesinde, gözyaşının dökülmesi ile yıldızı düşmek arasında da bir münâsebet kurulmuştur:

Gün yüzün görsem dökülür çeşmümün seyyâresi
Yılduzı düşkün olurmuş 'âşık-ı üftâdenün Y.,426-G.229/2

81 Ömer Asım Aksoy a.g.e. s. 946

ç - Yıldızı kaçmak: Bu ifâde de şansın kötüye gitmesi hallerinde kullanılır. Sevdiğinin, selâmını almadan yanından geçip gitmesine çok üzülen âşık, bu durumu yıldızının kendisinden kaçması olarak nitelendirmektedir:

Yazık degül mi sitârem gibi kaçar benden
Turup selâmumu almaz şefâ'at ile o mâh Y.,507-G.365/2

d - Yıldızı olmamak: Bahtsızlığın, mutsuzluğun ifâdesinde, en çok kullanılan deyimdir. Aşağıdaki beyitte şâir kara günlere kaldığını, gamının hadden fazla olduğunu ve yıldızının olmadığını, zikretmektedir:

Gamum hadden ziyâde yılduzum düşkün sitârem yok
Ne kara günlere kaldum yazuklar baña yazuklar
Y.,199-MSmt. 27-II/2

Bir başka beyitte ise âşık, ay gibi olan sevdiğinin, yanına gelmeyip gönlünü ihyâ etmemesini ve dolayısıyla onu mutlu etmemesini, yıldızının olmaması sebebiyle talihsizliğine bağlamaktadır:

İhyâya gelmedi gice ol mâh-pâremüz
Yokdur bu devr içinde dirîga sitâremüz N.,343-G.190/1.

e - Yıldızı sevmek: İlk defa karşılaşılan bir kişiye karşı sempati duyulması hâlinde kullanılan bir ifâdedir. Âşık sevgilinin yüzünü görünce ona âşık olmuş ve bu gönül derdine şifa olmasını istemiştir. Görür görmez âşık olmasını ise yıldızının sevmesi ile ifâde etmiştir:

Rûy-ı mübârekin göricek sevdi yılduzum
Didüm aña ki hey dil ü cân derdine şifâ Y.,102-K.24/17

Bu deyim sadece Yahyâ Beğ kullanmış ve hem de bir çok beyitte buna yer vermiştir.

f - Yıldızı sönmek: Şânını, şöhretini kaybetmek, itibârdan düşmek demektir⁸². Bu deyim bir toplumda şöhret kazanmış bir kişinin, bu itibârını koruyamaması neticesinde adının silinip gitmesi hâlinde kullanılmış bir deyimdir. Aşağıdaki beyitte bu durum hem yıldızı sönmek ve hem de bahtın ters dönmesi şeklinde ifâde edilmektedir:

Devr-i gerdün muhtelif etvâr-ı 'âlem bî-şebât
Necm-i 'izzet münhasıf baht ise vârun olmada N.,502-G.460/2

Uysurların Türkçe adlarını kullanmaya önem veren ve bunda da son derece başarılı olan Yahyâ Beğ'in deyimler üzerinde de aynı şekilde hâkim olduğunu görmekteyiz. Yukarıdan beri zikrettiğimiz deyimleri en iyi şekilde ve en çok kullanan, tezimiz dâhilinde yine Yahyâ Beğ'dir.

g - Yıldızın yâr olması: Bu ifâde baht açıklığı ve saâdet için kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise padişahın medhinde konu edilmiştir:

Minnet Hudâ'ya baht mûsâ'id sitâre yâr
İkbâl-i Han-Murâd-ı sa'âdet nedim ile B., 158-G.120/8

h - Yıldız yüce: Talihli, kadri-kıymeti çok fazla olan ve çok başarılı olan kişiler için kullanılan bir deyimdir. Fuzûlî, Kânûnî Sultan Süleyman'ın Bağdat

Seferi için yazmış olduğu kasidede onu medhederken "Öylesine yıldızı yüce ki kendisinden öncekilerle daha sonra geleceklerin faziletleri yalnız O'nun şerefli zatının cevherinde toplanmıştır" diyerek onun ne kadar kudretli bir padişah olduğunu anlatmak istemiştir:

Ân büleñd ahter ki fażl-ı evvelin ü âhirin
Yafte der gevher-i zât-ı şerifeş an hişâr F., 47-K.XI / 32.

B- Yıldızlarla İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Yıldızlar çokluğu, küçüklüğü, parlaklığı, yuvarlaklığı gibi bir çok özellikleriyle çeşitli hayâllere vesile olmuşlardır. Bu sebeple de beyitlerde bazen teşbih unsuru olarak, bazen de tevriyeli şekilde kullanılmışlardır.

1- Akça, pul

Sevgiliye benzetilen aya tâlib olan yıldızlar, şekillerinin yuvarlaklığı ve renklerinin gümüşü olarak düşünülmesiyle akçaya benzetilmektedir:

O mâha tâlib olur akçalarla pullarla
Nücûm-ı evc-i semâ ka'r-ı mâda mâhîler N.,283-G.89/4

Aşağıdaki beyitte ise yıldızların akçeye benzetilmesi, altının akçaya bozdurulması durumuyla ifâde edilmektedir. Felek sarrafı, gümüş tenli sevgili olan ay uğruna bütün varlığını sarf etmek düşüncesiyle güneş altınını yıldız akçalarına bozdurmaktadır. Akça, altından daha düşük bir para birimi olduğu için bir altın, birden fazla akça eder. Burada tasavvur edilen durum, güneşin batıp yıldızların doğmasından mülhemdir:

Sim-tenler yolına vârinı harc eylemege
Bozar altını yine akçaya şarrâf-i zamân N.,444-G.359/3

2 - Altın (zer)

Yıldız, renginin sarılığı ve parlaklığı bakımından altına benzetilmiştir. Altın olarak, bir çok maksatla çeşitli yerlerde kullanımına işaret edilmiştir. Genellikle süsleme sanatında mühim yeri vardır. Bazen bir sarayın kubbesinin tezyinatında,

Harem-i kadrine bir günbed-i zerkâr felek
Aña bir tâk-ı murassa' kemer-i kâhkeşân B.,9-K.2/18.

bazen bir varakta,

Yazınmağa mânend-i nazm-ı Süreyyâ
Varaqlar zer-efşân ider çerh-i ahdar B.,14-K.3/24

bazen de memdühun kaftanının nakşında kullanılmaktadır:

Oldı bir altunlu kaftânun semâ-yı pür-nücûm
Kehkeşân olmuş durur ey mâh aña âsitin Y.,64-K.13/19

Bazen yaptığı iyilikler ve güzel ahlâk sebebiyle etrafı tarafından çok sevilen kişiler için "tuttuğu altın olsun" diye duâ edilir. Aşağıdaki beyitte, "elinin altın yıldız olması" ifâdesinden dolayı yıldızları altın olarak düşünmemiz mümkündür:

Gün gibi başı göge irişmiş kemâl ile
Kim zir-i desti olmuş anuñ encûm-i semâ Y.,102-K.24/15

3 - Arkadaş (hemser, ihvan)

Yıldızlar çoklukları sebebiyle arkadaş olarak düşünölmektedir. Arkadaşlık birden fazla kişinin bir araya gelmesini ve sık sık görüşmelerini ifâde eder. Aşağıdaki beyitte çarh ile yıldızların arkadaş olması ise yıldızların gökyüzünde bulunması sebebiyle düşünölebilir. Bu beyitte ayrıca Mansur kıssasına da telmih vardır:

Nice yüz biñ kelle-i Mansûrdan kandili var
Çarh ile **encûm** olamaz hemser-i eyvân-ı şer^f H.,221-G.5/4

Yıldızlar, tarikat arkadaşları olarak da düşünölmüştür. "Pîr-i nûrânî" olan güneşe giden yıldızlar, ona şafak gömleğini götüren ihvan yâni müridler olarak tasavvur edilmektedir:

Pîr-i nûrânîye nâgeh gelüb ihvân-ı nücûm
Şubh pîrâhenin ergürdü edüb kan-şekil H.,27-K.8/5

4 - Arpa (cev)

Yıldız-arpa benzerliği şekil ve renk bakımından kurulmaktadır. Şekillerinin yuvarlaklığı, renklerinin sarılığı ve aynı zamanda sayılamayacak kadar da çok olmaları yıldız ile arpa arasındaki teşbih yönleridir. Zayıf bir atı anlatan mesne-viden alınan aşağıdaki beyitte, aç olan atın kişnemesi âh olarak düşünölmüş ve onun bu âhının arpa hasretinden dolayı gökyüzüne ulaştığı zikredilmiştir:

Çıkar **cev** hasretinden belki gâhî
Giceler **encûm**-i eflâke âhı N.,167-K.LX/2

5 - Asker (sîpah)

Yıldızların ve askerlerin sayılarının çok olması aralarında bir benzerlik kurulmasına vesile olmuştur. Ayrıca askerlerin başındaki miğferlerin ve ellerindeki okların temrenlerinin parlak olması da bu benzerliğin kurulmasına yardımcı olur. Sabah olup güneşin doğmasıyla yıldızların kaybolması, padişahın kılıcını çekerek askerleri öldürmesi şeklinde tasvir edilmektedir. Bu benzetme yıldızlarla ilgili olarak şâirlerin en çok itibâr ettikleri benzetmelerden biridir. Bu sebeple bir çok beyitte bu husûsu konu etmişlerdir:

Bir seher kim tiğ-i zerrin çekti şâh-ı bâhter
Gökyüzünde koymadı **encûm** sîpâhından eşer F., 62-Tc. IX/1

Bazen de padişahları gece olan yıldızlar, bir ordu teşkil ederek gökyüzü meydanını tutmaktadırlar. Bu tabloda ay ise bayrağa benzetilmiştir:

Livâ-yı mâhı çü dikdi sipihre husrev-i zengi
Sîpâh-ı **encûm** ile doldı lâciverd eyreng H.,23-K.7/1

Ayrıca padişaha benzetilen sevgili medhedilirken de felek onun tahtı, yıldızlar ordusu, güneş ve ay ise kapısında bekleyen iki çavuş olarak düşünölmektedir:

Sen şeh-i hüsne felek taht ü sîpâh oldı nücûm
Mîhr ile mâh kapuñda iki çavûşuñdur H.,147-G.51/4

6 - Âşık

Yıldızların âşık olarak düşünülmesi hilâlin, sevgilinin atının nalına benzetilmesi sebebiyledir. Nasıl ki âşıklar, şehir içinde sevgilinin atının nalını ararlarsa yıldızlar da hilâli aramaktadırlar:

‘Uşşâk şehir içinde arar na‘lceñ izin
Gözler nücûm gökde hilâli taraf taraf

H., 225-G. 3/2

7 - At (semend)

Yıldızların çokluğu ile at sürüsü arasında bir münâsebet kurmak mümkündür. Ayrıca at, güzellik bakımından da yıldızla benzetilebilir. Zirâ bakımlı bir atın tüyleri parlak olur. Eğer parlak tüylü kır bir atı düşünecek olursak yıldızla arasında bir benzerlik kurulabilir. Ancak burada daha çok sayılarının kalabalık olması itibâriyle bu ilgi kurulmaktadır. At sürüsü gökyüzünü süslemektedir:

Müzeyyen itmiş idi gökyüzünü hayl-ı nücûm
Çemende jâle şanurdu gören o dem anı

Y.,623-Msmt. 6-1/2

8 - Ateş (ahker)

Yıldızlar renklerinin sarılığı ve parlaklığı bakımından ateşe benzetilmektedir. Gökyüzünün püte, ayın bu pütede eritilen gümüş olarak düşünüldüğü bu tasvirde yıldızlar da ateş olarak tasavvur edilmişlerdir:

Niteki püte-i gerdûnda nukre-i kameri
Nücûm ahkeri ile sipihr eyleye kâl

H.,32-K.9/18

9 - Av (şıkâr)

Yıldızlar küçüklükleri sebebiyle av olarak düşünülmüştür. Bu benzetmeyi düşündüren diğer bir unsur da güneşin yıldızları avlayan bir şahin olarak tahayyül edilmesidir. Zirâ şahin av için eğitilirken av olarak, gözü kapatılmış ve ayağından bir yere bağlanmış küçük kuşlar kullanılırdı. Havaya salınan şahin, yerde bağlı bulunan kuşun çırpınılarından onu görüp saldırır. Eğer kuşun gözü bağlanmazsa şahinin gölgesi üzerine düştüğünde korkudan düşüp bayılmış. İşte bu kuşun avlanması, onun ölmesidir. Bu da güneş doğunca yıldızların kaybolması durumundan mülhemdir:

Bâz-ı nücûm-şayd gibi her şehir şehâ
Bu merg-zâr-ı dehri kamu idesin şıkâr

Y.,55-K.10/44

10 - A'yân

A'yan, bir memleketin ileri gelenlerine denilmektedir. Eskiden bunlar, padişahın yakınında bulunup devlet idaresinde görevli olan kimselerdi. Yıldızlarla bunlar arasındaki benzerlik, hem çoklukları ve hem de ayın sultan olarak düşünülmesi itibâriyle kurulmaktadır:

Şeb ki meh geçdi felek tahtına sultân şekil
Oldu her kevkeb-i rahşân aña a'yân şekil

H.,27-K.8/1

11 - Benek

Gökyüzünün kaplana benzetilmesiyle, yıldızlar da yuvarlaklıkları bakımından kaplanın derisindeki benekler olarak düşünülmektedir. Sayılarının fazla olmasının da bunda mühim rolü vardır:

Nücûm birle felek bişezâr-ı kadrinde
Peleng-i şayd- fikendür hilâl âna çengâl H.,33-K.10/10

Yıldızların kaplan derisindeki benekler olarak düşünülmesi bir başka beyitte ise şöyle tasvir edilmektedir: Ağaçların gölgesinde yeryüzü, yıldızlarla dolu olan gökyüzü gibi, elbisesini sanki kaplan derisinden dikmiş gibi bir görünüm arzlemektedir:

Sâye-i eşcâr ile mânend-i çarh-ı pür- nücûm
Fîl-meşel nağ-ı peleng itmiş libâsını zemîn Y.,63-K.13/8

12 - Çadır

Yıldızlar çoklukları ve parlaklıkları itibarıyla askerlerin süslenmiş çadırlarına benzetilmiştir. Bu benzetme de ayrıca güneş de padişah otağı olarak düşünülmüştür. Padişahın otağı o kadar büyük ve o kadar süslüdür ki diğer askerlerin küçük çadırları onun yanında sönük kalır. Bu özelliğin anlatıldığı beyitte güneşin sabah doğunca yıldızların kaybolması tasvir edilmek istenmiştir:

Zeyn olup leşkerinüñ haymesi mânend-i nücûm
Kurdu şark illeri içinde güneş gibi otak Y.,127-K.32/6

13 - Çiçek (ezhâr)

Çiçek ile yıldız arasındaki benzerlik küçüklükleri, çoklukları ve renkleri itibarıyla kurulabilir. Ayrıca bir çiçek türü, halk arasında "yıldız çiçeği" adıyla zikredilmektedir. Bu çiçek şekil bakımından yıldıza benzetilmektedir. Dolayısıyla bu isimle anılmaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki beyiti şu şekilde izâh etmek mümkündür: Felek, çemendeki yıldız çiçeklerini görünce kıskançlığından cisminde yara açıp, ıztırabından dönmektedir:

Encûm-i ezhâr ile gördi şeref buldı çemen
Çarh dâğ-ı reşk urub cismine oldı bi-çarâr H.,93-K./2

14 - Çiğ (jâle)

Övüleni yüceltme arzusuyla onun şeref ve kadrini sebzezâra benzeten Nev'i, bulutları, buradaki sünbüller ve yıldızları da çiğ taneleri olarak tahayyül etmektedir. Beyitteki yıldız-çiğ münâsebeti şekillerinin yuvarlaklığı, renklerinin beyazlığı, parlaklıkları ve çoklukları itibarıyla kurulmuştur:

Sebze-zâr-ı şeref ü kadrine encûm jâle
Gülşen-i devletine ebr-i güher-zâ sünbül N.,96-K.XXX/13

15 - Çivi

Yıldızlar, yuvarlak ve parlak olmaları itibarıyla ve sabit bir şekilde durmaları sebebiyle çakılmış gümüş çivilere teşbih edilmişlerdir. Özellikle de çivilerinin başına benzetilmektedir. Dîvân şiirinde bu teşbih genellikle sevgilinin medhinde kullanılmış ve onun çizmesindeki mih denilen çivilerin toprağa iz burakması hayâliyle konu edilmiştir. Gece olunca gökyüzünde yıldızların belirmesi, feleğin, sevgilinin çizmesindeki çivilere benzeyen yıldızları bağrına basması şeklinde ifâde edilmektedir:

Her nücûmu bağrına başmazdı ger yerde senüñ
Kebkeb-i müzeñ görüb reşk etmeseydi âsumân H.,302-G.9/4

Yıldızlar bazen de memdûhun bindiği atın nalının çivilerine benzetilmiştir. Bu teşbih de memdûhu yüceltme arzusuyla yapılmıştır. Burada aynı zamanda, hilâl nal, felek de memdûhun atının dolaştığı yer olarak tahayyül edilmiştir:

Semend-i na'linûn naqşı hilâl ü encûme beñzer
Felekdür şanasın ol şehsûvâruñ atı meydânı Y.,579-G.490/3

16 - Çocuk (etfâl)

Yıldızlar, anne olan ay ile baba olan güneşin çocukları olarak düşünülmektedir. Sevgili övülürken, güzellik bakımından yıldız ile arasında benzerlik kurulmaktadır. Ancak güneş ve ay ebeveyninden doğan, bunca güzel yıldız çocukları içinde onun kadar güzelinin bulunmadığı ifade edilmektedir:

Ger kamer mâder olsa şems peder
Toğmaya bir senûñ gibi ahter N.,296-G.112/1

Bir beyitte de gökyüzünün dolap olarak tasavvur edilmesiyle yıldızlar bu dolaba binmiş çocuklara benzetilmektedir:

Dôlâb-ı sipîhre binüp etfâl-i kevâkib
Turmaz çevirür lu'betini dehr-i kühen-sâl N.,395-G.277/4

Bir başka beyitte ise ay ile köşkün camı arasında kurulan ilgi, yıldızların bu camı taşıyan çocuklara benzetilmesine sebep olur:

Kendüyi teşbih idermiş kaşr-ı şahuñ câmina
Taşlamış etfâl-i encûm bak mehûñ endâmına N.,476-G.414/1

17 - Damla (katre)

Bir su testisinden (kuze-i çerh) sızan damlacıklara benzetilen yıldızlar, aynı zamanda katrede de bulunan, şeklinin yuvarlaklığı, renginin beyazlığı ve parlaklığı, çokluğu gibi özellikleriyle böyle bir teşbihe tâbi tutulmuşlardır. Bu benzetmede çarhın testi olarak hayâli önemli yer tutar:

Gizleyüb çeşme-i hürşid şuyın kûze-i çerh
Katre katre kıla encûm reşehâtn peydâ F.,147-G.XXIII/2

18 - Dâne (erzen)

Yıldız ile dâne benzerliği küçüklük, yuvarlaklık, çokluk ve renklerinin sarı olmasından dolayı düşünülmüştür. Dâne daha çok gökyüzünün değirmen olarak tasavvuru ile birlikte kullanılmıştır:

Mümkînâtuñ dâne-i 'ömrin ögüdür şubh u şâm
Âsiyâb-ı çarh encûm erzenin ölçer döker N.,36- K.XII/45

Ekim zamanı dâneler toprağa serpilir, yeşerip ekin olarak büyüdükten sonra biçilirler. Bu ekinleri biçen orak veya tırpan olarak işe hilâl düşünülebilir:

Kışt-zâr-ı emele dâne dökersin dahı sen
Biçmege dâs-ı felek hâşıl-ı 'ömrûñ mâ'il N.,399-G.283/2

Kuşlar darıyla beslenirler. Bu sebeple nerede bir dâne görseler onu kapmaya çalışırlar. Gönül kuşu da gökyüzündeki yıldızları darı tânesi zannederek göğe doğru uçmaktadır:

Ey Hayâli murg-ı dil bir evce pervâz etdi kim
Çarhda gördi nücûmı dâne-i erzen gibi

H.,439-G.97/11

Bu sebepten dolayı kuşlar, çoğu zaman bir tuzağa yakalanmaktan kurtulamazlar. Zirâ kuş avlamak için kurulan tuzakların içine darı serpilir. Beyitte ayrıca "murg-ı hâne" ifâdesinden evlerde, kafes içinde kuş beslendiğine işâret olduğunu da söyleyebiliriz:

Bakma nücûm ile görinen kâr-hâneye
Aldanma murg-ı hâne gibi dâm u dâneye

Y.,189-Msmt.19-I/1

19 - Diş

Yıldızlar yuvarlaklıkları, parlaklıkları ve beyazlıkları sebebiyle diş benzetilmektedir. Ancak bu benzetme inci ve jâle (çiğ) ile beraber düşünülmemektedir. Ayrıca sayı bakımından çok olmalarının da bu benzetmede mühim rolü vardır:

Diş midür yâ gönca içre jâle yâ dürr-i 'Aden
Çeşme-i horşidde yâ encûm-i raşşân midur

H.,90/5

20 - Eşkal

Yıldızlar çokluğu sebebiyle bir hokkabazın el çabukluğuyla meydana getirdiği binlerce şekile benzetilmektedir. Bu benzetmede gökyüzü mavi bir çadır felek de hokkabaz olarak hayâl edilmektedir:

Kebûdi çadır içinde şiphr-i şu'bede-bâz
Hezâr şüret ile 'arz eyledi eşkâl

H.,33-K.10/4

Ayrıca yıldızları aynaya yansıyan şekiller olarak da düşünmek mümkündür. Burada ayrıca feleklerin dokuz kat olduğu telâkkisinden dolayı dokuz ayna hayâli de konu edilmiştir:

Bakâ tasavvurını kılma râh-ı fânide
'Ayân ider bu tokuz âyîne hezâr eşkâl

Y.,89-K.20/27

21 - Fındık

Fındıklar ile yıldızlar arasındaki benzerlik, diğer bir çok maddede olduğu gibi yuvarlaklık ve çokluk itibarıyla kurulmuştur. Bu ilişkinin kurulduğu beyitte ay da gümüş bir sini olarak hayâl edilmektedir. Burada, meclislerde tepsi ile kuru yemiş ve meze ikramında bulunulduğu âdetine işâret vardır:

Funduklar olup giceler etfâle kevâkib
Meclisde gümüş sini idi mâh-ı şeb-ârâ

N.,15-K.III/12

22 - Geda (fâkir)

Dünyanın dönüşüyle ayın bazen tutulması, bazen de dolunay haline gelmesi, bir görünüp bir kaybolmak şeklinde düşünülmüş ve bu da sevgili veya padişaha benzetilen ayın, yıldızlarla yakınlaşması veya uzaklaşması olarak değerlendirilmiştir. Bu da padişahın fakirlere gösterdiği ilgiye benzetilmiştir ve dolayısıyla yıldız ile gedâ arasında benzerlik kurulmasına sebep olmuştur:

Devr ile ^{bir}münhasif kevkeb karîn-i mâh olur
İltifât-ı şâh ile gâhî gedâlar şâh olur

N.,327-G.162/1

23 - Gonca

Yıldızlar küçüklükleri ve renk itibarıyla goncaya benzetilmektedirler. Gökyüzünün çemene benzetilmesi de ilginin diğer bir yönüdür:

Goncalar encüm durur gök yüzidür rûy-ı çemen
Bâğa gel kim ayağın altındadır çarh-ı berin Y.,63-K.13/5

Güneşin güle, pervinin, altın kadeh olarak isimlendirilen nergise benzetilmesiyle de yıldız-gonca münâsebeti kurulmuştur:

Gökdeki Pervine beñzer sebze de zerrin-kaðeh
Her açılmış gül güneş her **gonca** necm-i tâbdâr Y.,56-K.11/3

24 - Gönül

Gönül, hüner burcunda bir yıldız olarak düşünölmektedir. Gönül yıldızının maksüd güneşine bakamaması, güneş doğunca yıldızların kaybolmasından mülhem olarak düşünölmüştür. Bu bize yıldız ile göz münâsebetini de hatırlatmaktadır. Burada ayrıca çıplak gözle güneşe bakılamaması, gözde sulanma ve kamaşma, yâni geçici körlük meydana gelmesi durumuna da işâret vardır:

Gözün açub bakamaz âfitâb-ı maşşûda
Egerçi oldı hüner bürcine sîtâre **gönül** H.,262-G.7/3

25 - Göz (çeşm)

Yıldızların göze teşbihi parlaklıkları, yuvarlakları ve küçüklükleri sebebiyledir. Onların yanıp sönmeleri ise göz kapaklarının açılıp kapanmasına hatta göz kırpmaya benzetilebilir. Ancak genellikle gece uykusuz kalan, devamlı açık olan bir gözün ifâdesinde kullanılmıştır. Yıldızlar ay gibi olan sevgiliden ayrılan âşık gönlün feryâdından gözlerini yumamazlar:

Düşelden ayrı şeydâ dil meh-i nâ-mihribânımdan
Kevâkıb her gece yummaz **gözün** âh ü feğânımdan H.,303-G.11/1

Bilindiği gibi halk arasında, koyun gözü, en güzel göz olarak nitelendirilir. Memdühun atının medhinde de yelesinin siyah yılan, gerdanının ejder olduğu hayâliyle birlikte gözleri de koyun gözü olarak tahayyül edilmektedir. Ayrıca gözler, şekil ve parlaklık bakımından benzetilmek sùretiyle de memdühun atı övölmüştür:

Nücüm-ı çarh gibi cümle **eşhelü'l-'ayneyn**
Yilisi mâr-ı siyâh idi gerdeni ejder Y.,158-Msmt. 6-VIII/4

Yıldız ile göz münâsebeti, "göz kulak olmak" deyiminin ifâdesinde de kullanılmıştır. Korunması gereken kimseyi veya şeyi görüp gözetmek⁸³ manâsında olan bu deyim, beyit içinde, yıldızlarla alâkalı olarak şöyle konu edilmiştir: Âşık o kadar çok âh etmektedir ki âh ateşiyile gökler yanmasın diye yıldızlar ve ay ona göz kulak olmaktadır. Tevriyeli olarak kullanılan bu ifâdede göz-yıldız benzerliği yanısıra kulak-hilâl münâsebeti de mevcuttur:

Âteş-i âhum Hayâli yakmaya çarhı deyü
Encüm ile mâh-ı nev oldı felekte **göz** kulağ H., 223-G.1/5

Aç gözlü olma, gözü doymama durumuyla ilgili olarak da yıldız-göz münâsebetine temas edilmektedir. Yıldızların gözlerini bedr ekmeğine dikmeleri tasvirinden hareketle bu teşbih yapılmıştır:

Göz açub gözleme bir nânı mişâl-i encüm
Olsa ol nân gözüne kuruş-ı meh-i bedr - mişâl H.,268-G.20/7

Buna mukâbil "gözü doymak" deyimine de işâret edilmektedir. Burada ise bu, gökyüzü sofrasındaki nimetlerin çokluğunu görünce yıldızların gözlerinin doyması ile izâh edilir:

Görince gözleri toydı nücüm-ı eflâkûn
Sımâtına çekilen ni'met-i firâvânı Y.,98-K.23/6

Parlaklık itibarıyla konu edildiği bir beyitte ise yıldız, sürmeli bir göze benzetilmektedir. Sevgilinin bindiği atın ayağının kaldırdığı toz göklere ulaşır yıldız gözüne sürme olmuştur. Dolayısıyla göz parlaklık ve aydınlık bulmuştur. Buradan, fizikî olarak sürmenin göze parlaklık verdiği gibi görmeyi kuvvetlendirdiğini de hatırlamaktayız:

Pây-ı semendûn irgürelî göklere gubâr
Çeşm-i sitâre buldı cihân içre rûşenâ Y.,105-K.24/46

26 - Göz yaşı (eşk)

Divânlarda yıldız ile en fazla ilgi kurulan unsurlardan birisi de göz yaşıdır. Bu ilgi de şeklinin yuvarlaklığı, parlaklığı ve renginin beyazlığı itibarıyla kurulmaktadır. Genellikle sevdiğinden ayrı kalan, ona bir türlü kavuşamayan âşığın, özellikle geceleri sabaha kadar feryâd edip göz yaşı dökmesi konu edilerek bu benzetmeye gidilmiştir. Aşağıdaki beyitte de bu durumdaki bir âşık eteklerini göz yaşı yıldızlarıyla doldurmuştur:

Ser-geştesi olalı o mâhuñ felek gibi
Dâmânım eşk-i çeşmüm ile pür- sitâredür H.,125-G.6/2

Güneş çıkınca çiğ tanesinin buharlaşıp gözden kaybolmasının da ifâde edildiği bir beyitte ise göz yaşı yıldızlarının gözden kaybolması tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem güneş doğunca yıldızların kaybolması ve hem de göz yaşının, gözden ayrılıp yere düşmesi neticesinde kaybolması anlatılmak istenmiştir:

Encüm-ı eşküm olur şebnem gibi gözden nihân
Gün gibi dilber kaçan tiğ-ı mücellâsın çeker Y.,370-G.140/3

Bir başka beyitte ise âşık, nihâyet, ay gibi olan sevgili için ne kadar göz yaşı yıldızı saçılırsa saçılınsın, ona kavuşmanın mümkün olamayacağına inanmış bulunmaktadır. Eskiden uzaklığı sebebiyle aya ulaşamayacağı düşünülürdü. Ancak bugün bu görüş geçerliliğini kaybetmiş aya defalarca gidilmiştir:

Yaşı encümlerin işâr edüp mâh-ı şeb-efrûzu
Derâgûş eylemiş yok devr içinde hâleden gayrı H.,431-G.81/4

Yıldızın göz yaşına benzetilmesi bir çok beyitte, kıyâmette yıldızların gökten yere döküleceği hâdisesine işâretle de konu edilmiştir:

Döküldi göz yaşı yıldızları çoğaldı fiğân
Dem-i memâtı kıyâmet gününden oldı nişân Y.,166-Msmt.8-IV/2

27 - Gül

Yıldızlar, yandıkları telâkkisine istinâden renklerinin kırmızlığı, parlaklığı ve yuvarlak şekilleri itibarıyla güle benzetilmişlerdir. Bizim, çizgilerle belirlediğimiz yıldız hayâli beş sivri uçtan ibâret bir şekildir. Bu da açılmış bir gülün yapraklarına benzetilebilir. Yıldızların çokluğu gökyüzü- gül bahçesi tasavvurunu da düşündürmektedir:

Bezendi bir gice çarh-ı felek gülistânı
Açıldı gül gibi her encûm-i dirâşânı

Y.,152-Msmt.6-I/1

28 - Habab

Yıldızlar şekil, parlaklık ve renk yönünden içi hava dolu su kabarcığı olan hababa benzetilmektedir. Bu benzetmeye, şafağın şarap, ay ve güneşin kadeh olarak tasvir edildiği hayâl içinde yer verilmiştir. Yıldızlar, şafak şarabındaki hava kabarcıkları olarak düşünölmüştür:

Şafağ mey mihr ü meh sâgar habâbidur anuñ encûm

Elümde mest-i aşkem iki âlem bir ayağumdur H.,128- G.13/4

29 - Hal (ben)

Yıldız, şekil yönünden bene benzetilmektedir. Kaşın hilâle, yüzün güneşe benzetilmesiyle de bu ilgi kuvvetlendirilmiştir. Sevgilinin beni âşğın kara bahatının yıldızıdır. O, âşğın çekmiş olduğı âhin ateşiyile kararmıştır:

Kevkeb-i bahtumdur âhum âteşi kılmiş siyâh

Hâl-i müşğın kim koduñ ol hadd-i gülgün üstüne H.,348-G.11/3

30 - Haşhaş

Yıldızların şekil itibarıyla yuvarlak ve küçük, renk olarak da sarı olmaları haşhaş tanelerine benzetilmelerine sebep olmuştur. Ayrıca çokluklarının da bunda rolü vardır. Âşıkların gözüne, cihan bir ev kadar, yıldızlar da haşhaş tanesi kadar küçük görünmektedir:

‘Ayn-ı ‘uşşaka cihân hâne-i evbâş gelür

Encûm-i çarh-ı felek dâne-i haşhâş gelür

Y.,362-G.127/1

31- Hurûf

İlm-i nûcum, yıldızlara bakarak onların çeşitli durumlarına göre hüküm çıkarmak ilmidir. Bunun içinde yıldız falı denilen fal bakma âdeti de mevcuttur. Nasıl ki kitap falında harflere ve kelimelerle cümlelere göre hüküm veriliyorsa müneccimler de "hurûf-ı kevkeb" denilen ve harfe benzetilen yıldızlardan hüküm çıkarmaktadır:

Nişânun almağa ey meh hurûf-ı kevkebden

Müneccim encûme molla kitâba yüz tıtdı

H.,431-G.82/2

32 - İç oğlanı

Topkapı, Galata, İbrahim Paşa ve Edirne sarayında yetiştirilen ve zamanla muhtelif devlet hizmetlerine çıkan devşirmelere "iç oğlanı" denilirdi⁸⁴. Yıldızlar da renklerinin sarılığın sebebiyle altın üsküflü iç oğlanlarına benzetilmektedirler:

Meger ki bedr-i kamer mîr-i meclis oldu aña
Nücûm üskûf-i zerle birer iç oğlanı Y.,153-Msmt. 6-I / 5

33 - İnci (dürr, gevher, güher)

Şâirler inci-yıldız benzetmesine de itibâr etmişlerdir. Bunun örnekleri de birçok beyitte görülmektedir. Teşbih karineleri ise her iki unsurda da bulunan parlaklık, beyazlık, küçüklük ve yuvarlaklıktır. Çok fazla olması sebebiyle "mücevher kutusu ile berâber zikredilmektedir. Felek de mücevher kutusu olarak düşünölmüştür:

Ol kerem deryâsı ihsân ü nübüvvet kânı kim
Yoh aña beñzer felek dürcinde bir dürr-i semîn F.,41-K.X/4

Ayrıca feleklerin yedi tabak olarak tasavvuru yıldızların bu tabaklardaki incilere benzetilmesine de sebep olmuştur:

Dem-i rihletde olur atun ayağına nişâr
Pür olup encûm-i dürrî ile bu yidi tabâk Y.,127-K.32/13

Yahyâ Beğ, kendi şiirini överken de bu benzetmeden istifâde ederek, onun şiir denizindeki söz incilerinin gökyüzündeki yıldızlar gibi olduğunu zikretmektedir:

Zâhir oldu gök yüzünde kevkeb-i dürrî gibi
Bahır-i nazmumda olan lutf-ı kelâmum gevheri Y.,47-K.8/29

34 - İşçi

Yıldızlar sayılarının çokluğu itibarıyla işçilere benzetilmektedir. Bunda gökyüzünün bir köşk olarak düşünölmemesinin rolü büyüktür. Bilindiği gibi bir yapının bina edilisinde bir çok işçi çalışmaktadır. Bu sebeple yıldızlar felek kasrını bina eden işçiler olarak tasavvur edilmektedir:

Nücûm şanma temâşâ için bütün 'âlem
Felekler üzre çıkup yaptı kaşr u evvânı Y.,48-K.9/3

35 - Kandil (çerâğ, meş'al)

Yıldızların kandille ilgisi ışıklı olmaları ve gece ortaya çıkmaları sebebiyledir. Şâir minârelerin kandillerle ışıklandırılmasını, güzel bir benzetme yaparak, aya benzeyen sevgiliyi görmek için yıldızların yere inmesi şeklinde ifade etmektedir:

Kandillerle zeyn degüldür minâreler
Sen mâhı görmege yere indi sitâreler H.,172-G.101/1

Yeryüzünü süsleyen nergis ve lâle ile gökyüzünü aydınlatan, nurlandıran yıldız kandilleri arasında da şekil, renk ve çokluk bakımından ilgi kurulmuştur:

⁸⁴ Mithat Sertoğlu ,a.g.e., s.159

Basit-i hâki itdükçe müzeyyen nergis ü lâle
Bisât-ı çarhı kıldukça münevver meş'al-i ahter N.,69-K.XXI/25

36 - Karanfil

Yıldızlar şekil ve renk bakımından karanfile benzetilmiştir. Çoklukları itibarıyla da bir çini saksı içinde açılan karanfiller olarak düşünülmüştür. Burada saksıdan maksat gökyüzüdür:

Bir çini sifâl içre karanfüller açıldı
Bu çarh-ı zebercedde degül encüm-i şehlä Y.,17-K.1/3

Ayrıca hilâlin yine gümüş bir saksı olarak düşünülmesiyle da aynı münâsebet kurulmuştur:

Âdemün göñlin uçar mâh-ı nev ile encüm
Hübdur tâze karanfüller ile sim sifâl F.,66-K.14/5

37 - Kervan (katar)

Çoklukları itibarıyla ve gökyüzünün çöl olarak düşünülmesiyle deve katarına benzetilen yıldızlar, kudret çölünde yol almaktadırlar:

Heft- ahter kim kazâ emrin ser-encâm itnege
Nâka tek kudret beyâbânında çekmişler kaçar F.,49-K. XI/50

38 - Kıvılcım (şerer, şirâr)

Kıvılcım ile yıldız arasındaki münâsebet parlaklık ve renk itibarıyladır. Haşğın âh dumanının çokluğundan aşk göğü meydana gelmiştir. Burada aynı zamanda âh dumanının göğü kaplamasına işaret vardır. Âh ateşinden sıçrayan kıvılcımlar ise yıldız olarak düşünülmüştür:

Gam 'âleminde oldı duhânım sipihr-i 'aşk
Encümler eyledüm aña âhum şirârını H.,428-G.76/3

39 - Köpek (it)

Yıldızlar çoklukları bakımından sevgilinin semtini bekleyen köpeklere benzetilmektedir. Ancak beyitte âşık sevgilinin mahallesinde köpeklerle vakit geçirdiğini söylemektedir. Bu da âşğın sevgiliye kavuşabilmek için köpekleri kandırmaya, onlarla dost olmaya çalışmasını ifâde etmektedir:

İtleri ile o mehün dem sürerüz kûyunda
Ey Hayâlî eregör meclis-i şâhânemüze H.,385-G.84/5

Ayrıca gökyüzünün çanak, yıldızların da birer köpek olarak düşünülmesiyle köpeklerin yiyeceklerle terbiye edilmesi hâdisesine de temas edilmiştir:

Hezar kelbi mürebbâ ider sifâl-i semâ
Deni ki rif'ate irse saña ne gam ne melâl Y.,87-K.20/10

40 - Kul

Çoklukları bakımından bir çok unsura benzetilen yıldızlar aşağıdaki beyitte ise padişahın kullarına benzetilmektedir. Âşıkları sayısız olan Memi Şâh, kulu çok olan ay padişahına benzetilmektedir. Ayın kulları ise yıldızlardır:

Biri 'âşıkları bi-had Memi Şâh
Kulî çok pâdişâha beñzer ol mâh

Y.,238-Ş.1/149

41- Kum tanesi

Yıldızların sayılamayacak kadar çok olması ve küçüklükleri kum tanelerine benzetilmelerine sebep olmuştur. Bir altın avcısı olan felek, hâle kalburu ile yıldız kumlarını eleyerek ay altınını bulmaktadır. Burada da belirtildiği gibi altın arayanların kullandığı malzemelerden birinin de kalbur olduğu bilinmektedir. Beyitte yıldızlar doğrudan doğruya zikredilmemekle birlikte meydana çıkan tasvire göre bunu düşünmemek mümkün değildir:

Felek ğrbal ile zer buldı derler hâk-i râhuında
Miyân-ı hâlede seyreyleyenler mâh-ı tâbânı

B.,19-K.5/23

42 - Kuş (murg)

Yıldızlar, hem çoklukları ve hem de renkleri sebebiyle altın yüzlü kuşlara benzetilmektedir. Şâir bu kuşları avlamak için himmeti şahbâzını gökyüzüne salmaktadır. Bu şahbâzın güneş olması da muhtemeldir:

Bahr-i simâbideki murgân-ı zer-peykerleri
Şâhbâz-ı himmetüm şalub şikâr etmek nice

H.,355-G.26/3

43 - Meclis (bezm)

Yıldızlar çok olmaları sebebiyle bir meclise benzetilirken dağılık olmaları ise bu meclisin dağılması olarak tasavvur edilmektedir. Hilâl ise bu benzetmede kırılmış kadeh olarak düşünülmüştür:

Bu devrûn inkisârın çekmemiş yok kimse 'âlemde
Tağılmış bezm-i encüm sâgar-ı mâh-ı nevûn fâtık

N.,360-G.218/3

44 - Meze (nukl)

Felek çadırında kurulan sohbet meclisinde şafak gül renkli bir şarap olarak düşünülürken yıldızlar da sayılarının çokluğu bakımından mezeye benzetilmiştir:

Kurulmuş idi felek hargehinde şöbet-i hâş
Nücum nuql ü şafak anda bâde-i gül-reng

H.,23-K.7/5

Böyle bir meclisde melekler ise sâki olarak tahayyül edilmektedir:

Bezmünde nuql ola yaraşur encüm-i felek
Sâkiler oldı meclisüne hür ile melek

N.,190-Tk. IV/77

45 - Miğfer

Parlaklıkları bakımından askerlerin başındaki, demir ayna olarak vasılandırılan miğferlerle aralarında münâsebet kurulan yıldızların, çoklukları da bu ilgede rol oynamaktadır. Gökyüzü de bu askerlerin bulunduğu meydân olarak düşünülmektedir:

Demür âyînelerle encüm-i tâbendeye benzer

Çemen gökinde güyâ kim sipâhuñ merd-i meydânı Y.,72-K.16/2

46 - Misâfir (mihmân)

Yıldızların gece görünüp gündüz kaybolmaları, belli bir zaman kalıp sonra giden misafirlere benzetilmelerine sebep olur. Yıldızların gece görünmesi sebebiyle, gündüz herkes işinde gücünde olduğu için ziyaretlerin genellikle gece yapıldığını hatırlamaktayız. Aşağıdaki beyite göre güneşin ekmek olarak düşünülmesinden misafire izzet ve ikramda bulunulması âdetine işaret olduğunu söylemek mümkündür. "Çarh-ı pîre-zen" ifâdesinden ise genellikle yaşlıların ziyaret edildiği âdeti de düşünülebilir:

Kurş-ı hürşide olur kânî bu çarh-ı pîre-zen
Gerçi kim bunca kevâkib her gice mihmânıdur N.,284-G.91/2

47 - Mum (şem')

Yıldızlar sarı renkleri, parlaklıkları ve aydınlatıcı olmaları sebebiyle mumlara daha doğrusu mum alevine benzetilmektedir. Yıldızların yanıp sönmeleri ile mum alevinin titrekliği arasında da ilgi kurulabilir. Bir hayâle göre yıldızlar, aydınlatıcılık vasıfları itibarıyla toprağa düşen mücevheri aramak için yakılan muma benzetilirken,

Şâm-ı hasretde kevâkib şem'ini rûşen kılub
Kân-ı luftuñ hâke düşmüş gevherin ara felek H.,80-Mrs. 1/5

bir başka hayâle göre de yıldızlar baş aşağı çevrilmiş bir leğen içinde oyunla, düşmeden durdurulan mumlara benzetilmişlerdir. Burada baş aşağı duran leğen ise gökyüzüdür:

Nice lu'b oldı ki tırdı bu kadar şem'-i nücüm
Ser-nigün olmuş-iken taşt-ı sipihr-i zer-kâr N.,76-K.XXIII/5

Ayrıca mumun yapısında yağ bulunduğunu ve mumun fitilinin bu yağ sebebiyle yanmasını aşağıdaki beyitte görmek mümkündür:

Haşre deñlü 'âlemün şem'-i cihân-ârâları
'Aşk eyvânında yaqsunlar yüregüm yağını H.,398-G.16/2

48 - Nergis

Nergis ile yıldız arasında, renklerinin sarılığı ve şekillerinin yuvarlaklığı sebebiyle ilgi kurulmuştur. Çoklukları bakımından ise bir tek nergise değil içinde sünbül de bulunan çiçek bahçesindeki nergislere benzetilmiştir. Sünbül ise láciverd rengiyle gökyüzüdür. Ayn kelimesinin göz anlamı da burada hatırlanmalıdır ve göz-nergis-yıldız münâsebetine dikkat edilmelidir:

Láciverdi sünbülü ile âsumânun 'aynıdur
Açılan nergisler anuñ encüm-i raşşânıdur H.,132-G.20/2

Bir başka beyitte ise yıldız - nergis benzetmesinde ay ile nilüfer münâsebetine de işaret edilmiştir:

Nürdan nilüferi bir ser-nigün deryâda gör
Nice yüzbiñ nergis ile zeyn olan gülzâra bak H.,226-G.1/2

49 - Nokta

Yıldızlar çok küçük görünmeleri sebebiyle birer noktaya benzetilmektedirler. Bu ilgi en çok ilm-i remille ilgili olarak konu edilmektedir. Bilindiği gibi remil ilmi, remil tahtası üzerine çizilen bir takım nokta ve

işâretlerle hüküm vermektir. Aşağıdaki beyitte buna işâretle yıldızlar noktaya benzetilmektedirler. Yıldızların çok olmalarının da bu benzetmede rolü vardır:

Gördüm öninde tahta-i remlin felek-mişâl
Eşkâl-i bürc-i encümi zeyn eylemiş aña Y.,102-K.24/14

50 - Para (nakd, direm)

Yıldızların direm veya nukûd olarak düşünülmesi renk, şekil ve çokluk yönündendir. Bu münâsebetle kâkül, aydan sevda metânı alabilmek için her gece yıldız paralarını vermektedir:

Her gece nakd-i encümi verür bahâ deyû
Sevdâ metâ'ını şaralı aya kâkülün H.,249-G.24/4 (Dn)

Ayrıca göklerin her gece, yıldız paralarını toplayarak meydana hazine döktüğü de ifâde edilmektedir:

Derüb encüm nukûdun gerçi ey meh
Döker meydâna her şeb âsumân genc H.,117-G.1/2

51- Pencere (revzen)

Yıldızlar, parlak ve ışıklı olmaları sebebiyle pencereye benzetilir. Pencere, kapalı ve karanlık yerlere yapılır. Gökyüzü, karanlık olması sebebiyle yeryüzü ile beraber bir mahzene benzetilmiştir. Dolayısıyla âşık, bu mahzende kapalı kalıp sevgilisinin hasretiyle devamlı ağlamakta ve âh çekip feryâd etmektedir. Bu sebeple ahının dumanı bütün mahzeni kaplamıştır. Yâni gökyüzü âh dumanıyla dolmuştur. Dumanın kapalı bir yerde çok fazla olması boğulmaya yol açar. Âşığın da âh dumanı içinde boğulmak üzere olduğunu gören Allah(c.c.), dumanın çıkması için yıldız pencerelerini açmıştır:

Sun° mi°mârı yapan sâ'atde gerdün maşzenin
Dûd-ı âhum çıhmağa açmış kevâkib revzenin F.,351-G.CCXXVII/1

Bir başka hayâle göre ise yıldızlar, sevgilinin güzelliğini seyretmek için, meleklerin dünyadan tarafa açmış oldukları pencerelere benzetilmektedir:

Görinen encüm degül hüsnuñ temâşâ kılmağa
Revzen açmışdur melekler dâr-ı dünyâdan yaña Y.,291-G.18/2

52 - Pervâne

Bilindiği gibi pervâne, ateş etrafından dönen ve sonunda kendisini ateşe atıp yok olan bir kelebeğe denir. Yıldızlar da çok olmaları ve titrek görünüşleri sebebiyle pervâneye benzetilmiştir. Yıldız pervânelerinin çerâğı ise aydır. Onun etrafında dönerler:

Nice kim bu nücüm-ı çarh üşüb pervâneler gibi
Alalar ortaya her şeb çerâğ-ı mâh-ı tâbânı H.,45-K.14/35

53 - Peykân

Yıldızlar parlaklıkları sebebiyle okun ucundaki sivri demire benzetilmektedir. Ayrıca renk, şekil ve küçüklükleri açısından da bu ilgiyi kurmak mümkündür:

Peykânlarından ışlar ise tâlî'üm n'ola
Bürç-i bedende her birisi bir sitâredür

H.,174-G.105/4

54 - Rakam (erkam)

Yıldızlar sayıca çoklukları bakımından rakamlara benzetilmiştir. Ayrıca küçüklükleri ve altın kâlemle yazılmış olmalarından dolayı renk ve parlaklık itibarıyla da bu münâsebet kurulabilir. Hilâlin altın devât, şihâbın altın kâlem ve feleğin de oruç defteri olarak düşünülüşü bir hayâlde yıldızlar da bu deftere yazılan rakamlardır:

Zerrin devât mâh-ı nev altun kâlem şihâb
Erkamdur nücüm u felek defter-i şıyâm

B.,54-K.23/8

55 - Rehber (reh-nümâ)

Yıldızlar ışıklı olmaları sebebiyle aydınlatma özelliğine sahip olup yol gösteren, rehber olarak tasavvur edilmişlerdir. Aşağıdaki beyitte ise bu benzetme âşığın vuslat yolunda ilerleyememesinin, yıldızının olmamasına bağlanmasıyla izâh edilmektedir:

Yıldızı yok n'eylesün râh-ı vişâle gitmege
Reh-nümâsı 'âşıkun tâb-ı çerâg-ı âh olur

N.,327-G.162/4

56 - Sakal kılı

Yıldızlar dağınıklıkları, çoklukları, küçüklükleri gibi özellikleriyle traşla dökülen sakal kıllarına benzetilmektedir. Kesilen sakalın ağarmış olması düşünülürse renk ve parlaklık bakımından da ilgi kurmak mümkün olur. Gökyüzünün traş olmuş bir yüz olarak düşünülmesiyle hilâl de traş bıçağı yani usturaya benzetilmektedir. Beyitte hilâlin kılıca benzetilmesiyle eskiden, traş olmada kılıcın da kullanılabildiğine işâret olduğunu söyleyebiliriz:

Âhum odu ışıklıg iderdi kazâ henüz
Tiğ-ı hilâl ile felegi etmeden traş

H.,213-G.3/2

57 - Saman

Kışa saklanacak olan meyvelerin sandık içindeki pamuk, bez ve saman yığını arasında saklanması âdetinden saman-yıldız münâsebetine gidilmiştir. Burada önemli olan özellikler sarı renk, parlaklık ve çokluktur. Güneşin ayva, bulutların da pamuk olarak düşünülüşü bu hayâlde yıldızlar da saman çöpü olarak tahayyül edilmiştir. Bunlar arasına gizlenen ayva görünmez. Gökyüzünde yıldız olduğu zaman da güneş görünmez:

Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek
Penbe-i ebr ile şandûka-i gerdûna şamân

N.,444-G.359/4

58 - Taş (seng)

Yıldız-taş benzetmesindeki teşbih yönü yuvarlaklık ve çokluktur. Bu özellikleriyle yıldızlar çocuklar tarafından felek şişesine atılan havâdis taşları olarak tasavvur edilmektedir:

Rize-i seng-i havâdisdür kevâkib şandüğün
Atılır etfâl elinden şişe-i ecrâmına

N.,179-Tk. II/19

59 - Ter

Sevgilinin medhinde kullanılan yıldız-ter benzetmesi şekil bakımından yuvarlaklık ve parlaklık itibarıyla yapılmıştır. Sevgilinin yanağı terlemiştir. Aynı zamanda aynaya benzetilen bu yanaktaki ter taneleri yıldızların aksisi olarak düşünülmüştür:

Derlemiş yüzi talazlanmış o baħr-i hasenât
Yanağı gökdeki yıldızlara olmuş mir'ât Y.,299-G.30/1

60 - Tesbih taneleri

Yıldızlar yuvarlaklıkları, parlaklıkları ve çok oluşları sebebiyle tesbih tanelerine benzetilmiştir. Ancak bu tesbih kutlu olan yıldızlardan meydana gelmektedir:

Müsebbihâna kanâdili nürdan tesbîh
Ya aħterân-ı sâ'âdet-nişân-ı devrândur Y.,31-K.4/8

61 - Turunç

Gökyüzü-çemen benzetmesinden hareketle yıldızlar turunç olarak tasavvur edilmektedir. Benzetmede renk, şekil, çokluk gibi hususlar rol oynamıştır. Dünya bahçesini turunçların süslediği gibi gökyüzünü de yıldızlar süslemektedir:

Gülşen-i dünyâyâ virür zînet ü zîver turunç
Gök yüzünde encüme döndi çemende her turunç Y.,305-G.40/1

62 - Yağmacı

Bilindiği gibi yağmacılar yalnız olmayıp gruplar halinde bulunurlar. Bu sebeple yıldızların çokluğu aralarında benzerlik kurulmasını sağlamıştır. Yıldızların yağmalamak için başına üşüşükleri şey ise dolunaydır:

Gözü yağmâcı şehr-âşûblarla çevresi dolmuş
Şanasın ortaya yıldızlar almış mâh-ı tâbânı H.,43-K.14/4

63 - Yaprak (berg-i hazân)

Sonbaharda ağaçlardan dökülen yapraklar akarsuya düştükleri takdirde suyla birlikte akıp giderler. Aşığın gözyaşı da böyle bir ırmağa benzetilip, suya akseden yıldızlar ise göz yaşıyla birlikte düşen hazan yapraklarına benzetilir. Bunda şekil ve rengin rolü vardır. Ayrıca sonbaharın hüznü ifâde ettiğini de görmekteyiz:

'Aks-i nücümü eşk-i revânunda seyr eden
Şandı hazân varakların ırmağa şaldılar H.,155-G.65/4

64 - Yara (dâğ)

Yıldızların yuvarlak ve küçük yaralar halinde tasavvur edilmelerinde, yanma hayâlinin de rolü büyüktür. Yıldızların yanmakta olduğu düşüncesiyle yaranın dağlanması, yanması arasında bu açıdan münâsebet kurulabilir. Yıldızların sâbit, feleklerin döndüğü telâkkisi, yaraların cisimde sabit olup, ıztrabla kıvranan insanın hareketli olmasıyla ifâde edilmektedir:

'İşk ser-gerdâniyem göksümde miñ miñ dâğlar
Bir sıphr-i sâ'irem şâbit cemî-i aħterüm F., 332-G.CCVIII/4

65 - Yazı (hat)

Yıldızlar nakışa benzetilmektedirler. Onlar parlaklıkları renklerinin sarılığı ve küçük oluşları sebebiyle altın yaldızlı harflerden meydana gelen yazılar olarak tasavvur edilmektedir. Yaldızla işlenen yazılar için ekseriyetle koyu bir zemin tercih edilir. Buradan hareketle gökyüzünün laciverd olması bu hayâli daha da belirgin hale getirmektedir:

Mazharı her hikmetün senseñ ki kıl-k-i kudretün
Şafha-i eflâke nakş itmiş huñûñ-ı ahterl F., 392-G.CCLXVIII/2

Ayrıca câmi camlarındaki resimli nakışlar da yıldızlara benzetilmiştir:

Rûsûm-ı câmlar şâbitât-ı çarh-ı berin
Bu zîneti görenün 'ayn-ı 'aqlı hayrândur Y.,32-K.4/17

66 - Yumurta (beyzâ)

Feleğin "mühre-bâz", gecenin de karga şeklinde vasıflandırılması yıldızların yumurtaya benzetilmesine sebep olmuştur. Bu benzetmede rol oynayan özellikler ise renklerinin beyaz ve şekillerinin de yuvarlak olarak telâkkî edilmesidir. Yıldızlar gece kargasının yumurtalarıdır:

Ol gice mühre-bâz-ı felek kıldı nâgehân
Bir peyker-i gurâb ile biñ beyzâ âşikâr N.,43-K.XIII/10

67 - Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf, yüzünün güzelliğiyle meşhur olan bir peygamberdir. "Güzellikte eşi, emsali yoktu. Yüzünde nûr parlıyordu⁸⁵ " Yıldızlarla Hz. Yûsuf arasındaki münâsebet bu itibârla kurulmuştur. O lâtiflik, güzellik göklerinin parlayan yıldızdır:

Melâhat Mısrınun sultân-ı 'âli-şânıdur Yûsuf
Leñâfet göklerinün kevkeb-i rahşâmıdur Yûsuf N.,358-G.215/1

68 - Zıl

Eğlence meclislerinde, def çalınıp şarkılar söylenerek oyunlar oynandığı hayâliinden hareketle, gökyüzünün meclise benzetildiği bir beyitte ay, defe ve yıldızlar da defin etrafındaki zillere benzetilmektedir. Bu benzetme şekil ve parlaklık itibâriyle yapılmaktadır:

Bir mâhdur ki çevresin almış sitâreler
Bezm-i şerâba gice 'aceb şevk virdi def B.,183-G.160/5

C - Bazı Yıldızlar ve Yıldız Kümeleri

1- Benâtü'n-na's (Büyükayı)

Benâtü'n-na's, Büyükayı da denilen takım yıldız olup Ülker gibi yedi yıldızdan meydana gelmektedir. Bu itibârla Süreyyâ ile eşit tutulmaktadır. Yedi gündür ifâdesiyle de bu yedi yıldızla işaret olunduğunu söylemek mümkündür:

Yedi gündür ol ayı görmezem âhum şerârıyla
N'ola kılsam Benâtu'n-na's ile yeksân Şüreyyâyı F.,402-G.CCLXXVIII/6

⁸⁵ Ahmet Cevdet ,a.g.e. s.10

Aşağıdaki beyitte ise Benâtün'-na's ile pâk etmek, temizlemek ifâdesi tesâdüfî kullanılmamıştır. Zîrâ benât, kız çocuğu demektir. Bu itibarla Benâtü'n-na's yıldızı (belki örgülü saçlı) bir kıza benzetilerek onun, aynanın tozunu almasına işâret edilmiş olabilir:

Benâtü'n-na's râh-ı kehkeşândan alsa ol gerdi
Kamer mir'atını jeng-i kelefden pâk ede ânî H.,64-K.22/20

2- Demir Kazık (Kutup yıldızı)

Kuzey kutbuna yakın olduğu için "kutup yıldızı" denilen parlak bir yıldızdır. "Demir kazık" da denilen bu yıldız yön bulmaya yarar. Gökdeki hareketsizliği sebebiyle bu isimle anılan yıldız, bir beyitte bu özelliğine istinâden hayvanların bağlandığı kazık olarak düşünölmüştür:

Zimâm-ı kehkeşândan tutmayup bend
Demür kazık aña olmazdı peyvend N.,167-K.LX/10.

3. Ferkadan (Ferkadeyn)

Dübb-i ekber denilen Büyükeyı yıldız kümesinin en parlak yıldızları alan "Dübb" ve "Mezak"ın müşterek adıdır. Bu yıldızlar buldukları yerden doğup batmaktadırlar. Kuzey kutbuna yakındırlar. Türkçede ikizler olarak bilinirler⁸⁶. İlgili olduğu beyitlerde genellikle memdühu yüceltmek maksadıyla kullanılır. Meselâ, bir beyite göre sevgilinin köşkünün kubbesi ile ferkadan aynı seviyededir:

Tâk-ı minâ-yı sarâyı tâk-ı gerdün ile cüft
Küngür-i evvânınıñ farkına tev'em ferkadân N.,112-K.XXXVII/9

Başka bir beyitte ise sevgilinin ayağının tozu ferkadana yükselmektedir. Burada kıymet itibarıyla yüceltme söz konusudur:

Mihr andan her seher deryüze-i nür eyleye
Hâk-i pâyuñla müşerref olsa fark-ı ferkadeyn H.,333-G.71/4

Ayrıca sevgilinin aşkı ile yola düşen âşığın ayağının tozu da ferkadanın başında tac olarak değer kazanıyor:

Mihrün yolına germ-rev olan fütâdenün
Ednâ gubârı tâc-ı ser-i ferkadân gerek H.,256-G.39/4

4 - Kuyruklu Yıldız

Kuyruklu yıldız denilen yıldızlar çok olduğu halde çıplak gözle görölebilenleri çok azdır. Bunlar güneşin etrafında parabol, hiperbol, elips veya eğri yörüngeler dahilinde hareket ederler. Kuyruklu yıldızda kuyruğun meydana gelişi, güneşin sıcaklığı ve güneş rüzgârları sebebiyle izâh edilmektedir. Bir kuyruklu yıldızın çekirdeğinde metan karbondioksit, amonyak, hidrojen gibi gazlar ve dünyanın toprağına benzeyen maddeler bulunur. Normal olarak buzlaşmış halde olan bu gazlar, güneşe yaklaştıkça erirler. Güneşten fıskıran güneş rüzgârlarının tesiriyle bu erimiş gazlar, bir

⁸⁶ İskender Pala, a.g.e., s. 169.

kuyruk hâlinde yıldızın ardınca uzanır gider. Bu kuyruğun bize parlak olarak görünmesi, içindeki tozların güneş ışığını aksettirmesi sebebiyledir⁸⁷.

Bugünün astronomi bilgisine göre yukarıdaki şekilde izâh edilen kuyruklu yıldız eski astronomide pek muteber bir yıldız değildir. Eskiden "saçlı yıldız" da denilen kuyruklu yıldız, hangi yıl görünürse o yıl kötü şeylerin çok olacağına inanılırdı. Fitne, gam, keder çok olur, sular soğulup, balıklar ölür. Savaş çok olur çok asker kırılır⁸⁸.

Ancak kuyruklu yıldız beyitlerde güzellik unsuru olarak ele alınmıştır. Bir beyitte ayın bile şaşırıp kaldığı güzel yüzlü sevgiliye benzetilmektedir:

Mâh-ı münîr gibi görenler taña kalur
YaHYâ görünse gün yüzi kuyruklu yılduzuñ Y.,425-G.227/5

Bir başka beyitte ise kuyruklu yıldız, sarığa sokulan lâleye benzetilmektedir:

Lâle kim destâr-ı yâr üstinde kılmışdur karar
Oldı gûyâ gökdeki kuyruklu yılduzdan nişan Y.,466-G.297/3

5 - Nesr-i Tâ'ir

Batı yönünde görülen parlak bir yıldız olan Nesr-i tâ'ir kartal burcunun T şeklindeki yapısında iki hattın birleşme yerinde bulunan ve bu burcun en parlak olan yıldızına denir. Bu yıldız, beyitte kartala işaretle konu edilmiştir. Kartalın ırmakların ve köprülerin üzerinden rahatlıkla geçebildikleri anlatılmak istenmiştir. Bir köprünün medhi için yazılan kasidede bu köprü Şat ırmağını geçmek isteyenlere âdetâ bir taşıyıcı kartal gibidir. Burada kuvvetlilik, sağlamlık söz konusudur. Kartal da kuşların en kuvvetlisidir:

Nesr-i Tâ'ir gibi Şat ırmağını hoş geçerüz
Köl kanad oldı bize şanki bu cisr-i a'lâ Y.,125-K.31/5

6 - Samanyolu (Kehkeşân, Mecerre)

Samanyolu, küçük, sabit yıldızlar topluluğudur. Kehkeşân diye de bilinir. Altıncı kadirde, yani gözle görülebilen en sönük yıldızların bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Birbirlerine çok yakın oldukları için birbirini mahvedip beyaz bulut gibi görünmektedirler. Gecenin ilk saatlerinde bu bulutun bir başı güneyde bir başı kuzaydedir. Gece sonunda ise tam tersine döner⁸⁹. Saman uğrusu da denir⁹⁰.

Beyitlerde, çok fazla yıldızdan meydana gelmesi sebebiyle bir toz bulutu halinde görünmesiyle ve şekliyle çeşitli tasavvurlara konu edilmiştir.

a - Eşik (âsıtın)

Memdûhun medhinde, bir yüceltme unsuru olarak yüksekte bulunması sebebiyle Kehkeşân, altınlı kaftanı yıldızlı gökyüzü olan sevgilinin eşiği olarak

⁸⁷ Hüseyin Demirkan, *Yıldızların Esrarı*, İst. 1978, s. 27-28

⁸⁸ Yazıcıoğlu Salih, *Kitabü'ş-Şemsiyye*, Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Bl., nr:766, s.16 a-b

⁸⁹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.142

⁹⁰ Yazıcızâde Ahmed Bican, *Acâyibü'l-Mahlûkat*, Süleymaniye Ktp. Tahirağa Bl. nr: 335/3 s.200

düşünülmüştür. Bu düşüncede toz bulutu gibi olan görünüşünün rolü büyüktür. Zîrâ eşik basılan yerdir ve ayağın bastığı yerde de toz olur:

Oldı bir altunlu kaftânun semâ-yı pür-nücûm
Kehkeşân olmuş durur ey mâh aña âsîtin Y.,64-K.13/19

b - İp, Kemend

Kehkeşân, uzun ve parlak olması sebebiyle mâh ekmeğine takılan bir ip gibi değerlendirilmiştir. Süreyyâ dişleri bu ay ekmeğini kapabilmek için kehkeşân ipi ile ay ekmeğini yakalamıştır:

Dağup resenin kehkeşân kûrsuna mâhuñ
Kaşmağa anı tîz idi dendân-ı Şüreyyâ N.,15-K.III/13

Övülenin medhinin ifâdesinde yazılan bir beyitte ise kehkeşân memdûhun sarayına girmek isteyen ay hırsızının, gökyüzüne yâni sarayın kubbesine attığı kemend olarak düşünülmüştür:

Kaşruña yol bulmağa şeb-revlik eyler gerçi mâh
Küngür-i eyvânuña irmez kemend-i kehkeşân N.,113-K.XXXVII/15

c - Kemer

Kehkeşân şekil bakımından ve yıldızların birer mücevher olarak düşünülmeleriyle kıymetli taşlarla süslenmiş bir kemer olarak tasavvur edilmiştir:

Harem-i kâdrine bir günbed-i zerkâr felek
Aña bir tâk-ı murassa kemend-i kehkeşân B.,9-K.II/18

ç - Kervan

Birçok yıldızın uzun bir grup halinde bir araya gelerek samanyolunu meydana getirmesi, bu haliyle onun bir kervana benzetilmesine sebep olmuştur. Güneş ise bu kervanı ele geçirebilmek için her sabah kılıç çekmektedir:

Tâ kârvân-ı encûmü her şubh almağa
Çekdükce mihr-i çarh reh-i kehkeşâna tîg H.,21-K.6/32

d - Köprü

Kehkeşânın köprü olarak düşünülmesindeki en önemli husus yüksekliğidir. Bir köprünün medhi için yazılan kasidede o köprüyü yüceltmek için bu benzerlik kurulmuştur. Ancak kehkeşânın şeklinin de bunda rolü vardır. Ayrıca gökyüzü de ırmak olarak düşünülebilir:

Şağ-ı Bağdâda şeref virdi bu cısr-i 'âli
Kehkeşândur şanasın gökde olupdur peydâ Y.,125-K.31/2

e - Sümüklü Böcek Cilvegâhı

Sümüklü böcek çok ağır hareket eder ve yürürken arkasında parlak ve yapışkan bir sıvı bırakır. Bu sıvı ile kehkeşân arasında parlaklık, şekil ve renk bakımından bir benzerlik kurulmuştur. Dolayısıyla samanyolu, sümüklü böceğin cilvegâhı olmaktadır:

Yırtukları sümüklü böcek cilvegâhıdır
Yâ âsumândaki görinen râh-ı kehkeşân

Y.,116-K.27/24

f - Yemek

Kehkeşânın yemek olarak tasavvuru ise içindeki yıldızların çokluğundan dolayıdır. Övülenin zenginliği ve cömertliğinin ifâdesi için yapılan bu benzetmede ayrıca gökyüzünün sofraya ve hilâlin de kâseye benzetilmesinin rolü vardır:

Kem kâse bezm-i işretüne mâh-ı âsmân
Yıtmez ziyâfetünde simât olsa kehkeşân

N.,189-Msmt.IV/76

g - Yol

Yıldızlarının çok küçük olmasından dolayı, uzun bir parlaklık halinde görülebilen samanyolu, beyitlerde genellikle yola benzetilmekte ve bu sebeple de bu isimle tesmiye olunmaktadır. Bazen gece vakti aya benzeyen sevgilisinin dışarıya çıktığını duyan âşık, onun yürüdüğü yolu, gözlaşlarıyla doldurup kehkeşâna benzetmiştir. Buradaki benzetme uzunluk, parlaklık ve yıldızların göz yaşına benzetilmesiyle ilgilidir:

Yolını necm-i sirişkümle kehkeşân itdüm
O mâh-pâre işitdüm gice yabana çıkar

N.,299-G.117/2

Ayrıca yolun tozlu olduğu gerçeğine işâretle, aynı zamanda aynaya da benzetilen Kehkeşân tozlu bir yol olarak düşünölmüştür. Benâtü'n-na'ş ise onu temizleyendir. (Bkz.s.133) **Kehkeşân** kelimesinin, sadece yol olarak tasavvurunda değil, diğer bütün benzetmelerde de yol demek olan **râh** kelimesi ile birlikte kullanıldığını göstermekteyiz. Râh-ı kehkeşân şeklinde kullanılan bu ifâde Türkçedeki **samanyolu** ile aynı mânâdadır. Bu sebeple adeta Türkçeden bir tercüme olabileceğini düşündürmektedir.

h - Zincir

Kehkeşân, meydana geldiği yıldızların birer halka olarak düşünölmeleriyle zincire benzetilmektedir. Gökyüzü kaplanının boynuna bağlanıp onu çekip götüren bir zincir olarak tasavvur edilmektedir:

Serkeşlik itdi emrine beñzer peleng-i çerh
Zencirle getürdi yine kehkeşân keşân

B.,6-K.I/17

7- Simâk

Kuzey yarı kürenin en parlak yıldızıdır. "Simâk-i azel veya simâk-i ramih iki yıldızdır ki Esed sûretinin boynundan göğsüne doğru gelmiş ayakları şekindedir⁹¹. Aynı zamanda ayın menzillerinden biridir. Yer aldığı beyitte ise yüksekte bulunuşu sebebiyle konu edilmiştir. Bazen "yerden göğ'e kadar" deyiminin ifâdesinde "semekden simâka" tabirinin kullanıldığı da vâkidir. Bu da "denizdeki balıktan Balık burcuna kadar" demek olup aynı mesâfenin ifâdesinde kullanılmıştır. Ancak kullanıldığı beyitte simak, balıkların göğ'e çıkıp nâra atarak coşması sebebiyle yüksekliği ifâde etmektedir. Burada ayrıca yüksek yerlere çıkıp nâra atma hadisesine de işâret vardır. Bazen çok sinirlenen bir insan öfkesini giderebilmek için kimsenin olmadığı bir tepeye veya yüksekçe

⁹¹ Z.Ş.c-i Uluğ Bey, Süleymaniye Ktp. Bağdatlı Vehbi Efendi Bl. Nr.900, yk.112b

bir yere çıkıp bağırır. Bazen de çok mutlu olan bir kimse mutluluğunu bütün dünyaya duyurabilmek için yüksekçe bir yere çıkıp haykırır:

Şol deñlü itdi nâleyi bezmünde çeng ü 'üd
Çıkdı simâke na'ra ve cûş eyledi **semek** N.,190-Msmt. IV/78

8- Sühâ

Kuzey kutbunda, Benatü'n-na'ş adı verilen yedi yıldızın içinde pek küçük olan bir yıldızdır. Yüksekliğin ve yüceliğin ifâdesinde kullanılır⁹². Çok küçük bir yıldız olduğu için gözle görülmesi zordur. Eskiden gözlerin sağlamlığı bu yıldızı çıplak gözle görebilme hassasiyetiyle kontrol edilmiş. Çok küçük olduğu için güneş doğarken ilk kaybolan yıldız odur. Aşağıdaki beyitte de bu özelliğine işaret vardır:

Çıhdı birgün ki ziyâsında temâmî-i rûsûl
Oldı maḥv eyle ki ḥurşid şu'a'ında **Sühâ** F.,129-G.V/2

Çok küçük olması ise aşağıdaki beyitte zerre ile ifâde edilmektedir:

Sühâya lûtfi eger kılsa zerre-perverlik
Yeter maḳâm-ı müsâvât-ı âftâba Sühâ F.,18-K.1/59

Bir başka beyitte ise Sühâ yıldızı, "hurşid-i çarh" olarak vasıflandırılan övülenin yüceliği ve zenginliğine karşı şâirin yoksulluğunu ifâde eden bir unsur olarak düşünülmektedir:

Hâk-i ḥazîz-i meskenet içre **sühâ** iken
Ḥurşid-i çarḥa zimmetümüz nisbet eyledük N.,154-K.LIV/6

9- Süheyl

Semânın güney yarı küresinde, Sefine-i Nuh burnunda bulunan ve "Süheyl-i Yemânî" adıyla da anılan parlak bir yıldızdır. En iyi Yemen'den görüldüğü için bu isimle anılmaktadır. Hz. Peygamber (S.A.V.), Mi'râc gecesi sırayla bütün felekleri geçmiş, Arş'a kadar gitmiştir. Bu esnada felekler ve yıldızlar bazı kudretler kazanmışlardır. Süheyl yıldızı da derileri kırmızıya boyama hassasını elde etmiştir⁹³. Ayrıca Yemen'de çok bol olduğu söylenen akik taşının meydana gelmesinde de etkisi olduğuna inanılan Süheyl yıldızı aşağıdaki beyitte Mi'râc'la ilgili olarak konu edilmiştir:

Yetüb ḥuzûruña Mi'râc vakti kılmışlar
Kamer ḥuşûl-i me'âşir **Süheyl** kesb-i ḥavâş F.,261-G.CXXXVII/2

Süheyl yıldızı bir başka beyitte ise kulağa nisbet edilmiştir. Bu da memdûhun atının medhinde, onun kişnemesinin Süheyl kulağına ulaştığı söylenerek yüceltilmektedir:

Ne dem kim kişnese itse şâhili
Tutardı na'rası **gûş-ı Süheyl** N.,167-K.LX/7

Ayrıca Yemen'de çok olan la'lin meydana gelişinde tesiri olduğuna işâretle de konu edilmiştir: Bilindiği gibi bazı yıldızların yeryüzündeki bazı taşlara tesir edip onları kıymetli birer taş hâline getirdiğine inanılır:

⁹² Abdalbâki Gölpinarlı, *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*, C. I-II., İst.1981, s.159

⁹³ Ali Nihad Tarlan, *Fuzûlî Divânı Şerhi*, C.II, Ank.1985. s.81-82

Sûheylûn pertevi seng-i Bedaḥşî la'î eder likin
Gözüm yaşını yâküt eyledi dürr-i benâgûşu

H.,413-G.46/3

10- Şihâb (sâkıb)

Şihâb, kayan yıldızlara verilen addır. Halk arasında uğurlu sayılan yıldız kayması esnasında dilek tutma âdeti vardır. O sırada tutulan dileklerin kabul olunacağına inanılır. Gerçekle alâkası olmayıp oyun maksadıyla dilek tutulur. Bir kaynakta ise yıldız kayması, yıldız düşmesi şeklinde ifâde edilip pek hayra alâmet olmadığı belirtilir. Bu durumda şerrin fazla olacağı ifâde edilir⁹⁴.

Yer aldığı beyitlerde ise şekil, hareketlilik ve parlaklık gibi özelliklerinden dolayı çeşitli tasavvurlara konu olmuştur

a- Altın cedvel

Şihâb, şekil ve parlaklık itibarıyla altın bir cetvele benzetilmektedir. Nâhid, feleğin kâtibidir. Gökyüzü sayfasına yazı yazmak için şihâb ile altın cedvel çekmektedir:

Yanar şem'î Nâhid önünde şihâbın
Çeker her gece şubha dek cedvel-i zer

B., 15-K.3/25

b- Düğme

Şihâb hem hareket hem de parlaklık bakımından, düşen, altın bir düğmeye benzetilmektedir. Ayın yakasını yırtması neticesinde düşen bir düğmedir:

Şevk-i ruhuñla bu şeb çâk itdi meh yakasın
Zer tûgmesin düşürdi çarhuñ degül şihâbı

N.,520-G.492/2

c- Gevher

Bilindiği gibi mücevherler parlak taşlardır. Gevher genellikle inci mânâsında kullanılmakla, parlaklık bakımından gevher ile şihâb arasında münâsebet kurulmuştur. Bu benzetme övülenin medhinde kullanılmıştır:

Kalb-i şâf-ile olsa vaşşâfi
Nice vaşşâfi sâkıb-i gevher

N.,86-K.XXVII/6

ç- Göz yaşı

Şihâb, hareketlilik ve parlaklık sebebiyle gözden akan göz yaşına benzetilmektedir. Renk bakımından da kanlı göz yaşı olarak düşünölmüştür:

Hecr-i la'lûñle senûñ her gece ey mâh felek
Dideden yaş yirine kan akıdur şanma şihâb

N.,243-G.20/3

d- Kalem

Kalem ile şihâb arasındaki benzerlik şekil bakımından kurulmuştur. Gezenler arasında kâtip olarak vasıflandırılan Utarid'in elindeki kalem olarak düşünölmüştür:

⁹⁴ Yazıcıoğlu Salih, a.g.e, s. 166.

Kendü 'Utârid- i felege beñzemiş hemân
Destindeki **ķâlem** Şan olupdur **Şihâb** aña Y., 102-K.24/16

Ayrıca hilâlin devât, yıldızların rakamlar ve feleğin defter-i sıyâm olarak düşünöldüğü bir hayâlde ise Şihâb, Şekil, renk ve parlaklık bakımından altın kâleme benzetilmiştir:

Zerrin-devât mâh-ı nev **altun ķâlem Şihâb**
Erķâmıdır nücüm u felek defter-i sıyâm B.,54-K.23/8

e- Kaplan (pelheng)

Bilindiğı gibi kaplan, avının üzerine süratle sıçrayabilen bir hayvandır. Bu özelliğı ile yıldızın kayması arasında bir ilgi kurulmuştur. Düşmanın gerdanından yakaladığı da ifâde edilerek kaplanın avını boğazından yaralayarak avladığı gerçeğine işâret edilmiştir:

Ķadimün emri ile bu sipihr-i hâdis-naķŐ
Şihâbı gerdenine düşmanın ede **pelheng** H.,25-K.7/29

f- Kıvılcım (Şirâr)

Kıvılcım ile Şihâb arasındaki benzerlik Şekil, renk ve parlaklık bakımından kurulmuştur. Şâir kendi durumunu izâh ederken âşığın âh kıvılcımını, geceleyn gökyüzünde zaman zaman kayan yıldızlar olarak vasıflandırmıştır:

Âteş-i âhum Őirârıdır benüm ey mâh-rû
Geceler göklerde yer yer **seyr eden seyyâreler** H.,191-G.138/3

g- Mum (Şem°)

Şihâb, ışıklı olması sebebiyle mum olarak tasavvur edilmiştir. Ayın yüzündeki kara beneklerin yazı olarak düşünölmesiyle, meleklerin Şihâb mumunu tutarak ayı okumak için yıldızlarla birlikte akşamladığı ifâde edilmektedir:

Nücüm ile bile aĥşamlamağa cümle sürüş
Okudu **Şem°-ı Şihâb** ile mâh-ı tâbânı Y.,153- Msmt. 6-I/4

h- Ok

Hilâlin yay olarak tasavvur edildiğı bir beyitte Şihâb, bu yaydan dünyaya atılan havâdis oklarına benzetilmektedir. Bu benzetmenin de dayandığı hususlar hareketlilik ve parlaklıktır. Okun ucundaki temren denilen madeni parça parlaktır. Bu itibârla hilâl-ok münâsebeti kurulmuştur:

Hilâli çarĥda gördün ne Őanduñ ey müneccim sen
Havâdis okların atmağa dünyâya kemândur bu H.,341-G.7/3

ı- Taş (seng)

Şihâb, Şeklinin yuvarlaklığı ve hareketliliğı sebebiyle atılan bir taşa benzetilmektedir. Taşlamak, bir nevi cezalandırmaktır. Bir beyitte Şâir ve Allah'ın reddeddiği hased kişilere atılan taş olarak değerlendirilen Şihâb, aynı zamanda kılıca da benzetilmektedir:

Hasûd-ı lâ-yesûda hâşılı merdûd-ı Ma°bûda
Çekilmiş tiğ-ı tâbende atılmış bir **Őihâbuz** biz Y.,391-G.173/6

Şihâb ayrıca, encümene giremedikleri için sınırlanan çocukların attıkları taşlara da benzetilmektedir:

Etfâl-i encüm encümen-i çarha şıgmayup
Yıldızlar atdılar yire ol gice bî-şümâr N.,43-K.XIII/14

i-Yular (mehâr)

Şekil olarak yulara benzetilen şihâb, felek devesinin boynuna geçirilen bir yulardır:

Çekmege maħmilini Leyli-i mâhuñ ol şeb
Üştür-i çarha şihâb olmuş idi şekli-i mehâr N.,76-K.XXIII/3

j- Zehir (ağü)

Şihâb hareketi sebebiyle feleğin yedi tasından akan bir zehir olarak düşünölmüştür. Bu benzetme ise felek hakkındaki menfi telâkkilere istinâden yapılmaktadır. Feleklerin insana gam keder vermesi yedi tabakdan geçen şihâb zehiriyle ifâde edilmektedir:

Göz yaşı seyyârelerdür dâğ-ı sinem şâbitât
Ehl-i derde yidi taşdan geçmiş ağudur şihâb Y.,295-G.24/5

11- Ülker (Peren, Pervin, Süreyyâ)

Süreyyâ veya Pervin de denilen Ülker yıldızı, sekizinci felekte olup Sevr veya Hamel burcunda kümelenen yedili bir takım yıldızdır. Ayrıca ayın menzillerinden üçüncüsüdür. Beyitlerde genellikle bir takım yıldız olarak çokluğu bakımından çeşitli tasavvurlarla konu edilmiştir. Bazen de yüksekte bulunması sebebiyle ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte de bu yönüyle işlenmiştir:

Bezm-i haş et her gece yârân-ı rüşen-tab' ile
Ey Hayâlî göklere ergür Şüreyyâ meşrebin H.,305-G.14/5

a- Aile ('ayâl)

Aile, anne, baba ve çocuklardan meydana gelen bir guruptur. Pervin de birden fazla yıldızdan meydana gelmiştir. Bu itibarla aile ile Ülker yıldız kümesi arasında bir benzerlik kurulmuştur:

Kapuñda dirliği Yahyânuñ oldı hâlince
'Ayâlî gökdeki Pervin gibi firâvândur Y.,34-K.4/40

b- Ârifler

Yahyâ Beğ, bir beyitinde Süreyyâ'daki yıldızları biraraya gelmiş olan ve sabaha kadar sohbet eden âriflere benzetmektedir. Ayrıca kıymetlilik ve yücelik bakımından da ârifler toplum içinde saygı gören, değer verilen yüce kişilerdir:

Gelelüm bir yire 'ârifler ile şubħa degin
Her gice çarħ-ı ma'ânide Şüreyyâ olalum Y.,462-G.289/4

Bir başka beyitte ise Yahyâ Beğ, Celâl, Seyyid, Câmî ve Şeh Sa'deddin isimli kişileri Ülker takım yıldızındaki yıldızlardan herbirine benzetmektedir. Bu da o şahıslara vermiş olduğu değeri göstermektedir. Yıldızları burada, birer yüceltme unsuru olarak kullanılmıştır:

Celâl ü Seyyid ü Câmî vü Şeyh Sa'eddîn
Sipîhr-i mâh-ı kemâlûnde oldılar Pervîn

Y.,84-K.19/33

c- Ashab

Ashâb, Peygamber Efendimizin sohbetinde bulunanlara denir. Zaten kelime mânâsı da sohbet edenler demektir. Bu da bir çokluğu gerektirmektedir. Ülker yıldızıyla da bu açıdan aralarında ilgi kurulmuştur. Burada ashab ile yıldızların bir arada kullanılması, Hz. Peygamber'in "Ashâbım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız sizi doğru yola götürür" hadîs-i şerifini hatırlatmaktadır:

Şevkumuz vardur der-i dildârda Yahyâ gibi
Gökde Pervîne dönüpdür zümre-i aşhâbumuz Y. 385-G. 164/7

ç- Ben (hal)

Pervîn, sevgilinin medhinde, güzellik unsuru olan ve yüzde bulunan benlere benzetilmektedir. Ben en önemli güzellik unsurlarından birisidir ve cezbedicidir. Bu sebeple bene itibâr edilir. Hatta bugün dahi kadınların yüzlerine sahte ben yaptıkları bilinmektedir. Bu da ona ne kadar itibâr edildiğini göstermektedir. Yıldızlar çoklukları yanında küçüklükleri ve parlaklıkları bakımından da yüzdeki benlere benzetilmektedir. Beyitte ise güneş, Ülker yıldızını bu benlere benzeterek onları kıskandığı için ay harmanına ateş salmaktadır:

Pervîni beñzedür yüzün üstünde beñlere
Meh hırmenine anuñ için od şalar şems H.,211-G.1/4

d- Cemiyet

Gece uykusuz kalan kişiler bir araya gelip dertleşmektedirler. Bu da Ülkerdeki yıldızların bir arada bulunmalarına benzetilmektedir:

Meşelâ gökdeki pervîn gibidür ey Yahyâ
Gözi açuklar ile her gece cem'iyetümüz Y.,397-G.184/5

e- Çivi

Süreyyâ, içindeki yıldızların çokluğu, parlaklıkları, küçüklükleri ve yuvarlaklıkları bakımından sevgilinin çizmesindeki çivilere benzetilmektedir. Bu benzetmede ise şâir kendisinin, eğer sevgilinin çizmesindeki çivilerin nakşını Süreyyâ'ya benzetmezse maksadına ulaşamayacağını ifâde etmektedir:

Ermesün menzil-i maşûda Hayâli ey mâh
Kebkebûñ nakşını görmezse Süreyyâ yerine H.,372-G.57/7

f- Damga

Eskiden, kumaşların kenarlarına damga basıldığını ve bu damganın kumaşın kalitesini belirlediğini daha önce belirtmiştik. Ülker yıldızı da damga olarak düşünülduğünde basıldığı kumaşın, damgası ay olan kumaştan daha kaliteli olduğunu ifâde eder. Burada da Ülker yıldızının aydan daha müteber bir yıldız olduğu anlaşılmaktadır. Beyitte ise atlas, kıymetli bir kumaş olduğu halde damgası ülker değil de ay olursa müşteri bulamayacağı ifâde edilmektedir:

Olmaz Hayâli müşteri gerdûn-ı atlasa
Tamgası mâh olursa peren ülkeri degül H., 261-G.5/5

g- Diş

Ülkeri meydana getiren yıldızlar iki sıra halinde bulunmaktadır. Parlaklık, beyazlık ve yuvarlaklık gibi özelliklerinin yanında iki sıra halinde bulunmasıyla da ağızdaki dişlere benzetilmişlerdir. Beyitlerde daha çok "hayretten parmak ısırarak" hâlinin ifâdesinde kullanılmaktadırlar. Bazen feleğin kan akıtıp katil olmasına duyulan şaşkınlıkta,

Dişlesün dendân-ı pervîn mâh-ı nev parmâğın
Neyledün ey çarh-ı hûnî neyledün kan eyledün H.,73-Mrb.5/2

bazen aşığın âh şimşeginin âsumâna verdiği hayrette,

Berk-i âhum âsumâna şöyle hayret verdi kim
Dişledi dendân-ı pervîn mâh-ı nev barmâğın H.,391-G.2/4

bazen de sevgilinin çizmesinin üzerindeki çivilerin nakşını görünce duyduğu hayretle hilâl parmağını ısırarak dişler olarak tasavvur edilmektedir:

Çün etdün kebkebün nakşın Süreyyâ hâkde yer yer
Hilâli dişledi dendân-ı Pervîn eyleyüb parmak H.,236-G.20/3

Ayrıca sevgilinin na'lçesiyle dava eden yâni onunla yarışan hilâle gülen dişler olarak da düşünölmüştür:

Meh-i nev na'lçeñle menziletde edeli da'vâ
Süreyyânun görünür handeden her gece dendânı H.,64-K.22/15

h- Göz yaşı

Pervîn, çokluğu, şekli ve parlaklığı sebebiyle göz yaşına benzetilmektedir. Ayrıca iki sıra olması iki gözden peşpeşe akan göz yaşlarına benzetilebilir. Sevgisinden dolayı yıldızlar gibi perişan bir halde olan aşığın boyu hilâl gibi bükölmüş ve gözyaşları da Süreyyâ gibi olmuştur:

Hâlûmi mihrün perişân eyledi encüm gibi
Mâh-ı nevdür kâmetüm yaşum Süreyyâdur begüm
Y.,449-G.267/4

1- Kaplan

Kaplanın derisi beneklidir. Aslanın ki ise beneksizdir. Gökyüzü de Ülker yıldızı olmayınca bir aslana, olduğu zaman ise kaplana benzetilmektedir. Dolayısıyla Pervîn, kaplan derisindeki benekleri meydana getirmekte ve bu hayâliyle gökyüzü, âsumâna atılan bir kaplana benzetilmektedir:

Süreyyâ şanmañ üstünde görünce şîr-i gerdünü
Atıldı âsmâna kühsâr-ı kahr-ı kaplanı B.,23-K.7/14

1- Nergis

Gökyüzünün bir çiçek bahçesi olarak düşünöldüğü aşağıdaki beyitlerde Süreyyâ da o bahçedeki nergisler olarak vasıflandırılmıştır. Dîvan şiirinde altın kadeh olarak anılan nergisin bu benzetmeye tabi tutulması renk, şekil ve çokluk itibâryladır:

Gökdeki Pervîne beñzer sebze zerrîn-kadeh
Her açılmış gül güneş her gonca necm-i tâbdâr Y.,56-K.11/3

Gösterür sahn-ı gülistân çerh-i minâdan nişân
Şâh-ı nergis bâgda şekl-i Şüreyyâdur yine B.,169-G.138/4

j- Noktalar

Pervîndeki yıldızlar çoklukları ve küçüklükleri bakımından yazıdaki noktalara benzetilmektedir. Pervînin karanlık gece üzerindeki hâli, siyah bir zemin üzerine altın mürekkeple yazılan hattın noktaları olarak düşünölmüştür:

Sevâd-ı haţ içinde noktaldan
Şeb-i târik içinde şekl-i Pervîn B.,16-K.4/9

k- Salkım (hüşe)

Pervîn, şekil bakımından ve içindeki yıldızların üzüm tanelerine benzetilmesi sebebiyle bir üzüm salkımı olarak tahayyül edilmiştir. Ayın da ekmege benzetilmesiyle, fakirlerin ekmeğın yanında azık olarak üzüm yediklerine işâret edilmektedir:

Kurş-ı mehle hüşe-i Pervîn olaldan zâdumuz
Ehl-i fakr içre tena^uumla çıkubdur adumuz H.,198-G.9/1

l- Sünbül

Şekil bakımından sünbüle benzetilen Pervîn aşğıdaki beyitte de bu itibarla konu edilmiştir. Ayrıca ay ile olan kıranına da işâret olunmuştur:

Başuñ üzre sünbül-i.hindü eyâ şems-i cihân
Şanasın Pervîndür kim mâh ile itmiş kırân Y.,467-G.299/1

m- Sürü

Gökyüzünün en iyi görölebildiğı yerler düz araziler ve özellikle de çöllerdur. Leylâ'nın aşkıyla çöle düşen Mecnûn geceleri de uyuyamadığı için hep gökyüzünü seyretmektedir. Ülker yıldızını ise Leylânın sürüsüne benzetip, her gece onu gütmektedir:

Gökde Pervîni şanurmuş sürüsü Leylinüñ
Geceler şubha değın anı sürermiş Mecnûn H.,316-G.36/4

n- Şiir (nazm)

Pervîn-şiiir münâsebetinde rol oynayan unsurlar, yıldızların harflere ve iki sıra hâlinde olmalarının da beyite benzetilmesidir. Burada şâirin şirini medhetmesinden kaynaklanan hayâller mevcuttur. Nitekim bir beyitte Bâkî, Süreyyâ'ya benzeyen şiiirinin yazılabilmesi için feleğın altın varaklar meydana getirdiğini ifâde ediyor:

Yazınmağâ mâned-i nazm-ı Şüreyyâ
Varaklar zerefşân ider çerh-i ahdar B.,14-K.3/24

Bir başka beyitte ise Hayâlî'nin şirini dinleyen Utarid, Pervîn nazmını beğenmez. Zirâ Pervîn, Hayâlî'nin şiiiri yanında sönük kalmaktadır:

Hayâlî nazmını tâ kim 'Uţârid istimâ' etdi
Beğenmez maţla^c-ı mihr ile gökde nazm-ı Pervîni H.,409-G.38/5

Yahyâ Beğ de kendi şiirinin medhinde Pervîn-nazm hayâlini kullanmış ve şiiri okunurken, âh kılıcının feleğe Pervîn şirini hakk ettiğini yâni işlediğini ifâde etmiştir:

Yâra ey Yahyâ bu şîrûm okunurken dîn şabâh
Tiğ-î âhum nazm-î Pervîni felekde kıldı hakk Y.,414-G.210/5

o- Ter ('arak)

Sevgilinin yanağındaki ter damlacıkları Pervîn'in suya aksetmiş şekline benzetilmektedir. Bunda rol oynayan unsurlar ise yuvarlaklık, parlaklık, çokluk ve beyazlıktır:

Yanağında kaçan olsa 'arak çin
Görinür şanki şuda 'aks-i Pervîn Y.,264-Ş.2/218

Ayrıca ayın menzillerinden biri olan Ülker yıldızı, sevgilinin yanağının aya benzetilmesiyle yanaktaki ter taneleri olarak düşünölmektedir. Şekil ve parlaklık bakımından bu benzetmenin yapıldığı beyitte aynı zanamda ayın, menzili olan ölkelere uğraması onunla kıran etmesi şeklinde ifâde edilmiştir:

'îzâr-î yâr 'arak-nâk olunca ey Bâki
Görenler itdi şanur mâh ile kıran Ülker B.,352-G.412/5.

ö- Tesbih

Pervîn'in tesbihe benzetilmesi, yine şekil yönündendir. İki sıra halinde dizilmesi ile tesbih tanelerinin yıldızlara benzetilmesi ve parlaklıkları, bu benzetmede rol oynamaktadır. Hayâli bir beyitinde, dünya sevgisinden elini yıkayıp yâni abdest alıp eline Süreyyâ tesbihini almazsa, namazının kabul olmayacağını söylerken, aynı zamanda namaz kılınırken Allah'tan başka hiç bir şeyin düşünölmemesi gerektiğine de işâret etmektedir. 'İkd-î Süreyyâ ifâdesi ise gerdanlık hayâlini de hatırlatmaktadır. Zirâ tesbih ile gerdanlık şekil bakımından birbirine benzer. Her ikisi de boncukların ipe dizilmesiyle meydana gelir:

Mihr-i dünyâdan yumazsam el namâzum nâ-ķaböl
Elde tesbihüm eğer 'İkd-î Süreyyâ eylesem H.,271-G.3/2

p- Vezir, Paşa

Pervîn, ayın padişâha benzetilmesiyle onun etrafındaki vezir, paşa v.s. gibi devlet erkanına işâret olunarak çokluk bakımından benzetmeye tabi tutulmuştur. Ülkerin görünmemesini şâir, âşığın ay gibi olan sevgiliyi kıskandığı için vezirin paşaların olmamasını dileyerek ifâde ediyor:

Mâh-î münir odur ki Süreyyâsı olmaya
Sultân-î bî-vezir ola paşası olmaya Y.,541-G.425/1

III - Burçlar

A - Burçlar İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Sekizinci feleğe sevâbit veya felekü'l-burç denir. Devrini 36 saatte tamamlayan bu felek, mağribden maşrika kadar bütün yıldızları içine alır. Seb'a-i seyyârenin makamları bu felekte yoktur. Bu feleği 12 ye taksim etmişler

ve her bir taksimine dahi bir burç demişler⁹⁵. Bunların, ayrı ayrı her birinin ortalarında rasad edilen yıldızların bir şekle benzediği müşahede olunmuş ve o burca bu şeklin ismi verilmiştir. Eski astronomi âlimlerinin rasadlarına göre toplam bin yirmiiki yıldızdan meydana gelen canlı veya cansız şeylere benzeyen kırksekiz sûret tahayyül olunmuştur. Bunlardan üçyüzkırkaltı, yıldızı içine alan onikisi meşhur ve malum olan oniki burca isim olmuştur. Geride kalan otuzaltı suretten yirmibiri ekvatorun kuzayinde, onbeşi güneyindedir⁹⁶. Meşhur olan bu oniki burç ise şunlardır:

Hamel (Kuzu)	Mizan (Terazi)
Sevr (Boğa)	Akrep
Cevza (İkizler)	Kavs (Yay)
Seretan (Yengeç)	Cedy (Oğlak)
Esed (Arslan)	Delv (Kova)
Sünbüle (Başak)	Hut (Balık)

Allah (C.C.), kâinâtı yarattığı zaman yıldızları belli burçlarda yerleştirmiş iken, daha sonra dönmelerini emredince bu yıldızlar kendi burçlarından çıkmışlar ve bir daha aynı anda aynı burçlarda bulunmamışlardır. Bunlardan Zuhâl Mizan burcunda, Müşteri de Seretan burcunda idi. Merih Oğlak burcunda, Güneş Hamel'de, Zühre Hut'da ve Utarid de Sünbüle burcunda idi. Kamer ise Boğa burcunda bulunuyordu⁹⁷.

Seyyârelerden bilhassa ay, diğerlerine nisbetle çok çabuk seyretmesi itibâriyle burçlarda en çok bir arada mütalâa edilen unsurdur. Aşağıdaki beyitte dolunayın eksigi bulunmadığı için burc-ı şerefde bulunduğu zikredilmektedir:

Biri bürç-i şerefde eksügi yok bedr-i kâmildür
Biri âsumân-ı devletün hürşid-i raşşânıdur H.,63-K.22/4.

Daha sonra ise güneş gelir:

Yâ haziz olmuş yiri yâ evc-i 'âli farkı yok
Kağı burca varsa hürşid-i felek tâbân olur N.,575-Mkt. 24/3

Burçlar, ehl-i heyet tarafından hallerine ve tabiatlarına göre tasnif edilmişlerdir. Buna göre oniki burcun dürdüne (Hamel-Seretan-Mizan-Cedy) **mûnkâlbe** denilmiştir ki güneş bunlarda iken bir mevsimden diğerine geçilir. **Sabite** denilen diğer dördünde (Sevr, Esed-Akreb-Delv) ise geçiş olmaz. Mevsimin tam ortasıdır. En son dört burca (Cevza-Sünbüle-Kavs-Hut) ise **mütecesside** denilmiştir ki güneş bunlarda iken iki mevsim arasında karışma olur⁹⁸.

Ayrıca oniki burç ve yedi gezegen içinde anâsır-ı erbaâ gibi çeşitli tabiatlar da tayin etmişlerdir. Bu tabiatlara göre de üçer üçer tasnif edilmişlerdir, ve bunlara **mûsellesât-ı buruç** ismini vermişlerdir. Bunlardan üçüne (Hamel-

⁹⁵ Mecmuâ-i Mûsikî, Süleymaniye Ktp. Ali Nihat Tarlan Bl. nr. 81 s.73 b

⁹⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e. s.89

⁹⁷ Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, İst. 1971, s.241

⁹⁸ Mecmuâ-i Mûsikî, s.74

Esed-Kavs) ateş üçlüsü (Müsellese-i nâriye), üçüne (Sevr-Sünbüle-Cedy) toprak üçlüsü (müsellese-i tûrâbiye), üçüne de (Cevza-Mizan-Delv) hava üçlüsü manâsına gelen müsellese-i hevâyî, üçüne (Seretan-Akreb-Hût) ise su üçlüsü demek olan müsellese-i mâiye denilmiştir. Bunlara sırasıyla burc-ı nârî, burc-ı hâkî, burc-ı hevâî ve burc-ı âbî derler⁹⁹.

Ayrıca bu oniki burcu bir de erkek (müzekker), dişi (müennes) ve gece ile gündüze nisbet etmişlerdir. Buna göre ateş ve hava üçlüleri müzekker olup gündüze, toprak ve su üçlüleri ise müennes olup geceye nisbet edilmişlerdir¹⁰⁰.

Burçların insan talihinde önemli rol oynadığını, insan tabiatına tesir ettiğini daha önce de belirtmiştik. Bunların uğurlu ve uğursuz tesirlerine göre "burc-ı melâhat, hüsn burcu, burc-ı şeref, burc-ı saadet, burc-ı hikmet, burcu-ı adl v.s." gibi bir çok terkip kullanılmıştır. Bu ifâdeler genellikle memdûhun medhi için kullanılmıştır. Övülen, bazen melâhat burcunun ayı;

Çıhma yârum giceler ağyar ta'nından sakın
Sen meh-i **burc-ı melâhat**sen bu nokşandur saña F.,145-G.XXI/5

bazen adalet burcunun güneşi;

Ya'nî ser-asker-i islâm u vezîr-i a'zam
Burc-ı 'adlûn güneşi zât-ı kerimü'l-ahlâk Y.,127-K.32/7

bazen de lutf burcunun ayıdır:

Ey **mâh-ı burc-ı lutf** bu Yahyâ kemîneyi
Tûti-veş itdi şekker-i medhûn suhen-serâ Y.,621-K.24/9

Bunun gibi "bürç- ma'dilet, burc-ı 'azamet, burc-ı beden, burc-ı celâl, burc-ı cemâl, burc-ı devlet, burc-ı hâk, burc-ı kemâl, burc-ı ma'ârif, burc-ı rifat, burc-ı risâlet, burc-ı saâdet, burc-ı şeref, burc-ı vezâret" terkipleri de memdûhun çeşitli özelliklerini övmek için kullanılmışlardır. Ayrıca birçok beyitte Bağdad'ın Evliya burcu olduğu zikredilmektedir:

Minnet Allâh'a ki feth eyleyüben **Bağdâdî**
Evliyâ bürcine hüküm eyledi şâh-ı Haremeyn Y.,222-Msmt.47/1

Burcun göze benzetildiği bir beyitte ise gözyaşı da bu burçtaki yıldız olarak düşünülmektedir. Burada ayrıca güneş doğduğu halde görülebilen ve sabah yıldızı denilen bir yıldıza da işâret vardır. Şâir bunu ifâde ederken "gözüm burcunda ahter varken güneş doğdu" diyor:

Girye eylerken sitâremde ruğun gösterdi yâr
Gün tulu' etdi **gözüm bürcinde** ahter var iken H.,304-G.13/3

Bir başka beyitte ise oniki burç oniki kandile benzetilerek dokuz kubbede asılı oldukları ifâde edilmek istenmiştir. Burada oniki imama işâret vardır:

Oniki kandil-i nûrısız bu dokuz kubbenuñ
Cedd-i pâküñdür veren dünyâ vü dine zîb ü zeyn H.,333-G.71/3

Aşağıdaki beyitte de oniki imam, oniki burcun bekçisi olarak düşünülür:

⁹⁹ a.g.e. s.74

¹⁰⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.91

Bunlar durur nücûm-ı sa'âdet çerâğ-ı dîn
Bunlar durur olan **oniki burca pâsbân** N.,188-Msmt.IV/61

Bir çok beyitte, kale burçları itibarıyla söz konusu edilen burca bazen âşığın âh bayrağı dikilmekte,

Mâh-ı nevdür ser-âlem pervâzıdur anuñ şafağ
Bir **livâ-yı âh** dikdüm **bûrc-ı eflâk** üstüne H.,347-G.9/3

bazen de savaştta düşmanın kesilen başı dikilmektedir:

Felekde ay ü gün sen-şehriyârûñ şehr-i 'aşkında
Kesilmiş başlardur kim dikildi **burc u bârûya** B.,179-G.154/4

B- Burçların Özellikleri

1- Akrep Burcu

Burc-ı sabitelerden olan Akrep, güneşe kavuştuğu zaman sonbaharın ortasıdır. Su üçlüsüne mensup olup rutubetli ve soğuk bir tabiata sahiptir. Müennes olup geceye nisbet edilmiştir. Akrep burcu ile ayın yakınlığı kıran-ı nuhseyn yâni uğursuzdur (Bkz.s.23). Bu zamanda fitne fesad artar; savaşlar, vuruşmalar olur, yağmurlar artar, sıkıntılar, üzüntüler çoğalır, yalan haberler yayılır, v.s¹⁰¹. Ayrıca halk arasında bir inanca göre bu zamanda yolcularda sıkıntı meydana geleceği düşünülerek sefere, yolculuğa çıkmak uygun değildir. Aşağıdaki beyitte ise akrep burcunda bulunan ay balçıga düşmüş inciye benzetilmektedir:

Şanasın **burc-ı 'akrebde** kamerdür
Yâ hõd bir balçıga düşmiş güherdür Y.,241-Ş.1/185.

Eski astronomi bilgisine göre Akrep burcu, akrep sûretindedir. Başı şimâl-i mağribe (kuzey batı) ve kuyruğu cenûb-ı şark (güney doğu) bakar. Yirmi yıldızı vardır¹⁰².

2- Arslan Burcu

Burc-ı sabitelerdendir. Güneş bu burçta iken yaz mevsiminin ortasıdır. Burc-ı nâriye, yâni ateş üçlüsüne mensûb olup tabiatı sıcak ve kurudur. Müzekker (erkek) olup gündüze nisbet edilmiştir¹⁰³. Ayrıca eski kaynaklardan birine göre Arslan burcu, arslan sûretindedir. Yüzü mağrib (batı)e ve arkası şimâl (kuzey)e bakar. Yirmiyedi yıldızı vardır¹⁰⁴. Esed burcunda dünyaya gelen çocuk padişâhlar maslahatında olur ve pazarlık edici olur¹⁰⁵.

Bir beyitte Arslan burcu, bu burçtaki ayın deniz içindeki balığa benzetilmesiyle söz konusu edilmiştir:

Bahr içinde mâhi **bûrc-ı esedde** hilâldür
Şol dem ki alsañ ol kefi deryâ-nişâna tığ H.,20-K.6/20

¹⁰¹ Reisû'l-müneccimin Mehmed b. Ali, *Risâle-i Ahkâm-ı Nücûm*, Süleymaniye Ktb. Serez Bl. nr. 1925, yk.60b-63a.

¹⁰² Mustafa b.Ali el-Muvakkıt, *Kevâkib-i Seyyâre*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. nr. 6514 yk. 88b

¹⁰³ Erzurumlu İbrahim Hakki, *a.g.e.*, s. 91.

¹⁰⁴ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, *a.g.e.*, yk. 88b.

¹⁰⁵ *Mecmuâ-i Mûsiki*, yk.82.

3- Balık Burcu (Hût)

Mütecesside olan burçlardandır. Güneş bu burçta iken kış ile ilkbahar arasında karışma olur. Su grubuna mensuptur. Tabiatı rutubetli ve soğuktur. Müennes (dişi) olup geceye nisbet edilmiştir¹⁰⁶. Eski kaynaklara göre balık burcu, iki balık sûretinde olup birinin kuyruğu diğerinin kuyruğuna, yıldızlardan meydana gelen bir ip ile ulanmış ve birinci balığın başı batıya, kuyruğu doğuya; sonraki balığın başı kuzeye, kuyruğu da güneye dönüktür¹⁰⁷. Bu burçta dünyaya gelen çocuklar, ilaç edicilere, hakim veya hud şekil ve plancılara vekil olur¹⁰⁸. Balık burcunda doğanların ilaç edici olma özelliklerinden dolayı aşağıdaki beyitte ilaç yerine kan yutdurma durumu ile felekten şikayet söz konusudur:

Hût u Hamel medârî ile âsmân dahî
Kan yutdurub virür dil-i süzânuma 'azâb

F.,478-Mkt.III/2

4 - Başak Burcu (Sünbüle)

Başak burcu güneşle buluşunca yaz ile sonbahar arasında karışma olduğu için burc-ı mütecessidelerdendir. Toprak üçlûsüne ait olup tabiatı soğuk ve kurudur. Ayrıca müennes (dişi) olup geceye nisbet edilmiştir¹⁰⁹. Bir cariye suretindedir ki iki kanadı vardır. Eteğini salıvermiş. Başı kuzey batıya ve ayakları güney doğuya bakar. Sol elini yanına salıverip sağ elini kaldırmış vaziyettedir. Elinde bir tutam buğday başağı vardır. Yirmi altı yıldızı vardır¹¹⁰. Bu burçta doğanlar, ticaret ve ziraat ile ilgilenip ilaç satıcı olur¹¹¹.

Beyitlerde genellikle sevgilinin saçına işâretle kullanılmıştır. Ayrıca Türk mûsikîsinin en eski makamlarından olan sünbüle makamına işâret vardır:

Sâzına şa'şâ'ayı târ edüb zöhre-i çarh
Nağme-i sünbûleden eyleye âheng-i nevâ

H.,101-G.10/3

5- Boğa Burcu (Sevr)

Boğa burcu, güneşle birarada iken mevsim ilkbahardır. Bu sebeple burc-ı sabitelerden olan boğa burcu, toprak üçlûsüne mensuptur. Tabiatı soğuk ve kurudur. Müennes (dişi) olup geceye nisbet edilmiştir¹¹². Eski kaynaklara göre öküz suretinde olup göbeğinden kesilmiş ve başın önüne salmıştır. Önü doğuya ve ardı batıya dönüktür. Bu suretin otuziki kevkebi vardır¹¹³. Bu burçta doğanlar pamuk atıcı, kunduracılık, çilingirlik ve ekincilikle meşğül olurlar¹¹⁴.

Beyitlerde genellikle kurban edilmesi sebebiyle konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte Sevr'in kurban edilmesi neticesinde akan kan şafağa tesbih edilmiştir. Burada kurban Bayramına işâret vardır:

106 Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e. s.91.

107 Mustafa b. Ali el-Muakkît, a.g.e., yk.88b

108 *Mecmuâ-i Mûsikî*, yk.82

109 Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.91

110 Mustafa b. Ali el-Muvakkît, a.g.e., yk. 88b.

111 *Mecmuâ-i Mûsikî*, yk. 82

112 Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.91

113 Mustafa b. Ali el-Muvakkît, a.g.e., yk.88b.

114 *Mecmuâ-i Mûsikî*, yk. 82

Şanmañuz gülgün şafak oldu ufukdan âşikâr
İd için çarh-ı felek şevrini kurbân eyledi

H.,53-K.17/2

Ayrıca ayın bu burçlarda bulunması Hamel ve Sevr burçlarının ona kurban olmaları ile ifâde edilmektedir:

Biñ cân ile oldu Hamel ü Şevr aña kurbân
Evvelki göki kıldı Kamer gibi çü me'vâ

Y.,18-K.1/18

6- Koç (Kuzu) Burcu (Hamel)

Semanın kuzey yarım küresinde Sevr burcu ile Süreyya yıldız takımının yakınlarında bulunan bir burçtur. Münkalibedendir. Yâni güneş bu burçta iken kıştan ilkbahara geçilir. Ateş üçlüsündendir. Tabiatı sıcak ve kurudur. Müzekker (erkek) olup gündüze nisbet edilmiştir¹¹⁵. İki boynuzlu koyun suretindedir. Önü batıya ve ardı doğuya, arkası (sırtı) kuzeye ve ayakları güneye bakar. Ağzıyla sırtını kaşır. Onüç yıldızı vardır¹¹⁶. Bu burçta dünyaya gelenler kasab, asker, tabbak, çoban ve gezginci olur¹¹⁷.

Beyitlerde en çok geçen burçtur. Genellikle ilkbaharın gelişini anlatan beyitlerde kullanılmıştır. Güneşin Hamel burcuna girmesiyle tabiatta meydana gelen değişiklikler çeşitli hayâllerle ifâde edilmişlerdir. Aşağıdaki beyitte de bu durum bahar mevsiminde, gül bahçesinde kurulan bir meclis atmosferinde kaleme alınmıştır:

Nevbahâr oldu güneş kıldı hamel burcın maħal
Berre-i biryân ile câm-ı mey iç gülzâra gel

N.,406-G.294/1

Güneş bu burca martın dokuzunda dâhil olur. Bu tarih Nevruz adıyla da anılır. Bu tarihte sünbül bahara nişan çeker ve baharın mahmili bağlanır. Kar henüz ortadan kalkmamıştır ve kıra çıkan koyunlarla bir benzerlik arzeder. Nevruz sultanı, dehrin de mizacını mu'tedil kılar:

Sünbül çemende hükmi-i bahâra nişân çeküp
Burc-ı hamelde bağlana hep mahmil-i bahâr

N.,85-K.XXVI/9

7-Kova Burcu (Delv)

Burc-ı sabitelerdendir. Güneş bu burçta iken mevsim kıştır. Hava grubuna mensub olup tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Erkektir ve gündüze nisbetlidir¹¹⁸. Bu burçta doğanlar değirmenci ve hamamcılıkla meşgûl olurlar¹¹⁹. Bu burç, ayağı üzerinde durmuş bir adam sûretindedir. Başı kuzeye, ayakları güneye ve yüzü batıya dönüktür. Ellerini doğuya doğru uzatmış ve bir elinde bir bardak vardır ki ters çevrilip o bardağın suyu ayağının altına dökülmüştür. Bu sûretin 42 yıldızı vardır¹²⁰. Bir beyitte kova burcu, su kovasına benzetilerek, ay onu çıkarmak için çengel olarak tahayyül edilmektedir. Bu hayâl ayın bu burçta bulunmasıyla da ilgilidir:

¹¹⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.91

¹¹⁶ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, a.g.e., yk.880

¹¹⁷ Mecmuâ-i Mûsikî, yk.82

¹¹⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.91

¹¹⁹ Mecmuâ-i Mûsikî, yk. 82

¹²⁰ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, a.g.e., yk.88b

O gece düşmüş idi çâh-ı hâke delv-ı sipîhr
K'arı çıkarmağa olmuşdı mâh-ı nev çengâl

H.,31-K.9/3

8- Terazi Burcu (Mizan)

Güneş terazi burcundayken yazdan sonbahara geçiş olur. Yâni burc-ı münkalibedendir. Hava üçlûsüne mensub olan bu burcun tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Ayrıca müzekker olup gündüze nisbet edilmiştir¹²¹. Terazi suretinde olup kefeleri batıya doğrudur. Sekiz yıldızı vardır¹²². Bu burçta doğanlar mizan çekici ve berberlik edici, dellâl ve habs olur¹²³.

Bir beyitte Süreyyâ yıldızının Terazi burcunda bulunmasına ve bunun da kutlu olacağına işâret edilmektedir:

Nücûm içinde Şüreyyâ terâzû ile yürür
Ki şâdır olmağa eyyâm-ı devletinde vebâl

B.,52-K.22/19

9- Yay Burcu (Kavs)

Yay burcu mütecessidelerdendir. Güneş bu burçta iken sonbahar ile kış arasında bir karışma olur. Sıcak ve kuru tabiatlı olan Yay Burcu, ateş üçlûsüne mensuptur. Ayrıca müzekker olup gündüze nisbet edilmiştir¹²⁴. "Ayağından boğazına dek kavs sûretinde ve başında sarığı vardır. Okunu yayına komuş, mağrib semne tutup boynun uzatmış ve yayını çekip doldurmuş vaziyettedir. Otuzbir yıldızı vardır"¹²⁵. Bu burçta doğanlar hâkimlerin vekili olur. Bakırcılara ve tüfekçilere hüküm eder¹²⁶.

Aşağıdaki beyitlerde Utarid yıldızının Kavs burcunda bulunmasının kutlu olduğu ifade edilmiştir:

Güyâ ki burc-ı Kavse 'Utarid karîn olur
Dest-i şerîfün ile irince kemâna tîr

Y.,92-K.21/20

Nite ki burc-ı Kavse gele encüm-i şeref
Nite ki zîb ü fer vire heft âsumâna Tîr

Y.,93-K.21/31

Ayrıca Kavs burcunun lûgat manâsı da hatırlanarak sevgilinin kaşına benzetilmiştir. Göz yaşına benzeyen ve aynı zamanda kutlu bir yıldız olan Müşterinin Yay burcunda bulunmasının da kutlu olacağı, "şeref" kelimesiyle ifade edilmektedir:

Ebrûna gözüm yaşı n'ola olsa muğârîn
Çün müşteri kavse ere ey meh şeref eyler

H.,187-G.131/3

10- Yengeç (Harçeng, Seretân)

Güneş, münkalibelerden olan Yengeç burcunda iken ilkbahardan yazıya geçer. Su üçlûsüne mensûb olan bu burcun tabiatı rutubetli ve soğuktur. Müennes olup geceye nisbet edilmiştir¹²⁷. Yengeç sûretindedir. Önü kuzey

¹²¹ Erzurumlu İbrahim Hakki, a.g.e., s.91

¹²² Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, a.g.e., yk.88b

¹²³ Mecmuâ-i Mûsikî, yk.82

¹²⁴ Erzurumlu İbrahim Hakki, a.g.e., s.91

¹²⁵ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, a.g.e., yk.88b

¹²⁶ Mecmuâ-i Mûsikî, yk.82

¹²⁷ Erzurumlu İbrahim Hakki, a.g.e., s.91

doğu ve ardı gúney batıya bakar. Dokuz yıldızı vardır¹²⁸ . Bu burçta doğanlar sarraf, cellád, yol kesici ve gece bekçisi olurlar¹²⁹ .

Beyitlerde kelime manâsına göre bir yengeç olarak konu edilen bu burcun eğri yürümesi sebebiyle bulunduğu feleğinden düşeceği ifade edilmiştir. Böyle eğrilikle yürüyen kişilerin de birgün olup bulunduğu mevkiden düşeceği anlatılmak istenmiştir:

Birgün olur ki düşer rif'ati eflâkinden
Egrilikle yürüyen kimse mişâl-i sereşân

Y.,96-K.22/27

IV- Seyyareler (Yedi Gezegen)

A - Seyyârelerle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Eski astronomi kaynaklarına göre "âlem küre-i vahide olup merkezi dahi merkez-i arzdur. Ve felekler dokuz olur. Bazısı bazısını içine alır. Bütün felekleri içine alan feleğe felek-i azam veya felek-i atlas veya felek-i eflak denir. Bunun altında felek-i sabit, onun altında sırayla Zuhal, Müşteri, Mirrih, şems, Zühre, Utarid, Kamer vardır"¹³⁰ . Bu yedi gezegene **seb'a-i seyyâre** denir.

Dívân şiiirinde çeşitli hayâlerle konu edilen bu yedi gezegen aşağıdaki beyitte de saltanat feleğinin nür saçan alemleri olarak düşünölmüştür:

Felek-i saltanatın seb'a-i seyyâresidür
Kâmkâra o yedi ser 'alem-i nür-efşân

B.,10-K.II/21

Bu gezegenlerin de bazıları kutlu bazıları kutsuzdur. Her biri haftanın belirli gün ve saatlerine hakim olmaktadır. Her biri bir rengi ve bazı meslekleri temsil eder. Her birine bir renk isnâd edilmiştir. Bütün bunlar, seyyâreler tek tek incelenirken belirtileceklerdir.

B - Seyyârelerin Özellikleri

IV-1. Zuhal (Keyvan, Satürn, Sekendiz)

A- Zuhal İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Satürn, Sekendiz ve Keyvan adlarıyla da anılan Zuhal, yedinci gökte bulunduğu için diğer seyyâlerin hepsinden daha yüksektedir. Bu sebepten de beyitlerde genellikle yükseklik ve yücelik husûsunu belirtmek maksadıyla söz konusu edilir. Memdühün kadrinin ve kemâlinin yüksekliğı anlatılırken, Keyvanın, felekden dokuz basamaklı bir merdiven yapsa dahi ona erişemeyeceğı ifade edilir:

İrmez senün medâric-i kâdr ü kemâlüne
Keyvan felekden eylese nüh pâye nerdübân

N.,123-K.XXXIX/33

Ayrıca hayır duâların Keyvan'a çıkması da yüksekliğın ifâdesidir.

Du'â-yı hayruñ âvâzı çıkar eyvân-ı Keyvâna
Süvâr olsa o geydüğı yaraşuk şâh-ı nürânî

Y.,74-K.16/30

¹²⁸ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, a.g.e., yk.88 Q

¹²⁹ Mecmuâ-i Mûsikî, yk.82

¹³⁰ Mir Seyyid Ali, a.g.e., s.13

Tabiatı gayet soğuk ve kurudur. Erkek olup gündüze nisbet edilmiştir. kutsuz bir yıldız olup büyük uğursuzluk manâsına gelen "nahs-ı ekber" denilmiştir. Buna bakmanın gam ve keder getireceğine inanılır. Bu yıldıza ahmaklık, cehalet, korkaklık, cimrilik, kin, gam, tembellik ve zarar gibi husûsiyetler isnâd edilmiştir¹³¹. Ayrıca çarşamba gecesine ve cumartesi gününe hâkim bulunmuştur¹³². Uğursuzluğu sebebiyle hindû yüzlü olarak anılmış ve beyitlerde de bu özelliği ile sıkça konu edilmiştir: Memdûhun kasrının bekçisinin attığı külâhı, başına devlet tacı yapacak bir kişi olarak düşünülür:

Tâc-ı devlet idine başına **hindû-yı Zuhal**
Atsa kaşruından yire köhne külâhun pâsbân N.,113-K.XXXVII/16

Bir çok beyitte de uğursuzluğu sebebiyle ele alınmıştır:

Ne sa'd-ı Müşterî bâdî vü ne nahs-ı Zuhal mânîf
Hâkim-i Kâdirûn şun'ında 'âciz 'akl-ı Yünânî N.,136-K.XLV/10

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Zuhal, cahilliği temsil etmektedir. Aşağıdaki beyitte de buna işâretle, bazı cahil kişilerin makam ve mevkilerinin, bazı âlim kişilerin üstünde olduğuna şaşmamak gerektiği, Zirâ Zuhalin de kara cahil olduğu halde güneş ve aydan daha yüksekte olduğu ifade edilmektedir:

Üstüne geçse ne gam her **kara câhil zîrâ**
Yücedür mertebesi şems ü kamerden **Zuhalûn** Y.,420-G.220/3

B- Zuhal İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Bende (kul, köle)

Zuhal yıldızı, Hindistan ve Kûhistan halkını da temsil etmektedir¹³³. Aşağıdaki beyitte Zuhal'in köle olarak düşünülmesi de bu itibârladır:

Kâdrüne 'arş-ı âsmân eyvân
Bende-i kemterûn niçe Keyvân N.,196-Tc..VI.3/33.

Ayrıca aşağıdaki beyitte de hindli olması sebebiyle uşak olarak çalıştırılmasına da işâret edilmektedir.

Nâme-i 'izzetine oldı 'utârid münşî
Kâdri bâbında **zuhal hindî-i derbân-şekil** H.,28-K.8/15

2- Hane (ev)

Zuhal, yüksekliğin ifâdesinde, ev olarak düşünölmüştür. Şâir fikir ehlinin, ne Dara'nın ne de İskender'in kapısına gittiğini, onlar için viran olmuş evleri bile Zuhal kadar yüksekte ve yüce görünmektedir. Onlar için kendi evleri saraydan daha kıymetlidir:

Varmazuz biz dâr-ı Dârâya der-i İskendere
Hâne-i virânemüz eyvân-ı Keyvândur bize Y.,515-G.379/2

¹³¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.109

¹³² *Mecmuâ-i Mûsikî*, yk.78

¹³³ a.g.e. yk.75

3- Mahmil

Zuhal, yedinci kat gökte yer almış bir gezegen olduğu için en yüksek olan seyyâre odur. Mahmil de devenin üzerinde bulunur. Yüksekte olmaları sebebiyle Zuhal ile mahmil arasında bir benzerlik kurulmuştur:

Ey gönül devrân çeküb gerdûna **keyvân mahmilûn**
Şemsden Mirrihe vîmiş tevsen-i zerrîn-ligâm F.,57-K.XIV/9

4- Menzil

Zuhalin menzil olarak düşünülmesinin sebebi sevgilinin eşiğinin çok yükseklerde olmasındandır. Zîrâ ay ve güneş sevgilinin eşiğine yüz sürebilmek için Zuhale kadar çıkmak zorundadırlar. Zuhalin menzili de hepsinden yüksekte olduğu için bu mümkün değildir:

Kaçan ere eşiğüne yüz sürmege hürşid
Kim mâh-ı felek **menzil-i Keyvâna** erişmez H.,209-G.30/3

5- Mücevher (cevâhır)

Eski telâkkiye göre yedi kat göğün her biri bir mücevherden meydana gelmiştir. Buna göre Zuhal, nûr-ı ezher veya bir rivâyete göre kırmızı yakuttandır¹³⁴. Buradan hareketle Zuhal, memdûhun tacını süsleyen mücevherlerden biridir:

Semend-i kadri eger şalsa mihr-i zerrîn-na'l
Olur **cevâhır-i iklîl-i Müşteri vü Zuhal** F.,81-K.XXII/12

6- Müzdür (işçi)

Zuhal yıldızı, ihtiyarlara, boyacıya ve çiftçilere de nibet edilmiştir¹³⁵. Bu sebeple Zuhal, gökyüzü sarayının bina edilmesinde çalışan bir işçi olarak düşünülmemektedir:

Sarây-ı fişnatına şâh-ı 'aql-ı kül mi'mâr
Binâ-yı rif'atine hindû-yı **Zuhal müzdür** N.,74-K.XXII/35

7- Nâyib (vekil)

Güneş bütün yıldızların sultanı olarak kabul edimştir. Diğer gezegenler de çeşitli şekillerde onun hizmetine sunulmuşlardır. Zuhal yıldızı da güneşin nâibi yâni vekilidir:

Nâyib-i sultân-ı hürşid oldı var-ise **Zuhâl**
Şive-i Behrâm idi hûn-ı şafağ vaqt-i şeher N.,171-Msmt.I/8

8- Pasban (gece bekçisi)

Gece bekçisi, gece olunca bulunduğu yeri korumakla görevli olduğu için etrafı dolaşır ve gözden geçirir. Zuhal de en yüksekte bulunduğu için kendisinden aşağıda bulunan diğer bütün gezegenleri görüp gözlemektedir. Bu sebeple de gece bekçisi olarak vasıflandırılmaktadır:

Târem-i heftümde tâ kim ola **keyvân pâsbân**
Zeyn ide zâtü'l-burûcı küngür-i işnâ 'aşer N.,41-K.XII/98

¹³⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e. s.24-25.

¹³⁵ Mecmuâ-i Mûsikî., yk.75

IV-2. Müşteri (Bercis)

A- Müşteri İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Sa'd-ı ekber (büyük saadet) diye de isimlendirilen bu yıldızın tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Vasıfları din gayreti, ilim, hayâ, cömertlik, tevâzû, kerem, akıl, iffet, fesâhat ve hikmet v.s. bulunmuştur. Bu yıldızın tesirinde doğanlar akıl ve hikmet sahibi olurlar. Pazartesi gecesi ve perşembe gününe hakim bulunan müşteri, erkek olup gündüze nisbet edilmiştir¹³⁶. Altıncı gökte bulunan bu yıldız, saadet yıldızı olarak kabul edilmekte ve beyitlerde de genellikle bu itibarla konu edilmektedir:

Ne sa'd-ı Müşteri bâdî vü ne naḥs-ı Zuḥal mânî
Hakîm-i Kadirün şun'ında 'aciz 'aql-ı Yûnânî N.,136-K.XLV/10

Eski yıldız bilgisine göre yıldızlar arasında münâsebet kurularak, bazı yıldızlar birbirilerinin dostu veya düşmanı sayılmışlardır. Buna göre Müşteri, ayın dostu olarak kabul edilmiştir. Aşağıdaki beyitte mah ile Müşterinin birlikte kullanılması bu sebeple olsa gerektir:

Birisi mihr-i 'âlemdür birisi Müşteri - tal'at
Birisi mâh-ı Ken'ânî birisi Yûsuf-ı şânî N.,522- G.495/3

B- Müşteri İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Cevâhir

Yedi kat göklerin birer mücevherden meydana geldiği telâkkisine göre altıncı kat gökde bulunan Müşteri incidendir. Memdûhun tacını süslediği ifade edilen bir beyitte bu telâkkiye işâret vardır:

Semend-i kadri eger şalsa mihr-i zerrîn-na'î
Olur cevâhir-i iklîl-i Müşteri vü Zuḥal F.,81-K.XXIII/12

2- Göz yaşı

Müşteri, kutlu bir yıldız olduğu için Kavs burcunda bulunması da kutludur. Bu birleşmede hayırlı işler vukû bulur. Aşağıdaki beyitte de buna işâretle şâir, göz yaşının kaşına yakın olmasından korkulmaması gerektiğini, zîrâ göz yaşına benzeyen müşterinin, kaşa benzeyen Yay burcunda bulunmasının şerefli olduğunu zikretmektedir:

Ebrûña gözüm yaşı n'ola olsa muḳârîn
Çün Müşteri kavse ere ey meh şeref eyler H.,187-G.131/3

3- Makam

Müşteri yıldızı, altıncı kat felekte olması sebebiyle yüksekliği de ifade etmektedir. Bu özelliğiyle memdûhun makamı olarak düşünülmemektedir:

Burc-ı vezâretün şerefi rûkn-i saltanat
Pâşâ-yı mâh-menḳabet ü müşteri-makâm N.,103-K.XXXIII/8

¹³⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s.113

4- Yüz

Müşteri yıldızı, gezegenlerin en büyüğüdür. Bu sebeple çıplak gözle görülebilmektedir. Bu özelliği ve parlaklığı sebebiyle beyitlerde övülenin yüzü olarak düşünülmüştür:

‘Arz eyle gün yüzünü eyâ **Müşteri-cemâl**
Bilsün zevâlini güneş eksüklüğünü hilâl

Y.,432-G.239/1

IV-3. Merih (Behram, Belkıs, Mirrih)

A- Merih İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Beşinci kat gökte bulunan Merih, küçük uğursuzluk (nahs-ı asgar) diye de isimlendirilmiştir. Harbe alâmettir. Vasıfları neşat, şecceat, hiddet, sefâhat, kuvvet, kıyâmet, gazap, hayâsızlık, inat ve rivâyet bulunmuştur. Savaşla alakalı olarak kandan mütevellit, kırmızı renkli olarak düşünülmüştür. Cumartesi gecesi ile salı gününe hâkim bulunmuştur. Tabiatı çok sıcak ve kurudur. Müzekker olup geceye nisbet eilmiştir¹³⁷.

Ey gönül devrân çeküb gerdûna Keyvân maḥmilûñ
Şemsden **Mirrihe** virmiş tevsen-i zerrîn-ligâm

F.,57-K.XIV/9

B- Merih İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Lâle

Merih yıldızı, kırmızı rengi temsil etmektedir. Bu itibarla da beyitte kırmızı bir lâleye benzetilmektedir. Renk bakımından kurulan benzetmede güzelin yüzü de güneş olarak tahayyül edilmiştir. Burada ayrıca güneş ile Merih yıldızının kiranından bahsedilmektedir. Merih kutsuz bir yıldız olduğu için bu buluşmanın da pek hayırlı olmadığına inanılır:

Kırmızı lâle taḫınnmış başına ol nev-cüvân
Bir güneşdür şanasın **Mirrih** ile itmiş kıran

Y.,466-G.297/1

2- Savaşçı

Merih yıldızı, Yunanların Ares, Romalıların Mars dedikleri harp tanrısıdır. Bu yıldız, elinde kılıç ve mızrak bulunan ve bazen bir elinde kesik bir insan başı tutan, güzel bir delikanlı şeklinde düşünülmüş ve tasvir edilmiştir. Ayrıca İran'da da bir baş komutandır. Bu sebeple beyitlerde de genellikle bir savaşçı, bir mücâhid olarak vasıflandırılmıştır. Aşağıdaki beyitte Merih, elinde kılıcı, kolunda kalkaniyle mücâhidlere emsal olmuştur:

Mücâhidler felekde kevkeb-i **Mirrih**ûñ emşâli
Elinde tiğ-ı rahşânı kolunda çarḫi kalkanı

Y.,72-K.16/3

Merih yıldızı güneş sultanının hizmetinde baş kumandan olarak vazifelendirilmiştir. Müteâkip beyitte ise buna işaretle Zuhâl yıldızının da güneşin vekili olduğu belirtilmiştir:

Nâyib-i sultân-ı hürşid oldı var-ise Zuhâl
Şive-i **Behrâm** idi hûn-ı şafak vaḫt-i seḫer

N.,171-Msmt.1/8

3- Sünnetçi

Merih, savaşçı bir yıldız olduğu için elinde kılıç, hançer, bıçak, ustura v.s. gibi kesici âletlerle tasvir edilen tek yıldızdır. Bu itibarla sünnetçinin de elinde ustura olduğu için Merih ile aralarında bir münâsebet kurulmuştur. Felek bileği çarkına benzetilerek hilâl de ustura olarak düşünölmüştür:

Mirrih hele usturasın çarha tutardı
İsterdi ki sünnetçi ide ol meh-i zîbâ

N.,15-K.11/17

IV-4. Güneş (âfitâb, gün, hurşid, mihr, şems)

A- Güneş ile ilgili Gerçek Husûsiyetler

Güneş, dördüncü kat gökte olup tabiatı itidâl üzere sıcak ve kurudur. Erkek olup gündüze nisbet edilmiştir. Sa'd-ı evsat diye de isimlendirilmiştir. Vasıfları kuvvet, şiddet, kahr, zor yatışan öfke, rağbet, his, rikkat, haya ve iffet bulunmuştur. Pazar günü ve perşembe gecesine hakim bulunmuştur. ¹³⁸ Sarı rengi temsil eder.

Güneş bütün gezegenlerden büyük, bütün yıldızlardan daha parlak olduğu için "sultân-ı encüm", "şeh-i encüm" diye de isimlendirilerek yıldızların sultanı olarak kabul edilmiştir. Felek onun ülkesi, Utarid ise kâtibidir:

Nitekim devr ide **sultân-ı encüm** burc-ı eflâki

‘Utarid ola anuñ kâtib-i erkân-ı divânı

N.,143-K.XLVIII/22

Güneş her sabah maşrik tarafından doğmaktadır. Bu sebeple onun doğduğu yere "gün doğusu" denilmektedir. Aşağıdaki beyitte şâir, "Padişahım, eğer gün doğusundan gelen şems ise ona müşteri olma, onu gölge gibi yerle bir et" diyerek gün doğusundan gelenin güneş olduğunu belirtmektedir.

Pâdişâhum sâye-veş hâk ile yeksân it hemân

Gün doğusundan gelen şems ise olma müşteri

Y.,47-K.8/25

Güneş doğduktan sonra gökyüzünde yavaş yavaş ilerleyerek mesâfe kat eder. Onun bu hareketine göre zaman, tâyin edilir. Beyitlerde değişik şekillerde ifade edilen bu durum, çeşitli hayâllere de konu edilmiştir. "Yürümek, çizginmek, dolaşmak, dönmek" gibi kelimeler güneşin doğduktan sonraki hareketini ifade etmektedirler. Bir beyitte ise bu durum güneşin kıyâmete kadar raks etmesi şeklinde ifade edilmektedir:

Kıldı nazar cemâline ol serv-kâmetüñ

Ürsa n'ola kıyâmete dek **âfitâb rakş**

N.,353-G.207/2

Kışın ise güneşin gökyüzünde fazla yükselmeden kısa sürede batması, evine gitmek için acele ettiği şeklinde tasavvur edilir. Zirâ vücudu çıplak, yolu dağ tepesidir. Kışın bu kadar çetin bir yolda çıplak olarak yürümek, donarak ölmeye sebebiyet verir. Bu itibarla güneşin, bu duruma düşmemek için acele ettiği ifade edilmektedir:

Şitâda mihr n'ola kılsa hânesine şitâb

Yolu kılâl-ı cebel cismi cümleten ‘üryân

N.,116-K.XXXVIII/7

Güneş gökyüzünde ne kadar yükselirse parlaklığı da o derece artar. Yazın bu durumu daha iyi görölmektedir. Ak yıldız olarak da vasıflandırılan güneşin

¹³⁸ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *ag.e.*, s.118-119

parlaklığının artması övülenin medhinde "yüceldikçe güzelliğinin artması" şeklinde ifade edilir:

Biri ak yıldız ol **hürşid-i gerdûn**
Yüceldüğince olur **hüsni efvân** Y., 237-Ş.1/144

Güneşin parlak olduğu zamanlarda, ışınlarını yayarken meydana gelen hareket "güneşin titremesi" şeklinde düşünülmüştür. Bu titreme çeşitli hayâllere göre bazen üşümekten, bazen de korkudan mütevellit bir titremedir. Bir beyitte şâir, memdûhun güneşe hışm ile baktığı için, onun korkudan titrediğini ifade etmektedir:

Yerlere geçdi hayâdan havf ile **lerzân** olup
Hışm ile bakduñ meger **mîhr-i mu'allâdan** yaña Y.291-G.18/4

Güneş, Divân şiirinde en çok konu edilen unsurlardan biridir. Birçok özelliğiyle, çeşitli hayâllerle konu edildiği gibi bu özellikleri doğrudan doğruya da ele alınmıştır. En başta gelen vasfı ise gökte bulunmasıdır. Beyitte bu durum, "öğerek göğe çıkarmak" tabiriyle ifade edilmektedir:

Ögüp göge çıkarsam n'ola **hürşid-i cihân-âsâ**
Letâfet kesb idüpdür şimdi hayli ol melek-simâ N.,234-G.5/1

Beyitlerde güneşin, dördüncü kat gökte bulunduğu telâkkisine de işaret edilmektedir. Bu hususa sevgilinin medhinde, onu yüceltmek için temas edilmektedir. Bir hayâle göre sevgilinin, dördüncü kat gökte olan güneş gibi, kendisinin de onun eteğine yapışmış bir zerre gibi olduğunu söyleyen şâir,

Bir ednâ zerre dâmânunñ komaz elden benüm şâhum
Gerek sen **âsumân-ı çârüme hürşid-i rahşân** ol H.,259-G.1/4

bir başka beyitte ise "başında mavi renkli tülbendiyle sevgiliyi görenler, dördüncü kat gökten güneşin görüldüğünü sanırlar " diyerek hem güneşin dördüncü kat gökte bulunduğunu belirtmekte hem de güneşi sevgiliye, gök yüzünü de mavi tülbende benzetmektedir:

Görenler **niğün dülbend** ile ol yâr-ı meh-rûyu
Şanur dördüncü kağ gökden göründü **mîhr-i ruhsârî**
H.,426-G.72/4

Ayrıca bir çok beyitte onun, gökte yalnız bulunduğu belirtilmektedir. Bu da güneşin, ışıklarıyla bütün âlemi ve dolayısıyla gökyüzünü de kaplaması sebebiyle diğer yıldızların görünmesine engel olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum ise sevgiliye benzetilen güneşin, gölge gibi kara yüzlü kişileri yâni âşığın rakiplerine benzetilen gölgeyi yanına takmadan gezmesi hayâliyle ifade edilmektedir:

Eydüñüz kim **yalnûuz** seyr eylesün ol **âfitâb**
Sâye-veş yanınca yüzi karalar taķılmasun Y.,487-G.331/4

Buradan hareketle, güneş doğunca yıldızların ve ayın kaybolması, güneş ışıklarının bütün âlemi kaplamasıyla izâh edilmektedir. Bir beyite göre güneşe benzetilen padişahın, güneş ışıkları gibi olan kılıcıyla yıldızlara teşbih edilen düşman askerlerini yok ettiği belirtilmektedir:

Sipâh-ı leşker-i a'dâyı mahv ider **kılıcuñ**
Mişâl-i tal'at-ı **hürşid** u **ğaybet-i aķter** N., 55-K.XVI/30

Ayın görünmemesi ise âşığın, aya benzeyen sevgiliyi rakib olarak gördüğü güneşten saklaması hayâliyle konu edilmektedir:

Günden künlerin ben o bedr-i tamâmümü

Allah şaklasun ki biliş ola yâd ile

Y.,530-G.405/6

Güneşin ayla olan münâsebetlerinden birisi ve en önemlisi de ayın ışığını güneşten almasıdır. Aslında sönmüş bir yıldız olan ay, güneşten aldığı ışıkları yansıtması sebebiyle parlak görünmektedir. Hatta bazen parlaklık bakımından güneşle mukayese edildiği dahi görülmektedir. Fuzûli ise bir beyitinde bu durumu güneşin aya sadaka vermesi olarak vasıflandırmaktadır:

Şevk-ı vaşluñ yanduran nâkış vücûdum mâh tek

Zerre zerre âftâb-ı bi-zevâlûñ şadkâsı F.,398-G.CCLXXIV/3

Güneşin tabiatından dolayı olan yakıcılık, parlaklık, ışıklı olması, nurlu oluşu gibi özellikleri de çeşitli şekillerde konu edilmiştir. Yakıcı olması, sevgilinin âşığı yakıp yandırması hayâliyle işlenmiştir. Burada yakıcılık özelliği mecâzi olmakla birlikte güneşin bir ateş olarak yakma özelliğine sahip olmasına da işâret vardır. Yakıp yandırmak, bir başkasına dert verip, ızdırıp çekirtmek mânâsına gelen deyimdir. Beyitte de sevgilinin âşığa çekirtmiş olduğu ızdırabın ifâdesinde kullanılmıştır:

Germ olur câme-i zer geyse ser-â-ser her dem

Yakdı yandurdu bizi gün gibi âh ol âfet

Y.,301-G.33/2

"Nur-ı azâm", "neyyir-i azâm" olarak isimlendirilen güneş, o kadar büyük bir ışık kaynağıdır ki onun ışıkları, bütûn cihanı aydınlatmaya yetmektedir. Bu özellik beyitlerde çeşitli tasavvurlarla ifâde edilmektedir. Bazen güneşe benzetilen sevgilinin güzellik ışıklarının cihanı tutması şeklinde,

Tuğdı cihânı pertev-i hüsnûñ güneş gibi

Doldı şadâ-yı ışkuñ ile kâh-ı künfekân

B., 7-K.I/35

bazen güneş gibi olan memduhun yüzünün, "şeş cihat"ı altı yönü yâni her tarafı aydınlatması olarak,

Şes cihâtı rûşen itdi tal'atından gün gibi

Buldı zînet çarsû-yı mülk ü millet şubh-dem

B.,87-Tc.31/4

bazen de güneş ışıklarının ufukları tutması şeklinde konu edilmişlerdir. Bu beyitte ayrıca, güneşli havalarda, ağaç gölgelerine sığınıp, dinlenme hâdisesine de işâret vardır.

Tâb-ı hürşid-i cefâ âfâkı tutmuş Nev'iyâ

Sâyesinde varacak bir nañl-i hurrem bulmaduk N.,363-G.223/5

Güneşin ışıklı olmasından dolayı aydınlatıcılık vasfına temâs edilirken güneş ışıklarından bahsedilmektedir. Bunlar pertev, nur, ziya, şa'sa'a gibi kelimelerle ifâde edildiği gibi Yahya Beğ, bunların yanısıra "ışık" kelimesini de kullanmıştır. Bu onun, Türkçe kelimelere olan tasarrufundan başka, ışık tâifesinin mensûbu olduğu iddiâlarına da bir işâret olabilir:

Ne belâdur bu ki sâyem gibi altumda iken

Gün gibi bir ışıguñ üsti yanum ola yeri

Y.,44-K.7/39

Güneşin ışıklarını yeryüzüne salması ise "yere düşmek", "yüz sürmek", "toprağa baş koymak", "yere çalmak" gibi tâbirlerle ifâde edilmektedir. Toprağa

baş koyması şu şekilde izâh edilebilir: Güneş ışıkları yeryüzünde düştüğü her yeri aydınlatmaktadır ve sevgilinin bastığı toprağa da düşmektedir. Dolayısıyla onun ayağının bastığı yere baş koyup yüz sürdüğü hayâl edilmektedir:

Baş koyar her şubh-dem hürşid hâk-i pâyuña
Bu sa'âdetden anuñ geldükçe artar pâyesi F.,424-G.CCC/2

Ancak öyle yerler vardır ki güneş ışıklarının toprağa ulaşması çok zordur, hatta mümkün değildir. Ağaçların çok ve sık olduğu bir ormanda bazen gökyüzünü görmek çok zordur. Yukarıya bakıldığı zaman ağaçların dallarından ve yapraklarından başka bir şey görünmez. Bazen bunların arasından sızan güneş ışıkları görülebilir fakat güneşi görmek mümkün değildir. Ancak etrafın aydınlık olması sebebiyle varlığı hissedilir. Buradan hareketle güneşin vahdeti temsil ettiğini söyleyebiliriz. Ağaçlar da kesrettir. Nasıl ki ağaçlardan güneşi görmek zorsa, kesretten vahdete gitmek de o kadar zordur. Ağaçların dibindeki toprak ve su güneşi bilmez:

Kesret-1 eşcârı ol gâyetde kim ol mülkde
Bilmemiş âb ü zemin hergiz ki bir hürşid var F.,62-Tc. XV-VII/2

Güneşin doğup her yeri aydınlatmasıyla karanlık ortadan kalkar. Gece güneş ışıkları olmadığı için yakılan mum, kandil, چراغ gibi aydınlatıcı araçlar söndürülür. Aşağıdaki beyitte bu hâdise "mumun ölmesi" şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca mumun gece boyunca yanıp eriyerek tükenmesi de ölmesine karine olabilir:

Virdi bād-ı şubh bir hürşid-ı tal'at müjdesin
Şem° veş veh kim bu dem ölmek muğarrerdür maña
F.,139-G.XV/5

Güneş, yıldızların en büyüğü olması sebebiyle büyüklüğü ifade etmektedir. Mukâyese söz konusu olduğu zaman hemen büyüklük unsuru olarak güneş gösterilmektedir. Eğer Allah'ın nuru için bir kıyas ve delil gerekiyorsa, güneş büyük, ay ise küçük bir delil olarak gösterilmektedir:

Meh ü mihr şugrâ vü kübrâ-yı hüccet
Yeter lâzım ise kıyâs ü delâ'il N.,160-K.LVII/7

Büyüklük ve küçüklük mukâyesesinde en çok kullanılan hususlardan birisi de güneş-zerre münâsebetidir. Zerre küçüklüğün güneş ise büyüklüğün sembolüdür. Bu durum beyitlerde genellikle zerrenin güneş olması şeklinde belirtilmiştir. Meselâ, katre o kadar küçüktür ki denize düşünce yok olur. Sadece deniz vardır. Zerre de katre gibidir. Güneşin yanında onun varlığının hiç bir kıymeti yoktur. Ayrıca güneş büyüklüğü ve hararetiyle içine düşen veya kendisine çok yaklaşan zerreleri eritir ve kendisinde yok eder:

Zerreden şems-i cihân u kaçradan baħr-i muhîṭ
Ka'beden envâr u 'ışk ehlinden ikrâr isterüz Y.,377-G.152/6

Aynı zamanda zerrenin mevcudiyeti güneş ışıklarına bağlıdır. Zerre, ancak güneş ışığı, üzerine düştüğü zaman görülebilir. Aksi takdirde onu görmek mümkün değildir. Beyitte mihr kelimesi tevriyeli olarak kullanılmış ve zerre gibi olan âşığı peydâ eden, ona hayat veren güneşin, sevgiliye duyduğu aşk olduğu ifade edilmiştir:

Zerreye hürşid-i 'âlem tâbdur viren vücûd
Gün gibi bildüm ki mihrüñdür kılan peydâ beni Y.,579-G.489/2

Güneş ışıklarıyla vücûd bulan zerreler, havada uçtukları için raks eder gibidirler. Aşağıdaki beyitte de bu itibarla yer alan zerre-güneş münâsebeti aynı zamanda sevgili - âşık münâsebetini de ihtiva etmektedir. Güneş gibi olan sevgilinin zerre gibi olan âşığına içme teklifinde bulunması, âşığın sevinçten oynamasına, raks etmesine sebep olur:

Rakş edem zerre gibi şevkünden
Baña derse ol âfitâb içelüm

H.,274-G.8/4

Güneş gökyüzünde olması sebebiyle yüksekliğin ifâdesinde de sıkça kullanılmıştır. Genellikle memdûhun medhinde, onun bulunduğu yeri yüceltmek maksadıyla konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte güneş ve ayın gökyüzünde bulunmalarına sebep olarak, yârin eşiğine yüz sürdükleri için mertebelerinin yükseltilmesi gösterilmektedir. Aynı zamanda sevgilinin eşiği de gökler üstünde gösterilmektedir:

Âsitân-ı yâre yüz sürdükleriçün Nev'iyâ
Mihr ile meh gökler üstünde çıkup yir itdiler

N.,286-G.93/5

Güneş yüksekliğin ifâdesinde kullanıldığı gibi , gönül alçaklığının, tevâzunun da sembolü olmuştur. Bu da güneşin kendisinin yüksekte , ışıklarının ise alçakta olmasından dolayıdır:

‘Âli-cenâb iken gönül alçaklığın ider
Öğren tevâzu’ eylemegi âfitâbdan

Y.,484-G.326/5

Ayrıca güneş yüz olarak düşünülüşünde, yere bakan bir yüz olarak tasavvur edilir. Bu durum daha çok güneşin, gökyüzünün en tepesinde bulunduğu zaman ki hal için geçerlidir. Onun en yüksekte bulunduğu halde yüzünün yere dönük olması gururlu olmamasına bağlanmaktadır. Zirâ dünyada "ehl-i kemal"ın gururu olmaz imiş:

Yüceldüğince yüzi yirde oldı hürşidün
Cihânda ehl-i kemâlün gururı olmaz imiş

Y.,402-G.192/4

Güneş ışıkları parlak bir cisim üzerine düştükleri zaman yansır. Ayna da parlak olduğu için güneş ışığını yansıtır. Buradan hareketle halk arasındaki bir âdeti hatırlamak mümkündür. Eskiden olduğu gibi bugün de hâlâ Anadolu'da düğünlerde, bayramlarda ve sair zamanlarda delikanlılar güneşe ayna tutarak yansıyan güneş ışıklarını sevdikleri kızın yüzüne düşürmek suretiyle ona olan sevgilerini anlatmaya çalışırlar. Her ne kadar beyitte buna işâret yoksa da güneş - ayna münâsebetinden dolayı bunu hatırlayabiliriz. Beyitte ise aynada yansıyan güneşin, siyah elbise giymiş olan sevgiliye benzetilmesi söz konusudur. Burada, aynaların arka yüzlerinin de siyah olduğu hatırlanmalıdır:

Siyeh câme yaraşur aña gûyâ
Güneşdür oldı mir'at içre peydâ

Y.,239-Ş.1/162

Memdûhun övülmeye değer bir takım vasıflarının medhinde de kullanılan güneş, beyitlerde "mihr-i adâlet", "mihr-i devlet", "mihr-i hidâyet", "şems-i rahmet", "şems-i vilâyet", "mihr-i izzet" gibi bir çok terkiplerle ifâde edilmiştir. Genellikle devrin padişahı için yazılan kasidelerde, onun medhinde kullanılmıştır. Yahyâ Beğ, İstanbul Şehrengizinde Kanuni Sultan Süleyman için "mihr-i adâlet" ifâdesini kullanarak, onun âdil bir padişah olduğunu belirtmekte ve onun padişah olmasıyla halkın itibâr gördüğünü söylemektedir.

Zaten eski kaynaklara göre güneş, padişahlara, paşalara, evliyâlara ve hâkimlere nisbet edilmiştir.¹³⁹

Zuhûr idelden ol **mîhr-i 'adâlet**
Ri'âyet buldı ser-cümle ra'yyet

Y.,247-Ş.2/36

Eski yıldız bilgisine göre bazı yıldızların uğurlu, bazılarının ise uğursuz olarak telâkki edildiğini daha önce de belirtmiştik. Buna göre güneş sa'd-ı evsat olarak isimlendirilen ve kutlu sayılan yıldızlardan biridir. Bu sebeple talihin iyisine, güzeline işaret eder. Bu itibarla beyitlerde genellikle saâdet güneşi ve devlet güneşi olarak geçmektedir. Nev'î, saâdet güneşinin doğmasına şükrederek devletin ve bahtının yıldızının parlamadığını zikretmektedir:

Hamdû li'llâh ki tûlû' itdi **sa'âdet güneşi**
Kevkeb-i devlet ü iqbâl göründi tâbân

N.,166-K.LIX/12

Güneş-gölge münâsebeti de beyitlerde en sık konu edilen hususlardan biridir. Gölge bahsinde de detaylı olarak anlatılacağı gibi güneş olmayınca gölgenin varlığı düşünülemez. Zirâ güneş doğduğu zaman cisimlerin gölgeleri toprağa düşer. Cisimlerin hareketine göre de hareketlilik gösterir. Bu ise gölgenin kararsızlığı ile ifade olunmaktadır:

Gördüm ol **hürşid-i hüsün ihtiyârum kalmadı**
Sâye tek bir yirde durmağa kararum kalmadı F.,381-G.CCLVII/1

Bulut, güneşin ışıklarını yeryüzüne göndermesine engel olan bir unsurdur. Güneşin önüne gelerek onu kapatır, görünmez eyler. Böyle zamanlarda güneş, gökyüzünde bir görünüp bir kaybolur. Bu durum çeşitli hayâllerle konu edilmiştir. Bulut bahsinde daha genişçe yer verdiğimiz bu hususu Hayâlî bir beyitinde şu şekilde izâh etmektedir. Nasıl ki bulut güneşi karartıyorsa, dilberin siyah zülfü de âşığın gönlünü karartmaktadır. Burada bulut ile zülf ve güneş ile de gönül arasında benzerlik kurulmuştur:

Sevdâ-yı zülf-i dilber ider tîre gönlünü
Gün pertevine hâ'il olur nitekim **sehâb**

H.,111-G.3/3

Güneşe, ışığının ve parlaklığının çok fazla olması sebebiyle çıplak gözle doğrudan doğruya bakmak mümkün değildir. İlk bakışta göz birden kamaşır. Edebi olarak bu durum güneş gibi olan sevgilinin yüzüne bakınca âşığın gözünün kamaşması şeklinde ifade edilir:

Yüzine bakıcak **gözüm kamaşur**
Aklığı oldu **gün** gibi hemvâr

Y.,599-Mkt.7/3

Göz kamaştığı halde bakmaya devam edilmek istenirse bu defa gözde sulanma meydana gelir. Bugün dahi tibben, güneş ışıklarının doğrudan doğruya göze temas etmesinin göz için zararlı olduğu tesbit edilmiş olup güneşin çok parlak olduğu zamanlarda güneş gözlüğü kullanılması tavsiye olunmuştur. Güneşe bakınca gözün yaşla dolmasını Bâkî, güneşi görünce âşığın aklına sevgilinin gelmesi sebebine bağlamaktadır:

Hürşide baksa gözleri halkuñ dola gelür
Zirâ görince hâtıra ol mehlîkâ gelür

B.,76-Tk. 29/16

Güneş ışığı yarasanın gözleri için son derece zararlı olan bir unsurdur. Bilindiği gibi yarasa gündüz mağara v.s. gibi güneş ışığının girmediği karanlık yerlerde gizlenip dinlenen ve gece ortaya çıkan bir kuştur. Bu itibarla ona "gece kuşu" da denilmektedir. Bu kuşun yegâne özelliği gözlerinin, gece çok iyi görmesidir. Buna mukabil gündüz güneş ışığıyla karşılaştığında kör olur. Bu sebeple güneş yarasanın düşmanıdır. Bu durumu, yarasanın güneş ışığını inkar etmesi şeklinde değerlendiren Bâkî, onun bu tutumunun güneşin parlaklığına ve kadrine hiç bir noksanlık getirmeyeceğini söylemektedir:

Güneşin zerre kadar kadrine nokşan gelmez
Eylese nûr-i cihân-tâbını huffâş inkâr

B.,61-K.25/25

Burada görüldüğü gibi güneş, yarasa için ne kadar istenmeyen zararlı bir unursa insan sağlığı için de o derece mühim bir unsurdur. Atalarımızın tecrübesi neticesinde bu husus, "güneş girmeyen eve doktor girer" atasözüyle dile getirilmiştir. Güneşin mikropları öldürücü özelliği vardır. Güneş girmeyen bir ev soğuk rutubetli ve mikrop üremesine elverişli olur. Bunlar ise insan sağlığını tehdit eden unsurlardır. Güneş gören bir evde bunlara rastlanmaz. Bu itibarla evlerin pencereleri güneşe karşı yapılır. Aşağıdaki beyitte doğrudan doğruya buna işaret vardır:

Açılır senden yaña her gün gözüm nergisleri
Âfitâbum hânenûñ câmı güne karşı gerek

Y.,424-G.225/4

Ayrıca hâlâ Anadolu'da bazı köy evlerinde ocakların bacalarının üzeri açıktır. Güneş gökyüzünde yükseldiği zaman ışıkları bu bacadan evin içine düşer. Bu durum ise beyitte "kapıdan kovulunca bacadan girmek" deyimiyile ifâde edilmektedir:

Kapudan kovarlar düşer baca(sın)dan
Güneş rismân-ı şu'â' ile gûyâ

N.,12-K.II/8

Klâsik şiirimizde önemli bir yer tutan hususlardan biri de güneş ile Hz. İsa münâsebetidir. Güneş, dünyaya ait herşeyden alâkasını kesip göklere yükselmiştir. Bu itibarla çıplaklığın ve tecerrüdün sembolü olmuştur:

Gün gibi gerekse şoyunup terk-i kabâ kı
Rağbet aňadur şimdi ki dülbendî kabâdur

N.,47-K.XIV/7

Hz.İsa da tecerrüdün timsâlidir. Hristiyanlara göre öldürülmüş fakat, Allah (c.c.) tarafından tekrar diriltilerek göklere yükseltilmiştir. Müslümanlara göre ise öldürülmemiş ve asılmamıştır. Allah onu göklere yükseltmiştir. Mesleği terzilik olduğu için üzerinde iğne iplik unutmamıştır. Dolayısıyla üzerinde dünyaya ait bir nesne bulunduğu için ancak dördüncü kat göğe yani güneşe kadar yükselebilmıştır. Hâlâ orada madde halinde yaşamakta ve kıyamete yakın bir zamanda Hz. Muhammed (S.A.V.)'in şeriatı üzerine Mehdi olarak yere ineceğine inanılmaktadır¹⁴⁰. Beyitlerde bu hâdiseye telmih yapılarak güneş - Hz. İsa münâsebetine temâs edilmiştir:

Gün gibi tutsañ cihânı terk edüb tecrid ol
Mîhr ol tecrid için hem-sâyedür 'İsâ ile

H., 354-G.23/3

Terk ü tecrid ile 'âlemde Mesîhâhğ idüp
Bu tokuz âyinede gün gibi peydâ olagör

Y.,360-G.125/2

¹⁴⁰ Ahmet Cevdet, a.g.e., s.42

Ay bahsinde de belirttiğimiz gibi Hz. İbrahim Halilullah'ın güneş ve ay vasıtasıyla Hakk'a ulaştığını Kur'an-ı Kerim'deki âyet-i kerimelerden öğreniyoruz¹⁴¹. Hz. İbrahim doğan güneşi görünce büyüklüğüne bakarak Rabb'i olabileceğini düşünmüş, ancak onun da battığını görünce gerçek Rabb'a, Allah'a ulaşmıştır:

Reh-rev-i 'irfâna besdür sâgar ü sâki delil
Kim meh ü hürşidden tapmış temennâsın **Halil**

F.,301-G.CLXXVII/1.

Yazın çok sıcak havalarda, uzun müddet yağmur yağmadığı zaman, güneş hararetinin tesiriyle toprak kupkuru olur ve yer yer yarılmalar, çatlamlar meydana gelir. Böyle durumlarda halk biraraya gelerek yağmur duasına çıkarlar. Nev'i bir beyitinde âşığın hasret kılıcıyla parça parça olmuş gönlünü, güneşten kuruyup çatlamış toprağa benzetmektedir:

Degüldür hâk-i sinem şerha şerha tiğ-i hasretten
Cemâlûn mihrine karşı şikâf olmuş harâretten N.,422-G.322/1.

En çok bahsi geçen hususlardan biri de güneş-çiğ münâsebetidir. Sabahleyin çok erken saatlerde bakıldığı zaman bitkilerin yapraklarının ucunda su damlacıkları bulunur. Buna çiğ, jale veya şebnem denilmektedir. Güneş doğup sıcaklığı hissedilmeye başlayınca çiğ taneleri yok olur. Güneş ışıklarının tesiriyle buharlaşır. Divân şürinde çeşitli hayâllerle işlenen bu durum, Nev'i'nin bir beyitinde çiğ tanelerinin gözyaşına benzetilmesiyle de konu edilmiştir:

Mihrünle jâle-veş gel anı hâkden götür
Nev'i 'nün eşk-i didesi gâltân olup gezer N.,560-G.557/7.

Ayrıca güneş ışıkları çiğ tanesinin üzerine düşünce yansır ve bir inci tanesi gibi parlar. Yahyâ Beğ, bu duruma da işaretle onun tekrar göğe çıkmasını zikretmektedir:

Türâba düşmüş iken jâle-veş o dürr-i yetim
Göke çıkardı bugün anı mihri-i ihsânı Y.,98-K.23/3.

Eski telâkkiye göre güneş yerin altındaki bazı taşlara tesir ederek onları bazı kıymetli taşlara çevirmektedir. Özellikle sarı taşın rengi güneştedir¹⁴². Buradan hareketle aşağıdaki beyitte güneşin, taşları mücevhere döndürdüğü ifade edilmektedir:

Bir kerem ışı sa'âdet güneşidür meşelâ
Zerrece terbiyeti **gevher** ider her **haceri** Y.,43-K.7/23.

Ayrıca bazı taşları la'î ettiği de aşağıdaki beyitte belirtilmektedir:

La'î ederdi âfitâb-ı himmeti hârâları
Kılmış idi dest-i ihsânı hâcil deryâları H.,80-Mrs.2/1.

Güneşin denizdeki inciye parlaklık verdiğine de bir çok beyitte işaret edilmektedir:

¹⁴¹ Kur'an-ı Kerim, "En'am sûresi", 75-79 âyetler

¹⁴² Yazıcızâde Ahmed Bicân, a.g.e., yk. 31b.

Dergehûn deryâ senûn zatuñ güneş rûşen bu kim
Ka'r-ı deryâda güneşden nûr alur dürr-i yetim

H.,XII-D./6

Güneş nasıl ki insanlar için hayâtî önem taşıyorsa, bitkiler için de o derece önemlidir. Çiçeklerin açılmasında, meyvelerin olgunlaşmasında hep güneşin rolü vardır. O olmadığı zaman bunların hiç biri gerçekleşmez. Beyitlerde de bu hayatî özelliğe temasla, bazen çiçeklerin açılmasındaki rolü, nergis ve gülün açılmasıyla ifâde edilmekte;

Gel seyr-i gülîstâna güneş gibi ki sensüz
Nergisle gülün yüzi gözi hergiz açılmaz

Y.,374-G.148/2

veya lâlenin de açılıp devamlı güneşten yana bakmasıyla anlatılmaktadır:

Açılıp hürşide karşı lâle-i hamrâ gibi
Gözlerüm senden yaña baksa n'ola pür-hûn olup

Y.,297-G.26/4

Bazen de meyvelerin güneş görmeyince ham kalması yâni olgunlaşmamasıyla izâh edilmektedir;

Bâr-ı ümid 'aşk ile erer kemâline
Gün pertevini görmeyicek mîve hâm olur

H.,143-G.44/2

ve lezzet bulmamasıyla da güneş - bitki münâsebetine işâret olunmaktadır:

Güneş kim terbiyet kılmasa kılma mîveler lezzet
Ne deñlü yağsa bâğ-ı 'âleme bârân-ı nîsânî

N.,553-G.550/3

Nârencin sararmasıyla da yine güneşin bitkiler üzerindeki hayâtî rolü ifâde edilmektedir:

Nârencdür şarardı güneşden yeni disem
Olurdu bu mülâhaza hem bir hayâl-i hâm

B.,54-K.23/11

Güneşin yeryüzündeki müsbet tesirleri yanısıra bazen zararlı olduğu da görülmektedir. Herşeyin fazlasının zararlı olduğu gibi güneş ışıklarının fazlası da zararlıdır. Devamlı altında kalındığı müddetçe insan sağlığını tehdit ettiği gibi insanın kullandığı bazı eşyalara da zararlı olabilmektedir. Meselâ renkli kumaştan dikişilen bir elbise, fazlaca güneş ışıklarına maruz kalırsa, rengini atar, ağarır ve eskimiş gibi olur. Aşağıdaki beyitte buna işâret edilmektedir:

Şu güneş âteş-i tabende ki kaşşâr gibi
Gayrının şevbin ağardur yüzini kara kılur

N.,578-Mkt.34/2

Beyitte aynı zamanda güneşin insan tenini kararttığına da işâret edilmektedir. Eski kaynaklara göre siyah ırkın teninin koyu olması ülkelerinin güneşe yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta güneş başlarına yakın olduğu ve güneş ışıkları dik geldiği için bedenlerinin hafif, akıllarının zayıf olduğu, ahlâklarının dar, meşreblerinin keskin ve ince olduğu belirtilmektedir¹⁴³.

Aşağıdaki beyitte ise güneşte yatmaktan tenin kararması, Mecnun misal gösterilerek ifâde edilmektedir. Bugün ise güneşlenmek ve bu vesileyle teni karartmak âdetâ bir moda hâline gelmiştir:

¹⁴³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e. s.119

Kararmış günde yatmaktan ten-i Mecnûn gibi gûyâ
O Leyli-çihrenûn hâli 'izâr-ı tâb-dâr üzre Y.,513-G.376/2

Güneşin varlığında ve parlak olduğu zamanda göstermiş olduğu ve başından beri izâh etmeye çalıştığımız, bütün bu özelliklerinden sonra, sıra batışına gelmektedir. Onun batışı da çeşitli hayâl ve tasavvurlarla kaleme alınmıştır. Tolunmak kelimesiyle ifâde edilen güneşin batması, mâtem durumu ile anlatılmak istenmiştir:

Bu mâtemi karañu kefende kodı bizi
Gözden tolundu gün gibi ol ma'la^c-ı seha Y.,163-Msmt. 7-VI/2

Ayrıca güneşin geldiği yere gitmesi şeklinde de izâh edilmektedir. Burada hergün aynı yerden doğup aynı yerden batmasına da işâret vardır:

Cânumuz geldi yirine gitdi pervâmuz bizüm
Vardı geldüğü yire mîhr-i mücellâmuz bizüm Y.,176-Msmt.12-I/1

Kıyâmet güneşinin de bu bahisde mühim bir yeri vardır. Bilindiği gibi kıyâmet alâmetleri büyük ve küçük alâmetler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Büyük alâmetler kıyâmetin vuku'una çok yakın bir zamanda meydana gelen hâdiselerdir. Bunların en büyük ve en sonuncusu da güneşin batıdan doğmasıdır. Bu aynı zamanda kâinâtın düzeninin bozulduğuna da bir işârettir. Batıdan doğan güneş gökyüzünün ortasına kadar gelip tekrar geri dönerek aynı yerden batacaktır. Bu arada dünyaya o kadar yaklaşacaktır ki onun hararetinden insanlar boğazlarına kadar tere gömüleceklerdir¹⁴⁴.

Kıyâmet güneşinin bütün bu özellikleri şiire de konu olmuştur. Bir beyitte batıdan doğması belirtilerek aynı zamanda güneşe bakınca gözün yaşla dolmasına da işâret edilmiştir:

Gözlerûn mağunası yaşuñ ile tolsa gerek
Şol zamân kim toğa rûhuñ güneşi mağribden Y.,128-K.33/4

Kıyâmet güneşinin büyüklüğü ise sevgilinin medhinde kullanılmış ve ona bakmağa takat ve kudretin olmadığı ifâde edilmiştir:

Kıyâmet gününe beñzer o meh-rûda mehâbet var
Temâşâ -yı cemâline ne tâkat var ne kudret var Y.,318-G.60/1

Şâirler, beyitlerinde kuşluk güneşine de yer vermişlerdir. Kuşluk güneşi parlaklığıyla dikkati çekmektedir. Güneşin doğduktan sonra parlaklığını tam olarak kazandığı zamanki hâli kuşluk güneşidir. Bu itibârla genellikle parlaklığıyla konu edilmiştir. Onun lâleler üzerine ışıklarının düşmesi, şehitlerin üzerine gökten nûr inmesine benzetilerek aynı zamanda şehitlerin Hakk'ın nûruna mazhar olduklarına da işâret edilmektedir:

Şehid onlara gûyâ ki nûr iner gökden
İrişse lâleler üzre şu^câ^c-ı şems-i duhâ Y.,59-K.12/11

Genellikle "şems-i duhâ" terkihiyle ifâde edilen kuşluk güneşinin, yağmurlu havalarda bulutların arkasında kalmasından dolayı görünmemesinden de şikâyet edilmektedir. Aynı zamanda göze de benzetilerek "göz açtırmamak" veya "göz açamamak" deyiimiyle birlikte kullanılmıştır:

¹⁴⁴ İmam Gazâlî, *İhyau Ulûmi'd-Din*, Terc:Mehmet A.Müftüoğlu, İst.?, C.4.,s.1090.

Turmadı yağdı göz açdurmadı bârân-ı belâ
Niçe gündür ki görünmez baña ol şems-i duhâ

Y.,185-Msmt.16-III/2

Bir beyitte "güneş" ve "yüzmek" kelimelerinin birlikte kullanılmasından, "Güneş kendine mahsus yörüngesinde akıp gitmektedir. İşte bu azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir" meâlindeki bir âyet ile "Bunlardan her biri belli bir yörüngede yüzmeye devam ederler" meâlindeki yıldızların kendi görüngelerinde yüzmelerine ait olan âyet-i kerimelere.¹⁴⁵ işâret olduğunu söylemek mümkündür. Burada yüzmek tevriyeli olarak kullanılmıştır:

Gün gibi baır-i felekte yüze geldi Yahyâ
N'ola maqbûl-i cihân olsa bizüm kâbilümüz

Y.,387-G.168/5

Bâki bir beyitinde sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini Kur'ân-ı Kerîm'in 91. sûresi olan Şems sûresine benzetilmektedir. Dolayısıyla bu sûreye işâretle telmihte bulunmaktadır:

Haddin ey meh şol haıı-ı reyhânda
Sûre-i Ve's-şems dūr Kur'ân'da

B.,110-G.45/1

Bâki , Muhibbî'nin bir gazelinin tahmisde ise kuşluk güneşine de temâs ederek Kur'ân-ı Kerîm'deki 93. sûre olan Duhâ suresine telmihte bulunmuştur:

Virmiş 'izâr-ı yâra şafâ haıı-ı dil küşâ
Yazmış rûhinde sûre-i ve's-şems ü ve'd-đuhâ
Bulmuş cemâli âyinesi mâh-veş cilâ
Mir'ât-ı hüsne şanma keder irişe dilâ
Nûr âyeti yazılsa haıı-ı müşkbâr ile

B.,95-M.33/6

Bir kaç beyitte de kış güneşinden bahsedilmekte ve onun parlaklığının eskisi gibi olmamasından, hatta "gülmez, açılmaz" ifâdesiyle görünmemesinden şikâyet edilmektedir:

Gülmez açılmaz âdeme kış günü gibidür hemân
Muzlime ıssı zâlimün göz göre rûy-ı ebredi

Y.,574-G.480/6

Zirâ kışın güneşin varlığı istenilen bir durumdur. Yazınki harâreti olmamasına rağmen yine de kışın güneşin doğması sıcaklığı hissedildiği için hoş olur. Gül ile güneş arasında kurulan ilgi sebebiyle kış güneşi, kış mevsiminde açan ve büyük rağbet gören güle benzetilir:

Mergüb olur açılma şitâ mevsiminde gül
Höşdur zamân-ı berf olcağ şems-i tâbdâr

N., 152-K.LIII/7

Bir beyitte güneş-yılan münâsebetine de temas edilmiştir. Bilindiği gibi yılan kabuk değiştireceği zaman güneşe karşı yatar. Yılan daha çok sıcak yerlerde yaşar. En zehirli yılanların Afrika gibi sıcak ülkelerde bulunmasının sebebinin bundan olduğunu söyleyebiliriz. Beyitte güneşe karşı yatan yılanın zehirle dolu olduğunun zikredilmesi de bu itibârlardır:

Dûd-ı âteş-kededür piç-u-hâm olmuş yâ hod
Güneşe karşı yatur mârdürür dopdolu sem

H.,92-K./12

¹⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm, "Yâsin sûresi", 38. ve 40. âyetler

Güneş, herkesin gördüğü ve parlaklığını, büyüklüğünü hiç kimsenin inkâr edemediği bir cisimdir. İşte bir takım gerçekler de vardır ki gizlenmesi yalanlanması ve inkâr edilmesi mümkün değildir. Bu şekilde davranmak isteyenlerin durumunu izâh edilebilmek için "güneş balçıkla sıvanmaz" atasözü kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte bu atasözüne yer verilirken , övülenin güneşe benzetildiğini görüyoruz. Güneşe benzetilen övülenin ölümü sebebiyle tobrağa gömülmesi şâire bu hayâli kullanma imkânını vermiştir:

Güneşi balçık eylemez mestür
Eyledün gerçi hâk içinde karar

N.,198-Tc. VI/48

Bunun yanısıra deyim olarak kabul edebileceğimiz çeşitli ifâdeler de değişik tasavvur ve hayâllerle konu edilmiştir.

1- Gün gibi zâhîr olmak: Açık seçik görünmek mânâsındaki bu deyim Allah'ın kudretinin bütün mevcudat üzerinde zuhûr etmesinin ifâdesinde kullanılmaktadır:

Nazar kıl cümle mevcûdâta her gâh
Olur gün gibi zâhîr kudretu'llâh

Y.,245-Ş.2/16

2- Gün gibi meşhur olmak: Meşhur olmak, herkes tarafından bilinmek demektir. Güneş de herkes tarafından bilindiği için bu deyim gün gibi meşhur olmak şeklinde kullanılmaktadır. Burada bu deyim dilberin güzelliğinin herkes tarafından bilinmesi sebebiyle âşığının çok olmasını anlatmak için konu edilmiştir:

Kesret-i 'uşşâka n'icün incinür ol mâh-rû
Kâdir ise gün gibi hüsn ile meşhûr olmasun

Y., 488 - G.333/2

3 - Başa gün doğmak: Saâdeti ifâde eden bir deyimdir. Zirâ güneş kutlu yıldızlardandır. Başa güneş doğması da baht açıklığına, tâlihî iyiliğine işâretidir. Padişahın gelmesiyle halkın başına gün doğması, padişahın halka değer vermesinin, onların, korunmasının ifâdesidir:

Ķudûm-ı şâh ile halkuñ bugün başına gün doğdı
Yine tâb-ı rîkâbindan cihânı kıldı nûrânî

B., 23 - K. 7/2

4- Gün gibi gelip geçmek: Güneş sabah doğup akşam battığı için gelip geçici olarak görülmektedir. Devamlılığı olmayan durumlar için kullanılmaktadır. Beyitte ise habîbin, âşığın önünden geçip gitmesi, durup onunla konuşmaması sebebiyle konu edilmiştir.Bu durum karşısında âşık, üzüntüsünden kendisinde ayakta duracak takat bulamayarak duvara yaslanıp kalmıştır:

Gün gibi geçdi o gün rûy-ı celâl ile habîb
Tayanup kalmış idüm sâye gibi dîvâra

Y., 512 - G. 374/4.

5 - Güneş gibi ortaya atılmak: Bir işin sonunu düşünmeden ileri atılmak mânâsındadır. Bu şekilde davranan kişiler genellikle başarısız olurlar ve zarar görürler. Bunun için çok iyi düşünüp taşındıktan sonra harekete geçmek lâzımdır. Aşağıdaki beyitte bu durum, güneş gibi birden bire ortaya atılmaktansa, hilâl gibi yavaş yavaş ortaya çıkmanın daha iyi olduğu belirtilerek ifâde edilmiştir:

Zevâle irme güneş gibi ortaya atılup
Kenâra çık meh-i nev gibi ol kemâle karîn

Y., 83 - K. 19/12.

B - Güneş İle İlgili Benzetmeye Dayalı Hususiyetler

Güneş gökyüzünde olması, parlaklığı, rengi, yuvarlaklığı, hareketliliği gibi daha bir çok özellikleriyle çeşitli hayâl ve tasavvurlara kaynaklık etmiştir.

1 - Abdal

Abdal, dünya ile ilgisini kesip Allah'a bağlanmış olan dervişlere denir. Bunlar dünyaya ait arzu ve isteklerini terk etmiş oldukları için güneşle aralarında münâsebet kurulmuştur. Güneş de tecerrüdün sembolüdür. Hatta abdalların belden yukarıları çıplak olduğu halde dolaştıkları söylenir. Güneş de uryandır ve bu itibarla abdal ile güneş arasında benzetme yapılabilir. Aşağıdaki beyitte güneşe benzetilen abdalların dünyaya gelip yaşadktan sonra dünyayı terk etmeleri konu edilmiştir. "Geçdiler dünyadan" ifâdesi hem bu dünyada yaşayıp öldükleri ve hem de dünyaya ait olan şeylerden vazgeçtikleri, onları terk ettikleri mânâsında kullanılmıştır. Güneşin doğup yükseldikten sonra batması, bir dervişin yaşayıp ölmesini ifâde etmektedir. Beyitte geçen "bir bir gittiler" ifâdesi, güneşin her gün bir başka dervişi temsil etmesi sebebiyle kullanılmıştır:

Geçdiler gün gibi dünyâdan şafâ-yı kalb ile
Gittiler bir bir hemân tolundılar abdâllar Y., 347 - G.104/4.

2 - Ağız (dehen)

Güneş, şeklinin yuvarlaklığı sebebiyle ağıza benzetilmiştir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitte ma'ârif kelimesi de kullanılmıştır. Dolayısıyla bahsedilen güneş, bilgi güneşidir. Söz konusu olan ise ârif kişilerin ağızıdır. Zirâ ârifler bilgilerini başkalarına aktarabilmek için konuşmak mecbûriyetindedirler. Buradan hareketle ağıza benzetilen güneşten yayılan güneş ışıkları, ârif bir kişinin ağızından dökülen nurlu ve hikmetli sözlere benzetilebilir:

Ma'la^f-ı şems-i ma'ârif dehenidür gûyâ
Ma'rifet göklerine oldu her engüştü hilâl Y., 78 - K. 18/3.

3- Âh

Güneş ile âh arasındaki münâsebet şekil bakımından kurulmuştur. Zirâ güneş "h" harfine , ışıkları da "elif" harfine benzer. Ayrıca beyitte zikredilen Hz. İsa ile alâkalı olarak da güneş düşünülebilir. Güneş dördüncü kat gökte bulunduğu gibi Hz. İsa da ancak bu göğe kadar yükselebilmştir. Âşık, İsa- nefesli yani hayat veren sevgiliye, elif ve dağ ile baştan ayağa âh olduğu, dâima âh çektiği için feleğin farkına çıkmaya yolu olduğunu söylüyor:

Felek farkına çıkmağa yolum var ey Mesîh-dem
Elifle dâğ ile başdan ayâğa âh âhem ben H.,329.G.62/2

4 - Akıl

Bugün bile pratik zekâyâ sahip olan ve müşkülleri halletmede zorlanmayan, başarılı kişiler için "parlak zekâlî" ifâdesi kullanılır. Bu itibarla güneş ile akıl arasında parlaklık açıklık, aydınlık, ferahlık gibi özelliklerden dolayı alâka kurulabilir. Zirâ beyitte bu ilgi "güşâde" kelimesiyle kurulmak istenmiştir. O da açıklık, ferahlık, şen olma gibi mânâlar taşır. Dolayısıyla güneşle akıl arasında bu itibarla münâsebet kurulmuştur:

Gün gibi aklı güşâde dili deryâ gibi pâk
Gönül alçaklığın eyler nitekim cüy-i revân

Y., 96-K. 22/37.

5 - Allah Allah Sedası

Güneş, ışıkları sebebiyle savaşta askerlerin Allah Allah nidâlarına benzetilmektedir. Nasıl ki güneş ışıkları bütün kâinatı kaplıyorsa askerin sadası da bütün felekleri doldurmuştur. Burada sesin göğe yükselmesi durumu da söz konusudur. Beyitte "nûr" kelimesi tesâdüfi kullanılmamıştır. Zîrâ güneş, Allah'ın nûrunun bir tecellisidir:

Şu'â'-ı mihr-i nûrânî gibi taldurdu gâziler

Şadâ-yı Allâh Allâh'dan kıbâb-ı çarh-ı devrânı Y., 72 - K. 16/7.

6 - Altın Cedvel

Seher vaktinde , daha henüz güneş doğmadan ufuklardan güneş ışıkları yükselir. Bu da sanki bir sayfa üzerine cedvel çekilmiş gibi görünmektedir. Bu sebeple güneş ışıkları, şekil ve renk bakımından birer altın cedvele benzetilmiştir. Gökyüzü ise altın cedvel çekilmiş bir sayfa olarak düşünölmüştür:

Nitekim levh-i zer-efşânına çerhün çekile

Şubh dem şa'sa'a-ı mihrden altın cedvel

B.,30--K.LI/9.

7 - Altın para

Eskiden altın ve gümüş para kullanılırdı. Güneşin altına benzetilmesi renginin sarılığı, parlaklığı itibâriyladır. Şeklinin yuvarlak oluşu da bu benzetmede rol oynar. Altını genellikle padişahlar mükâfat olarak verirlerdi. Aşağıdaki beyitte padişahın güneş altını ile müşteri olmasından bahsedilmektedir:

Pâdişâhum sâye veş hâk ile yeksân it hemân

Gün toğusundan gelen şems ise olma müşteri

Y., 47-K. 8/25.

Bir beyitte ise "eşrefi" altınından bahsedilmektedir. Bu altın, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettikten sonra orada kendi namına 1517 yılında bastırıldığı paradır. Bu altına bu isim Mısırlılar tarafından verilmiştir¹⁴⁶.

Beyitte bu altının ağza alınmasından bahsedilmektedir. Bu da bir âdetten dolaydır. Zîrâ tam halis altın yumuşak olurmuş. Piyasada bunu sertleştirmek için bakır karıştırılmış. Karışık olup olmadığının anlaşılması için altın, ısırlarak kontrol edilirmiş. Burada bu harekete de işâret vardır. Felek, güneş eşrefisini ağzına almaktadır. Zîrâ bu altınla onun aya talip olduğu düşünölmektedir:

Aluben mihr eşrefisin ağzına pîr-i felek

Ey kamer-rûh müşteridür vaşluña zer gösterür H., 157 - G. 70/4.

8 - Altın üskûf

Üskûf, boru şeklinde ve bir endâzeden fazla uzunlukta olup, başa giyilince arkaya sarkan yeniçeri borkünün kenarı sırmalıdır¹⁴⁷. Güneş, şekil ve renk

¹⁴⁶ Mithat Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

¹⁴⁷ Reşat Ekrem Koçu, *a.g.e.*, s. 236-37

bakımından altın üsküfe benzetilmektedir. Bu hayâl sultanın karşısında saf bağlamış olan askerlerin medhinde kullanılmıştır:

Gün gibi altın üsküf ile şehriyârlar
Şaf bağlamışdı âşaf-ı sultâna şad hezâr

N., 43 - K. XIII/18.

9 - Ana

Güneşin anaya benzetilmesi güzellik açısından ele alınmıştır. Her çocuğun gözünde en güzel kadın kendi anasıdır. Güneş ve ay da güzelliğin sembolüdür. Çocuk anne ve babasından almış olduğu özellikleri taşır. Güzellik de bu özelliklerdendir. Anası ve babası çok güzel olan bir bebek de ekseriyetle güzeldir. Dolayısıyla ilgili beyitte ananın güzelliği güneş ile ifâde olunmaktadır. Ayrıca anne ile güneş arasındaki münâsebet feyz açısından da düşünülebilir. Zîrâ anne çocuğunu besler, güneş ise ışıklarıyla tabiatı, bitkileri besler. Onlara bereket, feyz verir:

Ey yüzi gül gönleği gül-gün u donı kırmızı
Âteşin kisvet geyüp odlara yandurduñ bizi
Ay u gündür hüsni bahşinde cemâlün 'âcizi
Âdem oğlundan senün tek doğmaz ey kâfir kıızı
Güyyâ atañ meh-i tabandur **anañ âf-tâb**

F.,453-Mh.1/3.

Ayrıca hilalin yeni doğmuş bir bebeğe benzetilmesiyle de güneş--ana münâsebeti düşünülebilir. Zîrâ bebek anne sütüyle beslenmektedir. Daha sonraki dönemlerde de çocuğun yiyip içmesinde ve büyüyüp gelişmesinde annenin rolü çok mühimdir. Hilâlin beslenmesinde ise yegâne kaynak güneş ışığıdır. Ona ışık veren , onu hilâlden dolunaya çeviren yâni besleyip büyüten güneştir. Dolayısıyla güneş, bebeğe benzetilen hilâl için bir ana gibidir. Güneş ışıkları da onun sütüdür. Ancak beyitte bahsi geçen ve çocuğa benzetilen ay sevgilidir. Zîrâ anne sütü yerine âşığın kanını içmeye özenmektedir:

Tıfldur pend-i peder diñlemez ol mâh dañı
Şir-i mâder yerine içmege kanum özenür

B.,421-G.515/2.

10- Arkadaş (hemdem)

Güneşin arkadaş olarak düşünülmesi, gün boyunca ışıklarının insanla beraber olmasına isnâd edilebilir. Zîrâ insan nereye giderse gitsin güneş ışıkları da onunla berâberdir. Gece güneşin olmaması ise gündüz birlikte olan, gezip dolaşan arkadaşların gece olunca ayrılıp evlerine dönmeleri şeklinde düşünülebilir:

Kim ki bezmünde sebû-veş özünü hâk eyler
Hemdemin mihr-i cihân seyrini eflâk eyler

H., 189 - G. 134/1.

11 - Arslan (şir)

Güneş ile arslan arasındaki ilgi heybet ve kuvvetlilik bakımından kurulabilir. Ayrıca yalnız olmalarının da bunda rolü olabilir. Zîrâ nasıl ki güneş gökyüzünde yalnızsa arslan da avının üzerine yalnız gider. Onu başkasıyla paylaşmayı istemez. Güneş ışıkları ile arslanın yelesi arasında da bir benzerlik kurmak mümkündür. Güneş, göğün sultanı olduğu gibi arslan da ormanların kralıdır. Onun görünmesiyle diğer hayvanların hepsi korkup kaçarlar. Kaplan da bunlardan biridir. Aşağıdaki beyitte de buna işâretle felek ormanından güneş arslanı doğunca gökyüzü kaplanının mağarasına girdiği belirtilmektedir. Kaplan, benekli haliyle yıldızlı geceye benzetilebilir:

Gâra girdi kulle-i çarhuñ pelengi doğdu çün
Bîşe-i eflâkden mânend-i şîr-i ner güneş

H., 15-K. 5/3

Güneş ışıklarının titrek görünmesi ise arslanın korkudan titremesi olarak düşünölmüştür. Burada arslanın yapısına ters düşen bir durum söz konusudur. Zîrâ arslan pek korkmaz. Ancak beyitte bu hayâl övülenin medhi için kullanılmıştır. O arslan gibi hamle yapabilen bir şaktır. Dolayısıyla onun karşısında diğler arslanlar, korkularından güneş gibi titreseler yiridir:

Ol şâh-ı şîr-hamleyi gördükçe yiridür
Lerzân olursa gün gibi şîrân-ı kühsâr

Y., 51-K. 10/2

12- Asker

Güneş ışıklarının askere benzetilmesi, hem sayıca çok olmaları, hem de gökyüzünü ve yeryüzünü kaplamaları sebebiyledir. Sabahleyin güneşin yavaş yavaş doğmasıyla beraber güneş ışıkları da etrafa yayılmaya başlar ve nihayet güneş tamamen görününce de ışıkları her yeri aydınlatır. Bu durum aşağıdaki beyitte doğu ülkesinden gelen güneş ışığı askerlerinin, karanlığın askerleri tarafından zapt edilen gökyüzü ülkesini onların elinden kurtarması ve geri alması şeklinde tasvir edilmektedir. Burada karanlık, düşman askeri olarak düşünölmüştür:

Nitekim zulmet sipâhından sipihri almağa
Mülk-i hâverden çeke envârdan leşker güneş

H., 17-K.5/24

13-Âşık

Güneşin gökyüzünde olması, orada dolaşması, çeşitli hayâllerle âşığa benzetilmesine sebep olmuştur. Onun gökyüzündeki hareketi, yükselmesi, aşk deryasında gezen bir âvâre âşık olarak düşünölmüne vesîle olmuştur:

Yılduzu düşkün ğarib ü 'âşık-ı bi-çâreyin
Gün gibi deryâ-yı 'ışkuñda gezer âvâreyin

Y., 198-Msmt. 26-I/1

Ayrıca sevgilinin mekânının göklere yükseltilmesiyle güneş, onun kapısında bekleyen âşık olarak vasıflandırılmıştır:

Şeh-i hâverle sultân-ı nücüm ey husrev-i hübân
İki pür şevk 'âşıkdur kapuñda şubĝâh ahşam

H., 293-G. 48/2

Güneş, aya âşıktır. Ona kavuşabilmek için gece gündüz onun arkasından gitmektedir. Fakat ay ondan kaçıp, ona cefâ ettiği için bir türlü vuslata erememektedir. Güneşin her gün doğup yükselerek sonunda batması bu hayâlde ele alınmaktadır:

Âfitâbuma cefâlar ideli ol meh-likâ

Bir ucı yirde bir ucı gökdedür efgânumuñ

Y., 420-G. 219/4

14 - Aşk ('İşk)

Aşk ile güneş arasındaki ilgi her ikisinin de etrafa yayılması sebebiyledir. Âşığın aşkının herkes tarafından duyulup dillere destan olması, güneş ışıklarının bütün âlemi kaplamasına benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte de şâir, aşkının güneş gibi bütün âleme dolduğunu söylemektedir:

Bi-kes ü bi-çâre vü bi-mâr olup Yahyâ gibi

Toldı 'ışkum 'âleme mihr-i cihân-ârâ gibi

Y., 201-Msmt. 28- V/1

15 - Ateş

Güneş, yapısının yanıcı olmasından ve hâlâ daha bir kütle hâlinde yanmasından dolayı ateşe benzetilmiştir. Ancak bu ateş çeşitli hayâllere göre değişik şekillerde kullanılmaktadır. Bunda parlaklığın, sıcaklığın ve rengin rolü de büyüktür. Bu ateş, bazen gönülde misâfir olan aşk ateşidir:

Âteş-i mihrûn ki dil sinemde mihmân eyledi
Şem'î maşûdum maḥabbet nûrî raḥşân eyledi N.,528-G. 506/1

Bazen güneş, mum ve çerağ yakmaya yarayan bir ateş olarak düşünölmektedir. Burada sosyal hayatla ilgili eski bir özellik dikkatimizi çekmektedir. Eskiden Anadolu'da henüz elektriğin ulaşmadığı yerlerde mum, fener, idâre lambası, çerağ gibi aydınlatma araçları kullanılırdı. Akşam olunca bunların yakılmasında ocakta hiç sönmeyen ateş kullanılırdı. Beyitte buna işâretle güneş ateşiyle çerağ yakılmaktadır:

Rûz-ı rûşenden n'ola enver olursa şâmumuz
Mihri 'âlem-tâbdan yaḫar çerağı câmumuz H., 200 - G. 12/1

Güneş, sıcaklığının tesiriyle karları eritmede oynadığı rol sebebi ile de konu edilmiştir. Kış güneşi, bir pamuğa benzetilen karları bile eritemeyecek kadar takatsizdir:

Kalmadı şiddet-i sermâ ile hiç tâkâti kim
Penbe-i berfe ide âteş-i ḫurşid ziyân N.,444-G.359/2

Bulutlu bir havada güneşin görünmesi ise onun küller altında bulunan kor halindeki ateşe benzetilmesine sebep olmuştur. Daha sonra bulutların açılıp güneşin ortaya çıkması, rüzgarın külleri uçurması neticesinde ateşin görünmesi şeklinde tasavvur edilmiştir:

Bulmaz aḫger-i ḫurşidi felek ey Nev'î
Gerçi ḫâkister-i ebri uçurur bâd-ı vezân N.,444-G.359/5

16 - Ayna (âyine)

Güneşin ayna olarak tasavvur edilişi yuvarlaklığı, berraklığı ve parlaklığı sebebiyledir. Nitekim aşağıdaki beyitte övölen medhedilirken onun, din aynasını güneş gibi berrak kıldığı söylenerek berraklığına temâs edilmiştir:

Bâreka'llah aña kim sa'y-ı cemil eyleyüben
Yine din âyinesin gün gibi kıldı berrâk Y.,127-K.32/5

Işıkli olması ise aynanın saflığı ile ifâde edilmek istenmiştir. Sinenin vasıfları anlatılırırken makbul olanın, ayna gibi saf ve güneş gibi ışık yayan olduğu belirtilmiştir. Ayna da üzerine düşen ışığı yansıtır yayar:

Âyine şıfat şaf gerek şafḫa-i sine
Gün gibi ziyâ-güster ola rûy-ı zemine B.,168-G.137/1

Aynanın tozlanması ve bulutun toza benzetilmesi de ayna-güneş münâsebetinin diğeri bir yönüdü. Muhafaza içinde olmayan aynalar tozlanır ve sık sık onların tozunu almak gerekir. Aksi takdirde cisimleri göstermez olur. Beyitte âşık, güneş aynasından bulut tozu gittiği halde sevgilinin yüzüne düşen zülfün açılmamasından şikâyet etmektedir. Burada aynı zamanda güneş-yüz ve bulut-zülf benzetmeleri de mevcuttur:

Hâkister-i ebr açdı güneş âyinesin âh
Rûyuñdaki ol zülf-i ham-ender-ham açılmaz N.,332-G.170/4

Bir beyitte ise döner aynadan bahsedilmektedir. Bugün de görüldüğü gibi büyük mağazalarda veya diskotek gibi eğlence yerlerinde döner ayna kullanılmaktadır. Bu hem mağazaların güvenliği açısından, hem de eğlence yerlerinde ışıkları yansıtıp içeriye güzel bir hava vermesi açısından önemlidir.

Güneş de memdûhun kasrına altın zincirle asılan altın bir döner ayna olarak tahayyül edilmiştir:

Zencir-i zerle mihr-i felek tâk-ı kaşruña
Zerrin âyine gibi aşılma vechi var Y.,54-K.10/36

Bir diğer husus da güneşin, dünyayı gösteren "âyine-i âlem-nümâ" olarak tasavvurudur. Bilindiği gibi "âyine-i âlem-nümâ" cihanı gösteren ayna manasında olup İskender'in aynasıdır. Bu ayna hakkında çeşitli rivayetler mevcuttur. Bunlara göre bu ayna bir aylık mesâfeden gelenleri gösterebilirmiş. Bazı rivâyetlere göre düz bazılarına göre yuvarlak olan bu aynanın her iki tarafı da gösterirmiş. Güneşin bu aynaya benzetilmesinin sebebini dünyanın karşısında olması şeklinde düşünmek mümkündür. Zirâ ayna neyi gösterecekse onun karşısına tutulur. Güneşin, dünyanın tam karşısında bulunması da onu yansıtmasını gerektirir. Bu itibarla güneş "âyine-i âlem-nümâ"dır:

Sözünde hile vü efsün gözünde fitneler zâhir
Yüzünde gün gibi âyine-i âlem-nümâ peydâ Y.,280-G.2/3

17-Âyinedâr (ayna tutan)

Güneş aynaya benzetildiği gibi ayna tutan "âyine-dâr" olarak da düşünülmüştür. Bu, sevgilinin semti göklerde kabul edildiğinden dolayı yüceltme gayesiyle yapılan bir benzetmedir. Sevgilinin yüzü ay, güneş de ona ayna tutandır:

Küyuñda bir kalender-i rûşen-zamirdür
Oldı cemâlün ayna âyinedâr şems H.,211-G.1/2

18- Ayva

Eski bir geleneğe göre meyveler, kışın muhafaza edilebilmek için sandık içine konulan pamuk, paçavra benzeri şeylerle saman arasına saklanırdı. Aşağıdaki beyitte bu âdete işâretle güneş, şeklinin yuvarlaklığı ve renginin sarılığı bakımından ayvaya benzetilmiştir. Onun gece görünmemesi, gökyüzü sandığına, bulut pamukları ve yıldız samanları konularak, onların arasına saklanması şeklinde tasavvur edilmiştir:

Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek
Penbe-i ebr ile şandûka-i gerdûna şaman N.,444-G.359/4

19-Baba (peder)

Ayın anne, yıldızların da çocuklar olarak çizildiği bir aile tablosunda güneş ise babadır. Güneşin baba olarak düşünülmesi büyüklüğü ve kudretli oluşu sebebiyledir. Ayrıca baba ailesinin geçimini sağlamaktan mesul olup güneş de bitkilere ve diğer canlılara faydalı olur. Zerafeti ve güzelliği sebebiyle anne olarak düşünülen ay ile baba olarak düşünülen güneşe lâyık çocuk ise yıldızdır. Sevgilinin güzelliğini ifâde için yazılan bu beyitte sevgiliyi yüceltme arzusunun da yer aldığı görülür:

Ger kamer mâder olsa şems peder
Toğmaya bir senûn gibi ahter

N., 296-G.112/1

20- Baş

Güneşin baş olarak düşünülmesinde dikkati çeken ilk özellik yuvarlak olmasıdır. Bir başka durum ise şafağın kana benzetilmesiyle ortaya çıkan şehit başı hayâlidir. Burada nurlu olmasının da rolü vardır. Güneş, gökyüzünde meleklerin yüz sürdüğü bir şehid başına benzetilmektedir:

Yâ ser-i şems-i şehîd oldur melekler yüz sürer
Seyr eder gökde şafağ sîretde akan kan mîdur H.,160-G.76/3

Eskiden savaşlarda, karşı tarafın askerinin dayanma gücünün kırılabilmesi için, öldürülen kumanlarının başı kesilerek onlara gösterilmiş. Bütün askere gösterilebilmesi için de ya kale burçlarına dikilir;

Felekte ay ü gün sen şehriyârın şehri 'aşkında
Kesilmiş başlardur kim dikildi burc u bârûye B.,179-G.154/4

ya kılıca takılıp havaya kaldırılır veyahut da kargı ucuna takılıp başka bir kumandana gönderilmiş¹⁴⁸. Güneş de yüksekte olması sebebiyle ve daha önce de belirttiğimiz gibi yuvarlaklıkla beraber şafağın kan olarak düşünülmesiyle, mızrak ucuna takılmış bir şehit sultanın başı olarak düşünölmüştür:

Mîhr bir nîze bülend olmuş idi ol demde
Nîze üzre ser-i sultan-ı şehîdân-şekil H.,27-K.8/7

21- Bayrak (liva, sancak, tuğ)

Bayrak, bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun sembolüdür. Bu sebeple o milletin yaşadığı vatan semâlarında dalgalanır. Kaynaklarda sancak ve bayrakların renklerinin muhtelif mânâları ifade ettiği zikredilmektedir. Buna göre beyaz renkli sancak mütârekeye işârettir¹⁴⁹. Ayrıca Osmanlı Padişahlarının da ak sancak kullandıkları belirtilmiştir¹⁵⁰. Güneş de gökyüzünde olduğu için yükseklerde bulunması açısından bayrak ile arasında benzerlik kurulmuştur. Bu durum, renk bakımından da alâka kurularak, ak sancağın başının göklere ermesi şeklinde ifade edilmiştir:

Gün gibi ak sancağınun göklere irmiş başı
Bir 'azîmü'-ş-şân melekdür nürdândur şehperi Y.,46-K.8/13

Güneş ışıklarının dalga dalga etrafa yayılması, bayrağın dalgalanmasına benzetilmiştir. Beyitte ise bayrağın dalgalanması "seyr" etmek olarak belirtilmiştir. Güneş tuğ, hilâl ise alem olarak düşünölmüştür:

Oldı hilâl ser-i 'alemi tûğı mîhr-i çarç
Seyr-i livâ-yı 'izzetüne 'arş mûntehâ N.,189-Tk.IV/71

Savaşta hangi taraf kazanırsa, bayrağını o şehrin kalesinin burçlarına diker. Bu aynı zamanda bir zafer işâretidir. Aşağıdaki beyitte bu hâdise seher

¹⁴⁸ Âmil Çelebioğlu. "Zaifi'nin "Gazavat-ı Sultan Murad İbni Muhammed Han" Adlı Mesnevisi", *Türk Kültürü*, Yıl XX, S. 225, s. 30-37

¹⁴⁹ Fevzi Kurtoğlu, *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, Ank. 1987, s. 11.

¹⁵⁰ a.g.e, s. 63

vakti gökyüzü kalesinin burçlarına güneş altın sancağının dikilmesi ile ifade edilmiştir:

Burûc-ı kal'a-i gerdûnda yine vakt-i seher
Dikildi sancağ-ı zerrîn-i husrev-i hâver H.,11-K.3/1

Beyitlerde baş aşağı gelmiş, yıkılmış bir bayrak hayâli de konu edilmiştir. Güneş bayrağının baş aşağı gelmesi ise batmasıdır. Bayrağın düşmesi ise mağlubiyetin işâretidir. Düşen bayrağın yerine karşı tarafın bayrağı dikilecektir. Bu hâdise, gece âşığın âh bayrağının göklere dikilmesi sebebiyle feleğin, güneşin altın bayrağını baş aşağı etmesiyle yani düşürmesi şeklinde tasavvur edilmiştir:

Tâ 'alem kaldırdı âh-ı âteşinüm şerm idüb
Kıldı hürşidün felek zerrîn livâsın ser-nigün F.,354-G.CCXXX/2

Eskiden ordu savaşa çıkarken padişah tarafından ordu kumandanına sancak verilirdi. Aşağıdaki beyitte belirtilen sancak üzerinde zafer âyetleri yazılıdır. Güneş bayrağındaki âyet olarak ise güneş ışıklarını düşünebiliriz. Güneş burada bayrağa benzetilmesinden başka "ser-asker" olarak da tasavvur edilmiştir:

'Âlemi feth itmege gün gibi ser-tâ-ser livâ
Oldı âyât-ı zaferle şimdi ser- 'asker livâ Y.,75-K.17/1

22- Bâzû - bend

Bâzûbend; içine çoğu kere hastalıklara, nazara karşı duâların, temennilerin, hatta alaylı sözlerin yazıldığı kâğıtların, bir muşambaya veya balmumuna daldırılmış beze sarılıp korunduktan sonra, umûmiyetle bir gümüş mahfaza içine konularak pazuya bağlanan kol bağıdır¹⁵¹. Genellikle gümüş olmasına rağmen beyitte memduhun bâzûbendi altındandır. Dolayısıyla bu durum onu övmek maksadından kaynaklanmaktadır. Bu itibarla memduhun kolundaki altunlu bâzûbendle, akarsuya akseden güneş arasında şekil ve renk ilgisi kurulmuştur:

Düşdi şandum âb-ı cârî üzre 'aks-i âfitâb
Bağıcak kolundağı altunlu bâzû-bendüne Y.,522-G.392/4

23- Bekçi (pâsbân)

Güneşin bekçi olarak düşünülmesi, hareketli olduğu telâkkisine dayanır. Zîrâ bekçiler buldukları yerde devamlı dolaşarak etrafı kontrol ederler. Korudukları yere zarar gelmesine fırsat vermezler. Övülenin sarayının göklerde olduğu hayâli güneş ve ayın da bekçi olduğu tasavvurunu doğurur. Zîrâ ona gece ay, gündüz güneş bekçilik etmektedir:

Bâğçesinde nice bân oğlı bân
Mâh ile hürşid gibi pâsbân Y.,6-D./11

24- Ben (hal)

Güneş ile ben arasındaki benzerlik, önce yuvarlaklık itibarıyla düşünülebilir. Daha sonra da âh ateşi dumanının güneşi kaplamasıyla renk

¹⁵¹ M. Zeki Kuşoğlu, "Yiğitlerin Gururu Bazubendler", *İlgi Dergisi*, Sonbahar 1989, Yıl 23, S. 59, s. 33

bakımından ilgi kurulabilir. Zirâ o zaman güneş kararır, parlaklığı görünmez. Ben de siyah olduğu için böyle bir münâsebet kurmak mümkündür:

Kılma gözden çihre vü hâlûn nihân kim kılmaya
Dûd-ı âhum âftâbı çihre-i gerdûna hâl F.,296-G.CLXXII/5

Övülenin fazilet bakımından olgunluk güneşi olarak vasıflandırıldığı ve hem güzellik hem de aydınlık bakımından güzelin yüzü ile Rum(Anadolu)arasında ilgi kurulan beyitte de güneş-ben benzetmesine rastlıyoruz. Kurulan bu ilgide şekil benzerliği yanında değer unsurunun da önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Dâne kelimesi aynı zamanda bir tane , eşsiz anlamlarını da ifâde etmek için özellikle seçilerek kullanılmıştır:

Fazl ile Rûmda bir dânedür ol mîhr-i kemâl
Mâh-rûlar yañâğında nitelim dâne-i hâl Y.,78-K.18/1

25-Birâder (erkek kardeş)

Güneşin erkek kardeş olarak düşünülmesi, övülenin medhedilmesi bakımındandır. Zirâ kardeşler birbirlerine benzetilirler. Güneş de memdûhun kardeşi olarak tahayyül edildiğine göre aralarında bir benzerlik söz konusu olmalıdır. Bu da güzellik bakımından kurulan bir benzerliktir. Bilindiği gibi güneş, güzelliğin sembolüdür. Şehrengizler de bir yerin güzellerinin vasflarını anlatan manzûmelerdir. Aşağıdaki beyit İstanbul Şehrengizinden alınmış olup Cafer adlı bir subaşı oğlunun medhinde yazılmıştır. Bu itibarla bu şahıs ile birâder olan güneş arasındaki ilginin kaynağı güzelliktir:

Biri şubaşı-oğlı adı Ca'fer
Aña mîhr-i cihân olmuş birâder Y.,267-Ş.2/254

26- Buhurdan (micmer)

Micmer içinde tütsü yakılan bir kaptır. Daha çok kiliselerde kullanılır. Kilisede yapılan çeşitli âyinlerde içinde buhur yakılarak dolaştırılır ve etrafa güzel koku saçılır. Güneş de gökyüzündeki hareketliliği sebebiyle dolaştırılan bir buhurdan olarak hayâl edilmiştir. Altın olması sebebiyle de renk ve parlaklık bakımından benzetme kurulmuştur. Güneşin micmere benzetilmesinden dolayı Hz. İsâ'ya ve oradan da kiliseye gidilebilir. Ayrıca beyitteki ud kelimesi de tesâdüfi kullanılmamıştır. Zirâ micmerin içinde yakılan tütsü öd ağacından elde edilir. Bu hayâl sâdece Bâkî'de görülmektedir:

Micmer-i zerrîn-i Mîhri çerh gerdân eyledi
Üd u anber kıymetin bûy-i gül erzân eyledi B.,20-K.6/1

27- Burak

Güneş ile burak arasında "tayy-ı mekân" itibarıyla bir münâsebet kurulmuştur. Zirâ dünyada mekân ve zaman güneşe göre ayarlanmıştır. Ancak kâinatta mekân söz konusu değildir. Bu sebeple güneş belirli bir mekân içinde telâkkî edilemez. Burak da Mir'âc'da zaman ve mekânı aşmıştır. Dolayısıyla hem hareket hem de mekânı aşmak bakımından güneş Mi'râc gecesinde Hz. Peygamber'in yegâne atı olan Burak'a benzetilmiştir. Ayrıca Burak beyaz renkli bir at olarak bilindiği için renk bakımından da benzerlik kurulabilir:

Hurşîd gibi tayy-ı mekân itdi Burâkı
Bâlâya du'â gibi 'urûc eyledi tenhâ Y.,18-K.1/12

28- Çadır (hârgēh, otağ)

Güneş büyüklüğü ve yuvarlılığı itibarıyla padişah otağına benzetilmiştir. Buna otağ-ı hūmayun da denilmektedir. Otağ-ı hūmayun daima kırmızı renkte olup, renkli şerit ve sırmalı saçaklarla süslü bulunurdu. Gayet büyük ve yedi direkli idi¹⁵². Güneş ışıklarının yedi renkten meydana geldiğini hatırlayacak olursak otağın süslenmesinde kullanılan renkli şeritlerle arasında bir ilgi kurmak da mümkün olacaktır. Ayrıca güneş ışıkları da renk parlaklık ve şekil bakımından sırma saçaklara benzetilebilir. Bütün bunlar güneş-otağ benzetmesinde yer alan unsurlardır. Güneş, otağını şark illerine kurmuştur. O öyle büyük, öyle muhteşem bir otağdır ki onun yanında askerlerin çadırlarına benzetilen yıldızlar sönük kalır. Güneş doğunca yıldızların kaybolması böyle bir hayâl ile işlenmiştir.

Zeyn olup leşkerinün haymesi mânend-i nücûm
Kurdu şark illeri içinde güneş gibi otağ Y.,127-K.32/6

29- Çavuş

Güneş, Şeh olarak vasıflandırılan sevgilinin kapısında duran bir çavuş olarak tasavvur edilmiştir. Sevgilinin semti göklerde düşünülmemektedir. Felek tahtı, yıldızlar askerleri, güneş ve ay da sarayının kapısındaki çavuşları olarak hayâl edilmektedir. Burada sevgiliyi yüceltmek arzusunun hareket noktası olduğu açıktır:

Sen şeh-i hüsne felek taht ü sipâh oldı nücûm
Mîhr ile mâh kapuında iki çavuşuñdur H.,147-G.51/4

30- Çeşme

Güneş hayat kaynağıdır. Su da hayatın en önemli kaynaklarından biridir. Güneş ışıklarının parlaklık ve renk bakımından çeşmeden akan suya benzetilmesiyle çeşme-güneş münasebeti ortaya çıkmaktadır. Her sabah güneşin doğuşu bahçenin sulanması hayâliyle konu edilmiştir. Zirâ her seher vakti felek bahçesine güneş çeşmesinden su akınca bahçeye bir tazelik ve canlılık gelmektedir. Buradan da bahçelerin genellikle seher vaktinde yani sabahın erken saatlerinde sulanmasının daha iyi olduğuna işâret olunduğunu söyleyebiliriz:

Niteki vaqt-i seher sebze-zâr-ı gerdûnda
Olub revâne şarâvet vere bu çeşme-i nûr H.,7-K.1/28

Gece olunca güneşin görünmemesi ise âb-ı hayât motifiyle konu edilmiştir. Bilindiği gibi âb-ı hayât karanlıklar ülkesinde gizli bulunan bir çeşmenin suyudur. Çeşme-i Hayvan olarak da zikredilir¹⁵³. Gece güneşin görünmemesi de âb-ı hayâta benzetilen güneş çeşmesinin karanlıklar ülkesinde gizlenmesi olarak tahayyül edilmiştir:

Zulmetde Hayat Âbı gibi 'ayn-ı cihândan
Olmışdı nihân çeşme-i mîhr-i felek-ârâ Y.,17-K.1/2

Bir başka beyitte ise çeşmede el yıkama hâdisesinden bahsedilmektedir. Beyitte parlaklık, güzellik ve pâklık bakımından sevgilinin yanağı ile güneş çeşmesi arasında mukayase yapılmaktadır. El yıkamak tabiri tevriyeli olarak kullanılmıştır. Hem fizikî olarak eli yıkamak ve hem de "vaz geçmek"

¹⁵² Midhat Sertoğlu, a.g.e., s.274

¹⁵³ Âmil Çelebioğlu, "Âb-ı Hayat Maddesi", C.1, s.3-4.

manâlarında konu edilmektedir. Zirâ sevgilinin yanağını gören âşık güneş çeşmesinden vaz geçmekte, ona itibâr etmemektedir:

Kaşuña bakdum dedüm yegdür hilâl-i 'idden
 'Arzuñ gördüm yudum el çeşme-i hürşidden H.,337-G.80/1

31- Deffâf

Güneşin def çalan bir kişi olarak düşünülmesi, onun şekil ve renk bakımından defe benzemesinden kaynaklanmaktadır. Yüzünü gizlemesi ise eskiden kadınların yüzlerine peçe örtmesiyle alâkalı olarak defin bir örtüyle sarılmasını düşündürebilir. Burada defin çalınırken yüzü örtecek şekilde tutulduğu da hatırlanmalıdır. Güneşin gece olunca görünmemesi bu itibârladır. Beyitteki "devr" ve "usûl" kelimeleri mûsikiyle alâkalı terimler olmakla beraber güneşin belli bir sistem içinde devretmesini de ifâde eder:

Bu çerh çenberinde tûtup devr usûlünü
 Deffâf-ı mihr kılmış idi çehresin nihân B.,5-K.I/5

32- Dellâl

Dellâl, satılacak şeyi satan, satıcı ile alıcı arasında aracılık yapan kişilere denir. Güneşin dellâl olarak düşünülmesi ise yine sevgiliyle alakalıdır. Güneş sevgilinin güzelliğinin dellâldır. Dellâl olan ikişi satılacak şeyin özelliklerini alıcıya anlatarak ona tanıtmaya çalışır. Âşık olan şâir ise dilbere güzelliğini güneş ve zühre dellâllerine arz etmemesini, zirâ onun dellâle ihtiyacı olmadığını, zaten bütün âlemin onun güzelliğine müşteri olduğunu zikretmektedir:

Âfitâb ü Zöhreye hüsnuñ meta'm etme 'arz
 Aña 'âlem müşteri lâzım degül dellâller H.,149-G.55/4

33- Derbân (kapıcı)

Güneşin kapıcı olarak tasavvuru övülenin sarayının göklerde düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Güneş ışıklarının altın âsâ olarak tahayyül edilmesi ise güneşin elinde altın değnek bulunan bir kapıcıya benzetilmesine sebep olur:

Her seher zerrin-âsâ ile güneş derbânıdur
 Şâd olurlarsa n'ola gâzileruñ sultânıdır Y., 188-Msmt. 18.IV

34- Devat

Güneş, şeklinin yuvarlaklığı bakımından devata benzetilmiştir. Rengi ve parlaklığı itibâryla da altın bir devat olarak düşünölmüştür. Bu tasavvurda yer alan diğér bir unsur ise hilâlin kaleme benzetilmesidir:

Devât-ı mihr ile Nev'î kalem olursa hilâl
 Lisân-ı kâl idemez hâl-i pür-melâli edâ N.,11-K.I/34

Ayrıca katib-i çarh olan Utarid, güneşin altın devatını alıp, her ay başında "nişân-ı hükmi-yezdânî" yazmaktadır:

Nitekim kâtib-i çarha devât-ı zer olup hürşid
 Çeke her ay başında bir nişân-ı hükmi-yezdânî N.,145-K.XLIX/21

35- Dil (zebân)

Güneş ışıklarının her biri şekil bakımından dile benzetildiği gibi titreşim görünüşleri sebebiyle de konuşan bir dil olarak düşünülmüştür. Zîrâ dilin ağız içinde hareket etmesi ve dudakların açılıp kapanmasıyla konuşma hâli gerçekleşir. Aşağıdaki beyitte de güneş ışıklarının her biri, sevgilinin cemalinin vasfı hakkında konuşan bir dildir:

Eger her şa'ş'a cirmünde bir gûyâ zebân olsa
Cemâl-i yârûñ ey gün sen kılıcın şalabilmezsin H.,331-G.67/3.

36- Dilenci

Güneş hareketliliği sebebiyle dilenci olarak hayâl edilmiştir. Bilindiği gibi dilenciler kapı kapı dolaşırlar. Güneşin gökyüzünde ilerlemesi de kapı kapı dolaşmaya benzetilebilir. Güneş-dilenci benzetmesinin kullanıldığı beyitte maksat, memdûhun yüceltilmesidir. Güneşin her sabah ondan nûr dilenmesi de bu itibârladır:

Mîhr andan her seher deryûze-i nûr eyleye
Hâk-i pâyuñla müşerref olsa fark-ı-Ferqadeyn H.,333-G.71/4

37- Dîvâne (deli, mecnun)

Güneş, ışıklarının zincire benzetilmesi sebebiyle zincirle bağlanmış bir deliye benzetilmektedir. Zîrâ deliler, deliliğin son haddinde, saldırgan ve zararlı olmaya başladıkları durumda zincire vurulurlar. Güneş de kaşı hilâl gibi olan ve aya benzetilen sevgiliye âşık olmuş bir dîvâneye, mecnûna teşbih edilmiştir:

'Aceb mi âfitâba şa'ş'a zencîr-i zer olsa
Gamından sen hilâl-eburü mehûñ dîvânedür derler
H.,192-G.140/2

Güneş ışıkları da onun ayağına bağlanan ve sürünen altın zincir olarak düşünülmüştür:

Şa'ş'a şanma görinen ey şeh-i 'âli-cenâb
Gökte zencîrin sürür dîvâneñ olmuş âftâb Y.,295-G.24/1

Ayrıca bir beyitte Mecnûn'a da benzetilen güneş, çöle düşmüş bir âşık olarak vasıflandırılmıştır. Güneşin tesirinin en çok hissedildiği yer çöldür. Orada güneş, bütün hararetiyle yakıp kavurur. Bu sebeple çölde pek canlıya rastlanmaz, tenhadır. Yalnız güneş görünür. Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı neticesinde çöle düşmesi ve oradaki yalnızlığı güneşin gökyüzündeki yalnızlığına benzetilmektedir. Ayrıca güneşin gökyüzünde hareket ettiği telâkkisi ile Mecnûn'un çölde perişan bir halde, düşe kalka ilerlemesi arasında da ilgi kurulabilir:

Yetmeyüb vaşına sen Leyli-veşûñ bir 'ömrdür
Men kimi Mecnûn olup şahrâya düşmüş âftâb F.,153-G.XXIX/5

38- Dönme Dolap

Güneş, şekil bakımından, dönme dolabın kutularından birine benzetilmiştir. Bu hayâl, feleğin dönme dolap olarak düşünülmesiyle ortaya çıkmıştır. Ay da diğer bir kutusudur. Güneşin sabah doğup yükselmesi ve akşam olunca batması da dönme dolap dönerken kutuların yükselip alçalmasına benzetilebilir. Şâir, bayram dolabının dönmesini seyreden bir

kişinin güneş ve ayla birlikte feleğin yere indiğini sanacağını zikrederek bu benzetmeye yer vermiştir:

Ay ü günle yere inmişdür felek şanur hemin
Gerdiş-i dolâb-ı 'îdi kim ki seyrân eyledi H., 53 - K. 17/4

39 - Hz. Ebûbekir (Yâr-ı Gâr)

Hz. Ebûbekir, imânının ve Hz. Peygamber'e olan sevgi ve sadâkatının mertebesi itibâriyle güneşe benzetilmiş ve muhabbet güneşi olarak vasıflandırılmıştır. Onun gönlündeki imânın saflığı, nûru ancak güneşin nûru ve parlaklığıyla ifâde edilebilir. Bilindiği gibi Hz. Ebûbekir, Hz. Peygamber'in Hicret'inde devamlı onun yanında bulunmuş ve birlikte Sevr dağında ıssız bir mağaraya gizlenmişlerdir¹⁵⁴. Bu itibarla kendisine "yâr-ı gâr" denilmiştir. Burada ayrıca muhabbet-güneş benzetmesi vardır:

Muhammed-i 'Arabî'nün cemâli hakkı için
Maḥabbetüm güneşi dilde Yâr-ı Gârumdur Y., 345-G.102/5

40 - Ekmek (nân)

Güneşin ekmek olarak düşünülmesinde yuvarlaklığının ve renginin sarı olmasının rolü vardır. Felek, konuklukta döşenmiş bir sofa, güneş ve ay da bu sofradaki ekmekler olarak hayâl edilmiştir. Burada memdûhun sofrası feleğe nisbet edilerek izzet ve ikramının bolluğu medhedilmek istenmiştir:

Felek gûyâ döşenmiş sofa idi ol konuklukda
Kim anuñ olmuş idi kırş-ı mihr ü meh iki nânı H., 43 - K. 14/7

Bir beyitte sofrası gökyüzü, ekmekleri güneş ve ay olup erzak yayılsa bile aç gözlü aşağılık kişilerin gözlerinin doymayacağı ifâde edilmiştir.

Çeşm-i dūnân baş-ı erzâk ile olmaz mümteli
Sofrası gerdün olup nân olsa ḥurşid ü kamer N., 38 - K. XII/65

Bir başka beyitte ise ekmeğin tandırda pişirilmesine işâret edilmiştir. Bu husus da âşığın gönlündeki yaranın şekil ve renk bakımından tandırda pişmiş, kızarmış bir ekmeğe ve bu ekmeğin de güneşe benzetilmesiyle konu edilmiştir:

Sînesinde dâğına küynüklü nânım var diyen
Âfitâbuñ kırşunu tennûruna nân istemez H., 210 - G. 32/5

41- El (pençe, dest)

Güneşin ele benzetilmesi şekil yönündendir. Beyitlerde çeşitli hayâllerle işlenmiştir. Bir beyitte Hz. Mûsâ'nın "yed-i beyzâ" mucizesine telmihen konu edilmiştir. Bilindiği gibi Hz. Mûsâ, göstermiş olduğu bir mucizesinde, koyu tenli olmasına rağmen göğsüne (Kur'ân-ı Kerim'de bu cebi olarak belirtilmektedir.) sokup çıkardığı elinin beyaz ve nûrlu olduğu görülmüştür¹⁵⁵. Nûrlu olması sebebiyle de güneş ve Hz. Mûsâ'nın eli arasında benzerlik kurulmuştur:

Pençe-i mihr şanur ebr-i felekden peydâ
Görse Nev'î yed-i beyzâ ile gök pîreheñ N., 377 - G. 247/6

¹⁵⁴ Ahmet Cevdet , a.g.e., s. 117.

¹⁵⁵ Kur'ân-ı Kerim, "Arâf sûresi" 108. âyet

Bir başka beyitte ise bilek güreşine işaret edilerek ayın güneşin pençesini büktüğü belirtilmiştir. Burada güzellik mukâyesesi neticesinde ayın güneşe galibiyeti söz konusudur:

Pençe-i mihri bükerse n'ola hüsniyle o mâh
Beñzer engüştü hilâle kefi desti âye B., 178 - G. 153/5

Ayrıca elin titremesi de konu edilmiştir. İnsan hastalığa yakalanıp, zayıflıktan iyice halsiz düşünce vücudu güçsüzleşir ve ellerinde titreme görülür. Güneşin titrek görünüşü ile böyle bir el arasında da benzerlik kurulmuştur. Beyitte ölüm korkusuyla sararıp hilâle dönen bir kişinin elinin, güneş gibi titrediği ifade edilmektedir:

Şararup havf-ı zevâl ile hilâle döndüñ
Dâyimâ pençe-i hürşd gibi ditrer elüñ Y.,421-G.221/3

"El elden üstündür," atasözünün ele alındığı bir beyitte ise güneşin aya olan üstünlüğünden bahsedilmektedir. Ayın gururlanmaması gerektiği, çünkü güneşin ondan daha yüksekte olduğu belirtilmiştir. Zîrâ ay birinci kat felekte, güneş ise dördüncü kat göktedir. Bu sebeple güneş, aydan daha yüksektedir:

Ke gırralığı olur el üstinde el ey mâh
Gör rifatini perçe-i mihrüñ kamer üzre N.,465-G.394/4

Bir başka beyitte ise güneş - el münâsebeti, mecbur kaldığı için geçimini başkasının elinden sağlamak mânâsına gelen "ele bakmak" deyişiyle de mevzu edilmiştir. Burada zerrenin mevcüdiyeti güneşin varlığına bağlı olduğu için onun eline bakımlı durumdadır. Ayrıca beyitte bu münâsebetle, başkasının eline bakmamak gerektiği ve herkesin kendisinin çalışarak kazanmasının doğru olduğu anlatılmak istenmiştir:

Bakma hürşid eline zerre gibi ey şeydâ
Kendü nûruñla beden zûlmetini nûr eyle H.,366-G.48/2

42-Elbise (câme, libas)

Güneş, her tarafı kaplaması sebebiyle bir elbise olarak düşünülmüştür. Rengi ve parlaklığından dolayı ise sırmalı kumaştan dikilmiş bir elbiseye benzetilmiştir:

Halk-ı cihânı câme-i zer-beft ile kamu
Luft ile her seher tonadur mihr-i tâbdâr Y.,54-K.10/34

Ayrıca renginin beyaz olarak telâkkî edilmesiyle de beyaz bir elbise olarak tasavvur edilmiştir. Bu haliyle çiçek bahçesindeki yasemine de benzetilmiştir:

Gülşen-i âlemde ey Yahyâ mişâl-i yâsemîn
Ağ libâs olmuş aña hürşid-i nûrâniyyeti Y.,555-G.448/5

43- Elek

Güneş şeklinin yuvarlaklığı, rengi ve parlaklığı sebebiyle altın bir eleğe benzetilmiştir. Eskiden olduğu gibi bugün de hâlâ Anadolu'da düğün yapılırken unlar elenip bolca ekmek ve tatlı yapılır. Beyitte buna işaretle güneş altın eleğe, ay da gümüş bir hamur teknesine benzetilmektedir. Bu hayâlde yıldızlar da elenen unlar olarak düşünülebilir. Burada söz konusu olan memdûhun düğünüdür. Bu itibarla yüceltme gayesi güdülmüştür:

Şâdiligün dūgününün elemeye ununu
Meh gümüş tekne güneş altun elekdür dediler H.,447-Mkt. 16/2

44- Elma (sîb)

Güneş şekil itibâriyle elmaya benzetilmiştir. Renk bakımından sarı elmaya veya şafak vakti almış olduğu kırmızı renge istinâden, kırmızı elmaya benzetilebilir. Ancak burada söz konusu olan âşîğın âh ateşinin dumanyıla siyahlaşmış bir elmadır:

Yüzün görse dil-i sevdâ-zedem derd ile âh itse
Duhan-ı nâr-ı âhum sîb-i hürşîdi siyâh itse N.,225-Mrb. XVIII/5

45- Esir

Güneş, ışıklarının zincire benzetilmesi sebebiyle boynundan bağlanıp götürülen bir esir olarak düşünölmüştür. Onu esir eden ise felek şâhıdır. Esirler genellikle götürölüp zindana kapatılırlar. Güneşin akşam olunca batması da zindana kapatılması şeklinde düşünölebilir:

Boynında Nev'iyâ neye zencir-i şa'sa'a
Beñzer güneş de ol şeh-i devrân esîridür N.,262-G.54/5

46- Eyer (ters dönmüş eyer)

Binek hayvanlarının sırtına konulan ve oturmaya yarayan eşyaya "eyer" denir. Güneşin ters dönmüş bir eyer olarak tasavvuru hem seher vakti ufuktan yavaş yavaş ortaya çıkışı ve hem de gökyüzünün ata benzetilmesi sebebiyledir:

Hing-i çarha ol seher ma'kûs eyer urdı güneş
Nişf-i kûrşından pes-i hâne göründi âşîkâr N.,173-Tk.I/25

47- Gelin (arûs)

Güneşin gelin olarak tasavvuru herşeyden önce güzellik itibâriyledir. Zirâ bütün gelinler süslendikleri için güzel görünürler. Burada gelinin eline ve hatta ayaklarına da kına yakma âdetine işâret edilmiştir. Şafak kına olarak düşünölmüştür. Güneş ise dördüncü kat göğün yeni gelinidir:

Şubh-dem kim yakınub hûn-ı şafağdan hınnâ
Nev-'arûs-ı tûtuk-ı çârûm ola çihre-güşâ H.,101-G.10/1

Sabah olunca güneşin doğması, rüzgârın, gelinin yüzündeki duvağı açması şeklinde hayâl edilir; duvak ise güneşin doğuşuyla kaybolan gecedir:

Bir şubh-dem ki perde-i şâmı götürdi bād
Kıldı 'arûs-ı mihr-i şafak burka'n güşâd N.,30-K.XI/1

48- Geyik (gazâl, gazâle)

Güneş, güzelliğinin yanısıra ışıklarının oka benzetilmesi sebebiyle avlanmış ve vücuduna bir çok ok saplanmış olan bir geyiğe benzetilmiştir:

Ol kemân-ebrû gazâl-i mihrî nahcir eyledi
Şa'sa'a şanur gören cismini pûr-tîr eyledi H.,420-G.60/1

Bir başka beyitte ise gece gökyüzünün kaplana benzetilmesi sebebiyle ondan korkup kaçan güneş geyiğinin vâdiye sığındığı belirtilmektedir. Ufuklar vâdi olarak düşünölmüştür:

Gazâl-i mihr sığınmışdı vâdî-i hâke
Dönüpdürdü pelenge sipihr-i bed ef'âl

H.,31-K.9/2

49- Gönül (dil)

Güneş, ıztırap çeken bir günüle benzetilmektedir. İztıraplı gönül, yanan gönüldür. Alevleri dalga dalga etrafa yayılmaktadır. Gündüz güneş ışıkları da etrafa dağılır. Güneşin bir yerde durmaması da ıztırapdan kıvranmasına benzetilir. Onun ıztırabı, sevgilinin yanağının güzelliğine karşı duyduğu kıskançlıktandır:

Reşk-i ruhsâruñ dil-i hûrşide şalmış ıztırâb
Gayret-i kaddûñ mi'zâc-ı şem'e virmiş inhirâf F.,272-G.CXLVIII/4

50- Göz (çeşm)

Güneş şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebiyle göze benzetilmektedir. Güneş ışıkları ise kirpik olarak düşünülebilir. Ayrıca güneşin gökyüzünde doğudan batıya doğru hareket ettiği telâkkisi, âşığın uykusuz, açık olan gözünün etrafa bakarken sağa sola hareket etmesine benzetilmektedir:

Hağ cemâlin 'âlem-i imkân ile pinhân ider
'Âşıkun 'aynı açukdur gün gibi seyrân ider Y.,329-G.77/1

Parlaklığı bakımından da göze benzetilen güneş aynı zamanda sürmeli bir gözdür. Zirâ tabii bir sürmenin göze faydalı olduğu, görmeyi kuvvetlendirdiği gibi göze parlaklık verdiği de tesbit edilmiştir. Burada söz konusu olan sürme memdûhun ayağının toprağıdır:

Ziver-i zerden geçüp şol kim tutar râh-ı fenâ
Hâk-i pâyin kühl iderler âfitâbuñ 'aynına N.,475-G.412/3

Güneş, doymayan, aç bir gözü de ifâde etmektedir. Devamlı sevgilinin güzelliğine nazar kıldıkları için güneş ve aya aç gözlülük vasfı isnad edilmiştir. Zirâ halk arasında kendisinde olduğu halde bir şeyin daha fazlasını isteyen ve bunun için gözünü o şeye dikmiş olan kişiler için aç gözlü ifâdesi kullanılmaktadır:

Mihr ile meh kılur nazar emvâc-ı hüsnuñe
Çarhuñ doyumadı bir iki gözü acını H.,402-G.23/4

Bir başka hayâle göre güneş ağrması sebebiyle mendil bağlanmış bir göze benzetilmiştir. Bu benzetmede ağrıyan gözü dinlendirmek için mendil vs. gibi şeylerle kapatılıp ışıkla temâsının kesilmesine işâret edilmiştir. Buradaki benzetmede mendil olarak kavs-ı kuzah yani gök kuşağı düşünülmüştür. Burada söz konusu olan hususlardan biri de ilkbaharda güneşli bir havada yağın yağmurun ardından gökkuşağının görünmesidir:

Remedden hasta çeşmin bağlanmış gök destmâl ile
Gören kavs-ı kuzah şanur yanında mihr-i rahşânun Y.416-G.214/2

51- Gözlük

Güneş ile ay şekil ve parlaklık bakımından gözlüğe benzetilmektedirler. Beyitte gözlüğü, görme kabiliyetini kaybeden kişilerin taktığına işâret vardır. Ayrıca burada esas olan husus, avamın gözünün ayı ve güneşi gözlük olarak

kullansa bile Hakk'ın yüzünü göremeyeceğidir. Burada ayın ve güneşin nûrunun, Hakk'ın nûrunun tezahürü olduğu hatırlanabilir:

Didâr-ı Hakk'ı görmez dünyâda 'ayn-ı 'âmî
Farzâ ki **gözlük** itse çeşmine **mîhr** ü mâhı Y.,586-G.503/3

52- Gül

Güneş ile gül münâsebeti şekil yönünden olduğu gibi renk bakımından da kurulabilir. Gökyüzünün çiçek bahçesine benzetilmesiyle nergis-pervin, gül-güneş, yıldız-gonca münâsebetleri ortaya çıkmıştır. Burada güneş şekil bakımından açılmış bir güle benzetilmiştir. Renk bakımından ise sarı gül olarak düşünülebilir:

Gökdeki pervine beñzer sebzede zerrin kadeh
Her açılmış **gül güneş** her gonca necm-i tâbdâr Y.,56-K.11/3

Şafak vakti görünen güneş ise kırmızı bir güle benzetilerek aynı zamanda kırmızı elbise giymiş sevgili olarak da düşünülmüştür:

'Âleme gûyâ tulû' eyler şafağdan âfitâb
Yaraşur **gülgünü câme** ol gül-i handânuma Y.,533-K.411/4

Bir başka hayâle göre de gökyüzü tâkına altınla işlenen bir gül motifi olarak düşünülen güneşin rengi, parlaklığı ve şekli itibâriyle böyle bir benzetmeye konu edildiği görülür. Burada ayrıca Sultan Süleyman'ın medhi söz konusudur.

Nice Şeh Sultân Süleyman-ı Selim-ül kalb kim
Tâk-ı eyvânında **horşid** oldu bir zer-kâr gül H.,38-K.12/13

53- Habbe

Güneş şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebiyle habbe olarak düşünülmüştür. Bilindiği gibi habbe su yüzündeki hava dolu kabarcıklara denilmektedir. Güneş ve ay kudret denizindeki iki habbe olarak hayâl edilmiştir:

Şol dürr-i pâki buldı Hayâlî ki olubdürür
İki **habâb** kudreti baħrinde **mîhr** ü mâh H.,369-G.53/5

54- Hançer

Güneş ile hançer münâsebeti şekilleri ve parlaklıklarından dolayıdır. Güneş ışıkları ince, uzun ve parlak olmaları sebebiyle hançere benzetilmektedir. Dünyanın zırhı gecedir. Güneş doğunca gecenin ortasından kalkması, hançere benzetilen güneş ışıklarının dünyanın zırhını parça parça etmesi şeklinde tasavvur edilebilir:

Seher feyzî ki dün tek tire kılmazdı dil-i şâfin
Güneş tek kaşdına çekseydi miñ nâ-mîhr-bân **hançer**
F.,26-K.IV/20

55- Harman (hırmen)

Güneş, renginin sarı olması, ışıklarının etrafa yayılması ve şeklinin yuvarlaklığı bakımından, alev alev yanan bir harmana benzetilmektedir. Gece, yanan bir harmanı hayâl edecek olursak hem bir ateş yığını halinde olduğunu ve hem de etrafını aydınlattığını hatırlayabiliriz. Dolayısıyla bu haliyle harman

güneşe benzer. Şâir hüsni ta'lil yaparak güneşi, âşîğın âh ateşiyle tutuşup yanmakta olan bir harman olarak ifâde etmektedir:

Hürşîd hürmenine urar şu'le şu'le od
Âhum ki lâhza lâhza reh-i âsmân dutar F.,196-G.LXXII/5

56- Harâmî

Güneşin harâmî olarak düşünülmesi, ışıklarının kılıç olarak tasavvur edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca her sabah güneş doğunca yıldızların kaybolması, güneş harâmîsinin yıldız kervanını kılıç çekerek alması şeklinde düşünülebilir:

Tâ kârvân-ı encümü her şubh almağa
Çekdükçe mihr-i çarh reh-i kehkeşâna tîğ H.,21-K.6/32

57- Hz. Hüseyin

Güneş ve ay tek oluşları, nurlu oluşları ve değerleri bakımından Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için teşbih unsuru olmuşlardır. Çünkü onlar günahsızlığı ifâde eden "vücûd-ı pâk" tırlar. Ayrıca Hz. Hasan ve Hüseyin'in ölüm şekilleri ile ilgili olarak da bu benzetme yapılabilir. Zirâ Hz. Hasan zehirlenerek, Hz.Hüseyin ise kanlı bir şekilde şehid edilmiştir. Bu sebeple Hz.Hasan'ın ölümüne "beyaz ölüm", Hz.Hüseyin'in şehadetine ise "mevtü'l-ahmer"(kırmızı ölüm) denilmiştir¹⁵⁶. Buradan hareketle de Hz. Hasan renk bakımından aya, Hz. Hüseyin ise şafak vakti kırmızı renge bürünen güneşe benzetilmiştir:

Senden vücûda geldi ol iki vücûd-ı pâk
Birisi mihr-i enver ü birisi mâh-tâb N.,184-Msmt.IV/21

58- Hazan yaprağı

Güneş, rengi ve şekli sebebiyle, sararmış bir hazan yaprağına benzetilmektedir. Bu benzetmede ayrıca cihanın da köhne bir gül bahçesi olduğuna ve ondan hazânın hiç gitmediğine temâs edilmektedir. Buradan kâinâtın yaratılışının çok eski olması da hatırlanabilir:

Meh ü mihr ü şafak şanma hazân olmuş varaqlardur
Cihân bir köhne gülşendür ki andan hiç hazân gitmez N.,334-G.174/4 (Dn.)

Şâir, güle benzetilen sevgilinin yanağı yanında güneşin, sararmış hazan yaprağına benzediğini söylerken hazan yaprağına benzediği güneşle sevgilinin güle benzeyen yüzü arasında mukayese yapar:

Rûy-ı dilber var iken hürşîdi ta'rif eyleme
Gül dururken anma bir şolmuş hazân yaprağını H.,398-G.16/4

59- Hırsız (düzd)

Güneş, harâmî olarak düşünülüşü gibi hırsıza da benzetilmiştir. Onun kemâli ve zevâli, hırsızlık yapması neticesinde rûsva oluşu ile anlatılmıştır:

Rûsvâ-yı dehr ola nitekim düzd-i âfitâb
Her bi-edeb ger eyler ise der-beğâl seni H.,417-G.54/4

¹⁵⁶ Bu bilgiler merhum Prof.Dr. Âmil Çelebioğlu'nun ders notlarından alınmıştır.

60- Hizmetçi

Güneşin hizmetçi olarak düşünülmesi hareketliliği sebebiyledir. Hizmetçiler her zaman çalışırlar. Güneş de dâima hareket halindedir. Her gün sabah doğup akşam batması, çabuk çabuk hareket ederek hizmet eden bir hizmetçiye benzetilmesine sebep olur. Burada asıl hareket noktası sevgilinin mekânının göklerde olduğu ve dolayısıyla ay ve güneşin gece gündüz onun hizmetinde bulunduğu düşüncesi ve sevgilinin yüceltilmesidir:

Dergehinde mukim leyl ü nehâr
Mîhr ü meh hıdmetin eder çâlâk H.,253-G.32/7

61- Hokkabaz

Güneş, sabah doğup akşam batması, bir görünüp bir kaybolması sebebiyle eli çabuk bir hokkabaza benzetilir. Bu benzetmede cihan bir simyâhâne felek de sihir yapan büyücü olarak tasavvur edilmiştir:

Cihân bir simyâhâne felek hem sihr-sâz ancak
Meh ile mîhr çâpûk-dest bir iki hokka-bâz ancak H.,227-G.4/1

62- Hüma

Güneş ile hüma kuşu arasındaki benzerlik, her ikisininde göklerde olması ve gölge salması itibarıyla kurulmuştur. Güneş doğduğu zaman her yer aydınlanır. Aydınlık aynı zamanda saâdeti de ifade eder. Hüma kuşu da kimin başına gölge salarsa onun bahtının açılacağına inanılır. Aynı zamanda güneş kutlu yıldızlardandır. Başa güneş doğması da baht açıklığının ifâdesidir. Dolayısıyla güneş de hüma da baş üstündedir. Bu sebeple güneşin varlığı hüma kuşunun varlığıyla bir tutulmuştur:

Sâkinem bir yirde kim yoh ı'tibârım zerrece
Rüşeni dâ'im hümâ-yı himmetüm hursîd şân F.,97-K.XXXI/5

63- Işık dervîşi

Güneş, ışıklı olması sebebiyle ayla beraber, tevriyeli olarak kullanılıp ışık tâifesine mensup bir dervîşe benzetilmiştir. Dervîşler tekkede toplanıp ibâdet, zikir v.s. gibi işlerle meşgûl olurlar. Gökyüzünün tekke olarak düşünülmesiyle ay ve güneş de bu tekkedeki iki ışık dervîşi şeklinde düşünölmüştür:

Mîhr ü meh iki ışıkdur tekye-i eflâkde
Tekyenün kurbânlarıdur geşt edenler hâkde H.,351-G.18/1

64- İbrahim Paşa

Güneş burada İbrahim Paşa'nın medhi için kullanılmıştır. O bir devlet güneşidir. Burada büyüklük söz konusudur. Devlet büyüklerinin daha çok adâletli olmaları, onları nûrlu kılar. Bu sebeple de devletin sancağı İbrahim Paşa'nın cemâli nûrundan nûrlanmıştır:

Âfitâb-ı devlet İbrâhim Paşa kim anuñ
Pertev-i nûr-ı cemâlinden olur enver livâ Y.,76-K.17/14

65- İlim

Güneş cihânı, ilim ise gönülleri ve akılları aydınlatır. Bu itibarla güneş ile ilim arasında ilgi kurulmuştur. İlim güneşi, hüner maşrıkindan doğup esrar mağribinden batmaktadır:

Cihâna 'ayn-ı hayât oldı 'İlmümüz güneşi
Hemîşe mağrib-i esrâr u maşrık-ı hünerüz Y.,391-G.174/4

Güneşin doğup her tarafı aydınlatması ilmin cahilliği ortadan kaldırmasıyla ifade ediliyor. Zîrâ karanlık cahilliğin sembolüdür:

'Âlem-i 'ilm-i ziyâ-baḡşuñ ile mihr-miḡâl
Zulmet-i cehle zevâl irdi nite kim šeb-i târ N.,77-K.XXIII/19

66- İnci (dürr, gevher, güher)

Güneş şeklinin yuvarlaklığı, parlaklığı ve renginin beyaz olarak telâkki edilmesinden dolayı inciye benzetilmektedir. Bunda gökyüzünün safed olarak düşünülmesinin de rolü vardır. šeh-dâne kıymetli inci anlamına gelir. Ay ve güneş de değerleri sebebiyle šeh-dânedir. Çok kıymetli bir inciye benzetilen güneş sevgilinin yanında kıymetsiz kalır; çünkü sevgili bir tanedir. "Bir dâne" ifâdesi eši bulunmaz anlamı yanında bir inci çeşidi olan "yek-dâne" karşılığında da kullanılmıştır. En kıymetli inci sedefin içinde tek olarak bulunan incidir. Gerdun safesinde ise güneş ve ay gibi iki inci vardır:

Mihr ü meh iki dürr-i šeh-dânedür gerdün šadef
Lâkin ol šeh kıymeti efzûn olur bir dânedür H.,263-G.55/3

67- İnsan

Güneşe bazı insânî vasıflar isnâd edilerek teşhis sanatı yapılmıš ve insanın yapabileceği bir takım tavırlarla çeşitli hayâllere konu olmuštur. Bazen âšıġın tenindeki dert yarasına özenen bir insan olarak düşünölmüštür. Güneş tutulması da onun yaraya benzemek istemesinden meydana gelmištir:

Öykünürse tende dâġ-ı derdüme ḡoršid ü mâh
Birine ersün kesâfet biri olsun münḡasif H., 224-G.1/2

Bazen de sevdiğini yanına almak için çeraġ yakıp onu arayan bir insan gibi tahayyül edilmištir:

Çeraġlar yakuban ġün seni arar ey meh
Diler ki bekleye sâyeñ gibi alub yanuñ H.,238-G.2/4

Güzellik iddiâsında bulunan, ancak sevgilinin yüzünü görönce utancından yüzünü örten bir insan olarak da düşünölmüštür:

Germ olduġında ḡüsnüñe görse cemâlünü
Girür ḡicâb-ı ebre olur šermisâr šems H.,211-G.1/3

68 - İp (tınab)

Bir çadır kurulacağı zaman önce yere kazıklar çakılır ve bunlara ip bağlanır. Güneşin çadıra benzetilmesiyle ışıkları da ipler olarak tasavvur edilebilir. Bu tasavvurda şeklin rolü vardır. Zîrâ ip de güneş ışıkları da ince ve uzundurlar. Beyitte söz konusu olan çadır, büyük çadır yani otaġdır. Otaġ, padišah çadırıdır. Dolayısıyla güneş, padišahın medhi için otaġa benzetilmiş, güneş ışıkları da "sebepl" denilen bu çadır ipleri olarak düşünölmüštür:

Rûsümü mihr-i cihân u tınâbı ša'ša'a-veš
Kuruldi anda niçe bârgâh-ı bâlâlar Y.,153-Msmt.6-II/5

69- İsfendiyar

İsfendiyar, İran'ın Keyaniyan sülâlesine mensup hükümdarlarından Güştasb'in oğludur. Lâkabı Rüyinten'dir. İsfendiyar büyük bir kahramandır. Zâloğlu Rüstem'le olan macerası meşhurdur¹⁵⁷. Aşağıdaki beyitte de bu maceraya işâretle gökyüzü Zâl'a güneş de İsfendiyar'a benzetilmiştir. Bu benzetme güneş ışıklarının kılıç olarak düşünülmesiyle kurulmuştur. Her sabah güneş İsfendiyar'ı, gerdûn Zâl'ına kılıç çekmektedir. Zâl-ı gedûnun elindeki kalkan ise karanlık gecedir:

Nite kim her seher tîgn çeküp **İsfendiyâr-ı mihr**
Elinde Zâl-ı gerdûnuñ şeb-i târ ola kalkanı N.,139-K.XLVI/15

70- İşâret (şîâr)

Güneş, yakıcı olması sebebiyle muhabbet ateşinden küçük bir nişan olarak düşünölmüştür. Burada güneşin büyüklüğüne ters düşen bir durum söz konusudur. Güneş genelde büyüklüğü temsil ettiği halde burada küçüklüğü ifâde etmektedir. Kendisini Tur dağına benzeten şâir, muhabbet ateşiyle öyle yanmıştır ki güneş onun bu ateşine küçük bir işârettir. Yani güneş bile bu ateşin yanında küçük kalmaktadır:

Ey Hayâli Tûr-veş yandum maħabbet nârına
Mihr-i âlem-tâb bir ednâ **şîâr**umdur benüm H.,289-G.39/5

71- Kabak

Güneş, şeklinin yuvarlaklığı ve renginin sarılığı sebebiyle kabağa benzetilmiştir. Bu benzetme, sosyal hayatla ilgili bir âdete işâretle konu edilmiştir. Eskiden denizde yüzme öğrenilirken, bele ve göğüse kuru kabak bağlanırmış. Zirâ kurumuş bir kabağın içi boş olduğu için batmaz ve yüzmeyi bilmeyen bir kişinin batmasına ve boğulmasına da engel olur. Beyitte bu duruma işâretle ay ve güneş, âşığın gözyaşı denizinde yüzmeyi öğrenen gökyüzünün göğsüne bağlanmış iki kabak olarak düşünölmüştür:

Sipihre baħr-ı eşkümden şinâverlik ben öğretüm
Nigârâ **mihr** ü mâh-ı göğsüme iki **kabağ** etdüm H.,288-G.38/4

72- Kadeh (cam, saġar)

Güneş, özellikle sabah ve akşam şafak vaktindeki haline göre, şeklinin yuvarlaklığı, renginin kızılığı ve parlaklığı itibarıyla içi şarap dolu bir kadehe teşbih edilmektedir. Ayrıca güneşin gökyüzünde doğudan batıya doğru gittiği telâkkisi eğlence meclislerindeki kadehin elden ele dolaşması hâdisesine işâret eder. Dolayısıyla gökyüzü sâkisinin güneş kadehini elden ele dolaştırdığı tasavvur edilmektedir:

Her şubħ ki **ħurşid**- şîfat kaldura baş
Bezmin bezeyüb gezdüre tâ **şam kadeħ** F.,504-R.XV/2

Bir başka hayâle göre ise güneşin batışı, feleğin güneş kadehini yere çalması şeklinde düşünölmüştür. Şafak da yere saçılan şarap olarak tasavvur edilebilir:

Mihrüñ çalaydı **câm**-ı şabûħisini yere
Hâli olurdu çarħ-ı felek iztirâbından Y.,484-G.326/3

Aşağıdaki beyitte güneş-kadeh münâsebeti, içkinin insana neşe vermesine işâretle konu edilmiştir:

Bâde vü **sâgar**-ı rez şekli tutup **mîhr** ü şafak
Neş'e-dâr idi bu hâlât ile hep pîr ü cûvân H.,124-K.XL/5

Yahyâ Beğ bir beyitinde içkinin şer'en yasak edilmiş olduğunu belirterek güneş- kadeh münâsebetine temâs etmiştir:

Şu **câm**-ı bâde ki bir âteş-i cehennem idi
Yasağı eyledi anı **güneş** gibi fâni Y.,40-K.6/24

Güneş ve ayın sırça kadeh olarak vasıflandırıldığı durumda, şafak bade, gökyüzü de meclistir:

Rûz u şeb her dem bisât-ı meclisinde ol mehûn
Ay ü **gün** sırça **kağeğ**lerdür şafak pür-bâdedür H.,184-G.124/2

Güneşin altın kadeh olarak düşünülmesi ise rengi ve parlaklığı sebebiyledir. Gökyüzü içki içen kişi, şafak ise toprağa dökülen, cür'a denilen ve kadehte kalan son damladır. İçki içmenin âdâbına göre bu son yudumun yere dökülmesi âdeti vardır ki buna cür'a denir. Ayak kelimesinin kadeh mânâsı da vardır:

Şarâb-ı şevkini gerdûn içüb cür'a döker hâke
Elinde **mîhr**-i 'âlem-tâb bir zerrin **ayağı**dur H.,187-G.130/3

Bir başka hayâle göre kadehin taşla kırılması söz konusudur. Havadis taşları güneş kadehini kırmak üzere atılmakta ancak, ona ulaşmamaktadır:

Kârger olmaz Hayâli bu dil-i pür-şevke gam
Câm-ı **mîhre** ermedi seng-i havâdişden şikest H.,114-G.5/5

Ayrıca "kadeh güneşinin Ramazan ayında doğmaması" da söz konusudur. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür: İslâm dînine göre akla hâlel getirici yani sarhoş edici içkilerin haram olduğunu bilen bazı kişiler sâir zamanlarda bu tür içkileri içebiliyorsa dahi Ramazan ayında içmemeğe dikkat ederler. Dolayısıyla güneşin doğmaması ise karanlığı icab ettirir. Bu sebeple aşağıdaki beyitte de eline kadeh alamayan kişinin günü kara olmaktadır. İçkiye mübtelâ olduğu için içmemek ona ızdırap verip günlerini karartmaktadır:

Âfitâb-ı **kağeğ** itmez Ramazân ayı tulûf
Ne belâdur bize yâ Rab ne çara gündür bu F.,363-G.CCXXXIX/6

73- Kalem

Güneş ışıkları şekli, rengi ve parlaklığı sebebiyle altın kaleme benzetilmiştir. Altından yapılmış bir kalem çok kıymetlidir. Dolayısıyla memduhun yanağının vasfı ancak böyle bir kalemle ay sayfası üzerine yazılabilir. Beyitte sevgilinin yanağı ile ay arasında bir benzerlik kurulurken bunun yanı sıra ay üzerindeki kara lekeler de ay sayfası üzerine yazılan yazı olarak düşünülebilir. Burada görüldüğü gibi mühim olan şey sevgilinin medhidir:

Lâyık budur ki vaşf-ı rûhın **mîhr**-i âsmân
Altun **kalem**le yaza meh-i enver üstüne B.,171-G.141/4

74- Kalkan kubbesi

Güneş, şekil bakımından kalkanın ortasındaki kubbeye benzetilmektedir. Ayrıca renginin sarı olmasının da bunda rolü vardır. Bilindiği gibi kalkan, şekil itibarıyla kubbe gibi hafif derinliğe sahiptir. En derin olan kısmında ise kalkan kubbesi denilen bir yuvarlaklık mevcuttur. Güneş, genellikle metalden yapılmış olan kalkanın bu kısmına benzetilmektedir. Zâten 16.yy.da kullanılan kalkanlar genellikle demirden olup bir kalkan çeşidine de "kubbeli kalkan" denilmektedir. Bunların ortasında kubbe şeklinde göbek kısmı bulunur ve bu kısım altın kakma olarak süslenmiştir¹⁵⁸. Güneş, şekil ve renk bakımından gökyüzü kalkanının bu kubbesine benzetilmiştir:

Çerh kalhanımı zerrin kubbe itmiş **mıhr**den
Mâh-ı nev tîgn şafağdan eylemiş gül-gün niyâm F.,57-K.XIV/10

75- Kandil (çerağ, meş'al)

Güneş-kandil münâsebeti şekli, rengi ve parlaklığı itibarıyla kurulmuştur. Kandil, çerağ veya meş'al olarak güneş, beyitlerde çeşitli hayâllere kaynaklık etmiştir. Gökyüzünde asılı gibi durması sebebiyle sarayların kubbelerine asılan kandil olarak düşünölmüştür. Sevgilinin aşk güneşi, âşîğın gönlünün sırça sarayında gece ve gündüz yanan nurdan bir kandildir:

Gönlümün sırça sarâyında benüm leyl ü nehâr
Nürdan **kandile** beñzer âfitâb-ı 'ışk-ı yâr Y.,323-G.68/1

Felekte güneş kandilini yakan âşîğın âh ateşidir:

Mıhr kandilin felekte nâr-ı âhumdur yağan
Mâha kevkebler nişân eden şirârumdur benüm H.,294-G.50/3

Kandilin esas unsurlarından biri yağdır. O olmazsa yanmaz. Ucu bu yağa batırılan fitil, yağı emmek süretiyle yanmaktadır. Kuru kuru yakıldığı taktirde fitilin kendisi yanıp kısa sürede yok olacaktır. Kandilde ise yanan fitil değil, içindeki yağdır. Bu durum edebî olarak ifâde edildiğinde güneşe benzetilen güzellik çerağında yanan âşîğın bağrının yağdır:

Yanaldan **gün** gibi hüsni **çerâğı**
Eridi ehl-i 'ışkuñ bağı yağı Y.,239-Ş.1/160

Pervâne, ateş etrafında uçşan ve sonunda kendisini ateşe atıp yok olan küçük kelebeklere denir. Aşağıdaki beyitte şâir kendisini pervâneye benzeterek sevgilinin yüzü mumunun etrafında döndüğünü zikretmektedir. Beyitte ise gece güneş olmadığı için, etrafı aydınlatmak üzere mum, kandil v.s. yakıldığına işâret olunmaktadır. Ayrıca kandilin ışığının, da mumdan daha fazla aydınlattığı anlatılmak istenmiştir. Zirâ gökyüzünde güneş kandili yanmadan âşık, sevgilinin cemâlinin mumuna pervâne olmuştur:

Pervâne kıldı şem'-i cemâlün Hayâliyi
Kandil-i mıhr tâk-ı sipihr üzre yanmadan H., 298-G.1/5

Kandil, etrafı aydınlatması için geceleri yakılır. Güneş de bütün âlemi aydınlatır. Bu itibarla da aralarında benzerlik kurulmuştur. Güneşin batmasıise çerağın sönmesi ile ifâde edilir. Onu söndürenin âşîğın âhının yeli olduğu söylenir:

¹⁵⁸ Tülin Çoruhlu, "Korunma Silahlarından KALKAN" , *İlgi Dergisi*, Kış 1990, Yıl 24, S. 60, s. 18- 21.

Gökde âhum yili söndürdi çerâğın güneşün

Yırde eşküm ayağa urdı dürr-i gâltâmı

F.,391-G.CCLXVII/3

76- Kâse

Güneş şekil bakımından kâseye benzetilmiştir. Nûr saçan bir kâse olarak düşünülmesi itibarıyla da güneşin nûruna işaret edilmiştir. Ancak beyitte itibâr görmeyen bir kâse olarak ele alınmıştır. Zîrâ âşık, elindeki sevgilinin derdi ile dolu olan saksısını, nûr saçan güneş kâsesine değışmemektedir. Onun için sevgilinin derdine sahip olmak daha mühimdir:

Verürsem kâse-i hürşid-i nûr-efşâna nâmerdem

Elümde derd-i yâr ile pür olmuş bir sıfâlüm var

H.,170-G.95/4

77- Kâse-lîs (kâse yalayan)

Güneş çıkınca çiğ tanelerinin buharlaşıp yok olması, güneş-kâse-lîs münâsebetini ortaya çıkarmıştır. Çemende kadehe benzetilen lâlenin içi, seher vakti çiğ taneleriyle dolmuştur. Bu hâliyle lâle, içi şarap dolu bir kadeh olarak düşünölmüştür. Ancak, sabah olup da güneş doğunca bu jaleler buharlaşıp yok olmaktadır. Dolayısıyla lâle kadehinin içi bomboş kalmaktadır. Âdâba uymadığı için hoş bir hareket olmamakla birlikte bazı kişilerin, yemek yedikleri tabağı yalayarak temizledikleri vâkidir. Güneş de bu beyitte içtiğı kadehi yalayan bir kişi olarak nitelendirilmiştir:

Câmın şarâb-ı jâle pür itmişdi lâlenün

Bezm içre kâse-lîs idi hürşid-i tâbdâr

N.,42-K.XIII/7

78- Kâşif

Keşf etmek, bilinmeyi ortaya çıkarıp aydınlatmaktır. Herşeyden önce kâşif, keşf edeceği şeyi önce arar. Bu da hareketi gerektirir. Güneşin de gökyüzünde hareket ettiği telâkki edilir. Dolayısıyla bir benzerlik kurulmuş olur. Ayrıca kâşif bulduğu şeyi herkese göstererek tanıtır. Güneş de hergün sabah doğunca dünyayı aydınlatır ve gözler önüne serer. Bu sebeple güneş her gün dünyayı yeni baştan keşf eden bir kâşif olarak düşünölmüştür:

Keşf eyledi vilâyet-i ışıkı cemâl-i yâr

Dünyâ yüzini niteki hürşid-i tâbdâr

Y.,326-G.71/1

79- Kemend

Güneş ışıkları, ince ve uzun olması sebebiyle kemende benzetilmektedir. Kemend çeşitli maksatlarla kullanılan bir âlettir. Bazen bir şeyi yerden alıp yükseğe kaldırmak maksadıyla kullanılabilir. Nitekim aşağıdaki beyitte felek, gölge gibi sevgilinin yolu toprağına düşen aşığı kaldırabilmek için güneş ışıklarını kemend yapmıştır:

Hâk-i râhuñdan meni kaldurabilmez sâye tek

Kılsa gerdün âfitâbuñ her şu'â'ın bir kemend

F.,187-G.LXIII/5

Ayrıca kemend yüksekçe bir yere çıkabilmek için de kullanılır. Beyitte memduhun yüce divânı göklerin en üstünde telâkki edilerek, güneşin bile ışıklarını altın kemend edip attığı halde oraya çıkamadığı ifâde edilmektedir:

Zer kemendin güneş atub çıkamaz

Bir yuca bârigâha mensûbuz

H.,203-G.19/2

80- Kılıç (tiğ, şemşir)

Güneş ışıkları; şekilleri, uzunlukları ve parlaklıkları sebebiyle kılıç olarak düşünülmemektedir. Kılıç, çelikten olup su verilerek dövülmek suretiyle yapılır. İyi su verilmiş çelik parlak ve menevişli olur¹⁵⁹. Böyle bir kılıç ise sağlam ve keskin olur. Parlak olduğu için ayna gibi suret gösterir. İlgili beyitte bu duruma işaret edilerek güneş ışığı kılıçları aynı zamanda aynaya da benzetilmiştir:

Maṭla^c-ı şubḥ-ı zaferden şâhid-i nuşrat yüzün
Gün gibi âyine-i tiğün nümâyân eyledi B., 22-K.6/29

Bugün ilgili müzelerde örneklerine rastladığımız gibi eskiden, padişah kılıçlarının saplarının çeşitli mücevherlerle ve altınla süslenmiş olduğunu göstermekteyiz. Beyitte buna da işaret edilerek memdûhun kılıcı övülmektedir. Güneş ışığı kılıçlarının bezme nûr, rezme ateş saçması, gündüz aydınlatıp şafakta, savaş meydanı olan gökyüzünü yakması şeklinde hayâl edilir:

Saçar bezme nûru döker rezme nârı
O tâc-ı muraşşâ^c o tiğ-i mücevher B.,14-K.3/15

Güneş ışıklarının kılıca benzetilmesiyle seyf duâsına da işaret edilmiştir. Seyf, kılıç demektir. Seyf duâsı ise Kur'ân-ı Kerim'de Tevbe süresinin 5. âyetidir¹⁶⁰. Bu âyet puta tapanların öldürülmelerini buyurmaktadır. Bu sebeple dilimizde kılıç âyeti denilmektedir. Şâir güneşin doğuşunu tasvir ederken, seher vakti gökyüzünü Kur'an'a benzetererek, ondan kılıç duasını okuduğunu ve bu sebeple önüne, keskin bir kılıç olan güneş ışıklarının getirildiğini söylemektedir:

Du'â-yı seyf okurdum şanki vird-i şubḥ-gâhumda
Getürdiler önüme bir mücevher tiğ-i bürrânı N.,138-K.XLVI/2

Güneş doğunca yıldızların yok olması, savaş meydanındaki düşman askerlerinin memdûhun kılıcıyla dağıtılıp, kaçırılması şeklinde tasvir edilmektedir:

Gün gibi hengâm-ı rezm içre alub tiğün ele
Zulmet-i şeb gibi a'dâyı gürizân eyledi H.,53-K.17/10

81- Kıvılcım (şerâr)

Güneş ışıkları renginin sarılığı, parlaklığı ve şekil itibarıyla kıvılcıma benzetilmiştir. Bazen ters dönmüş bir tandıra benzetilen gökyüzünden her sabah sıçrayan ve kâinâtın harmanını tutuşturan bir kıvılcım,

Her seher-geh hürmenine kâ'inâtun od şalar
Pertev-i hõr kim çıkar bu ser-nigün tennûrdan H.,321-G.47/3

bazen de memdûhun izzet meşalesinden çıkan kıvılcım olarak düşünölmüştür:

Felek-i rifâtüne çenber-i gerdün meh-i nev
Meş'al-i 'izzetüne ay ile gün iki şerâr N.,78-K.XXIII/24

¹⁵⁹ Nahid Aybet, a.g.e., s.30

¹⁶⁰ Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnaçları Sözlüğü*, İst. 1984, s. 529-530

82- Kitap

Güneş, şekil ve renk itibarıyla açılmış bir kitaba benzetilmektedir. Mukabele etmek kelimesinden ise bunun Kur'an-ı Kerim olduğunu düşünebiliriz. Zîrâ Ramazan'da umumiyetle kadınlar arasında mukâbele yapma âdeti vardır. Kur'an okumayı bilen kadınlar bir araya gelirler ve bir kişi sesli olarak Kur'an-ı Kerim'i okur, diğerleri de onun okuduğu âyetleri ellerindeki Kur'an'dan gözleriyle takip ederler. Buna mukâbele etmek denir. Ramazan boyunca devam edilmek suretiyle Kur'an hatmedilir. Beyitte ise buna işâretle şâir, hilâlin, güneş kitabına bakarak dilberin cemal kitabına mukâbele ettiğini söylemektedir. Burada ayrıca hilâlin güneş kitabına bakarak kemal bulması, kitap okuyanın bilgi kazanarak olgunlaşmasını da ifâde eder. Bu da ışığını güneşten alan hilâlin dolunay haline gelmesi şeklinde tasvir edilir:

İdüp mukâbele n'eyler **kitâb-ı mîhri** hilâl
Senûn cemâlûne baksın eger dilerse kemâl N.,401-G.286/1

Güneş kitaba benzetildiği gibi ayrıca bazı ilim kitaplarına isim olarak da konulmuştur. Meselâ aşağıdaki beyitte zikredilen "Şemsiyye", Yazıcıoğlu Salih'in meşhur bir eseri olan "Melhame"nin diğer adıdır:

Şemsiyye bilüp sen gerek ezberle Metâli^f
Kılmaz hüner aşşı kişide olmasa tâli^f N.,356-G.212/1

Ayrıca İmam Ahmed Bin Ali El-Bûni'nin bir eserinin adı da büyük bilgiler güneşi mânâsına gelen "Şemsü'l-Ma'ârif"dir. Burada da bu esere işâret edilmiştir:

Maṭla^c-ı **Şems-i Ma'ârif** dehenidür gûyâ
Ma'rifet göklerine oldu her engüşti hilâl Y.,78-K.18/3

83 - Kopuz

Kopuz, Türklere mahsus ve tezeneyle çalınan telli bir sazdır¹⁶¹. Güneşin kopuz olarak düşünülmesi şekil bakımındandır. Kopuzun gövdesi de yuvarlak olup, telleri güneş ışıklarına benzetilmektedir. Güneşin batmasıyla kopuzun telini kırıp meclisten gitmesi ifâde edilmektedir:

Götürdi **kopuzu** bezm-i felekden
Kırup târ-ı şu'â'n **mîhr-i** enver N.,65-K.XX/11

84 - Kul, Köle (bende)

Güneşin kul olarak tasavvuru sevgiliyi yüceltme arzusuyla ortaya çıkmıştır. Güzellik tahtının sultanı olan sevgilinin sarayı göklerde ve güneş ile ay da onun kapısında, altın işlemeli elbise giymiş kullarıdır. Aslında kul ve kölelerin elbiseleri eski, yamalı v.s. olur. Ancak beyitte altın işlemeli elbise söz konusudur. Sevgilinin kulu kölesi olan güneş ve ayın altın işlemeli elbise giymesi renk ve parlaklık bakımından düşünülebileceği gibi asıl gaye sevgiliyi yüceltme arzusudur. O öyle zengin bir padişah ki kapısındaki kulları dahi altın kabâ giyerler:

Sen **güzellik tahtının sultân-ı âlişânısın**
Mîhr ü mâh iki **kulun** girmiş **qabâ-yı** zerkeşe B.,176-G.148/3

¹⁶¹ Daha geniş bilgi için bkz. Mahmut R.Gazimihal, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Ank. 1975

Ayrıca güneş ışıklarının yeryüzüne yani toprağa düşmesiyle, efendisinin önünde yere kapanan, ayağına yüz süren köle arasında da ilgi kurulmuştur. Burada hareket itibarıyla böyle bir münâsebet düşünölmüştür:

Pertev-i âftâbı gör yollarına düşüp yatur
Ya'ni rûhin fütâdesi bende-i hâksârdur

B.,397-G.481/3

85- Kulak (sem')

Güneş gökyüzünün kulağı olarak tahayyül edilmiştir. Kulak, başın her iki tarafında da bulunur. Güneşin sabah ve akşam şafak vakti olan hâli, yuvarlaklığı bakımından baş olarak düşünölen gökyüzü iki tarafındaki kulaklara benzetilebilir. Hatta renk bakımından da kızarmış kulak olarak düşünölməsi mümkündür. Zirâ şafakta güneş kırmızıdır. Burada ayrıca ayın şafak vakti güneş batmadan görünmesi de söz konusudur. Çünkü iki kişinin birbiriyle konuşup, söylediklerini işitebilmesi yakın olmayı gerektirir. Beyitte de ayın sözlerinin güneşin kulağına ulaşması birbirlerine yakın olmaları neticesinde mümkün olacaktır. Bu yakınlık da ancak ay şafak vakti göründüğü zaman meydana gelecektir.

Sem^f-i hürşide erişdi mâhdan çün bu kelâm
Dedi ey âyine-i şüret-nümâ-yı ins ü cân

H.,83/6

86 - Kuloğlu (altın üsküflü)

Kuloğlu, yeniçerilerden hergangi birinin ocaklarda babaları gibi askerlik eden oğullarına verilen isimdir¹⁶². Üsküf ise, boru şeklinde ve bir endâzeden fazla uzunlukta olup, başa giyilince arkaya sarkan Yeniçeri bürkünün kenarı sırmalıdır¹⁶³. Güneş, rengi ve parlaklığı sebebiyle altın üsküflü kuloğluna benzetilmektedir. Yeniçeri teşkilatının yıkılmasına sebep olarak gösterilen durumlardan biri de yasak olmasına rağmen, evlilik hâdiselerinin görölmesi ve bunlara göz yumulmasıdır. Bu da onların meşreplerinin hafifliğine bağlanarak, aşağıdaki dörtlükte bu durum, hercâyilik ve her kişinin evini rüşen etmek ile ifâde edilmiştir. Altın üsküflü kuloğlu olan güneş, bu özüründen dolayı kendisine sinirlenen ağa tarafından cezalandırılmak maksadıyla, felek hisarına hapsedilmiştir. Burada güneşin sabah doğup akşam batmasıyla son bulan mâcerası bu şekilde bir hayâle konu edilmiştir:

Altın üsküflü kul oğlu güzeli iken hürşid
Gör ne etdi aña hercâyilik ey mâh-likâ
Hânesin her kişinün eyledüğü için rüşen
Hışm edüb anı hışâr-ı feleke atdı ağa

H.,446-Mkt.7

87 - Külâh

Külâh, başa giyilen kalpağa denir. Ayrıca padişah tacına da külâh denir¹⁶⁴. Güneş şekil, renk ve parlaklık yönünden altın külâha benzetilmiştir. Söz konusu olan külâh, padişaha benzetilen dilberin başına taktığı tacdır. Dolayısıyla burada önemli olan kıymetliliği ifâde etmesidir. Zirâ bu vesileyle sevgiliyi yüceltme maksadı güdülmektedir. Külâhu güneş olan memdühun tahtı ise "merkez-i hak"dır:

162 M.Zeki Pakalın, a.g.e., C.II. s.320

163 Reşat.Ekrem Koçu, a.g.e., s.236-37

164 Mütercim Âsım, *Burhân-ı Katı*, İst. 1268, s. 494

Merkez-i hâki serîridür kûlâhı âfitâb
Bundan özge var mıdur 'âlemde dünyâ begliği H.,401-G.22/4

88 - Lâle

Güneş ile lâle arasındaki ilgi, güneşin batarken şafakta büründüğü kırmızı renk ile lâlenin renginin birbirine benzemesi sebebiyle kurulmuştur. Ayrıca ufukta batan güneş ile boynu eğilmiş bir lâle arasındaki şekil benzerliği ve her ikisinin de kadeh ile olan münasebeti lâle -güneş tasavvuruna sebep olmuştur:

Kaldurmadı şimâtın gün âfitâb-ı çarh
Aşşâm olunca câmını döndürdi lâle - vâ'r N., 42- K. XIII / 8

89 - Maşrapa

Maşrapa, metal, toprak vs. den yapılmış, ağzı açık, kulplu, küçük kaba verilen isimdir¹⁶⁵. Güneşin maşrapaya benzetilmesi şekil yönündendir. Beyitte ise atılan okların isâbet etmesiyle yerinden uzaklaştıran bir maşrapa hayâli söz konusudur. Güneş ışıklarının oka benzetilmesi ve güneşin gökyüzünde ilerlediği telâkkisi güneş- maşrapa münasebetini ortaya koymaktadır:

Semâda maşrapa-ı mihre tirlir üşürüp
Urup yerinden ırlardı bir niçe ferseng Y.,157-Msmt.6-VII/3

90 - Matla'

Matla', gazel veya kasîdenin ilk beyitine verilen addır. Güneşin doğduğu yere de matla' denir. Dolayısıyla güneş ile tevriyeli olarak kullanılan matla' arasında bir münâsebet kurulmaktadır. Matla' beyit gazel ve kasîde için oldukça mühimdir. Zirâ bu beyit, gazel veya kasîdenin bütününde anlatılmaya çalışılan fikrin özünü ihtiva eder. Güneş de bütün âleme intikal eden ışığı, özünde toplamaktadır. Bu itibarla da güneşle matla' arasında ilgi kurulabilir. Aşağıdaki beyitte buna işâretle güneş matla' olarak düşünölmüştür:

Ma'rifet çarhında ol bir mihir-i pür envâr idi
Matla'-ı divân-ı devlet maşzen-i esrâr idi N.,181-Tk.III/7.

91 - Mevlevî

Mevlevî dervişlerinin beyitlerde konu edilen en belirgin özellikleri ney eşliğinde sema' etmeleridir. Bu esnada eteklerinin açılarak yükselmesi ve daire şeklini alması güneş ile şekil bakımından aralarında benzerlik kurulmasına sebep olabilir. Ayrıca tennûre denilen bu kıyafetlerinin renginin beyazlığı da göz önünde bulundurulursa renk bakımından bir münâsebet kurmak da mümkün olur. Diğer bir yönden ise güneşin her sabah doğup akşam batması ve tekrar doğduğu yere gitmesi bir dönüşün ifâdesidir. "Semâ'a girmek" ifâdesi tevriyeli olarak da kullanılabilir. Zirâ güneşin doğması, gökyüzüne yâni semâyâ girmesidir. Bütün bu yönlerden değerlendirme yapılacak olursa güneş ile mevlevî arasında benzerlik kurmak hiç de zor olmayacaktır. Ayrıca şems kelimesiyle Şems-i Tebrizî'yi hatırlamak da mümkündür:

Şöfi semâ'a gir yine şems-i cihân gibi
Zıkr eyle Hakk'ı döne döne âsumân gibi Y.,130-K.34/1

¹⁶⁵Türkçe Sözlük, C.2, s.995.

92 - Miğfer

Miğfer, askerin başına taktığı madenî başlık olduğu için parlama özelliğine sahiptir. Güneş de hem şekil, hem de parlaklık bakımından miğfere benzetilmektedir. Dağ başında görünen kuşluk güneşinin askerin başındaki miğfere benzetilmesinde, dağ ile asker münâsebeti de dikkati çekmektedir. Burada dağ, askere benzetilmektedir:

Tag başında görinen şems-i duhâdur şanasın
Her celâsun başı üstinde mücellâ miğferi

Y., 46-K.8/20

93 - Misafir (mihmân)

Güneş, ışıklarının evlere girmesi sebebiyle misafir olarak nitelendirilmiştir. Ancak "hâne-i derviş"e misafir olamayacağından bahsedilmektedir. Hâne-i derviş olarak, halvet ehlinin kendisini kapatmış olduğu ve çile-hâne denilen hücre düşünülebilir. Bu hücreye güneş girmediği gibi halvete giren dervişden başkası da giremez. Orası dervişe mezarı hatırlatan ve bu vesileyle dervişin tefekkür ve zikir ettiği bir hücredir. Beyitte buna da işaretle güneşin ancak girebildiği evlere misafir olabileceği anlatılmak istenmiştir. Bu beyitin bir mersiye den alınmış olduğunu göz önünde bulundurursak, güneş ile mersiye yazılan kişi, meh-i gerdün-hırâm ve derviş arasında; hâne-i derviş ile de mezar (lâhid) ve menzil arasında alâka kurmak mümkündür:

Ol meh-i gerdün-hırâma menzil olduñ ey lâhid
Hâne-i dervişde mihmân olur mu âfitâb

H., 82-Mrs.5/2

94 - Mum (şem')

Güneşin muma benzetilmesi etrafı aydınlatması sebebiyledir. Güneş gündüz, mum da gece aydınlık verir. Ayın ışığını güneşten alıp onu yansıtması, mumun karşısında duran kadehin mum ışığıyla parlaması (cam olduğu için) onun ışığını yansıtması durumuyla ifâde edilmiştir. Buradan hareketle güneş-mum münâsebeti ortaya çıkmıştır:

Hurşid önünde şu'lelenür mâh-ı nev müdâm
Güyâ ki şem'a karşı görünür kenâr-ı câm

B., 54-K.23/1

95 - Mühr

Mühr-i Süleyman, Süleyman Peygamberin yüzüğüne verilen isimdir. Bu yüzüğün üzerinde "İsm-i A'zâm" yazılı olup Hz. Süleyman bununla bütün yaratıklara hükmedebilirmiş¹⁶⁶. Güneşin bu yüzüğe benzetilmesi şekil ve parlaklık itibarıyla. Ayrıca güneş de ışıkları vasıtasıyla bütün âlemi hükmü altına almaktadır:

Etrâfa şaldı şa'şasın güşe güşe mihr
Oldı ufukda mühr-i Süleyman gibi 'iyân

B., 6-K.I/10

96 - Mürebbiye

Mürebbiye, çocukların eğitimini ve yetişmesini vazife edinen kişidir. Güneşin mürebbiye olarak düşünülmesi ise bitkilere olan tesiri sebebiyledir. Daha toprağa düştüğü andan itibaren güneş, bitkileri terbiye etmeye başlar.

166 İskender Pala, a.g.e., s.369.

Yetiştirip büyüttükten sonra meyvelerinin olgunlaşmasını da sağlar. Bitkilerin eğitilen çocuklar olarak düşünülmesiyle güneş, mürebbiyeye benzetilmiştir:

Olmasa şemsün mürebbâsı nebâtât-ı cihân
Olmaz idi berg ü bâr u mîve anlardan ‘ayân Y., 179-Msmt.13-I/2

97 - Mürşid (mürşid-i nûrânî), şeyh (şeyh-i irfân)

Mürşid etrafındaki müridlerini aydınlatan, onları ilim ve irfan sahibi yapan şeyhtir. Güneş de nurlu olması ve etrafı aydınlatması sebebiyle bir şeyh, bir mürşid-i nûrânî olarak nitelendirilmiştir. Beyitte doğrudan doğruya belirtilmese dahi onun yegâne müridi ay olarak düşünülebilir. Çünkü ay, ışığı güneşten alır. Diğer taraftan güneşi de onun müridi sayabiliriz. Zirâ onun ve üzerindeki canlıların da ışık ve hayat kaynağı güneştir:

Hanikâh-ı çarhda bir mürşid-i nûrânîdür
Nûrdan seccâdesi düşünce seyr eyler güneş H.,15-K.5/4

Şeyhin sarığına tac denir. Güneş şeyhinin tacı ise gökyüzü olarak tasavvur edilmiştir:

Güneş gibi başına âsumânı tâc itmiş
Kerâmet ile şanasın ki şeyh-i ‘irfândur Y.,31-K.4/3

98 - Müşteri

Güneş - müşteri münâsebeti sevgilinin medhi için kurulmuştur. Sevgilinin yanağının güzelliğini ancak güneş ve ay idrâk edebilmektedir. Zirâ onlar da güzelliğin sembolüdür. Bu itibarla ona ancak onlar müşteri olabilir. Ayrıca bir şeye müşteri olabilmek için elde para bulunması gerekir. Güneş de altın para olarak düşünülürse, yine müşteri olma durumu düşünülebilir. Burada satın alınmak istenen şey aynadır. Yâni sevgilinin yanağı aynasıdır:

Mihr ü meh ola anuñ müşterisi ‘âlemde
Pes ol âyîne-i ruhsârı kim idrâk eyler H.,189-G.134/3

99 - Na'l

Güneş-nal benzetmesi memdûhun yüceltilmesinde kullanılan bir unsurdur. Övülenin atının dolaştığı yer gökyüzü meydanıdır. Güneş ve ay ise şekil itibarıyla onun atının nal izleridir:

Meydân-ı semendi bu tokuz çarh-ı muṭabbak
Na'leyni nişânı meh ü mihr-i felek-ârâ Y.,19-K.1/31

100 - Nakkare

Nakkare, çifte nâra da denilen bir dümbelek çeşididir. Anadolu'da "nâra" olarak bilinir¹⁶⁷. Güneş, şeklinin yuvarlaklığı bakımından bu âlete benzetilmektedir. Ayrıca rengi ve parlaklığı sebebiyle de altın nakkare olarak düşünülmüştür. Daha çok mehterhâne içinde bulunan bir mûsikî âletidir. Bu sebeple de beyitte mehter ile birlikte zikredilmektedir:

Çalındı bürc-i sipihr üzre nevbet-i şâdi
Güneş nakâre-i zer Zühre-i felek mehter N.,53-K.XVI/5

¹⁶⁷ Mahmut R.Gazimihal, *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ank.1975, s.52.

101 - Nehir

Büyük nehirler, kıştan bahara geçişte karların erimesi neticesinde taşarak sel felâketine sebep olur ve evleri su basar. Bu itibarla nehrin her eve girmesi sel hâdisesiyle izâh edilebilir. Güneş ışıklarının da bütün âlemi kaplayıp her eve girmesi sel felâketiyle ifâde edilerek güneş, taşan büyük bir nehre benzetilmiştir. Burada ayrıca güneş ışıkları ile parlaklık ve renk bakımından su arasında da benzerlik kurulmuştur:

Ne **nehr** olur bu ki her hâneye duhûl eyler
Mişâl-i şa'şâ'a-i âfitâb-ı nûrânî

Y.,35-K.5./6

Güneş şekil ve renk bakımından nergise benzetilmiştir. Bu benzetmede ayrıca gökyüzünün şişeye benzetilmesi de rol oynar. Güneş şişeye konulmuş bir nergis olarak düşünölmüştür. Buradan hareketle bugün de şişelerin içine maket yelkenli, ev, çiçek gibi şeyler yerleştirilip, süs eşyası olarak satıldığını söyleyebiliriz. Şâir nazar ehlinin bu manzara karşısında hayran kaldığını ve bu zor işin ancak Hak tarafından yapılmış olabileceğini zikretmektedir:

Ol seher şişe-i çarha kodılar bir **nergis**
Ki nazar ehli anuñ şun'ına qaldı hayrân

N.,124-K.XL/4

103 - Nilüfer

Nilüfer sularda yetişen ve değişik renkleri olan bir çiçektir¹⁶⁸. Gökyüzünün bir nehir gibi düşünölmesiyle güneş de bu nehrin kenarında yetişen bir nilüfere benzetilmiştir. Bu benzetmenin teşbih yönü şekil ve renktir. Burada sarı veya beyaz renkli bir nilüferdir:

Beyâz-ı şubh ile **hürşid** ufukdan itdi tülûc
Kenâr-ı cûda zuhûr itdi şanki **nilüfer**

N.,54-K.XVI/14

Ayrıca gökyüzünün saksı olarak düşünölmesiyle de güneş-nilüfer münâsebetine temas edilmek istenmiştir. Zîrâ gece gökyüzü karanlıktır ve yıldızlar ile ay vardır. Toprak da siyah olması bakımından karanlıktır. Dolayısıyla gökyüzü içi toprakla dolu olan ve bu toprakta şebbay ve sünbül çiçekleri (yıldızlar) yetişen bir saksı olarak tasavvur edilmiştir. Gece toprakla dolu olan gökyüzü saksısı gündüz suyla dolmakta ve bir vazo haline gelmektedir. Burada mavi rengi kastedilmektedir. Buradan hareketle güneş de bu vazo içinde yetiştirilen sarı renkli bir nilüfer olarak düşünölmüştür. Bir diğer husus ise mevsimine göre çeşitli çiçeklerin, hem etrafa güzel koku yaymaları hem de güzel görünüşleri bakımından vazoya konularak süs olarak kullanılmalarıdır. Ancak bunların ömrü uzun olmamaktadır. Kısa bir zaman sonra solup kurumaktadırlar. Bu sebeple de onlar atılıp yerlerine yenisi konulmaktadır. Beyitte güneş doğunca yıldızların kaybolması sünbül ve şebboy çiçeklerinin kuruyup yerine nilüfer çiçeğinin konulması şeklinde tahayyül edilebilir:

Niteki sünbül ü şebbü sıfâl-i gerdûnda
Yitüb yerine bite vaqt-i şubh **nilüfer**

H., 12-K. 3/17

¹⁶⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Cemal Kurnaz, a.g.e s. 95-103

104 - Ok (tır)

Güneş ışıkları şekil bakımından oka benzetilmektedir. Bu benzetmede güneşin sadak (ok torbası) olarak düşünülmesinin de rolü vardır. Güneşten etrafa yayılan ışıkların görünüşü torba içindeki okların durumunu hatırlatmaktadır. Buradan hareketle gökyüzünün rind olarak tasavvur edildiği beyitte onun, şa'sa'a oklarını yeryüzüne atmak için güneş sadağını beline taktığı ifade edilmektedir:

Şa'sa'a oklarını atmağa hâki gözler
Mihri gerdûn edeli beline rindâne şadağ H., 235-G. 18/4

Yine bununla ilgili olan başka bir beyitte ise ok ile güneş ışığı arasındaki münâsebet, güneşin geyiğe benzetilmesiyle de kurulmuştur. Zîrâ güneş her tarafına ok saplanmış olan bir geyik olarak düşünölmüştür. (Bkz. s./82.)

105- Padişah (Han Murad, Memi Şah, sultan, Sultan Süleyman, şah, şeh,)

Güneş, yıldızların sultanıdır. Beyitlerde bir ülkeye veya savaş meydanına benzetilen gökyüzünde, ondan daha büyük ve daha ışıklı bir cismin bulunmaması, bilhassa sabahleyin doğudan kendisini gösterince her tarafı aydınlatması, önünde hiç bir ışıklı gök cisminin duramayıp kaybolması, sanki her tarafı hüküm altına almış bir padişah gibi tasavvur edilmektedir. Parlak ışıkları ise kılıç olarak düşünölmüştür. O, karanlıklar ülkesini zapteder:

Gün gibi tığ ile feth eyle Firengistâm
Yüri şâhum yüri işmarladum Allâh'a seni Y.,221- Msmt. 45-VI/2

Güneş, beyaz ata binmiş bir padişah olarak da düşünölmüştür. Beyaz atla kastedilen buluttur:

Ak ata binse şehâb üzre âfitâba döner
Ol şevketi yaraşuk pâdişâh-ı nûrânî Y.,40-K.6/28

Güneş padişahının tahtı ise zümrüt taht olarak tasavvur edilen gökyüzüdür. Güneş her sabah karanlığın karşısında zafer kazanarak zümrüt tahtı üzerine geçmektedir:

Nitekim her şehir olup muzaffer husrev-i hâver
Geçüp taht-ı zümürüd üzre teşrif ide erkânı N.,137-K.XLV/26

Padişahlar genellikle altın sırmayla işlenmiş kaftan giyerler. Aşağıdaki beyitte buna işaretle güneş padişahı altınlu kaftanını "sipihr-i zâl"e hediye etmektedir:

Şehir kim kaşr-ı çarhuñ husrev-i hurşid-i rahşânı
Sipihr-i zâle bir altınlu hil'at kıldı erzânî N.,138-K.XLVI/1

Güneş doğrudan doğruya padişah olarak düşünöldüğü gibi bazı padişah ve paşalara benzetilerek de konu edilmiştir. Genellikle bunlar için devlet güneşi, saltanat güneşi gibi ifadeler kullanılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman saltanat güneşidir ve bayrak, onun yüzünün nurundan ışık alır:

Âfitâb-ı saltanat Sulţan Süleymân kim anuñ
Pertev-i nûr-ı cemâlinden olur enver livâ Y.,70-K.15/13

Sultan Murad da memleketin güneşidir. O aynı zamanda sûret ve manâ âleminin şehriyâdır:

Şehriyâr-ı 'âlem-i ma'nâ vü şüret Hân Murâd
Âftâb-ı memleket hâver-zemin ü bahter

N.,39-K.XII/80

Memi Şah ise devrânın güneşi olarak vasıflandırılmıştır:

Âftâbısın bu devrânun meh-i tâbânısın
Nevcûvânım sevdüğüm hânım Memi cânım Memi

Y.211-Msmt.37-IV/2

106 - Papağan (tûtî)

Güneşin papağan olarak düşünülmesi, gökyüzünün gül bahçesi ve gecenin de kafes olarak tasavvur edilmesi sebebiyledir. Ayrıca papağan tüyleri güzel olan bir kuştur. Güneş de güzelliğin sembolüdür. Bu itibarla da ilgi kurulabilir. Güneşin doğması papağanın kafesden kaçıp kurtulmasına benzetilmektedir. Gökyüzü gülsârını yuva edinmesi, güneşin devamlı gökyüzünde olduğu telâkkisinden mülhemdir:

Âzâd olup yine kafes-i âbnûsdan
Gülsâr-ı 'arşî tûtî-i sebz itdi âşiyân

N.,120-K.XXXIX/7

107 - Parmak (engûşt)

Güneş ışıklarının genellikle, şekil bakımından bir takım benzetmelere tâbî tutulduğunu bir çok örnekle müşâhede ettik. Burada da şekil bakımından parmağa benzetilmektedir. Bu benzetme memdûhun övülmesi maksadıyla yapılmıştır. Bunda güneşin el ayası yani avuç içi olarak düşünülmesinin de rolü büyüktür. Buradan hareketle güneş ışıkları parmak olarak tasavvur edilmiştir:

Ey Hâyâli ola mı şa'sa'a engûştü mişâl
Tutalum beñzedi horşid eli âyesine

H., 382-G. 79/5

108 - Pencere (revzen)

Güneş parlaklığı sebebiyle pencereye benzetilmiştir. Güneş gökyüzü hânesinin penceresidir. Beyitte buna işaretle sosyal bir hâdiseye de temas edilmiştir. Bugün dahi evi duman basınca, dumanı çıkarmak için pencereler ve kapı açılmak sûretiyle ev havalandırılır. Beyitte gökyüzü evinin dumanla dolması geceden kinâyedir. Pencerenin açılması ise güneşin doğmasıdır:

Dem irişdi açalar revzen-i mihri zirâ
Dûd ile tölmiş-idi günbed-i çarç-ı devvâr

N.,76-K.XXIII/7

109 - Pergel (altın pergar)

Pergel, iki ayaklı olup, bir ayağı sabit diğer ayağı hareketli olan bir araçtır. Güneş ışıkları da bir ayağı güneşin merkezinde diğer ayağı dünyaya inen bir pergel gibidir. Onların hareketi ise güneş dâiresini çizer:

Bilmedi dâ'ire-i kadrûni hurşid-i felek
Eyledi şa'sa'adan gerçi ki zerrin pergâr

N.,78-K.XXIII/23

110 - Hz. Peygamber

Hz. Peygamber İslâm dininin güneşidir. İki cihân güneşidir. O, bütün insanları aydınlattığı için güneşe benzetilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'de Hakk'ın nûru tecelli etmiştir. Güneş de nurludur. Bu itibarla da güneşle Hz. Peygamber arasında münâsebet kurulabilir. Beyitte ayrıca Veysel Karâni

Hazretlerinin Hz. Peygamber'i görmeden ona derin bir muhabbetle bağlanmış olduğuna da işâret vardır:

Cân u dilden sever ol **şems-i cihânî** Yahyâ
Nitekim **Ahmed-i Muhtârî** Üveyse'l-Karenî Y., 582-G. 494/7

Hz. Peygamber aynı zamanda ihsan güneşidir. Şâir, Allah'ın bu ihsan güneşini ümmetinin üzerinden uzaklaştırmaması için dua etmektedir:

Muhammed ümmeti üstinden ırmasun Mevlâ
O 'adl ü dâd u kerem ışı **şems-i ihsânî** Y.,41-K.6/37

Bir beyitte ise güneşle alâkalı olarak Hz. Peygamber'in güneşi geri döndürme mucizesine işâret olunmuştur¹⁶⁹. Buradan mülhem olarak da kâsebâzların parmak ucunda kâse döndürerek oyun göstermeleri konu edilmiştir:

Mihr-i gerdûna işâret eylese barmağ ile
Döndürür bir âfet-i devr-i zamândur kâse-bâz N.,331-G.168/3

111 - Peyk (haberci, postacı)

Postacı, kapı kapı dolaşarak gelen mektupları yerlerine ulaştıran bir habercidir. Güneşin de gökyüzünde dolaştığı telâkkisi onun bir postacı olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Postacı genellikle sevinç ve mutlulukla karşılanır. Sevinç ise gönül açıklığı, şenliğidir. Güneşin doğup her tarafı aydınlatması da bir ferahlık mutluluk getirir. Bu itibarla da güneş postacıya benzetilebilir. Güneş şark ilinin habercisidir. Aşağıdaki beyitte güneş-peyk münâsebeti bütün bu özellikler göz önünde bulundurularak kurulmuş olmalıdır:

Meger ki şark ilinün **peyki mihr-i zerrîn-tâc**
Getürdi nâme-i nuşrat esüp nesim-i zafer N.,53-K.XVI/4

112- Sadak (ok torbası)

Güneş şekil bakımından bir ok torbasına benzetilmektedir. Güneş ışıklarının birer oka benzetilmesi bu benzetmeyi ortaya çıkarmıştır. Beyitte "feleğin, güneşi bir ok torbası olarak beline taktığından beri güneş ışığı oklarını toprağa atmayı gözlediği" ifâde edilmiştir. Burada güneş ışıklarının yeryüzüne ulaşması böyle bir hayâl ile konu edilmiştir:

Şa'şâ'â oklarını atmağa hâki gözler
Mihri gerdün edeli beline rindâne **şadak** H.,235-G.18/4

113- Sanem (put)

Güneşin Hristiyânî unsurlar içinde değerlendirilip bir put olarak düşünülmesi Hz. İsa ile olan münâsebeti sebebiyledir (bkz.s.160). Ayrıca putların altın, gümüş gibi madenlerden de yapıldığı düşünülecek olursa güneş, renk ve parlaklık bakımından da puta benzetilebilir. Gökyüzünün kilise, gecenin ise kara çul olarak ifâde edilen rahibin elbisesi şeklinde tasavvur edilmesi de bu benzetmenin diğer yönüdür. Güneş gecenin sonunda doğduğu için ancak siyah elbiseli rahibi görünce gök mânâstırından çıkmaktadır:

Çıkmadı deyr-i felekde yine **hürşid-i şanem**
Kara çulla görmeyince 'âlemûñ ruhbanını

H.,427-G.74/4

114- Sarık (destar)

Güneş şekli ve rengi itibarıyla sarığa benzetilmektedir. Ayrıca şemsi dülbend (şemsi külâh) de denilen bir sarık çeşidi mevcuttur ki bu da Şems-i Tebrizi'nin başına giydiği sarığa da denilmektedir¹⁷⁰. Beyitlerde çeşitli özellikleriyle anlatılan bu sarık bir yerde sevgilinin medhi için kullanılmıştır:

Görenler **şemsi dülbend** ile ol yâr-ı meh-rûyu
Şanur dördüncü kat gökten göründü **mîhr-i rahşânı**

H.,426-G.72/4. (Dn.)

Ayrıca hilâlin lâleye benzetilmesiyle de sarığa çiçek takma âdetine temas edilmiş ve feleğin her gün şemsi dülbendine lâle taktığı zikredilmiştir:

Duĥânî lâledür sahrâ-yı 'izz ü nâzda bitmiş
Götürsün **şemsi dülbendinde** hergün âsumân anı H.,61-K.21/3

Sarığın omuzlara salınverilen ucuna taylesan denir. Güneş ışıklarının taylesan olarak düşünülmesi de güneş-sarık benzetmesini pekiştirmiştir:

Gören dir **şemsi dülbend** ile anı
Yüzi gün şa'şâ'adur taylesânı Y.,268-Ş.2/258

Bir beyitte ise yûsufi destar geçmektedir. Bu da bir çeşit sarıktır¹⁷¹. Bilindiği gibi sarıklar rengi ve dolanış şekline göre kişinin durumu hakkında bilgi verir. Aşağıdaki beyitte gökyüzünün türbe kubbesine benzetilmesiyle güneş de bu türbedeki sandukaların başına takılan yûsufi destar olarak düşünölmüştür:

Hey'et-i eflâke döndi türbesinüñ kubbesi
Beñzedürler âfitâba yûsufi destârını Y.,146-Msmt.3-V/7

115- Sayfa

Güneş rengi, parlaklığı ve temizliği sebebiyle üzerine henüz yazı yazılmamış bir sayfa gibidir. Sevgilinin medhinde şâir, feleğin, sevgilinin gül yanağının vâsımını anlatabilmek için güneş sayfasına altın nişan ettiğini söyler:

Gerdün **güneş şahifesine** zer nişân ider
Vaşf-ı ĥadünde yazmağa ey gül- 'izâr ĥat N., 354-G.209/2

Güneş ayrıca sevgilinin güzellik kitabından koparılmış bir sayfaya da benzetilmiştir:

Güneş levhi degül gökde şu'â' üstinde zerrin ĥat
Felek almış eline bir varak ĥüsnüñ kitâbından F.,337-G.CCXIII/5

¹⁷⁰ İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını., s.33,36.

¹⁷¹ a.g.e., s.5-11

116- Serdâr

Güneşin serdara benzetilmesinde, sabah vakti doğudan doğması ve ışıklarının asker olarak tasavvurunun rolü vardır. Bu hâliyle güneş, şarka sefere çıkan süvârilerin serdârı olarak hayâl edilir:

Ale's-şabâh ki serdâr-ı leşker-i hâver
Sipâh-ı Rûm ile kıldı diyâr-ı şarka sefer

N.,53-K.XVI/1

117- Ser-i pistân

Güneş şekil bakımından "ser-i pistan" yâni meme ucuna benzetilmiştir. Ayrıca rengi ve ışıklarının süte benzetilmesi itibâriyle da sût damlayan bir meme ucu olarak düşünülebilir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitte ayrıca güneş-çerağ, güneş - gül münâsebeti de görülmektedir:

Yâ çerâğ-ı bezm-i istignâ mı yâ kandîl-i 'arş
Yâ gül-i zerd-i bahâr ü yâ ser-i pistân mıdur

H.,160-G.76/4

118 - Sevgi (mıhr)

Mıhr kelimesinin "sevgi" mânâsı da vardır. Bu sebeple genellikle beyitlerde tevriyeli olarak kullanılarak hem sevgi hem de güneş mânâlarında konu edilmiştir. Gönülden zuhûr eden güneş, sevgidir. Güneş ve sevgi arasındaki ilgi sevinç ve mutluluk bakımından da düşünülebilir. Zirâ güneş parladığı ve etrafı aydınlattığı zaman insanın gönlüne de bir aydınlık, ferahlık ve mutluluk dolar:

Yâra dedüm baña mıhrûn dilden izhâr et dedi
Rûzigâr-ı bi-vefâ taş içre gizler âteşi

H., 399- G. 18/2

119 - Sevgili

Divân şiirinde güneş ekseriyetle sevilene, övülene benzetilir. Parlaklığı ve aydınlığı sebebiyle sevgilinin yüzüne, dolayısıyla güzellik bakımından sevgilinin kendisine, gökde hareket etmesi itibâriyle da onun nazlı nazlı yürümesine benzetilir. Ayrıca güneş göklerin, sevgili de gönüllerin sultanıdır. Bâkî de güneşi sevgilisinin yerine koyduğunu, ondan başka kime gönül bağlayacağını bilemediğini söylemektedir:

Tuhalum mıhri görem tal'at-i dilber yerine
Kime dil bağlayam ol zülf-i mu'anber yerine

B.,167-G.136/1

Zamanların güneşe göre hesaplandığını daha önce de zıkr etmiştik. Buradan hareketle âşık da günlerini sevgilisine göre hesaplamaktadır. Onu gördüğü gün gündüz, görmediği gün ise gecedir. Sevgilisini her gün görmediği için günleri normal gün hesabına uymamaktadır. Hayâlî Beğ bir beyitinde bunu, sevgilisini bir aydır göremediği için ağlamasıyla ifâde etmektedir:

Haftalarla gülmeyüb yıllarla ağlarsam n'ola
Ay olur göstermez ol mıhr-i cihân-ârâ yüzün

H.,326-G.55/2

Bir başka beyitte ise âşığın sevgilisini görünce şükür secdesine vardığı zikredilir. Bilindiği gibi şükür namazı arzu edilen şeylerin yerine gelmesi neticesinde Allah'a şükretmek için kılınmaktadır. Dolayısıyla âşığın en çok istediği şey de yârini, sevdiğini görmektir. Onu görünce de Allah'a şükretmek için secde eder:

Secde-i şükür ider ol şems-i cihâmı göricek
Öykinüp yollarınuñ sâye-i divârı baña

Y.,285-G.10/3

Beyitlerde genellikle sevgiliyi yüceltmek maksadıyla onun semti göklerde düşünülür. Mertebesi, şanı göklerle ifade edilir. Bu sebeple de güneşe benzetilmektedir. Ayrıca böyle bir yâri olanın kavuşma ihtimâli olmadığı için yalımı alçak yâni bahtı kutsuz olur:

Halk içinde yalımı alçağ olur Yahyâ gibi
Her kimün kim sevdiği gün gibi 'âli-şân ola Y.,547-G.435/5

Gökyüzünde kuşluk güneşinin doğması sevgilinin soyunup denize girmesi şeklinde tasvir edilir. Bilindiği gibi kuşluk güneşi, parlaklığı ve güzelliği ile meşhurdur. Bu itibarla sevgiliye benzetilmiştir. Ayrıca gökyüzü- deniz münâsebeti de kurulmaktadır:

Bu çarh-ı nîlgün üstinde gûyâ şems-i adhâdur
Şoyunup ol kamer-fer her kaçan kim girse deryâya Y.,538-G.421/2

Yahyâ Beğ, bir haftadır güneş gibi olan sevdiğini göremediği için gamdan, vücûdunun hilâl gibi iki kat olduğunu söyler:

Bir haftadır ki çıkmadı seyrâna ol güneş
Gamdan iki kat oldu vücûdum hilâl- veş Y.,401-G.190/1

Sabah olup güneş doğmadan önce gökyüzünde binlerce yıldız vardır. Bunlar güneşin doğmasıyla kaybolurlar. Sanki güneş uğruna yok olmuşlar, harcanmışlardır. Âşık da sevgilisine kavuşabilmek için inci gibi gözyaşı döker. Onun uğruna değerli olan her şeyini fedâ eder:

Gör ne 'âşıkdur ki bir hürşîd vaşın bulmağa
Şarf ider her lâhza miñ lû'lû'-i şehvar şubh F., 178- G.LIV/5

Kültürümüzde bugün de rastlanılan bir ananeye göre sevinçli bir haber müjdesi verene hediye verilir. Aşağıdaki beyitte âşığa sevgilisinin geldiği müjdesi verilince etrafa inci saçar:

Müjde bir hürşiddin virmiş meger bād-ı şabâ
Kim nişâr eyler aña yüz miñ dürr-i şehvâr şubh F.,179-G.LV/4

Güneşin gökyüzündeki hareketliliği sevgilinin yürümesine ve gezmesine benzetilmektedir:

Söylese ârâm-ı cândur yürise şems-i cihân
Tursa serv-i cennet otursa nihâl-i verd-i ter Y.,321-G.64/6

120-Sorguç

Sorguç, eskiden serpuşların ön tarafına takılan püskül veya tüy biçimindeki süse denilmektedir. Memdûhun övüldüğü beyitte güneş onun yüzü, güneş ışıkları da başına takındığı sorguçtur. Burada şekil benzerliği söz konusudur. Sorguçlar genellikle beyaz veya siyah tüyden, özellikle de balıkçıl tüyünden olurdu. Padişah sorgucu ise ayrıca kıymetli mücevherlerle süslenirdi. Beyitte şah kelimesinin de kullanılması bu itibarla olabilir:

Güneş yüzi ol şah-ı cihânun
Olupdur şa'sa'a sorgucu anun Y., 258-Ş. 2/159

121 - Su

Güneş ışıkları, parlaklığı ve berraklığı bakımından suya benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitte kılıca su vermek hâdisesiyle beraber konu edilmiştir. Kılıcın

yapılmasında çeliğe su vererek döğme geleneği vardır. Sabahleyin doğan güneşin âşığın âh kılıcına su vermesi şu hayâlle ele alınmıştır: Güneş sevgilidir. Gece sabaha kadar sevgilisinin hasretiyle âh çeken âşık sabah olup da güneşi görünce sevgilisini hatırladığı için ızdırabı bir kat daha artar. Dolayısıyla çekmiş olduğu âhlar daha şiddetli olmaktadır. Bu sebeple güneşin ışıkları su gibi âh kılıcı üzerine dökülmektedir. Ayrıca güneşin doğuşu da âh ile ifâde edilmektedir:(bkz.s.168.)

Su virür her şubh-dem hürşid tîg-ı âhuma
Kim tökem kanın sipihruñ şalsa mihrin mâhuma
F.,366-G.CCXLII/1(Dn.)

122 - Sûpürge (cârûb)

Sûpürge, sûpürge otu denilen otların bir araya getirilip bağlanmasıyla meydana getirilir. Güneş ışıkları da şekil ve renk bakımından bu otlara benzetilerek, bir arada olmaları sebebiyle sûpürge olarak düşünölmüştür. Âşığın gözyaşlarının yıldızlara benzetilmesi itibâriyle güneş ışıkları, bu yaşları süpüren bir sûpürge şeklinde tasavvur edilmektedir:

Cârûb-ı şa'şafâ ile seher mihrî âh kim
Küyundan ol gülün yaşum armağa şaldılar H., 155-G. 66/3

123 - Sûvârî

Sûvari atlı askere denilmektedir. Güneş-süvar münâsebeti memdûhun övölmesi sebebiyle kurulmuştur. Teşbih yönü ise gökyüzünün ata benzetilmesidir. Buradan hareketle güneş bu at üzerindeki sûvari olarak tasavvur edilmiştir:

Sipihr üstindeki mihr-i cihân-ârâya beñzetdi
Gök atına sûvâr olmuş gören ol kân-ı ihsânı Y.,74-K.16/31

124 - Şahbâz (bâz-ı nücüm-sayd, şeh-bâz-ı zerrin-bâl, doğan)

Doğan bir avcı kuşudur. Diğer kuşları avlar ve yüksekte uçar. Güneş doğunca yıldızların görünmemesi güneşe benzetilen doğanın yıldız kuşlarını avlaması şeklinde tasavvur edilir. Yüksekliğin de bu benzetmede rolü vardır:

Bâz-ı nücüm-sayd gibi her seher şehâ
Bu merğzâr-ı dehri kamu idesin şikâr Y.,55-K.10/44

Gecenin kargaya benzetilmesi ve şahbazın kargayı avlaması hayâliyle de güneş-doğan münâsebeti konu edilmiştir. Burada ayrıca doğan kuşunun beyaz rengine de işâret vardır:

Şikâr kaşdına bâl açdı şahbâz-ı sefid
Gurâb-ı zengî-i şeb dökdi heybetinden fer N.,53-K.XVI/2

Bir beyitte ise güneşin rengi ve parlaklığı sebebiyle altın kanatlı şahbaz hayâli ortaya çıkmıştır. Bu kuşun bütün âlemi kanadı altına almasından bahsedilmektedir:

Fezâ-yı âlemi çün şahbâz-ı zerrin-bâl
Kanadı altına almağtan oldı fâriğ-bâl H.,33-K.10/1

125- Şarap (mey)

Güneş, parlaklığı ve şafak vakti almış olduğu kırmızı renk sebebiyle şaraba benzetilmiştir. Ayın ışığını güneşten alması gerçeği, ay kadehinin güneş şarabından dolması ile tahayyül edilmektedir: Burada ayrıca beyaz şarap da söz konusu olabilir. Zirâ ışığını güneşten alan ay, beyaz görünür. Dolayısıyla içi beyaz şarapla dolmuş bir kadeh olarak tasavvur edilebilir:

Tolmadan peymânesi mâhuñ mey-i hürşidden
Girmeden rakşa felekler nağme-i nâhidden N.,438-G.349/1

126 - Şems-i Tebrizî

Güneş, şems kelimesinin tevriyeli olarak kullanılması sebebiyle, hem güneş hem de Şems-i Tebrizî olarak konu edilmiştir. Ayrıca nurlu ve aydınlatıcı olmalarından dolayı da güneş ile Şems arasında ilgi kurulabilir. Zirâ Şems-i Tebrizî de müridlerini aydınlatır, onları irşâd eder. Beyitte güneş-zerre münâsebetine de temas edilerek güneş Şems'e, zerrelere de mollalara, müridlerine benzetilmektedir:

Yüzüñ görünce Hayâlî karârdan geçdi
Tecellî eyledi Şems oldı zerre Mollayî H.,425-G.69/5

127 - Şemse

Sarayların kubbelerinin tezyinâtında şemse denilen güneş motifine rastlanmaktadır. Nev'i'nin bir beyitinde güneş "nakkâş-ı ezel" (Allah) tarafından gökyüzü kübesine nakş edilen bir şemse olarak konu edilmiştir. Onun yeryüzündeki mukâbili ise memdûhun kasrının kübesine nakş edilen şemsedir. Burada söz konusu olan şekil benzerliğidir:

Şemse-i kaşruñla şems-i çarhı nakkâş-ı ezel
Birisin resm-i zemîn itmiş birin resm-i zamân
N.,112-K. XXXVII/12

128- Şiir

Güneşin cihanı tutması ile şiirin bütün herkes tarafından okunması ve meşhur olması bakımından güneş ile şiir arasında bir münâsebet kurulabilir. Ayrıca şâir âb-ı hayâtı zahmetsizce elde ettiğini söyleyerek ölümsüzlüğe kavuştuğunu ifâde ediyor. Zirâ onu ölümsüz kılan şiirleridir. Dolayısıyla şiir aynı zamanda âb-ı hayat olarak da dönülmüştür. Burada güneşin hayat bahşedici özelliğine de işâret olduğunu söyleyebiliriz:

Benüm gün gibi eş'arum cihân-gîr oldı ey Yahyâ
Hayât âbını dünyâda ziyâde râyegân itdüm Y.,446-G.262/7

129- Tabak

Güneş şeklinin yuvarlaklığı, renginin sarılığı ve parlaklığı sebebiyle altın bir tabağa benzetilmektedir. Güneş ışıkları ise bu tabaktan saçılan gevherlerdir. Güneşin her sabah, zümrüt renkli gökyüzü meydanına altın tabağından cevher saçmakta olduğu tasavvur edilmektedir. Beyitte cevherle kasedilen yine altındır:

Her seher şahñ-ı zümür-rüd-gün-ı gerdün üstüne
Âftâb altun tabağdan tâ ola gevher-feşân B.,59-K.24/34

130- Tabl-bâz (davulcu)

Kelime manâsı davul demek olan "tabl", bugün mehterhânelerdeki "kös" denilen büyük davula da verilen isimdir. Bunlar çok büyük oldukları için meydanda dövüldükleri zaman yere konurlar, geçit resmi gibi durumlarda, hareket halindeyken dövülmeleri gerektiğinde at üzerinde taşınırlar. Güneşin bir tabl-bâz olarak düşünülmesi ise memdûhla alâkalıdır. Onun yüceltilmesi maksadıyla gök, at olarak düşünölmüş, hilâl de bu atın üzengisi olarak tasavvur edilmiştir. Güneş ise gök atının üzerindeki tabl-bâzdır. Şeklinin yuvarlaklığı ve renginin sarılığı bu benzetmeye vesile olmuştur:

Semendi çarh u mâh-i nev rikâbı
Tabıl-bâz eylemişdür âfitâbı

Y.,265-Ş.2/225

131- Tâc (efser)

Güneş, şekli, rengi ve parlaklığı sebebiyle tâca benzetilmektedir. Bu benzetme genellikle övülenin medhi için kullanılmaktadır. Gökyüzünün zümürüt bir taht olarak düşünölmüşünün de bu benzetmede rolü büyüktür:

Zümürüt tahtına çıkdukça şâh-ı leşker-i encüm
Cihânı efser-i zerrîn ile kıldukça nürânî

B.,20-K.5/37

Ayrıca gökyüzü memdûhun atı, hilâl çizmesi olarak hayâl edilince güneş de tacı olmaktadır:

Olur atın önünce âsmân peyk-i cihân peymâ
Aña hürşid tâc-ı zer hilâl-i çerh sermûze

B.,181-G.157/7

132- Tas

Güneş ile altın tas arasındaki benzetme şeklinin yuvarlaklığı, renginin sarılığı ve parlaklığı itibarıyladır. Bazı âyetlerin, okunduğu takdirde bazı hastalıklara iyi geldiğine inanılır. Bunun için, bu âyetlerin yazılmış olduğu kağıt parçaları veya muskalar, bir bardak veya tas içindeki suya konulmak sûretiyle hastaya zaman zaman içirilir. Aşağıdaki beyitte bugün de yer yer rastlanılan bu hâdiseye işaretle güneş altın tas, ay da muska olarak düşünölmüştür:

Nüşa-i mâhı dem-i tebde koyup içmege âb
Şaňa hürşid-i felek tās-ı zer itdi ihzâr

N.,78-K.XXIII/32

133- Taş

Eski Türklerde ve Arapların cahiliye devrinde ölü arkasından ağlama âdeti vardır. Sırf bu işi yapan çığırkanlar mevcuttu. Bunlar ölüünün arkasından hem döğünür hem de ağıt yakarlardı. Hatta ellerine taş alıp döğündükleri bile rivâyet edilmektedir. Felek de güneş ve ay taşlarını alarak döğünmekten cismini gök gök eden bir çığırkan gibidir. Burada güneş-taş benzerliği ise şekil bakımından kurulmaktadır. Yumruklanan göğsün morarması "gök gök etmek" şeklinde ifâde edilmektedir. Bunun yanı sıra "gök" kelimesi aynı zamanda gökyüzü manâsını da hâvi olarak tevriyeli kullanılmıştır:

İşkuñla mîhr ü mehden iki taş alup felek
Cismini gök gök itdi döğünmekden ey melek

Y.,414-G.211/1

134- Tavus (İrem tâvûsu, tâvûs-ı zerrîn-per)

Tavus kuşu güzelliğiyle meşhur bir kuştur. Parlaklığı, renkleri ve şekliyle meşhur olan tüylerini açtığı zaman güneş gibi yuvarlak bir şekil arzeder. Bu

itibârla şekil ve parlaklık bakımından güneş ile tavus kuşu arasında benzerlik kurulmuştur. Güneş ışıkları tavus kuşunun kanadına ve tüyelerine benzetilmiştir. Tavus kuşunun bahçede yavaş yavaş gezinmesi güneşin gökyüzünde yavaş yavaş ilerlemesi şeklinde düşünülebilir:

Eşî'a bâl ü per oldı güneş zeyn itdi etrâfın
İrem tâvûsu gibi şubhdem gösterdi cevânî B.,23-K. 7/3

Ayrıca altın kanatlı tavus hayâliyle de güneşin seher vakti doğuşu anlatılmaktadır. Burada ayrıca gece kargasının, ay yumurtasını kanadı altına alması da konu edilmiştir. Buradan hareketle kuşların kuluçkaya yatmaları durumu hatırlanabilir. Kuluçkada bekletilen yumurtadan yavru çıkar. Her kuşun kuluçka süresi farklıdır. Gece kargası, ay yumurtasının üzerine kuluçkaya yatınca yumurtadan yavru olarak altın kanatlı güneş tavusu çıkmıştır:

Zâg-ı şeb meh beyzâsın alınca zîr-i bâline
Doğdu andan çîn seher tâvûs-ı zerrîn-per güneş H., 15-K.5/2

135 - Tel (târ)

Güneş ışıkları, şekil bakımından saza takılan tellere benzetilmektedir. Aynı zamanda parlaklıklarına da dikkat edilmektedir. Çalgıcı olarak bilinen Zühre bu ışıkları sazına takmaktadır ve onunla sünbüle ve nevâ makamında nağmeler çalmaktadır. Beyitte kozmik unsurlarla mûsikî terimleri birarada zikredilmektedir. Buradan mûsikî ile feleklerin alâkasını hatırlayabiliriz: (Bkz.s.26)

Sazınâ şa'şâ'ayı târ edüb zöhre-i çarh
Nağme-i sünbüleden eyleye âheng-i nevâ H., 101-G.10/3

136- Testi (kûze)

Güneş şekil bakımından testiye benzetilmiştir. İçinin su ile dolu oluşu ise parlaklığı itibarıyladır. Gök dolabı ay ve güneş testisini gözyaşı kuyusuna daldırıp güzellik bahçesini sulamaktadır. Burada bahçelerdeki su dolabına da işaret vardır. Zîrâ kuyu bulunan bahçelerde eksiden kuyudaki su, çekilmek suretiyle sulama işinde kullanılır. Bu da su dolabı denilen bir araç vasıtasıyla yapılırdı:

Takınup kûze-i mîhr ü mehi dolâb-ı felek
Bâg-ı hüsnüñ şuvarur eşküme her ân batar H.,166-G.89/3

137- Top (gûy)

Güneşin topa benzetilmesi genellikle şekil yönündendir. Beyitlerde genellikle çevgân oyunu hayâliyle işlenmiştir. Memdûnun övülmesinde kullanılan bu hayâle göre felek, onun çevgân oynadığı meydan, güneş de top olarak düşünülmüştür:

Rahşa binse himmeti çevgânınunñ
Mîhr topu çarh meydânı ola H., 84/3

Ayrıca savaşlarda kullanılan havan topuna da işaretle feleğin dokuz hisarının fethi konu edilmiştir. Tabi ki burada da asıl maksat övülenin yüceltilmesidir:

Bir şâh böyle fethe dañi mâlik olmadı
Olahı töp-ı mîhr ile bu nüh hişâr feth N.,28-K.X/4

138- Tûğ Perçemi

Tûğ, at kılından süpürge şeklinde yapıp bir sarığa asılan alâmet ve nişana denir. Eski Türklerde, Hintlilerde ve Çinlilerde mevcut olup beğlik, hükümdarlık alâmeti idi. Tûğu taşıyan sırığın ucunda altın bir top veya gümüş hilâl bulunur, sırığın baş tarafında üst kısmı siyah ve beyaz at kıllarından örülmüş ve alt tarafı kırmızıya boyanmış ve dağınık bir halde tûğ sarkardı. Bu yüzden buna tûğ-ı perişan perçem de denirdi¹⁷². Buradan hareketle güneş, sırığın ucundaki altın top, güneş ışıkları da dağınık bir halde sarkan tûğ olarak tasavvur edilebilir. Târ u mâr kelimelerinden de bunun tûğ-ı perişan perçem olduğunu söyleyebiliriz:

Perçem-i tûğı nilgün olmuş degüldür âfitâb.
Târlardur her şua'ı kim olupdur târ-ü-mâr N.,173-Tk.I/24

139- Tuğla (hışt)

Tuğla, şekil bakımından güneşe benzetilebileceği gibi asıl sebep dayanıklılık bakımındandır. Çok şiddetli darbelere mâruz kalmadıktan sonra tuğlaya bir şey olmaz. Buradan hareketle güneşin bâkiliği ile tuğlanın dayanıklılığı arasında ilgi kurulabilir. Beyitte konu edilen husus ise ömür duvarının güneş ve ay tuğlalarından bina edilip ne kadar sağlam veya bâkî olsa da sonunda mutlaka yıkılacağıdır. Zirâ Allah'tan başka hiç bir şey bâkî değildir. Burada güneş ile ayın zamanla ve dolayısıyla da ömürle olan münasebeti anlatılmak istenmiştir:

Bakâsı mümkün olmaz olsa ger divâr-ı 'ömründe
Meh ü hürşidden hışt-i binâ eflâkden kâşi F.,400-G.CCLXXVI/5

Ayrıca memdûhun yüceltilmesi maksadıyla yapılan tasavvura göre felek işçi olarak düşünülür ve memdûhun sarayını yapabilmek için yılın oniki ayında, ay ve güneş tuğlalarını taşıdığı tahayyül edilir:

Oniki ayı yuluñ hışt-i mâh ü mihri taşur
Saray-ı kâdrüni yapmağa çarh olup müzdür H.,7-K.I/24

Hayâlî, Sultan Mehmed Han'ın ölümüne yazdığı mersiyede güneş ile ayın onun türbesinin imârında, birer altın ve gümüş tuğla olmaya lâyık görmüştür:

Türbe-i pâkin 'imâret kılmağa şehzâdenün
Sîm ü zerden iki hışt olsun meh ile âfitâb H.,83-Mrs.5/4

140-Türbedâr

Türbeler Allah'ın nûrunun indiği yerlerdir. Bu sebeple devamlı ışıklı olarak düşünürler. Türbedâr ise bu türbeleri bekleyen ve temizleyen kişilere denir. Güneşin türbedâr olması ise gündüz boyunca ışıklarının türbeye nüzül etmesi sebebiyledir. Gece de ay türbedâr olmaktadır:

Gündüz birisi hizmetin eyler gice biri
Mihir ile mâh meşhedine oldı türbedâr N.,187-Tk.IV/48

Bir beyite göre ise türbedârın yaşlı ve tecrübeli olduğunu anlamaktayız. Güneş de rengi sebebiyle saçlı, sakalı ağarmış ve göklerde devamlı dünyayı seyreden bir "pîr-i cihân-dîde" olarak düşünülmüştür:

172 Midhat Sertoğlu, a.g.e., s. 344

Oldı kıbâb-ı çarhdaki gün gibi aña
Bir ehl-i şevk pîr-i cihân-dide türbedâr Y.,162-Msmt. 7-IV/7

141- Uçurtma

Bugün de rastladığımız gibi uçurtmalar çeşitli şekillerde yapılabilirdi gibi daha çok klâsik olarak güneş şeklinde olan yuvarlak uçurtmalara itibâr edilmektedir. Bu itibârla güneş, şekil bakımından uçurtmaya benzetilmektedir. Tercihe göre renk yönüyle de ilgi kurulabilir. Döne döne uçuşu ise uçurtmalar ilk anda rüzgâra tutulduğu zaman döne döne göğe yükselirler. Güneşin dönmesi ise dünyanın etrafında döndüğü telâkkisi sebebiyledir:

Añladılar gamuñla felekler zevâlini
Mihri döne döne i(ey)meh anuñcün uçurdular H.,184-G.125/2

142 - Yara (dâğ)

Güneş, şekil bakımından yaraya benzetilmektedir. Ancak bu güneşin tutulmuş şeklidir. Zirâ o zaman rengi kararır. Yara da koyu renklidir. Ayın güneş ile dünya arasına girerek güneş tutulmasına sebep olması, feleğin yâr aşkıyla sinesine yara üzerine yara vurunması şeklinde tasavvur edilmektedir:

Dâğ üzre dâğ urundu felek 'aşk-ı yâr ile
Mihri-i sipihre şanma kûsûf irdi ây ile B.,160-G.124/8

143 - Hz. Yûnus

Bilindiği gibi Hz. Yûnus, Ninova halkına darıldığı için Allah'ın izni olmadan bulunduğu yeri terk etmek üzere gemiye binmiş. Geminin hareket etmemesi üzerine suçlu bulunup denize atılmıştır. Kendisini bir yûnus balığı yutmuştur. Yaptığına pişman olup tövbe edince Allah tövbesini kabul etmiş ve balık onu bir kenara çıkarıp atmıştır¹⁷³. Beyitlerde bu kıssaya telmih yapılarak Hz. Yûnus güneşe benzetilmektedir. Bu benzetmede en önemli unsur gecenin yunus balığı olarak düşünülmesidir. Ayrıca nurlu olmanın da bu benzetmede rolü vardır. Bir beyitte Hz. Yûnus'a benzetilen güneşin doğması balığın karnından kurtulması şeklinde ifâde edilmiştir:

Yûnus dehân-ı mâhi-i şebden bulup rehâ
Çıkdı kenâr-ı lûcce-i deryâyâ şâdmân N.,120-K.XXXIX/6

144 - Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf ile güneş arasındaki ilgi güzellik bakımındandır. Bilindiği gibi Hz. Yûsuf, peygamberler içinde yüz güzelliğini temsil etmektedir. Güneşin de güzelliğin sembolü olduğunu bir çok vesileyle tekrarladık. Bu benzetmede ayrıca ayın Hz. Yâkub, gökyüzünün de kulbe-i ahzan olarak düşünülmesinin de rolü vardır. Yıldızlar ise Hz. Yâkub'un döktüğü göz yaşlarıdır. Ufuklar ve gece ise Hz. Yûsuf'un atıldığı kuyu olarak düşünülmiştir:

Çâh-ı arza düşecek Yûsuf-ı mihr oldı o dem
Mâh-ı Ya'kûb u felek külbe-i ahzân-şekil H.,27-K.8/4

¹⁷³ Ahmet Cevdet, a.g.e. S. 32

145 - Yüz, yanak

Yüz - güneş münâsebeti beyitlerde en çok konu edilen hususlardan biridir. Genellikle söz konusu olan sevgilinin yüzüdür. Bu da güzelliği, beyazlığı, parlaklığı sebebiyle ele alınmaktadır. Sevgilinin yüzünün beyazlığı ve nurlu olmasından dolayı aydınlatıcılığı, gönül evini aydınlatmasıyla ifade edilmektedir:

Kanı o dem ki rûşen idi gönülümüz evi
Mîhr-i ruhuñla mâh-ı cemalünle rûz u şeb Y.,162-Msmt. 7-V/2

Güneşin bulutlar arasından bir görünüp bir kaybolması ise sevdiğinin zaman zaman kaybolması sebebiyle âşığın gözyaşı dökmesiyle anlatılmak istenmektedir:

Yağsa ne 'aceb ebr-i bahâri gibi eşküm
Ara görünür ol yüzl gün ara görünmez N.,341-G.186/4

Sevgilinin, evinin kapısını açarak kafasını dışarı uzatıp bakması güneşin doğmasına benzetilmektedir. Burada ufuklar da kapı olarak düşünülebilir:

Hey ne zîbâ matla' olmuşdur kapuñ mısra'ları
Kim olur andan senüñ hürşid-i ruhsâruñ 'ıyan
N.,114-K.XXXVII/29

Âşıkların üzüntüden zayıflayıp güçsüz kalmaları neticesinde yatağa düşüp yatmaları, sevgilinin gün yüzündeki zülüflere benzetilmiştir:

Gün yüzünde gördiler zülfün uzun olmuş yatur
Döstüm 'uşşâkuñ ol gündən zebün olmuş yatur H.,167-G.90/1

Güneşin yakıcılık özelliği ile sevgilinin yüzünün de âşığı yakıp yandırması arasında benzerlik kurulabilir. Sevgilinin gün yüzü üzerindeki kara bibere benzetilen benler âşıkları yakıp yandırmaktadır. Burada ayrıca kara biberin acılığına da işaret vardır. Zîrâ acı olan bir yiyecek ağızda yanma hissi verir:

Gün yüzünde ey kamer-çihre o hindü beñlerüñ
Yağdı yandurdu dil-i şeydâları fülful gibi Y.,550-G.440/5

Her güzel şey, Hakk'ın nûrunun zuhûr ettiği bir yerdir. Sevgilinin güneş gibi olan yanağındaki nûr aslında Hakk'ın nûrudur yâni İlahî cemâlin tecellisidir:

Şem'-i rüyuñ âftâb-ı 'âlem-ârâdur senüñ
Nûr-ı Hakk hürşid-i ruhsâruñda peydâdur senüñ
F.,294- G.CLXX/1

Sevgilinin ağız "şems" kelimesi içindeki mim harfine benzetilmektedir. Dolayısıyla yüz de güneş olarak düşünülmektedir:

Nûr üzre nûndur gözün üzre kaşuñ hemân
Şems içre mîmdür dehenüñ ey kamer-likâ Y.,621-K.24/3

146 - Zencir

Güneş ışıkları uzunluk itibarıyla zencire benzetilmektedir. Umûmiyetle delilikle alâkalı olarak konu edilmektedir. Bilindiği gibi delilerin çılgınlıkları artıp saldırgan bir hâle geldiklerinde zencirle bağlanırlar. Bu durum "zencire vurulmak" ifadesiyle tâbir olunur. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerde güneşin de divâne olarak düşünüldüğünü görmekteyiz. O, aya olan aşkıdan dolayı

mecnûn olmuştur. Bu sebeple de altın zencirle bağlanmıştır. Burada renk benzerliği de dikkate alınmıştır. Beyitte ayrıca dolunay ile deliliğin artması arasındaki ilgiye de işaret olunduğunu söyleyebiliriz:

‘Aceb mi âfitâba şa‘şa‘â zencir-i zer olsa
Gamından sen hilâl-ebrû mehûn divânedür derler

H.,192G.1340/2

Diğer bir beyitte güneş ışıkları, mecnûnun ayağında bağlı olan zencire benzetilmektedir. Burada aynı zamanda Leylâ'nın aşkıyla çöllere düşen Mecnûn'un ayağında bağlı olan zencire de işaret olunmaktadır. Zirâ Mecnûn çölde zencirini sürüyerek düşe kalka ilerlemektedir. Güneş de güneş ışıklarını sürüyen bir deli gibi düşünölmüştür. Gökyüzü ise çöldür:

Şa‘şa‘a şanma görinen ey şeh-i ‘âli-cenâb
Gökde zencirin sürür divâneñ olmuş âfitâb

Y, 295-G. 24/1

147- Ziyaretçi (zâ'ir)

Güneşin her sabah ışıklarını memdûhun eşliğine salması ziyaretçi motifini düşöndürmüştür. O, devamlı dua eden ak saçlı ihtiyâr bir ziyâretçiye benzetilmektedir. Bunda renginin önemi vardır. Buradan Tanrı misafirini, dolayısıyla Hızır Aleyhisselâm'ı hatırlamak mümkündür:

Bir pîr-i ser-sefid-i du‘â-gûyunam senün
İşigünün güneş gibi her şubh zâ'iri

N.,158-K.LVI/11

IV-5. Zühre (Çulpan,Nahid, Venüs)

A- Zühre İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Zühre, üçüncü göğe yerleştirilmiş olan seyyâredir. Tabiatı soğuk ve rutûbetli olup dışıdır. Geceye nisbet olunmuştur. Sa'd-ı asgar (küçük uğurluk) diye de isimlendirilen bu yıldızın kalbe sevinç ve neş'e verdiği tecrübe edilmiştir. Vasıfları yumuşaklık, dostluk, incelik, merhamet, acıma, güzel yaratılış bulunmuştur¹⁷⁴. Seyyârelerin en güzeli ve en parlağıdır. Kadını temsil eder. Yunanlılarca bir kadın tanrı olarak kabul edilen Afrodit'tir. Zevk, safâ, işret ve bilhassa mûsikî bu yıldız aittir. Zühre mûsikînin icracısıdır. Bu itibarla beyitlerde genellikle bir meclis içinde tasavvur edilir. Aşağıdaki beyitte Zühre, güneşin kadehe, gökyüzünün habâba benzetildiğı bir meclis içinde düşünölmüştür:

Reşk itmesün mi bezm-i meye Zühre-i felek
Her câm âfitâb ola her bir habâb çarh

N., 258-G.46/2

Zühre yıldızının üçüncü kat felekte bulunması, edebî bir ifâdeyle meclisde ona yer bulunmaması şeklinde izâh edilmektedir:

Meclisde Zühre-i felege yir bulunmadı
Bâm-ı sipihre çıksa temâşâya vechi var

N.,43-K.XIII/13.

Bir başka beyitte ise Zühre'nin, meclisten çıkan nağmelerin tesiriyle çok içip sarhoş olduğı hayâl edilmektedir:

¹⁷⁴ Erzurumlu İbrahim Hakki, a.g.e. , s.123.

İrtifa[°]-i evc-i kaşruñ şöyledür kim serverâ
Nağme-i bezmüñ ider Nâhid-i çarhı ser-girân N.,113-K.XXXVII/10

Türkçede Kervan kıran, Çoban yıldızı diye de anılan Zühre, çok parlak olması ve üçüncü kat gökte bulunması sebebiyle çıplak gözle görülebilen bir yıldızdır. Kutlu bir yıldız olduğu için güneş ve ayla olan kıranı da kutludur. Bu sebeple bir çok beyitte güneş ve ayla birlikte kullanılmıştır:

Dellâl-ı şevke cânımı deñ eylesün mezâd
K'ol âfîtab-ı Zöhre-cebîn müşteri geçer H.,124-G.4/4

Şâm-ı gamda lem[°]a-i âhumla da[°]vâ kıлмаğa
Mâh ü Zöhre müşteri meydâna gelsün ferd ferd H., 120-G.3/3

B - Zühre İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1 - Çalgıcı (Sâzende)

Zühre yıldızı, elinde çeng ve ayağında halhal bulunan bir kadın olarak sâzende şeklinde tasvir edilmiştir. Onun çaldığı sazdan çıkan nağmenin tesiriyle felekler raks etmektedir:

Tolmadan peymânesi mâhuñ mey-i hursîdden
Girmeden rakşa felekler nağme-i nâhîdden N., 438-G.349/1

Zühre bir çok müsikî âletini çalmaktadır. Meclislerde bazen çengini yere çaldığı:

Çengini yire çaldı hicâb eyledi andan
Görince şalâhiyetini Zöhre-i zehrâ Y.,18-K.1/19

târ kelimesi tevriyeli kullanılarak bazen güneş ışıklarını sazına târ (tel) ettiği söylenerek tar çaldığı:

Sazına şa[°]şa[°]ayı târ edüb Zöhre-i çarh
Nağme-i sünbüleden eyleye âheng-i nevâ H., 101-G.10/3

bazen de ayın def olarak düşünülmesiyle def çaldığı ifade edilerek çeşitli müsikî âletlerini çalmadaki mahareti belirtilmektedir:

Ey felek nakş-ı ruḥ-ı yârı Ḥayâlî okusa
Zöhreyi mâh ile ol meclise deffâf eyle H., 385-G.85/5

Bir başka beyitte ise Zühre mehter çalmaktadır. Burada ayrıca güneş nakkâre, gök gürültüsü de nevbet olarak düşünölmüştür:

Çalındı bürc-i sipîhr üzre nevbet-i şâdi
Güneş nakâre-i zer Zöhre-i felek mehter N.,53-K.XVI/5

2 - Çengi

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Zühre, ayağında halhal olan bir çengi şeklinde tasvir edilmiştir. Gezegen olarak da Venüs yıldızının etrafında bir halka mevcuttur. Bu halka, halhala benzetilerek böyle bir münâsebet kurulmuştur diyebiliriz:

Pây-mâl itmek için illeri bir şive ile
Zöhre-i çarh-ı felek sâkına taḫdı ḥâlḥâl Y., 67-K.14/14

3 - Göz yaşı

Zhre yıldızı çok parlak olduğu ve üçüncü katta bulunduğu için dünyaya yakındır. Bu sebeple güneş doğduğu halde çıplak gözle görülebilen bir yıldızdır. Bunun için ona sabah yıldızı veya seher yıldızı da denilmektedir. Aşağıdaki beyitte bu durum izh edilirken Venüs yıldızı göz yaşına benzetilmiştir. Parlaklığın ve yuvarlaklığın rol oynadığı bu benzetmede göz de burç olarak dşnlmştir:

Girye eylerken sitremde ruħun gösterdi yr
Gün ul' etdi gözüm brcinde aħter vr iken H.,304-G.13/3

4 - Kara biber (flfl)

Zhre yıldızı, bir beyitte, yuvarlaklığı ve renginin karalığı sebebiyle kara bibere ve dolayısıyla da sevgilinin aya benzeyen yüzündeki bene benzetilmektedir:

Snbln gr-yı menşr-ı ceml-i salanat
Flfln ol Zhredr kim mh-ı tbnudadur N., 80-K.XXIV/11

5 - Ski

Zhre, beyitlerde genellikle meclisle ilgili unsurlarla alkalı olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri de aşağıdaki beyitte zikredildiği gibi zhre - ski ilgisidir. Meclislerde içki sunmakla görevli olan güzeller vardır. Zhre de güzelliğin ve kadının sembolü olması itibrıyla böyle bir skiye benzetilmektedir. O, güneş kadehi ile dünya şarabını sunmaktadır:

Nş etmeyem şunarsa inb Zhre-i felek
Dünya şarbını kdeħ-i fitbdan H., 323-G.49/7

IV-6. Utarid (Merkür, Tr)

A - Utarid İle İlgili Gerçek Hussiyetler

İkinci kat felekte yer alan Utarid, seyyreler içinde soğuk ve kuru tabiata sahip olan bir yıldızdır. Erkek olup gündüze nisbet edilmiştir. Vasıfları edeb, anlayışlılık, zekilik, yumuşaklık, merhamet, güzel konuşma, hesap, dikkat, isbet, hüner, sanat, hile ve hıynettir. Pazar gecesi ve arşamba gününe hakim bulunmuştur. Büyüklüğü dünyanın otuzikide biri kadardır¹⁷⁵.

Utarid alaca rengi temsil eden bir yıldızdır. Bu da onun mmtezi yani uyumlu bir yıldız olması sebebiyledir. Zr Utarid'in mzcı kutlu yıldızla bir araya geldiğinde kutlu, kutsuz yıldızla beraber olduğunda ise kutsuz olmaya msiddir. Bu durum renk olarak alacalıklı ifde edilmiştir. Bu itibrıyla Utarid'in güneş ile olan yakınlığı kutludur. Çünkü güneş kutlu bir yıldızdır:

Yanunda şol kişi ki sa'detlere ire
Bezer 'Uşride ki ide Mihr ile kıran H., 409-G.38/5

B - Utarid İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1 - Kâtip (debîr)

İlgili beyitlerin hemen hemen hepsinde Utarid kâtip olarak düşünölmüştür. Bu özelliği ile çeşitli hayâllere ve tasavvurlara ilham kaynağı olmuştur. Utarid yıldızı, güneşin katibi olarak tayin edilmiştir. Bu durum aşağıdaki beyitte açıkça ifade edilmektedir:

Nitekim devr ide sultân-ı encüm burc-ı eflâki
'Utarid ola anuñ kâtib-i erkân-ı divânı N., 143-K.XLVIII/22

Utarid, elindeki kalemin şihâba benzetilmesiyle de kâtip olarak konu edilmiştir:

Kendü 'Utarid-i felege beñzemiş hemân
Destindeki kalem şan olupdur şihâb aña Y., 102-K.24/16

Şâir kendi şiirinin medhinde de Utarid'in kâtipliğini zikretmiştir. Bir beyitte felek Hayâlî'nin şiirini hilâl kulağıyla işidince onu, Utarid kâtibine yazdırmak ister:

Hayâlî nazmını gûş-ı hilâl ile işidüb
Diler 'Utaride yazdurmağa sipihr-i dü-reng H.,24-K.7/21

Bir başka beyitte ise şâirin şiirini duyan Utarid, gökyüzünün şiiri olan pervini ve onun matla'ı olan güneşi beğenmez:

Hayâlî nazmını tâ kim 'Utarid istima' etdi
Begenmez matla'-ı mihr ile gökde nazm-ı pervini H., 409-G.38/5

2 - Ok (tîr)

"Tir" kelimesi, ok manâsının yanısıra doğrudan doğruya Utarid yıldızının ifâdesinde de kullanılmıştır. Bazen tevriyeli olarak kullanılıp oka da benzetilen Utarid'in okla ilgili olarak Kavs (yay) burcunda bulunması da konu edilmiştir. Onun Kavs burcunda bulunması aynı zamanda okun yayda gerilmesine benzetilmiştir. Burada Utarid yıldızının Kavs burcuyla olan kıranının kutlu olduğuna da şerif kelimesiyle işaret edilmek istenmiştir:

Güyâ ki bürc-i Kavse 'Utarid karîn olur
Dest-i şerifün ile irince kemânâ tîr Y., 92-K.21/20

Nite ki bürc-i Kavse gele encüm-i şeref
Nite ki zib ü fer vire heft âsumâna Tîr Y.,93-K.21/31

IV-7. Ay (bedr, dolunay, hilâl, kamer, mâh, meh)

A - Ay İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Birinci kat felekte yer alan ayın tabiatı itidâl üzere soğuk ve rutubetlidir. Vasıfları za'af, acz, hıfz, cehl, hakîrlik, acele, ihbâr, dedikoduculuk, hareket ve ses bulunmuştur. Pazartesi gününe ve cuma gecesine hâkim bulunmuştur¹⁷⁶.

Divân şiirinde en çok kullanılan kozmik unsurlardan birisi olan ay daha çok sevgiliye teşbih edilerek güzelliğin sembolü olmuştur. Bu güzelliği ona Allah vermiştir:

Bu **güzellik** ki 'atâ eylemiş Allâh saña
Germ olursa n'ola mihr-i felek ey mâh saña H., 106- G.20/1.

Bütün varlık âlemi olduğu gibi güneş ve ay da Allah'ın kudretinin bir mahsûlüdür. Eğer onlara ibret gözüyle bakılacak olursa Hak Teâlâ'nın kudretini anlamak, onu idrâk etmek zor değildir. Ay ile güneş birer delildir:

Hak Ta'âlâ kudretin hâl eyle ihmâl eyleme
Âfitâb-ı 'âlem-ârâya nazar kıl mâha bak Y., 409-G.202/4

Ay, ancak güneş battıktan sonra yâni gece olunca ortaya çıkar. Onun bu özelliği beyitlerde çeşitli hayâllerle konu edilmiştir. Meselâ ay, sevgiliyi temsil eder. Dolayısıyla onun gece dışarıya çıkması mahzurlu olduğu için "çihma yarum giceler" ifâdesi kullanılarak, gece dışarıya çıktığı belirtilmektedir. Burada "yârum" kelimesinde tevriye yapılarak hem sevgili hem de gece yarısı kastedilmiştir:

Çihma yârum giceler agyâr ta'nından şahın
Sen meh-i evc-i melâtsen bu nokşândur saña F., 145-G. XXI/5

Bir başka beyitte ise aya benzetilen sevgilinin rakip ile akşamlaması konu edilmektedir. Akşamlamak, geceyi bir başka yerde uyanık bir şekilde geçirmektir. Ayın akşamlaması ise gece görünmesidir:

O meh rakîb ile aḥşamladı dün ey Yaḥyâ
Nücûm gibi gözüm ağlamakdan oldu beyaz Y., 404- G. 195/5

Âşık ise aya benzeyen sevgilisinin gece dışarıya çıktığını duyunca ağlamaktan göz yaşı yıldızlarından, kehkeşanı meydana getirip sevdiğinin ayağına yol eylemiştir. Burada da ayın gece görüldüğü anlatılmak istenmiştir:

Yolnu necm-i sirişkümle kehkeşân itdüm
O mâh-pâre işitdüm gice yabana çıkar N., 299- G.117/2

Ay, özellikle dolunay zamanında ışıklı, nûrlu olması sebebiyle etrafı aydınlatır. Hatta ışığının bazı evlerin içine kadar girdiği vâkidir. Bu durum beyitlerde bazen cimri, alçak, basiret sahibi olmayan kişilerin yâni rakiplerin evine girdiği halde, basiret ehli olan âşığın hânesini aydınlatmamasından şikâyet edilerek konu edilmiştir:

Her nazarsuz nâ-kesûn ey meh gezersin hânesin
Rûşen itmezsın başiret ehlinûn kâşânesin N., 428-G. 331/1

Bazen de âşığın, onun gam-hânesini aydınlatmasını dilediği konu edilmiştir. Gam kelimesi karanlığı da ifâde eder. Âşığın karanlık olan evinin ayın gelmesiyle aydınlanması, vuslata kavuşup gam ve kederinin yok olmasını ifâde eder:

Gam-hânemi münevver ider mi gelüp o mâh
Bir gün toğar mı necm-i sa'âdet didükleri N., 546-G. 539/4

Gecenin olması, güneşin batışıyla ilgilidir. Ancak güneş battıktan sonra her taraf kararır ve ay ile yıldızlar görünür. Bir çok beyitte buna işaret edilmektedir. Ayın doğuşuyla birlikte güneşin batması, "güneşin ölmesi"

şeklinde ifâde edilmektedir. Şâir aya hitâb ederek, "Ey meh! Nasıl ki güneş yüzünü gösterince yıldızlar ölüyorsa, sen de yanağını göster ki gökyüzünde güneş ölsün" demektedir. Bu, güneş batınca ayın doğmasının edebî bir ifâdesidir:

°Arz-ı ruhsâr it bugün ey meh kim ölsün gökde gün
Eyle kim encüm ölür gün °arz-ı ruhsâr eylegeç F., 175-G.LI/5

Ayın gerçek rengi siyaha yakın lâciverttir. Mâdenî bir ayna gibi karanlık ve kesif olup, parlak ve yuvarlak bir top şeklindedir. Kendi başına bir kıymeti olmadığı gibi güneşten aldığı ışığı yansıtmasıyla bir değer kazanır. Bâkî bir beyitinde ayın gerçek yüzünün kara olduğuna işâretle "kim o güzellik güneşine ay yüzlü derse, bu cihanda yüzü ay gibi dâima karanlık olsun" demektedir:

Ol âfitâb-ı talfâta kim dirse mâh-rû
Olsun cihânda meh gibi dâim siyâh rû B., 442-G.546/1

Nev'i ise ayı, güneşin ekmek hakkının siyah yüzlü eylediğini zikretmektedir:

Olup hüsne gürre gün yüzine öykünür yârûn
Siyeh- rûy eyleyen hep mâhı mihrûn hakk-ı nânıdur
N.,293-G.106/3.

Ayın, nâfe gibi kara gönüllü olduğunu söyleyen Yahyâ Beğ de ayın aslında kara olduğunu belirterek, halk arasında tasvip edilmeyen ve kötü olarak bilinen kişiler için kullanılan, "gönlünün (içinin) karası, yüzüne vurmuş" ifâdesini de hatırlatmaktadır. Aynı zamanda misk'in renginin de kara olduğuna ve Çin ve Hatâ ülkelerinde bulunduğu işâret etmektedir. Bu beyitte ayrıca şu husûsu düşünmek de mümkündür: Nasıl ki gülen bir yüz karşısındaki insanın içini aydınlatıp, ferahlık veriyorsa, kaşları çatılmış asık bir yüz de o derece gönül karartır. Beyitteki "kaşları çin etmek" ifâdesiyle "kara gönül" arasında böyle bir ilgi kurmak da mümkündür:

Nâfe gibi kara gönüllüsün ey bedr-i tamam
Ne haña itdüm ola kaşlarını çin idesin Y., 480-G.319/2

Ayın ışığını güneşten alması da bir çok beyitte çeşitli tasavvurlarla konu edilmiştir. Bu durum, aşağıdaki beyitte ayın ışığını güneşten alması ile aşığın gözünün nûrunu sevgilinin yüzünden alması arasında benzerlik kurularak işlenmiştir. Burada kadehe benzetilen göz ile hilâl, sevgilinin yüzü ile de güneş arasında münâsebet kurulmuştur:

Meh-i nev gibi nûrın andan alur sâgar-ı çeşmüm
Bugün şehr-i cemâl içinde bir hürşid-i rahşândur Y.,341-G.96/2

Bu durum bir çok beyitte değişik bir şekilde de ele alınmaktadır. Bu da "gün yüzlü mâh" ifâdesiyle orijinallik kazanmaktadır. Ayın gün yüzlü olması, yüzünde yansıyan ışığın, aslında kendi ışığı olmayıp güneşin ziyâsı olmasındandır. O olmadığı takdirde, ayı görmek ve onun varlığından söz etmek mümkün olmayacaktır. Görünen unsur ışık ve parlaklıktır. Ay olarak görülen parlak nûr ise bir manâda güneşin oradaki zuhûrudur. Yâni diğer bir manâda güneşin kendisidir. Bu itibarla ay güneş yüzlüdür. Güneş ışığı, ayın yüzündeki bir nev'i maske gibidir:

°Aleme veren ziyâ gün yüzlü mâhumdur benüm
Bendesiyem ben anuñ ol pâdişâhumdur benüm H., 296-G.54/1

Ayın en mühim özelliklerinden birisi birinci kat felekte ve dolayısıyla da gökyüzünde bulunmasıdır. Ayın gökyüzüne çıkışı, sevgilinin semtinin gökyüzünde düşünülmesine isnâd edilmiştir. Ay ve güneş onun eşliğine yüz sürmek için gökyüzüne çıkmışlardır. Bir diğer yönden ise sevgilinin eşliğine yüz sürdükleri için mertebeleri yükseltilerek ay ve güneş gökyüzüne çıkarılmışlardır:

Âsitân-ı yâre yüz sürdükleriçün Nev'iyâ
Mihir ile meh gökler üstinde çıkup yir itdiler N.,286-G. 93/5

Birinci kat felekte bulunması ise aynı zamanda Kurban bayramına işâret edilerek belirtilmiştir:

Biñ cân ile oldı Hamel ve Şevr aña kurbân
Evvelki göki kıldı Kamer gibi çü me'vâ Y., 18-K.1 /18

Ay, gece vaktinde herkesin uykuda olduğu sıralarda gökyüzünde olduğu için uyanıklığı, yâni uykusuzluğu ifade eder. Bu itibarla ay ile bi-dâr kelimesi birlikte kullanılmıştır. Ayın uykusuzluğu, fazilet güneşinin nûrundan ışık alıp kendini tamamlayabilmek için gece sabaha kadar uykusuz kalması hayâliyle konu edilmiştir:

Nûr-ı hûrşid-i faziletten irüp kesb-i kemâl
Giceler mâh-şifat şubha dek olduñ bîdâr N., 77-K.XXIII/ 18

Ay ve güneş Allah'ın kudretinin birer delili olarak ifade edildiğinde ay küçük bir delil, güneş ise büyük delildir. Dolayısıyla burada aynı zamanda, büyüklük bakımından ay ile güneş arasında mukâyese de söz konusudur. Nitekim eski astronomi bilgisine göre güneş, dünyanın yaklaşık olarak bir milyon üçyüzbin katı büyüklükte ¹⁷⁸ olduğu halde ay, dünyanın yaklaşık ellide biri kadardır ¹⁷⁹. Buradan da anlaşıldığına göre ay, güneşten çok daha küçük bir gezegendir. Bu itibarla küçük bir delil olarak gösterilmiştir:

Meh ü mihr şugrâ vü kübrâ-yı hüccet
Yeter lâzım ise kıyâs u delâ'il N., 160- K.LVII/7

Bugün astronomların kolaylıkla gidebildiği ay, eskilere göre ulaşamayacak uzaklıkta olan bir cisimdir. Ona kavuşmak mümkün değildir. Bu durum ise edebî olarak beyitlerde, genellikle, âşığın dâima sevgiliden uzakta kalması, ona erişememesi, onunla vuslata erememesi durumuyla ifade edilmektedir:

Nasib olmazsa vuşlat ey sipihr-i 'izzetün mâhı
İrağdan merhabâñ ile kanâ'at eylerüz gâhî N., 210-Msd.X/10

Gece gökyüzüne bakıldığı zaman ilk önce göze çarpan cisim aydır. Diğer yıldızlar onun yanında sönük ve değersiz kalır. Bu da beyitlerde, gökyüzünde yalnız gezmesi, tek olması ve emsâlinin bulunmasıyla ifade edilmektedir:

Dâ'ir oldukça felekler vâr ol
Mişli yok bir meh-i zîbâsın sen N., 432-G. 339 / 4

178 Erzurumlu İbrahim Hakkı. a.g.e. s. 120

179 a.g.e. s.136.

Yüksekte olması itibarıyla ay, genellikle memdûhun övülmesinde, yüceltilmesinde kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de "nerede senin gibi bir şeref evcinin ayı" derken şâirin, övüleni yüceltmekten başka bir maksadı yoktur:

Kanı senûñ gibi bir mâh-ı evc-i 'izz ü şeref
Kanı senûñ gibi bir şâh-ı 'âkıll ü dâna Y., 61-K. 12 /36

Beyitlerde güneş ışığı için "ziyâ" ay ışığı için "nûr" kelimeleri kullanılmaktadır. Bunun aksine rastlansa da genellikle bu şekilde ifâde edilmektedir. İlgili beyitte de ay ile dünyâ isteklerinden vazgeçip kendini ibâdete vermiş bir kişi arasında benzerlik kurularak, baştan ayağa nûr olduğu zikredilmektedir:

Zühd ü şalâh ile teni olmuşdı cümle cân
Başdan ayağa nûr idi ol mâh-ı âsmân N., 188-Tk. IV/51

Ay, şafak vakti yeni doğduğu sırada ufuklara yakındır. Daha sonra ilerleyerek yükselir. Onun ufuklara yakın olduğu zaman, alçakta bulunduğu ifâde edilir. Bu durum da daha çok hilâl halindeyken vukû bulur. Dolunay iken genellikle gökyüzünün tam ortasında yâni en yüksek tepesindedir. Tekrar hilâle dönerken yine ufuklara yaklaşır. Şâir, iki bûklüm olan bedenini hilâle benzeterek onun gibi alçaldığını yâni toprağa yakınlaştığını belirtmektedir. Yere eğilen insanın da boyu alçalır. Burada ayrıca rûzgârdan eğilen fidanın da yere yaklaşması, alçalması söz konusudur:

Rûzgâr ile dü-tâ oldı nihâl-i bedenüm
Âhîr-i mâh gibi gâyet ile alçaldım Y., 452-G. 273/4

Hilâl'in bu şekilde alçakta olması ayrıca tevâzüyu da temsil etmektedir. Bu da "gönül alçaklığı" ile ifâde edilmektedir. Beyitte ise bu husus aya benzeyen sevgilinin tevâzü gösterip meclise gelmediği, bu sebeple de onun alçak gönüllü bir insan olmadığı belirtilmektedir:

Göñül alçaklığın idüp gelmedi ol meh-likâ
Bezmümüzde dün gece şem^f-i şebistân olmadı Y., 561-G. 459 /6

Bir başka beyitte ise memdûh tevâzüda hilâle benzetilmektedir:

Tevâzü^fda müşâbihdür hilâle
N'ola günden güne irse kemâle Y., 239- Ş.1 /167

Ay, ayın ilk günlerinde hilâl şeklindedir. Nev'i bir beyitinde ayın bu durumuna doğrudan doğruya işâret ederek, onu dal harfine benzetmektedir. Aynı zamanda onun bu hâlinin, feleğin eğri gidişine bir delil olduğunu da belirterek "dâl" kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır:

Mâh-ı felek ki ay başı gelse hilâl olur
Devr-i zamâne kejlğine ya^fni dâl olur N., 271-G.69 / 1

Ayın ilk gününde hilâl görülemeyecek kadar incedir. Halk arasında sıkça kullanılan "görür gibi olmak" veya "hayâl meyâl görmek" tâbirleri hilâl'in o zamanki görünüşünü en iyi şekilde belirten ifâdelerdir. Nev'i bir beyitinde insanların, hilâli göremediğini, ancak bir iki gün sonra görülebildiğini belirtirken,

Hilâli gerçi ki evvel nazâr kişi göremez
Bir iki günden olur lîk şem^f-i cem^f-ârâ N., 11-K.I / 33

diğer bir beyitinde ise hilâli gamdan hayâl ettiğini söylemektedir. Gam kelimesinin keder, tasa gibi manâları yanında " karanlık" manâsı da vardır. Dolayısıyla hilâli karanlıktan hayâl etmek söz konusudur. Hayâl kelimesinin de, hilâlin görülemeyecek kadar ince olmasıyla alâkası vardır. Bu itibarla hilâlin ilk günkü durumu bu şekilde ifade edilmiştir:

Eyleyen Nev'i gibi mâh-ı nevi gamdan hayâl
Fürkat-i mihr-i ruhuñ reşk-i hilâlündür senûñ N., 375-G.243/5

Daha sonra hilâl, gün geçtikçe yavaş yavaş ışığı artarak kemâle ermekte ve dolunay şekline gelmektedir. Ayın bu durumunu Bâkî, güzellik burcunda bulunan ve aya benzetilen hilâl kaşlı sevgilinin güzelliğinin günden güne artmasıyla ifade etmektedir. Burada aynı zamanda sevgilinin güzelliği bir çerağa benzetilerek, günden güne onun ışığının artması da belirtilmektedir:

Güzellik burcına bir mâh-ı nevdür ol hilâl- ebrû
Çerâğ-ı hüsnine günden güne durmaz ziyâ artar B.336-G.391/5

Ayın ondördüncü gününde ay, dolunay şeklindedir. Bu hâli ayın en güzel, en parlak ve en nurlu zamânıdır. Bu sebeple güzelliği temsil etmektedir. Halk arasında da çok güzel olan bir kız için "ayın ondördü gibi" ifâdesinin kullanılması bu itibarlardır. Beyitlerde "ayın öndürdü", "mâh-ı çâr-deh" ve "mâh-ı dü-hefte" terkipleri ile ifade edilmektedir. Bunlar genellikle sevgilinin güzelliği için kullanılmaktadır. Âşık ayın ondördü gibi olan sevgilinin başka yerde akşamladığını öğrenince, yattığı yatak ile yastık deve dikenini gibi onu rahatsız etmekte ve ızdırap çekmektedir:

Gayrı yirde ayuñ on dördü gibi aḥşamlama
Pister ü bâlinümi hâr-ı muğaylân eyleme Y., 534-G.414 /3

Dolunaydan sonraki zamanda ise ay, tekrar yavaş yavaş incelererek ayın son günlerinde hilâl hâlini alır. Bu durum ise beyitlerde genellikle âşığın aşkından dolayı hastalanması ve zayıflayarak sararıp solmasıyla izâh edilir. Ayrıca tâkati kalmayan kişinin elinin titremesi de söz konusu edilmiştir:

Şararup ḥavf-ı zevâl ile hilâle döndüñ
Dâyimâ pençe-i ḥurşîd gibi ditrer elüñ Y., 421-G.221 / 3

Ay ile ilgili olarak konu edilen hususlardan biri de üzerindeki kara lekelerdir. Eski astronomi bilgisine göre bu lekeler şu şekilde izâh edilmektedir: "Ayın parlak küresi, ayna gibi yer küresinden karşısına gelen deniz ve karaların, ada ve sahillerin, gemi ve dalgaların, dağ ve ovaların, köy ve şehirlerin bütün şekilleri, renkleri, şahısları ve halleri ile bize aks ettirmektedir. Rasad yapanlar ay aynasında yeryüzünü tamamen seyr ederler. Fakat o parlak ayna, bizden çok uzakta olduğundan dolayı eşyanın şekilleri birbirinden ayrılmayıp onun yüzü bu akisler ile bulanık bulanık görülür. Ona kelef-i Kamer (ay üzerindeki lekeler) derler."¹⁸⁰ . Bu şekilde izah edilen bu kara lekeler, edebi olarak ise çeşitli teşbihlerle ele alınmıştır. Bir beyitte sevgilinin yüzündeki bene benzetilmektedir:

Yerde gökde yılduzum yok şanmañuz kim ol mehûñ
Yüzde ḥâlî kevkeb-i baht-ı siyâhumdur benüm H., 294-G.49/4

Bir başka beyitte ise zülfün sevgilinin yüzünde meydana getirdiği kara berelere benzetilmektedir:

Zülfünün turrâları mâha urub **ğara bere**
Zer külâh eyledi hõrşîdi o fettân kâkûl H.,265-G.13/4 (Dn.)

Gökyüzünün bulutlarla kaplı olduğu zamanlarda ayı görmek mümkün olmaz. Bu durum ise aşığın âh dumanın gökyüzünü kaplaması ve ay gibi olan sevgilinin yüzüne perde (peçe) çekmesi şeklinde ifâde edilmektedir:

Gözden şakınur hâk-i derin beñzer o **mâhın**
Âhum düttünü perde çeker yılduzum üzre B., 174-G. 145 / 4

Mi'râc gecesi ay, Hz. Peygamber (S.A.V)'in huzuruna gelip bütün iyi hasletleri elde etmiştir. Hz. Peygamber Mi'râc gecesinde sırayla bütün felekleri geçmiş ve Arş'a kadar gitmiştir Her felekte bulunan seyyâre ondan bir takım özellikler kesbetmiştir. Ay da yeryüzüne ve onun üzerindeki insanlara ve diğer canlılara yaptığı müsbet tesirleri Mi'râc gecesinde kazanmıştır¹⁸¹. Fuzûlî de bir beyitinde buna işaret etmiştir:

Yetüb huzûruña Mi'râc vakti kılmuşlar
Ğamer huşûl-i me'âşir Süheyl kesb-i havâş F.261-G.CXXXVII/2

Telâkkilere göre ayın, yeryüzüne ve yeryüzündeki canlılara tesiri olduğuna inanılırdı. Güneş harareti ile tesir ettiği gibi, ayın tesiri de rutubeti itibarıyla. "İlk dördün" denilen ayın ilk yarısındaki yâni yeni aydan dolunaya kadar olan zamandaki tesiri müsbet, son yarısındaki tesiri ise menfidir. İlk yarısında sıcaklık ve rutubet çok olduğundan damarlar kan ile dolup insan ve hayvan bedenleri kuvvet bulur. Aya karşı çok oturulup uyunursa tembellik, baş ağrısı ve nezle hâsıl olur. Balıklar semiz ve yağlı olup su yüzüne çıkarlar. Denizler kabarır. Haşerat yeryüzüne çıkıp çoğalır. Yırtıcı hayvanlar daha çok hırslı olurlar. Meyveler, çiçekler, otlar büyüyüp gelişir. Bu zamanda dikilen ağaçlar çabuk büyür ve çok gelişir. Kamış, keten gibi kuru bitkiler üzerine ay ışığı düşünce çürüyüp parçalanır. Mehtabda hayvan eti kalsa az zamanda tadı ve kokusu değişir. "Son dördün" veya "ayın eskisi" de denilen ayın ikinci yarısında yâni dolunaydan hilâle geçiş zamanında bütün bunların tam tersi olur¹⁸².

Manzumelerde ayın bu özelliklerinden bazılarına temas edilen beyitlere de rastlanmaktadır. Meselâ aşağıdaki beyitte mehtaba karşı yatılırsa tembellik ve hastalık hâsıl olacağına işaret edilmiştir. Yüzün mehtaba benzetilmesiyle göz, mehtaba karşı yatan bir insan olarak düşünölmüş ve onun "bimâr" yâni hasta olmasından bahs edilmiştir. Gözün hasta olması nezleyle ilgilidir:

Zülf ü ruhsâruñ yanında çeşm-i mahmûruñ senüñ
Ğiceler mehtâba karşı yatmadan bimâr olur N., 296-G.III/3.

Ayrıca ayın tesiriyle denizlerde med ve cezir hâdisesinin meydana geldiğine de inanılır. Ay, deniz ufkundan doğduğu zaman deniz suyu, onun çekim kuvvetiyle med olup kabarır ve sahile yayılır. Ay, o yerin meridyeni üzerine gelinceye kadar med devam eder. Meridyeni geçip inmeye başlayınca sular yavaş

¹⁸¹ Ali Nihad Tarlan, a.g.e., C.II, s.81-82

¹⁸² Yazıcızâde Ahmed Bîcân, a.g.e., yk. 20a.

yavaş çekilir. Buna da cezir denir. Ay ufuktan batınca cezir de tamamlanmış olur¹⁸³.

Aşağıdaki beyiti, doğrudan doğruya ayın tesiri belirtilmese de "medd ü cezr" hâdisesine misal olması itibarıyla almayı uygun gördük:

Medd ü cezr-i ni'met-i bād-ı hevâ-yı mülk ü câh
Kâse-i deryûze-i deryâ-yı ihsânuñdadur N., 81-K.XXIV / 18

Ayın, delilerin üzerinde de tesiri olduğuna inanılır. Buna göre ay başlarında delilik, kriz hâline gelir ve aşırı hareketler zuhûr eder. Deliler bu zamanda daha saldırgan hâle gelirler. Hatta delilerin kendi kendilerine aya karşı konuştukları söylenir. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret vardır:

Şâm-ı hasretde yüzün görsem zebânım lâl olur
Gerçi kim dîvâneler eyler tekellüm ay ile H., 354-G. 24/2

Beyitlerde ay ile ilgili olarak konu edilen diğer bir husus da hırsızın ay ışığını sevmediğidir. Hırsız bir şey çalacağı zaman etraftakilerin kendisini görüp yakalamalarından korktuğu için geceyi ve karanlığı tercih eder. Ancak dolunaylı gecelerde ay etrafı aydınlatığı için hırsız bundan huzursuz olur. Bu sebeple de ay ışığını istemez. Aşağıdaki beyitte padişahın dolunaya, din düşmanının hırsıza benzetilmesiyle hırsız-ay ışığı münâsebetine işaret edilmiştir:

N'ola senden kaçarsa düşmen-i dîn
İstemez düzd mâh-ı tâbâm H., 50-K.16/23

Çocuklar, ay ile yarış yapmayı oyun haline getirmişlerdir. Hızla koşarak onu geçmeye çalışırlar. Aşağıdaki beyitte de âşıkların gönüllerinin aya benzetilen sevgili ile berâber gitmesini çocukların ayla berâber koşmalarına, onunla yarışmalarına teşbih edilmektedir:

Diller revâne oldılar ol meh-likâyile
Etfâl-i şehîr şanki segirdirler âyile B., 160-G.124/1

Ay, devrini yirmisekiz günde tamamlar. Kendi feleğinde Koç burcunda iken güneş ile bir araya geldiğinde (yeni ay safhası), her gece bir yıldız ile aynı hizâya gelir. Bu yıldızların her biri, ay için bir menzil kabul edilmiştir. Ay, hızlı hareket etmesi itibarıyla oniki burcu yirmisekiz günde dolandığı için 28 menzili var denir. Kur'ân-ı Kerim'de de "ay için de bir takım menziller tayin ettik" buyurulmuştur¹⁸⁴. Buna göre, aşağıdaki beyitte sevgilisini aya benzeten âşık, bir gece onu göremeyince, ertesi gün ona, dün gece hangi menzilde olduğunu sorarak, ayın menzilleri olduğuna işaret etmektedir:

Nice menzilde idûñ dün gece bilsen ey mâh
Seni arardı aşğa yukaru eşk ile âh Y., 507-G. 366/1

Ay için takdir edilen menziller sırayla şunlardır: Şerâteyn, Buteyn, Süreyyâ, Deberân, Hek'a, Hen'a, Zirâ', Nesre, Tarfe, Cebhe, Zebre, Sarfe, 'Avvâ, Simâk, Gafre, Zebâna, İklil, Kalb, Sevle, Ne'âyim, Belde, Zâbih, Bel', Su'üd, Ehbiye, Mukaddem, Mu'ahhar, Reşâ¹⁸⁵.

¹⁸³ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e. s. 136

¹⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim, "Yâsin sûresi", 39. âyet.

¹⁸⁵ Zeyc-i Uluğ Bey, Süleymaniye Kütp. Bağdatlı Vehbi Efendi Bl. nr. 900.,

Aşağıdaki beyitte mâh, menzil ve Süreyyâ kelimelerinin birlikte kullanılması, doğrudan doğruya ifâde edilmese dahi Süreyyânın, ayın menzillerinden biri olduğunu hatırlatır:

Ermesün **menzil-i** maksûda **Hayâli ey mâh**
Kebkebûn nakşını görmezse **Şüreyyâ** yerine H., 372-G.57/7

Ayın burçlarla ve bilhassa bunlardan Akrep burcuyla olan münâsebeti dikkati çekmektedir. Ayın akrep burcunda bulunması kutsuz bir kırandır. Bu kıran vukû bulduğunda fitne, savaş, yağmurlar artar; beylerde ve yolcularda sıkıntı ve üzüntü çoğalır, yalan haberler yayılır v.s.¹⁸⁶. Halk arasında ay, Akrep burcunda iken tehlikelerle karşılaşılacağı, yolcularda sıkıntı meydana geleceği, bu sebeple yola çıkılmaması gerektiği inancı yaygındır. Böyle zamanda işi-gücü, her şeyi bir tarafa bırakıp, inzivâyâ çekilmek ve ibâdetle vakit geçirmek daha hayırlıdır. Böylelikle tehlikelerden uzak kalınacağı inancı vardır. Aşağıdaki beyitte de ayın Akrep burcuyla olan kıranının tehlikeli olduğuna doğrudan doğruya işâret edilmiştir:

'**Akreb meh-i** münire vatandır didüm didi
Vehm eyle kim **hatarlu** kırânundurur senûn F., 445-Msd. 6 /3

Eskilere göre yedi yıldızın her birinin biner yıl tam devri vardır. Diğer bir rivâyete göre de bu devirlerin her biri yedi bin, hepsinin devri kırkdokuz bin yıldır. Bu devirler tamamlanınca kıyamet kopacaktır. Zuhâl devri, Hz. Âdem Peygamber'in devridir. Zaten Zuhâl kelimesi ebced hesabınca "Âdem" kelimesinin tutarı olan 45 sayısına denktir. Bu yedi yıldızın altı tanesinin devirleri geçmiştir. İçinde bulunduğumuz devir, kamer devridir ve sonuncusudur. Hz. Muhammed (S.A.V) de bu devirde zuhûr etmiştir. Hz. Peygamber, kıyâmete yakın bir çok fitneler, imtihanlar olacağını bilhassa Deccâl denen tek gözlü ve Tanrılık davasına kalkışan birisinin zuhûr edeceğini haber vermiştir. Bu bakımdan kamer devri, fitne devridir¹⁸⁷.

Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin fitneye benzetilmesiyle güzelliğinin sona ermesi, devr-i kamerde fitnenin çıkmasını ifâde etmektedir:

Hüsn âhır oldu gird-i hadinde belürdi haç
Devr-i kamerde fitne-i âhır zâmânı gör N., 268-G. 64 /3

Halk kültürümüzde hilâlin mühim bir yeri vardır. Gerek Ramazan ayı ve gerekse bu ayın sonundaki Ramazan bayramı, hilâlin görülmesiyle başlar. Ramazan ayının başı, daha evvel takvim ile tesbit edilmiş değildir. Ramazanın ilânı ayrı bir merâsime tâbidir. Ay, en az iki kişinin şahitliğinde görüldükten sonra Ramazan ilân edilir¹⁸⁸. Ramazan ayının başlangıcında görülen hilâl beyitlerde "mâh-ı ramazan", "mâh-ı rûze", "mâh-ı sıyam" terkipleriyle ifâde edilmektedir. Beyitte ise mübârek ayın (Ramazan) hilâlinin görülmesi için, cihanı gören, basiret ehli kişilerin onu gözlediği, beklediği belirtilmektedir:

O zu - fûnûn-ı cihân- dîde muntazır oldu
Hilâl-i mâh-ı mübârek görünmek için o dem Y., 156- Msmt. 6-V/6

186 Âmil Çelebioğlu- "Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerinde Bazı Düşünceler". *Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies VII-VIII*, İst. 1988,s. 199-210

187 Abdülbâki Gölpınarlı, *Hâfiz Divânı*, İst. 1985,s. 688.

188 Âgâh Sırrı Levend, a.g.e, s. 269

Ramazan Bayramı da hilâlin görünmesiyle başlar. Ancak hilâl ilk gün çok ince olduğu için hayal-meyâl görülebilir. Bu sebeple bayramın başlaması konusunda tereddütler ortaya çıkar ve bazı anlaşmazlıklara yol açar. Genellikle "hilâl-i 'id " ve "mâh-ı 'id" terkipleriyle kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte, halkın gözüne çok zayıf görünen hilâlin Ramazan bayramı başladığına delil olmak için bu kadar inceldiği ifade edilmektedir:

‘İd-i Ramazân olduğına olmağ için dâl
Lâğar görünür halka hilâl-i meh-i şevvâl

N., 395-G. 277/1

Bir başka beyitte ise içtimâî hayatımızda mühim yeri olan bayramlarda, herkesin yeni elbiseler giydiğine temas edilmiştir. Bilindiği gibi bayram sabahında en yeni elbiseler giyilerek ziyâretçileri karşılamaya ve ziyârete gitmeye hazırlanılır:

Kıldı âfâkı münevver tal‘at-i raşşân-ı ‘id
Halka dibâlar giyürdi mâh-ı nûr-efşân-ı ‘id

B., 147-G. 105 /1

Ay, doğup batması hâliyle fâniliği ifade eder. Yaratılmış olan her canlı, yok olmaya mahkûmdur. Yegâne varlık, bâki olan Allah'tır. Nitekim Hz. İbrahim Halilullah da ayın ve güneşin batmaları vasıtasıyla Hakk'a vâsıl olmuş, muradına ermiştir. Bu durum Kur‘ân-ı Kerim'de meâlen şöyle buyurulmuştur: "Biz İbrahim'e kat'i bilgiye erenlerden olması için göklerin ve yerin büyük mülkünü öylece gösteriyorduk. İşte o, üstünü gece bürüyüp örtünce bir yıldız görmüş, - Bu mu benim Rabb'im? demiş. O sönüp gidince ise şöyle demişti: Ben böyle sönüp batanları Rabb'im olarak sevmem. Sonra ayı doğar halde görünce de: - Bu mu benim Rabb'im? demiş, fakat o da batıp gidince : And olsun demişti, eğer Rabb'im bana hidâyet etmemiş olsa imiş sapanlar gürûhundan olacakmışım. Sonra güneşi doğar vaziyette görünce de: - Bu mu imiş benim Rabb'im? Bu hepsinden de büyük- demiş, batınca da şöyle söylemişti: - Ey kavmim bunların hepsi fânidir. Ben sizin Allah'a eş katageldiğiniz nesnelere kat'iyen uzağım. Şüphesiz ki ben bir muvahhid olarak yüzümü, o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yöneltirim. Ben müşriklerden değilim ¹⁸⁹ .

Bu âyet-i kerîmelerin delâleti ile Hz. İbrahim'i Hakk'a ulaştıran cisimler, ay ve güneştir. Bunun gibi irfan yokuşunun kılavuzu da ay gibi güzel olan sâki, yâni mecâzi güzel ve güneş gibi parlak olan şarap yâni aşktır:

Reh rev-i ‘irfâna besdür sâgar ü sâki delîl
Kim meh ü hürşidden tapmış temennâsın Halîl

F.,301-G.CLXXVII/1

Hayâlî Beğ de bir beyitinde bu hususu, aydan yüz çevirip güneşi secdegâh kılmakla ifade etmiştir:

Yüz çevirmiş mâhdan hürşidi kılmış secdegâh
Hâller ey dil ruḥ-ı dilberde pervin kendüdür

H.,183-G.122/3.

Ay, bir çok beyitte Hz. Peygamber'in "şakku'l - kamer" mucizesi ile de konu edilmiştir. Hz. Peygamber, bir mucizesinde ayı, işaret parmağıyla ikiye bölmüştür. Hatta ayın iki parçası arasından Hira dağına görüldüğü rivâyet olunmuştur¹⁹⁰ . beyitlerde çeşitli tasavvurlarla konu edilen bu mucizeye,

¹⁸⁹ Kur‘ân-ı Kerim, "En'am sûresi", 75- 79 âyetler. Ayrıca bkz:

Fuzûlî Divânı Şerhi, Ank. 1985, c.II.s.211

: Ali Nihad Tarlan,

¹⁹⁰ Mehmet Şakir Çörüş, a.g.e. s. 217- 219

aşağıdaki beyitte, sevgilinin yüzünün aya, burnunun da parmağa benzetilmesiyle işaret olunmuştur:

Şırrı-ı engüşt-i Nebî var meger ol binide
K'itdi yüzünde 'ıyân mu'ciz-i şakku'l- kameri N., 551-G.548/3.

Bir başka beyitte ise Hz. Peygamber'in parmağı kaleme, gökyüzü sayfaya benzetilerek ikiye bölünen ay da felek sayfasına yazılan iki râ harfi olarak düşünülmüştür:

Destüne kalem almamış idün ne 'acebdür
Engüşt ile levh-i felegè yazduñ iki râ Y., 20- K. 1 / 43.

Ayrıca ay, "mâhtan mâhiye dek" deyiimi ile de konu edilmiştir. Bu ise bir mesâfenin ifâdesinde kullanılmıştır. Bu ifâdeyle sevgilinin saçının uzunluğu anlatılmak istenmiştir:

Mâhdan mâhiye dek şaldı cefâ kullâbın
Kışsa-i guşsa-i zülfün ne dıraz eyleyelüm B., 266-G. 286 /4.

Ay ile güneşin kıranı da bir kaç beyitte ele alınmıştır. Bu kıran kutludur. Ay ile güneşin burc-ı şerefde kıran etmesi evlenmek olarak vasıflandırılmıştır:

Tutalum burc-ı şerefde mihr ü mâh eyler kıran
Hiç nokşân olmaz evlenmek meh-i tâbânuma Y., 535-G.415/2.

Bir başka beyitte ise ay ile güneşin kıranı, birbirine girmeleri şeklinde ifade edilmiştir:

Biri birine girmiş idi mâh ü âfitâb
Hengâm-ı şâm düşmese araya kâkülün H., 249-G. 24 /3.

Ay kelimesi, bir çok beyitte tevriyeli olarak hem zaman manâsında hem de gezegen olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte hafta ve yıl kelimelerinin kullanılmasıyla beraber ayın da zaman manâsında olduğu ve aynı zamanda "ay olur" ifâdesiyle de güneşe benzeyen sevgilinin yüzünün de ay gibi olduğu ifade edilmek istenmiştir:

Haftalarla gülmeyüb yıllarla ağlarsam n'ola
Ay olur göstermez ol mihr-i cihân-ârâ yüzün H.,326- G. 55/2.

B- Ay İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Ay, gökyüzünde olmasına, şeklinde meydana gelen değişikliklere, parlaklığına, hareketine, rengine ve insanlar üzerindeki tesirlerine göre çeşitli benzetmelere tâbi tutulmuştur.

1-Âb-ı Hayât (Çeşme-i Hayvân)

Hilâl, şekil, renk ve parlaklık itibarıyla âb-ı hayata benzetilmiştir. Ayn (göz) kelimesinin suyun çıktığı yer demek olan "göze" manâsı da vardır. Bu itibarla 'ayn-ı hilâl ifâdesi kullanılmıştır. Hilâl ile âb-ı hayat arasındaki ilgi, karanlık sebebiyle de kurulmuştur. Zirâ âb-ı hayat, karanlıklar ülkesinde gizli olan bir sudur. Hilâl de gece görüldüğü için karanlıklar ülkesi olan gökyüzünde bulunur. Buradan hareketle hilâl, âb-ı hayat olarak düşünülmüştür. Âb-ı hayat için çeşme kelimesinin kullanılması da suyun aktığı veya çıktığı yer olması yüzündendir:

Ḳâf-1 ger dũnda 'ayân aldı o dem 'ayn-1 hilâl
Zulûmât içre olan Çeşme-1 Hıyván-şekil

H., 27-K. 8/3.

2-Ağız

Hilâlin ağıza benzetilmesi şekil bakımındandır. Eğer şafaktaki hâli de düşünülecek olursa, renk bakımından da benzerlik kurulabilir. Aşağıdaki beyitte hilâl, ağız eğmek tâbiri ile konu edilmiştir. Ağız eğmek, karşısındaki insanı sinirlendirmek, kızdırmak, ona hakâret etmek için yapılan bir harekettir. Ayrıca "yalvarırcasına istemek, yüz suyu dökmek" manâsında deyim olarak da kullanılmaktadır¹⁹¹. Beyitte hilâlin aynı zamanda kul olarak düşünülmesiyle de ağız eğmek ifâdesinin deyim olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Zirâ yüz suyu dökmek, yalvarmak ancak birine kul-köle olmuş bir kişinin yapabileceği hareketlerdir. Hilâl de semti göklere yüceltilen sevgilinin kulu olmakla bu tür bir davranış içinde bulunmaktadır:

Ḳuluñdurur hele eksük gedik nazar eyle
İrakdan ağız eger mâh-ı nev felekde saña

N., 10- K. I /20.

Ayrıca "hayretten ağzın açık kalması" deymiyle de ağız - hilâl benzerliğine temas edilmiştir. Zirâ beyitte göre felek, memdûhun meclisindeki nimetlerin bolluğunu görünce hayretten ağzı (hilâl) açık kalmıştır:

Hilâl şanma görinen felekler ağzın açub
O bezm ni'metinün olmuş idi hayrânı

Y., 48-K. 9/9.

3-Akçe

Ay- akçe benzerliğinde ayın dolunay şekli ile renginin rolü vardır. Bilindiği gibi akçe, eskiden kullanılan gümüş paraya verilen isimdir. Beyitlerde ay akçası olarak geçmektedir. Ay akçasının tükenmesi, paranın harcanıp bitmesiyle ilgili olarak ayın da dolunaydan hilâl hâline dönmesinin ifâdesidir:

Ay akçası gibi dükenüp olmada nâkış
Günden güne bozulmada mebnâ-yı vazıfe

N.,131-K.XLIII/8.

4- 'Alem (mehçe)

Minâre, sancak ve bayrakların tepesindeki hilâle alem veya mehçe denir. Gökteki hilâl de çeşitli tasavvurlarla alem olarak düşünölmüştür. Bir şehrin hâkimiyeti, yâni hangi milletin hükmü altında olduğu, şehri kuşatan kalenin burçlarına dikilen bayraktan anlaşılırdı. Zirâ eskiden bir ülke veya şehir fethedildiği zaman ilk önce kale burçlarına bayrak dikilirdi. Aşağıdaki beyitte bu duruma da işâret edilerek âşığın "burc-ı eflâk" üzerine âh bayrağını diktiği zikredilmektedir. Hilâl bu bayrağın 'alemi, şafak da pervâzı olarak tasavvur edilmektedir:

Mâh-ı nevdür ser-'alem pervâzıdur anuñ şafak
Bir livâ-yı âh dikdüm bürc-i eflâk üstine

H. 347-G. 9/3.

Yine aynı tasavvurla bir başka beyitte ise hilâl, renk ve parlaklık itibarıyla altından yapılmış bir 'alem olarak düşünölmüştür. Burada şâir gökyüzü ülkesinin beyliğinin kendisine verildiğini söylemektedir.

¹⁹¹ Ömer Asım Aksoy. a.g.e, s.440

Mâh-ı nev altun 'alem pervâzıdır gülgün şafak
Âsumân ikliminün verildiği baña begliği H., 401-G. 22/2

Memdûhun yüceltildiği bir beyitte hilâl, övülenin izzet bayrağının 'alemi, güneş de tuğu olarak tasvir edilmiştir. Gökyüzü de onun izzet bayrağının dalgalandığı yerdır:

Oldı hilâl ser-i 'alemi tûgi mihr-i çarh
 Seyr-i livâ-yı 'izzetüne 'arş müntehâ N., 189-Tk. IV/71

5-Alev (şu'le)

Ayın alev olarak düşünülmesi rengi, parlaklığı ve şekli bakımındandır. Ay, âşığın gönlündeki yaradan çıkan bir alevdir. Bu beyitte ayrıca yıldızlar da aşk âsumânına çıkan âhın kıvılcımlardır:

Âsmân-ı mihrüne âhum şirâıdır nücûm
 Şu'le-i dâğ-ı derûnum mâh-ı tâbân eyledün B., 294-G. 331/2.

Şafak vakti doğan hilâl ise şekil bakımından bir aleve benzetilmiştir. Ayrıca renginin kırmızılığının da bu benzetmede rolü vardır. Sevgilinin aşk ateşiyle yanan cihandan çıkan bir âlev olarak düşünölmüştür:

Cânâ şafakda şanma tülû' itdi mâh-ı nev
 Yakdı cihânı 'aşkın odu çıktı bir 'alev B., 447-G.553/1.

6-Alın (cebin)

Ayın alın olarak düşünülmesi genellikle sevgilinin alnıyla ilgilidir. Benzerlik yönü ise renk, parlaklık ve yarım ay şeklidir. Âşık felekten şikâyet ederek kaşı hilâle, yüzü güneşe ve alnı aya benzeyen sevgilisinden, günlerdir ayrı kaldığını söylemektedir:

Niçe günlerdür ki ayırdı beni devr-i zamân
 Bir hilâl- ebrû yüzi hürşid ü alnı mâhdân Y., 476-G. 312 /4.

Memdûhun saçının Kadir gecesine, ayva tüyelerinin ışığa, yüzünün güneşe benzetilmesiyle de ay- alın münasebeti kuvvetlendirilmiştir:

Leyletü'l - Kadr saçı alnı durur bedr-i münir
 Şa'sa'a hatt-ı sefidi yüzi hürşid-mişâl Y., 78-K. 18/9.

7-Altın (zer)

Ay, dolunay iken ve etrafında hâle olduğu zaman altına benzetilmiştir. Burada söz konusu olan külçe altındır. Benzetme yönü de renginin sarı olarak düşünülmesi ve şeklidir. Beyitte mazmun olarak altın arama hâdisesi işlenmiştir. Altın arama işinde ise kalbur kullanıldığına işâret edilmektedir. Eskiden bugünkü gibi elektronik âletler olmadığı için altın ararken kum, kalburla elenirdi. Bu esnâda eğer altın var ise kalburun üzerinde kalmak suretiyle elde edilirdi. Bu durum hâlenin kalbur olarak ayın da bu kalburun üstünde kalmış bir altın olarak düşünülmesiyle ifâde edilmiştir. Yıldızları da kum olarak hayâl etmek mümkündür:

Felek ğırbal ile zer buldı derler hâk-ı râhında
 Miyân-ı hâlede seyreyleyenler mâh-ı tâbânı B., 19-K. 5 /23.

8-Altın Üskûf

Üskûf bir çeşit yeniçeri külâhıdır. (Bkz. s.194) Ayın altın üskûf olarak düşünülmesi rengi ve şekli itibarıyladır. Hilâl kaşlı sevgilinin başına giydiği altın üskûf, ayın servi üzerinden görünmesiyle tasvir edilmiştir. Burada ayrıca sevgilinin boyu ile servi arasında da bir benzerlik kurulmuştur:

Başuña **altın üskûf** gey yaraşur ey hilâl- ebrû
Gümüş serv üstine konmuş şanasın **mâh-ı tâbândur**

Y.,333-G.83/ 2.

9-Ana (mâder)

Ay, güneşin baba, yıldızların da çocuk olarak düşünülüşü bir ailede anne olarak tasavvur edilmiştir. Burada benzetme yönü olarak güzellik hususunu gösterebiliriz. Beyitte memdûh övülürken, güzellik bakımından onun gibi bir yıldız doğmadığı ifade edilmektedir. Çocuklar da güzelliği anne ve babasından alır. Bu itibarla ay güzel bir anne olarak düşünölmüştür:

Ger kamer mâder olsa sems peder
Toğmaya bir senûñ gibi ahter

N., 296-G.112/1.

10-Anahtar (miftah)

Ayın anahtar olarak düşünölmesinde özellikle hilâl iken şeklinin ince ve uzun olması ile beraber gece tasvirinin de rolü büyüktür. Yıldızların birer mücevher olarak hayâl edilmesi ve gökyüzünün bir hazine olarak düşünölmesi hilâlin de bu hazineyi açan anahtar olarak tasavvur edilmesine vesile olmuştur:

Şeb ki **miftâh-ı meh-i nev** ola gencine-güşâ
Kıla peymâne-i gerdûni cevâhir-peymâ

F., 147-G.XXIII/1.

Ayrıca hilâl, oruç kilidini açan anahtar olarak da vasıflandırılmıştır. Burada Ramazan bayramının hilâlin görünmesiyle başlaması ve orucun sona ermesi anlatılmak istenmiştir:

Kilid-i rûzeye **miftâh mâh-ı nev** oldı
N'ola işâret-i ebruñ olursa 'ukde- güşâ

N., 10-K.I/22

11-Âşık

Ay, hilâl durmunda iken şekil bakımından ve renginin sarı olarak düşünölmesi itibarıyla âşık olarak düşünölmüştür. Ayın sevgilisi ise güneştir. Sevgilisinden ayrı düşen âşık hasta olup zayıflar ve boyu iki büklüm olur. Ay da güneşten uzak olup ona kavuşamadığı için sararıp solmuş, hasta bir âşık şeklinde tasvir edilmiştir:

Zamâne vâr ise dūr itdi âfitâbından
Kim oldı 'âşık-ı dil-ħaste-ves **za'if ü dü-tâ**

N., 9-K.I/4

Sevgilinin kaşlarını düşünüp hayâl etmekten hilâl gibi zayıflayan âşığa hayret eden herkes, onu bu aşkıdan dolayı takdir ve gıpta edip parmak ile göstermektedir:

Eyleyelden kaşlaruñ fikri **hilâl-âsâ** beni
Âfitâbum barmağ ile gösterür dünyâ beni

Y., 579-G.489/1

12-Ateş

Ayın ateş olarak düşünölmesi, renk bakımından genellikle şafaktaki hâliyle ilgilidir. Eğlence meclislerinde bazı kişiler (hokkabâz, şu'bedebâz, lu'betbâz,

lu'betbaz, ateşbâz,v.s), el çabukluğu ile bir takım gösterilerde bulunurlar. Bunlardan biri de ateşbâzdır. Ateşbâz, ateşle oynayan demektir. Ateşi eline alabildiği gibi onunla çeşitli oyunlar gösterir. Gece yıldızlar eğlenirken felek ateşbâz, mehtâb da onun elindeki ateş olarak tasavvur edilmiştir. Yıldızlara ateş oyunları göstermektedir:

Gice hüsniñ şevkına encüm sürür u sürda
Çerç ateşbâzdır güyâ elinde mâhtâb

B., 136-G.86/2.

13- Avuç içi (aya)

Dolunay, seklinin yuvarlaklığı ve renginin beyazlığı sebebiyle avuç içine benzetilmiştir. Ayın üzerindeki kara lekeler ise toz olarak düşünölmüştür. Memduhun övölmesinde kullanılan bu benzetmeler şu şekilde bir tasavvura sebep olmuştur. Ay, memduhun yolunun tozunu, avucuna alıp gökteki meleklerin yüzüne süs etmektedir. Burada aynı zamanda meleklerin gökyüzünde olduğu telâkkisine de işaret vardır:

Sen şehün gerd-i rehin mâh alub âyesine
Çarç ider gökde melâ'ik yüzü pirâyesine

H., 382-G. 78/1.

Bir başka beyitte ise ay-avuç benzetmesi, bilek güreşi münâsebetiyle konu edilmiştir. Ay güzellik itibâriyle güneş pençesi ile güreşmekte ve onu büküp gâlip gelmektedir:

Pençe-i mihri bürerse n'ola hüsniyle o mâh
Beñzer engüştü hilâle kef-i desti âye

B., 178-G. 153/5.

14-Ayna (âyine, mir'at)

Ay ile ayna arasındaki benzerlik ayın dolunay şekliyle, renginin beyazlığı ve parlaklığı itibâriyledir. Ayrıca yansıtma özelliği bakımından da ay ile ayna arasında münâsebet düşünölebilir. Nitekim ay, güneşden aldığı ışığı yansıtır. Ayna da güneşe tutulduğu zaman onun ışığını yansıtır. Ayrıca ayna, karşısındaki nesnenin veya insanın süretini de yansıtır. Aşağıdaki beyitte de güneş ışığının, ay aynasına salınması tasvir edilmiştir:

Pertev-i mihr-i melâhat şaldılar şubh-ı ezel
Şafha-i âyine-i ruhsâr-ı meh-simâsına

B., 125-G.69/3

Ayın ayna olarak konu edilmesinde rol oynayan özelliklerin en başında, üzerindeki kara lekeler sebebiyle tozlu olarak düşünölmesi gelir. Kullanılmayan, itibâr görmeyen bir ayna tozlanır ve pas tutar. Ay da üzerindeki lekeler itibâriyle böyle bir aynaya benzetilmektedir. Bu sebeple de onun dilberin yanağını kıskanması itibâra alınmamaktadır:

Meh ruh-ı dildâra reşk etse Hayâli gam degül
Çün küdüretten dañi şâf olmadı âyinesi

H., 396-G.11/5.

Ayrıca aynaya yansıyan süretler de pas olarak vasıflandırılmaktadır. Ay aynasının pası olarak düşünölen kara lekeler de eski telâkkiye göre dünyadaki herşeyin aynada yansımından meydana gelmektedir: (Bkz.s.210)

Jengdür âyine-i idrâke her şüret ki var
Sen henüz ey mâh bu mazmûnı idrâk itmedün

F., 486-Mu.XXIII/2.(AEg)

Ayın aynaya benzetilmesi bazı geleneklere işaret edilmesinde de kullanılmıştır. Meselâ papağana konuşma öğretileceği zaman, karşısına bir ayna konur, aynanın arkasına gizlenen bir kişinin konuşmasıyla aynadaki papağanın konuştuğunu zanneden kuş böylelikle konuşmayı öğrenmiştir. Papağan ile aynanın birlikte zikredilmesi bu âdeti hatırlatır. Ay, sevgilinin ayva tüyleri bitmiş yüzüne benzetilmekle paslı bir ayna olarak düşünölmüştür. Bu aynanın pası veya tozu ayva tüyleridir:

Göreliden sen yüzü mâhuñ şehâ âyîne-i haddin
Hayâli rûz u şeb tûti- şıfat medhûñde gûyâdur H.,174-G.103/5.

Diğeri bir âdet ise bir kişinin ölüp ölmediğinin kontrol edilmesinde ayna kullanılmasıdır. Çok hasta olan bir kişinin hâlâ yaşayıp yaşamadığı nefesine ayna tutmakla anlaşılır. Nitekim eğer yaşıyorsa nefesi aynayı buğulandıracaktır. Eğer ölmüş ise aynanın yüzünde bir değişiklik olmayacaktır. Bu itibarla beyitte âşık, ay aynasına benzeyen sevgilinin herkese yüz vermemesini çünkü bağı yanık bir âşığın nefesine uğrayabileceğini söylemektedir:

Âyîne gibi herkese yüz virmesün ol mâh
Bir bağı yanık 'âşıkun uğrar nefesine B., 168-G.137/4.

15-Âyinedâr

Ay, şekil bakımından aynaya benzetildiği için bir beyitte aynadâr yâni ayna tutan kişi olarak da düşünölmüştür. Feleğin meşşâta olarak düşünölmesiyle de bu benzetme kuvvetlendirilmiştir. Beyitte memdûhun medhinde kullanılan bu benzetmede onun mekânı yükseklerdedir ve bayrağı da orada dalgalanmaktadır. Bayrağının üzerinde bulunan ay(hilâl) ise onun güzelliğine ayna tutan bir âyinedâr olarak vasıflandırılmıştır. Bu beyitte bayrağımızda bulunan hilâle de işaret olunmuştur:

Felek meşşâtası virdükde zâb-i şâhed-i devlet
Anuñ mâh-ı livâ-yı rifâtin âyîne-dâr eyler F., 79-K. XXII/15.

16-Baba (ata)

Bir bebeğin dünyaya geldiği zaman ana babasın bir takım husûsiyetlerini üzerinde taşıdığını bir kaç vesileyle daha önce de zikretmiştik. Bir insanın güzellikte ay ile mukâyese edilebilmesi için en az onun kadar güzel olması lâzımdır. Aşağıdaki beyitte "kâfir kıızı" diye isimlendirilen sevgili, o kadar güzeldir ki ona bu güzelliği anası olan güneş ile babası ay vermiştir. Bilindiği gibi ay ve güneş güzelliğinin sembolüdür:

Âdem oğlında senün tek doğmaz ey kâfir kıızı
Güyyâ atañ meh-i tâbândur anañ âfitâb F., 453-Mu. 3/5.

17-Balık (mâhî-i sîmîn)

Hilâl, şekil ve renk bakımından balığa benzetilmektedir. "Mâhî-i sîmîn" ifadesiyle de bir balık cinsi olan gümüş balığı anlatılmak istenmiştir. Ay rengi itibarıyla gümüş balığa teşbih edilmiştir. Gökyüzünün denize benzetilmesiyle de hilâl -balık münâsebeti konu edilmiştir. Ayrıca deniz dalgalı olduğu zaman balıkların kıyıya yaklaşmalarına da işaret vardır:

Çıkdı kenâra mâhî-i sîmîn degül hilâl
Beñzer temevvüc itdi bu deryâ-yı nîl-fâm N., 103-K.XXXIII/4.

18 - Balta (ay balta, teber, tîşe)

Hilâl, şekil bakımından özellikle ay balta olarak bilinen bir balta çeşidine benzetilmektedir. Ay balta da hilâle benzetildiği için bu isimle mezkûrdur. Ayrıca parlaklık bakımından da hilâl ile balta arasında ilgi kurulabilir. Zîrâ balta çelikten yapılır ve parlaktır. Beyitte ise hilâl baltaya benzetilirken Bî-sütûn dağını delen Ferhad'ın baltasıyla da alâka kurulmuştur:

Meh-i nev tîşesine reşk idermiş
Keserken Bî-sütûn dâğını Ferhâd H., 121-G.5 / 6.

Destesinden şıçrayub oldu sipihre mâh-ı nev
Bî-sütûna merd iseñ Ferhâd gibi tîşe çek H., 254-G.34/4.

19-Baş

Ay, dolunay hâlinde iken şekil bakımından, kesilmiş bir başa benzetilmiştir. Şafak ise bu baştan akan kan olarak düşünülebilir. Eskiden savaşlarda askerin gücünün kırılması için kesilen başların kale burçlarına dikilmesi âdeti vardır. Aşağıdaki beyitte buna işâretle ay ve güneş, âşıkların memdûhun şehri olan felekte kalenin burçlarına dikilmiş başlar olarak tasavvur edilmiştir:

Felekde ay ü gün sen şehriyârûñ şehri-î 'ışkında
Kesilmiş başlardur kim dikildi burc u bârûye B., 179-G.154/4.

20 - Bayrak (livâ, sancak)

Ay şekil ve yükseklik bakımından sancağa benzetilmiştir. Bu benzetmede yıldızlar da asker olarak düşünülmüştür:

Nitekim mâh-ı nev sancak çeke encüm ola leşker
Nitekim hüküm ede çarha nücümüñ yedi erkânı H., 64-K.22 / 27.

Sancak- ay benzetmesi ile beraber bir içtimâî hâdiseye de işâret edilmiştir. Eskiden padişahların kendi adlarına sikke (para) bastırmaları âdeti vardı. Aşağıdaki beyitte bu husus konu edilirken padişahın medhinde güneş-sikke, ay-sancak, gökyüzü de ülke olarak düşünülmüştür:

Sancağın dikmezden evvel mâh çerhûñ bâmına
Sikke-i şâhî urur sultân-ı 'ışkuñ nâmına B., 121-G.63/1

Ayrıca diğer bir tasavvura göre de hilâl sancak, şafak bu sancağın dikildiği gönder, yıldızlar da askere benzetilmiştir:

Kırmızı pervâzıdur surh-ı şafak encüm sipâh
Heykeli şekli-î şihâb u mâh-ı nevdür ser-livâ Y., 77-K.17/24

21-Beden (vücut, sîm-ten, sîmin-beden)

Ay, dolunay hâlindeyken genellikle sevgilinin veya güzellerin vücûduna, tenine benzetilerek gümüş renkli olması itibarıyla "sîm-ten" ve "sîm-beden" diye ifade edilmiştir. Burada ayrıca parlaklık bakımından da ilgi kurulabilir. Zîrâ âşığa göre sevgilinin teni parlaktır. Gökyüzünde güneş battıktan sonra yıldızların çıkması, felek sarrafının gümüş tenli güzel (ay) uğruna varını harcamak, saçmak için güneş altınını yıldız akçalarına bozması şeklinde tahayyül edilmektedir:

**Sım-tenler yolına vârnı harc eylemeye
Bozar altını yine aqçaya şarrâf-ı zamân**

N., 444-G.359/3.

22-Bekçi (pâsbân)

Hilâlin bekçi olarak tasavvuru memdûhun övülmesinde kullanılmıştır. Gökyüzü övülenin makâmı olarak düşünölmektedir. Hilâl de onun bekçisi şeklinde tasavvur edilmektedir. Âşık, eğer hilâl onun kapısında bekçilik etmezse, akşama erişmeyip gökyüzüne çıkamasın diye bedduâ etmektedir:

**Bâmında pâsbânlığın itmezse mâh-ı nev
Şâma irişmeye dilerin bâme çıkmaya**

B., 133-G.81/4.

23-Berâ'at-ı İstihlâl

Berâ'at, lûgatta "üstün gelmek" demektir. İstihlâl ise, "yeni ayın görünmesi, ayın yenilenmesi, yağmurun yağması, çocuğun doğarken çığlık çıkarması" manâlarına gelir. İstihlâta ise; ifâdenin başında merâma delâlet etmek üzere yeralan kelime ve tâbirlere denir¹⁹². Berâ'at-ı istihlâl, eserin muhtevâsını başından edebî bir şekilde hissettirmektir. Hilâl, güneş ve ayın şerhinde bir başlangıçtır. Diğer manâda ise hilâl, âşığın sevdiğine olan aşkının şerhinde bir giriş olarak düşünölebilir:

**Çü şerh-i mihrüme maqşûdum oldu istihlâl
Berâ'at idi hilâl aınmadan garaz mağzâ**

N., 11-K. I/25.

24-Boy

Ay, hilâl, durumundayken ise hem şekil hem de renk bakımından, âşığın vücuduna benzetilmektedir. Nitekim aşk derdi yüzünden hasta olan âşığın vücudu da gittikçe zayıflayarak sararıp solar ve iki büklüm olur. Ayın dolunaydan hilâle dönüşü, bu şekilde âşığın zayıflaması olarak düşünölmür. Ayrıca dolunay hâlindeki ayın etrafını aydınlatma gücü daha fazladır. İnceldikçe bu güç azalır. İnsan da zayıfladıkça takatten düşer, halsizleşir, gücü-kuvveti kalmaz. Bu sebeple hilâl ile beden arasında ilgi kurulabilir:

**Bir gâyete yetdi incelüb gamdan kim
Zâf-ı beden ile bedr iken oldu hilâl**

F., 515-R.LVIII/2.

Ayrıca âşığın göz yaşları seyyârelere, sinesindeki yaralar da sabit yıldızlara benzetilerek gamdan iki kat olan vücudu ile hilâl arasında ilgi kurulmuştur:

Gözyaşı seyyârelerdür dâğ-ı sinem sâbitât

Mâh-ı nev gibi vücûdum bâr-ı gamdan iki kat Y., 302-G.34/1.

25-Buz Parçası (yâh)

Ay dolunay iken şekil, renk ve parlaklık bakımından buz parçasına benzetilmektedir. Gökyüzü yıldızların varlığıyla altın yaldızlı bir tas, ay da bu tas içindeki buz parçasıdır. Burada felek de su dağıtan saka olarak düşünölmüştür. Bu itibârla felek, elindeki tasda bulunan buz parçası eridikçe Ramazanda susayanlara su dağıtmaktadır:

**Kodı bir pâre yâhı tās-ı zer-endûda felek
Şu vire tâ Ramazan teşnelerin şakka vâ**

B., 60-K. 25 / 13.

¹⁹² Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ank.1980,s. 293.

26-Cam

Ay-cam benzetmesinde ayın dolunay şekli ile parlaklığının tesiri vardır. Burada söz konusu olan cam, kubbedeki camdır. Camın kubbede bulunduğu yer ise hamamdır. Bilindiği gibi hamam kubbelerinde yuvarlak ve küçük camlar mevcuttur. Bunlar hamam içindeki aydınlatmayı sağlarlar. Güneş ve ay da yüksekte bulunmaları, şekillerinin yuvarlaklığı ve parlaklıkları itibarıyla gökyüzü kubbesindeki camlara benzetilmektedirler. Bu camlardan içeriye giren ışık ise memdûhun "envâr-ı zamîr"inden bir nişândır. Beyitteki âfaktan maksat ise dünyâ yâni yeryüzüdür. Yeryüzü bir hamam, gökyüzü de bu hamamın kubbesi olarak tahayyül edilmiştir. Dolayısıyla ay ve güneş de bu kubbenin camlarıdır:

Mihr ü mâh-âsâ kıbâbuında görinen câmlar
 'Arz ider âfâka envâr-ı zamîründen nişân N., 113-K. XXXVII/17.

Ayrıca ay, hilâl hâlinde iken özellikle de bayram hilâli durumundayken çok ince olması sebebiyle kırık bir cam parçası olarak tasavvur edilmiştir. Kırıklık, bütünden ayrılan bir parçayı, yâni noksanlığı da ifâde eder. Hilâl de ayın noksanlaşmış hâlidir. Dolayısıyla hilâl ile kırık bir cam parçası arasında bu açıdan da ilgi kurulabilir. Ayrıca parlaklık bakımından da bir benzerlik söz konusudur. Diğer bir husus ise kırık cam parçalarının insanların pek fazla dolaşmadığı uzak ve تنها yerlere atılmasıdır. Zirâ kırık cam parçası keskin olur ve bu sebeple de insanlar için tehlike arz eder. Hilâlin de gökyüzünde yalnız olarak telâkki edilmesi, onun kırık bir cam parçası gibi ücrâ bir yere atılması şeklinde düşünölmüştür. Beyitte konu edilen bayram hilâli ile sevgîlinin kaşı arasında da ilgi mevcuttur:

Ebrûlaruñ kemânına nisbet hilâl-i 'id
 Gûyâ ki bir yabana atılmış şikeste câm N., 103-K. XXXIII/2.

27-Câriye

Eskiden olduğu gibi günümüzde de düğün merâsimlerinde gelin olan kızın, evinde geçirdiği son günün gecesine kına gecesine tâbir olunur. Bu gecede gelinin arkadaşları bir araya gelerek, oyunlar oynayıp eğlenirler. Bu eğlenceler gelinin eline kına yakılmasından biraz sonra nihâyet bulur. Kına yakma ise şöyle olur. Gelinin arkadaşlarından birisi, bir tas içinde karılmış olan kınanın üzerine mum dikerek, söylenen türküler eşliğinde oynaya oynaya gelinin yanına getirir. Bu merâsim çeşitli bölgelere göre önemsiz bazı farklılıklar gösterebilir. Fakat hemen hemen hepsinde, yakılmak üzere getirilen kınanın üzerine mum dikilmesi ve bir genç kız tarafından getirilmesi durumu mevcuttur. İşte içtimâi hayatta mühim bir yeri olan bu geleneğe işâret edilerek ay-câriye münâsebetine temâs edilmiştir. Ay, güzelliği temsil etmesi bakımından bir cariyeye benzetilmiştir. Bilindiği gibi eskiden padişâhlar, câriyelerini çok güzel olan kızlardan seçerlerdi. Ayın, kına gecesinde kınayı getiren bir câriye olarak düşünölmesinde feleğin tas, şafağın kına ve hilâlin de mum olarak tahayyül edilmesinin rolü vardır:

Hinnâ gicesi şem tutub câriye-i mâh
 Tâs-ı felek içre şafağı kıldı müheyyâ N., 15-K. III/11.

28-Çarık

Hilâl, şekil bakımından eskiden ayağa giyilen çarığa benzetilebilir. Memdûhun makamının göklerde düşünölmesi bu benzetmeye bir sebeptir. Onun meclisi kurulduğu zaman hilâl, ayakkabıların konulduğu papuçluğa

(saff-ı niâl) lâıyk görülmektedir. Ona ancak orada yer verilmektedir. Bu da onun ayakkaı, yâni o döneme göre çarık olarak düşünülmesine vesile olmaktadır:

Bülend himmet-i devrân Kubâd Pâşâ kim
Hilâl-i çerhe maħal meclisinde şaff-ı ni'âl

B., 49-K.21/16.

29-Çavuş

Ayın çavuş olarak düşünülmesi memdûhun övülmesinde ve yüceltilmesinde kullanılan bir husustur. Bilindiği gibi padişahların saraylarının kapısında iki asker nöbet tutardı. Bugün de hâlâ birer müze gibi kullanılan bu sarayların kapılarında nöbetçi askerler mevcuttur. Aşağıdaki beyitte de sevgili güzellik ülkesinin padişâhıdır. Felek tahtı, yıldızlar da onun askerleri olarak düşünölmüştür. Ay ile güneş de onun yüceltilerek göklere çıkartılan sarayının kapısındaki iki çavuş olarak tasavvur edilmişlerdir:

Sen şeh-i hüsne felek taht-ü-sipâh oldu nücüm
Mîhr ile mâh kapuında iki çavuşuındur

H., 147-G. 51/4.

30-Çengel (çengâl, kullâb)

Kullâb, ucu eğri olan şey, çengel demektir¹⁹³. Aşağıda olan bir nesneyi yukarıya, uzakta olanı yakına çekmek, balık avlamak, bazı şeylerin yüksek bir yere asılması gibi daha bir çok işte kullanılan bu âletin, beyitlerde de bu gibi özellikleriyle konu edildiğini görmekteyiz. Hilâlin, ucunun kıvrık ve sivri olması sebebiyle çengele benzetildiği bir beyitte kuyuya düşen bir kovanın, çengelle yukarıya çekilerek kuyudan çıkarılması hâdisesine işâret edilmiştir. Burada yeryüzü, kuyu olarak düşünölürken güneş de kova olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte akşam, güneşin batışından sonra hilâlin ufuklarda görünmesi böyle bir hayalle tasvir edilmek istenmiştir:

O gece düşmüş idi çâh-ı hâke delv-i sipîhr
K'anı çıkarmağa olmuşdı mâh-ı nev çengâl

H., 31-K. 9/3

Nev'i, "Hilâl beni cezbetmek için gümüş bir çengel bile olsa ben sevgilinin eşiğini bırakıp feleğe meyletmeyeyim" dediği beyitinde, sevgilinin eşiğinin feleklerden daha değerli olduğunu belirtirken, hem hilâl ile gümüş çengel arasında şekil ve renk ilgisi kurmuş ve hem de ayın çekme özelliği (med-cezir) ile çengel arasında fonksiyon bakımından bir uygunluk bulmuştur:

Koyup nigâr işigin mâ'il olmayam felege
Hilâl olursa eger cezb için gümüş kullâb

N., 240-G. 16/2

Yine rengi ve parlaklığı sebebiyle nürdan bir çengele benzetilen hilâl, bu defa yeryüzündeki ihsan sâhibi kişilerin yaptığı hayır ve hâsenâtı gökyüzüne çekmektedir:

Felekde nürdan kullâb olupdur mâh-ı nev gûyâ
Çeker bâlâya ebrâr itdüği hayrât u ihsânı

N., 144-K. XLIX/6.

Hilâlin çengele benzetildiği bir başka beyitte ise kasdedilen, balık avlamaya yarayan oltanın ucunda bulunan ve çengel şeklindeki iğnedir. Gökyüzünün deniz, yıldızların da birer balık olarak hayâl edilmesiyle hilâl ile oltanın çengeli arasında münâsebet kurulmuştur. Beyitte zikredildiği gibi

¹⁹³ Muallim Nâci, *Lûgat-ı Nâci*, İst., s. 597.

hilâlin yâni çengelin deniz sahilinde durması, balık avlamak için genellikle sahilin tercih edildiğini hatırlatmaktadır. Hilâlin ufuklardaki görünüşü, balık avlamak için denize fırlatılan ve sahilde karar kılan olta çengeli ile tasvir edilmektedir:

Mâhî şayd itmek için bahre şalup kullâbın
Meh-i nev tıtdı meger sâhil-i deryâda karâr B., 60-K. 25/9.

Hilâl-olta münâsebetinde ayrıca, Hz.Yûnus'un bir balık tarafından yutulması hâdisesine de telmihte bulunulmuştur¹⁹⁴. Beyitte güneş Hz. Yûnus'a, gece karanlığı ise balığa benzetilerek hilâl de bu balığı avlamak için gökyüzü denizinin sahiline atılan olta olarak düşünölmüştür. Güneşin batıp, ufukta hilâlin görölmesi böyle bir hayâlde tasvir edilmek istenmiştir:

Şest-i hilâli sâhil-i deryâyâ şaldılar
Çün yutdı mihr yûnusını mâhî-i zalâm N., 103-K.XXXIII/5

Hilâl, kaplanın çengel şeklindeki tırnağına da benzetilmiştir. Gece gökyüzünde yıldızların ve hilâlin görölmesi bir kaplan şeklinde tasvir edilmiştir. Hilâl, bu kaplanın çengeli yani çengel şeklindeki tırnağıdır. kaplan, pençesindeki çengel şeklinde olan tırnaklarıyla avını düşürüp parçalar. Memdulun kadrinin medh edildiği beyitte felek onun kadrinin ormanında bir kaplan, hilâl de bu kaplanın çengel şeklindeki tırnağı olarak düşünölmüştür:

Nücûm birle felek bişezâr-ı kadrinde
Peleng-i şayd-fikendür hilâl aña çengâl H., 33-K. 10/10.

31-Çerağ

Çerağ, mum, kandil gibi araçlar gece karanlığı gidermek, etrafı aydınlatmak için yakılır. Aşağıdaki beyitte çerağın karanlık ile berâber zikredilmesi bu itibârladır. Ay, ışıklı olması ve gece yeryüzüne ışık salması bakımından özellikle dolunay hâlinde iken çerağa benzetilmiştir. Beyitte ayrıca "mum dibine ışık vermez" veya diğeri bir ifâdeyle "çira dibi karanlık olur" ¹⁹⁵ atasözüne de işâret vardır. Bir kimsenin, başkalarına bol bol yaptığı yardımı kendi yakınlarına yapmadığını anlatan bu atasözü beyitte, ayın kara ata binmiş olmasıyla ifâde edilmektedir. Burada gökyüzü-kara at münâsebeti de söz konusu edilmektedir: (Bkz. s. 41.)

Kara ata n'ola binse o mehrû
Olur zirâ çerağ altı karañu Y., 503-G. 350/1.

Beyitlerde çerağ ile pervâne münâsebetine de işâret edilerek yıldızlar, ay çerağının etrafında dönen pervâneler olarak düşünölmüştür. Bilindiği gibi pervâne geceleri ateş etrafında hızla dönüp, sonunda kendini ateşe atıp yok olan küçük bir kelebeğdir. Aşağıdaki beyitte dolunay ile çerağ benzerliğine işâret edilirken, yıldız-pervâne münâsebeti de ele alınmıştır: (Bkz. s. 129.)

Nice kim bu nücûm-ı çarh üşüb pervâneler gibi
Alalar ortaya her şeb çerağ-ı mâh-ı tâbânı H., 45-K. 14/135

Bir beyitinde Bâkî gözü görmeyen, âmâ bir insanın gözüne, karşı çerağ tutmanın faydasız olacağını, zirâ onun ışığı göremeyeceğini zikretmektedir.

¹⁹⁴ Ahmed Cevdet, a.g.e., C.I, s.32

¹⁹⁵ Ömer Asım Aksoy, a.g.e.s. 320

Burada âmâ olan, düşmanın yâni rakiplerin gözüdür. Sevgilinin güzelliğini ay çerağına benzeten âşık ona, bu çerağı rakiplerin gözüne karşı tutmamasını söylemektedir.

Çerâğ-ı mâh-ı hûsnûñ karşı tutma çeşm-i ağıyâra
Gözüm nûru ne deñlü eyleye a'mâ ziyâdan haz B., 450-G. 557/5

32-Çevgân

Çevgân, cirit oynayanların topu çeldikleri ucu eğri değneğe denir¹⁹⁶. Hilâl de ucunun eğriliği ve ince olması sebebiyle çevgâna benzetilmiştir. Cirit, çok geniş ve düzlük bir alanda oynanan bir oyundur. Gökyüzünün böyle bir meydan olarak düşünülmesiyle hilâl de çevgân şeklinde tasavvur edilmiştir:

İlticâ eyledüm ol şâha ki olmuşdur aña
Çarh meydan meh-i nev lû'buna çevgân-şekil H., 28-K. 8/13.

Cirit de denilen çevgân, düşmana atılmak üzere sert tahtadan, özellikle kuru meşe dalından yapılan, ucu demirli, kısa mızrak için de ifâde edilirdi¹⁹⁷. Aşağıdaki beyitte çevgân bu itibarla kullanılmıştır. Çevganın, düşmanın başını almasından bahsedilmektedir. Ayın hem çevgân, hem de top olarak düşünülmesi hilâl ve dolunay şekli ile alâkalıdır. Hilâl değnek, dolunay ise toptur. Bilindiği gibi çevgân oyununda top da mevcuttur. Burada aynı zamanda düşmanın başı da top olarak düşünülmemektedir.

‘Ömrüne noqsân verüb alsun ‘adûñuñ başını
Ol ki mâhı gâh top u gâh çevgân eyledi H., 54-K. 17/23.

33-Çivi

Elek, Türk mutfağında her zaman mevcut olan bir alettir. Bu gün de Anadolu'daki köy evlerinin mutfaklarında görüldüğü gibi eskiden de mutfak duvarlarına elek asılırdı. Bunun için de duvara bir çivi çakmak gerekir. Bu durum ayın hâle içindeki şekliyle tasvir edilmektedir. Burada ayın dolunay şekli söz konusudur. Çivinin baş kısmı yuvarlaktır. Karşidan bakıldığı zaman sadece bu yuvarlak kısmı görünür. Bu yüzden ay ile çivi arasında münâsebet kurulmuştur. Ayrıca eleğin unlu olduğu düşünülürse renk bakımından da ilgi kurulabilir:

Bahs idüp bir dakika hûsnûñden
Hele mâh-ı sipihre aşdı elek B., 232-G. 239/4.

34-Çizme

Hilâlin çizmeye benzetilmesi şekil bakımındandır. Eğriliği sebebiyle hem kendisi çizmeye benzetilmiş ve hem de çizmenin toprak üzerinde bıraktığı iz ile hilâl arasında ilgi kurulmuştur. Burada söz konusu olan sevgilinin çizmesidir. Bu benzetme onu övmek maksadıyla yapılmıştır. Zarâfet kelimesiyle bu çizmenin güzelliği ifâde edilmek istenmiştir. Sevgili yüceltilirken, onun gezdiği mekan gökyüzü, hilâl çizmesinin izi, yıldızlar da çizmenin tabanına çakılan küçük çivilerin bıraktığı izler olarak düşünülmiştir:

¹⁹⁶ Ziyâ Şükûn, a.g.e C.I, s.731.

¹⁹⁷ Mithat Sertoğlu, a.g.e. s. 67

Nücümü kebkebi toprağa şaldı ey Nev'î
Hilâl-i çarhı zârâfetde başdı müze-i yâr

N., 285-G. 92/5.

35-Çocuk (oğlan, tıfl)

Ayın ay başından ay sonuna kadarki durumu, yâni hilâlden dolunaya, dolunaydan tekrar hilâle dönüşü ve nihâyet görünmez oluşu, insan ömrüne benzetilmiştir. İnsan ömründeki doğum, çocukluk, gençlik, yaşlılık ve ölüm safhaları ayın geçirdiği safhalar ile anlatılmak istenmiştir. Buna göre hilâlin ilk doğduğu zamanki hâli bebeklik, yavaş yavaş dolunaya geçmesi çocukluk, dolunay zamanı gençlik, dolunaydan tekrar hilâle dönüş yaşlılığı ve nihayet görünmeyecek kadar incilmesi ise ölümü ifâde etmektedir. Hilâl zayıflık ve küçüklük bakımından çocuğa benzetilmiştir. Gökyüzünün beşik olarak düşünüldüğü beyitte hilâl, birgün önce doğmuş ve bu beşiğe yatırılmış bir bebeğe benzetilmektedir. Yeni doğan bebekler kundağa sarılır. Kundak da genellikle beyaz kumaştan yapılır. Dolayısıyla renk bakımından da hilâl ile bebek arasında ilgi kurulabilir:

Felek gehvâre-i şıbyâna beñzer
Meh-i nev dün doğan oğlana beñzer

H., 55-K. 18/1

Bebeğin yegâne besin kaynağı anne sütüdür. Büyüyünceye kadar onu besleyen, yedirip içiren annedir. Buradan hareketle hilâlin beslenmesinde, yâni dolunaya geçiş döneminde güneşin rolünü hatırlayabiliriz. Zirâ onu besleyen güneş ışığıdır. Dolayısıyla güneş hilâl bebeğinin anası, ışıklar ise sütüdür. Beyitte âşığa göre sevgili, baba nasihatı dinlemeyen haylaz bir çocuk gibidir. Zirâ anne sütü yerine onun kanını içmeye özenmektedir:

Tıfl dur pend-i peder diñlemez ol mâh dañı
Şîr-i mâder yerine içmege çanum özenür

B., 421-G. 515/2

36-Dâl Harfi

Hilâl, şekil bakımından dâl harfine benzetilmiştir. Dâl kelimesi, beyitlerde genellikle tevriyeli olarak hem dâl harfi ve hem de delil mânâsında kullanılmıştır. Bir beyitte hilâl, "çarh-ı zeberced"de altın ile yazılmış bir dâl harfine benzitilirken onun, kudret eliyle ve Allah'ın sanatının kalemiyle yazılmış olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda Allah'ın kudretine bir delil olduğunda ifâde edilmek istenmiştir. Buradan hareketle Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan, "Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindedir. Eğer...¹⁹⁸ " meâlindeki âyete telmih olduğunu söylemek mümkündür. Meâlde geçen âyet kelimesi delil mânâsındadır:

Çalem-i şun^c-i Hudâ ile yed-i kudretle
Zer ile çarh-ı zebercedde yazıldı bir dâl

Y., 66-K. 14/8

Yukarıdaki beyitte ayrıca renk bakımından da hilâl ile dal harfi arasında benzerlik kurulmuştur. Zirâ burada söz konusu olan altın mürekkebiyle yazılmış bir dal harfidir. Zer mürekkebe denilen altın mürekkeble yazı yazmak için genellikle koyu bir zemin tercih edilir. Dal harfine benzetilen hilâlin yazıldığı sayfa da "çarh-ı zeberced" yani koyu yeşil olarak telâkki edilen gökyüzüdür.

198 Kur'ânı Kerîm, " Fussilet sûresi", 37.âyet, "Nahl sûresi" 12. âyet, "Yûsuf sûresi" 105. âyet

Bir başka beyitte hilâl, âşığının dâl harfi gibi iki büküm olmuş boyuna benzetilmektedir. Onun boyunu böyle dal harfi gibi büken şey, sevgilinin aşkı olduğu için hilâl, aynı zamanda aşk derdinin ve belâsının bir delili olarak görülmektedir:

Mîhr ü maḥabbetüñle vücûdum hilâldür
Derd ü belâ-yı 'ışkuña ey mâh dâldur

Y., 334-G. 85/1

Dâl harfine benzetilerek eğriliği ile söz konusu edilen hilâl, aynı zamanda feleğin eğriliğine de delil olarak gösterilmiştir. Bilindiği gibi eskiden feleğin gidişinin düzgün olmaması, tersine dönmesi sebebiyle insanlar üzerinde menfi tesiri bulunduğu telâkkisi mevcuttu. (Bkz.s.15) Bu telâkkiye istinâden hilâlin eğriliği ile feleğin keşreliği arasında ilgi kurulmak istenmiştir. Aynı zamanda ayın, her ay başında hilâl olarak görüldüğü de belirtilmiştir:

Mâh-ı felek ki ay başı gelse hilâl olur
Devr-i zamâne keşreliğine ya'ni dâl olur

N., 271-G. 69/1

37-Dalga (mevc)

Rüzgâr, deprem gibi hâdiselerin tesiriyle denizde meydana gelen kavisli harekete dalga denilmektedir. Bu esnada suda meydana gelen çalkalanma neticesinde dalga köpüklü bir hal aldığı için beyaz görünür. Hilâl de şeklinin kavisli olması ve renginin parlaklığı sebebiyle, mavi olan gökyüzü denizinde beyaz bir dalga olarak düşünölmüştür. Dalga devamlı hareket halindedir ve neticede sahile ulaşır. Hilâl de gökyüzünde ilerliyerek ufuklara ulaşır. Bu itibârla da dalga ile arasında ilgi kurulabilir. Beyitte rüzgârın tesiriyle, gam denizinde hilâl dalgasının meydana geldiği zikredilmektedir:

Baña çün âşüftelik irgürdi devr-i rûzigâr
Baḥr-i ğamsın eyledün mevc-i hilâli âşikâr

H., 73-Mrb. 2/1

38-Damga

Eskiden olduğu gibi bugün de kumaşların kenarına damga basılmaktadır. Bu damga o kumaşın kalitesi hakkında bilgi verir. Beyitte hilâlin damgaya benzetilmesi hem şekil bakımından hem de ufaklara yakın bulunmasındandır. Zirâ damga kumaşın kenarına basılır. Gökyüzünün atlas kumaş olarak düşünölmesiyle hilâl de bu kumaşın kenarındaki damga olarak hayâl edilmiştir. Ancak beyitte, hilâl damgalı atlas kumaşının, damgası ülker olan atlastan daha az kaliteli olduğu belirtilmiştir. Bu itibârla Hayâli bu atlasa müşteri olmamaktadır:

Olmaz Hayâli müşteri gerdün-ı atlasa
Tamgası mâh olursa peren ülkeleri degül

H., 261-G. 5/5

39-Def

Eskiden eğlence meclislerinin vazgeçilmez mûsikî âletlerinden biri def idi. Def çalınarak şarkılar söylenir ve oyunlar oynanırdı. Beyitlerde de genellikle bu atmosfer içinde konu edilmiştir. Şekil ve renk bakımından ayın dolunay hali ile def arasında benzerlik kurulan bir beyitte gökyüzü, bol şarap içilen bir eğlence meclisi olarak düşünölmüştür. Yıldızlar da bu mecliste def eşliğinde oynayan, raks eden güzeller olarak tasavvur edilmiştir:

Bir mâh dur ki çevresin almış sitâreler
Bezm-i şerâba gice 'aceb şevk virdi def

B., 183-G. 160/5

Aynın defte benzetildiği bir başka beyitte konu edilen eğlence meclisinde ise Zührenin çaldığı def eşliğinde Hayâlî, sevgilinin yanağının nakşını okumaktadır. Burada şâir kendi şiirini övmekte ve aynı zamanda da sevgiliyi yüceltmektedir. Müsiki eşliğinde şiir okuma veya şiirin bestelenmesi geleneği bugün de mevcuttur. Dolayısıyla şâir sevgilisinin yanağının güzelliğini anlattığı şiirini deffaf olan Zührenin çaldığı defin nağmeleri eşliğinde okumaktadır:

Ey felek nağş-ı rûh-ı yârı Hayâlî okusa
Zöhreyi mâh ile ol meclise deffâf eyle H., 385-G. 85/5

40-Defin Kenarındaki Pul

Şekil bakımından dolunay iken defte benzetilen ay, yarım ay iken ise defin kenarındaki pulların herbirine teşbih edilmektedir. Burada aynı zamanda renk benzerliği de söz konusudur. Aslında bu pullar da yuvarlak olmasına rağmen defin kasnağı arasına sokulduğu için ancak yarısı dışarıdan görülmektedir. Bu itibarla yarım aya benzetilmektedir. Beyitte yapılan tasvire göre dolunay, felek mutribinin elindeki def, yarım ay da bu defin pulunun görünen yarısıdır:

Elinde mutrib-ı çerhûn yâ kuruş-ı meh def
Kenâresi görünür pûlunuñ mişâl-i hilâl B., 48-K. 21/6

41-Dellâk

Dellâk, hamamlarda müşterileri yıkayıp keseleyen, onlara hizmet eden kişilere denir. Eskiden hamamlarda genç ve güzel olan dellâklar hizmet ederlerdi. Ay da güzellik bakımından onlara benzetilmiş olmalıdır.

Şubh çekmiş çerhe çalmış daşa tiğn âf-tâb
Zâhir itmiş ol meh-i dellâke 'ayn-ı intişâb F., 155-G. XXXI/1

42-Devât

Devât (divit), eskiden kullanılan yazı takımlarında bulunan madeni kalemlige denir. Hilâl de renk ve şekil bakımından altından yapılmış bir devâta benzetilmiştir. Şihâb ise bu devâta konulan altın bir kalem olarak düşünülmüştür. Ayrıca felek oruç günlerinin hesaplandığı defter, yıldızlar da bu deftere yazılan rakamlar olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte aynı zamanda hilâl ile oruç arasındaki ilgiye de temâs edilmiştir:

Zerrin devât mâh-ı nev altun kalem şihâb
Erkâmdur nücûm u felek defter-i şiyâm B., 54-K. 23/8

43-Deve (cemel)

Deve, şekil bakımından eğri büğrü bir hayvandır. Bu itibarla hilâl ile deve arasında ilgi kurulmaktadır. Ayrıca deve, hayvanlar içinde uzun yola en dayanıklı olanıdır. Bu sebeple eskiden, uzun yola develer sürülürdü. Aynı da gökyüzünde bir ay boyunca ilerlemesi uzun bir yolda giden deveye benzetilmesine vesile olmuştur. Burada konu edilen muharrem ayıdır:

Süreyin boynı uzak yolları mânend-i cemel
Sefere mâh-ı muharrem gibi oldum nigerân Y., 97-K. 22/45

44-Dil

Hilâl, şekil ve renk bakımından dile benzetilmektedir. Beyitte ise "dil uzatmak" deyimini sebebiyle konu edilmiştir. Hilâl, eksikliğine rağmen kendisini

güneşten üstün görür. Bu hâliyle şâirin fazilet davası güden düşmanlarına benzetilir. Dil uzatmak deyimini tevriyeli olarak kullanılmıştır. Deyim olarak sözle hakâret etmek mânâsında kullanıldığı gibi fizikî olarak dil uzatmak durumunu da ifâde etmektedir. Dolayısıyla haddini bilmeyen hilâl, eksikliğine bakmadan güneşe dil uzatmakta, kendisini ondan daha üstün, daha güzel görmektedir:

Hilâl kadrini bilmez dil uzadur mihre
Benümle da'vî-i fazl eylese 'adû meşelâ

N., 11-K.I/31

45-Dilenci (cerrâr)

Hilâlin, bir dilenci olarak tahayyül edilmesi şeklinin eğikliği ve hareketliliği ile alâkahdır. Zirâ dilenen insan boynu bükük ve hafif eğilmiş şekilde dolanır. Ayrıca beyitte geçen "el açmak" tâbirinden hilâli, dilenmek üzere açılmış bir elin yandan görünüşüne de benzetmek mümkündür. Bu itibârla hilâl ile dilenci arasında ilgi kurulmaktadır. Beyitte hilâlin, kerem ekmeğini fazlalaştırmak için hırsız gibi el açtığı ifâde edilmektedir. Buradan onun dilene dilene ekmeğini fazlalaştırmasının, dolunay şekline gelişinin ifâdesi olduğunu söyleyebiliriz.

Eline girmek için fazla-i hân-ı keremi
Meh-i nev destin açar niteki şahş-ı cerrâr

B., 61-K. 25/22

46-Dınar

Bugün Yugoslavya, İran, Irak, ve Tunus'un para birimi olan dinar, eskiden de bir altın paranın dörtte biri değerinde olan paraya denirdi. Ay ile dinar arasındaki benzerlik şeklinin yuvarlaklığı ve rengi itibâryıdır. Beyitte altın veya gümüşün ayarını anlamak için mihenk taşına tutulması hâdisesine de işaret vardır. Felek, dünya sarrafına bir dinar satmak için mihenk taşı olan akşama ay dinarını vurmuştur. Beyitte ay doğrudan doğruya zikredilmemekle birlikte çizilen tasvir içinde ortaya çıkmaktadır:

Eseridür görinen urdı mihaqq-ı şâma
Şatıcağ şayrafi-i dehre felek bir dînâr

B., 60-K. 25/14

47-Dönme Dolap Küfesi

Ay, şeklinin yuvarlaklığı bakımından dönme dolabın küfelerinden birine benzetilmektedir. Güneş de bir başka küfesidir. Bu benzetmede ayrıca hareketin de önemi vardır. Zirâ dönme dolap adı üzerinde, döner. Ay da gökyüzünde dolanır. Dolayısıyla felek dönme dolabın kendisi olarak düşünölmektedir. Eskiden, bayramlarda dönme dolabın kurulduğu ve ona binilerek eğlenildiği, beyitlerde geçen ifâdelerden anlaşılmaktadır. Aşağıdaki beyitte, kim ki bayram dolabının dönüşünü seyrederse, feleğin ay ve güneşle birlikte yere indiğini sanacağı ifâde edilmiştir:

Ay ü günle yere inmişdür felek şanur hemîn
Gerdiş-i dolâb-ı 'idi kim ki seyrân eyledi

H., 53-K. 17/4

48-Dudak (la'l, leb)

Susuzluktan kurumuş bir dudağın rengi sararır. Bu sebeple yeni doğmuş ve henüz rengi sarı olan hilâl ile dudak arasında renk benzerliği yanısıra şekil bakımından da ilgi kurulmaktadır. Beyitte oruç sebebiyle susuzluk bahis mevzûudur. Nitekim oruçluyken insanı açlıktan ziyâde susuzluk etkilemektedir. Bu itibârla beyitte "suya ağız açmak" ifâdesi kullanılmaktadır. Ayrıca menzilin deniz kenarı olduğu zikredilerek de gökyüzü denize benzetilmiş ve hilâlin ufuklara çok yakın olduğu anlatılmak istenmiştir:

Yâhûd idüpdür anı tâb-ı rûze leb-teşne
Ki şuya ağız açar menzili leb-i deryâ

N., 9-K.I/6

49-Düşman (yağı)

Âşık, aya benzeyen sevgilisini, rakiplerine uyup onlarla dost olduğu için düşmân ilân etmektedir. Onunla savaşmak için âh toplarını gökyüzü kalesine fırlatmaktadır. Ay ,düşman olarak tahayyül edilince gökyüzü de onun kalesi şeklinde düşünölmüştür. Yıldızlar da sevgiliyi kandıran ve âşıktan uzaklaştıran rakipler olarak tasavvur edilebilir:

‘Acab mi kâf’a-i gerdün yıkılsa tûp-ı âhumdan
Rakîb-i kâfire uydı ve meh bizümle yağıdur

H., 149-G. 57/2

50-Ekmek (kurs, nân)

Dolunay, yuvarlak şekli ve sarı rengi sebebiyle ekmeğe benzetilmektedir. Bu benzetmenin diğeri bir yönü ise gökyüzünün, Hakk'ın sofrası olarak düşünölmüştür. Ay ve güneş ise bu sofrada bulunan iki ekmeğektir. Güneş, dâima yuvarlak olarak kaldığı için kimsenin dokunmadığı bütün bir ekmeğektir. Ay ise bazen büyük ve yuvarlak, bazen de küçük ve ince olması sebebiyle her zaman doğranıp yenen ekmeğektir:

Hân-ı Hakdur bu felek mihr ile mehdür iki nân

Mihre kimse degmemişdür ortada meh toğranan Y.,603-Mkt. 20/1

Bir başka beyitte ise ay, "hırsından kendi kendini yiyip bitirmek" deyimiyle konu edilmiştir. Ayın dolunaydan hilâle dönüş hâli hırsından ekmeğini tek başına yemesi şeklinde ifâde edilmektedir. Beyitte geçen "yalnız" kelimesi aynı zamanda ekmeğe ilgili olarak da kullanılabilir. Böyle olduğu zaman ayın ekmeğini yavan olarak yani yanında katığı olmadan yemesi de düşünölebilir. Ancak hırs kelimesi ile birlikte kullanılan ayın ekmeğini yemesi, bedduâ aldığı için hırsından kendi kendini yemesi olarak değerlendirilebilir:

Güc ile çıkdı şubha ilenc aldı vâr ise

Hırsından etmegini yahûuz yidi kamer

Y., 107-K. 25/14

Aşağıdaki beyitte ise ay ekmeğinin azığı pervin üzümüdür. Burada fakirlerin yiyeceğinin ekmeğ ile üzüm olduğuna işâret edilerek onların, ekmeğinin yanına buldukları herhangi bir azıkla karın doyurdukları belirtilmektedir. Beyitte ise bunun ekmeğ ile üzüm olduğu ifâde edilmektedir:

Ķurs-ı mehle hûşe-i pervin olaldan zâdumuz

Ehl-i fakr içre tena'umla çıkubdur âdumuz

H., 198-G. 9/1

Ayrıca ay, hilâl iken şekil ve renk bakımından ekmeğ dilimine benzetilmiştir. Millet olarak Türkler ekmeğe çok düşkündür. Hamurlu yiyeceklerle bile ekmeğ yedikleri bilinir. Hatta ekmeği tatlıya bile katık ettikleri vâkidir. Beyitte ekmeğ ile tatlının birlikte zikredilmesinin de bu itibarla olduğunu söyleyebiliriz. Zirâ dolunay da zerde tatlısına benzetilmiştir:

Tabakda zerde idi şanasın ki bedr-i tamâm

Hilâle beñzer idi her dilim dilim nânı

Y., 48-K. 9/8

51-El

Ay, şekil ve renk bakımından, ele benzetilmiştir. Beyitte konu edilişi ise, "elden üstündür" atasözü itibarıyladır. Hiç kimse elde ettiği başarı veya

bulunduğu merteye ile gururlanmamalıdır. Zirâ kendisinden daha ileri durumda olanlar olabilir. İşte bu durum "el elden üstündür" atasözüyle ifâde edilmektedir. Ay da bazen güzellik ve merteye bakımından kendini güneşten daha üstün görür ve gururlanır. Halbuki güneş hem parlaklık ve hem de merteye itibârıyla aydan daha üstündür:

Ço gırralığı olur el üstinde el ey mâh
Gör rifatini pençe-i mihrûn kamer üzre N., 465-G. 394/4

Hilâl ise selamlaşmak üzere bugünkü ifâdesiyle tokalaşmak için ileriye doğru uzatılan bir ele benzetilmektedir. Bu benzerlik şekil bakımından kurulmaktadır. Aynı zamanda rengin de rolü mevcuttur. Beyitte bayramlarda herkesin birbiriyle tokalaşarak bayramlaşmasına işâret edilmektedir:

Rûz-ı fîd oldu perî yüzlüler ile görüşüp
Merhabâ kıldı mübârek elin uzatdı hilâl Y., 66-K. 14/4.

52-Elma (sîb)

Ay, dolunay hâlinde iken şekil bakımından elma olarak düşünölmüştür. Şafak münâsebetiyle de kırmızı bir elmadır. Ancak şafak vakti sona ererken ay da bir taraftan asıl rengi olan sarıya dönmeye başlar. Bu arada bir taraf sarı, diğer tarafı kırmızı olan ay sarılı kırmızılı bir elmaya benzetilmiştir. Beyitte güzellenmek ifâdesinin kullanılmasından böyle bir elmanın daha muteber olduğunu söyleyebiliriz:

Şu sîb şekline girdi şafağda cirm-i kamer
Güzellenüp ola bir yanı sarı bir yanı al B., 48-K. 21/4.

53-Fıdan

Yeni yetişmiş taze bir fidan, henüz incedir. Daha sonra büyüdükçe kalınlaşıp bir ağaç olur. İnce olması sebebiyle de rüzgârın tesiriyle kolayca eğilir. Hilâl de inceliği ve eğriliği sebebiyle rüzgârdan eğilmiş taze bir fidana benzetilmektedir. Burada fidanın zamanla kalınlaşıp ağaç olmasıyla, hilâlin zamanla (rüzgâr) kalınlaşıp dolunay olması arasında ilgi kurulabilir. Fidan, çemen, gülzar gibi yeşillik yerlerde yetişir. Hilâl fidanının gülzârı ise gökyüzüdür:

Mâh-ı nevdür dimeñüz gökyüzi gülzârında
Rüzgâr ile eğilmiş yine bir taze nihâl Y., 66-K. 14/9.

54-Gelin (arûs)

Ay, güzellik bakımından geline benzetilmektedir. Bu teşbihin yapıldığı beyitte halk arasındaki bir âdete de işâret edilmiştir. Bu da düğünde gelinin başına para saçılmasıdır. Beyitte saçılan para ise altındır. Yıldızların altına benzetilmesiyle bu hayâl konu edilmiştir. Ayın ufuktaki görünüşü ise gelinin eşiğe yüz sürmesi olarak düşünölmektedir:

Kodı çünkim âsitânına arûs-ı meh cebin
Başına encümden oldılar felekler zer-feşân Y., 26-K. 2/32.

55-Gerdanlık (ikd)

Hilâl şekil, renk ve parlaklık bakımından bir inci gerdanlığa benzetilmiştir. Gerdanlık, çeşitli mücevherlerden meydana gelen ve kadınların gerdanlarına taktıkları bir zinetdir. İncilerin dizilmesiyle meydana getirilen

gerdanlığın ortasında dürr-i yetim denilen en büyük inci bulunur. Onun her iki tarafında da büyükten küçüğe doğru inciler dizilir. Hilâlin de şekil bakımından ortası kalındır ve uçlarına doğru giderek incelir. Bu itibarla hilâl ile inci kolye arasında bir benzerlik kurulmuştur. Hilâlin uçlarının kıvrıklığı, boyunda takılı halde duran bir gerdanlığa benzetilmiştir:

Ṭulû' idince ufukdan miyân-ı encümde
Takıldı gerden-i gerdûna şanki 'ıkd-ı leâl B., 48-K. 21/2.

56-Göz ('ayn, çeşm)

Daha önce de örneklerini gördüğümüz gibi ay, çeşitli özellikleriyle, sevgilinin yüz, yanak, kaş, dudak, çene gibi güzellik unsurlarına benzetilmiştir. Burada ise göze benzetilmektedir. Ay, dolunay halindeyken yuvarlak ve parlak olması itibarıyla böyle bir benzetmeye tâbi tutulmuştur. Işıklı olması sebebiyle de "göz nûru" ifâdesiyle birlikte zikredilmektedir. Bilindiği gibi ayın ışığına nur, güneşin ışığına ziyâ denilmektedir. Şâir, ay-göz münâsebetiyle kendisinin, hakikat âlemine ay ve güneş gözünün nûru olduğunu söylemektedir:

Egerçi şüretâ ednâdan ednâ hâk-i râhem ben
Hakikat 'âlemine nûr-ı çeşm-i mihr ü mâhem ben H.,329-G. 62/1

Göz ile ilgili olarak ayrıca sürmeden de bahsedilmekte ve ayın sürmeli bir göz olduğu zikredilmektedir. Memdûhun övüldüğü beyitte onun, ayağının toprağını, sevâb için ay ve güneşe sürme olarak verdiği ifade edilmektedir. Sevâb kelimesiyle ilgili olarak göze sürme çekmenin sünnet olduğu rivâyetini hatırlayabiliriz. Ayrıca ihtiyacı olan birisine bir şeyler vermemenin de sevab olduğu ve bu itibarla sürmeye ihtiyacı olan göze sürme vermenin de sevâb olacağı anlatılmak istenmektedir. Ayın gözündeki sürme ise üzerindeki kara lekelerdir:

Hâk-i derûndür ol ki dün ü gün sevâb için
Hem aya sürme hem güneşe tûtiyâ virür F., 233-G. CIX/4

Ay-göz benzetmesinde ayrıca göz yaşı dökken bir göz konu edilmiştir. Kayan yıldızın gözden akan göz yaşına benzetilmesiyle bu münâsebet kurulmuştur. Burada ayrıca yıldızı düşkün olmak deyimi de işlenmiştir. Yıldızı düşmek talihin kötüye gitmesi manâsında tevriyeli olarak da kullanılmıştır:

Eşkin sitâresin şalalı ayağa gözüm
Sen meh-likâ yanında benüm düşdi yılduzum H., 279-G. 19/1

57-Gözlük

Ayin dolunay hâli ile gözlük arasındaki münâsebet şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı ile alâkalıdır. Güneş ve ay, birlikte bir gözlüğü meydana getirmektedir. Normal gözle bu dünyada Hakk'ı görmek mümkün değildir. Ancak güneş ve ay gözlüğü takılmak suretiyle onun nûru görülebilir. Zirâ ay ve güneş Allah'ın nûrunun birer tecelligâhidir. Gözlük, gözün daha iyi görmesi için kullanılır. Güneş ve aya da ibret gözünüyle bakıldığı takdirde Allah'ın nûru idrâk edilebilir. Aksi takdirde normal olarak gözle Hakk'ı görmek mümkün değildir:

Didâr-ı Hakkı görmez dünyâda 'ayn-ı 'âmî
Farzâ ki gözlük itse çeşmine mihr ü mâhı Y., 586-G. 503/3

58-Gül (gül-i ra'nâ, ak gül, gül-i zer)

Ayın dolunay hâli, şekil bakımından açılmış bir güle benzetilmektedir. Halk arasında süsleme maksadıyla ve eve hoş koku saçılması için suya gül koyma geleneği vardır. Bu sebeple beyitte ay, suya konmuş bir gül-i rânâ olarak düşünülmektedir. Gül-i rânâ sarı ve kırmızı olmak üzere iki renkten meydana gelmektedir. Ayın bu renklerle ilgisi ise şafak vaktindeki rengi itibarıyladır. Zîrâ ay, şafakta kırmızı renge bürünür ve daha sonra sarılaşır. Bu bakımdan ay, gül-i rânâ olarak vasıflandırılmıştır. Beyitin bir şehrengizden alındığını göz önünde bulundurursak burada anlatılmak istenen hususun, şehrin güzellerinin denize girip yüzmeleri olduğunu anlayabiliriz. Dolayısıyla gül-i ra'na ile ay yüzlü güzeller arasında da ilgi kurulabilir:

Temâşâ eylesen her mâh-peyker
Suya konmuş gül-i râ'nâya beñzer

Y., 235-Ş. /109

Ay, şeklinin yanı sıra beyaz rengi bakımından da beyaz bir güle benzetilmektedir. Gökyüzü memdûhun kadrinin bağı olarak düşünülmüştür. Ay da bu bağda yetişen beyaz bir gül olarak tasavvur edilmiştir. Açılmasıyla ilgili olarak güle, gülmek vasfı isnâd edilmektedir. Her gece gökyüzünden 'âlemlere güldüğü zikredilmektedir:

Ƙadri bâğından şehûñ bir aƘ gülüsün ey Ƙamer
Bu ferahdan her gece 'âlemlere handân mısın

H., 59-K. 20/9.

Bir beyitte ise ay, altın bir gül olarak düşünülerek, halk arasındaki bir geleneğe işâret edilmiştir. At ile ilgilenenler, atın koşum takımı üzerine çeşitli süsler yapmaktadırlar. Bunlar altın veya gümüşten yapılan işlemlerdir. Beyitte atın göğüs bağına altın yıldızla işlenen gül motifi konu edilmiştir. Ay şekli ve sarı rengi itibarıyla altın bir gül olarak düşünülmüştür:

Licâmından sitâm olmak yaraşur çerhûñ ecrâmı
Semendin sine bendinde gül-i zer mâh-ı tâbânı

B., 24-K. 7/28.

59-Gümüş (sîm)

Ay, renk bakımından gümüş olarak vasıflandırılmıştır. Feleğin pûte olarak düşünülmesiyle de eritilen bir gümüş olarak düşünülmüştür. Bilindiği gibi altın, gümüş gibi madenler eritmek için ateş üzerine tutulan ve pûte denilen bir kabın içine konurlar. Ay, yıldız ateşleri üzerine konulan gökyüzü pûtesinde eritmek istenen bir gümüş olarak tasavvur edilmektedir:

Niteki pûte-i gerdûnda nukre-i Ƙameri
Nücûm aħkeri ile sipihr eyleye Ƙâl

H., 32-K. 9/18.

Bir başka beyitte ise ay, gökten yere inmiş bir gümüş gibidir. Güneş de altındır:

Olmaz 'aceb ki sîm ü zer ile zamânede
İndürseler yire felegûñ mihr ü mâhını

N., 548-G. 543/2.

60-Güvercin (hamâme)

Hilâl, şekil, renk ve yüksekte bulunuşu bakımından uçan beyaz bir güvercin olarak tahayyül edilmektedir. Beyitte posta güvercinine işâret edilmektedir. Eskiden güvercinler eğitilerek posta ulaşım vasıtası olarak kullanılmıştır. Hilâl, akşam şehrine uçan bir güvercindir. Şehir kelimesinin zaman olarak ay mânâsı da vardır. Hilâl de ay başlarında görüldüğüne göre, yeni bir ayın başlangıcının habercisidir. Hilâlin akşam görünmesi sebebiyle de beyitte hilâl şâm kelimeleri birlikte zikredilmiştir:

Bâl ü per aç hilâl gibi şehri-Şâmdan
İrgür nigâra nâmemi var ey hamâme gel

Y., 430-G. 236/4.

61-Güzel, Dilber

Divân şiirinde ay ile ilgili olarak konu edilen husûslardan biri de ay-dilber münâsebetidir. Dilber, ayın temsil ettiği ve sevgilinin hâricindeki güzellere denir. Sevgili ise âşığın gönlündeki yegâne gükzeldir. Diğer dilberlerin, onun gözünde bir değeri yoktur. Ayın dilbere benzetilmesi şekil, renk, parlaklık, gökyüzündeki hareketi gibi özellikleri itibarıyladır. Beyitlerde "meh-pâre", "meh-peyker", "meh-rû", "meh-likâ" gibi ifâdelerle zikredilen dilber, genellikle güzelliği bakımından konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte "meh-likâ" ifâdesiyle belirtilen dilberler şu şekilde tasvir edilmektedir: Dilberler (mehlikâlar), gümüş simâlı ve servi boyludur. Burada ayın şekil olarak hilâl hâlinin ve gümüşü renginin mühim rolü vardır. Dilberlerin çok olması ise ayın hem ay başlarında hem de ay sonunda hilâl şeklinde olmasıyla izâh edilebilir.

Sim simâ serv-bâlâ mehlikâlar çok veli

Kimsede yokdur senûñ evza^c ü etvâruñ gibi B., 192-G. 175/3.

Çok güzel olan kişiler (özellikle genç kızlar) için, halk arasında "âfet" kelimesi kullanılır. Âfet kelimesinin gerçek manâsı "büyük felâket" demektir ki, bu durumda can, mal, her şey zarar görür. Dilberin âfet olarak vasıflandırılması ise hareketlerinin şuhluğu sebebiyle, âşıkları perişân etmesi ile izâh edilebilir. Nitekim beyitte "şüh" kelimesi de âfet ile bir arada zikredilmiştir. Bu yönden değerlendirilecek olursa hilâl, gökyüzünde ilerlemesi sebebiyle şehir içinde gezen ve bir âfet olan dilbere benzetilmektedir:

Dün doğdı mâh-ı nev gibi ol şüh-ı mehlikâ

Şehr içre şimdi âfet-i devrân olup gezer B., 365-G. 433/3.

Bir başka beyitte, ay-dilber münâsebeti ile güzellerin hercâyiliğine, yâni vefasızlığı ve kararsızlığına temâsla onların herkese yüz verdiklerine işâret edilmiştir. Ayın gökyüzünde olması sebebiyle herkes tarafından görünmesi dilberin herkese yüz vermesi haliyle izâh edilebilir: Âşık her gördüğü dilbere gönül verdiği için, onların hercâyiliği sebebiyle her defasında terkedilmiş ve gönlü yüz parçaya bölünmüştür. Her gece yeniden doğan ay, buradaki âşık için yeni bir dilberdir. Sabah olup ayın kaybolması ise dilberin âşığı terk etmesidir:

Dirigâ gördüğine yüz viren hercâyî meh-rûlar

Dil-i âşuftemi kıldı şanevber gibi şad pâre N., 493-G. 445/2.

Ay, hamamdaki bir dilber olarak da konu edilmiştir. Burada dilberin çıplaklığı söz konusudur. Güzelin vücudu renk ve şekil bakımından hilâle benzetilebilir. Ay, hamamda, soyunmuş bir halde dolaşan güzele teşbih edilmektedir:

Soyunmuş Nev'iyâ ol mâh hammâm içre seyr eyley

Temâşâ eylesün hazz eyleyen endâm seyrinden N., 425-G. 326/5

Bir başka beyitte ise ay, denizde yüzen bir güzele benzetilir. Denize girmiş bir insan vücudunun bir kısmı, yâni suyun üzerinde kalan göğüsten yukarısı görünür. Bu da kolların hilâle benzetilmesiyle ay ile denizde yüzen dilber arasında ilgi kurulmasına sebep olmuştur. Burada gökyüzü de deniz olarak düşünölmüştür. Ay dilberinin soyunup gökyüzü denizine girmesi denize letâfet vermektedir:

Sipihir-i nilgûn üstinde gûyâ mihr-i raḥşândur
Şoyundı girdi ol meh-rû letâfet virdi deryâya

Y., 538-G. 421/2.(Dn)

Ay-dilber münâsebeti "gözden irak olan gönülden de irak olur" atasözü ile ilgili olarak da konu edilmiştir. Ayın gözden uzak olması, gündüz görünmemesiyle alâkâdır. Dilberi görmeyince ona gönül vermek de söz konusu değildir. Gece herkes uykuda olduğu için, ayı göremezler. Bu sebeple ay insanların gözünden ve gönülünden uzak bir dilber olarak düşünülmemektedir:

Gönül virme gözünden dür olan her mâh-ı tâbâna
Nazar kıлма saña yüz veirmeyen mihr-i dirâḥşâna

N.,462-G. 389/1.

Ay, birçok beyitte "şehr" kelimesi ile birlikte zikredilerek şehir içindeki güzellerle benzetilmek istenmiştir. Aşağıdaki beyitte şâirin şehirdeki güzelleri işâret etmesi konu edilmiştir. Burada dilberlerin mekân ile birlikte işlenmeleri gökyüzünün de şehir olarak düşünülmesine vesile olmaktadır:

Şehrümüz meh-rûlarıyla 'ayş u 'işret eylerin
Ya'ni ol gün yüzlüye izhâr-ı kudret eylerin

Y., 486-G. 329/1.

62-Habbe (habâb)

Habbe, su üzerindeki içi hava ile dolu olan su kabarcığına denir. Ay, dolunay halinde iken şekil ile rengi ile parlaklığı bakımından habbeye benzetilmektedir. Güneş de bir habbe olarak düşünölmüştür. Ay ve güneş Allah'ın kudret denizinde iki habâbdır. Beyitte gökyüzü de deniz olarak düşünölmüştür. Habâb, sonunda yok olur. Ayın sabah olunca, güneşin de akşam olunca kaybolması habâbın sönmesi, yok olması şeklinde tasavvur edilebilir:

Şol dürr-i pâki buldı Ḥayâli ki olubdürür
İki ḥabâb kudreti baḥrinde mihr ü mâh

H., 369-G. 53/5.

63-Halhal

Halhal, kadınların ayak bileklerine taktıkları gümüş veya altından yapılmış halkaya denilmektedir. Hilâl, şekil, renk ve parlaklık bakımından halhal olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte gelinin ayağındaki halhal konu edilmiştir. Şâir, bu benzetmeyi kendi şiirinin medhinde kullanmıştır. Şiirini yeni geline benzeten şâir, hilâli de onun ayağındaki halhal olarak tahayyül etmektedir:

Nev 'arûs-ı suḥanum cilveye ağâz edicek
İstemez mâh-ı nevi pâyine ḥalḥâl etdi

H., 416-G. 52/4.

Halhalın altın ve gümüşten olması yanısıra çeşitli cevherlerle süslenmiş olanı da mevcuttur. Bu şekilde düşünöldüğü takdirde hilâl, etrafındaki yıldızlarla birlikte cevherî bir halhala benzetilmektedir:

Ne hoş yaraşdı sipihre kevâkib içre hilâl
Taḥındı pâyine gûyâ ki cevherî ḥalḥâl

B., 47-K. 21/1.

64-Haçer

Hilâl, şeklinin ince-uzun ve ucunun kıvrımlı olması sebebiyle haçere benzetilmektedir. Ayrıca parlak olması da bu benzetmenin diğeri bir yönüdür.

Hançerin keskin olanı makbuldür. Bu itibârla aşağıdaki beyitte "hançer-i bürrân" ifâdesi kullanılmaktadır. Hilâl, feleğin hançeri olarak tasavvur edilmiştir. Felek, âşığın gönlünde sevgilinin aşkını görünce kıskançlığından, hilâl hançeri ile onun (âşığın) başını koparmaya kasd etmektedir:

Mihrûni cânda görüb başuma kaşd etdi felek
Eyleyüb mâh-ı nevi hançer-i bürrân-şekil H., 28-K. 8/12.

Hançer, kılıç, bıçak gibi kesici âletlerin yapılmasında çeliğe su verme hâdisesi mevcuttur. Bunlar ateşte kızdırılan çeliğin su verilerek dövülmesiyle meydana getirilirler. Aşağıdaki beyitte hilâlin, akar suda aks etmesi, hançere su verilmesiyle izâh edilmektedir:

°Aks-i hilâl-i çarh degül cüybârda
Reşk-i ruhuñla âb-ı revân düşdi hançere N., 484-G. 428/2

Hançere altın veya gümüşten süs yapma geleneği de mevcuttur. Bu durum hilâlin renginin bazen sarı bazen de beyaz olması ile alâkalıdır. Hilâl, altın nişan edilen yâni altın işlemeli bir hançer olarak düşünölmüştür. Gökyüzü, memdühun kıymetli taşlarla bezenmiş kemerine benzetilerek, hilâl de bu kemere takılmış bir hançer olarak tasavvur edilmiştir:

Nişâr itdi gazâ yoluna dergâh-ı şehensâha
Murassa° kemer gerdün meh-i nev zer-nişân hançer B., 342-G. 399/6

Hançer, kullanılmadığı zamanlarda kılıf içinde muhafaza edilir. Beyitlerde "gılaf" kelimesi ile hançerin berâber zikredilmesi bu itibârladır. Kılıf deriden yapılmaktadır. Bu sebeple rengi koyudur. Hilâlin hançer olarak düşünölmesiyle beraber siyah bulut da bu hançerin kılıfı olarak tasavvur edilmektedir. Burada siyah bir bulutun, hilâlin önüne gelerek onu gizlemesi, hançerin kılıfına girmesi şeklinde hayâl edilmektedir. Bu hayâlde beyitte anlatılmak istenen asıl özellik, sevgilinin kaşlarının hilâle , dolayısıyla hançere ve saçlarının da bulut dolayısıyla kılıfa benzetilmesiyle zülfün kaşların üzerine dökölüp onları örtmesi yâni gizlemesidir:

Hançer-i yâri gılañı çekdi tenhâ koynına
Mâh-ı nev ebr-i siyâhuñ girdi güyâ koynına N., 478-G. 418/1

Ayrıca gökyüzü de hilâl hançerinin lâciverd renkli kılıfı olarak düşünölmüştür. Hilâlin her ay başında görünmesi memdühun makâmına göz diken düşmanları yok etmek için feleğin, lâciverd kılıftan hançer çekmesi şeklinde ifâde edilmektedir:

°Adü-yı câhınuñ kat°-ı hayâtiyçün çeker her ay
Gılañ-ı lâciverdiden hilâl-i âsmân hancer F., 26-K. IV/19

Hançer, kılıç gibi kesici âletler bir müddet sonra keskinliklerini kaybederler ve tekrar keskinleşebilmeleri için bilenirler. Bunun için de çarka tutulurlar. Çarka tutulan hançer hem daha keskin hem de daha parlak olur. Gökyüzünün bileyi çarkı olarak düşünölmesiyle hilâl de bu çarka tutulan bir hançer olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte hançer, kaza ve dem kelimelerinin bir arada zikredilmesi, bir kaza neticesinde yaralanmakla ilgili olarak hançerin yara açması ve kan akıtması durumunu hatırlatmaktadır. Şafak ise bu yaradan akan kan olarak düşünölebilir. Tabii ki "nice dem oldı" ifâdesinde "çok uzun zamandır" manâsı daha açıktır. Ayrıca çarka fazla tutulan kesici âletlerin orta kısmı çukurlaşır ve bu hâliyle hilâl arasında ligi kurmak daha da kolaylaşır:

Olursa hançeri mâh-ı nevûn n'ola bârîk
Niçe dem oldı tatar anı çarha dest-i kazâ

N., 9- K.I/3.

65-Harman (hürmen)

Ay, şeklinin yuvarlaklığı ve renginin sarı olması sebebiyle harman olarak tasavvur olunur. Pervini, sevgilinin yüzündeki benlere benzeten güneş, kıskançlığından ay harmanına ateş salmaktadır. Harmana düşen ateş güneş ışıklarıdır. Şafak vakti meydana gelen kızılık sebebiyle buradaki ay, yanan bir harmana benzetilmiştir:

Pervini beñzedür yüzün üstinde beñlere
Meh hürmenine anuñ için od şalar şems

H., 211-G. 1/4.

Ayrıca sevgilinin aya benzetilen yüzündeki ben, harman içindeki dâneye benzetilerek ay-harman münâsebeti de kurulmuş olmaktadır. Beyitte dâne ile mûr (karınca) kelimelerinin birlikte kullanılması da karıncanın dâneleri yuvasına taşımaya işârettir. Âşık da kendisini karınca gibi görüp sevgilinin yüzündeki ben dânesine meyletmektedir:

Hürmen-i hüsñünde ey meh dâne-i hâlûñ görüb
Meyl edersen n'ola yok mu mûr denlü gayretüm H., 276-G. 13/6

66-Hz.Hasan

Ay ve güneş nurlu olmaları, eşleri ve benzerlerinin bulunmaması ve kıymetleri bakımından Hz.Peygamber'in torunları olan Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'e benzetilmişlerdir. Bu hususun açıklaması için "güneş-Hz.Hüseyin maddesine bakılmalıdır (Bkz.s. 185).

67-Havuz

Ayın dolunay hâli, şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebiyle havuza benzetilmiştir. Hilâl de onun içindeki her bir balık olarak tasavvur edilmiştir. Mâh ve mâhî kelimeleriyle cinas yapılırken âşinâ kelimesi de hem tanıdık, bildik olmak hem de yüzmek manâlarıyla tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Havzıdur bir mâh-ı bedr içinde her mâhî hilâl
Âşinâ olmuş aña mâhî-tenân-ı meh-cebîn

H., 65-K. 23/9.

68-Hırsız (şeb-rev)

Hırsız, geceleyin el-ayak çekildikten sonra dışarıyı çıkan ve başkasına ait bazı şeyleri çalmaya çalışan kişidir. Hırsız karanlığı sever. Bu sebeple gece dışarı çıkar. Şeb-rev (gece yürüyen) ifâdesinin kullanılması da bu itibârladır. Ayın da gece gökyüzünde görünmesi hırsıza benzetilmesine vesile olmuştur. Hırsız, dışarıdan yüksek bir binanın içine girmek isterse kemend kullanır ve onun yardımıyla girmeye çalışır. Ay hırsız da memdûhun kasrına girebilmek için sarayın kubbesine kehkeşan kemendini atmaktadır. Ancak buna muvaffak olamamaktadır. Zirâ memdûhun kasrı ulaşılamıyacak kadar yücedir:

Kaşruña yol bulmağa şeb-revlik eyler gerçi mâh
Küngür-i eyvânuña irmez kemed-i kehkeşân N., 113-K. XXXVII/15.

Hırsız, bir şeyler çalarken görülürse yakalanıp cezalandırılır. Bu husus ay tutulmasıyla ilgili olarak konu edilmiştir. Zirâ ay hırsızının yakalanması söz

konusudur. Güneşe benzetilen sevgilinin semtine ulaşabilmek için yola düşen ay, gece yürüdüğü için hırsız zannedilerek tutulmuştur:

Küyın yolında niçe kez ey mihr-i bî-nazîr
Şeb-rev diyû tutuldı gıceyle meh-i münîr B., 386-G. 466/1.

69-Hizmetçi

Günüzümde olduğu gibi eskiden de maddî durumu çok iyi olan aileler evlerinde hizmetçi bulundurlarlardı. Bunlar da daha çok genç kızlardan tercih edilirdi. Çünkü evin işleri ile beraber ev halkına da hizmet etmek yorucu olur. Yaşlı bir insan buna dayanamaz. Bunun için gençler daha çok tercih edilir . Bu itibârla ay, güzellik bakımından ve gökteki hareketliliği sebebiyle memdûhun hizmetini gören bir hizmetçiye benzetilmektedir:

Çü gördüm hıdmetin eyler o meh-rû
Bu beyti okıdum yüzine karşı Y., 241-Ş. 1/187.

Bir başka beyitte ise ay ve güneş bir görünüp bir kaybolmaları yüzünden dergâhta hızlı hızlı şeyhe hizmet eden dervişlere benzetilmektedir:

Dergehinde muķim leyl ü nehâr
Mihr ü meh hıdmetüñ eder çâlâk H., 253-G. 32/7.

70-Hokkabaz

Kelime mânâsiyle hokkabaz, hokka ile oynayan demektir. El çabukluğu ile insanın gözünü yanıltır. Hokkabazın bu hareketi sihir olarak vasfılandırılır. Sihir ise simyâhâne yapılır. İlm-i simyâ çok eskiden tılsım olarak bilinirken, sonradan "ilm-i esrâr-ül-hurûf" a denilmiştir¹⁹⁹ . Cihanın simyâhâne, gökyüzünün bir büyücü şeklinde ele alındığı beyitte ay ve güneş ise hareketleri ve doğup batışları itibâriyle eli çabuk iki hokkabaza benzetilmektedir:

Cihân bir simyâhâne felek hem sihr-sâz ancak
Meh ile mihr çapük-dest bir iki hokka-bâz ancak H., 227-G. 4/1

71-Hümâ

Ay, yüksekte bulunması sebebiyle hümâ kuşuna benzetilmektedir. Bilindiği gibi hümâ, çok yüksekte uçan ve ele geçirilip avlanamayan bir kuştur. Beyitte de yüksekte oluşu konu edilerek aya benzetilmiştir. Ay da gökyüzünde olması sebebiyle yüksektedir. Ayrıca ayın gökyüzünde ilerlemesi de kuşun uçuşuyla alâkalı olarak düşünülebilir:

Hümâ-yı evc-i istîgnâdur ol mâh
Anuñcün böyle mâ'ıldür hevâye B., 178-G. 152/2.

72-Hz. Hüseyin

Ayın Hz. Hüseyin'le olan münâsebeti şehit edilmesinden dolayı kana bulanmasıyla ilgilidir. Beyitte hilâlin her muharrem ayında şafaktan doğuşu Hz. Hüseyin'in Muharrem ayının onuncu gününde Kerbelâ'da şehit edilmesine telmihen zikredilmiştir²⁰⁰ . Ay şafakta iken rengi kırmızıdır. Şehid edilen Hz.

¹⁹⁹ Agah Sırrı Levend, a.g.e., s.195.

²⁰⁰ Fuzûli, (Hadîkatü's- süedâ) Saâdete Erenlerin veya Kerbelâ Şehitlerinin Bahçesi, Haz. Mehmet Faruk Görtunca,İst. , s. 499-501.

Hüseyin de kana bulanmıştır. Bu sebeple renk bakımından ay ile Hz. Hüseyin arasında bir benzerlik kurulmuştur. Beyitte ayrıca, Hz. Hüseyin'in şehâdeti münâsebetiyle kanlı göz yaşı dökmek de söz konusu edilmiştir. Hilâl şekil bakımından da ince ve uzun olması sebebiyle insana, dolayısıyla da Hz. Hüseyin'e benzetilebilir:

Her muharrem mâh-ı nev doğsa şafağdan yâ Hüseyn
Çeşmüme hûn-ı ciger dökmek olubdur farz-ı 'ayn H., 333-G. 71/1

73-İmam

Dolunayın imam olarak düşünülmesi, sarık itibarıyla, Zîrâ imamlar başlarına beyaz bir sarık giyerler. Dolunay da beyaz ve yuvarlak olması bakımından imama benzetilmiştir. Beyitte işlenen konu cenâze namazının kılınmasıdır. Sevgilinin, uyuyan âşığın yanına gitmesi, hem gökyüzünde dolunayın doğması ve hem de cenâze namazını kıldırmak üzere, mevtanın yanına imamın gelmesi şeklinde tasavvur edilmektedir. Beyitte uyku hâli, ölüm ile açıklanmaktadır. Âşığın mertebesi yüceltilerek cenaze namazını dolunayın kıldıracağı zikredilmiştir. Yıldızlar, bu namazı kılacak olan cemaat olarak düşünülebilir:

Yanuma geldi uyurken gece ol bedr-i tamâm
Şanasın meyyit namâzın kılmağa oldu imâm Y., 441-G. 254/1

74-İnci (dürr-i yetim)

Ay, dolunay halinde iken şeklinin yuvarlaklığı, renginin beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle inciye benzetilmektedir. İncinin, yağmur damlasının sadefin içine düşmesi ve bu damlanın daha sonra güneş ışığının tesiriyle inciye dönüşmesiyle meydana geldiği söylenir. Sadeфин içinde tek olan ve büyük olan inciye dürr-i yetim denir. Ayın ışığını güneşten almasının da anlatılmak istendiği beyitte ay dürr-i yetime benzetilerek güneşin tesiriyle meydana geldiğine işaret edilmektedir. Memdühun dergâhı deryâ, zâtı güneştir. Denizde güneşten nûr alan da dürr-i yetimdir. Dürr-i yetim en kıymetli incidir: (Ayrıca bkz. güneş-inci mad. s. 187)

Bir Hayâli-zâde bendeñ vardur ey Şâh-ı kerim
Anası Hak rahmetinde kendü kalmışdur yetim
Dergehün deryâ senün zâtuñ güneş rüşen bu kim
Ka'r-ı deryâda güneşden nûr alur dürr-i yetim H., 445-Mkt. 5./2

Aşağıdaki beyitte ise balçık içine düşmüş bir inci konu edilmiştir. Ayın Akreb burcundaki hâli böyle bir inciye benzetilmesine sebep olmaktadır. Akrep makbul olmayan bir burçtur. Bu sebeple balçıkla ifâde edilmiştir:

Şanasın bürc-i 'akrebde kamerdür
Yâ hod bir balçığa düşmiş güherdür Y., 241-Ş.1 /185

75-İnsan

Ay, hilâlken şeklinin eğri olması sebebiyle çeşitli durumlardaki insana benzetilmiştir. En çok da secde eden insan olarak düşünölmüştür. Memdühun kaşının mihrâb şeklinde tasavvur edilmesiyle ay da bu mihrâba karşı secde eden insana teşbih edilmiştir. Burada şekil bakımından hilâl, kaş ve mihrâb arasında bir münâsebet kurulmuştur. Beyitte memdühun kaşı övölürken ayın ona secde ettiği zikredilmektedir:

Secde kıldı göricek mâh kaçın mihrâbın
Bilmeyen şöyle hayâl eyledi kim ola cebîn

B., 68-K. 27/22

Bir başka beyitte ise Hz. Yûsuf'un, rüyâsına telmihle ay ve güneşin ona secde etmesi konu edilmiştir. Bilindiği gibi Hz. Yûsuf bir gece rüyâsında ay, güneş ve yıldızların kendisine secde ettiğini görmüştür²⁰¹. Sevgili de Hz. Yûsuf'a benzetilerek ay ve güneşin ona secde ettiği zikredilmektedir:

Cânâ iderse secde saña ay ü gün n'ola
Yûsuf gibi güzellik ile bulduñ imtiyâz

B., 455-G. 565/2.

Hilâlin akşamdan sonra görünmesi, akşam namazını kılması şeklinde tasavvur edilmektedir. Gökyüzü de kibleye benzetilmektedir. Bilindiği gibi namaz kibleye karşı durularak kılınır:

Ahşam namâzını meh-i nev gökde kılmadan
Tâk-ı sipihr-i kibleye karşı egilmeden

Y., 495-G. 345/1.

Ayrıca hilâl, yine şeklinin eğriliği sebebiyle baş eğen bir insan olarak düşünülmüştür. Eğer baş eğmezse güneş onun vücud mumunu söndürür. Burada güneş doğunca ayın kaybolması hâdisesi anlatılmak istenmiştir:

Mihr-i kemâli şem'-i vücûdın söyündürür
Her kim baş egmez ise meh-i nev gibi meger

Y., 108-K. 25/29.

Selâm veren bir insan olarak da düşünülen hilâl, güneşe benzetilen mümdûha selâm vermektedir. Selâm verme hareketinde eğilme durumu vardır. Beyitte memdûhun yüceltilmesi söz konusudur. Hilâl kerem göğünün güneşi olan memdûha selâm veren bir insana benzetilmektedir:

Mihr-i sipihr-i mekrûmet ol kim cenâbına
Gökden hilâl iki bükülüp virür selâm

B., 55-K. 23/15.

Dolunay zamanında daha çok belli olan ayın yüzündeki kara lekeler sebebiyle ay, toprağa yüz süren bir insan olarak düşünülmüştür. Âşık sevgilinin aşkı sebebiyle toprak olmakta yâni ölmektedir. Ay da onun toprağına yüz sürdüğü için yüzü tozlanmaktadır. Ölü gömüldüğü zaman onu çok seven kişilerin, kabri başında ağlayıp toprağına yüz sürdükleri görülür. Buradan hareketle beyitte ayın, âşığın toprağına yüz sürdüğü zikredilmektedir:

Çün beni hâk etdi mihrün mâh yüz sürdi baña
Çihresinde görinen mâhuñ gubârumdur benüm

H., 204-G. 50/2

Ayrıca dolunay, renginin beyazlığı itibarıyla ak sâde giyinmiş bir insana benzetilmektedir. Sâde, üzerine desen bulunmayan bir kumaşa ve bu kumaştan dikişilen kıyafete de denilmektedir. Ayrıca astarsız, tek kat elbiseye de "sade" tâbir olunur²⁰². Beyitte ak sâde giyinmiş olan bir memdûhun güzelleştigiğine işaret edilmesi dolayısıyla kıyafetin insan görünüşünde mühim rolü olduğunu söyleyebiliriz:

Yine ak şâde geymişsin yine var mâh-peykerlik
Güzellenmişsin ey âfet nedür bu tâzelik terlik

N., 386-G. 262/1

²⁰¹ Kurân-ı Kerim, "Yûsuf sûresi", 4.5.6. ve 100. âyetler.

²⁰² Tarama Sözlüğü, C.VI, s. 3219.

Ayın gökyüzünde hareket etmesi, ilerlemesi, doğup batması, onun başı dönmüş halde dolaşan bir insana benzemesine sebep olmuştur. Güneş de aynı sebeplerden dolayı başı dönmüş bir insan olarak düşünülmüştür. Bunlar memdûhun yanağını göstermesi sebebiyle onun güzelliği karşısında sarhoş olmuşlardır:

‘Âriзуñ gösterme lûtf et mihr ü meh didükleri
Asumân ikliminüñ bir iki ser-gerdânına H., 383-G. 80/3.

Aşağıdaki beyitte teşhis ve intak sanatı yapılarak aya, insanlara mahsus olan konuşma vasfı isnâd edilmiştir. Ay, güneşe "ey âyine-i sûret-nümâ-yı ins ü cân" diyerek ona seslenmektedir. Onun bu kelâmı da güneşin kulağına erişmiştir. Burada ayrıca güneş ile kulak ve ayna arasında da ilgi kurulmuştur. Ayn, konuşan bir insana benzetilmesi, beyitte geçen "dedi" kelimesiyle bâriz bir şekilde ifâde edilmektedir:

Sem‘-i horşide erişdi mâhdan çün bu kelâm
Dedi ey âyine-i sûret-nümâ-yı ins ü cân H., 83-T./6.

76-İstanbul

Ayın dolunay hâli, güzellik bakımından İstanbul şehrine benzetilmektedir. Ayrıca ayın etrafında görülen hâlenin, İstanbul'un etrafındaki surlar olarak düşünülmeleriyle de bu benzetme kuvvetlendirilmiştir. Beyitte kullanılan "şehr-i meşhûr" ifâdesinden İstanbul'un şehirler içinde en çok bilinen şehir olduğuna işâret edilmek istenmiştir. Meşhûr kelimesi ayla ilgili olarak da kullanılabilir. Zîrâ ay da herkes tarafından görüldüğü için bilinmektedir. Yâni meşhûrdur. Hatta "ay gibi meşhur olmak" deyimini de vardır:

Sa‘âdet mâhıdur bu şehr-i meşhûr
Şeref gökinden aña hâledür Şür Y., 252-Ş. /104.

77-Kabak (kabağ)

Ayın dolunay hâli, şeklinin yuvarlaklığı bakımından kabağa benzetilmektedir. Eskiden, kurutulmuş kabak, için boşaldığı için su kâsesi olarak kullanılmaktaydı. Beyitte ise içinin gül renkli şarap ile dolduğu zikredilmektedir. Buradan hareketle kabağın eskiden kadeh olarak kullanıldığını da söyleyebiliriz. Ayın, şarap ile dolu olan kabağa benzetilmesi, şafaktaki kırmızı rengi ve dolunay olarak yuvarlaklığı ile ilgilidir:

Gördüler mâhı şafak-reng âşikâr etdi felek
Bâde-i gül-reng ile dolmuş kabâğum şandılar H., 176-G. 109/4.

Ayrıca eskiden kabak ile yüzme öğrenildiğine de yer verilen bir beyitte ay vegüneş de kabak olarak düşünülmüştür. (Bkz. s.188)

78-Kadeh (ayak, câm, peymâne, sâğar)

Hilâl, şekil bakımından kadehe benzetilmektedir. Beyitlerde genellikle bir eğlence meclisi tasvirinde yer alan kadehin ay olarak düşünülmeleriyle kâinat eğlence meclisi, yıldızlar çerez veya meze, şafak içki, gökyüzü sâki ve hilâl de kadeh şeklinde tasavvur edilmektedir. Beyite göre böyle bir meclis ancak sevgilinin aşkı sebebiyle kurulabilir. Burada söz konusu olan, şafak vakti henüz kırmızı renkte olan hilâldir:

Bâkiyâ ‘işrettedür ‘ışkıyla yârin kâinât
Nuql encüm mey şafak sâki felek sâğar hilâl B., 239-G. 249/5.

Hilâl kadehinin şafak şarabıyla dolmasından başka güneşin nuruyla dolması da konu edilmiştir. Burada ayın ışığını güneşten alarak dolunay olması durumuna işâret edilmiştir. Beyitte ayrıca bir içki olarak düşünülen güneş ışığı ile renk bakımından beyaz renkli bir içki arasında ilgi kurulabilir. Böylelikle kastedilen içki beyaz şarap veya rakı olabilir. Bu itibarla dolunayın içi beyaz şarap veya rakı ile dolu olan bir kadehe benzediğini de düşünmek mümkündür. "Câm-ı bellûr" tamlaması da parlaklık, beyazlık ifadesi için kullanılmıştır:

Cemâlin âftâbından alur nûr
Meh-i tâbâna döndi câm-ı bellûr B., 414-G. 505/1.

Şekil benzerliği yanısıra hilâlin gökyüzünde dolanması da ay-kadeh münâsebetinde mühim rol oynar. Hilâlin gökyüzünde ilerlemesi gibi kadeh de mecliste sâki tarafından elden ele dolaştırılır. Beyitte kullanılan "devr idicek" ifadesi bunun izâhudur. İşret için bir araya gelen "meclis-i mestân" bir halka meydana getirirler. Sâki de bu halkanın içinde dolaşarak elindeki kadehle teker teker herkese içki sunar. Gökyüzü böyle bir rind halkasına benzetilmekte ve dolunay da bu mecliste elden ele dolanan bir kadeh şeklinde tasvir edilmektedir:

Pür olup devr idicek meclis-i mestânı kadeh
Çerh olur halka-i rindân meh-i tâbânı kadeh B., 187-G. 166/1

Hilâlin şafakta, bir ucu aşağıda, bir ucu yukarıda olduğu halde görünmesi, kadehin eğilmesi ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Sarhoş, ne yaptığının farkında olmadığı için, elindeki kadehi de eğri tutmakta ve kadehin içindeki içkiyi dökmektedir. Şafağın dökülen şaraba benzetilmesiyle hilâl, eğilmiş bir kadeh olarak düşünülmüştür:

Mest-i işkuñdur meger cânâ şafağda mâh-ı nev
Câm-ı pür-şahbâsını keş tutdı rizân eyledi N., 528-G. 506/2.

İçkinin dökülmesiyle ilgili olarak, içki ehli arasındaki eski bir âdet de beyitlere konu olmuştur. Eskiden içki içen kişiler kadehin dibinde kalan son damlayı yere dökerlermiş. Bu damlaya cür'a denilir. Aşağıdaki beyitte de bayram hilâli, yeryüzüne cür'asını döken bir kadehe benzetilmiştir:

Ey hilâl-i 'id-i devrân sâğar-ı gerdân mısın
Hâkdân-ı dehre feyzüñ cür'asın rizân mısın H., 59-K. 20/1.

Bir beyitte ise kadehin kırılması işlenmiştir. Bu da feleğin menfi özellikleri olduğu telâkkisine dayanmaktadır. Bu âlemde feleğin inkisârını çekmeyen kimsenin kalmadığını zikreden şâir "bezm-i encüm" ün dağılıp hilâl kadehinin de kırıldığını ifâde etmektedir. Beyitte hilâlin kırılması, doğrudan doğruya belirtilmese de hilâlin kırılması, şekil bakımından göz önüne getirilecek olursa Hz. Peygamber' in "şakku'l-kamer" mucizesi ile ilgili olarak düşünülebilir:

Bu devrûñ inkisârın çekmemiş yok kimse 'âlemde
Tağılmış bezm-i encüm sâğarı mâh-ı nevûñ fâtıh N.,360-G. 218/3

Bir başka beyitte de dolunayla ilgili olarak Cem'in kadehinden bahsedilmektedir. Bilindiği gibi "Câm-ı Cem", üzerinde yedi hikmetli söz yazılı olduğu rivâyet edilen ve Cem'e ait olan bir kadehtir²⁰³. Dolunayın üzerindeki kara lekelerin yazı olarak düşünülmesiyle Cem'in kadehi ile ay arasında ilgi

kurulmuştur. Ayın kadeh olduğu mecliste yıldızlar da mum olarak tahayyül edilmiştir:

Dili destinde sâki cām-ı Cem bir mâh-ı tâbandur
Olursa şan mı her şeb meclisinde şem'ler kevkeb B., 139-G. 91/4

Kadeh denilince umûmiyetle cam olanı akla gelir. Ancak eskiden saraylarda altın ve gümüş kadehler de mevcuttu. Bu sebeple ay renginin beyazlığı bakımından gümüş bir kadehe,

Şafağ mey meh-i nev bir sâgar-ı simine dönmişdür
Felek ta'lim ider yârâna şekl-i bezm-i rindânı N., 144-K. XLIX/7

sarı rengi itibâriyle da altın kadehe benzetilmiştir:

Çıkdılar bâm-ı harâbâta hilâle bakdılar
Âsumâna şundugum zerrin ayâgum şandılar H., 176-G. 109/3

79-Kafiye

Kâfiye, en az iki mısra sonunda tekrarlanan, yazılışları aynı fakat manâları farklı olan ses benzerliğine denir²⁰⁴. Ay ve güneş ışıklı olmalarından dolayı birbirine benzedikleri için kafiye benzetilmiştirlerdir. Aralarındaki manâ farklılığı ise güneşin gerçek ışık kaynağı olduğu halde ayın aslında karanlık olup güneşten aldığı ışığı yansıtmasından kaynaklanmaktadır. Bu itibârla ay ile kafiye arasında ilgi kurulmaktadır. Matla ve kafiye gibi şiir unsurlarının birarada kullanıldığı bir beyitte ay ve güneşin kafiye olduğu zikredilmektedir:

Rûhlerin şevkına matla^c diyelim kâfiyeler
Meh-i tâbân ile hürşid-i dirâşân olsun B., 326-G. 376/3.

80-Kâfir

Lûgat manâsıyla "küfr eden, küfr edici demek olan kâfir, Allâh'ı tanımayan, onun varlığını, birliğini inkâr eden kişiler için kullanılan bir kelimedir. Allah'tan korkmayan kişiler zâlim olur. Sevgili de âşığa zulm ederek ızdırap çektiği için kâfirdir. Beyitte âşık o kadar çok âh edip ağlamaktadır ki âhı göklere çıkmaktadır. Sevgili ise onun göklere çıkan âhının Mesihâ'yı inciteceğini hiç düşünmemekte ve âşığa ızdırap çekirmeye devâm etmektedir. Bu sebeple ona kâfir denilmektedir:

Yetürdi âhumı gerdûna ol meh gör ne kâfirdür
Dimez kim gökde âhum incide nâgeh Mesihâyı
F., 401-G. CCLXXVII/2. (Dn)

81-Kalem

Hilâl, şeklinin ince uzun ve ucunun sivri olmasından dolayı kaleme benzetilmektedir. Renginin sarılığı sebebiyle de kumuş kalemi düşünebiliriz. Bu benzetme âşığın sıkıntı, üzüntü ve ızdırapla dolu hâlinin anlatılabilmesi için yapılmıştır. Ancak beyitte hilâl dahi kalem olsa bu hâli yazmaya, anlatmaya yetmez. Burada ayrıca güneş devât münâsebetine de işâret edilerek güneş devât, hilâl de kalem olsa yine de bu hâl-i pür-melâli anlatamaz denilmektedir:

²⁰⁴ Muallim Naci, *İstilahat-ı Edebiyye (Edebiyat Terimleri)*, Haz:Dr.Alemdar Yalçın, Abdülkadir Hayber, Ank.?, s.43.

Devât-ı mihr ile Nev'î kalem olursa hilâl
Lisân-ı kâl idemez hâl-i pür-melâli edâ

N., 11-K. I/34.

82-Kalem-tıraş

Kalem-tıraş eskiden, kıymetli ustaların elinde her biri bir sanat eseri olarak işlenmiş, kamyş kalem açmaya mahsus alettir²⁰⁵. Kalem-tıraşların bir çok çeşitleri vardır. Bir nev'i bıçak gibidirler. Bunlardan ucu dönük olarak yapılanlara "kâtibî kalem-tıraş" denir²⁰⁶. Hilâl de şekil bakımından böyle bir kalem-tıraşa benzetilmektedir. Ayrıca sert maddelerin üzerine yazı ve şekil işlemeye yarayan bir alete de kalem-tıraş denilmektedir²⁰⁷. Şekil bakımından böyle bir âlete benzetilen hilâl hüznün resmini hak etmektedir. Yâni oyma yaparak hüznün resmi meydana getirmektedir. Beyitte aynı zamanda resmin cansızlığına ve bu sebeple de onda ne bugünün meşakkati ne de yarının tasası olduğuna işâret edilmektedir:

Kalem-tıraş ile hakitdi resm-i hüznü hilâl
Ne fikr-i mihnet-i imrûz u ne gam-ı ferdâ

N., 9-K. I/9.

83-Kandil

Ay, ışıklı olması sebebiyle kandile benzetilmektedir. Eskiden kandil daha çok câmilere, saray ve konaklara asılır, büyük yerlerin aydınlatılmasında kullanılırdı. Ay, renginin sarı olarak telâkki edilmesiyle altın bir kandil olarak düşünölmüştür. Her ay başında görünen hilâl, felek çemberini süsleyen altın bir kandildir. Buradan hareketle eskiden saraylarda veya büyük konaklarda altından yapılmış ya da altın kaplamalı kandillerin kullanılmış olabileceğini söyleyebiliriz:

Nitekim her ser-i mâh ola bir altın kandil
Ziver-i dâire-i çenber-i çerh-i devvâr

B., 62-K. 25/40.

84-Kapı Halkası

Eskiden, sokak kapısı da denilen büyük avlu kapılarında kapı kolları halka şeklide idi. Bu itibarla hilâl ile kapı halkası arasında bu şekil bakımından benzerlik kurulmuştur. Rengi ve parlaklığı da düşünölmünce altından yapılmış bir halka söz konusudur. Gökyüzünün kapı olarak tasavvur edilmesiyle hilâl de bu kapının halkası olarak düşünölmüştür:

Götürdi perdeyi gözden göründi halka-i zer
Bu gece gök kapusın açtı Bâri-i Müteâl

B., 48-K. 21/12.

85-Karga (gurâb)

Ay ile karga arasındaki münâsebet, aslında ayın gerçek renginin siyaha yakın lâvicerd olması sebebiyle kurulmuştur. Karga, umûmiyetle siyah renkli bir kuştur. Ay da aslında koyu renk olduğu halde, güneşin ışığını yansıttığı için beyaz görünür. Ayrıca alaca karga denilen bir karga cinsi vardır ki tüyleri siyah ile beyaz karışımıdır. Dolunay da üzerindeki kara lekeleri dikkate alınırca böyle bir kargaya benzetilebilir. Karga, kendisi her ne kadar siyah da olsa yumurtası

205 Muhittin Serrin, a.g.e., s. 94.

206 a.g.e., s. 96.

207 Nejat Sefercioğlu, a.g.e., s. 351.

beyazdır. Bu itibarla yıldızlar da ay kargasının yumurtaları olarak düşünölmüştür:

Ol gice mühre-bâz-ı felek kıldı nâgehân
Bir **peyker-i gurâb** ile bir beyzâ âşikâr N., 43-K. XIII/10.

86-Kaş (ebrû)

Divân şiiri denilen klâsik şiirimizde hilâlin en çok benzetildiği unsurlardan birisi kaşır. Umûmiyetle sevgilinin kaşı söz konusudur. Benzerlik ise şekil bakımından kurulmaktadır. Beyitte geçen za'f ve hayâl kelimeleri hilâl ve kaşın inceliğine işâret etmektedir. Hilâlin görölmeyecek kadar ince olması hayâl kelimesiyle ifâde edilmektedir. Sevgilinin kaşı da hilâl gibi incedir. Tabii ki bu kaş alınmış olan kaşır:

İrgürdi başını **meh-i nev** gibi göklere
Kaşın gamında za'f ile şol kim hayâl olur N., 271-G. 69/4.

Kaşın renginin konu edildiği beyitlerden birinde ay ile kaş arasında benzerlik olmadığı, kaşın siyah, ayın ise beyaz olduğu belirtilmektedir. Ancak âşığın gönlü divâne olduğu için bu farkı görememekte ve sevgilinin kaşına hilâl demektedir:

Uymuş cünûna gönlüm **ebrûna** dir **meh-i nev**
Ne itibâr aña kim seçmez qaradan ağı F., 385-G. CCLXI/2.

Bir başka beyitte ise hilâl şeklinin yanısıra renginin beyazlığı ile de ele alınarak, İran'ın ünlü hükümdarı Rüstem'in babası olan Zâl'in beyaz kaşına benzetilmiştir. Bilindiği gibi Zâl, saçı, kaşı ve kirpikleri bembeyaz olduğu halde doğmuştur. Bu sebeple de kendisine "ihtiyâr ve ak sakallı" manâsına gelen "zâl" lâkâbı verilmiştir²⁰⁸. Beyitte bayram akşamının saçının çözülmesiyle felek-i Zâlin beyaz kaşını gösterdiği ifâde edilmektedir. Buradaki hilâl-kaş benzetmesi gökyüzünün Zâl olarak tasavvur edilmesiyle kurulmuştur:

Gisû-yı siyâhı çözülnce şeb-i 'idûn
Ebrû-yı sefid eyledi zâhir felek-i zâl N., 395-G. 277/2

Kaş çatmanın işlendiği bir beyitte hilâlin alt-üst olmasına yâni ters dönmesine işâret edilmiştir. Sevgilinin âşığa kızıp kaşlarını çatması, hilâlin alt-üst olmasıyla izâh edilmiştir:

Ol elif-kamet ider **mâh-ı nevi** zir ü zeber
Baña hışm eylese **ebrûlarının** râsı ile Y., 528-G. 402/3.

Hilâl-kaş münâsebeti kaşla selâm verme durumuyla da ele alınmıştır. Kaş ucuyla selâm vermek belli belirsiz, hafifçe bir kaş hareketiyle verilen selâmın ifâdesinde kullanılan bir tâbirdir. Âşık, sevdiğinin kendisine kaş ucuyla selâm vermesini âlicenaplık olarak vasıflandırmaktadır:

'Âli-cenâbdur o güneş **mâh-ı nev** gibi
N'ola virürse güne-i **ebrû** ile selâm Y., 439-G. 250/2.

Herkesin birbirine kavuştuğu, ziyâretlerin sıkça yapıldığı bayramlar, hasretle beklenen günlerdir. Birbirlerinden ayrı olup, uzun zamandır görüşemeyen kişiler, bayram günlerinde kavuşma fırsatı bulurlar. Bu sebeple

²⁰⁸ Âgâh Sırrı Levend, a.g.e., s.165.

bayram hilâlinin görünmesi mutlu bir hâdisedir. Hilâl ile sevgilinin kaşı şekil bakımından birbirine benzetildiği için beyitte, âşığın sevdiğine kavuşabilme ümidiyle onun kaşını gözlediği belirtilmektedir. Zîrâ âşık için sevdiğine kavuşup onu görebilmesi bir bayram mutluluğudur. Bu sebeple, nasıl ki hilâl, bayramın habercisi, müjdeleyicisi ise, sevgilinin kaşı da âşık için vuslat bayramının müjdecisidir. Burada bayramın başlamasının, hilâlin görünmesine bağlı olduğuna işâret vardır:

Hâm-ı ebrûña bakar vaşluñ ümidiyle cihân
Haşret-i ʿidile mâh-ı nevi dünyâ gözedür B., 372-G. 444/4.

Hilâl, kaş münâsebeti sayı bakımından da konu edilmiştir. Bilindiği gibi gökyüzünde bir tek hilâl vardır. Ancak şâir, dilberin kaşlarına benzettiği hilâlin iki tane olduğunu zikretmektedir. Mecliste içki sunan dilberin kaşlarının kadehteki şaraba aks etmesi üzerine böyle bir benzetme yapılmıştır. Ayrıca şafağın bir günde iki defa meydana gelmesi ve her ikisinde de ayın görünmesi ile ilgili olarak da iki hilâl hayâli düşünülebilir:

Dedi kim iki hilâl oldu şafağdan âşikâr
Sâğar içre münʿakis gördükde dilber kaşını H., 435-G. 90/2.

Yukarıdaki beyitle de ilgili olarak bir başka beyitte Hz. Peygamber'in "şakku'l-kamer" mucizesine telmihte bulunarak, ayın ikiye bölünmesi, yani ortaya iki hilâl çıkması mevzu olarak ele alınmıştır. Bu arada hilâl-kaş münâsebetinden dolayı, sevgilinin burnunda, Hz. Peygamber'in parmağının sırrı olduğu ve hilâle benzeyen kaşlarını ikiye böldüğü, bu sebeple de onun yüzünde "şakku'l-kamer" mucizesinin vukû bulduğu zikredilmektedir:

Sırr-ı engüş-t-i Nebî var meger ol bînde
K'itdi yüzünde ʿiyân muʿciz-i şakku'l-kameri N., 551-G. 548/3

87-Kayık (keşti, sefine, zevrak), Gemi (fûlk)

Hilâl, şekil bakımından, uçlarının kıvrık olması sebebiyle kayığa benzetilmektedir. Gökyüzü göndüz mavi, gece ise lâvicerddir. Deniz de aynı özelliği taşır. Dolayısıyla gökyüzü-deniz benzerliği dikkate alınarak ay da deniz üzerinde seyr eden bir kayık olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte ayın Dicle nehri üzerine aksetmesi konu edilerek birden fazla hilâl hayâli getirilmiştir. Sudaki dalgaların meydana getirdiği kırılma sebebiyle hilâlin sudaki aksi birden fazla görünmektedir. Gerçekte birtek hilâl olduğu için birden fazla olması mümkün değildir. Bu da beyitte "kim görübdür" yani kim görmüştür denilerek teyid edilmektedir:

Mâh-ı nevden Dicle'de gösterdi zevrâkler mişâl
Kim görübdür kim ola bir âsmânda miñ hilâl F., 60-Tc. XV-III/1.

Bir başka beyitte ise hilâl rengi ve şekli itibarıyla altın bir kayığa benzetilmektedir. Gökyüzünün deniz olarak düşünülmesiyle hilâl karşı kıyıya geçen bir kayık olarak tasavvur edilmiştir. Burada hilâlin gökyüzünde ilerlemesi karşı kıyıya geçen bir kayık hayâlini getirmektedir:

Hemvâre tâ ki zevrâk-ı zerrîn-ı mâh-ı nev
Deryâ-yı nilgün-ı felekden ʿubûr ide B., 153-G. 113/8.

Yelkenli geminin konu edildiği bir beyitte, hilâlin ufuktaki hâli ele alınarak, akşam olduğu için süratle kıyıya yaklaşan bir yelkenli ile hilâl arasında ilgi kurulmuştur. Burada hilâlin akşam olunca doğmasına işâret edilmektedir. Beyitte geçen bād kelimesinin lûgat manâsı rûzgâr demektir. Yelkenli de rûzgâr kuvvetiyle hareket eden bir gemidir. Ayrıca burada toprak

manâsında kullanılan "kara" kelimesi de aynı zamanda karanlık bakımından şeb ile de alâkahı olarak kullanılmıştır.

Kara yaklaştı şeb irdi deyu keşti-i hilâl
Bâd-bân açmış ider sūr'at ile 'azm-i kenâr B., 60-K. 25/10.

Hilâl ile gemi (fûlk) arasında Ramazan Bayramı dolayısıyla da ilgi kurulmuştur. Bilindiği gibi bu bayramın başlaması da hilâl ile alâkahıdır. Aşağıdaki beyitte de hilâl, feleğin gemisine benzetilerek, onun diyâr-ı işrete dümen tuttuğu belirtilmiştir. Burada işret diyârından kasıt Ramazan Bayramıdır. Çünkü orucun arkasından, bayramda bol bol yenilip içilir. Ayrıca nesim-i sabâ ile de bayramın hoşluğu, rahatlığı ve mutluluğu arasında da ilgi kurulabilir. Zirâ sabâ rüzgârının da insanı rahatlatan bir esişi vardır. Bütün bu hususlar vasıtasıyla da hilâl-gemi münasebeti kurmak mümkündür:

Diyâr-ı 'işrete fûlk-i felek tutup dümeni
Kopardı meç-i melâhat yine nesim-i şabâ N., 9-K.I/8.

88-Keckül

Keckül, dilencilerin ellerinde para topladıkları ve hindistan cevizinden yapılan tas veya kâseye denir. Hilâl de şekil bakımından kecküle benzetilmektedir. Hatta bu benzetmeye tâbi tutulan, ayın denizdeki aksidir. Bu durumda deniz de fakir bir dilenci olmaktadır. Zirâ hilâl kâsesini eline alıp memdûhun kapısına gelmiştir:

Mâh-ı nev 'aksini keckül edinüb deryâlar
Oldı kapuñda gedâ lücce-i 'ummân-şekil H., 28-K. 8/19.

Ashında içinde buhur yakılan buhurdan demek olan micmer, bir beyitte bir dilencinin elindeki keckül olarak düşünölmüştür. Bu da herhalde şekil benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Hindü-yı şeb ay micmeri ile dilenmektedir. Buradan hareketle eskiden Hindistan'da dilencilerin çok olduğunu söyleyebiliriz. Ayın ışığını güneşten alması, gece dilencisinin, elinde ay tası ile dolaşırken güneşin her gün ona bir kızıl altın vermesi şeklinde ifade edilir:

Hindü-yı şeb micmer-i mâh ile şeylillâh eder
Bir kızıl altın aña hergün verür beñzer güneş H., 15-K. 5/5.

89-Kemer (gümüş pâlehang)

Ay, şekil ve renk bakımından gümüş kemer olarak düşünölmüştür. Ayın, servi yanında olan görünüşün, böyle bir benzetmeye tâbi tutulmasına sebep olmuştur. Boy bakımından da servi ile dilber münasebeti sebebiyle ay, dilberin belindeki gümüş kemere benzetilmiştir. Bugün daha çok deriden yapılmış kemerler kullanıldığı gibi eskiden gümüş kemer kullanılırdı:

Gümüşden pâlehang ol nañl-i bâlânuñ miyânında
Görinür mâh-ı tâbândur nihâl-i serv yanında B.112-G. 47/1

Bir başka beyitte ise hilâl, memdûha hediye edilmek üzere kıymetli taşlarla süslenmiş bir kemere benzetilmektedir. Şâh kelimesi ile ilgili olarak eskiden pâdişâhların taktıkları kemerin kıymetli taşlarla süslü olduğunu söyleyebiliriz. Hilâl ile böyle bir kemer arasındaki benzerlik parlaklık itibarıyladır. Hilâlin gökyüzünün kenarında görünmesi, feleğin pâdişâha hediye etmek için kıymetli taşlarla süslenmiş bir kemer peydâ etmesi şeklinde ifade edilmektedir:

Kenâr-ı çerhde şanmañ görinen mâh-ı nev gerdün
Nişâr-ı şâh için eyler muraşşâf bir kemer peydâ B., 113-G. 48/4.

90-Kemik (üstühân)

Hilâl ile kemik benzerliği şekil ve renge dayanmaktadır. Beyitte geçen memdühun kaşlarının ayrılığı, iki yönden ele alınabilir: Birincisi; iki kaşın birbirinden ayrı olması ki, bu da hilâlin, gövdenin iki tarafında bulunan kaburga kemikleri şeklinde düşünülmesine vesile olmaktadır. Diğeri ise âşığın, sevgilinin kaşlarından ayrı düşmesidir. Burada da ayrılık sebebiyle çekilen ıztırdan dolayı zayıflama neticesinde kemiklerin belli olması düşünülebilir. Zîrâ halk arasında bu durum "kemikleri sayılmak" deyiimiyle ifade olunmaktadır:

Fürkat-i ebrûlaruñ ey meh çekelden za'f ile
Mâh-ı nev oldı benüm pehlûmda her bir üstühân H.302-G. 9/3

91-Kılıç (tiğ, seyf, şemşir)

Hilâlin en çok benzetildiği unsurlardan birisi de kılıçtır. İnce ,uzun, parlak ve ucunun kavisli olması bu benzetmede büyük rol oynar. Şafak da onun kana bulanmış kını olarak tasavvur edilmektedir. Savaşta kullanılan âletlerin bir arada zikredildiği beyitte ayrıca gökyüzü kalkan ve güneş de bu kalkanın altın kubbesidir. Beyitte hilâlin şafaktaki rengi de konu edilmektedir. Kanlı kılıç motifi işlenmiştir. Zîrâ savaşta çok kan döküldüğü için her şey kana bulanmaktadır:

Çerh kalhanımı zerrin kubbe itmiş mihrden
Mâh-ı nev tiğın şafağdan eylemiş gülgün niyâm F., 57-K. XIV/10

"Kılıcı arşa asmak" tâbiriyle de konu edilen hilâlin kılıca benzetilmesinde şekil ve parlaklığı yanısıra gökyüzünde bulunması da önem kazanmaktadır. Kendisiyle yarışanlara karşı kazandığı büyük başarıdan dolayı aşırı derecede övünmeye hak kazanmak²⁰⁹ manâsında olan bu deyim beyitte pâdişâh için kullanılmıştır. Burada belirtilen Şevvâl ayı, Ramazandan sonra gelen ve ilk üç günü Ramazan Bayramı olan aydır. Bilindiği gibi bayram, hilâlin görünmesiyle başlamaktadır:

Şâdmânuz aña kim nite ki şâh-ı Haremeyn
Arşa aşdı kılıcın şimdi hilâl-i Şevvâl Y., 67-K. 14/19.

Pâdişâhın, kılıcını bayram hilâli gibi arşa asması, savaştan zaferle döndüğü için halkı sevindirmesi şeklinde izâh edilebilir. Zîrâ bu durum da bir nevî bayramdır:

Hilâl-i 'id gibi arşa aşdı şemşirin
Ğazenferân-ı memâlik-sitân-ı Oşmânî Y., 40-K. 6/29.

Hilâlin, İslâmın kılıcı olarak vasıflandırılması onun, İslâm âlemindeki önemine işâret etmektedir. Hilâl İslâmın sembolü olmuştur. Hatta bu itibarla Türkiye de dahil olmak üzere bazı İslâm ülkelerinin bayraklarında hilâl vardır:

Seyf-i İslâmı ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmağa gâziler ile rûz-ı kıtal Y., 66-K. 14/1.

92-Kibrit

Hilâl, şekil ve renk bakımından kibrite benzetilmiştir. Kibrit ateş yakmak için kullanılır. Beyitte de ay چراğını yakmak için kullanılmaktadır. Ayın şafak vakti doğuşu anlatılmak istenmiştir. Şafak ateş, hilâl de bu ateşe dökülen

kibrittir. Kibrit ateşe atıldığı zaman, ateşin içinde bir parlama görülür. Bu atılan kibritin tutuşmasıyla meydana gelen bir parlamadır. Bu durum ay çerağının yakılmasıyla ifâde edilmektedir. Gece yakılan bir ateş etrafı aydınlatır. Ay çerağı yanınca da karanlık ortadan kalkar:

Kibritini dökerdi şafağ nârına hilâl
Tâ kim çerâğ-ı mâhı yağub ref' ola zâlâm B., 54-K. 23/3

93-Köprü

Hilâl - köprü benzetmesi şekil yönündendir. Gözyaşına gark olan gökyüzünün nehir olarak düşünülmesiyle hilâl de bunun üzerine binâ edilen köprü şeklinde tasavvur edilmektedir:

Âferiniş yaşuma gark oldı ehl-i âsumân
Mâh-ı nevden köprü bünyâd etdi gerdûn üstüne H.,372-G. 59/3

94-Kul, Köle (bende, gulâm)

Aydın kul olarak düşünülmesi memdûhun yüceltilmesiyle alâkalıdır. Sevgili güzellik bakımından yüceltilip göklere çıkarılınca, ay ve güneş de onun kulu olarak tasavvur edilmiştir. Kölelik, fakirliği de beraberinde getirmektedir. Onların kendilerine ait hiç bir kıymetli eşyası olmaz. Ancak sevgili o kadar yüceltilmektedir ki onun kulları olan ay ve güneş dahi altın işlemeli kabâ giymektedir:

Sen güzellik tahtınıñ sultân-ı 'âlişâmsın
Mîhr ü mâh iki kuluñ girmiş kabâ-yı zerkeşe B. 176-G. 148/3.

Ayrıca hilâl, kulağı halkalı bir köleye benzetilmektedir. Burada hilâlin halkaya benzemesi sebebiyle böyle bir teşbih yapılmıştır. Beyitte aynı zamanda hilâl-kılıç münâsebeti de konu edilerek gökyüzünün, onun kılıcından korktuğu için zırh giyindiği belirtilmiştir:

Meh-i nev bir gulâm-ı halka-der-gûş
Felek şemşiri havfinden zırh-pûş Y., 247-Ş. 2/37.

Köleliğin diğer bir işareti de boyundaki halkadır. Eskiden köleler boyunlarından bağlı şekilde efendilerinin arkalarından yürürlermiş. Beyitte ayın etrafındaki hâlenin halkaya benzetilmesiyle ay-köle münâsebeti kurulmuştur. Burada ayrıca âşıkların da sevgilinin kulu olduğu belirtilmektedir:

Gerdenine hâleyi tavk eyledi 'uşşâk-vâr
Boynu bağılu bir kul olmuşdur meh-i tâbân aña H., 99-G. 6/3.

95-Kulak (gûş)

Hilâl, şekil bakımından kulağa benzetilmektedir. Hayâli bu benzetmeyi, kendi şiirinin medhinde kullanmak için yapmıştır. Zirâ beyitte şiirini göklere çıkararak şair dü-reng olan gökyüzünün, hilâl kulağı ile Hayâli'nin nazmını duyunca aynısını Utarî't'e yazdırmayı istediğini söylemektedir:

Hayâli nazmını gûş-ı hilâl ile işidüb
Diler 'Utarid'e yazdurmağa sipîhr-i dü-reng H., 27-K. 7/21.

Bazen yaramazlık yapan bir çocuk kulağı çekilmek suretiyle cezâlandırılır. Çekilen kulak, kızarır. Hilâlin de şafaktaki görünüşü çekilmekten kızarmış bir kulağa benzetilmesine vesile olmuştur:

Meger ki çekdi **kuġaġın** mübeşşir-i iġbâl
Safaġda hayf kızar mış göründi gice **hilâl**

N., 91-K. XXIX/1.

Bir başka beyitte ise "göz kulak olmak" tâbiriyle konu edilen ay - kulak münâsebeti şöyle bir tasavvurla işlenmiştir: Âşıġın âhının ateşi gökyüzünü yakmasın diye yıldızlar ile hilâl göz kulak olmuştur. Burada göz kulak olmak tâbiri kollamak korumak mânâsında kullanılmıştır. Aynı zamanda hilâl kulaġa, yıldızlar da göze benzetilmiştir:

Âteş-i âhum Hayâlî yakmaya çarhı diyû

Encüm ile **mâh-1 nev** oldı felekde göz **kuġaġ**

H., 223-G. 1/5.

Hilâl ufukların kulaġı olarak da düşünölmüştür. Şöhretin ufuklara kadar yayılmasının konu edildiġi bir beyitte şâir memdûhu yücelterek, onu medh ettiġi söz incilerini ufukların kulaġına yâni hilâle doldurduġunu zikretmektedir. Yıldızların inciye benzetilmesiyle ayrıca kulaġa inci küpe takınma âdetine de işâret edilmiştir. Şâir mâişet ipinde nizam olmadığını söyleyerek de bu incilerin daġınık olduğunu, henüz bir ipe dizilip nizâma sokulmadığını belirtmek istemiştir:

Pür eyledüm dür-i medhûnle **gûş-1 âfâkı**

Henüz yok daġı silk-i ma'îšetümde nizâm

N.102-K.XXXII/29.

96-Kulp

Kapların halka biçiminde olan saplarına kulp denir²¹⁰. Feleġin kap olarak düşünölmesiyle hilâl, şekil bakımından kulpa benzetilmiş ve gökyüzü kabının kulpu olarak vasıflandırılmıştır. Beyitte ayrıca "kulp takmak" deyiimiyle de mecâzi mânâda kullanılmıştır. Bir şeyi veya kimseyi kusurlu göstermek için bahane ve kusur bulmak mânâsına gelen bu tâbir hilâlîn, memdûhun eşiğini taklit eden göklere kulp takması şeklinde ifâde edilmektedir:

Öykündüğüyçün işigine ey şeh-i cihan

Daġı ne **kuġlar** taġa eflâka **mâh-1 nev**

B., 447-G. 553/4.

97-Kur'ân-1 Kerîm

Eskiden geceleri kitap veya Kur'ân okunmak istendiğinde mum yakılır ve kitabın yakınına konurdu. Aşağıdaki beyitte de meleklerin şihâb mumu ile mâh-1 tâbânı okuduġu zikredilmektedir. Okumak fiili kitapla ilgili olup, meleklerin okuyacağı yegâne kitap ise Kur'ân'dır. Bu itibârla dolunay, üzerindeki kara lekelerin âyetler olarak düşünölmesiyle ve nürlü olması sebebiyle Kur'ân-1 Kerîm'e benzetilmektedir:

Nücüm ile bile aġşamlamaġa cümle sürüş

Oġudı şem^c-i şihâb ile mâh-1 tâbânı

Y., 153. Msmt.6.I/4.

Bir başka beyitte ise ay, parlaklığı itibâriyle yüze, yüz de mushafa benzetilmektedir. Yüzde 24 harf olduġu telâkki edilir. Ayrıca yüze Mushaf-1 Osman da denilmektedir. Hz. Osman, Hz. Peygamber'in nür gibi olan iki yanaġa benzetilen kızları Rukiye ve Ümmüğülsüm ile evlenmişti. Bu sebepten iki nür sahibi mânâsına gelen "zinnüreyn" lâkabı verilmiştir²¹¹.

210 *Türkçe Sözlük*, s. 925.

211 Ali Nihad Tarlan, *a.g.e.*, Ank. 1985, C. I, s.111.

Yüz Kur'ân'a, ayva tüyleri de Kur'ân'daki âyetlere benzetilince, ay-yüz münâsebeti sebebiyle de dolunay mushaf, üzerindeki kara lekeler de Kur'ân'daki âyetler olarak tasavvur edilmiştir:

Ey mâh tekellümüm haṭ-ı sebzûn hikâyeti
Virdüm hemîşe muşhaf-ı ruḥsârûn âyeti F., 426- G.CCCII/1.

98-Kuru ot

Kurumuş bir ot sararır ve eğilir. Hilâl de renginin sarı ve şeklinin eğik olması sebebiyle kuru bir ot olarak hayâl edilmiştir. Kuruyan ot, rûzgârın tesiriyle bükülür. Beyitte gökyüzünün sebze-zâr olarak düşünülmesiyle hilâl, kuru bir ota dönüp, rûzgarla boyu iki büküm olmuştur. Burada hilâl doğrudan doğruya geçmemekle birlikte bu benzetme kasidenin bütününden hareketle yapılmıştır:

Giyâh-ı huşke dönüp sebze-zâr-ı dehr içre
Benüm gibi kadın itmiş ḥamîde bâd-ı fenâ N., 9-K. I/5.

99-Külâh

Külâh, eskiden başa giyilen ucu sivri veya yüksek başlıktır. Hilâl şekil bakımından külâha benzetilmiştir. Burada hilâlin, servi üzerinden görünüşü böyle bir benzetmeye yol açmıştır. Beyitte memdûhun giydiği altın külâh konu edilmiştir. Ayrıca eskiden külâhı eğri giyme âdeti mevcuttu. Bu münâsebetle buna da işâret edilmiştir:

Ser-i servi ḥurâmâna şanasın mâh-ı nev inmiş
Görün kim ol kamer-peyker geyer zerrin külâh eğri
Y.,569-G. 473/2.

100-Lâle

Şekil bakımından kurulan hilâl-lâle münâsebeti, sarığa çiçek takma âdetiyle beraber konu edilmiştir. Zirâ beyitte hilâl, gökyüzünün sarığında taşıdığı bir lâle olarak düşünölmüştür. Burada söz konusu edilen lâle, duhânî lâledir. Ayrıca hilâl ile lâle, imlâ bakımından da birbirine benzer. Zirâ aynı harflerle ifâde edilmektedir:

Duhânî lâledür şahrâ-yı izz ü nâzda bitmiş
Götürsün şemsî dülbendinde hergün âsumân anı H., 61-K. 21/3.

101-Lâm Harfi

Hilâl, şekil bakımından lâm harfine benzetilmektedir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitte bazı yazı unsurları birarada kullanılmıştır. Buna göre gökyüzü sayfa, Utarit (debir-i çarḥ) kâtip, hilâl de altın mürekkeple yazılmış lâm harfi olarak düşünölmüştür. Hilâl ile lâm harfi arasındaki ilgi renk bakımından da kurulmuştur. Feleğin kâtibi olan Utarit, gökyüzü sayfasına altın mürekkeple hilâl lâm harfini imlâ etmiştir:

Nite ki levḥ-i sipihr üzre âb-ı zer birle
Debir-i çarḥ ide lâm-ı meh-i nevi imlâ N., 11-K. I/36.

102-Leylâ (Leyli-i mâh)

Leylâ, sembolleşmiş sevgilidir. Yüzünün çok güzel ve parlak olması sebebiyle aya benzetilmektedir. Beyitte ay Leylâ'sının mahmilini çekmek için gökyüzü deve, şihâb da bu devenin yuları olarak tasavvur edilmektedir. Leyli

kelimesinin lûgat manâsı geceye ait demektir. Ay da geceleyin görüldüğü için böyle bir münâsebet kurmak da mümkündür:

Çekmege maħmilini Leyli-i mâhuñ ol şeb
Üştür-i çarħa şihâb olmuş-idi şekl-i mehâr N., 76-K. XXIII/3.

103-Meş'al (meş'ale)

Meş'al, bir nevi kandil olup aynı zamanda uzun bir değnek ucunda, alevler çıkararak yanan bir madde bulunan, aydınlatma aracına da denir. Anadolu da köylerde ve küçük kasabalarda hâlâ görüldüğü gibi eskiden çocuklar, özellikle kandil gecelerinde, ellerine bu tür meş'aleler alıp kapı kapı dolaşırlardı. Ay da hem şeklinin yuvarlaklığı, hem ışıklı ve parlak oluşu hem de renginin sarı ve şafakta kırmızı olmasıyla, yanan bir meş'aleye benzetilmiştir. Meş'alenin yakılabilmesi için bir ateş kaynağına ihtiyaç vardır. Ay meş'alesinin kaynağı ise güneştir:

İşkdur şem'î-i ruħ-ı dilberi tâbân idici
Mihrdür meş'ale-i mâhı fûrûzân idici N., 517-G. 486/1.

104-Mevlevî

Semâ etmek, yalnız mevlevî tarikatına mensup kişilerin mevlevî âyinlerinde, cezbe hâliyle dönerek zikretmeleridir. Semâ hâlinde, rûhen göğe doğru yükselme hareketi mevcuttur. Âşığın âh ateşinin kıvılcımı da döne döne gökyüzüne çıkmaktadır. Mevlevî dervişlerinin semâ esnâsında giydikleri tennûre denilen eteklik, dönerken açılarak dâire şeklini alır ve umûmiyetle de beyazdır. Bu itibarla dolunay da şekil ve renk bakımından semâ eden bir mevlevîye benzetilmektedir. Ayrıca ayın gökyüzünde ilerlemesi de mevlevîlerin hem dönüp hem de zıkr halkasında ilerlemeleri şeklinde düşünülebilir. Mevlevî âyinlerinde neyin mühim yeri vardır. Dervişler ney eşliğinde semâ ederler. Aşağıdaki beyitte nây ve semâ kelimelerinin bir arada zikredilmesi bu sebeptir. Aynı zamanda âşığın feryadı neye benzetilerek, bunu duyan âh ateşinin kıvılcımının, ay ve güneş gibi semâ eylediği ifade edilmektedir:

Şirâr-ı nâr-ı âhum ay ü gün gibi semâ' eyler
Meger kim süz ile nây-ı figânım istimâ' eyler Y., 352-G. 112/1.

105-Mısra

Hilâl, ince ve uzun olması sebebiyle bir mısraa benzetilmektedir. Edebiyatta nazîre yazma geleneği mevcuttur. Bir şâirin, manzum bir eserine (daha çok gazeline) başka bir şâir tarafından aynı vezin ve kafiyede benzer bir manzume yazmaya nazîre denir. Aynı zamanda kendi şiirini methettiği beyitte şâir, hilâli mısraa benzeterek, bu âlemde hiç kimsenin ona nazîre yazamayacağını belirtmektedir. Bunun işitilmemiş güzellikte bir mısra olduğu onun içinde duyulmamış incelikte hayaller bulunduğu zikredilmektedir. Hilâl ile hayâlin münâsebeti de incelik bakımındandır. Hilâl, ayın ilk gününde belli belirsizdir. Bu da hayâl kelimesiyle ifade edilmektedir. Beyitte hilâl doğrudan doğruya zikredilmese dahi kasidenin bütününüyle ilgili olarak düşünülünce hilâlin kastedildiği anlaşılmaktadır:

Kimse bu mısra'a 'âlemde nazîre diyemez
Hergiz işitmedüm anuñ gibi bir tâze hayâl Y., 67-K. 14/13.

Bir başka beyitte ise hilâl, dilberin kaşlarının vafını anlatan gazelden bir mısra olarak vasıflandırılmıştır. Bu manâda hilâl, meleklerin felekte yazmış olduğu bir mısra olarak tasavvur edilmiştir. Eğer yazıda altın mürekkebin

kullanıldığı da gözönünde bulundurulacak olursa, rengi bakımından hilâl böyle mürekkeple yazılmış bir mısra şeklinde düşünülebilir:

Dilberün kaşları vaşında gazeller dir iken
Yazdı bu mışra'ı eflâke melekler fi'l-hal

Y., 67-K. 14/12.

106-Mil

Mil, göze sürme çekmeye yarayan âlete denir. Ayrıca çark gibi dişlilerin ortasındaki parçaya ve Anadolu'da kadınların örgü örerken kullandıkları kısa şişlere de mil adı verilir. İnce ve uzun bir şekli vardır. Hilâl de ince ve uzun olması sebebiyle mile benzetilerek eline mil almış kahhâl (göze sürme çeken) olarak vasıflandırılmıştır. Renginin sarı olarak telâkki edilmesi bakımından da altın bir mil şeklinde düşünülmüştür. Hilâl mili ile memdühun eşiğinden alınan toz, sürme olarak gökyüzünün gözüne çekilmektedir. Beyitte hilâl-mil benzetmesinin yanı sıra hilâl, aynı zamanda sürme çeken kahhal olarak da düşünülmüştür. Burada gökyüzü de göz olarak tasavvur edilmiştir:

Mâh-ı nev mîl-i zer almış ele kaħhâl şıfat
Eşiğinden çeke tâ dîde-i gerdûna gubâr

B., 61-K. 25/21.

107-Minâre

Her ikisi de İslâmın sembolü haline gelmiş olan hilâl ve minâre arasındaki münâsebet ince ve uzun olmalarından dolayı kurulmuştur. Ayrıca minârelerin kandillerle süslenmesi geleneği mevcuttur. Özellikle de kandil gecelerinde ve bayramlarda süslenirler. Beyitte bu geleneğe işâretle yıldızlar kandil olarak düşünülmüş ve hilâl de bu kandillerle süslenmiş bir minâre olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvur ile berâber aynı zamanda dilberi görmeye gelen âşıklar da konu edilmiştir. Yıldızların aya benzeyen dilberi görmek için gökten yere indikleri zikredilmiştir. Burada hilâl-minâre ilgisi sevgilinin aya benzetilmesine dayanmaktadır:

Kandillerle zeyn degüldür minâreler
Sen mâhı görmege yere indi sitâreler

H., 172-G. 101/1.

108-Misafir (mihmân)

Ayın misafire benzetilmesi, ışığın evlere girmesi sebebiyledir. Misafirlik, özellikle de yatılı misafirlik arada bir olur; zirâ çok sık olduğu takdirde hâne sâhibini rahatsız eder. Oruç ayı, yılda bir defâ görüldüğü için misafir olarak düşünülür. Burada hilâlin ramazan ayının ilk gününde görüldüğüne işâretle ay, sevgiliye de benzetilmektedir. Âşık Allah'a duâ ederek O'ndan, aya benzeyen sevgiliyi, onun kadrini bilmeyen kişilere yâni rakiplere misafir etmemesini dilemektedir:

Yâ ilâhî mâh-ı rûze gibi ol meh-i tal'ati
Kadrini bilmezlere bir gice mihmân eyleme

Y., 535-G. 414/6.

109-Hz. Muhammed (S.A.V)

Ay, geceyi aydınlatması, yol göstermesi yâni rehber olması bakımından Hz. Peygamber'e benzetilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de bir rehberdir. İnsanları cehâlet ve küfür karanlığından kurtarıp, hakikat ışığına ulaştırmak için Allah tarafından vazifelendirilmiştir O, insanlara doğru yolu gösteren ve bu yolda nasıl yürümeleri gerektiğini öğreten bir rehberdir²¹². Ayrıca nurlu olmaları

²¹² Kur'an-ı Kerim, "Sebe sûresi" 28. ve 79. âyetler, "Enbiyâ sûresi" 107. âyet.

bakımından da birbirine benzetilirler. Zîrâ Hz. Peygamber Allah'ın nûruyla nûrlanmıştır. Çeşitli rivâyetlere göre O nun göğsü, yüzü, dişleri ve parmakları nûr saçarmış²¹³. Hatta bir rivâyete göre Resûlü Ekrem'in güneşte ve ayda kat'iyen gölgeleri olmazmış. Râvî bu durumu şu şekilde izâh etmektedir: "Çünkü zulmetli bir şeye güneş veya ay vurursa, onun gölgesi olur. O nun mübârek vücutları ise aynı nûr idi. Nûrun nasıl gelgesi olabilirdi ki?.."214

Şâh-ı kerîm ü şâhib-i re'fet emîn-i dîn
Mâh-ı yegâne-i felek ü mihter-i zemîn

N., 186-Tk. IV/37.

110-Mum (şem^c)

Ayın mum olarak düşünülmesinde en mühim husus ışıklı olmasıdır. Hilâl olarak ele alındığında şekil de önem kazanır. Zîrâ mum uzun olur ve alevi de uzayarak yanar. Sevgilinin "mihr-i âlem-tâb" olarak vasıflandırıldığı bir beyitte, muma benzetilen ay, sevgilinin güzelliği yanında sönük kalan güzeller olarak tasavvur edilir. Bu sebeple de o, yârin bulunduğu meclise diğer güzelleri yakıştıramaz. Burada âşığın sevgilisiyle yalnız kalma arzusu da hissedilmektedir. Çünkü diğer güzelleri, yârin bulunduğu meclise yakıştıramayıp, onların mecliste bulunmalarını istememektedir. Onları güneş varken yakılan mumlara benzetir ve güneş varken mumun istenmediğini belirtir:

Yâr bezminde yaraşmaz mâh- rûlar Nev'iyâ
Şem'î n'eylerler fûrûg-ı mihr-i 'âlem-tâbda

N.,473-G. 407/5.

Bir beyitte ay, Hakk'ın kudret evvânının mumu olarak düşünölmüştür. Gökyüzü Allah'ın kudretiyle meydana gelmiş bir evvândır. Ay da yine O nun kudretiyle bu evvana dikilmiş bir mumdur. Burada da şekil ve ışıklı olma bakımından ay-mum münâsebeti kurulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamberin, şakka'l-kamer mucizesine de telmihte bulunularak O' nun parmağı mumum fitiline benzetilmektedir:

Tâ benân-ı mu'cizûn kılduñ çerâğına fetil
Kudreti evvânına Hakkuñ olubdur mâh şem^c

H., 219-G. 1/4.

Bir başka beyitte ise kıyâmette güneşin ve dolayısıyla da ayın nûrunun söneceğine işâret edilmektedir. Beyitte ay ve güneş muma benzetilerek âşığın, tâlihinden şikâyetlenmek üzere âh ederse ay ve güneş mumlarının bir daha kıyâmete kadar yanmayacaklarından korktuğu ifâde edilmektedir. Güneş ve ay mumunun yanmaması ışığın sönmesidir. Bu da ancak kıyâmette vukû bulacaktır. Buirada gökyüzünün fânusa benzetilmesi de söz konusudur. Âşığın âh rûzgarı o kadar kuvvetlidir ki fânus içinde olmalarına rağmen güneş ve ay mumlarını söndüreceğinden korkmaktadır:

Tâli'ümden âh edersem korkum oldur haşre dek
Yakmaya fânûs-ı gerdün içre mihr ü mâh şem^c

H.,221-G.4/3.

111-Muska (nûsha)

Eskiden sıtma veya ateşli hastalıklarda muska yazdırılarak, yazılan muska bardak veya tas içindeki suya konup hastaya içirilirdi. Muskalı suyu içen hastanın iyileşeceğine inanılırdı. Bu muska, bir kağıt üzerine, şifa ile ilgili çeşitli âyetlerin yazılması ile yapılırdı. Ay, beyazlığı sebebiyle sayfaya,

213 Mehmet Şâkir Çörüş, a.g.e, s. 315-316

214 a.g.e., s.316

üzerindeki kara lekeler de ona yazılan şifâ âyetlerine benzetilir. Dolayısıyla dolunay bir muska olarak tasavvur edilmektedir. Güneşin de altın bir tas olarak düşünülmesiyle ay bu tasa konulan bir muskadır. Burada ayın gece görünüp, sabah güneşin doğuşuyla kaybolması, böyle bir hayâle yol açmıştır. Muska tasın içindeki suya koyulunca görünmez. Dışarıdan görünen sadece taktır. Sabah güneş doğunca ayın görünmemesi de bu itibârla ele alınmıştır:

Nûşha-i mâhı dem-i tebde koyub içmege âb
Saña hürşid-i felek tâs-ı zer itdi ihzâr

N., 78-K. XXIII/32.

112-Müşteri

Müşteri, bir şeyi para veya mal karşılığında almak için tâlip olan kişiye denir. Beyitte konu edilen müşteri ay ve güneştir. Onlar memdûhun yanağı aynasını almaya tâlip olmuşlardır. Ay, bu aynayı alabilmek için akça ile talip olmuştur. Güneş de altınla müşteridir. Buradaki memduh sevgilidir. Onun ayna gibi parlak olan yanağı o kadar pahalıdır ki herkesin onu almaya gücü yetmez. Ancak ay ve güneş alabilir. Âşıkların sevgiliye ulaşamamasından hareketle böyle bir tasavvur ortaya çıkmıştır:

Mîhr ü meh ola anuñ müşterisi 'âlemde
Pes ol âyîne-i ruhsârı kim idrâk eyler

H., 189-G. 134/3.

113-Nakkâre

Nakkâre, küçük davul ve trampete benzeyen bir nevi çalgıya denir. Kudüm ismiyle de zikr edilen bu çalgının teklisi olduğu gibi çift olanı da vardır²¹⁵. Daha çok mevlevî âyinlerinde kullanıldığı gibi mehterhânelerde de çalınmaktadır. Beyitte söz konusu edilen teklî nakkâredir. Zirâ ay, dolunay hâlinde iken şekil ve renk bakımından nakkâreye benzetilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in şakku'l-kamer mucizesi neticesinde dolunayın ikiye bölünmesiyle de çifte nakkâre anlatılmak istemiştir:

Na'kâre resmi o bedri-i tamâma beñzer kim
Benân ile iki şakq eyledi Resûl anı

Y., 48-K. 9/6.

114-Na'l, Na'lçe

Atların ayaklarının altına mih denilen çivilerle çakılan ve hilâl şeklinde olan demire nal denir. Bu itibârla hilâl ile nâl arasında şekil bakımından bir ilgi kurulmaktadır. Ayrıca demirden olması sebebiyle nal ile hilâl arasında parlaklık bakımından da münâsebet söz konusudur. İlgili beyitlerde genellikle at ile ve yıldızlarla birlikte zikredilmektedir. Memdûhun atının övülmesi maksadıyla yazılan bir beyitte hilâl, bu atın nalına benzetilirken, yıldızlar nalının çivileri, gökyüzü de atın dolaştığı meydan olarak düşünölmüştür:

Semendi na'linüñ naqşı hilâl ü encüme beñzer
Felekdür şanasın ol şehsüvâruñ atı meydanı

Y., 579-G. 490/3.

Hilâlin renginin de rol oynadığı bir beyitte ise altın nal motifi işlenmiştir. Hilâlin, her ayın ilk ve son günlerinde akşamdan sabaha kadar gökyüzünde görünmesi, altın dizginli, karayagız bir ata benzetilen feleğin salınarak dolaşması şeklinde düşünölmüştür. Felek atının dizgini olarak şihâbı düşünmek mümkündür. Ayrıca bu atın dolaştığı arsa ise kâinattır:

215 M.Zeki Pakalın, a.g.e., C. II, s. 649.

Hemvâre tâ ki edhem-i zerrin sitâm-ı çerh
Na'l-i zer ile eyleye bu 'arşada hîrâm

B., 56-K. 23/36

Atın ayağına çakılan naldan başka, ayakkabıların tabanının çabuk yıpranmaması için, topuklarına ve burunlarına çakılan nal şeklindeki küçük demire de nalçe denilmektedir. Eskiden padişahı ve vezir çizmelerine gümüş nalçe çakılırdı²¹⁶. Ona çakılan mihlâra da kebkeb tesmiye olunur. Memdûhun veya sevgilinin çizmesinden bahsedilirken, onun tabanında görünen şeylerin nalçe ve kebkebler olmadığı, hilâl ile yıldızların memduhun ayağına düştüğü zikredilerek övülmüştür. Burada sevgilinin çizmesindeki nalçe ve kebkeblerin değeri gökyüzündeki ay ve yıldızlarla bir tutulmaktadır:

Müzeñde na'lçeñle kebkeb degül görinen
Mâh-ı nev ile düşdü ayağıña sitâre

H., 353-G. 21/4.

Eskiden yollar, bugünkü gibi asfalt değil topraktandı. Üzerinde yüründüğü zaman ayakkabının izi kalırdı. Birini takib etmek veya gittiği yeri öğrenmek için bu izler tâkib edilerek gidilirdi. Bu itibârla âşıklar da sevgiliyi bulabilmek, ona kavuşabilmek için onun na'lçesinin izini ararlar. Buradan hareketle aşağıdaki beyitte yıldızlar âşıklara, hilâl de nalçeye benzetilerek onların gökyüzünde beraber görünmeleri âşıkların, sevgilinin nalçesinin izini aramaları şeklinde tasvir edilmiştir:

'Uşşâk şehri içinde arar na'lçeñ izin
Gözler nücüm gökde hilâli taraf taraf

H., 225-G. 3/2.

115-Nergis

Nergis, ortası sarı, dışı beyaz yapraklardan meydana gelen ve etrafa güzel kokular saçan bir çiçektir. Ay ve güneş de hem şekillerinin yuvarlaklığı ve hem de renklerinin beyaz ve sarı olarak görünmesi sebebiyle nergise benzetilmişlerdir. Bu benzetmenin yapıldığı aşağıdaki beyitte gökyüzü de memdûhun lûtufları olarak düşünölmüştür. Ayrıca sünbüle ile sünbül münâsebetine de yer verilmiştir:

Bâğ-ı lûtuftunda meh ü mihr iki ahşar nerkis
Keremin gülşenine sünbüle kemter sünbül

B., 64-K. 26/21.

116-Nilüfer

Nilüfer, su üzerinde yetişen ve başka renkleri de olmasına rağmen daha çok beyaz rengiyle mâruf olan bir çiçektir²¹⁷. Ay, dolunay halindeyken şeklinin yuvarlaklığı ve nurlu oluşu sebebiyle nürdan bir nilüfer olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurda gökyüzünün ters dönmüş deniz olarak düşünölmüşünün de rolü vardır. Bunların yanısıra aşağıdaki beyitte ayrıca nergis-yıldız ve gökyüzü-gülzâr münâsebetine de yer verilmiştir:

Nürdan nilüferi bir ser-nigün deryâda gör
Nice yüzbiñ nergis ile zeyn olan gülzâra bak

H., 226-G. 1/2.

117-Nişan Tablası (tabla-ı mah), hedef

Nişan tahtası veya tablası, askeriyede ateş eğitiminde silâhlara hedef tâyin etmek üzere dikilen tablaya denir. Eskiden bunlara puta da denilirdi. İçi ince pamuk ve pamuk çekirdeği ile doldurulan üstü ekseriyetle kadife kaplı, kalınlığı

²¹⁶ Reşat Ekrem Koçu, a.g.e., s. 179.

²¹⁷ Cemal Kurnaz., a.g.e., s. 95

8-10 cm. kadar olan hedefe denir. Şekli beyzi idi ve iki ayak üzerine tesbit edilirdi. Etrafına da çingirak takılırdı. Bu çingiraklar isabeti haber vermek için konulurdu²¹⁸. Eskiden savaşta kullanılan silahlar ok ve toptu. Bu sebeple beyitte konu edilen nişan tablası, ok için hedef belirlemektedir. Beyitte geçen nişan tablası aydır. Ay dolunay halindeyken, şekil bakımından, böyle bir benzetmeye tâbî tutulmuştur. Âşığın âhının göğşe çıkması, âh oklarının ay tablasını şaşırması yâni hedefe ulaşması şeklinde ifâde edilmektedir. Kazâ yayı da kader oklarını atmaktadır. Beyitte gönül ile kâzânın ok atışığı belirtilmektedir. Buradan hareketle içtimâî hayatla ilgili olarak, o dönemde ok atma yarışlarının yapıldığını söyleyebiliriz. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu döneminde "kemankeş" denilen okçular, pazartesi ve perşembe günleri olmak üzere haftada iki defa Ok meydanı'na çıkarlar, ok atışları yaparlardı²¹⁹:

Hayâli nâvek-i âhum şaşırmasz tabla-i mâhı
Kazâ yayı ile atışmış kader-endâzdur gönülüm

H., 293-G. 47/5. (D.n)

118-Nun Harfi

Daha önce de çeşitli vesilelerle defalarca söylediğimiz gibi ay, her ayın ilk günlerinde ve son günlerinde hilâl şeklindedir. Beyitte bu durum arabî ayların sekizincisi olan Şâbanın son günleri ve ondan sonra gelen Ramazan ayının ilk günleri ile ilgili olarak konu edilmiştir. Hilâlin, bu her iki zamanki durumu da şekil bakımından nun ve râ harflerine benzetilmiştir. Şâbanın sonunda nun, Ramazan ayının başında ise râdır. Ayrıca beyitte geçen "dâl" kelimesi de hem dal harfi ve hem de delil manâsında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Zîrâ hilâl yeni bir ayın başladığının delilidir:

Ya nûndur görünür âhırında şa'bânun
Ya râdur ol ramazan evveline olmuş dâl

B., 48-K. 21/11.

119-Nûr Âyeti

Nûr sûresi, Kur'an-ı Kerim'in yirmi dördüncü sûresi olup altmış dört âyetten müteşekkildir. Ay da nûrlu olması bakımından ve şekli itibarıyla Nûr sûresine benzetilmektedir. Âyet kelimesi, delil manâsını da taşımaktadır. Dolayısıyla ay, âyet-i Nûr dur. O İlâhî nûrun yâni Allah'ın nûrunun bir delilidir. Ay-Nûr sûresi tasavvurunda yüzün bu unsurlara benzetilmesi asıl sebeplerden biridir. Ayın her gece görünmesi, Nûr âyetinin her gece ezber edilmesi şeklinde ifâde edilmektedir:

Hayâli tâb-ı ruhsârûn görüben
Eder Nûr âyetin her gece ezber

H., 192-G. 141/5.

120-Orak (dâs)

Orak, ekin, ot v.s. biçmede kullanılan ve hilâl şeklinde olan kesici bir âlettir. Çelikten yapıldığı ve keskinleştirmek üzere bilendiği için parlak olur. Bu itibarla aşağıdaki beyitte hilâl, şekil ve parlaklık bakımından orak olarak düşünülmüştür. Gökyüzünün mezra olarak tasavvuru da bu benzetmenin diğer bir yönüdür. Yıldızlar da hilâl orağı ile biçilen ekinler olarak düşünülebilir:

Hayâli istemez gök mezra'nın dâs-ı hilâlin hem
Ne kârına yarar anuñ ne çifti ne orağdur

H., 150-G. 57/5.

²¹⁸ M. Zeki Pakalın, a.g.e C.II. s. 720.

²¹⁹ a.g.e, s. 720.

121-Pâdişâh, Sultân (sultân-ı nücûm), Hazret-i Süleymân Hân

Ay, gökyüzünün taht, yıldızların da a' yân olarak tasavvur edilmesiyle pâdişâha benzetilmiştir .Ayrıca en belirli özelliği ise tek olmasıdır. Bilindiği gibi bir ülkeyi tek bir pâdişâh yönetir. İki tâne olacak olsa karışıklık ve huzursuzluk olacağı için birinin diğerine mutlaka galip gelip idâreyi ele alması lâzımdır. Bu açıdan düşüncecek olursak, ay da geceleyin gökyüzünde tek olduğuna göre ve diğer yıldızlardan daha parlak ve büyük olduğu için pâdişâh olarak düşünölmüştür:

Şeb ki meh geçdi felek tahtına sultân-şekil
Oldı her kevkeb-i rahşan aña a'yân şekil H., 27-K. 8/1.

Bir beyitte ise pâdişâhın kıyafeti konu edilerek ay- pâdişâh münâsebeti kurulmuştur. Pâdişâh kıyafetinde en göze çarpan giyecek kaftandır. Altın sırmalarla işlendiği için çok kıymetlidir. Beyitte gece söz konusu olduğu için bu kaftan siyah renklidir. Aya benzeyen sevgili yıldız sırmalarıyla işlenmiş siyah kaftanını giyip, güzelliğ göğü ülkesine pâdişâh olmuştur. Anlaşıldığı gibi bu beyitte sevgiliyi yüceltme noktasından hareket edilmiştir:

Siyah altunlular geymiş sipihr-i hüsne mâh olmuş
Kul itmiş kendüye halkı ne 'âli pâdişâh olmuş Y., 401-G. 191/1.

Bir başka beyitte ise ay, doğrudan doğruya sultân-ı nücûm olarak zikredilmiştir. Ancak bu beyitte de sevgilinin medhi asıl gâye olduğu için, pâdişâh olarak ay, aynı zamanda geceleyin, sevgilinin kapısını bekleyen bir âşıktır. Aynı şekilde doğunun pâdişâhı olan güneş de gündüz onun kapısında duran bir âşıktır:

Şeh-i hâverle sultân-ı nücûm ey husrev-i hûbân
İki pür-şevk 'âşıkdur kapuında şubhgâh ahşam H.,293-G.48/2

Bir kaç beyitte de ay ile dönemin pâdişâhı Kanûnî Sultan Süleyman arasında münâsebet kurulmuştur. Aşağıdaki beyitte ise Sultan Süleyman'ın, şeref göğünün ayı olduğu ve devleti güneşinin, âlemi nûrlandırıp aydınlattığı belirtilmektedir:

Meh-i sipihr-i şeref Hazret-i Süleyman Hân
Ki devleti güneşi kıldı 'âlemi enver H., 11-K. 3/3.

122-Pamuk (penbe), Fıtil (fetîle)

Ay, dolunay halindeyken şekil ve renk bakımından yaraya basılmış bir pamuk olarak düşünölmüştür. Yara ıztırap verir. Iztırap çeken bir insan ise göz yaşı döker. Beyitte yıldız-gözyaşı münâsebeti ile berâber işlenen ay-pamuk benzerliği ile şâir aşk âleminin yıldızlarının göz yaşı, ayının da yaraya bastırılan pamuk olduğunu belirtmektedir:

Katre katre eşk kevkeb penbe-i dâğum kamer
'Âlem-i 'aşkuñ temâsâ kıl nücûm u mâhını H., 429-G. 77/2

Bir başka beyitte ise pamuğun yaraya basılmak için fitil şeklinde bükülmesine işâret edilmektedir. Vücûtta açılan yaralara bastırılmak üzere pamuk fitil şeklinde bükölür. Bu şekilde olan pamuk hem daha katı olur, hem de kanı daha yavaş emer. Böyle bir pamuk yaraya bastırıldığı zaman tampon vazifesi görür ve kanın akmasını azaltır, hatta bir müddet sonra da durdurur. Beyitte gökyüzü-sine, şafak-kanlı kâtil, hilâl-hançer yine hilâl-fitil şeklinde bükölmüş bir pamuk olarak düşünölmüştür. Şafak, hilâl hançerini gökyüzü sinesine vurunca, açılan yarayı kapatmak için hilâl, ay pamuğunu büküp bir

fitil meydana getirir. Burada konu edilen pamuk ile hilâl arasındaki benzerlik şekil ve renk yönündendir:

Gamuñla urdı meger sineye şafak hançer
Hilâl penbe-i mehden fetile bükdi aña

N., 10-K. 1/21.

123-Parmak (engüşt)

Hilâl ile parmak arasındaki münâsebet şekil ve renk bakımından kurulmuştur. "Parmak ısırma" tâbiriyle konu edilen bu münâsebet gökyüzünün parmak ısırmasıyla ifade edilmiştir. Parmak ısırma, hayrette kalmanın, şaşkınlığın bir tezâhürüdür. Âşığın âh şimşegini görünce hayret eden âsumân, pervin dişleriyle hilâl parmağını ısırıştır. Beyitte hilâl-parmak benzerliğinin yanısıra âh-şimşek ve pervin-diş münâsebetine de yer verilmiştir :

Berğ-i âhum âsumâna şöyle hayret verdi kim
Dişledi dendân-ı pervin mâh-ı nev barmağını

H., 391-G. 2/4.

Ziynet eşyası olarak, parmağa yüzük takılır. Dolunayın yüzük olarak düşünülmesiyle hilâl de bu yüzüğün takıldığı parmak olarak tasavvur edilmiştir:

Tâ bu eyvân-ı murassa^c kemer-i 'âlîde
Taka engüşt-i hilâle meh-i enver hâtem

B., 47-K. 20/54.

Ayrıca beş hilâl hayâli ile de bir elin beş parmağı kastedilmektedir. Utancından elini yüzüne kapatan sevgilinin yüzü dolunay olarak tasavvur edilince parmakları da beş hilâle benzetilmektedir:

Tutdı elini yüzine bizden hicâb idüp
Bir yire geldi mâh ile güyâ ki beş hilâl

Y., 431-G. 238/5

Bir başka beyitte ise beş hilâl hayâli, sevgilinin, elinde kırmızı bir mendil tutması ile alâkalı olarak da konu edilmiştir. Burada hilâlin şafak vakti görünmesinden mülhem olarak böyle bir hayâle gidilmiştir. Sevgilinin övülmesi ve yüceltilmesi maksadıyla kaleme alınan bu beyitte şafak, onun mendilidir ve elinin her parmağı da hilâl ile ifade edilmiştir:

Gördüm ol mâhı tutar ala boyanmış destmâl
Şanasın bir yire cem^c olmuş şafağda beş hilâl

Y., 433-G. 241/1

Hz. Peygamber'in şakku'l-kamer mucizenine telmihen bir beyitte hilâlin ayı şakk etmesi ifâdesi, hilâlin doğrudan doğruya parmak yerine kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu beyitte ayrıca "iki şahid bir adam asdır" veya "iki şahitle bir adam asılır" sözüne de işaret vardır. Bilindiği gibi Resûlullah müşriklerin mucize istemesi üzerine, onların gözü önünde yâni onların şahitliği ile ayı parmağıyla işaret ederek ikiye ayırmıştır. Diğer bir cihetden düşüncecek olursak, ikiye bölünen ayı iki şahit, Hz. Peygamber'in parmağını da asılan bir insan olarak tasavvur edebiliriz:

Göklerde yiridür mehi şakk itse hilâlün
Zirâ iki şahid ile oldu bu da'vâ

Y., 20-K. 1/40.

Bir elde, baş parmağın yanındaki parmağa şehâdet parmağı denilir. Bu sebeple kelime-i şehâdet getirilirken sağ elin şehadet parmağının kaldırılması âdeti vardır. Buna genellikle namaz kılınırken riâyet edilmektedir. Bu hareket Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak ve ona şahitlik etmek manâsındadır. Hilâlin parmağa benzetilmesiyle gökyüzü, parmağını kaldırarak imân getiren bir insana teşbih edilmiştir. Makamı göklerde düşünülen sevgili övülürken gökyüzü, hilâl parmağını kaldırarak onun bu dünyada tek olduğuna,

güzelliğinin, bir başka eşi ve benzerinin olmadığına şahitlik ve işaret etmektedir. Bu beyitte Hz. Peygamber'in Mi'râc'ına işaret olduğunu da söyleyebiliriz:

Mâh-1 nevdür yoħsa sen kılduħda seyr-i âsmân
Kaldurub barmaħ getürmiş âs-mân îmân saña F., 130-G. VI/8.

124-Pencere (cam, revzen)

Ay, şekil ve parlaklık bakımından cam dolayısıyla pencereye benzetilmektedir. Bir beyitte gökyüzünün penceresi olarak vasıflandırılmıştır. Bu benzetmeye asıl sebep ise memdûhun övülmesi maksadıdır. Zirâ melekler yeryüzündeki memdûhu seyr edebilmek, onu görebilmek için gökyüzündeki hilâl penceresini açmışlardır. Buradan hareketle meleklerin göklerde olduğu inancını da hatırlayabiliriz:

Sen şehi geh geh melek haylı temâşâ etmege
Açılur tâķ-1 zebercedden hilâlûñ revzeni H., 430-G. 80/3.

Bir başka beyitte ise ayın, kendisini memdûhun kasrının camına benzeterek gururlandığı için, çocuklara benzetilen yıldızlar tarafından taşlandığı zikredilmektedir. Burada çocukların yaptıkları belli başlı yaramazlıkların en başında cam taşlamak geldiğine bir işaret olduğunu söyleyebiliriz. Cam kırmak, çocukların kendilerine göre bir nevi intikam alması veya cezalandırmasıdır. Zirâ onlar kızgın oldukları kişiye böyle bir zarar verebilirler. Bu itibarla beyitte de ay kendisini memdûhun sarayının camına benzetip gururlandığı için yıldız çocukları onu buna lâyık görmemekte ve gururlanması sebebiyle ona kızıp taş atmaktadırlar. Taşlanan cam kırılır. Ayın kırılmış şekli ise hilâldir:

Kendüyi teşbih idermiş kaşr-1 řâhuñ câmına
Taşlamış etfâl-i encüm baķ mehûñ endâmına N., 476-G. 414/1

125-Pervâne

Pervâne, ateş etrafında sür'atle dönen ve sonunda kendini ateşe atıp, yok olan küçük bir kelebeğdir. Yok olan nesne görünmez. Ay da tutulduğu zaman, güneş ile arasına dünya girdiği için, ondan ışık alamaması sebebiyle kararır ve gece karanlığı dolayısıyla da görünmez olur. Bu hâliyle pervâneye benzetilen ay, âşığın göğşe ulaşan âh mumunun etrafında dönmekte ve neticede kendini o mumun alevine bırakıp yok olmaktadır. Ayrıca ayın renginin kararması ile yanmak arasında da alâka kurulabilir. Nitekim ateşte yanan şeyler kararmaktadır:

Pervânedür ki yaķdı perin şem^f-i âhuma
Farķ-1 felekde münhasif olmuş kaķer degül B., 247-G. 260/3.

126-Pîr (ihtiyâr)

Hilâlin bir ihtiyar olarak düşünülmesi boyunun iki büküm olması sebebiyledir. Zirâ insan yaşlandıkça beli bükülür. Eskiden olduğu gibi bugün de köylerde yaşlı insanlar, ağır iş yapmadıkları için, buldukları yeri yüksekten görebilecek şekilde yüksekçe bir tepeye yavaş yavaş çıkarlar ve oradan, saatlerce kimbilir ne düşünerek, yaşadıkları yeri temâşâ ederler. Onun iki büküm bir şekilde yavaş yavaş dağa çıkışı gökyüzünün tepesine doğru ilerleyen hilâle benzetilmektedir:

Mâh-1 nev řaķf-1 semâvâta teveccühde müdâm
Sanki bir pîr-i cihân-dîde ider 'azm-i cibâl Y., 67-K. 14/11.

Yaşlanan insanların saçları, sakalları ağarır ve ameli iyi olanların yüzüne bir nûr düşer. Bu sebeple ay, rengi ve nûrlu olması bakımından bir pîr-i nûrânî olarak vasıflandırılmıştır. Beyitte kullanılan ifâdeye göre "yaşlıların yüzünün yere depilmesi" ise boylarının iki büküm olmasıyla alâkahdır. Zîrâ beli bükülen kimsenin yüzü yere yakın olur. Ayrıca yaşlanan bir kişinin ölüp gömülmesi de yere depilmek şeklinde ifâde edilebilir. Ay tutulduğu zaman nûru söner ve görünmez olur. Pîr-i nûrânînin yok olması ise ölmesiyle izâh edilebilir:

Tutuldı mâh gibi niçe pîr-i nûrânî
Depüldi yirlere gün gibi rûy-ı ehl-i kemâl Y., 90-K. 20/44

127-Pul (defn kenarındaki pul)

Ayın, yarım ay şeklindeki hâli şekil, renk ve parlaklık bakımından defn kenarında bulunan ve def dövülürken ses çıkaran pula benzetilmektedir. Bu pul aslında dâire şeklinde olup, yarısı defn kasnağının iç tarafında kaldığı için dışarıda kalan diğer yarısı yarım ay şeklinde görülür. Beyitte dolunayın şekil bakımından defe benzetilmesiyle hilâl de bu defteki pulun kenarı olarak düşünölmüştür. Çerh de bu defi çalan mutrib şeklinde tasavvur edilmektedir:

Elinde mutrib-ı çerhün ya kûrş-ı meh defdür
Kenâresi görünür pûlunuñ mişâl-i hilâl B., 48-K. 21/6

128-Put (bût, sanem, sanem-i mâh-likâ)

Ayın put olarak düşünölmelerini rengine isnâd edebiliriz. Zîrâ putlar altın, gümüş, bakır gibi madenlerden yapılmaktadır. Ay da gümüş renginde olması sebebiyle gümüşten yapılmış bir put olarak tahayyül edilebilir. Beyitte ay yüzölü güzeller puta benzetilerek onlara gönül verilmemesi gerektiği nasihat edilmektedir. Zîrâ putlar cansızdır. Bu sebeple insanlara hiç bir faydası yoktur. Eğer âşık bir puta gönül verecek olursa, put onun bu sevgisine cevap verip mutlu edemeyeceği için ona ızdırıp çektirecektir. Dolayısıyla put ruhsuz, vicdansız ve kâfir olacaktır. Bu itibarla beyitte Nev'î, duygulu kişilere nasihat ederek her ay yüzölü puta gönül vermemelerini söyler:

Nev'î den irişün bu naşîhat zurefâya
Dil virmeyeler her şanem-i mâh-likâyâ N., 207-Msmn. IX/18.

129-Râ Harfi

Ayın hilâl hâli, şekil bakımından râ harfine benzetilmektedir. Ayın, her ay başında ve sonunda hilâl halinde olmasına işâret edilerek bu hâli râ harfi şeklinde tasavvur edilmiştir. Beyitte hilâlin Şâban ayının sonunda nun, Ramazanın başında râ olduğu zikredilmiştir:

Ya nûndur görünür âhırında şa'bânun
Ya râdur ol ramâzan evveline olmuş dâl B., 48-K. 21/11

Gökyüzünün sayfa olarak düşünölmeleriyle de hilâl, Allah'ın kudret kaleminin, gökyüzü sayfasına yazdığı bir râ harfi olarak vasıflandırılmıştır. Bu râ harfinin kamerin altına yazılması ise ayın hilâlden dolunaya doğru geçişi sebebiyledir. Yâni ayın tabanında hilâl olduğu telâkki edilmektedir:

Kamerin altına yâ şafha-i eflâk üzre
Râ yazupdur kalem-i şun'-ı Celîl ü Cebbâr B., 60-K. 25/3.

130-Sâki

Ay, dolunay halindeyken güzellik bakımından ve gökyüzünde ilerlemesi sebebiyle içki sunan bir güzele benzetilmektedir. Sâkî, eğlence meclislerinde içki dağıtan ve kadehi elden ele dolaştıran güzele denilmektedir. Ayın gökyüzünde dolanması, aynı zamanda kadehe benzetilen ayı elden ele dolaştırması şeklinde tasavvur edilmektedir. Sâkinin, kederi, gamı gidermesi iki açıdan düşünülebilir: Birincisi bezm ehlinin sâkiyi görünce, onun güzelliği karşısında mest olup her şeyi unutmaması; diğeri de sâkinin sunduğu içkiden sarhoş olup gamı, kederi unutmamasıdır:

Şol âfitâb-ı sâgar imiş râfi'ül-ğamâm
Bir mâh çihre sâkî imiş dâfi'ül-ğumûm H., 283-G. 28/3.

131-Saksı (sifâl)

Hilâl, şekil bakımından saksıya benzetilmektedir. Saksı, çiçek yetiştirmeye yarayan bir kaptır. Yıldızların da şekil ve çokluk bakımından karanfillere teşbihi sebebiyle hilâl bu çiçeklerin yetiştirildiği bir saksı olarak düşünülmüştür. Ayrıca rengi ve parlaklığı sebebiyle de gümüş saksı motifi ortaya çıkmıştır. Bugün de evlerde aksesuar olarak ya vazo içine çiçek konulmakta veya saksıda çiçek yetiştirilmektedir. Bunlar buldukları yere bir güzellik vermekte ve insanın gönlünü ferahlatıp, sevindirmektedir. Bu durum gönül açmak deyimiyle ifade edilmektedir:

Âdemûn gönlin uçar mâh-ı nev ile encüm
Hübdur tâze karanfüller ile sîm sifâl Y., 66-K. 14/5

Bir başka beyitte ise hilâl, kırılmış bir saksı parçasına benzetilmektedir. Kırılan şeyler değer kaybettiği için bir kenara atılır. Memdûhun mekânının göklerde düşünülmesiyle hilâl, onun küyünde bir kenara atılmış saksı parçası şeklinde tasavvur edilmiştir. Ancak memdûhun mekânında kıymeti olmayan bu saksı parçasını gökyüzü yücelterek başına tâc etmiştir:

Çarh anı ta'zîm idüp tâc eylemişdür başına
Mâh-ı nev küyünde bir sınımış sifâlündür senûn N.,375-G.243/4

132-Saman Çöpü (kâh)

Hilâl, şekil ve renk bakımından saman çöpüne benzetilmiştir. Gökyüzünün de dağa teşbih edildiği bir beyitte, büyüklüklere kûhuz (dağ), gariblere kâhız (saman) denilerek dağ ve saman vasıtasıyla büyüklük-küçüklük tezadına yer verilmiştir:

Hilâl ile felege dönmişüz biz ey Yahyâ
Büyüklünlere kûhuz garibe bir kâhuz Y., 388-G. 169/7

133-Sarhoş

Ayın sarhoş olarak hayâl edilmesi, gökyüzünde gezmesi sebebiyledir. Ayın gökyüzünde oradan oraya kararsız bir şekilde dolandığı telâkkisi aşk sarhoşu olmuş bir insanın, aşk ıztırabıyla iki büklüm bir halde diyâr diyâr gezip sevgilisini aramasına benzetilmektedir. Beyitte ayrıca hilâl-kaş münâsebetine de işaret edilerek hilâlin, dilberin kaşının sarhoşu olduğu zikredilmektedir. Beyitte geçen mâh ü sâl ifâdesi de zamanın, ayın hareketine göre hesaplandığına işaret etmektedir. Ayrıca şehîr kelimesi de zaman olarak ay manâsındadır:

Mâh-ı nev olmuş kaşuñ sevdâsınuñ ser-geştesi
Şehrden şehre gezer âvâler tek mâh u sâl F.,296-G.CLXXII/2

134-Sarık (destâr)

Ay, dolunay hâlindeyken şekil ve renk bakımından sarığa benzetilmektedir. Yûsufî destâr, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği ve Hz. Yûsufa ait olduğu rivâyet edilen serpüş ki hazinede muhafaza olunurdu. Ayrıca altı dar, üstü geniş ve dilimli bir çeşit başlığa verilen addır. Bunun da Kânûnî Sultan Süleyman tarafından ihdas edildiği rivâyet olunurdu²²⁰. Bu sarığın yuvarlak olarak telâkki edilmesiyle dolunay ile arasında bir ilgi kurulabilir. Beyitte hilâlin de sorguç olarak düşünülmesiyle sarığa çiçek, gümüş tel, turna teli v.s. gibi şeyler sokulması âdetine de işâret edilmektedir:

Sarındı meh yine bir hûb Yûsufî destâr
Şokundı farkına bir nâzikâne sîm hilâl

B., 48-K. 21/5

135-Servi

Servi, uzunluğu, inceliği ve düzgünlüğüyle meşhur ve edebiyatta da sevgilinin boyu için müşebbehünbih olmuş bir ağaçtır. Beyitte de bir güzâr tasviri içinde gül ile yanyana düşünülen servi, ince ve uzun olması sebebiyle hilâle benzetilmektedir. Ayrıca servinin tepesindeki en uç noktası güneşe meyyaldır. Güneş nerede ise o da o tarafa doğru eğilir. Bu eğrilik de hilâle benzetilmesine tesir eder. Güneşin gül olarak düşünülmesiyle de ay ile güneşin aynı burçta biraraya gelmelerine işâret edilerek gülün, servinin arkadaşı ve komşusu olduğu zikredilmektedir:

Ay ile gün şanasın bir yire cem^c olur hemân

Hem-demi serv-i hırâmânun gül-i handân olur Y.,358-G.121/2

136-Sevgili

Ay, şeklinin yuvarlaklığı, beyazlığı ve parlaklığı bakımından güzelliğin sembolü olmuştur. Bu özelliğinin yanı sıra, gökyüzünde dolanması, çeşitli zamanlardaki durumu, güneş ve yıldızlarla olan münâsebeti gibi daha bir çok hususlardan dolayı sevgiliye benzetilmektedir. Edebiyatımızda ay ile ilgili olarak, en çok kullanılan unsur sevgilidir. Beyitlerin çoğunda "mâh, meh, meh-rû, meh-pâre, kamer-veş v.s." gibi ifâdelerle doğrudan doğruya sevgili veya övülene hitâb edilmektedir. Bu duruma genellikle sevgiliyle ilgili olmakla beraber onun dışında cereyan eden hâdiselerin veya kişilerin anlatıldığı beyitlerde rastlanmaktadır. Burada ilk plânda sevgilinin dışında kalan unsurlar gelir. Sevgili sadece hitâb edilen kişi durumundadır. Meselâ, aşağıdaki beyitte âşık aya hitâb ederek kendi durumunu anlatmaktadır. Burada anlatılmak istenen âşığın hâlidir. Sevgili ise "ey meh-i tâbân" denilerek hitâb edilen kişidir:

Mihr-i ruhuña dil vereli ey meh-i tâbân

Sâyem gibi yerden yere çaldı beni devrân

H., 301-G. 6/1

Diğer beyitlerde ise sevgilinin çeşitli özellikleri ayın muhtelif durumları ile ilgili olarak konu edilmiştir. Bir beyitte sevgilinin bir kaç özelliği bir arada verilirken ay doğrudan doğruya sevgiliyi ifâde etmektedir. Onun hem zarif, hem lâtif, hem de halîm-selîm olduğundan bahsedilerek hiç bir noksanının olmadığı zikredilmektedir. Noksanın olmaması aynı zamanda dolunayla ilgili olarak da kullanılmıştır:

Hem zarif ü hem laîf ü hem halîm ü hem selîm

Zerrece nokşânı yokdur ol meh-i tâbânunun Y., 427-G. 232/3.

²²⁰ Mithad Sertoğlu, a.g.e., s.371, Ayrıca bkz. İzzet Kumbaracılar, a.g.e., s.9,11,19.

Kişinin güzel görünmesinde kıyafetin de büyük rolü vardır. Bu itibarla âsumânî bir libas da sevgilinin güzelliğini tamamlamaktadır. Gökyüzünün elbise olarak düşünülmesi rengi dolasıyladır. Sevgilinin övülerek göklere çıkartıldığı beyitte ay, âsumânî elbisesiyle, dünyâda eş benzeri olmayan güzellikteki sevgili şeklinde tasavvur olunmaktadır:

Âsumânî bir libâs idinmiş ol mâh-ı münîr
Aña bu hüsn ile bulunmaz gök altında nazîr Y., 365-G. 132/1

Bir başka beyitte ayın, şafaktaki durumu bahis mevzûu edilerek kırmızı ipekten bir elbise giymiş sevgili olarak düşünölmüştür. Aynı beyitte Kadir gecesinde de bahs edilerek Yahyâ'nın kara şalına benzetilmüştür:

Gelürseñ al kemhâyı geyüp bir gece ey meh-rû
Sevâd-ı Leyletü'l-Kadr ola Yahyânuñ kara şalı Y., 575-G. 482/5

Sevgilinin elbisesinden başka başına örttüğü tülbent de konu edilmektedir. Tülbent, pamuktan, ince ve seyrek dokunmuş hafif ve yumuşak beze ve bu bezden yapılmış baş örtüsüne denir. Beyitte sevgilinin tülbenti mavi renklidir. Dolayısıyla ay sevgiliye benzetildiği için gökyüzü de onun mavi renkli tülbenti olarak tasavvur edilmektedir. Bu haliyle sevgili güneş kadar parlak ve güzel görünmektedir:

Görenler nilgün dülbend ile ol yâr-ı meh-rûyu
Şanur dördüncü kat gökden göründi mihr-i rahşânı H., 426-G. 72/4.

Bir başka beyitte ise sevgilinin yüzündeki peçeye işâret olunmaktadır. Peçe umümiyetle kıyafete göre çeşitli renklerde tülde yapılan bir yüz örtüsüdür. Sevgilinin peçesi, ise duman rengi tülde yapılmıştır. Zîrâ beyitte âşığın âh dumanının onun yüzüne örtü olduğu belirtilmektedir. Burada zikredildiğine göre aslında sevgili yüzünü âşıktan gizlememekte, onun görmesini men etmemektedir. Ancak âşık o kadar çok âh çekmektedir ki âhının dumanı gökyüzünü kapladığı için ay gibi olan sevgilinin yüzünü de örtmekte ve görmesine mâni olmaktadır:

Men' eylemez cemâlini seyr itmeden o mâh
Olur hicâb 'âşıka illâ ki dūd-ı âh N., 486-G. 432/1.

Ay, renginin beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle sevgilinin vücûdu ile alâkalı olarak da zikredilmektedir. Âşık bağdaki, her tarafı servilerle çevrili olan havuzda ayın aksini görünce sevgilinin havuza girdiğini sanmıştır. Burada gökyüzü havuz münâsebeti de ortaya çıkmıştır:

Şahn-ı bâğın havzınuñ her cânibi serv-i sehi
Yârı girmiş şandum anda göricek 'aks-i mehi B., 485-B. 625

Aynı şekilde gökyüzünün deniz olarak düşünülmesiyle de "kamer-fer" olarak ifâde edilen sevgilinin, soyunup denize girdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla ay çıplaklığı da ifâde etmektedir:

Bu çarh-ı nilgün üstinde güyâ şems-i adhâdur
Soyunup ol kamer-fer her kaçan kim girse deryâya Y., 538-G. 421/2.

Yine bununla ilgili olarak bir başka beyitte ise sevgilinin, hamamdaki durumu tasvir edilmektedir. Bu tasvir de gökyüzünün hamama, ayın sevgiliye, yıldızların da su damlalarına benzetilmesiyle yapılmaktadır. Hamam, sevgilinin kendisine gelmesinden mutluluk duyup gururlanarak, bütün vârını, onun

üstüne, su gibi sarfetmektedir. Burada kelime oyunu yapılmaktadır. Zâten hamamın vâri sudur. Su gibi harcamak ise bolca sarfetmek mânâsında kullanılan bir tâbirdir. Suyu su gibi harcamak ise bolca su kullanmak mânâsındadır. Burada aynı zamanda su damlaları akça olarak düşünülmektedir. Hamamın bütün varını sevgilinin üzerine sarfetmesi ise sevgilinin su dökünerek yıkanmasının izâhıdır:

Didi hammâm hazînemde ne var ise bu gün
Şu gibi şarf ideyüm ol mehûñ üstine temâm

F., 307-G. CLXXXIII/B (Dn)

Sevgilinin ahlâkî özelliklerinin konu edildiği beyitlerden birinde onun insafsızlığından bahsedilmektedir. Zîrâ sevgili, âşığa bir yıl boyunca gözyaşı döktürmekte, bir gün olsun onu güldürmemektedir. Bunu da ancak insafsız, zâlim olan kişi yapabilir. Bu sebeple sevgili insafsız olarak vasıflandırılmaktadır:

Ol meh-i nâ-mihribânun zerrece inşâfi yok
Ağladur bir yıl beni bir gün ki handân eyleye Y., 538-G. 420/3

Sevgilinin vefâsızlığına işâret edilen bir beyitte âşık, onun bu durumundan şikâyet ederek onun gibi bir vefâsız daha olmadığını ifâde etmektedir. Bu düşüncesini teyid ettirmek maksadıyla de feleğe "bunca yıldır kararsızlık içinde dönüp durduğunu, bu esnada ay yüzlü sevgiliden başka bir vefâsız kişi daha görüp görmediğini" sormaktadır. Burada ayın vefâsızlığı ile sevgilinin vefâsızlığı arasında ilgi kurulmaktadır:

Bunca yıllardur işûñ hercâyîlikdür ey felek
Ol yüzi mâhum gibi bir bî-vefâ gördün mi hîç N., 254-G. 40/5.

Sevgili ağyâra selâm vermekte, onlara sevgi ve vefâ göstermektedir. Ancak bunun tam tersine, âşığa da cevri ü cefâ kılmaktadır. Ayın sevgiliye benzetilmesiyle yıldızlar da ağyâr olarak düşünülebilir. Ayın onlarla birlikte olması âşığa zulümdür:

Merhabâ eyledi ağyâr ile ol mâh-likâ
İllere mihr ü vefâ kıldı baña cevri ü cefâ Y., 627-Mrb.III/1.

Âşık, sevgilisinin kendisine bunca cefâ çektirmesine, bir gün bile güldürmemesine rağmen yine de onun hakkında iyi şeyler düşünmekte, onu başkalarına karşı korumakta ve namusuna dil uzattırmamaktadır. Güzeller için yabanda yatmak, başka yerde kalmak, olmaması gereken bir durumdur. Bu sebeple âşık, ay yüzlü sevgilinin onunla beraber akşamlayıp yatmamasını namuslu olmasıyla izâh etmektedir. Bu sebeple de kimsenin buna taaccüb etmemesi gerektiğini ifâde etmektedir:

Aşşamlayup o meh-rû ben nâ-tûvânda yatmaz
Aña ta'accüb itmen dilber yabanda yatmaz Y., 381-G. 158/1.

Sevgilinin evinin yanında günde bin kez kan akıtıldığının ifâde edildiği bir beyitte, Kurban bayramına işâret olunmaktadır. Zîrâ bu bayramda kurban kesilip kan akıtılır. Sevgilinin âşığı çok olduğu için bunlar birbirlerine rakip durumundadırlar. Her biri sevgiliye kavuşabilmek için diğerlerini öldürüp yok etmek ister. Bu sebeple de her gün kan akıtılmaktadır. Ay sevgiliye benzetilince yıldızlar da onun âşıkları durumundadırlar. Şafak ise onların birbirlerini öldürmeleri neticesinde akıtılan kan olarak düşünülebilir:

Kuhî kurbânı oluñ ol mâh-rûnuñ ki müdâm
Evleri yanında anuñ günde biñ kez kan ola Y., 547-G. 435/4.

Bir başka beyitte ise bu durum, sevgilinin âşığı kurbân edip, parçaladığı gönlünü köpeklerine paylaşırması şeklinde ifâde edilmektedir. Buradan da sevgilinin evinin bir çok köpek tarafından korunduğu ve oraya kimsenin yaklaşmasına müsadde edilmediği anlaşılmaktadır. Yine ayın sevgiliye benzetilmesiyle yıldızlar da onun köpekleri olarak tahayyül edilebilir. Beyitte ayrıca Kurban bayramında, kurban etinin üçde birinin fakirlere dağıtılması da hatırlatılmaktadır:

Bırakmış itlerine pâre pâre gönlümi ol **meh**
Üleşdürmüş kesüb erbâb-ı istihkâka kurbanım

F., 348-G. CCXXIV/2

Sevgili âşığın canıdır. Ondan ayrı kalmak âşık için ölüm gibidir. Bu sebeple ay sevgiliye benzetilmektedir. Burada güzellik bakımından bu benzetme yapılırken, aynı zamanda, ayın uzaklığı ile sevgilinin âşıktan uzakta olması arasında da bir münâsebet kurulmuştur. Sine kalbin, kalb de canın mekânıdır. Canın gönülden ayrılması ise ölümdür. Feleğin ay gibi olan sevgiliyi âşıktan ayırması, onun canını sinesinden ayırması şeklinde ifâde edilmektedir:

O **mehi** bizden idüp çarh-ı sitem-kâr cüdâ
Sineden cânümüzü eyledi nâ-çar cüdâ

N., 235-G. 8/1.

Eskiden bir hayli yaygın olan sihr (büyü yapma) geleneği ile birbirinden ayrı olan kişiler yaklaştırılıp, yakın olanlar da uzaklaştırılabilirdi. Buna sıcaklık veya soğukluk yapma tâbir olunurdu. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret edilerek, âşığın sevgiliyi kendisinden yana yöneltmek, onun kendisine gelmesini sağlamak için duâlar ettiği ifâde edilmektedir. Ancak nasıl ki, sihr dahi yapılsa servi yürütülemezse âşığın da ne kadar dua da etse o ay gibi olan sevgiliyi kendine yaklaştıramayacağı belirtilmektedir. Burada aynı zamanda sevgili-servi münâsebeti de görülmektedir:

Duâlar eylerem menden yaña ol **meh** güzâr itmez
Ne çâre sihr ile servi hürâmân eylemek olmaz

F., 236-G. CXII/6.

Âşık umûmiyetle, yâriden uzakta olarak düşünülmele beraber bazen vuslata erdiği de vâkîdir. Ayın sabah yok olmasına rağmen akşam tekrar görünmesi, âşıktan uzaklaşan sevgilinin geri gelmesi şeklinde tasavvur edilmektedir. Bu da âşık için vuslattır:

‘Avdet ider şu kadar cân-ı güzêstem sîneme
Gitmiş iken eyleye ol **meh** dönüp ger iltifât

N., 249-G. 30/3.

Sevgiliye kavuşan âşık çok sevindiği için gecesi Kadir gecesi kadar, gündüzü de bayram günü kadar mutlu geçmektedir. Burada ay ile bayram münâsebetine de temâs edilmektedir. Ayrıca bayramlarda herkesin mutlu olduğuna da işaret olunmaktadır:

Şâdam aña kim oldı gicem kâdr ü günüm ‘id
Şarh illerine bir **meh-1** tâbân ile gıtdüm

Y., 445-G. 260/2.

Ayın gökyüzünde dolanması ve etrafında yıldızların olması, şehrin güzelleriyle birlikte sevgilinin gezmeye çıkması şeklinde tasavvur edilmektedir. Burada onun yalnız olmadığına işaret olunmaktadır:

Ol **kamer**-veş yahñuz seyr eylemez encüm gibi
Şehrümüz meh-rûların yanına tağdı dün gice

Y., 523-G. 394/2

Ayın şafak vakti almış olduğu kırmızı rengin konu edildiği bir beyitte sevgilinin içki içmekten kızaran yüzü ile ay arasında benzerlik kurulmuştur. Burada fiziki olarak, çok fazla içki içen kişinin yüzünün kızarmasına işaret

vardır. Beyaz tenli kişilerin yüzünün kızardığı daha fazla belli olmaktadır. Dolayısıyla beyitte de sevgilinin ay gibi beyaz olan yüzü içkinin tesiriyle kızarmıştır:

Çifte çifte tolulardan gül gül oldu rüy-ı yâr
Devr-i sâgar ol mehi âşüb-ı devrân eyledi N., 528-G. 506/4.

Ay sevgili olunca onun yegâne âşığı güneştir. Âşık, bir beyitte bunu sevdiğim ile sevdiğimin sevdiği şeklinde ifade etmektedir. Bu ifadeye göre âşığın sevdiği güneş, güneşin sevdiği de aydır. Beyitte sevgili ile onun sevdiğinin olmaması hâlinde cihanın da güneşsiz ve aysız kalacağı belirtilmektedir:

Sevdüğüm ile sevdiğümün sevdiği eger
Olmasa kalur idi cihân mihr ü mâhsuz Y., 394-G. 178/3

Ayın deliler üzerindeki tesirinin konu edildiği bir beyitte ise güneş aya olan aşkından dolayı deli-divâne olmuş ve bu itibarla da zincire vurulmuştur:

Şa'şâ'â şanma görinen ey meh-i 'âlî-cenâb
Gökde zencirin sürür divâneñ olmuş âfitâb Y.,295-G.24/1.(Dn.)

Rüyâda ay görmenin genellikle ilme işaret ettiğine inanıldığı gibi vuslata delâlet olarak da tâbir olunmaktadır²²¹. Aşağıdaki beyitte âşığın rüyasında ay gibi olan sevgiliyi gördüğü ve muabbirlerin bunu vuslata tâbir ettiği zikredilmektedir. Burada "seyr" kelimesi hem rüyâ ve hem de seyr etmek mânâsında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Zirâ gece gökyüzünü seyredirken âşığın ayı görmesi ona kavuşmasıdır. Rüyâda görmesi ise, o rüya sadece âşığa ait olduğu için, ay gibi olan sevgili de ona ait olup vuslata ermedir:

Görse seyrinde seni bir gice Bâkî ey meh
Hep mu'abbirler anı vuslata ta'bîr ideler B., 352-G. 413/5.

137-Sırma (gümüş sırma)

Eskiden gelinin başına gümüş sırma tel takma âdeti mevcuttu. Gökyüzünün geline, akşamın saça benzetilmesiyle, hilâl de bu gelinin başına takılan gümüş tel olarak düşünölmüştür. Aslında felek, yaratılışının çok eskiye dayanması sebebiyle, bir çok beyitte pîrezen, acüz (yaşlı kadın) olarak vasıflandırılmıştır. Yaşlı ve çirkin bir kadını, süsleyip gelin etmek mizâhî bir unsur olarak kültür ve edebiyâtımızda yer almıştır. Beyitte de bunun bir misâli olarak felek, gökyüzü kocakarisının saçı olan akşama hilâl (gümüş) sırmasını takıp onu gelin etmektedir:

Gümüş sırma takup gîsü-yı 'anber-bârına şamuñ
Zamâne nev-'arûs itdi 'acüz-ı çarh-ı gerdâm N., 144-K. XLIX/8

138-Sine, Göğüs

Ayın sineye benzetilmesi daha çok renkle alâkalıdır. Zirâ vücudun teni, özellikle de sevgilinin vücudu gümüş renkli olarak vasıflandırılmaktadır. Dolayısıyla ay da sevgilinin göğsüne, sinesine benzetilmektedir. Sevgilinin bazı özelliklerinin konu edildiği aşağıdaki beyitte boyu sanevbere, yüzü güneşe benzetilirken sinesi de ayla berâber görölmüştür:

Nedür o kadd-i şanevber nedür o hadd-i münevver
O çihre mihr-i cihân-süz o sine mâha berâber N.,267-G.62/1

²²¹ İmam Nablûsî, *İslâmî Rüyâ Tâbirleri Ansiklopedisi*, Çev: Ali Bayram, M.Sadi Çöğenli, İst.1983, s.115.

139-Sini (gümüş sini)

Ayın gümüş bir siniye benzetilmesi dolunay haliyle ilgili olarak şekil, renk ve parlaklık itibarıyladır. Siniye meclis, v.s. gibi yerlerde çerez türü yiyecekler konur. Beyitte yıldızların fındıklara benzetilmesiyle, dolunay da gümüş bir sini olarak tasavvur edilmiştir. Yıldızların gök yüzünde dağınık bir halde bulunmaları ise siniyle konulmuş olan yıldızların yere dökülerek dağılması şeklinde düşünülebilir. Fındıkların dökülmesi için tepsinin eğri veya dik tutulması gerekir. Dolunay da dik tutulmuş bir gümüş sini gibidir. Bu sebeple yıldızlar dolunay sinisinden dökülen fındıklar olarak tahayyül edilebilir. Beyitte fındıkların dökülmesi söz konusu edilmese de yıldızların dağınık olmasından dolayı böyle bir benzetme yapılabilir:

Funduklar olup giceler eţfâle kevâkib
Meclisde gümüş sini idi mâh-ı şeb-ârâ

N., 15-K. III/12.

140-Siper

Ay, dolunay hâlindeyken şekil ve parlaklık bakımından kalkan olarak düşünülmüştür ve kalkan bir nevi siperdir. Kılıç, ok gibi silahlardan korunmak için kullanılır. Savaşta kullanılan malzemelerin bir arada zikredildiği aşağıdaki beyitte sevgili, güzellik ülkesinin pâdişâhı olarak tasavvur edilmiştir. Onun güzellik unsurlarından olan gamzesi kılıca, saçı zırha ve ay gibi olan göğsü de kalkana benzetilmektedir. Burada ayrıca "göğsünü siper etmek" deyimini de konu edilmektedir. Hayatta karşılaşılan güçlülere karşı koyabilmek, onları aşabilmek için gayret göstermek mânâsında olan bu deyim vasıtasıyla ay-göğüs-siper münâsebeti kurulmuştur:

Milk-i hüsnün şehisin meh siper-i dûşuundur
Gamzeler tig-zenün zülf zırh-puşundur

H., 177-G.111/1.

141-Sorguç

Eskiden sarığa, çiçek, turna teli v.s. gibi süsler takınma âdeti mevcuttu. Hilâl, şekil bakımından turna teline benzetilerek sorguç olarak düşünülmüştür. Güneşin yalın yüzlü bir güzel olarak tasavvur edilmesiyle beraber, ay ile güneşin bir arada görüldüğü zamana işaret edilerek hilâl, güneş güzelinin başına takıldığı bir turna teli sorgucuna benzetilmektedir. Burada bazı zamanlarda sabah olup güneş doğduğu halde ayın hâlâ daha görünüyor olması durumundan mülhem olarak böyle bir benzetme yapılmıştır:

Bir yalın yüzlü güzel Rûm ili şebbâzı gibi
Tağdı turna teli sorgucunu başına hilâl

Y., 67-K. 14/17.

142-Süvâri

Ata binmiş askere süvâri denilmektedir. Hilâl, şekil bakımından süvâriye benzetilmektedir. Zirâ at hızla giderken üzerindeki kişi iki büklüm olmaktadır. Gökyüzünün de at olarak düşünülmesiyle hilâl, felek atı üzerine binmiş ve boyu iki büklüm olmuş bir süvâri şeklinde tasavvur edilmiştir:

Şehsüvârum saña ikrâm-ı tamâm itdi hilâl
Oldı rahş-ı felek üstinde vücûdı iki kat

Y., 299-G. 30/6.

Ayrıca çevgân oyununa işaret edilerek de ay-süvâri münâsebeti konu edilmiştir. Bilindiği gibi çevgân, at üzerinde oynanan bir oyundur. Yine gökyüzünün ata benzetilmesiyle hilâl bu atın üzerinde çevgân oynayan kişi olarak düşünülmüştür. Burada ayrıca hilâl çevgân sopası olarak da tasavvur edilmiştir:

Urdu evgân-ı zeri gûy-ı zümür-rüd kevne
Meh-i 'îd oldu yine tevsen-i gerdûna sûvâr

B., 60-K. 25/16.

143-Şamdan (şem'dân)

Lûgat manâsıyla mumluk demek olan şamdan, mum dikmeye yarayan bir âlettir. Bazı zamanlarda ayın, sabah olup güneş doğduğu halde hâla daha kaybolmadığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitte bu duruma işâret edilerek ayın hilâl hâli şamdana benzetilmektedir. Rengi ve parlaklığı sebebiyle de gümüş bir şamdan olarak düşünölmüştür. Güneş ile hilâlin bir arada görünmesi sebebiyle ve güneşin mum olarak tasavvur edilmesiyle hilâl, güneş mumunun dikildiği bir şamdan olarak tahayyül edilmiştir:

Tâ şem^f-i âftâb-ı cihântâbı şubhdem
Devrân ufukda göstere bir sîm şem'dân

B., 8-K. I/40.

144-Şemse

Tezyinatta kullanılan güneş motifine şemse denir. Ayrıca eski eserlerde cilt kapağında görölen beyzî şekildeki süslemeye de şemse denilmektedir. Yazma eserlerin başına yapılan süs de bu isimle tesmiye olunur. Ay dolunay halindeyken, dâire şeklinde çizilmiş bir şemseye benzetilmektedir. Beyitte felek kitaba, zaman da üstâda teşbih edilerek "üstâd-ı zaman"ın, felek kitabına ay şemsesi çizmek için eline altın bir pergel aldığı zikredilmektedir:

Çizmege dâire-i şemse-i mâhî felege
Aldı üstâd-ı zaman destine zerrîn pergâr

B., 60-K. 25/11.

145-Tâc

Ayın tâc ile olan münâsebeti dolunay hâli itibâriyladır. Zirâ her ikisi de yuvarlak, parlak ve sarıdır. Tâcin da altın olduğu düşünölrse, bu münâsebet rahatlıkla kurulabilir. Tepesindeki altın tâc (alem) ile yeşil sancak, başına dolunay inmiş bir serviye benzetilmektedir:

Şanuram inmiş ser-i serv üstine bedr-i münîr
Tâc-ı zerrîn ile görünse kaçan yek-ser livâ

Y., 75-K. 17/5.

Ay-tâc benzerliği memdûhun yüceltilmesinde de kullanılmıştır. Zirâ bahti açık, tâlihi kutlu bir şâh olarak vasıflandırılan memdûha taht olarak gökyüzü, tâc olarak da ay lâyük görölmüştür:

Biri Pîridür ol şâh-ı cuvân-baht
Kamer tâc oldu aña âsumân taht

Y., 262-Ş.2/205.

Ayrıca bayram hilâlinin konu edildiği bir beyitte hilâl, gökyüzünün tacı olarak düşünölmüştür.

Güyyâ hâzır olur irtte salâl-i 'îde
Dâl tâcin başına geydi sipîhr-i gaddâr

B., 60-K. 25/6.

146-Taş

Dolunay, şekil bakımından taşa benzetilmektedir. Beyitte gökyüzü iztraptan doğönen bir insan olarak düşünölrken ay ve güneş de eline alıp cismine vurduğu taşlar olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte geçen gök kelimesi göğermek (morarmak) manâsında kullanıldığı gibi gökyüzüne de işâret etmektedir. Dolunay-taş münâsebetiyle ayrıca, karna taş basmak suretiyle açığı yatıştırmak durumuna da işâret olunmaktadır. Zirâ Hz. Peygamber in

sünneti olarak rivâyet edilen bu hareket gökyüzünün ay ve güneş taşlarını bağına basarak Resul sünnetini icrâ ettiği şeklinde ifade edilmektedir:

Bağına taş bağladı mihr ile mâhdan
Gökler Resûl sünnetin icrâ eder meger

Y., 107-K. 25/11.

147-Tekne (gümüş tekne)

Anadolu da hâlâ görüldüğü gibi ekmek yapılacağı zaman ilk önce bir ekmek teknesine un elenir ve daha sonra çeşitli ilâvelerle yoğurulup hamur haline getirilir. Beyitte buna işâretle ay rengi ve şekli itibâriyle gümüş bir tekne, güneş de altın bir elek olarak düşünölmüştür. Burada memdüh yüceltilerek padişaha benzetilmekte ve onun düğününden söz edilmektedir. Düğünde ekmek, tatlı, börek v.s. şeyler bolca yapıldığı için un çok kullanılır. Bu sebeple düğün zamanında unun önemi büyüktür. Yine yüceltmek maksadıyla memdühun düğünü için güneş eleği ile ay gümüş teknesine un elenmektedir:

Pâdişâhum tapuña nesl-i melekdür dediler
Hüsnünün âyine-dârını felekdür dediler
Şâdiligün düğününün elemege ununu
Mah gümüş tekne güneş altun elekdür dediler

H., 447-Mkt. 16

148-Testi (kûze)

Eskiden, o günün şartlarına göre yapılan ve bağ, bostan gibi yerleri sulamaya yarayan su dolapları mevcuttu. Bunlar kuyu başına kurulur ve üzerine takılan kova ve testiler vasıtasıyla su çekilip sulama işi yapılırdı. Gökyüzünün de böyle bir dolaba benzetilmesiyle ay ve güneş de bu dolabın testisi olarak düşünölmüştür. Felek dolabı ile sevgilinin güzellik bağı sulanmaktadır. Aşğın gözyaşları da su olarak tasavvur edilmiştir:

Takınub kûze-i mihr ü mehi dolâb-ı felek
Bâğ-ı hüsnün şuarur eşküme her ân batar

H., 166-G. 89/3.

149-Tırnak (nâhûn)

Hilâl, şekil ve renk bakımından tırnağa benzetilmiştir. Sevgilinin, toprağa hilâl şeklinde izi çıkan nalçesinin vermiş olduğu güzelliği kıskanan felek ,her ay, hilâli tırnak edinip hırsından, öfkesinden yüzünü yırtmaktadır. Bu beyitte ayın, her ay başında hilâl şeklinde olduğuna da işâret edilerek böyle bir benzetme yapılmıştır:

Zemine na'lçeñ nakşı hilâli vereli revnâk
Felek yırtar yüzün mâh-ı nevi her ay edüb tırnak

H.,236-G.20/1

Ayrıca kaplanın tırnağı da konu edilerek bir beyitte hilâl tırnağa benzetilmiş ve gökyüzü, tırnağı görünen bir kaplan olarak vasıflandırılmıştır. Burada avına saldıran bir kaplan söz konusudur. Ayrıca cefâ dağının tepesinin bu kaplana makam, yurt olduğu belirtilmektedir: (Bkz. hilâl-çengel bahsi; s.234)

Yâ nâhunu göründi felek bir pelengdür
K'olmuşdur aña kulle-i küh-ı cefâ makam

B., 54-K. 23/6.

150-Top

Ayın topa benzetilmesi dolunay hâli ile alâkalıdır. Zirâ her iki unsurun şekli de yuvarlaktır. İlgili beyitlerin hemen hepsinde çevgân oyunuyla birlikte zikredilen ay, bu oyunda kullanılan topa benzetilmektedir. Aynı zamanda güneşin de top olarak düşünöldüğü bir beyitte ay ve güneş birer para birimi olan dinar ve dirhem olarak da tasavvur edilmiştir. Beyitte onlara el

uzatılmaması nasihat edilirken dünya malına fazla değer verilmemesi gerektiği anlatılmak istenmiştir. Para pula önem verilmesi de güneş ve ay topunun himmet çevgânıyla fırlatılıp atılması, onları insanın kendisinden uzaklaştırması şeklinde ifâde edilmektedir:

Zinhâr uzatma destini dînâr ü dirheme
Sal mihr ü mâh fõpuna çevgân-ı himmetin B., 308-G. 350/3.

151-Tuğla (hışt)

Tuğla, bina inşâ ederken kullanılan bir malzemedir. Çamur ile samanın karıştırılıp harç edilmesiyle elde edilen malzemedeki kalıpla kerpiç yapılır ve güneşte kurutulur. Tuğla da onun fırınlanmış olanına denir. Dolunay ile güneş, şekil ve renk bakımından kerpiç olarak düşünülebilir. Fakat bir beyitte, esas itibârıyla fânîlik açısından ele alınmaktadır. Nasıl ki güneş ve ay doğup batıyorsa ve nihâyet sonunda da nûrları sönüp, düzenleri bozularak yok olacaklarsa, insan ömrü de bâki değildir. Bu durum beyitte, "insanın ömür duvarı güneş ve ay tuğlalarıyla dahi örülse sonunda yıkılacaktır" şeklinde ifâde edilmektedir:

Bakâsı mümkün olmaz olsa ger divâr-ı 'ömründe
Meh ü hürşidden hışt-i binâ eflâkden kâşî F.,400-G.CCLXXVI/5

Bir başka beyitte ay, memdûhun medhinde kullanılarak tuğlaya benzetilmektedir. Şehzâde Mehmed'in türbesini imâr etmek için güneş ve ay, altın ve gümüşten iki tuğla olmuştur. Burada şekil ve renk benzerliği söz konusudur. Bu benzetmeyle şehzâdeye verilen değer ifâde edilmek istenmiştir:

Türbe-i pâkin 'imâret kılmâğa şehzâdenûn
Sîm ü zerden iki hışt olsun meh ile âfitâb H., 82-Mrs.5 /4.

Ayın ve güneşin yılın on iki ayı boyunca doğup batmaları, gece gündüz çalışan işçilerin binâ yapmak için tuğla taşımalarına benzetilmektedir. Memdûhun kadri sarayını binâ etmek için felek işçi olup, ay ve güneş tuğlalarını taşımaktadır:

On iki ayı yılın hışt-ı mâh ü mihri taşır
Saray-ı kâdrûni yapmağa çarh olubdur müzdûr H., 7-K. 1/24.

152-Tuğra

Tuğra, pâdişâhın basılı olan imzâsı, nişanı veya damgası manâsındadır²²². Ayın tuğraya benzetilmesi şekli, rengi ve parlaklığı itibârıyla, Tuğra, ahitnâme, ferman, berat, nâme-i hümâyun gibi vesikalarda baş tarafına olmak şartıyla, nişancı veya tevki denilen zat tarafından çekilirdi²²³. Aşağıdaki beyitte hilâl, berâta çekilen bir tuğra olarak düşünölmüştür. Zirâ berat kelimesi hem Berat gecesini ifâde etmekte ve hem de tevriyeli olarak kullanılması hasebiyle pâdişâh beratına da işâret etmektedir. Bilindiği gibi berat Osmanlı devletinde herhangi bir göreve veya hizmete tâyin veya maaş tahsisi yahut da ünvan veya nişan verilmesi dolayısıyla hazırlanan fermanlara denilmektedir²²⁴. Ayrıca tuğrâ-yı mutallâ ifâdesi de tuğraların altın yaldızlı olabildiğini hatırlatmaktadır:

²²² Midhat Sertoğlu, a.g.e, s. 344

²²³ a.g.e, s. 345

²²⁴ a.g.e, s. 45.

Ol gice meger Kâdr ü Berât idi muqarrer
Çekdi kamer-i çarh aña tuğra-yı muṭallâ

Y., 17-K. I/5

Bir başka beyitte sevgilinin güzelliği söz konusu edilerek hilâl, kaş ve tuğra arasında şekil ve renk bakımından ilgi kurulmuştur. Sevgilinin yüzü güzellik beratına teşbih edilirken hilâle benzetilen kaşlar da bu berâta çekilen tuğra olarak düşünölmüştür. Kaşlar münâsebetiyle konu edilen hilâl, renk bakımından siyah olarak tahayyül edilmiştir. Bu karalık da âşîğın âh dumanına isnâd edilmektedir. Dolayısıyla kaşların, sevgilinin güzellik beratına yâni yüzüne, hilâl şeklindeki pâdişâh tuğrasını çektiği ifâde edilmektedir:

Meh-i nev şeklidür gûyâ kıarmış dūd-ı âhumdan
Yâhud çekmiş berât-ı hüsnuñe tuğra-yı şâh ebrû N.,459-G.384/2

153-Turunç

Turunç, Akdeniz ölkelerinde yetişen, kışın yaprağını dökmeyen ve portakala benzeyen bir meyve veren ağaca ve meyvesine denir. Ay, dolunay halindeyken ve şafak vakti doğduğu zaman rengi ve şeklinin yuvarlaklığı bakımından turunç olarak tasvir edilmektedir. Ay üzerindeki kara lekeler ise bazen turunç üzerinde görölen küçük siyah beneklere benzetilmektedir:

Mâh-ı çerh üzre nedür bilmek dilersen ol sevâd
Yağdı yâre şunmağa devrân turunc üstine dâğ B., 185-G. 163/4.

154-Tuzak (dâm)

Ayın tuzak olarak düşünölməsi, şekil benzerliğinin yanısıra yıldızların dâne şeklinde tasavvur edilmesiyle de alâkalıdır. Eskiden kuş avlamak için elek, kalbur gibi delikli bir kutu veya ağ ile buğday, arpa vs. kullanılırdı. Bu dâneler düzgün bir sıra halinde, altına dik bir halde konulan tahta parçası ile bir ucu havaya kaldırılmış olan, delikli kutunun ya da yine aynı şekilde düzenlenmiş ağın içine kadar yere saçılırdı. Bu dâneleri yemek için kutunun altına gelen kuş, tahta parçasına bağlı olan ipin çekilip tuzağın kuşun üzerine kapanmasıyla avlanmış olurdu. Aşağıdaki beyitte buna işâret edilerek ayın dolunay hâli tuzağa, yıldızlar dâneye, felek avcıya ve ruhlar da kuşa benzetilmektedir. Burada ayrıca ölünce rûhun göğe yükseldiği inancı da hatırlanmaktadır:

Dâne-i encüm eder halka-i mâh etrâfin
Murğ-ı ervâha felek göz göre şayyâd ancak H., 235-G. 19/2.

155-Türbedâr

Türbeler, müslümanlarca mukaddes olarak bilinen ve bu sebeple büyük önem verilen yerlerdir. Buralara Hakk'ın nûrunun indiğine inanılır. Bu itibarla da türbelerin temiz tutulmasına özen gösterilir. Türbedârlar bu işi yapan kişilerdir. Onlar türbenin her türlü hizmetini görürler. Ay ve güneş, gökyüzünde dolanmaları sebebiyle gece ve gündüz türbeye hizmet eden türbedâr olarak tasavvur edilmektedir. Beyitte konu edilen meşhed, şehid düşen memdûhun türbesidir. Ay ve güneşin türbedâr olarak vasıflandırılması ise bu türbenin yüceltilmesi ve övölmesi itibarıyladır. Ayın, ışığını türbenin üzerine göndermesi, onu aydınlatması, türbedâr olarak düşünölmesine sebep olmuştur.

Gündüz birisi hizmetin eyler gice birisi
Mihir ile mâh meşhedine oldu türbedâr N., 187-Tk.IV/48.

156-Tütsü (şâh-ı sipend)

Sipend, üzerlik de denilen tütsü tohumuna denir. Tütsü, öd ağacı parçalarının micmer içinde yakılması neticesinde çıkan buhara denir. Hilâl, şekil bakımından sipend dalına benzetilmektedir. Ayrıca gökyüzünün de micmer olarak düşünülmesiyle hilâl, gökyüzü micmeri içinde yakılan tütsü olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıca renginin sarılığına da işaret edilerek kuruyan bir ağacın dalının sararması da anlatılmak istenmiştir. Tütsüye, Anadolu da cenâze merâsimlerinde rastlanıldığı gibi daha çok kiliselerde dinî âyinlerde görülmektedir:

Dehr bir şâh-ı sipend urdı felek micmerine
Meh-i nev şanma felekde görinen zerd ü nizâr B., 60-K. 25/8.

157-Ustura

Ustura, traş için kullanılan, açılıp kapanan ve çok keskin olan bıçağa denilir²²⁵. Hilâlin usturaya benzetilmesi hem şekli ve hem de parlaklığı itibâryıdır. Zirâ çok keskin olan bıçak, kılıç, hançer gibi âletler parlak olur. Sünnet âleti olarak da ustura kullanılır. Sünnet edilen çocuğun fazla acı çekmemesi için usturanın çok keskin olması lâzımdır. Bu sebeple sünnetçiler usturalarını sık sık çarka tutup bilerler. Beyitte buna işaret edilerek Merih yıldızı sünnetçi olarak düşünölmüştür. Hilâl onun usturası, gökyüzü de bileyi çarkıdır. Memdûhun sünnet düğünü münâsebetiyle yazılan bir beyitte Merih onu sünnet etmek için hilâl usturasını çarka tutmaktadır. Buradaki çark kelimesi tevriyeli olarak hem gökyüzü, hem de bileyi çarkı manâsında kullanılmıştır:

Mirrih hele usturasın çarha tutardı
İsterdi ki sünnetçi ide ol meh-i zibâ N., 15-K. III/17.

158-Üzengi (rikâb)

Hilâl-üzengi münâsebeti şekil benzerliği sebebiyle kurulmaktadır. Gökyüzünün at olarak düşünölmésinin de burada rolü büyüktür. Eskiden resmî geçitlerde mehter takımında bulunan ve tabl denilen büyük davul at üzerinde taşınırdı. Beyitte güneş bir tabl-bâz olarak tasavvur edilerek gökyüzü onun atı hilâl de bu atın üzengisi olarak ifâde edilmiştir:

Semend-i çarh u mâh-ı nev rikâbı
Tabl-bâz eylemişdür âfitâbı Y., 265- Ş. 2/225.

Ayrıca hilâlin rengi ve parlaklığı da dikkate alınarak gümüş üzengi motifi ortaya çıkarılmıştır. Memdûhun övülmesi maksadıyla zikredilen bu motifin kullanıldığı beyitte bayram hilâli, şehsüvârın atına ait olan gümüş üzenginin, gökyüzüne düşen aksi olarak tasvir edilmiştir:

Hilâl-i 'id ola ey şehsüvâr-ı gerdün-seyr
Siphre ger düşe 'aks-ı rikâb-ı sîmînûñ N., 371-G. 236/3.

159-Yaka

Hilâl şekil bakımından yakaya benzetilmiştir. Bu sebeple de hilâle benzeyen bir yaka çeşidine kameri yaka denilmiştir. Yalnız Bâkî de görölen bu unsur aşağıdaki beyitlerde memdûhun yakası olarak konu edilmiştir:

Yaraşur ey sipihr-i mâh-cemâl
Kameri yağa olsa saña hilâl B., 470-G. 590/1.

²²⁵ Türkçe Sözlük, s.1518.

Kamerî yakalı bir hûb serâser gidiyor
Ola tâ bezm-i Hudâvend'e felek hizmetkâr B., 61-K. 25/17.

160-Hz. Yakub

Ayın Hz. Yâkub olarak düşünülmesi, yıldızların gözyaşı olarak hayal edilmesi ile alâkalıdır. Bilindiği gibi Hz. Yâkub, oğlu Hz. Yûsuf'un öldüğü haberini duyunca, hiç durmadan, günlerce gözyaşı dökmüş ve sonunda gözleri görmez olmuştur²²⁶. Âmâ bir insan için dünya dâimâ karanlıktır. Güneşin batışıyla ay ve yıldızların çıkışının tasvir edildiği beyitte ufuklar ve yeryüzü kuyuya, güneş Hz. Yûsuf'a gökyüzü "kulbe-i ahzân"a ve ay da Hz. Yâkub a benzetilmiştir. Yıldızlar da Hz. Yâkub' un döktüğü göz yaşları olarak düşünülebilir:

Çâh-ı 'arza düşecek Yûsuf-ı mihr oldı o dem
Mâh-ı Yâ'kûb u felek külbe-i ahzân-şekil H., 27-K. 8/4.

161-Yaprak

Ay, daha çok yarım ay halindeyken şekil bakımından bir yaprağa benzetilebilir. Hilâl şekli de ince bir yaprağa benzer. Renginin sarılığı sebebiyle de sararıp yere dökülmüş bir hazan yaprağı olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda güneş ve şafak da renkleri itibarıyla birer hazan yaprağı şeklinde tasavvur edilmiştir. Buradan hareketle cihan, baharı olmayan, hazanı gitmeyen, köhne bir gül bahçesine benzetilmiştir:

Meh ü mihr ü şafak şanma hazân olmuş varaklardur
Cihân bir köhne gülşendür ki andan hiç hazân gitmez
N., 334-G. 174/4. (Dn.)

Sonbaharda tabiat bir başka güzeldir. Her taraf, özellikle de yollar, gazel denilen kurumuş yapraklarla dolu olur. Beyitte, tabiatın, bu hâli tasvir edilirken ay, bağ yoluna düşen altın bir yaprağa benzetilerek aslında yolda görünenin o olmadığı ve ay gibi olan sevgilinin yolda giderken yüzünü açtığı yâni yüzünden peçesini indirdiği belirtiliyor:

Râh-ı bâğa berk-i zer düşmüş degildür serverâ
Reh-gûzârında yüzün ferş itdi mâh-ı âsmân B., 58-K. 24/21.

162-Yara (dâğ, zahm)

Ayın yaraya benzetilmesi şekil ve renk bakımındandır. Yaradan kan akar. Ayın şafaktaki durumunun konu edildiği bir beyitte hilâl yaraya benzetilirken şafak da renk bakımından bu yaradan akan ve çok aktığı için de yaranın etrafına dağılan kan olarak düşünülmüştür. Beyitte bahsi geçen yara âşığın gönlündeki yaradır. Dolayısıyla gökyüzü de sine olarak tasavvur edilebilir:

Gördüm etrâfını tutmuşsun hilâlün ey şafak
Zahm-ı 'âşıkdan dökülmüş kana beñzetedüm seni H.,418-G.55/2

Bir başka beyitte ise yara üstüne yara olmasından bahs edilmektedir. Güneş tutulmasına işâret edilerek ay ve güneşin birer yara olarak düşünülmesiyle üst üste vurulan iki yara şeklinde tahayyül edilmiştir. Bir

²²⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Cevdet, a.g.e., s. 9-18.

insanın başında bir dert varken bir başka derdin daha gelmesi durumunun ifâdesinde kullanılan "yara üstüne yara vurulmak" tâbiri âşîğın yâr aşkıyla çekmiş olduğu ıztırapların biri bitmeden diğersinin başlamasıyla ilgili olarak zikredilmiştir. Şekil bakımından ise güneş tutulmasında, dünya ile güneşin arasına giren ayın güneşle üstüste gelmesi, güneş yarasının üzerine ay yarasının vurulması şeklinde izâh edilmektedir. Bu tür yaraların ıztırapı çok daha fazla olur. En büyük ıztırap da âşîğın çektiğidir. Bu sebeple beyitte âşîğın yâr âşkıyla dağ üzerine dağ vurduğu zikredilmektedir:

Dâğ üzre dâğ urundı felek 'aşk-ı yâr ile
Mîhr-i sipihre şanma kûsûf irdi ây ile

B., 160-G. 124/8.

163-Yay (kemân)

Hilâl, şekil bakımından ok atılan yaya benzetilmektedir. İnsanlar arasındaki telâkkiye göre feleğin insanlar üzerindeki menfi tesiri, beyitte kaza ve belâ oklarıyla ifâde edilmektedir. Hilâl de bu havâdis oklarını atan yay olarak düşünölmüştür. Beyitte ayrıca müneccimlerin gökyüzündeki cisimlere bakarak onların hareketlerine durumlarına göre hüküm verdiklerine de işâret vardır:

Hilâli çarhda gördün ne şandun ey müneccim sen
Havâdis okların atmağa dünyâya kemândur bu

H.,341-G.7/3

Bir başka beyitte ise kemandâr olarak nitelendirilen ay, gamze oklarını atmaktadır. Burada ok atarak avlanmak durumuna da işâret vardır. Ayın sevgiliye benzetilmesiyle yay olarak onun attığı oklar, sevgilinin yan bakışıdır. Zirâ onun bu şekildeki bakışı âşîği gönülden yaralamaktadır. Bu yara mecâzi olduğu için ne yarası görünür ne de peykânı. Beyitte aya benzeyen sevgili kemândar, âşık da avdır:

Ne kemândârsan ey meh ki atub gamze okın
Yıkduğun şaydda ne zaħm ü ne peykân görünür

F.,232-G.CVIII/6

164-Yumurta (beyzâ)

Ay ile yumurta arasındaki benzerlik şeklinin yuvarlaklığı ve beyazlığı itibârıyla kurulmuştur. Ayrıca burada gecenin karga olarak düşünölmemesinin de rolü vardır. Beyitte bu benzerlikler vasıtasıyla konu edilen husus, kuşların yumurtaları üzerinde kuluçkaya yatarak yavru çıkarmalarıdır. Gece kargası, ay yumurtasını kanadının altına alınca seher vakti o yumurtadan altın kanatlı bir tavus kuşu doğmuştur. Bu kuş ise güneştir:

Zâğ-ı şeb meh beyzâsın alınca zir-i bâline

Doğdı andan çin seher tâvûs-ı zerrin-per güneş

H., 15-K. 5/2.

165-Hz. Yûsuf

Hz. Yûsuf Peygamber, edebiyatımızda güzelliğın sembolü olmuştur. Bu itibârla da genellikle sevgili ile alâkalı olarak konu edilmektedir. Sevgili "Yûsuf-ı vakt" veya "Yûsuf-ı sâni" dir. Hatta âşîğâ göre ondan daha güzeldir. Onun yanında Hz. Yûsuf, Yûsuf-ı sâni olmaktadır. Ay da edebiyatımızda beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle güzelliğın timsâlidir. Dolayısıyla ay ile Hz. Yûsuf arasında benzerlik kurularak, Hz. Yûsuf için "mâh-ı kenân" ifâdesi kullanılmıştır:

Senâhânın olurdu mâh-ı Ken'an tal'atın görse
Saña Yûsuf diyeydi iller aña Yûsuf-ı sâni

B., 19-K. 5/29.

H. Yûsuf'un güzelliğinden başka, Kur'ân-ı Kerim'in "ahsenü'l-kasas"²²⁷ olan Yûsuf kıssasının bütün önemli motiflerini, incelemiş olduğumuz divânlarda bulmak mümkündür. Bir beyitte H. Yûsuf'un, kardeşlerinin attığı kuyudan tâcirler tarafından kurtarılıp Mısır'a getirilmesinden sonra başından geçen bir çok macerayı müteâkiben H. Züleyhâ'nın ağırlığınca altın vererek onu satın almasına işâret olunmuştur. Ayın H. Yûsuf'a benzetilmesiyle etrafındaki yıldızlar da onun ağırlığınca verilen altınlar olarak düşünülebilir:

Yûsuf gibi ağır oluban düşmedi yegni
Bu Mısır-ı melâhatde o meh kendüyi şatdı H., 423-G. 65/3.

Kardeşlerinin, H. Yûsuf'u kuyuya atıp daha sonra da kana bulanmış gömleğini babalarına getirerek onu, kurt yediğini söylemeleri üzerine H. Yâkub, gözleri görmeyinceye kadar gözyaşı dökmüştür. Bu hâdisenin konu edildiği bir beyitte âşık, "mâh-ı Kenân" olan H. Yûsuf'a benzeyen sevgilinin, kendisini görmemezlikten gelerek yakınından geçip gitmesi üzerine çok ağladığını ve bu sebeple de gözlerinin H. Yâkub'un gözleri gibi görmez olduğunu zikretmektedir:

Ağlamakdan 'ayn-ı Yâ'kûba dönüpdür gözlerüm
Görmeze urup geçelden mâh-ı Ken'ânım beni Y.,583-G. 497/4.

Ayrıca H. Yûsuf'un H. Züleyhâ ile başından geçen mâcerâda iftirâya uğrayıp zindana atılması da konu edilmektedir. Beyitte H. Yûsuf'a benzetilen ayın, zindana girmesi söz konusudur. Gece gökyüzü karanlıktır. Ayın gökyüzünde olması ise zindana girmesi şeklinde düşünülebilir. H. Yûsuf'un da yüzünde nûr olduğu için karanlık olan zindanda ay gibi parlamaktadır:

Görinme cân gibi kendüni görme
Meh-i Ken'ân gibi zindâna girme Y., 544-G. 429/6.

Bilindiği gibi H. Yûsuf kıssasında rüyâ unsurunun da mühim bir yeri vardır. Zîrâ çocukluğunda güneş, ay ve yıldızların kendisine secde ettiğini gördüğü rüyâsında H. Yûsuf'a, peygamber olacağı müjdelenmişti. Ayrıca rüyâ tâbir etme husûsunda da bir üstünlüğü vardı. Bir beyitte H. Yûsuf ile düş kelimesinin birlikte zikredilmesi, O'nun rüyâ konusundaki bu özelliklerini ve farklılığını hatırlatmaktadır:

Nazîrin Hâzret-i Yûsuf düşünde görmedi anuñ
Ne hüsn ü hulû olur yâ Rab bugün ol mâh-ı ğarrâda
Y., 509-G. 369/2.

166-Yüz (çehre, hadd, 'izâr, rû, rûh, ruhsâr, tal'at, yanak, yüz)

Edebiyatımızda ayın en çok benzetildiği unsurlardan biri de yüzdür. Genellikle sevgilinin yüzü ile alâkalı olarak konu edilmektedir. Bu sebeple de beyitlerde sevgili, ay yüzlü manâsına gelen meh-rû, ruhsâr-ı meh, meh-likâ, mâh-cemal, meh-tal'at, mah-çihre v.s. terkiplerle ifâde edilmektedir. Sevgilinin yuvarlak, beyaz ve parlak olan güzel yüzü ile aynı özellikleri taşıyan dolunay arasında bu vasıflar itibâriyle benzerlik kurulmaktadır. Âşığın âh dumanının buluta, bulutun da perdeye benzetilmesiyle, ayın önüne bulut gelmesi, sevgilinin yüzüne peçe örtmesi haliyle izâh edilmektedir. Burada eskiden kadınların yüzüne peçe örttüklerine işâret vardır:

227 Kur'ân-ı Kerim, "Yûsuf sûresi"

Oldı ebr-i dūd-ı âhum perde-i ruḥsâr-ı mâh
Âh kim almaz cemâlerinden henüz ol meh nikâb F.,152-G.XXVIII/7

Bir beyitte yapılan tasvire göre sevgilinin rûzgârda dağılan saçları bazen yüzünün üstüne dökülmekte, bazen açılmaktadır. Sevgilinin bu hâli ile ayın bulutlar arasından bir görünüp bir kaybolması arasında benzerlik kurulmaktadır. Bu da ayın yüze, bulutların saçlara, rûzgârın da âha benzetilmesi sebebiyledir:

Âhum yili zülfini ider vâ-ise tahrik
Gâhî görünür mâh-ı ruḥî gâh görünmez N., 342-G. 187/2.

Aynı yüzündeki kara lekelerin de konu edildiği bir başka beyitte ise "yüze kir getirmek" veya bir başka deyişle "alnına kara leke sürmek" tâbirine işâret edilmektedir. Yüze kir getirmek tevriyeli olarak kullanılmaktadır. Bu tâbir, deyim olarak dâima yüzüne kakılıp, suçlanacak şekilde bir hata işlemek manâsında kullanılmaktadır. Vefâsızlık, tasvip edilmeyen bir durumdur. Sevgili de âşığa karşı dâima vefâsızlık yapmaktadır. Bu sebeple vefâsızlık sevgilinin yüzüne çalınan kara lekedir. Yüzdeki ayva tüyleri ile aydaki kara lekeler arasında benzerlik kurularak ay-yüz münâsebeti ele alınmıştır:

Haḫ degüldür görünen âb-ı 'ızârında velî
Bi-vefâsızlık o mehûn kir getürüpdür yüzüne B., 171-G. 142/2.

Yine üzerindeki kara lekeler sebebiyle dolunay, toprağa bulanmış bir yüz olarak düşünölmüştür. Memdûhun yüceltilmesiyle ay, onun ayağının tozuna yüz süren âşığın yüzüne benzetilmektedir. "Ruhsâr-ı zerd " ifâdesiyle âşığın aşk illeti sebebiyle sararmış benzine işâret edilmektedir:

Ruḥsâr-ı zerdî ḫâke bulaşmış benim gibi
Beñzer ayağı tozuna sürerdi mâh-rû B., 442-G. 546/3.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Süreyyâ yıldızı, ayın menzillerinden biridir. (Bkz.s.222)Buradaki yıldızların birer ter damlası olarak düşünölmeleri sebebiyle ay, terlemiş bir yüz olarak tasavvur edilmektedir. Bu durum beyitte, yârin terlemiş yüzünü görenlerin Ülker ile ayın biraraya geldiğini zannetmeleri şeklinde ifâde olunmaktadır:

'ızâr-ı yâr araknâk olunca ey Bâkî
Görenler itdi şanur mâh ile kıran ülker B., 352-G. 412/5.

Sevgilinin utanıp elini yüzüne kapatması, ay ile beş hilâlin bir araya gelmesi şeklinde tahayyül edilir. Burada ay yüze, parmaklar da biraraya gelmiş beş hilâle benzetilmektedir:

Ṭutdı elini yüzine bizden ḫicâb idüp
Bir yire geldi mâh ile güyâ ki beş hilâl Y., 431-G. 238/5.

Aynı yüze benzetildiği bir beyitte ise ayrıca ayna motifine de yer verilmiştir. Ayna, güzelin en çok kullanıldığı âletlerden biridir. Aynanın yüz ile olan ilgisi aynaya bakmaktan, ay ile olan ilgisi ise şekil, renk ve parlaklık bakımındandır. Ayrıca ayna ve ayın yansıtıcı özelliğinden dolayı da alâka kurulur. Zirâ ay güneşten aldığı ışığı; ayna da karşısındaki cismin sûretini yansıtır. Ayna aynı zamanda ışığı da aks ettirir. Bu beyitte doğrudan doğruya böyle bir benzetme olmamakla beraber aya benzetilen yüzün, aynada aksetmesi sebebiyle konu edilmektedir. Beyitte âşık, sevgilisinin kendisini anlayamadığından, kendisinin niçin böyle bir derde mübtelâ olduğunu bilmediğinden yakınarak ondan, bunu

anlayabilmesi için eline bir ayna alıp ona bakmasını istemektedir. Zirâ orada yüzünü görecektir ve âşığının derdini anlayabilecektir:

Bilmek için biz ne derde mübtelâyuz sevdüğüm
Al ele âyine billâhi yüzün âyına bak H., 232-G. 12/4.

167-Yüzük (hâtem)

Bugün de görüldüğü gibi eskiden yüzüklerin parmağa göre genişletilip daraltılabilmesi için parmağın iç kısmına gelen tarafı açık bırakılırdı. Buradan hareketle şekil bakımından hilâl ile yüzük arasında bir benzerlik kurulmaktadır. Ayrıca bunun altın veya gümüş olduğu düşünülünce renk ve parlaklık bakımından da bir benzerlik düşünülebilir. Memdûhun övüldüğü bir beyitte parmağındaki yüzük hilâle benzetilerek, onun cism-i pâkini bağına basmak için boyunu büktüğü ifade edilmektedir. Yani yüzüğün parmağı sarması, parmağı bağına basması şeklinde tasavvur edilerek âşığa da benzetilmiştir:

Cism-i pâkûn bağına başmağa mânend-i nigîn
Mâh-ı nev hâtem gibi kıddin büker hânım Kaya N.,238-G.13/2

Ayrıca mühürlü veya taşlı yüzüğün konu edildiği bir beyitte ise hilâl, yıldızlarla berâber düşünölmüştür. Yıldızlar hilâl yüzüğünün taşlarıdır. Bu beyitte de memdûhun övülmesi gâyesi vardır. Zirâ onun eli devlet burcu, parmağındaki yüzük de yıldız taşlarıyla bezenmiş hilâldir. Eski devirlerde mühürler, bir mücevher (genellikle akik) üzerine hakkedilir ve yüzük üzerine yerleştirilerek aynı zamanda, parmakta süs olarak taşınırdı²²⁸. Beyitte elin devletle alâkalı olarak zikredilmesi, mevzû edilen yüzüğün, hükümdar mührünü taşıyan bir hâtem olduğu ihtimâlini kuvvetlendirmektedir:

Burc-ı devletdir eli eylese peydâ ne 'aceb
Hey'eti mâh-ı nev ü şüret-i ahter hâtem B., 45-K. 20/23

168-Zâhid

Zâhid, kendisini ibâdete verip bu dünyâdan elini ayağını çekmiş, Allah'a kavuşmayı dileyen kişilere denir²²⁹. Bu tür insanlar yiyip içmeğe de fazla önem vermedikleri için genellikle zayıf ve boyları eğiktir. Hilâl de inceliği, boyunun eğikliği ve nûrlu olması sebebiyle böyle bir zâhide benzetilmiştir:

Letâfetde hilâl ol zâhid-i mürtâza beñzer kim
Vücûdı nûr-ı pâk olmuş yoğ anda kayd-ı cismâni N.,144-K.XLIX/4

169-Zerde

Zerde, safranla renk ve koku verilen, bir çeşit şekerli pirinç peltesine denir. Yemeklerden sonra tatlı olarak yenilir. Dolunayın sarı renkte olduğu, yani şafaktan kurtulmaya başladığı zamanki rengi ile bir tabak içindeki zerde arasında renk ve şekil bakımından benzerlik kurulmuştur. Fazla şekerli tatlılar boğazda bir yanma hissi meydana getirir. Zerde de böyle bir tatlıdır. Bunun hafifletilmesi için ekmeğe yenilmesi tavsiye olunur. Bu sebeple beyitte hilâl ekmeğe dilimine benzetilerek zerde ile ekmeğe birarada zikredilmektedir. Ayrıca burada Türk milletinin ekmeğe olan düşkünlüğü de hatırlanabilir:

²²⁸ Nahid Aybet, a.g.e., s. 251

²²⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991, s. 533.

Tabakda zerde idi şanasın ki bedr-i tamam
Hilâle beñzer idi her dilim dilim nânı

Y., 48-K. 9/8.

170-Zülâl

Zülâl, hafif, tatlı su demektir. Hilâl de şekil, renk ve parlaklık bakımından böyle bir suya benzetilmektedir. Onun, ibret gözüyle bakanlar için, cennet suyu olan Kevser'den dünyaya doğru akan bir su olduğu zikredilmektedir. Burada Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ve "İnananlar için göklerde ne çok ibretler vardır"²³⁰ meâlindeki âyet-i kerimeye işaret edilmektedir:

‘Ayn-ı ‘ibretle nazar eyle hilâle şanasın

Âb-ı kevserden akar cânib-i dünyâya zülâl

Y., 66-K. 14/10.

171-Zülf

Sevgilinin saçlarının, rûzgârda uçuşmasının tasvir edildiği bir beyitte hilâl ile zülf arasında benzerlik kurulmaktadır. Bu benzerlik genellikle şekil bakımındandır. Ancak sevgilinin sarı saçlı olduğu düşünülürse renk bakımından da ilgi kurulabilir. Bu hâliyle sevgili âşığın gönlünü avlayan bir şâhin kuşu olarak tahayyül edilmektedir. Burada yüksekliğin de rolü olduğunu söyleyebiliriz. Zirâ ay yüksekte olduğu gibi saçın rûzgârda savrulması ile şâhinin uçmasında da bir yükselme mevcuttur:

Bâl ü per açup uçdı ise zülfi hilâli

Cân şayd iden ol nergis-i şehbâz yirinde

N., 485-G. 431/2. (Dn.)

Ay ile zülf arasındaki benzerlik, ayın deliler üzerindeki tesiriyle alakalı olarak da ele alınmıştır. Zirâ delilerin çılgınlıkları çoğalınca zencirle bağlanır. Buradan hareketle zülf-hilâl ve zencir arasında da ilgi kurulabilir:

Âdemi divâne eyler bâğda zülf-i nigâr

Kalmadı mâh-ı neve zerre kadarca ihtiyâc

Y., 304-G. 38/3

²³⁰ Kur'ân-ı Kerim, "Ra'd sûresi" 2.3 ve 4. âyetler.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümdeki örneklerimizde aya, güneşe, gökyüzüne vs. ye bağlı olarak meydana gelen bazı hâdiseleri ele almış bulunuyoruz. Bunlar sırasıyla, ışık (nûr), karanlık, gölge, âfâk, ay tutulması, bulut, gökgürültüsü, gökkuşağı, güneş tutulması, şafak, şimşek ve yıldırımdır. Bu unsurlar, doğrudan doğruya gerçek özellikleriyle konu edildikleri gibi bu özellikleri dolayısıyla çeşitli tasavvurlara da sebep olmuşlardır.

I - Işık, Aydınlık (fer, nûr, pertev, rûşen, şa'sa'a, şu'a, ziyâ)

A - Işık İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Işık, karanlıkları aydınlatmaya yarayan bir unsurdur. Ancak kendi kendine var olmayıp bir kaynaktan çıkmaktadır. Işığın yegâne kaynağı ise İlâhî nûrdur. Bu sebeple beyitlerde en çok zikredilen ışık, Hakk'ın nûrudur. Tasavvufta nûr Allahû Teâlâ'nın tecellisidir. O'nun nûru insan gözünün tahammül edemeyeceği kadar parlaktır. Hatta Tûr dağına tecelli ettiğinde dağ bile buna dayanamayıp yarılmıştır. Bilindiği gibi Hz. Mûsâ Tûr dağında Allah, ile konuşmuş ve Hakk'ın yüzünü görmeyi arzu etmiştir. Bunun üzerine Hak Teâlâ, Tûr dağında tecelli etmiş ve buna dayanamayan dağ yarılmıştır. Hz. Mûsâ da O'nun nûrunun parlaklığından dolayı kendinden geçip bayılmıştır¹. Bu hâdiseye telmihte bulunulan bir çok beyitten birinde, aşk nûrunun tecelli etmesi için yârin semtini aramak gerekmediği Allah'ın aşk ehline her makâmı Tûr dağı yaptığı ifâde edilmektedir:

Lâyık-ı nûr-ı tecellâya ne lâzım kûy-ı yâr
Hak Ta'âlâ ehl-i 'ışka her makâmı Tûr ider Y.,331-G. 79/3.

Bir başka beyitte ise Hakk'ın nûru tasvir edilirken, onun tecelli etmesi halinde güneş ve aya ihtiyaç kalmayacağı zikredilmektedir. Dolayısıyla Allah'ın nûrunun ne kadar parlak ve çok olduğuna işâret olunmaktadır:

Bir yerde ki pertev şala envâr-ı tecelli
Hâcet mi kalur mihr ü meh-i envere cânâ B., 118-G. 58/2.

Allahû Teâlâ, nûrunu mahlûkatta güzel ve parlak olan herşeye vermiştir. Nitekim cemâl sıfatıyla insan yüzüne de nûrundan bağışlamıştır. Dolayısıyla yeryüzündeki güzel olan herşey Hakk'ın nûrunun birer tecellisi ve her güzel de O'nun nûrunun zuhûr ettiği bir yerdir. Beyitte sevgilinin yüzü âlemi süsleyen güneşe benzetilerek Hakk'ın nûrunun onun yanağı güneşinde peydâ olduğu ifâde edilmektedir:

Şem'-i rûyuñ âftâb-ı 'âlem-ârâdur senûñ
Nûr-ı Hak hürşid-i ruhsârûnda peydâdur senûñ F., 294-G. CLXX/1.

İlâhî nûr ayrıca peygamberlerin ruhlarında da zuhûr etmiş ve bedenleri bu nûr-ı mutlakla dopdolu olmuştur. Ayrıca peygamber soyundan olanlar da bu nûra nâil olmuşlardır. Bu itibarla beyitlerde en çok Hz. Muhammed'e işâret olunmaktadır. Genellikle "nûr-ı Muhammed", "nûr-ı Nebî", "nûr-ı Nebevî", "nûr-ı pâk-i Mustafa" "nûr-ı Ahmed" terkipleriyle ifâde edilen Hz. Peygamber' in

¹ Kur'ân-ı Kerîm, "Ta-ha suresi" 12. âyet. Ayrıca bkz. Dr. İskender Pala, .a.g.e., s. 364.

nûrunun, Bû-Leheb'in ateşini söndürdüğü'nün belirtildiği bir beyitte nâr ile nûr kelimesi arasında cinas yapılmaktadır:

Gün yüzünü görünce yavaşlandı müddei
Söyüdü nûr-ı Ahmed ile nâr-ı Bû-Leheb

Y., 293-G. 21/4.

Kâbe Hakk'ın nûrunun tecelli ettiği en mühim yerlerden biridir. Ancak bu nûru, kendini her türlü dünya kaydından tecrid etmiş, onlardan arınmış olan kişiler görebilir. Her yıl dünyanın her yerinden binlerce insan bu nûru görebilmek arzusuyla Kâbe'ye vâsıl olur. O nûru gören kişinin gönlü de nûrlanır ve yüzünde akseder. Bu sebeple olsa gerektir ki, hacca gidip gelen bazı hacıların yüzü nûrdan bembeyaz, pırıl pırıl olur. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaret edilerek, gerçeği gören kişilerin dünya taallukundan kurtulduğunu ve vücûdunun Kâbesinden nûr görüldüğü ifâde edilmektedir. Ayrıca hacıların vücûdunun nûr olması, üzerlerine giydiği ehramın beyazlığından dolayı da düşünülebilir. Bu itibarla Kâbe'nin hacılarınla dolu olması, ile nûrlu olması arasında ilgi kurulabilir:

Yakın ehli ta'allukdan olur dûr
Vücûdî Ka'besinden berķ urur nûr

Y., 227-Ş. 1. /9.

Bunun yanı sıra bazı kişiler hacca gittikleri halde oradaki İlâhî nûrdan nasiplerini alamadan dönmektedirler. Bu tür kişilerin yüzlerinde bir karalık hâsıl olmaktadır. Hatta bunların hareketlerinde de bir menfilik dikkati çeker. Günahkâr olan kişiler, Kâbe'ye giderken samimiyetle tevbe edip, kendilerini bütün günahlardan arındırabilirlerse ancak, oradaki nûru görebilirler ve günahlarından temizlenmiş bir halde, nûrlu bir yüzle geri dönebilirler. Aksi takdirde o nûru göremezler. Aşağıdaki beyitte böyle kimselerin durumu ifâde edilmektedir. Hacıların ağzından dinlediğimize göre Kâbe tavaf edilirken gökyüzüne bakıldığında izâh edilemeyecek şekilde muazzam bir mavilik ve parlaklık olmaktadır. Ancak her hacı bunun farkında değildir. Zirâ onu ancak gönlünü herşeyden arındırılmış olanlar görebilir. Beyitte buna da işaret olduğunu söyleyebiliriz:

O bir hâciye beñzer nûrdan dûr
Tavâf-ı Ka'be ide görmeye nûr

Y., 256-Ş. 2/144.

Hakk'ın sâlih kullarının yattığı türbe, kabir, meşhed gibi yerlere de İlâhî nûrun indiği söylenir. Hatta bu neviden bazı yerlere gece nûr indiğinin müşâhede edildiği rivâyet edilir. Aşağıdaki beyitte zikredilen "şehid olanlara gökten nûr iner" ibâresi de bu itibardır diyebiliriz. Beyitte bu durum kandan dolayı şehide benzetilen kırmızı lâle üzerine, kuşluk güneşinin ışığının vurmasıyla alakâlı olarak konu edilmiştir:

Şehid olanlara gûyâ ki nûr iner gökden
İrişse lâleler üzre şu'â'-ı şems-i dühâ

Y., 59-K. 12/11.

Hadis-i şerifle de sâbit olduğu gibi âşık olan bir kişi, aşkını ömür boyu gizleyip kalbinde taşır ve namusuna hiç bir hâlel getirmeden ve sevdiğine kavuşmadan ölürse şehitlik mertebesine ulaşır². Bu sebeple onun kabrine de nûr iner. Kabir ziyâretinin önemine de işaret edilen bir beyitte, sevgilinin atından inip âşığın kabri üzerine Kur'ân okuması neticesinde o an üzerine Hakk'ın nûrunun ineceği belirtilmektedir:

² İmam Gazâli, a.g.e., C.3, s. 250.

Ka'be hakkı nûr ine kabrümde ol ân üstüme
Yâr atından inüp okursa Kur'ân üstüme

Y., 531-G. 407/1.

Mü'minin kalbine doğan imân nûru da Hakk'ın nûrunun bir tezâhürüdür. Buradaki nûr görünmeyen mecâzi bir nûrdur. Gerçi "insanın yüzü, içinin aynasıdır" atasözü mücibince gönlü nûrlu olan bir kişinin yüzü de nûrlu olur. Şâir bir beyitinde Allâh'a duâ ederek gönlünü imân nûru ile doldurmasını istiyor:

Bu bîkr-i fikrümü bed-râdan it dûr
Dili kıl nûr-ı imân ile pür-nûr

Y., 250-Ş. 2/68.

İlâhî nûrun indiğine inanıldığı yerlerden biri de câmi ve özellikle de onun minâresidir. Pâdişâhın medhinde kullanılan bu unsur, onun muhafızları olan solaklara benzetilmektedir. Pâdişâhın pâk zâtı, Mescid-i Aksâ olarak tasavvur edilmiş ve güçlü-kuvvetli yeniçeriler arasından seçilip, pâdişâhın muhafız bölüğünü meydana getiren solaklar³ da bu câminin nûrdan minâreleri olarak düşünülmüştür:

Mescid-i Akşâya beñzer zât-i pâk-i pâdişâh
İki yanında solaklar nûrdan iki menâr

Y., 56-K. 11/14.

Kur'ân-ı Kerim' de bir sûre, Nûr Sûresi olarak bilinir. Bu 24. Sûre olup 64 âyetten müteşekkildir. Edebiyatta "Du' â-yı Nûr", "Nûr âyeti", "Sûre-i Nûr" olarak zikredilir. Çeşitli tasavvurlarla konu edilen bu sûre, bir beyitte Sûre-i Duhân ile beraber zikredilerek ezbere okunmasına işâret edilmektedir. Duhân kelimesiyle kuşluk güneşine de işâret olunarak alevlerin Nûr ve Duhan sûrelerini okuyan diller olduğu söylenmektedir:

Oğursa Sûre-i Nûr u Duhânı ezberden
'Aceblemeñ ki zebân oldı her 'alevler aña

Y., 111-K. 26/11.

Nûr, Hz. Mûsâ'nın eli vasıtasıyla da konu edilmektedir. Bilindiği gibi Hz. Mûsa, sağ elini koynuna sokup çıkardığında elinden nûr saçılmaktadır. Bu Hz. Mûsâ'nın mucizelerinden biridir⁴ ve "yed-i beyzâ" diye isimlendirilmiştir. O öyle bir nûrdur ki onu gören müşrikler âciz kalıp imân etmişlerdir. Buna işâret edilen beyitte memdûhun Hz. Mûsâ gibi yed-i beyzâsını göstermesi üzerine, nûrundan bütün cihânın dopdolu olduğu zikredilmektedir:

Yed-i beyzâsını Mûsâ gibi gösterdi a'yân
Nûr-ı i'câzı ile oldı cihân mâl-â-mâl

Y., 66-K. 14/3.

Bir beyitte kullanılan "Kadr-i münîr" ifâdesiyle Kadir gecesine ve bu gecenin nûrlu bir gece olduğuna işâret olunmaktadır. Kadir gecesinde bütün inananların üzerine Hakk'ın nûrunun indiğine ve bu sebeple de Kadir gecesini boyunca ibâdetle meşgul olunması gerektiğine inanılır. Kânûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan Selim'in cülûsuna (H.974) târih düşürülen bir beyitte onun gecesini Kadir gecesini, gündüzü bayram olarak medhedilmiş ve yoldaşının ve arkadaşının Hak Teâlâ olması yani Hakk'ın ona yardımcı olması temenni edilerek duâda bulunulmuştur:

Gicesi kâdr-i münîr ü günü 'id-i Mevlâ
Yoldaşı Bâri enisi ola Deyyân-ı Kadîm

Y., 223-Msmt.48/7.

³ Mithad Sertoğlu, a.g.e., s.317.

⁴ Kur'ân-ı Kerim, "A'râf sûresi" 108. âyet.

Ayrıca nûr, memdûhun çeşitli vasıflarının medhinde de kullanılan bir unsur olmuştur. "Nûr-ı hidâyet", "nûr-ı hasenât", "nûr-ı kerâmet", "nûr-ı melâhat", "nûr-ı izzet", "nûr-ı inâyet", "lutf pertevi", "nûr-ı safâ" gibi terkiplerle memdûh övülmüştür. Bütün bunlar gibi "nûr-ı 'adl" veya "pertev-i 'adl" ifâdeleri pâdişâhın adâletinin medhi için kullanılmıştır. Işık, her tarafa eşit miktarda yayılır. Aydınlanma derecesi ise uzaklığa göre değişir. Pâdişâhın adâletinin nûra benzetilmesiyle, âdil bir pâdişâhın ülkesinin aydınlanacağı yani refah içinde olacağı anlatılmak istenir. Aşağıdaki beyitte güneş pâdişâha benzetilerek ışıkları adalet ışıkları olarak vasıflandırılmıştır:

Şubh-dem Pâşâ-yı 'âdilden münevver oldu mülk
Oldı zâ'il zulmet-i şeb şaldı pertev âf-tâb F., 63-Tc. XV/5.

Diğer bir cihetden ışığın bir fikrin, düşüncenin sıfatı olarak kullanıldığı da görülmektedir. O düşüncenin ilgi çekici olması, daha önceden zikredilmemiş olması yahut da faydalı olması özelliğini de ifâde eder. Halk arasında parlak fikir diye ifâde edilen bu vasıflandırma beyitlerde "re'y-i enver" , "nûr-ı rây" terkipleriyle açıklanmıştır. Memdûhun güneşe benzetildiği bir beyitte onun güneş ışığına benzetilen fikriyle bütün cihânın aydınlandığı ifâde edilmektedir:

'Âfitâb-ı âlem-ârâ-yı sipihr-i fazl o kim
Buldı re'y-i enveri feyziyle nûr ü fer cihân B., 58-K. 24/17.

Nûr (ışık), karanlıkta görmeyi sağlar. Gözün nûrlu olması da gören bir göz olduğunun ifâdesidir. Dolayısıyla gözünün nûru kaybolan bir insan kör olur, göremez. Gözüne ışık da tutulsa nâfiledir. Bu sebeple aşağıdaki beyitte de göz ile nûr münâsebetine temâs edilerek, ağyârın gözünün kör olduğu belirtilmiş; dolayısıyla da aya benzeyen sevgilinin güzellik çerağını onların gözüne karşı tutmasının kâr etmeyeceği, zirâ onların bu çerağın ışığını göremeyeceği zikredilmiştir. Beyitte ayrıca gözünün nûru ifâdesiyle de kelime oyunu yapılmıştır. "Gözümün nûru" halk dilinde konuşma esnâsında kullanılan bir hitap şeklidir. "İki gözüm" ifâdesi de aynı maksatla kullanılır. Edebiyatta ise "gözümün nûru, gönlümün sürûru" şeklinde daha çok sevgili için kullanılan bir ifâdedir:

Çerâğ- ı mâh-ı hüsnüñ karşı tutma çeşm-i ağyâra
Gözüm nûru ne deñlü eyleye a'mâ ziyâdan hażz B.,450-G.557/5.

Nev'i'de sevdiğine gözümün nûru gönlümün sürûru diye hitâp ederek,onun kendisiyle dost olmadığından şikâyet edip ,...düşman olmamasını söylemektedir:

Gözümün nûru gönlümün sürûrî 'ömrümün vâri
Bizümle dost olmazsan 'adâvet eyleme bâri N.,210-Msd.X-3/4

Hız. Yâkub'un da en çok sevdiği oğlu olan Hız. Yûsuf dan ayrı düşünce ağlamaktan gözleri görmez olur. Tekrar ona kavuşması üzerine ise gözeleri açılır. Dolayısıyla Hız. Yûsuf, onun gözünün nûrudur. Zirâ onun gidişiyile Hız. Yâkub'un da gözünün nûru gider. Tekrar geri gelmesi ile beraber gözünün nûru da geri gelir ve görmeye başlar. Bu itibârla göz ile nûr münâsebeti en güzel şekilde ifâdesini aşağıdaki beyitte bulmuştur:

Begüm Ya'kûb-ı câna Yûsuf-ı gül-pirehensin sen
Gözümün nûrî gönlümün sürûrî şimdi sensin sen
Y., 477-G. 314/1.

Bir başka beyitte ise göz ve nûr ile ilgili olarak bugün katarak denilen ve eskiden "göze perde inmesi" şeklinde ifâde edilen bir çeşit göz hastalığına da işâret edilmektedir. Gözün renkli kısmına beyaz perde şeklinde bir dokunun

inmesiyle meydana gelen bu hastalık neticesinde göz görme özelliğini kaybeder. Böyle bir kişinin, âşığın gözünün nûru olan sevgiliyi görememesi de bu sebeptir:

Nûruñla zû'l-vücûddürür zerre-i vücûd
Ey nûr-ı dîde görmedi şâhib-sebel seni

H., 417-G. 54/2.

Eskilerin dediğine göre örümcek ağı gözün görmesini kuvvetlendirir. Bu sebeple de çok eskiden göze perde inmesi hâlinde göz tedâvisinde ilaç olarak kullanılmış. Aşağıdaki beyitte "ankebut" ve "nûr-ı basar" kelimelerinin birlikte kullanılmasından bu özelliği hatırlayabiliriz. Burada ayrıca kuş avlama geleneğinde ankebûtî tuzak diye bir tuzağın kullanıldığına da işâret olduğunu söyleyebiliriz. O da ağ şeklinde olsa gerektir:

Şaydumuz murgân-ı kudsî-âşiyândur olalı
°Ankebûtî dâm ile nûr-ı basar şayyâdumuz

H., 198-G. 9/4.

Umûmiyetle kadınların gözlerine çektikleri sürme veya tütüyânın da göz için faydalı olduğu zikredilir. Çeşitli kaynaklara göre tütüyâ, genellikle ilaç olarak göze sürülüp göz otuna, toz haline getirilmiş sürme taşına ve zehirsiz, çözünmeyen çinko oksite verilen isimdir. Bu ilaç hem ağrı kesici hem de görme kabiliyetini artırıcı bir madde olarak kullanılır. Sürme ise genellikle kozmetik malzemesi olarak kullanılan ve esansla karıştırılmış yağlı maddelerin kömürleştirilmesiyle yapılan kaygan bir tozdur⁵. Göze tütüya sürülünce göz yaşarır. Bu da faydalı bir sulanmadır. Beyitte geçen ağlamak ifâdesiyle bu sulanmaya işâret olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca tütüyâyâ cevher katılmasından bahsedilmektedir. Bu da çinko veya sürme taşı ile alâkalı olsa gerektir. Tütüya toz halinde olduğu için sevgilinin ayağının tozu ile ilgili olarak zikredilmiştir. Âşığın gözüne çektiği sürme, sevgilinin ayağının tozudur. Gözünden akan gözyaşı ise bu tütüyâyâ katılan cevherdir. Beyitte geçen nûr kelimesi ile tütüyânın, gözün görme kabiliyetini artırdığına işâret olunduğu söyleyebiliriz:

Bilürsin nûr-ı dîdem tütüyâyâ katılır cevher

N'ola ağlarsa hâk-i pâyine çeşm-i güher-pâşum B., 273-G. 297/4

Göz ile nûr münâsebeti "göz nûru dökmek" deyiminde de yer almıştır. İnce, değerli bir ürün meydana getirmek için, gözleri çok yoran bir dikkatle, uzun süre çalışmak⁶ manâsında olan bu deyim aynı zamanda çok okumakla alâkalı olarak da kullanılmıştır. Zirâ böyle bir çalışma neticesinde gözün görme hassâsiyeti azalır. Bu da gözün nûrunun dökülmesiyle ifâde edilir. Beyitte bu durum gece sabaha kadar yanan kandilin, memdûhun şevkinin kitabını okuması sebebiyle göz nûru dökmesi şeklinde tasavvur edilir:

Kitâb-ı şevkuñ okur ey püser meger kandil

Sabâha dek gece göz nûrunu döker kandil

H., 267-G. 17/1.

Nûr, ışık ve ziyâ kelimeleri içtimâî hayatımızda, isim koyma geleneğinde de yer almışlardır. İnsan ismi olarak tek başlarına kullanıldığı gibi, özellikle nûr kelimesinin pek çok yerde (Aynûr, Gülnûr, Öznûr, Nûray, Enver v.s.) kullanıldığını da biliyoruz. Bunun yanısıra eser ismi olarak da Matla' -ı Envâr'ı hatırlayabiliriz. Bir beyitte şâir, Nizâmî'nin "Mahzen-i Esrâr" ve "Matla'-ı Envâr" isimli eserlerini medhederek her varağının bir nûkte olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Mahzen-i Esrâr'ı goncaya, Matla'-ı Envâr'ı da güle benzetmektedir. Zirâ mahzen-i esrâr, sırlar hazinesi demek olup gonca da henüz açılmamış olmakla

⁵ Nahid Aybet, a.g.e., s. 259

⁶ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 984

kapalılığı, sırrı ifâde eder. Matla-ı envâr ise "nûrların doğduğu yer" demek olup açılmayı, sırrı ifşâ etmeyi ifâde eden güle benzetilmektedir. Dolayısıyla her iki eserin de sayfaları gül ve goncanın yaprakları olarak düşünölmüştür:

Her varak bir nüktedür gülşende fehm et olalı
Mağzen-i Esrâr gonca Matla^c -ı Envâr gül H., 37-K. 12/6.

B- Işık İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Tasavvufî manâ dışında nûr umûmiyetle ışık olarak ele alınmıştır. Edebiyatta güneş, ay, ateş, çerağ, mum, kandil gibi birer ışık kaynağı olan unsurlarla alâkalı olarak konu edilen ışık, şekil, renk, parlaklık ve etrâfa yayılması sebebiyle çeşitli tasavvurlara da yol açmıştır. Bu tasavvurlar, genellikle en önemli ışık kaynağı olan güneş, ay ve yıldızlar ile ilgili olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu kaynaklardan yayılan ışıkların yeryüzüne, insanlara ve diğer bütün canlılara olan tesirleri de konu edilmiştir. Bütün bu tasavvurlar ve diğer hususlar ilgili bölümlerde detaylı bir şekilde izâh edildiği için bu bölümlere bakılmalıdır. Burada ise o bölümlerde yer almayan unsurlar incelenmiştir. Ancak onlara geçmeden önce ışıkla ilgili bir hususa da işâret edeceğiz. Yukarıda da belirtildiği gibi ışık, bazı kaynakların yanı sıra, parlak olmaları sebebiyle ışığı yansıtıcı özelliğe sahip kadeh, kılıç, ayna, altın tac, v.s. gibi bazı âletlerle birlikte de kullanılmaktadır. Meselâ bir beyitte Bâkî memdûhun altın kadehinin ışığı ile meclisin aydınlandığını söyleyerek bu husûsa işâret etmektedir:

Câm-ı zer ile buldı ziyâ bezm-i devleti
Nerkis ki taht-gâh-ı çemen tâc-dâridur H., 394-G. 477/5.

1- Âh

Işık ile âh arasında kurulan münâsebet, Klâsik şiirimizde âşığın gönlünden çıkan âhın, bir alev veya duman şeklinde göğe yükseldiği tasavvuru itibarıyla. Gönüldeki yaraların çerağ olarak tahayyül edilmesiyle, bu yaraların verdiği ıztırapla çıkan âh da bu çerağdan çıkan alevin ışığına benzetilmektedir. Ayrıca beyitte tekye ve ışık kelimelerinin beraber zikredilmesiyle de ışık tâfesine işâret edildiğini söyleyebiliriz:

Tekye-i gamdur tenüm her odlu âhum bir ışık
Şâm-ı gamda dâğdan yağıdum aña yer yer çerâğ H., 223-G. 1/3.

2- Beden (vücud, cism)

Nûr-beden münâsebeti vücûdun nûrlu olması ile alâkalıdır. Beyitte memdûhun medhedilmesi maksadıyla böyle bir alâka kurulmuştur. Hatta onun cismi gibi bir nûrdan beden daha olmadığı yâni güzellikte eşi ve benzeri bulunmadığı ifâde edilmektedir. Beyitte ayrıca mumun gövdesine de işâret edilerek onun beyaz renkli ve yarı saydam bir madde olan kâfurdan olduğu ve böyle bir mumun ancak güzellik mumu olabileceği belirtilmektedir. Burada beyaz renk itibarıyla nûrlu olma söz konusudur:

Her şem^c-i hüsne ger ola kâfurdan beden
Cismûñ mişâli olmaya bir nûrdan beden H., 323-G. 50/1.

3- Çiçek

Nûr ile çiçek arasındaki ilgi bazı çiçeklerin (nergiz, nilüfer v.s.) renginin beyaz olması ile alakalı olarak düşünölebilir. Bir çemen tasvirinde kullanılan bu benzetme, çemendeki taze fidanların meleklere (hûr) teşbih edilmesiyle yapılmıştır. Zirâ bu fidanların üzerinde açan beyaz renkli çiçekler, meleklerin yüzündeki nûr olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte ayrıca meleklerin göklerde

olduğu inancına ve onların nurdan yaratılmış varlıklar olduğuna işaret edilmektedir:

Çemende her nihâli gökden inmiş hûra beñzetedüm
Çiçekler gördüm anlaruñ yüzünde nûra beñzetedüm H.,274-G.9/1

4- Deniz (bahr, deryâ)

Suyun yansıtıcı özelliğinden dolayı deniz, güneş ışıklarını yansıttığı için parlak görünür. Beyitlerde geçen "bahr-i envâr", "deryâ-yı nûr" ifâdeleriyle kastedilen nûr denizi ise mecâzî manâdadır. Buradaki deniz ilâhî nûrun denizidir. Ayrıca denizdeki dalgaların çıkarmış olduğu sesler de konu edilerek nûr denizine dalmak isteyenlerin denizin sesini cân u gönülden dinlemeleri gerektiği zikredilir. Ancak bu şekilde dinleyen kişilerin o nûra mazhar olabileceği ve denizdeki nûrun Hakk'ın nûru olduğunu anlayıp idrâk edebileceği anlatılmak istenir. Dalgaların çıkardığı sesde de ibret kulağıyla dinleyenler için bunun sırrı gizlidir:

Baħr-i envâra eger olmak dilerseñ âşinâ
Cân u dilden diñle ey Yaħyâ neler söyler saña Y.180-Msmt.13. V/4

5- Dûlbend

Dûlbend, sarıgın etrafına sarılan beyaz renkli, ince bir kumaşa denir. Nûr ile dûlbend arasında beyaz renk itibârıyla bir benzetme kurulmuştur. Beyitte bu husus memdûhun ölümü ile alâkalı olarak ele alınmıştır. Zirâ memdûh sağ iken hep sarıgını başında taşıdığı için dûlbend yüksektedir. Ancak onun ölümü ile yere iner. Beyitte bu durum ayrıca âşıkların âh çekmeleri ile ifâde edilmektedir. Zirâ sevgilinin vefat etmesiyle dûlbendinin yere inmesi, âşıkların âh çekip feryâd etmesine ve "âh-ı âşıkân"ın göğe çıkmasına sebep olmuştur:

Dûlbendi nûr gibi yire indi şevk ile
Eflâke çıkdı döne döne âh-ı 'âşıkân Y., 470-G. 303/4.

6- Elbise (hıl'at)

Nurdan elbise hayâlî, gam ateşi ile alâkalı olarak ele alınmıştır. Burada ateşin etrafa yaydığı ışık elbise olarak düşünölmüştür. Beyitte konu edilen ve nurdan olan elbise âşıgın elbisesidir. Zirâ gam ateşi âşıgın bütün vücudunu kaplamıştır ve onun etrafa yaydığı ışık bir elbise gibi âşıgın cismini sarmıştır. Burada mecâzî manâda bir elbise söz konusudur. Nitekim gerçekte ne âşıgın gam ateşi gözle görülür ne de nurdan elbisesi. Nurdan elbise tasavvuru ayrıca beyaz renkle alâkalı olarak kefeni de hatırlatabilir. Zirâ aşk gamıyla yanıp kül olan âşık yok olur, yâni ölür. Ölüler de kefenlenerek toprağa verilirler. Kefen de beyazdır. Bu sebeple nurdan elbise ile kefene işaret olunduğunu da söyleyebiliriz. Beyitte âşıgın gam ateşi nurdan bir elbise olarak düşünölürken, âh dumanı da başında samurdan bir tâca benzetilmiştir:

Cismüm üzre şu'le-i gam hıl'atümdür nurdan
Dûd-ı âhum başuma bir tâcdur semmûrdan H., 321-G. 47/1.

7- Gömlek (pîrehen)

Gömlek-ışık münâsebeti sevgilinin tasvir edildiği bir beyitte konu edilmiştir. Burada sevgilinin bedeni "ruh-ı musavver" olarak vasıflandırılmış, dudağı Hz. İsa'nın can başheden dudağına, yanağı kuşluk güneşine, gömleği de

güneş ışıklarına benzetilmiştir. Güneş ışıklarının sevgilinin gömleğine benzetilmesi parlaklık itibarıyla. Zîrâ sevgili genellikle ipek kumaştan dikilmiş gömlek giyer. İpek de parlak bir kumaş cinsidir. Sevgilinin yanağı, kuşluk güneşi olarak düşünülmesine göre ondan yayılan ışıklar bütün vücudunu kaplamaktadır ve dolayısıyla güneş ışıkları gömlek olarak tasavvur edilmektedir:

Bedeni rûh-ı muşavver leb-i can-bahşî Mesîh
Yanağı şems-i duhâ şa'sa'âdur pîreheni Y., 582-G. 494/5.

Bir başka beyitte gömleğin titremesinden bahsedilmektedir. İpekli kumaştan dikilmiş kıyafetler, gerek vücudun hareket etmesi sebebiyle ve gerekse rüzgârın tesiriyle titrerler. Burada bu duruma işaret edilerek ayrıca "üstüne titremek" tâbirine de yer verilmiştir. İnsanın çok sevdiği birisini her türlü tehlikeden korumak ve bu sebeple bütün dikkatini onun üzerinde toplamak mânâsında olan bu deyim beyitte, güneş ışıklarının ayın üzerine titremesi şeklinde ifâde edilmiştir. Burada ayın ışığını güneşten aldığı gerçeğine işaret olunmuştur:

Bâkiyâ pîrehenin şanma o mâhuñ lertzân
Üstine pertev-i hürşid-i dirâşân ditrer B., 362-G. 427/7.

8- Kanat (şehper)

İnsan hayâlinde melekler, nûrdan yaratılmış varlıklar olmakla birlikte, kanatlı insan suretinde şekillendirilmişlerdir. Bu hayal kendini, tezyînatta kullanılan minyatürlerde göstermiştir. Şiirde de bunu görmek mümkündür. Zîrâ bir beyitinde Yahyâ Bey memdûhu överken onun başı göklere ermiş olan ak sancağını, nûr kanatlı bir meleğe benzetmektedir. Burada kanadın çarpılması ile sancağın dalgalanması arasındaki hareket benzerliği de düşünülebilir. Asıl benzetme yönü ise renk bakımındandır. Kanat ile nûr arasındaki münâsebet ise meleklerin nûrdan yaratılmış varlıklar olmasıyla ilgilidir:

Gün gibi ak sancağınun göklere irmiş başı
Bir 'azîmü's-şân melekdür nûrdândur şehperi Y., 46-K.8/12.

9- Mektup

Mektubun nûrdan olması renk ile alâkalı olarak düşünülebilir. Zîrâ mektup umûmiyetle beyaz kağıda yazılır. Nûr da renk olarak beyazı düşündürür. Bu itibarla mektup ile nûr arasında münâsebet kurulabilir. Beyitte ise nûrdan mektup memdûhun boyu ile alâkalı olarak ele alınmıştır. Burada ise şekil bakımından bir benzetme bahis mevzûu edilerek uzun bir mektup tasvir edilmiştir:

Kâmet-i mevzûnî şan kim nûrdan mektûbdur
Cân Memi dirler aña 'aşıklarun cânândur Y., 212-Msmt. 38. IV/2.

10- Seccâde

Seccâde, namaz kılmak için yere serilen bir örtüdür. Bundan maksat namaz kılınan yerin temiz, pâk olmasını sağlamaktır. Bu itibarla seccâde temizliğin, saflığın sembolüdür. Bu sebeple nûrlu olarak kabul edilir. Dolayısıyla güneşin kendisindeki nûr seccâdeye benzetilerek güneş, göğsüne nûrdan seccâdesini almış bir mürşid olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte ayrıca, mürşidlik mertebesine ulaşmış kişilerin seccâdelerini her zaman yanlarında bulundurduklarına da işaret edilmektedir:

Hânîkâh-ı çarhda bir mürşid-i nûrânîdür
Nûrdan seccâdesi düşünce seyr eyler güneş

H., 15-K. 5/4.

11-Sevgili

Güneş ve ayın nûrlu oldukları defâlarca zikredildi. Aşağıdaki beyitte de bu özelliğe sevgilinin, ay ve güneşin çocuğu olarak tasavvur edilmesiyle temâs edilmiştir. Aynı zamanda ay ve güneş güzelliğın sembolü oldukları için elbetteki iki güzel insanın evlenmesi neticesinde dünyaya gelen çocuk da güzel olacaktır. Bu itibarla âşık için insanların en güzeli sevgili, çiçeklerin en güzeli de onun yanağına benzeyen güldür. Gül, toprakta yetiştiği için onun çocuğudur. Dolayısıyla beyitte gül ile sevgili güzellik bakımından mukâyese edilirken sevgilinin "nûr-u pâk", gülün ise "hâk-i siyâh-zâde" olduğu zikredilerek sevgili gülden üstün tutulmaktadır. Toprağın renk bakımından kara olması karanlığı, nûr da aydınlığı temsil eder. Buradan hareketle de ışığın karanlığa üstün gelmesini gündüz olması şeklinde düşünebiliriz. Bu duruma beyitte doğrudan doğruya bir işaret bulunmasa dahi nûr ve siyâh kelimelerinin birarada zikredilmesinden hatırlamak mümkündür:

Gül saña kanda beñzer ey mihr ü mâh-zâde
Sen nûr-ı pâksın ol hâk-i siyâh-zâde

H., 380-G. 75/1.

12- Su

Nûr ile su arasındaki benzetmenin, her ikisinin de parlaklığından ve renginin beyazlığından mülhem olduğunu söyleyebiliriz. Aşağıdaki beyitte şâir, kabrin nûrlanmasını yağmur yağması ile alâkalı olarak düşünerek su-nûr münâsebetine işaret etmiştir. Anadolu'nun bazı yerlerinde yağmura "rahmet" veya "yağış" denilmektedir. Bu beyitte "rahmet yağışı yağa" ifâdesi kullanılarak her iki deyiş de yer verilmiştir:

Rahmet yağışı toprağınun üstine yağa
Kabri ola enver

F., 427-Mstzd./14.

Ayrıca bir başka beyitte Kâbe'deki oluklardan biri olan Altın Oluk zikredilerek buradan müminlere, su yerine nûr aktığı ifâde olunmaktadır. Dolayısıyla burada da su-nûr münâsebeti dikkati çekmektedir. Bu oluk şekil bakımından ise Hz. Ali'nin kılıcı olan Zü'lîfîkâr'a benzetilmektedir:

Altın olukdur ol görinen şekli-i Zü'lîfîkâr
Mü'minlere şu yerine envâr olur revân

Y., 115-K. 27/4.

13- Tâc

Tâc, umûmiyetle altın veya gümüşten olup kıymetli mücevherlerle süslüdür. Bu sebeple de parlaktır ve ışık saçır. Dolayısıyla nûr ile tac arasında bir münâsebet kurmak mümkündür. Ayrıca beyitte yeşil sancak, üzerinde bulunan hilâl şeklindeki mehçenin taca benzetilmesiyle cennet elbisesi giyip başına nûrdan bir tac takan melek şeklinde tasavvur edilmiştir:

Hûr ile Rıdvân'a beñzetsem n'ola küyünde kim
Hulle-i cennetle geymiş nûrdan efser livâ

Y., 77-K. 17/27.

II- Karanlık (karânu, karânuluk, târ, tîre, zalâm, zulmet)

A- Karanlık ile İlgili Gerçek Husûsiyetler

Karanlık, güneşe bağlı olan bir durumdur. Zîrâ güneş batınca her taraf kararır. Bu sebeple de beyitlerde genellikle güneş ile karanlık beraber

zikredilmektedir. Nitekim güneş yüzlü sevgili olmayınca, âşığın gözüne dünya karanlık görünür.

**Karañudur gözüme cümle 'âlem dâyimâ sensüz
Güneş yüzlü kara gözlü şeker sözlü Memi şâhum**

Y.,217Msmt.IV/2.

Hatta bazen âşık için gündüzün dahi gece olduğu vâkidir. Zirâ âşığın sevdiğinden ayrıldığı gün dünyası kararır. Şâir bu durumu, ufukların baştan başa âşığın âh dumanıyla dolmasına isnâd ediyor. Zirâ duman ışığın geçmesini engeller. Dolayısıyla gökyüzü duman rengi olan kara bulutlarla kaplı olduğu zaman güneş görünmez ve hava kararır. Bu da âşığın gündüzünün geceye dönmesi şeklinde ifâde olunur:

**Şeb-i târik görünür gözüme rûz-ı firâk
Dûd-ı âhumla meger doldı serâser âfâk**

B., 229-G. 234/1.

Gece olup her tarafı karanlık kaplayınca hiç bir şey görünmez olur. Bu sebeple karanlıkta dışarıya çıkmak tehlikelidir. Aynı zamanda yol da görünmediği için gece yola gitmek, sefere çıkmak da mahzurludur. Aksi takdirde insanın başına kaza, belâ gelebilir. Gam kelimesi ile karanlık arasında ilgi kurularak sevgilinin siyâh zülfüne işâret edilen bir beyitte sevgilinin saçı hem renk hem de uzunluk bakımından karanlık bir yola benzetilmektedir. Nasıl ki âşık için bu yolda yürümek yâni ona kavuşabilmek zorsa karanlıkta sefere çıkmak da o derece zordur. Zirâ yolu görmek mümkün değildir. Orada her türlü tehlike ve engelle karşılaşmak mümkündür:

**Güçdür gam-ı zülf ile sefer şâlik-i 'ışka
Nev'î giceler târ olcâk râh görünmez**

N., 342-G. 187/5.

Bazı insanlarda fobi haline gelen karanlık korkusu hemen hemen her insanda biraz vardır. Çünkü insanlar karanlıkta tek başlarına kaldıkları zaman, nereden ne geleceğini bilemedikleri ve tehlikeyi uzaktan göremedikleri için çeşitli vesveselerle vehme kapılırlar. Bu durum aşağıdaki beyitte karanlıkta insanın içine korku düşmesi şeklinde ifâde edilmiştir:

**Süvâr olmuş aña bi-bâk gerçi
Gelür câna karañulukda korhu**

Y., 503-G. 359/4.

Karanlıkta cisimler net olarak görülemedikleri için ne olduklarını anlayabilmek zordur. Ancak gözleri görmeyen bir kişi gibi dokunarak ne oldukları hakkında tahminde bulunulabilir. Fakat bu da şekil ve madde bakımından birbirlerine benzeyen cisimleri birbirinden ayırdetmek için kâfi olmamaktadır. Nitekim aşağıdaki beyitte, karanlıkta taş ile cevherin birbirinden ayırdedilemeyeceğine işâret edilmektedir. Burada eski astronomi telâküsüne göre gökyüzündeki bazı yıldızların yeryüzündeki bazı taşlara tesir ederek onları cevher haline getirdiğini hatırlayabiliriz. Beyitte karanlık ile cehâlet arasında münâsebet kurularak böyle bir karanlık içindeyken cevher diye toplanan şeylerin aslında taştan başka bir şey olmadığı ve bunun ancak bu karanlıktan kurtulunup aydınlığa çıkıldığı zaman anlaşılabilceği anlatılmak istenmiştir. İnsanların zamanla ilmi, bilgisi arttıkça bazen bazı konularda ve bazı şeylere karşı verdikleri hükümlerin yanlış olduğu, kıymet verilen bazı kişilerin aslında buna değmedikleri anlaşılmaktadır. Beyitte bu durum da izâh edilmek istenmiştir:

**Zulmet-i cehlde cevher diyû cem' itdügümüz
Korhum oldur çıka ol rûzda seng-i hâre**

B., 172-G. 143/6.

Yukarıdan beri belirtilen bütün bu sebeplerden dolayı karanlıktan kurtulmak için ışık istenir ve genellikle de geceleri mum, kandil v.s. gibi ışıklı aletlerle etraf aydınlatılır. Beyitte karanlık ile mumun birbirinden ayrı olmayacağı ifade edilerek gece olup her taraf karanlığa gömülünce mutlaka mum v.s. yakıldığı anlatılmak istenmiştir. Ayrıca şâir, memdûhun izzet nûrunun perteviyle karanlığı aydınlatmasını istemektedir. Beyitte dücâ ve cüdâ kelimeleriyle cinâs-ı kalb sanatı yapılmıştır:

Zulmetde iste pertev-i envâr-ı izzeti
Şem' ü dücâ çü birbirisinden degül cüdâ N., 231-G. I/4.

Öyler yerler vardır ki gündüz olduğu halde güneş ışığı almadığı için karanlık olurlar. Kuyu da böyle yerlerden biridir. Çok derin olduğu için güneş ışığının ulaşmadığı dip kısmı karanlıktır. Bu sebeple kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yûsuf'un makâmı da karanlık olmaktadır. Çok ağladığı için gözleri görmez olan Hz. Yâkub da karanlık içinde kalmıştır:

Mağâm-ı Yûsufı kim kıldı çâh-ı zulmânî
Kim itdi dide-i Ya'kûb'ı giryeden bî-nûr N., 72-K. XXII/19.

Ay bahsinde de temâs ettiğimiz gibi âb-ı hayat, karanlıklar ülkesinde bulunan ve içeni ölümsüzlüğe kavuşturan bir sudur. Bilindiği gibi onu bulmaya yalnız Hızır Aleyhisselâm muvaffak olduğu için onun ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılır. Bu sebeple beyitlerde genellikle âb-ı hayat ve karanlık birlikte zikredilmekte ve çoğu zaman Hızır da bunlarla berâber konu edilmektedir. Bazen âb-ı hayat "çeşme-i Hızır" terkihiyle de ifade edilmektedir. Bu suyun karanlıklar içinde bulunduğu işaret edilen bir beyitte aynı zamanda fiziki bir rahatsızlığı sebebiyle gözü kararıp başı dönen bir insanın, dengesini kaybedip yere düşmesi durumuna da işaret olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yansıma "can verir" ifâdesinde ise ölen bir kişinin dünyasının kararması düşünülebilir. Toprak ile karanlık arasında da renk ve ışığı geçirmeme bakımından münâsebet kurularak kabre konulup üstü toprakla örtülen bir ölünün de artık karanlık içinde kaldığı belirtilmek istenmiştir diyebiliriz:

Can verür hâke düşüb sözlerinün reşkinden
Çeşme-i Hızruñ olup aynına âlem karañu H., 341-G. 8/4.

Geceleri uykudan feragat edip kılınan namazlar Allah katında makbul tutulmuştur. Bu sebeple Kadir gecesini veya Kandil gecelerini uykudan ziyâde ibâdetle geçirmenin sevâb olduğuna inanılır. Ayrıca insanın gece kıldığı namaza konsantre olması daha kolaydır. Gündüz namaz kılınırken etraftaki gürültü ve hareketlilik insanın bazen dikkatini dağıtmaktadır. Bu sebeple de gündüz namazlarının gürültünün fazla olmadığı yerlerde kılınması uygundur. Aşağıdaki beyitte de karanlıkta namaz kılmaya işaret edilirken aynı zamanda yatsı ve gece kılınan nafile namazlar anlatılmak istenmektedir:

Ehl-i hevâ ne mânî olur zikrûme benüm
Tañ mı karañulukda kılursam namazum Y., 577-G. 486/3.

Karanlık mecâzî manâda da kullanılmıştır. Bu manâda üzüntü, gam, kederden meydana gelen bir karanlık bahis mevzuudur. Üzüntü ve keder içinde olan kişilerin bazıları içki içerek bu dertlerini unutmak isterler. Zirâ içki insanı rahatlatıp, gevşetir, ve irâdeyi ortadan kaldırır. Dolayısıyla içen kişi neşeli bir hâle girer. Işık ve aydınlık da mutluluğu, sevinci ve neşeyi artırır. Bu sebepledir ki gam karanlığı içinde kalan bir kimse için bâde, bir çerâğ, bir ışıktır. Zirâ onu gamdan kurtarır:

Zalâm-ı gâmda çerâğ-ı bâde
Şabâha ilte dem-i revâhı

N., 551-G. 547/2.

Geceleyin karanlığa gömülen yeryüzünü ay aydınlatır. Ay-övülen benzerliği kurulan beyitlerde onun da ay gibi geceyi aydınlattığı ifade edilir. Ayrıca insanlar buldukları yerleri aydınlatmak için mum, çerağ, kandil v.s. yakmaktadırlar. Bu sebeptir ki birçok beyitte karanlık ile ay, mum, çerağ, kandil, v.s. beraber zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, nasıl ki çerâğı alınan bir şebistan karanlık olursa, memdûhtan ayrılan halkın işinin de o kadar zor olacağını belirtmektedir:

Lîk senden ayrılan halkuñ işi düşvârdur
 Bir şebistânüñ çerâğın alsalar olmaz mı târ F., 114-XXXIX/10.

B- Karanlık İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Karanlık, her tarafı kaplaması, renginin koyuluğu sebebiyle siyah olarak düşünülmesi ve insanlar üzerindeki tesirleriyle çeşitli tasavvurlara vesile olmuştur.

1- Asker (sıpah, leşker)

Karanlık ile asker münâsebeti her tarafı kaplaması sebebiyledir. Zîrâ sabahleyin güneşin doğuşunun tasvir edildiği bir beyitte gökyüzü, istilâ edilen bir ülke, karanlık onu istilâ eden askerlere benzetilmiş, güneş de nûrdan askerleriyle gelip gökyüzünü karanlık askerlerinden almaya çalışan bir pâdişâh olarak tasavvur edilmiştir. Bir yeri istilâ etmek zulmü de berâberinde getirir. Zulüm de bir karanlıktır. Dolayısıyla karanlık ile asker münâsebetinden zulmü de hatırlayabiliriz:

Nitekim zulmet sipâhından sipihri almağa
 Mülk-i hâverden çeke envârdan leşker güneş H., 17-K. 5/24.

2- At

Siyah renk bakımından konu edilen karanlık-at benzetmesi, ata binmiş olan sevgilinin tasvirinde kullanılmıştır. Bu tasvir vesilesiyle beyitte "çerâğ dibi karanlık olur" atasözüne de yer verilmiştir. Buna göre de sevgili çerağ, bindiği siyah at ise dibindeki karanlık olarak tahayyül edilmiştir. At ile karanlık arasında münâsebet kurulan bir özellik de hareketliliktir. Zîrâ karanlık gündüz olunca gider, gece tekrar geri gelir. Bu husus gidip gelme hareketi ile ifade edilebilir ve atın hareketliliği ile alakalı olarak da düşünülebilir:

Ƙara ata n'ola binse o meh-rû
 Olur zîrâ çerağ altı Ƙarañu Y., 503-G. 359/1.

3- Aydınlatıcı (rehber)

Karanlığın bir rehber, bir aydınlatıcı, öğretici olarak düşünülmesi mecâzi manâdadır. Ayrılmadan vuslatın, karanlıkta kalmadan ışığın kıymeti ve mâhiyeti anlaşılabilir. Bu itibarla aşağıdaki beyitte de ayrılık karanlığına düşen âşık, bu esnada bir çok karanlık işi de öğrenmektedir. Bu sebeple karanlık öğretici, açıklayıcı, aydınlatıcı bir vasıf kazanmaktadır. Burada karanlık ve rüşen arasında tezat vardır:

Vaşl Ƙadrin bilmedüm firƘat belâsın çekmedin
 Zulmet-i hecr itdi çoğ târîk işi rüşen maña F., 136-G. XII/4.

4- Bulut

Karanlık renk bakımından bulut olarak düşünölmüştür. Zirâ yağmur yüklü olan bulutlar koyu renkli olurlar. Buradan hareketle de âb-ı hayâtle bulut arasında ilgi kurulmuş ve bulut âb-ı hayâtın saklı bulunduğu karanlıklar ülkesine benzetilmiştir. Ondandır yağın yağmurlar da âb-ı hayât olarak tasavvur edilmiştir. Buradan hareketle, nasıl ki âb-ı hayât, içeni ölümsüzlüğe kavuşturuyorsa yağmurun da taprağa ve bitkilere hayât verdiğini hatırlamamak mümkün değildir:

Etmege ihyâ baharı ebrden bârân akar
Zulmet içinde şanasın çeşme-i Hayvân akar H., 128-G. 12/1.

5- Deniz (deryâ)

Sevgilisinden ayrı olan âşîğın âh dumanının gökyüzünü kapladığı hayâli, denize benzetilen gökyüzüne deryâ-yı zulmânî yani karanlık deniz denilmesine vesile olmuştur. Buradan hareketle de Karadeniz'e işâret olunduğunu söyleyebiliriz. Âşîğın âh dumanının gökyüzünü kaplaması havanın kararmasına ve dolayısıyla da yeryüzünün karanlığa gömölmesine sebep olur. Burada âşîğın dünyasının kararması söz konusudur:

Vücûdu zevrâkın eyler 'adûnuñ her nefes nâyâb
Duñân-ı âhuma dersem n'ola deryâ-yı zulmânî H., 62-K. 21/17.

6- Elbise (câme, şal)

Siyah bir elbise giymiş olan sevgili Karanlıklar ülkesinde bulunan âb-ı hayaâta benzetilmiştir. Doyalısıyla da karanlık sevgilinin elbisesi olmaktadır. Burada renk bakımından benzerlik kurulmuştur:

Siyah câmeyle şan ol mâh-ı tâbân
Görinür zulmet icre âb-ı hayvân Y., 270-Ş. 2/279.

Bir başka beyitte ise karanlık, ruhbânların giydiği siyah şala benzetilmiştir. Bu benzetmede feleğın kilise, ayın put ve dünyanın ruhbân olarak düşünölmesinin de mühim yeri vardır. Bu beyitte karanlık ile siyah şal münâsebetinden dolayı papazların kıyafetinin siyah olduğuna işâret edilmektedir:

Deyr-i eflâke kamer-çihre şanemler gelicek
Dehr büründü siyeh şalını ruhbân-şekil H., 27-K. 8/2.

7- Hatt (yazı)

Karanlık ile yazı münâsebeti renk bakımından kurulmaktadır. Zirâ yazı umûmiyetle siyah mürekkeple yazılır. Şâir şiirindeki sözleri medhederken onları âb-ı hayata benzetmektedir. Nasıl ki âb-ı hayâtı bulmak için karanlıklar ülkesi olan Zulûmat'a girmek gerekiyorsa hatta (yazıda) gizlenmiş olan sözleri anlayabilmek ve onlarla feyzlenmek için de yazıyı okumak lâzımdır:

Hattum üzre sözüm gören buldu
Karâñulukda Âb-ı Hayvânı H., 51-K. 16/28.

Bir başka beyitte ise bir insanın talihsizliğini anlatan "kara yazı" dan bahsedilmektedir. Şansı, hiç iyi gitmeyen, hep aksiliklerle karşılaşan, hayatta istediği şeyleri elde edemeyen bir insan için "alınının yazısı kara yazılmış", "kara talihi", "bahtı kara" gibi ifâdeler kullanılır. Burada da felekten şikâyet edilirken

onun, âşîğın alın yazısına toprak saçarak onu karalaştırdığı ifâde edilmektedir. Beyitte aynı zamanda yazı yazıldıktan sonra mürekkebin çabuk kuruması için özel bir kum saçılması durumuna da işâret vardır:

Hâk saçduñ alınınuñ ahır kara yazısına
Sen bilürsin etdüğün lâzım degül ifşâ felek

H., 80-Mrs. 1/7.

8-Kın (niyâm)

Zulmet ile kın arasındaki benzerlik hem kının genellikle siyah deriden yapılması itibâriyle hem de içinin karanlık olması sebebiyle kurulmuştur. Beyitte ise âb-1 hayât olarak tasavvur edilen yarin kılıcının kını da zulmet (karanlık) olarak düşünölmüştür:

Âb-1 Hayâtdur bize ma'ñide tiğ-1 yâr
Yağyâ bi-'aynihi zulmet durur niyâm

Y., 439-G. 250/5.

9-Küfr

Küfr kelimesi lugatta, "dinsizlik , Allah'a inanmama" manâsı yanısıra örtmek manâsıyla da yer almaktadır. Dolayısıyla karanlık da herşeyi örtüp gizlediği için aralarında bir benzerlik kurulmuştur. Ayrıca dinsiz, inançsız bir insanın içinde bulunduğu mânevî karanlık da küfr kelimesiyle ifâde edilir. Küfrün olduğu yerde zulüm de mevcuttur. Bu itibârla beyitte zulmet ve küfr kelimeleri bir tertip halinde beraber zikredilmektedir. Övülenin kılıcı, küfr ve zulüm karanlığını gün ışığı gibi giderir:

Giderdi zulmet-i küfrü zemânede tiği
Şu'â'-ı mihr gibi tutdı dehri ser-tâ-ser

H., 11-K. 3/4.

10- Perde (hicâb)

Karanlık ile perde arasındaki benzerlik örtme ve gizleme vasfından dolayıdır. Nitekim karanlıkta hiç bir şey net olarak görülmediği gibi perdenin ardında olan şeyleri görmek de mümkün değildir. Beyitte ayrıca karanlığın, insanların ayıplarını, hata ve kusurlarını da örttüğü ifâde olunmaktadır:

Perde çek 'aybına zulmet kimi halkuñ dâim
Ger dilerseñ nasib ola saña Âb-1 Hayât

F., 478-Mkt. IV/1.

11- Zulüm (zulm)

Zulüm, insanlara her zaman gam, tasa, ızdırıp verir. Bu durumda olan insanlar için ise hayat ve dünya karanlıktır. Bu sebeple aşağıdaki beyitte zulmün karanlığından bahs edilmektedir. Bu karanlığı ancak adâlet nûrunun ışığı ortadan kaldıracaktır. Bu itibârla memdûhun fikrinin ve adâletinin ışığı, zulmün karanlığının zerresini bile bırakmayacak şekilde ortadan kaldırmıştır:

Zalâm-1 zulmü komadı cihânda zerre kadar
Vireli rây-1 müniriyle 'adli nûrı ziyâ

Y., 113-K. 26/33.

12- Zülf

Karanlık ile saç arasındaki münâsebet siyah renk itibâriyle kurulmuştur. Ayrıca karanlığın her yeri kaplaması, saçın dağılarak yüzü örtmesine de benzetilebilir. Bu benzetmede âb-1 hayat telâkkisinin de mühim yeri vardır. Zirâ sevgilinin dudağı âb-1 hayat olarak düşünölmektedir. Sevgilinin bir tebessümü veya konuşması âşîğa hayat verir, fakat sevgilinin saçı yüzünü örttüğü için

dudâğını görmek mümkün değildir. Ancak saçlarını topladığı zaman görülebilir. Dolayısıyla saçlar, karanlık ülkesi olarak tasavvur edilmiştir:

Yaraşur la'l-i nâbuñ zûlfuñ içinde zühûr etse
Bu rüşendür yeri **karañuluk**dur Âb-ı Hayvânuñ

H., 257-G. 41/5.

III - Gölge (sâye, zıl)

A - Gölge İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Bir gölgenin meydana gelebilmesi için ışık olması lâzımdır. Işık olmadığı zaman gölgenin mevcûdiyeti düşünülemez. Bu sebeple beyitlerde umûmiyetle, en mühim ışık kaynağı olan güneşle birlikte zikredilmektedir. Aşağıdaki beyitte de güneşin cihâna gölge saldığı ifade edilirken, aynı zamanda zerrenin varlığının da güneşe bağlı olduğuna temâs edilmektedir. Ayrıca gölgenin var olabilmesi için mühim olan diğer bir unsur ise cisimdir. Cisim olmayınca gölgenin de bulunmayacağı bir gerçektir. Gölge cismin hemen yanındadır. Bu sebeple beyitte "hem-sâye" kelimesiyle oyun yapılarak gölgenin, cismin komşusu olduğu zikredilmektedir. Beyitte sevgilinin gölgesi konu edilerek âşığın, onun gölgesi olup ona komşu olmayı dilediği ifade olunmaktadır:

Cihâna **gün** gibi **sâye** şalaydum germ olup her dem
Olaydum zerrece ol mihr-i 'âlem-tâba hem-sâye Y., 539-G. 421/3.

Gece karanlıkta ışık olmadığı için gölge de olmaz. Sevdiğini gölgesinden bile kıskanan âşık, bunu bildiği için onun yanına gündüz değil de gece gitmeyi tercih eder. Böylece sevdiğine, kendisinden başka kimse ulaşamayacaktır. Hatta gölgesi dahi onu göremeyecektir. Bu durumun tasavvur edildiği beyitte aynı zamanda gölgenin, gündüz güneşli havalarda cismin hareketine göre hareket ettiği ve onun yanısıra yürüdüğü de ifade edilmektedir. Bu husus çeşitli tasavvurlarla birçok beyitte görülmektedir:

Bâb-ı habîbümden yaña gün gibi gündüz varmazın
Sâyem dahi taşılmasun yârüm yolında yanuma
Y., 540-G. 424/4.

Gölgenin varlığının güneşe bağlı olması, güneşe, "sâye sultanı" ünvanını kazandırmıştır. Güneşin gökyüzünde dolanması, sâye sultanının cihânı yâni ülkesini gezip dolanması şeklinde izâh edilmektedir:

Düşmez ağıâr ile gezmek saña ey mâh-ı münîr
Gün gibi seyr it cihânı **sâye sultânı** hemân Y., 469-G. 302/4.

Bir başka beyitte ise gölgenin hangi yöne düştüğü yine güneşin durumuna bağlı olarak açıklanmıştır. Zirâ güneş, cisme göre hangi yönde bulunuyorsa gölge onun tam aksi tarafında bulunur. Aşağıdaki beyitte güneş, cismin sağında olduğu zaman gölgesinin, cismin soluna düştüğü belirtilmektedir. Nitekim vuslata eren âşığın güneş gibi olan sevgilisi sağ yanında olduğu için sol tarafına da kendi gölgesi düşmüştür:

O gün ki vahdetümüz var idi ne hõş dem idi
Şağumda şems-i cihânüm **şolumda sâyem** idi Y. 561-G. 460/1

Güneş tam tepede olduğu zaman gölge görünmez olur. Vücûd da Hakk'ın nûru ile dolduğu zaman varlığını ve değerini kaybeder. Dolayısıyla gölge, maddî âleme ait olan vücûd şeklinde düşünölmüştür. Bu durum ise cisim olmayınca gölgenin de bulunmayacağı gerçeğinden hareketle izâh edilebilir. Burada anlatılmak istenen diğer bir husus ise çok kuvvetli olan ışığın, gölgenin de

ortadan kalkmasına sebep olduğudur. Bu tasavvur sebebiyle gölge nûrun zıddı olan karanlık ve küfür olarak da düşünölmektedir:

Kalbe müstevli olunca nûr-1 Hâk kalmaz vücûd
Sâye nâ-peydâ olur fark-1 ser olsa tâc-1 hûr N., 38-K. XII/58.

Gölge, cismin hareketine göre veya (cisim sâbit olsa dahi) güneşin gökyüzündeki ilerleyişine bağılı olarak, cismin etrafında dolandığı için hareketlilik bakımından da konu edilmiş ve onun bu durumu istikrarsızlık ve bir kenarda duramamakla ifâde olunmuştur. Güneşe benzetilen sevgilisini gören âşığın, ona kavuşmak arzusuyla çırpınması, ona gitmek için yol bulmaya çalışması, gölge gibi bir yerde duramaması şeklinde tasavvur edilmiştir:

Gördüm ol hürşid-i hüsnin ihtiyârum kalmadı
Sâye tek bir yirde durmağa kararum kalmadı F.384-G.CCLX/1

Bir beyitte ise Hayâlî Beğ, gölgenin cansız olduğuna işâret etmektedir. O sadece bir sûrettir. Canlı varlıkların ve cansız cisimlerin sûretidir. Bu itibarla âşık ,yürüyen sevgilisinin yanında cansız bir gölge gibidir:

Ol gün kanı ki gün gibi sûzan idüm saña
Olsañ revâne sâye-1 bi-cân idüm saña H., 103-G. 14/1

Gölge yere yâni toprağa düşer. Bu özelliği ile de çeşitli tasavvurlara vesile olmuştur. Nitekim bir beyitte âşık, gölge gibi toprak olsa dahi servi boylu sevgilisinin, üzerine basmayacağını söyler. Bu durum servinin sâbit olmasıyla da izâh edilebilir. Zirâ o, hareket edip yürüyemediği için aradan yüzyıl dahi geçse, onun üzerine basması mümkün olmayacaktır:

Yüzüme bir kadem basmaz benüm ol serv-i âzâde
Yolunda hâk olursam sâye-veş yüzyıl ben üftâde H. 380-G.74/1

Gölgenin yere düşmesi onun ayaklar altında kalmasına sebep olmaktadır. Felekten sıkâyet eden âşık, onun, kendisini ayaklar altına attığını,

Yine bu çarh-ı sitem-pişe ‘aceb hâl etdi
Sâye-veş ayağa şaldı beni pâ-mâl etdi H. 416-G. 52/1

servi boylu sevgilisinin de bunu gördüğü halde, elini uzatıp onu düştüğü yerden kaldırmadığını söylemektedir:

Sâye-veş kaldum ayakda rahm edüb almaz elüm
Ol kıyâmet serv-kad cânân elinden el gıyâş H. 116-G. 1/2

Gölgenin yere düşmesi tevâzunun ifâdesinde de kullanılmaktadır. Bir beyitte Hayâlî Beğ, güneş gibi başı göğe erse dahi gölge gibi toprağa mensub olduğunu söylemektedir. Bu vesileyle insanın mertebesi ne kadar yükselirse, gönlünün de o derece alçalması yani tevâzu sahibi olması gerektiğini anlatmak istemiştir. Bir diğere açıdan bakılacak olursa, bu dünyada ne kadar makam mevki sahibi olunup yükselirse yükselinsin sonunda ölüm vardır ve toprağa dönülecektir:

Gün gibi başumuz ererse göge
Sâye-veş hâk-i râha mensûbuz H., 203-G. 19/4.

Bir başka beyitte ise şâir, kişinin yükseldikçe kendisinden daha aşağıda olanlara bakması ve bu vesileyle kibre kapılmayıp, alçak gönüllü olması gerektiğini nasihat etmiştir:

Yerde gerek Hayâlî yüzün sâye-veş senün
Başun ererse göklere mânend-i âfitâb

H., 111-G. 3/5.

Duvar gölgesi de beyitlerde, çeşitli tasavvurlara sebep olmuştur. Bu tasavvurlarda hem duvarın yere düşen gölgesi, hem de duvarın yakınında duran cismin duvara düşen gölgesi konu edilmiştir. Duvarın gölgesinin yere düşmesi, yoldan geçen sevgiliyi görünce yol duvarlarının, âşığâ özenip şükür secdesi yapması şeklinde ifâde edilmektedir.

Secde-i şükr ider ol şems-i cihânı göricek
Öykinüp yollarınuñ sâye-i dîvârı baña

Y., 285-G. 10/3.

Duvar üzerine gölge düşmesi ise "gölgenin duvara yaslanması" şeklinde tasavvur edilmektedir. Bir insan kötü bir haber aldığında veya üzücü bir hâdiseye karşılaşıncı, kendisinde, ayakta duracak gücü bulamaz ve bir yere yaslanma ihtiyacı hisseder. Bu da umûmiyetle duvar olarak düşünülmeştir. Güneşe benzeyen sevgilinin, hışımla âşığın yanından geçip gitmesi, ona ilgi göstermemesi, onu çok üzer ve âşık üzüntüsünden gölge gibi duvara yaslanıp kalır. Âşığın duvara dayanması, yoldan geçen sevgilinin gölgesinin, duvara düşmesi şeklinde de izâh edilebilir. Zîrâ âşık onun gölgesidir:

Gün gibi geçdi o gün rûy-ı celâl ile habîb
Tayanup kalmış idüm sâye gibi dîvâra

Y., 512-G. 374/4.

Beyitlerde en çok kullanılan "Zill-ı Hak", "Zill-ı Yezdân", "Zill-ı Rabb", "Sâye-i İlahî", "Sâye-i Perverdîgâr", "Sâye-i zât-ı Ehâd", "Sâye-i envâr-ı Kırdîgâr", v.s. gibi tâbirlerle memdûh, Allah (C.C.)'ın gölgesi olarak ifâde edilmektedir. Bu ifâdeler "Sultanlar, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir, her mazlum ona sığınır" meâlindeki hadis-i şerifden mülhem olarak kullanılmıştır⁷. Zîrâ onlar hakkı, adâleti koruyup, zulmü ortadan kaldıran kişilerdir. Aynı zamanda sâye kelimesi himâye, lûtf, teveccüh manâlarını hatırlatacak şekilde de kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte de dönemin padişâhı olan Kanûnî Sultan Süleyman, küfrün ve zulmün ortadan kaldırılmasında kılıcıyla kazanmış olduğu zaferlerden dolayı "Sâye-i Yezdân" olarak vasıflandırılmıştır:

Meh-i bürc-i şeref Sultân Süleymân Sâye-i Yezdân
Ki tîğî ile güneş gibi tutubdur rûy-i devrânı

H., 44-K. 14/24.

Tabiatta gölge denilince ilk akla gelen yer, ağaç gölgesidir. Yazın, güneşin yakıcı sığığı altında tarla v.s. yerlerde çalışan ve sefere çıkan insanlar, dinlenmek ve yanlarındaki azıklarını yemek için umumiyetle bir ağaç gölgesi ararlar. Nevî de bir beyitinde cefâ güneşinin yakıcı sıcaklığının âfâkı tuttuğunu, yâni bütûn dünyayı kapladığını, bu sebeple de gölgesine varacak taze bir hurma ağacı bulamadığını söylemektedir. Burada hurma ağacını özellikle kullanmıştır. Zîrâ o, sıcak iklimde, güneşin sıcaklığının en çok tesir ettiği yerlerde yetişmektedir:

Tâb-ı hürşîd-i cefâ âfâkı tutmuş Nev'iyâ
Sâyesine varacak bir nahl-i hurrem bulmaduk

N., 363-G. 223/5.

Ayrıca dağlarda hayvanlar da ağaçların gölgesinde yatar, uyur ve dinlenirler. Hayvanlar içinde inceliği, güzelliği ve zerafeti ile bilinen ceylân da

⁷ Zeynû'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfi'z-Zebîdî, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Terc:Ahmed Naim, Ank.1988, C.2, s.617.

yine aynı özellikleri hâiz olan tâze bir fidanın altında yatarken düşünölmüştür. Mecnûn'un tasvîr edildiği bir beyitte boyu fidana, başındaki börk kuş yuvasına ve ayağında bağlı olan zincir de akan suya benzetilmiştir. Ceylânın da onun gölgesini yer edindiği zikredilmiştir:

Nihâl-i derddür Mecnûn yir itmiş sâyesin âhû
Başında kuş yuvası börk ayağında selâsil şu

F., 362-G.CCXXXVIII/1.

Klâsik şiirimizde, gölgesi itibârıyla en fazla bahsi geçen ağaç servidir. Edebiyatımızda servi, tasavvufî manâda elif harfini veya Allah'ı temsil eder. Allah'ın gölgesinin kulun başına düşmesi ise himmet etmesidir. Mezarların başına dikilmesi de bu inançla alâkalı olsa gerektir. Ayrıca ölüye duyulan saygıdan dolayı onun, gölgede rahat bir kabir hayatı geçirmesi için de mezar başlarında servi dikilmiş olabilir. Bu sebeple bu ağaca mezarlık ağacı denilmiştir. Diğer bir açıdan düşünölecek olursa; kabir ince ve uzun olur. Servi de aynı özelliği ihtivâ eder. Dolayısıyla servinin gölgesi, kabri boydan boya kaplar. Bu vasfı itibârıyla da servi mezarlık ağacı olarak düşünölmüş ve dikilmiştir diyebiliriz.

Aşağıdaki beyitte âşık, "eğer sevgilinin küyunda can verirsem, beni oraya gömün ki kabrimde o servi boyludan bir gölge düşsün" diyerek servi gölgesi ile mezar münâsebetine işâret etmiştir. Beyitte ayrıca kabrin üzerine mil konulmasından bahseden şâir, nâşın kabre konulduktan sonra toprakla örtölmesini hatırlatmaktadır. Zirâ sel sularıyla gelen kumlu, çamurlu toprağa da mil denilmektedir. Kabrin üzerine örtölen toprağın mil olarak düşünölmesi ise ölünün arkasından ağlayan sevdiklerinin gözyaşları seliyle ıslanması olarak düşünölebilir. Âşık bu toprağın üzerine atılmasını istemez. Zirâ aksi takdirde servi boylu sevgilisinin gölgesi üzerine düşmeyecektir:

Mezârum üzre koymañ mil eger küyında can virsem
Koyuñ bir sâye düşsün kabrüme ol serv-kâmetden

F. 343-G. CCXIX/2

Servi ile mezar münâsebeti edebiyatımızda, umumiyetle sevgilinin boyunun serviye benzetilmesi ve âşığın toprak olması ile alâkalı olarak konu edilmiştir. Servinin gölgesinin âşığın başına düşmesi, sevgilinin alâkasını gösterir. Bu da âşığı mutlu eder. Aşağıdaki beyitte servi boylu sevgilinin gölgesinin, âşığın kabri üzerine düşmesi, âşığın onu kucaklama arzusu sebebiyle ele alınmıştır:

Kabrüme başsañ kadem ten cân bulup cüş eyleye

Serv-i kaddûñ sâyesin hâküm der-âgûş eyleye N., 496-G. 450/1

Bir başka beyitte ise servinin gölgesinin akarsu üzerine düştüğü belirtilerek, mezarlıklar haricinde onun daha çok su kenarlarında yetiştiğine işâret olunmaktadır. Şâir, kendi şiirini medh ettiği bu beyitte şiirini akarsuya, sevgilinin boyunu da servinin gölgesine benzetmektedir:

Nazmında tab'-ı Nevî besler hayâl-i kaddûñ

Bir serv sâyesidür şan cûybâra düşmiş

N., 352-G. 204/5

Serviden başka söğüt (bid)⁸ ve Tübâ da gölgesi itibârıyla beyitlerde konu edilmiştir. Bilindiği gibi Tübâ, Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları

⁸ B., 497-G. 5/2.

aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilâhî bir ağaçtır. Aşağıdaki beyitte de Tûbâ'nın gölgesinin cennetin üzerine düştüğü zikredilmektedir:

Dökülmüş zülf-i müşg-âsâ o kadd-i dilsitân üzre
Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzre B., 27-K. 9/1

Gölge, kuşlarla alâkalı olarak da konu edilmiştir. En çok da hümâ kuşunun gölgesi ele alınmıştır. Telâkkiye göre hümâ kuşunun gölgesi kimin üstüne düşerse onun başına devlet konar, pâdişah olurmuş⁹. Bu sebeple de edebiyâtımızda insanın başına saadet gölgesinin düşmesi "sâye-i devlet", "sâye-i adâlet", "sâye-i rahmet" gibi terkiplerle de ifâde edilmektedir. Aşağıdaki beyitte bu telâkkiye yer veren Bâkî, sevgilinin siyah zülfünü hümâ kuşunun kanadının gölgesine benzeterek onun, güzellik ülkesine pâdişâh olduğunu söylemektedir:

Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş
İklîm-i hüsne anuñ için pâdişâ imiş B., 434-G. 535/1.

Bir beyitte ise Bâkî, bayrak gölgesinden bahsederek millet olma özelliğini, mânevî mânâda bir bayrağın gölgesine toplanmak şeklinde ifâde etmektedir. Beyitte, doğudaki ve batıdaki bütün padişahların, kendi istekleriyle Hz. Süleyman'a tâbî olmasına telmihte bulunmaktadır¹⁰. Aynı zamanda Hz. Süleyman'ın hayvanlarla konuşması mucizesine, karınca ve çekirge ile olan münâsebetine de temâs edilmektedir. Nitekim onun karıncaların sesini işittiği Kur'an-ı Kerim'le de sabittir. Hz. Süleyman, gazaya giderken Karınca Vadisi'ne uğramıştır. Karınca beyi orada bulunan karıncalara, "deliklerine girmelerini, zirâ Süleyman'ın askerinin geldiğini, kendilerini çiğnememelerini" söylemiştir. Hz. Süleyman bu sözü işitince tebessüm ederek atından inmiş ve karıncaların beyini yanına çağırmıştır. Bey bir çekirge budunu alarak Hz. Süleyman'a hediye etmiştir. Hz. Süleyman, beyden öğüt istemiş ve birçok nasihatlar almıştır¹¹. Hz. Süleyman'ın bu mucizesine telmihen beyitte Süleyman, leşker, mür ve melâh kelimeleri birarada zikredilmiştir. Bu telmih vesilesiyle şâir memdûhu medh etmek istemiştir:

Süleyman gibi haşr oldu livâsı zılline 'âlem
Ziyâde leşker-i mür ü melâhdan âdem oğlanı B., 23-K. 7/11.

Gölge ile ilgili olarak, birçok beyitte "sâyebân (gölgelik)" da konu edilmiştir. Gölgelik, insanların güneşten korunmak için çeşitli şekillerde ve çeşitli malzemelerle yaptıkları, bir nevi sığınağa denir. Bu gölgelik, padişahla ilgili olduğu zaman büyük çadırdır. Sâyebân, çeşitli tasavvurlarla ele alınmıştır. Meselâ bir beyitte bülbülün kanadının gonca için bir gölgelik olduğu ifâde edilmektedir:

Çıkdı taht-ı zümürüde perini
Bülbülün kıldı sâyebân gonca H., 41-K. 13/7.

Bir başka beyitte ise âşığın âh ateşinden çıkan duman, sevgilinin başına tutulan bir gölgelik olarak düşünölmüştür:

Bâlâ-yı serde âteş-i âhum duhânını
Şâh-ı maḥabbet üstüne bir sâyebân dutuñ B., 328-G. 378/3.

⁹ Âgâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 184

¹⁰ Ahmed Cevdet, *a.g.e.*, s. 30

¹¹ Mehmet Şakir Görüş, *a.g.e.*, s. 152, Âgâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 121

Âşığın gönlü, sevgilinin zülfünü mekân tutmuştur. Zirâ yârin güneşe benzetilen yüzünün yakıcılığından korunmak için onun saçlarını gölgelik edinmiştir. Burada zülf ile sâyebân arasında renk bakımından benzerlik kurulmuştur. Nitekim sâyebân karanlık olur:

Tâb-ı ruhundan eyledi dil zülfünü mekân
Gün germ olunca kendüye edindi gölgelik H., 237-G. 1/4.

Virâne haline gelmiş, yıkık binalarda örümcekler ağ örerler. Bu ağın sâyebân olarak düşünülmesiyle beyitte, virân olmuş evde, örümceklerin gölgelik meydana getirdikleri zikrolunmaktadır:

Hâne-i virânemüzde sâyebân-ı 'ankebut
Bâdbân-ı keştî-i deryâ-yı hasretdür bize Y., 516-G. 381/2.

Ayrıca beyitlerde bulut gölgesi de konu edilmiştir. Ancak bulut bahsinde detaylı olarak üzerinde durulduğundan dolayı bu konu için bulut maddesine bakılmalıdır.

B - Gölge İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Gölge daha çok toprak üzerine yâni yere düşmesi ve renginin karalığı sebebiyle çeşitli tasavvurlara yol açmıştır.

1- Âşık (üftâde)

Gölgenin âşık olarak düşünülmesi, yere yüz sürmesi sebebiyledir. Zirâ âşık da sevdiğinin bastığı yere yüz sürer ve onun da kendisini sevmesi, ilgi göstermesi için ayaklarına kapanır. Bu itibarla gölge, toprağa düştüğü için sevgilinin ayaklarına kapanan bir âşık olarak düşünölmüştür. Bu da beyitte üftâde kelimesiyle ifade olunmaktadır. Burada sevgili, gün gibi meşhur olduğu için âşığının (üftâdesinin) çok olduğu belirtilmektedir. Bu beyit dolayısıyla bir atasözü hatıra gelmektedir. "Bir elmayı taşıyan çok olur ama onu düşüren bir taştır." Güzele de âşık olan çok olur ama içlerinden ancak biri onun gönlünü almayı başarır:

Sâye-veş üftâdesinün haddi vü pâyânı yok
Gün gibi 'unvânı vardur yâr-ı 'âlî-şânunun Y., 427-G. 232/2.

2- At

Gölge, siyah rengi ve cisme bağlı olarak hareket etmesi sebebiyle siyah bir ata benzetilmiştir. Bu teşbihin geçtiği beyitte, siyah bir ata binmiş olan memdûh tasvir edilmektedir. Memdûh, güzelliği itibarıyla güneş olarak düşünölmüş. Bindiği at ise onun gölgesi şeklinde hayâl edilmiştir. At hareketlidir. Gölge de güneşin ilerlemesine göre yön değiştirir. Bu itibarla da aralarında bir münâsebet kurulabilir:

Siyâh at ile Yahyâ gördi anı
Didi ol âfitâba sâyedür bu Y., 503-G. 359/5.

3- Ben (hâl)

Gölge, renk ve şekil bakımından yüzdeki ben olarak düşünölmüştür. Memdûhu yüceltmek maksadıyla kaleme alınan bu beyitte onun sarayının gölgesi, zaman çehresine ben olmuştur. Burada kullanılan "hâl-i anberin" ifâdesi tesâdüfi değildir. Zirâ anber de koyu renklidir. Bu sebeple gölgenin ve anberin ben ile alâkası renk itibarıyladır. Ayrıca benin anber kokulu olması da

koku sürünme âdetiyle ilgilidir. Şekil bakımından gölge ile benin benzerliği ise sarayın kubbeli olması ve gölgesinin de yuvarlak olarak toprağa düşmesi sebebiyledir. Beyitte ayrıca gökkuşağı, memduhun sarayının çiçeklerle dolu olan yolunun aksi olarak tasavvur edilmiştir:

‘Aks-i râh-ı pür-şükûfendür miyân-bend-i felek
Zıll-ı kaşruñ çihre-i eyyâma hâl-i ‘anberin H., 65-K. 23/3.

4- Çivi (mismâr)

Gülün gölgesi, şekil ve renk bakımından çiviye benzetilmektedir. Gül çiçeğinin gölgesi yuvarlak olması itibarıyla çivinin başına, sap kısmının gölgesi de çivinin gövdesine teşbih edilmektedir. Çivi demir ve çelikten yapıldığı için rengi karadır. Gölge de siyah olduğu için renk bakımından da gölge-çivi münâsebeti kurulmuştur:

Tâ serir-i sebzeyi depretmeye tahrik-i bād
Sâyesinden urdı her dürcine bir mismâr gül F., 38-K. IX/28.

5- Hat (yazı)

Gölge ile yazı münâsebeti renk itibarıyla kurulmuştur. Zirâ eskiden umûmiyetle siyah mürekkep kullanılırdı. Ancak beyitte şâir hüsn-i ta'lil yaparak sevgilinin, mektupta yazdığı yazıların hat olmadığını, onun elinin gölgesi olduğunu söylemektedir. Burada renk benzerliğinin yanısıra şekil benzerliği de düşünülebilir. Zirâ elin parmaklarının gölgesi, mektuba yazılmış birer satır olarak tasavvur edilebilir:

Hat degüldür nâmede ol âftâb-ı ‘âlemün
Bildüm ey Yahyâ elinün gölgesidür bi-gümân Y., 469-G. 301/7.

6- Hatt (ayva tüyleri)

Ayva tüyleri, gençlikte yüzde beliren ince tüylere denir. Bunlar yeşil ve kara renkli olarak telâkki edilirler. Edebî mâhiyette sevgilinin bir güzellik unsuru olarak görülen bu tüyler bazen de onun güzelliğini gölgelemekle suçlanırlar. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgilinin yanağa dökülen zülfü altında ayva tüyleri görenlerin onları, bahar bulutlarının, gülistan üzerine saldığı gölge zannettiklerini ifâde etmektedir. Gül bahçesinde çiçeklerin açılması için en çok güneş arzu edilir. Bu sebeple bulut tarafından gölgelenmek onların istemediğı bir durumdur. Bunun gibi ayva tüyleri de sevgilinin, güneş gibi parlak olan yüzünü gölgelediğı için makbul değildir:

Zir-i zülfünde görenler haţtuñu ebr-i bahâr
Sâye şalmış şandılar şahn-ı gülistân üstine B., 171-G. 140/5.

7- İnsan

Tasavvufî manâda insan onsekiz bin âlemin gölgesi olarak vasıflandırılmıştır. "Vahdet-i vücûdu izâh edebilmek için âlemin, Allâh'ın gölgesi olduğu söylenir¹²." İnsan da âlemin gölgesidir. Hz.Ali'nin de bir sözünde belirttiğı gibi, "insanda en büyük âlem dürülmüştür". Cismi görmeden gölgeye bakarak, şekli itibarıyla onun hangi cisme ait olduğunu anlamak mümkündür. Âlemlerin gölgesi olan insan da ancak ayne'l-yakîn sahibi olanlar anlayıp onda

¹² Süleyman Uludağ, a.g.e., İst. 1991, s. 538

âlemi görebilirler. Ayne'l-yakîn kalbin, müşâhade yoluyla hakîki vahdeti görmesidir¹³. Aşağıdaki beyitte de bu duruma işaret edilmiştir:

Ey Hayâli onsekiz bin 'âlemûn biz zâlliyüz
'Âlem isterseñ bizi seyr eyle kim 'âlemlerüz H., 197-G. 7/5.

8- Kaplan Derisindeki Benekler

Kaplan derisi siyah beneklerle kaplıdır. Yeryüzündeki ağaçların gölgelerinin toprağa düşmesi de onların kaplan derisindeki beneklere benzetilmesine sebep olmuştur. Burada renk ve şekil benzerliği söz konusudur. Aynı zamanda yıldızlarla dolu olan gökyüzüne de benzetilmiştir:

Sâye-i eşcâr ile mânend-i çarh-ı pür-nücûm
Fî'l-meşel nağ'-ı peleng itmiş libâsını zemin Y., 63-K. 13/8.

9- Komşu (hem-sâye)

İkâmet ettikleri yerler birbirine yakın olan kişilerden her biri diğerinin komşusudur. Yakınlıkları sebebiyle evlerinin gölgeleri birbirinin üzerine düşer veya birbirine bitişip tek bir sâye gibi görünür. Bu itibarla hem-sâye kelimesi kullanılmış olmalıdır. Aşağıdaki beyitte âşık olan Fuzûlî, geceleri o kadar çok feryâd etmektedir ki komşuları onun bu efgânından uykusuz kalmaktadırlar. Şâir bu durumun onların menfaatine olduğunu, aksi takdirde âşığın âh yıldırımından haberleri olmayacağı için yanıp gidebileceklerini söylemektedir:

Berk-i âhından Fuzûlî'nün köyerdî bî-haber
Dünler efgâniyle bi-dâr olmasa hem-sâyesi F., 424-G. CCC/5.

10- Perde

Perde ile gölge arasındaki alâka renk itibarıyla kurulabilir. Zirâ eskiden kadınlar yüzlerine siyah peçe örterlerdi. Bir ışığın önüne perde gerildiğinde kararır meydana gelir. Meselâ güneşin önüne de kara bir bulut gelip onu örterse bir kararır meydana gelir. Dilberin de güneş gibi olan yüzüne perde gerildiğinde gölge düşer ve güzelin güneş gibi parlak olan yüzü kararır:

Karardur âfitâbı sâye çekseñ perde ruhsâre
Dirildür gonce halkın dürc-i lâ'lûn gelse güftâre F., 377-G. CCLIII/1.

11- Rakib

Sevgiliye yaklaşan herkes, âşık için birer rakiptir. Hatta onun gölgesini bile kendisine rakip olarak görür. Çünkü âşık sevdiğinden uzaktır. Bu sebeple de başkalarının ona yaklaşması âşık için bir ızdırıp kaynağıdır. Kendisi kavuşamadığı halde sevgilisinin yanında gölgesini görünce kıskanır ve onu tahkîr etmek için "yüzü kara" ifâdesini zikreder. Beyitte ise güneş gibi olan sevgilinin yalnız gezmemesi gerektiği; aksi takdirde bunu fırsat bilen kara yüzlü rakiplerin gölge gibi onun yanına takılacağı ifâde edilerek renk ve şekil bakımından gölge ile rakip arasında münâsebet kurulmaktadır:

Eydünüz kim yalnız seyr eylesün ol âfitâb
Sâye-veş yanınca yüzi karalar takılmasun Y., 487-G. 331/4.

¹³ a.g.e., s. 529.

12- Saç (gîsû)

Gölge ile saç, her ikisinin renginin de siyâh olması sebebiyle birbirine benzetilmiştir. Zülf, dilberin yüzünü örtmesi sebebiyle gölge olarak düşünülmüştür. "Gölge salmak" veya "gölge düşürmek" tâbirleri "itibârdan düşürmek" manâsında da kullanılır. Bu beyitte de güzelin ay gibi olan yüzü üzerine zülfünün dökülmesi onun güzelliğini bozmakta ona gölge etmektedir. Bu sebeple de saç, gölge olarak tasavvur edilmektedir:

Ey diyen kim şâm-ı ikbâlûn ne yüzden tiredür
Sâye şalmış aya ol gîsû-yı 'anber-sâya bah F., 182-G. LVIII/6.

13- Sevgili

Sevgili vefâsızlığıyla meşhurdur. Bu sebepten dolayı da âşîğının âhını almaktadır. Bu durumun ifâde edildiği aşağıdaki beyitte "yoluna gelmek" tâbiri kullanılmıştır. Bu tâbir karşılaşmak, yoluna çıkmak, birine doğru gitmek manâsındadır. Buradan hareketle ayrıca "yola gelmek" deyimini de hatırlayabiliriz. Bütün ısrarlara rağmen bir şeyi kabul etmeyen bir kişinin bir müddet sonra iknâ olması manâsında kullanılan bu deyim, âşîğin sevgisini kabul etmeyen sevgilinin daha sonra yola gelip onu kabullenerek ona meyl etmesi ve onun yoluna gelmesi durumunu ifâde etmektedir. Buna da sebep âşîğin çektiği âhlardır. Burada gölgenin yola düşmesiyle sevgilinin âşîğin gittiği yola çıkması arasında ilgi kurulmuştur.

Sol bi-vefâ ki 'âşîkînuñ âhını alur
Bir gün olur ki sâye gibi yolına gelür Y., 204-Msmt.31-III/1.

14- Siyah Ten

Âşîğin, döğünmekten moraran vücûdu ile servi boylu sevgilinin, boyunun gölgesi arasında teşbih yapılmıştır. Burada renk benzerliği birinci plândadır. İkinci plânda ise şekil benzerliği gelir. Zirâ döğünmekten bi-tâb düşen âşîk yere uzanıp kalınca ona bakmaya gelen sevgilinin boyunun gölgesi âşîğin üzerine düşer. Bu sebeple sevgilinin gölgesi ile âşîğin boyu arasında şekil bakımından da benzerlik kurulabilir:

Taş ile döğünmeden şanmañ kararışdur tenüm
Sâye şaldı bir gün ol serv-i hürâmân üstüme Y., 531-G. 407/2.

15- Tuğra

Gölge ile tuğra arasındaki benzerlik her ikisinin renginin de siyah olması sebebiyle düşünülmüştür. Tuğra, padişahın mührü, imzasıdır. Servi de ululuğu itibâriyle ağaçların sultanı sayılır. Dolayısıyla onun gölgesi de tuğrası olarak tasavvur edilmiştir. Tuğra, ahitnâme, ferman, berat, nâme-i hümâyün gibi vesikaların baş tarafına yazılırdı¹⁴. Aşağıdaki beyitte de servinin gölgesi olan tuğranın, yeşillik fermânının başına yazıldığı tasavvur edilmiştir:

Yazıldı sebze-i nev-hizden haţ-ı ahkâm
Çekildi sâye-i maţbû'-ı servden tuğrâ F., 15-K. I/3.

¹⁴ Mithat Sertoğlu, a.g.e., s. 345

16- Yol kesici, harâmî

Harâmiler umûmiyetle ıssız yerlerde yalnız giden insanların yolunu kesip, üzerinde bulunan kıymetli şeylerini ve paralarını alırlar. Kanûnî Sultan Süleyman'ın medhi için yazılan bir kasidede onun adâleti sebebiyle, eğer bir kadın yalnız başına yola gitse ve hatta başında altın bir tac dahi bulursa, onun yoluna gölge gibi kimsenin çıkmayacağı belirtilmektedir. Burada gölge ile harâmî arasında yola çıkma, yol kesme açısından ilgi kurulmuştur. Ayrıca renk bakımından da ilgi kurulabilir. Zirâ haramiler tanınmamak için yüzlerine, sadece gözleri görünecek şekilde siyah peçe örterler. Beyitte padişâhın adâleti övülmektedir. Burada ayrıca insanın gölgesinin önüne düşebileceğine de işâret olunmuştur. Bu da güneş, kişinin arkasında kaldığı zaman vukû bulur:

Devr-i 'adlinde yolına kimse gelmez sâye-veş
Şems gibi yola gitse tâc-ı zerle bir karı

Y., 46-K. 8/22.

IV - Âfâk

A - Âfâk ile İlgili Gerçek Husûsiyetler

Ufuklar, gökyüzü ile yeryüzünün birleşmiş gibi görüldüğü yerlerdir. Bu çizgi ancak gündüz görülebilir. Gece her taraf karanlık olduğu için ufukları da görmek mümkün değildir. Bu sebeple hep güneş ile ilgili olarak konu edilmiştir. Güneşin ufuklardan doğmasının çeşitli hayallerle sık sık konu edildiği beyitlerde bu münâsebet, bariz bir şekilde belirtilmiştir. Çeşitli vesilelerle güneş bahsinde de buna sık sık temâs edilmiştir. Burada da misal olması itibarıyla aşağıdaki beyiti ele aldık. Bu beyitte sabah olunca, ufuktan güneşin doğduğu ifâde edilerek güneş, renk ve şekil bakımından su kenarındaki nilüfere benzetilmiştir:

Beyâz-ı şubh-ile hürşid ufukdan itdi tulûf
Kenâr-ı cûda zuhûr itdi şanki nilüfer

N., 54-K. XVI/14.

Ufuk için ayrıca bir çok beyitte "kenar" kelimesi de kullanılmıştır. Bu ifâde ufukların, gökyüzünün kenarı olarak düşünülmesi itibarıyla kullanılmış olmalıdır. Nitekim aşağıdaki beyitte de "kenâr-ı çerh"de hilâlin görüldüğünü zikrederek onu, feleğin, padişâha vermek için hazırladığı, kıymetli taşlarla benzenmiş bir kemere benzetmektedir. Burada ufuk için doğrudan doğruya "kenar" ifâdesini kullanmaktadır:

Kenâr-ı çerhde şanmañ görinen mâh-ı nev gerdûn
Nişâr-ı şâh için eyler murassa' bir kemer peydâ

B., 113-G. 48/4.

Bir beyitte de "karşu" kelimesi ufuk manâsında kullanılmıştır. Yönlere göre ufuklar birbirinin karşısındadır. Bir insan da ufuklara baktığı zaman onları gördüğü yer, onun için karşıdır. Bu sebeple de beyitte ufuklar için "karşu" ifâdesi kullanılmış olabilir. Nitekim beyitte sevgilinin, seher vakti güneş gibi karşıdan doğduğu ifâde edilmektedir. Burada sevgili güneşe benzetilirken âşığa uzaktan görüldüğü anlatılmak istenmiştir:

Gün gibi doğdu karşudan ol meh-likâ seher
Rûşen gözükdü gel baña ey âşinâ seher

H., 13-K. 4/1.

Bir şeyin ufuklara kadar yayılması, bütün cihânı kaplamak manâsında kullanılmış ve "âfâkı tutmak" deyimiyile ifâde olunmuştur. Kimi zaman âşıkların (şebgirler) feryâdı âfâkı tutmakta;

İrmege şubh-ı vişâl-i yâra hergiz çâre yok
Bâkiyâ âfâkı dutdı nâle-i şebgîrler

B.,357-G.419/5.

aşağıdaki beyitte olduğu gibi kimi zaman âşîğın âh dumânı ufukları doldurmakta;

Şeb-i târik görünür gözüme rûz-ı firâk
Dûd-ı âhumla meger doldı serâser âfâk

B., 229-G. 234/1.

çoğu zaman da güneş ışığı ve parlaklığı ufukları tutmaktadır. Nitekim aşağıdaki beyitte de memdûh övülürken onun nûrâniyetinin güneş gibi âfâkı tuttuğu ifade edilmektedir:

Aşfiyâ vü evliyâ irşâdına muhtâc idi
Tutmuş idi gün gibi âfâkı nûrâniyyeti

Y., 145-Msmt. 3-IV/3.

Ayrıca bir çok beyitte de meşhur olmak manâsında "şöhre-i âfâk", "meşhûr-ı âfâk", "nâmını âfâka salmak" ifâdeleri kullanılmıştır. Yahyâ Beğ bu ifâdelerden yalnız "meşhûr-ı âfâk" deyimini tercih etmiştir. Hayâlî Beğ ile Nev'î "şöhre-i âfâk" tâbirini kullanmış, Bâkî ise bu durumu "nâmını âfâka salmak" şeklinde ifade etmiştir. Bütün bunların hepsi de beyitlerde genellikle sevgili ve memdûhun şöhretinin bütün dünyayı kaplamasının ifâdesinde kullanılmıştır. Aynı zamanda sâkî olan sevgili, hem güzelliği ve hem de keremle şöhre-i âfâk olmuştur:

Diyâr-ı bezmûn ey dil şâh-ı gevher-pâşidur sâkî
Keremle şöhre-i âfâk olanlar başidur sâkî

H., 435-G. 89/1.

Memdûh ise adâleti, hikmeti, lutfu v.s. gibi husûsiyetleriyle meşhûrdur. Bu sebeple de Yahyâ Beğ'in İstanbul Şehrengizi'nde kaleme aldığı aşağıdaki beyitte âşıkların sultanı olan memdûh zühd ile meşhûr-ı âfâk olmuştur:

Birisi Muştafâdur hân-ı 'uşşak
Olupdur zühd ile meşhûr-ı âfâk

Y., 270-Ş. 1/281.

"Kara haber tez duyulur" atasözünden hareketle, savaş tasvirinin yapıldığı bir beyitte, kaleleri döven topların çıkardığı kara dumanların, ufuklara kara haber götürdüğü zikredilmektedir. Bu savaşta bir mağlubiyet bahis mevzuudur. Dolayısıyla bu da kara bir haber olarak etrafa yayılmaktadır. Herkesin bunu duyması ise kara haberin ufuklara ulaşması olarak tasavvur edilebilir:

Duḥân-ı darbuzen kara haber iltürdi âfâka
Çalardı nağme-i rihlet nefir ü kûs ile mehter

N., 58-K. XVII/17.

Âfâk, aslında lûgat manâsıyla "ufuklar" demektir. Cümle âfâk "ufukların hepsi, bütün ufuklar" manâsında olmak icâb eder. Fakat mecâzî olarak cümle-i âfâk, bütün insanlar, bütün âlem olarak düşünölmüştür. Nitekim aşağıdaki beyitte de bu manâda âşık, yâr için cümle âfâkın, (herkesin) kendisine âğyar olduğunu, Allah'dan başka yâri kalmadığını zikretmektedir:

Cümle âfâk maña yâr için âğyâr oldı
Kalmadı kimse maña yâr Hudâ'dan ğayrı

F.,396-G.CCLXXII/ 5.(Dn)

Ufuklarla ilgili olarak en çok bahsi geçen unsurlardan birisi de şafaktır. Umûmiyetle ufukların yanması husûsunda konu edilmektedir. Nitekim buna misâl olması itibâriyle aşağıdaki beyitte, sevgilinin gözden uzak olması sebebiyle âşîğın âhının âfâkı yaktığını zikredebiliriz:

Gözden oldı nihân o mâh-cemâl
Yağsa âhum 'aceb mi âfâkı

N., 191-Tc. V/2.

B - Âfâk İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Arsa

Ufuklar genişliği sebebiyle arsaya benzetilmiştir. Bir çevgân oyununun tasvir edildiği beyitte yer verilen ufuk-arsa münâsebetinde, bu dünya kasd edilmiştir. Zîrâ memdûhun medh edildiği bir beyitte onun, adâlet sopasıyla zulüm topunu arsa-i âfâktan yâni yeryüzünden dışarı fırlattığı ifade edilmiştir. Burada yeryüzü çevgân oyununun oynandığı yer, ufuklar da onun sınırları olarak düşünülebilir:

İletdi gûy-ı zulmü arşa-i âfâkdan taşra
Elinde olalı ol şehriyârûn 'adl çevgânı

H., 45-K. 14/25.

2- Baş (ser)

Ufukların başa benzetilmesi yuvarlaklık bakımından düşünülebilir. Ayrıca bir hisarın burçlarının uzaktan görünüşü de göz önüne getirilecek olursa ufuklar, üzerinde tac olan bir başa benzetilebilir:

Sürûr ehline zencîr-i ta'allûk hey'et-i cisri
Ser-i âfâka bârû-yı hîşârı tâc u efserdür

F., 71-K. XIX/4.

3- Etek (dâmân, dâmen)

Ufukların etek (feleğin eteği) olarak düşünülmesi, beyitlerde en fazla konu edilen tasavvurdur. Kadın kıyafetinde belden aşağıda kalan kısma etek denildiği gibi dağ, tepe, yağın gibi yamaçlı şeylerin alt bölümüne de etek tâbir olunur. Dolayısıyla ufuklar da göklerin en altında kalan hatta yeryüzüyle birleşen kısmı olduğu için gökyüzünün eteği olarak hayâl edilmiştir. Renk bakımından da kırmızı bir etek konu edilerek halkın şafak sandığı şeyin aslında kana bulanmış bir etek olduğu zıkr olunmaktadır. Zîrâ tasavvura göre ufuk eteğini giyinen gerdûn bir kan seline uğramış ve etekleri kanlanmıştır:

Meger kim uğramış gerdûn önünde seyl-i hûn içre
Şafağ şandı şebângeh halk dâmânındaki kanı

B., 24-K. 7/23.

4- Gülistân

Gülistan, çeşitli çiçeklerle birlikte çoğunlukla güllerin yetiştiği yerdir. Gülistan ilkbaharda canlanır, bütün çiçekler açar. Memdûhun yüceltildiği aşağıdaki beyitte onun adâleti ilk bahara benzetilirken, varlığı nesim (ilkbahar rüzgârı), ülkesi olan gülistan da ufuklar olarak tasavvur edilmiştir. Ufukların gülistan olarak düşünülmesi hem genişliği hem de ay, güneş, yıldızlar ve şafağın çeşitli çiçekler şeklinde hayâl edilmesiyle alakalı olmalıdır. Zîrâ çoğu zaman ay beyaz güle, güneş nergis ve nilüfere, yıldızlar küçük çiçeklere, şafak da kırmızı güle ve lâleye benzetilmektedir. Beyitte bunlara doğrudan doğruya işaret olmasa bile ufuk-gülistan münâsebetinde bunu düşünmek mümkündür:

Gül gibi halkı nesim-i hulku handân eylesün
Nevbahâr-ı 'adli âfâkı gülistan eylesün

B. 89-T. 31/33.

5- Kuyu (çâh)

Ufuk - kuyu münâsebeti Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılmasından mülhem olarak düşünölmüştür. Kuyunun başına varılmadan içi görölmez ve içine düşen herhangi bir şey de görölmez olur. Dolayısıyla ufuklar da şekil bakımından bir kuyunun başına benzetilebilir. Ufukların dibinde ve o kuyunun içinde ne olduğu görölmez. Bu sebeple de Hz. Yûsuf'a benzetilen güneş, ufuk kuyusuna düşünce görölmez olur. Felek Hz. Yakub'a, yedi gezegen de onun gözyaşlarına teşbih edilmektedir. Bu beyitte güneşin batışı Hz. Yûsuf'un kuyuya atılmasıyla tasvir edilmiştir:

Çün oldı Yûsuf-ı mihrün mekânı çâh n'ola
Olursa gözyaşı Ya'küb-ı çarha heft-evreng H., 23-K. 7/4.

6- Sâhil

Gökyüzünün denize benzetilmesiyle ufuklarda bu denizin sâhili olarak düşünölmüştür. Burada rol oynayan husus, ufukların, gökyüzünün kenarında olduğu telâkkisidir. Bu teşbih Hz. Yûnus kıssasından mülhem olarak yapılmıştır. Bilindiği gibi Hz. Yûnus, kavmine darıldığı için onlardan uzaklaşmak isteğiyle denize inip, dolu olarak hazırda bekleyen bir gemiye binmiştir. Ancak vahiy gelmediği halde orayı terk etmek istediği için, Allah tarafından geminin kalkmasına müsâde edilmemiştir. Bunun üzerine aralarında kur'a çekilerek Hz. Yûnus suçlu bulunmuş ve denize atılmıştır. Denizde onu bir balık yutmuştur¹⁵. Beyitte geçen gemi-sahil-derya-Yûnus ve mâhî kelimeleri bu itibârla bir arada kullanılmıştır:

Şest-i hilâli sâhil-i deryâya şaldılar
Çün yutdı mihr Yûnusını mâhî-i zalâm N., 103-K. XXXIII/5.

7- Vâdi

Yüksek bir tepeden bakıldığı zaman vâdi bir çizgi halinde görölür. Ufuklara da bakıldığı zaman çizgi gibidir. Bu hâliyle vâdiye benzetilen ufuklar, ayrıca güneşin geyik olarak düşünölmesiyle de vâdi olarak tasavvur edilmiştir. Geyiğin kaplandan korunmak için vâdiye sığınması şu itibârla olabilir: Kaplan, aslan gibi bazı vahşi hayvanların ön ayakları arka ayaklarına nisbeten daha kısa olduğu için, yokuş aşağıya doğru saldırıp avlanmaları zordur. Zirâ onlar arka ayaklarının üzerinde sıçrayarak avlarının üzerine saldırırlar. Yokuş aşağı bu şekilde hareket etmek zordur. Bunu bilen av da vâdiye inerek sığınır. Bir diğer husus da bazı hayvanların vâdide guruplar halinde yaşamaları sebebiyle vahşi olan avcı hayvanların onlara saldıramamasıdır. Çünkü grup halindeki hayvanlara saldırmak tehlikelidir. Bu itibârla geyiğin vâdiye sığınması da onların arasına karışıp korunma içgüdüleriyle yaptığı bir hareket olarak düşünölebilir. Beyitte geçen ve benzemek manâsındaki "dönüp dürürdü" kelimesi ile aynı zamanda kaplanın avı etrafında dönerek ona saldırdığına da işâret olunmaktadır. Beyite göre güneş geyiği sipihr kaplanından korunmak, onun saldırısından kurtulmak için ufuk vâdisine sığınmıştır:

Çazâl-i mihr sığınmışdı vâdi-i hâke
Dönübdürürdü pelenge sipihr-i bed-efâl H., 31-K. 9/2.

¹⁵ Ahmed Cevdet, a.g.e., s. 32

8- Yaka

Ufuklar, şekil bakımından yakaya benzetilmiş ve sabahın yakası olarak düşünölmüştür. Yakanın kapalı olması teni yâni vücûdu örter. Ancak yaka açıldığı zaman veya yırtılırsa ten görünür. Sabah olup ufuklardan güneşin doğması da yakanın yırtılması neticesinde vücûdun görünmesiyle izâh edilmiştir. Ayrıca şu şekilde de açıklanabilir: Âşığın ıztırâbından dolayı göğsünü yırtması ve teninin üzerinde yarıklar meydana gelmesi güneş doğarken ufukların güneş önündeki görünüşüne benzetilebilir:

Şubhuñ yakası tâ dem-i haşr olmaya ey mâh
Mihründe tenüm üzre olan çâke berâber

H., 154-G. 64/4.

V - Ay Tutulması (Husûf)

A - Ay Tutulması İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Bugünkü astronomi bilgisine göre ay tutulması, güneş ile ayın arasına dünyanın girmesi sebebiyle ayın güneşten ışığını alamaması ve kararması şeklinde izâh edilmektedir. Eski telâkkiye göre ise halk arasında bununla ilgili çeşitli inanışlar mevcuttur. "Tam veya kısmî ay tutulmasının çeşitli menfî ve müsbet tesirleri tasavvur olunur. Cebrâil'in ay üzerinden kanatlarını geçirmesiyle ayın sönmesi v.s. dinî kaynaklı rivâyetler İsrâiliyattandır. (Tefsirde İsrâiliyyat, 89). Ay tutulması, onun şeytanlar tarafından örtülmesiyle veya bir ejderhânın önüne gelmesiyle olmaktadır. Bu durumda aya bakılması zararlıdır. Onu kurtarmak için yani şeytanların veya ejderhanın ayı bırakıp gitmesi için gürültü yapılır, teneke çalınır, eller, taslar, mâdenî kaplar birbirine vurulur, silâhlar atılırdı."¹⁶

İslâmiyet dışı Şamanizm tesiriyle ortaya çıkan bazı inanışlardan birine göre ay ve güneş iki düşman gibidir. Birbirlerine rastladıklarında kavga ederler ve kavga sırasında karanlık meydana gelir. Ay, üzüntülü olduğu için kararır¹⁷. Bir başka inanışa göre ise ay erkek, güneş de onun sevgilisidir. Yıldızlar ise ay ve güneş arasındaki aşkın ürünleridir. Diğer taraftan her ikisinin de gizli maceraları vardır. Bundan dolayı daima birbirlerini kovalayıp hapsederler. Ay hapsolursa "ay tutulması" meydana gelir¹⁸. Ayın güneşin takibinden kurtulmak için saklandığı inancı da mevcuttur¹⁹. Bütün bu inanışlara göre "ay tutulması", ayın güneşle olan münâsebeti neticesinde meydana gelmektedir. Aşağıdaki beyitte de Fuzûlî, ay ile güneş arasındaki husûmete temâs ederek ayın, tutulduğu halde güneş ile dava kıldığı söylenmektedir. Beyitte ayrıca ayın tutulduğu zaman koyu kırmızı bir renge büründüğü de belirtilerek bu haliyle ay, içi şarap dolu bir kadeh olarak tasavvur edilmiştir. Böyle bir kadehin, sevgilinin yanağının renginden bahsedip ona benzediğini iddia etmesi ile tutulmuş ayın, güneş ile dâvâ kılması arasında benzerlik kurulmuştur:

Reng-i rûyuñdan dem urmuş sâgar-ı şahbâya bah

Âftâb ilen kılar da'vî dutulmuş aya bah

F., 182-G. LVIII/1.

¹⁶ Âmil Çelebioğlu, "Ay Maddesi" *İslâm Ansiklopedisi*, İst. 1990, C. IV, s. 188.

¹⁷ Nail Tan, "Türk Folklorunda Ay Tutulması" *Türk Kültürü Dergisi*, Ankara, Aralık 1974, s. 146, s. 81

¹⁸ Burhanettin Işık, "İstanbul'da Ay hakkında İnanmalar" *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak 1956, C. 4, s. 78, s. 1245

¹⁹ Fâikâ İsamettin, "Bursa da Ay Hakkında İnanmalar" *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart 1956, C. 4, s. 80, s. 1276

Genel olarak ise insanlar Allah'a isyân eder, görevlerini yerine getirmez, haksızlık ve kötülük yapar, çokça günah işlerlerse, ay tutulur²⁰. Çok hata yapıp günah işleyen kişinin yüzü karadır. İnanışa göre bu durum da ayın tutulmasına bir sebeptir. Bu itibarla müteakip beyitte ay, sevgilinin semtine mumlarla gittiği için günah işlemiştir ve dolayısıyla da bu yüz karalığı ile tutulmuştur. Buradaki tutulma ifâdesinde ayrıca suç işleyen bir kişinin yakalanıp cezalandırılması durumu da hatırlanabilir:

Şem'lerle küyuña gelmiş gece **mâh-ı felek**
 'Âkıbet yüz karalığı ile tutulur ol levend H., 119-G. 2/4.

Sevgilinin, karanlık cihânın aydın چراغی olarak düşünöldüğü bir beyitte, aşık da husûf içindeki yani tutulmuş aya benzetilmektedir:

Cihân-ı tîrenüñ rüşen چراغی mihr-i gerdünsun
 Maḥabbet âsumânında husûf içinde mâhem ben H., 312-G. 28/3

Bir başka beyitte ise "tutuldu" kelimesi hem yakalanmak manâsında hem de ay tutulmasını hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Ay, güneş gibi olan sevgiliye aşkı yüzünden, geceleri onun semtinin yolunda dolaştığı için hırsız zannedilerek tutulmuştur. Burada hüsn-i ta'lil yapılarak ay tutulması da aynı sebebe isnâd edilmektedir:

Küyın yolında niçe kez ey mihr-i bî-nazîr
 Şebrev diyu dutuldı giceyle **meh-i münîr** B., 386-G. 466/1.

VI - Bulut (ebr, sehâb)

A- Bulut İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Bulut, yeryüzündeki su birikintilerini meydana getiren katrelerin, güneşin tesiriyle buharlaşarak gökyüzüne çıkması neticesinde meydana gelir. Buharlaşan katreler bir müddet sonra tekrar yeryüzüne inerler. Bu durum böylece devam edip gitmektedir. Beyitlerde buna işâretle "bulut gibi yerde gökte yerimiz kalmadı" ifâdesi kullanılmaktadır:

Yırde gökde yirümüz kalmadı mânend-i sehâb
 Yâr yanında güzel sevmek eger töhmet ise Y., 521-G. 389/3.

Bu şekilde yeryüzünden göğe vâsıl olan su katreleri, gökyüzündeki havanın soğukluk derecesine göre kimi zaman yağmur, kimi zaman dolu, bazen çığ ve bazen de kar olarak geri dönmektedir. Bu itibarla beyitlerde bulut ile yağmur, dolu, çığ ve kar birlikte zikredilmektedir. Yağmur yağacağı zaman bulutların boğum boğum (gîrih) olduğu da belirtilen aşağıdaki beyitte bulut-yağmur münâsebeti konu edilmiştir:

Yâ kaşuñ çîn olsa kalbe tîr-i müjgânuñ düşer
 Gökde kim ebre **gîrih** düşse kişi **bârân** umar N., 287-G. 96/2.

Bir beyitte âşığın âh bulutundan gözyaşı dolularının yağdığı ifâde edilerek bulut-dolu münâsebetine temas edilmiştir:

Bezme ebr-i âhum eşkünden tolular yağdurur
 Ağlayup âh eylesem ol gözleri mestânedden Y., 471-G.305/2.

²⁰ Nail Tan, a.g.e., s. 81.

İlkbahar bulutunun çığ yüklü olduğu belirtilen bir beyitte ise sevgilinin her zaman gülüp, düşmanlarının da ağlaması istenmektedir:

Şubh-dem oldukça ebr-i nev-bahâri jâle-bâr
Ağlasun düşmenlerün sen gül gibi her bâr gül N.,99-K.XXXI/24

Bir başka beyitte ise kar yağışı, ağaçlardan çiçeklerin dökülmesine benzetilerek bulut-kar münâsebeti anlatılmıştır:

Eşcâr geh şükûfe döker gâh ebr berf
Nev'î ikisinün dağı vağ' u vakârı bir N.,275-G.75/5

Buluttan yağan yağmurlar, su damlalarının inci gibi görünmeleri sebebiyle mücevher kutusundan saçılan incileri hatırlatmaktadır. Bu durum özellikle güneşli havada daha belirgin bir hale gelir. Çünkü yağan yağmurun her damlasında güneş ışınları akseder. Dolayısıyla buluttan yağmur değil de inci saçılıyor gibi bir manzara gözler önüne serilir:

Dimâğı itdi mu'athtar hevâ-yı gâliye-bû
Hevâyı kıldı mu'anber şehâbı gevher-bâr F., 67-K. XVII/11.

Ayrıca bir çok beyitte nisan yağmurlarının inciye dönüşmesi hâdisesi de işlenmiştir. Bilindiği gibi eski telâkkiye göre nisan ayında denizdeki sadefler su yüzüne veya kenarına çıkarak kapaklarını açarlar ve yağan yağmur tanelerini içlerine alırlar. Belirli bir zaman sonra bu yağmur taneleri, sadef içinde inci haline gelirler. Nitekim incinin denizden çıkarılması bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Memdühun adâleti ilkbahara benzetilerek onun nisân ayı, bağı neşelendirmekte canlandırmaktadır. Onun zamanına kadar hiç bir saltanat bulutu böyle bir inci meydana getirmemiştir. Buradaki inci memûhun kendisidir:

Bâğ-ı hürrem ideli nîsân-ı 'adl-i nev-bahâr
Böyle gevher kılmadı peydâ şehâb-ı saltanat N., 22-K. VI/11.

Nasıl ki yağmur, bolluk ve bereketin sembolü ise bulut da yağmurun kaynağı olması sebebiyle feyz, lûtf, ihsan kaynağı olarak kabul edilir. Zîrâ yeryüzündeki bütün canlıların suya ihtiyaçları vardır. Bulutların yağmur olarak göndermiş olduğu su, çeşitli şekillerde olan bu su ihtiyacını karşılar. Bu itibarla beyitlerde ebr-i lûtf, şehâb-ı cûd, ebr-i ihsân, şehâb-ı kerem gibi feyz, bolluk ve bereketi ifâde eden kelimelerle birlikte sıkça kullanılmıştır. Ayrıca fizikî olarak, yağmurlu havalarda insan bedeninde bir tembellik, bir mahmurluk hâsıl olur ve uyumak istenir. Bu durum "rahatlıkla" ifâde edilir. Zîrâ yapacak bir işi bulunmayan veya sıkıntısı, derdi olmayan kişiler rahatlıkla yatıp uyurlar. Aksi takdirde tembellik söz konusu olmaz. Bu itibarla şâir bu rahatlığı, memdühun kerem bulutunun bahşettiği bolluktan, feyzen dolayı halkın rahat olması şeklinde ifâde etmiştir. Dolayısıyla o dönem insanının rahat ve mutlu olduğu, bolluk bereket içinde yaşadığı bu beyitle anlatılmıştır:

Halk râhatte şehâb-ı keremin feyzinden
Belî uyhu getürür tab'a hevâ-yı bârân B., 10-K. II/32.

Halk arasındaki bir telâkkiye göre baharda, bulutlu havalarda yağmur yağmadan önce şimşek çakması hasılat için çok faydalıdır. Çünkü şimşek çakınca havadaki karbondioksit karbonmonoksite ayrılır ve yağmur içinde eriyerek karbonik asit halini alır. Yağmurla beraber toprağa düşünce gübre vazifesi görür. Dolayısıyla mahsul daha bereketli olur. Nitekim bazı eski kaynaklara göre bahar aylarında (Mart-Nisan-Mayıs) şimşek çakıp yıldırım düşmesinin ekin, biçin ve mahsûlün bereketli ve bol olacağına delâlet ettiği

belirtilmektedir²¹ . Bu sebeple beyitlerde bahar, berk, sehâb, rahmet ve feyz kelimeleri tesâdüfî olarak kullanılmamıştır:

Ruĥuñ görgeç olur sûz-ı derûn u dûd-ı dil ĥâşıl
Bahâr eyyâmı şıçrar berk-i rahşende **sehâb** oynar

F., 194-G. LXX/3.

Beyitlerde bulut, gölgesi itibâriyle da ele alınmıştır. Gölge de feyzdir, berekettir, rahmettir:

Yine düşdi hevâdan sebze-zâre kaçre-i şebnem
Yine gül-zâre şaldı zâlî-i rahmet **ebr-i âzâr**

F.,68-K.XVII/2

Bulutun gölgesi itibâriyle Hz. Peygamber Efendimizin bir mûcizesine de işâret olunmuştur. Bilindiği gibi bir bulut Hz. Muhammed (S.A.V)'in çocukluğundan itibâren devamlı başının üzerinde durarak O'nu güneşten korumuştur. Bu durum enbiyâ mûcizelerinde belirtilmiştir²² . Aşağıdaki beyitte bu hususa işâretle bulut kaşa benzetilmiştir:

Hâtem-i lâ'lûne kim ebrûñ olupdur sâyebân
Ebrdür gûyâ ki Ĥatmû'l-enbiyâ üstindedür

Y., 336-G. 88/3.

Bulut, birçok beyitte de güneşi gizlemesi, onun önüne gelerek ışığını yaymasına engel olması itibâriyle konu edilmiştir. Bu durum daha çok sonbaharda, ağaçların yapraklarını döktüğü zamanlara veya kışın gökyüzünün koyu renkli bulutlarla kaplandığı zamana rastlar. Aşağıdaki beyitte de kışın bütün cihanın soğuduğu ve güneş ateşinin sincâbî bulut içine gizlendiği ifade edilmektedir. Buradan hareketle sobaya gidebiliriz. Zîrâ ateş sobanın içinde gizlidir. Sobaların da kahverengi ve gri renkli olduklarını düşünecek olursak bu şekilde bir tasavvurun yanlış olmayacağı kanaatindeyiz:

Şöyle serd oldı yine şarşar-ı deyden bu cihân
Oldı mihr âteşi **sincâbî sehâb** içre nihân

N., 444-G. 359/1.

Bazen de bulut, ayın görünmesini engellemektedir. Âşık o kadar çok âh çekmektedir ki âh dumanları feleği kaplamakta ve ay gibi olan sevgili görünmemektedir:

Ol mâha nice itmeyelûm âh görünmez
Müşkil bu ki dûd olsa felek mâh görünmez

N., 341-G. 187/1.

Bulutlar rûzgârın şiddetine göre gökyüzünde hareket ederler. Bu durum doğrudan doğruya ifade edildiği gibi,

Bâd-ı hevâ-yı mansıb ile nitekim ĥabâb
Baĥr-i cihânda kendûne gel virme ıztırâb
Bu rûzgâr **öñince giden zümre-i sehâb**
Remz ile bu cevâbı ider âdeme ĥıtab
Gördüñ zemâne uymadı sen uy zemâneye

Y., 190-Msmt. 19-III/3.

bazen atın önünde giden fil alayına,

²¹ Yazıcıoğlu Salih, a.g.e. , yk. 55b, 63a, 69a.

²² M. Şâkir Görüş a.g.e., s. 316-317

Atuñ öñince alayuñda filler yürisün
Seher yilinuñ öñince nite ki ebr-1 semâ

Y., 60-K. 12/23.

bazen de deve katarının göç edişine benzetilerek ele alınmıştır ve bu duruma sadece Yahyâ Beğ temâs etmiştir:

Şabâ öñince giden ebr-1 nevbahâr gibi
Cemeller ile raḥîl olduĝını gördüñ mi

Y., 577-G. 485/5.

Tabiatta bazen çok yüksek olan tepelerin zirveleri bulutların arasında kalır. Beyitlerde bu durum bulutların daĝlara düşmesi ve daĝların buluttan karalar giymesi şeklinde ifâde edilmektedir:

Bulutlar gibi bâd-1 âhum ile taĝlara düşdüm
Gelüp mecnûn-1 şeydâñı temâşâ itseñ olmaz mı

Y.,576-G. 484/4

B - Bulut İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

Divân şiirinde bulut, birçok yerde umûmî özellikleriyle ele alınıp işlendiĝi gibi rengi, şekli, hareketi, çokluğu gibi hususlar açısından teşbih unsuru olarak da konu edilmiştir.

1- Âh dumanı (dûd-1 âh)

Âşıĝın gönlünde yanan aşk ateşi edebî olarak müşahhaslaştırılarak dumanla ifâde edilmektedir. Bu duman ile bulut arasında ise her ikisinin de renginin koyu olması bakımından benzerlik kurulmuştur. Ayrıca duman yükselerek bulutlara karışır. Bir diĝer husus da hem bulutun hem de dumanın ışığı engelleyip havada bir kararına meydana getirmeleridir. Bütün bu hususlar bulut ile duman arasında bir münâsebet kurulmasına vesile olmuştur. Aşağıdaki beyitte âşıĝın gönül mezra'ına diktiĝi muhabbet tanesini, âh dumanın bulutun suladıĝı zikredilmektedir:

Gördü ekdüm mezra^c-ı dilde maḥabbet dânesin
Dûd-1 âhum ebr olup yağdırdı çok bârân aña

H., 100-G.6/5

2- Ana (süt veren anne)

Bulutlar, yağmur vasıtasıyla yeryüzündeki bitkileri besler ve onların hayatlarını devam ettirmelerini sağlarlar. Bu özelliĝi ile bulut, çocuĝu bitki olan ve yağmur sütüyle onları besleyen bir anne gibidir. Bilindiĝi gibi çocuk büyüyünce daha doğrusu en fazla 2 yaşından sonra süttten kesilir ve normal gıdaları yemeğe başlar. Aşağıdaki beyitte bu duruma işâretle bulut-anne münâsebeti kurulmuştur :

Keser şirden ebr eḫfâl-1 bâĝı
Çü beslendi her biri buldı kemâli

N., 150-K. LII/3.

3- Asker (leşker)

Bulutlar çokluğu bakımından asker olarak düşünölmüştür. Askerlerin elbiselerinin koyu renk olması sebebiyle de bu alâka kurulabilir. Ayrıca bir savaş meydanı hayal edilecek olursa, taarruza geçen askerlerin atlarının havaya kaldırmış olduĝu tozlar âdetâ bir toz bulutu görüntüsü arz etmektedir. Bu itibârla da bulut askere teşbih edilebilir. Eskiden savaşlarda kullanılan en önemli silahlardan biri oktur. Yağmurun ok yağmuruna benzetilmesiyle de bulut-asker münâsebeti kurulmuş olmaktadır. İlgili beyitte bahar bulutu

askerleri, yağmur oklarını atmaya başlayınca kış askerlerinin dağıldığı ve bağın, bahar askerleri tarafından feth edildiği ifâde edilmektedir:

Dağılıp cünd-i şitâ fethi oldı mülk-i bâğ u râğ
Leşker-i ebr-i bahârî tîr-i bârân eyledi B., 20-K. 6/5.

4- Çadır (hayme)

Bulutlar, şeklinin yuvarlaklığı ve gökyüzünde öbek öbek bulunmaları sebebiyle direksiz ve ipsiz çadırlar olarak tasavvur edilmişlerdir. Bahar, eğlence meclislerinin kurulduğu, içki içilip eğlenildiği bir mevsimdir. Bulutlar da en çok bu mevsimde gökyüzünü kaplarlar. Bu itibarla bulutlarla işret meclislerinin kurulduğu çadırlar arasında benzerlik kurulmuştur:

°Aş u nûşa bâğa gel kim bî-sütün u bî-şnâb
°İşret için haymeler kurmuşdürür ebr-i bahâr H., 93-K. /6.

5- Dadı (dâye-i ebr)

Dadı, anne dışında çocuğa bakmakla vazifeli olan kadına denir. Bulutun dadiya benzetilmesi yağmur yağması bakımındandır. Zîrâ yağmur bebeğe verilen süt veya su olarak düşünölmüştür. Bebek ise gülbahçesi beşiğinde yatmakta olan goncadır. Bu sebeple bulut, gonca bebeğine bakıp, onu yedirip içirmekle görevli olan bir dadı olarak düşünölmüştür:

Mehd-i gülzâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr
Tıfl-ı gonca ağzın açtı meyl-i büstân eyledi B., 20-K. 6/4.

6- Deli (delü)

Deli ile bulut arasındaki münâsebet hareketlilik itibarıyla kurulmuş olmalıdır. Nitekim deli, istikrarsız bir takım hareketlerde bulunur. Bulut da gökyüzünde rüzgârın şiddetine göre bazen hızlı bazen de yavaş hareket eder. Zır deli manâsındaki gömgök deli ifâdesi ise bulutun renginin koyu olduğuna işârettir:

Gülzâr-ı dehr içinde mânend-i sünbül-i ter
Kıldı hevâ-yı zülfün gömgök delü şehâbı N., 520-G. 492/4.

7- Fil

Bulutlar, şekil itibarıyla yuvarlaklığı ve renklerinin kurşünü olması bakımından bir fil sürüsüne benzetilmiştir. Bulutlar, hep aynı şekilde kalmazlar. Rüzgârın tesiriyle hareket ettikçe çeşitli şekillere bürünürler. Bu şekil bazen file de benzetilebilir:

Atuñ öñince alayunda filler yürisün
Seher yilinün öñince nite ki ebr-i semâ Y., 60-K. 12/23.

8- Gömlek (pîrehen)

Bulut, Hz. Mûsâ'nın "yed-i beyzâ" mucizesine telmihle gömlek olarak tahayyül edilmiştir. "Gök pîrehen" olması ise renginin mâvi veya yeşil olduğunu düşündürebilir. Bilindiği ve daha önce de zikredildiği gibi Hz. Mûsâ, kâfirlere karşı göstermiş olduğu mucizelerden birinde esmer tenli olan sağ elini göğsüne sokup çıkardığında elinin güneş gibi nurlu olduğu görölmüştür. Hz. Mûsâ'nın elinin güneş olarak düşünölmesiyle bulut da gömleğine benzetilmiştir:

Pençe-i mihr şanur ebr-i felekden peydâ
Görse Nevî yed-i beyzâ ile gök pîrehenün N., 377-G. 247/6.

Ayrıca bulut, şekil bakımından yırtılmış, parçalanmış bir gömleğe benzetilmiştir. Nasıl ki bir kumaş yırtıldığı zaman parçalanan yer dümdüz değil de girintili çıkıntılı olursa bulutların kenarları da dümdüz değildir:

Libâs-ı köhne-i şabri gamuñla pâreledüñ
Havâya karşı turan şol seḫâba döndürdüñ N., 378-G. 249/4.

9- Göz

Bulut, şeklinin yuvarlaklığı ve su yüklü olmasından dolayı göz yaşıyla dolu bir göze benzetilmektedir. Âşık, ay yüzlü sevgiliyi görünce ve ona hasretinden dolayı gözleri dolar ve nisan bulutu gibi inciye benzeyen göz yaşlarını akıtır:

Gösterür mâh-ı ruhuñ âb ile âzer şeklin
Ebr-ı nisân gibi karşıñda gözüm lû'lû-bâr N., 61-K. XVIII/20.

10- Göz bebeği (merdüm)

Bulut, renginin koyuluğu bakımından siyah olan göz bebeğine benzetilmiştir. Şekil olarak da yuvarlaklığı düşünülebilir. Beyitte âşık, göz yaşıyla dolu olan gözündeki göz bebeğini, siyah bir buluta benzeterek onun, gözünü deniz zannedip ondan su almaya geldiğini zikretmektedir:

Şanma göz merdümüdür bahr şanub ebr-ı siyâh
Geldi âb almağa bu dide-i giryânımdan H., 314-G. 33/2.

11- Kılıç (tiğ)

Kullanılmayan bir kılıç paslanır ve paslanmış bir kılıç da parlaklığını kaybederek siyahlaşır. Ebr-ı siyah da hem renk ve hem de parlak olmaması sebebiyle paslanmış bir kılıca benzetilmiştir. Bulutun sık sık şekil değiştirmesinden dolayı kılıç gibi ince uzun bir şekle girmiş olduğu da düşünülebilir:

Degüldür ebr-ı siyeh nev-bahâr-ı 'adlünde
Ferâg-ı hâtır ile jeng tutdı tiğ-ı cibâl N., 92-K. XXIX/21.

12- Kılıf (gılâf)

Kılıf, herhangi bir şeyi muhafaza etmeye yarar. Edebiyatta umumiyetle hançer, kılıç gibi kesici âletler için kullanılır. Kın da denilen kılıf genellikle siyah deriden yapılır. Bulutun da renginin koyu olduğu çeşitli vesilelerle birçok defa tekrarlandı. Bu itibarla bulut kılıfa benzetilmiştir. Ayrıca hilâlin hançer olarak düşünülmesi de bu benzetmede önemli rol oynar. Bulutları gökyüzünde çeşitli şekillere girmiş halde temaşa etmek mümkündür. Bunun da bulutun, kılıf şeklinde ince ve uzun olduğu hâlinin tasviri olduğunu söyleyebiliriz:

Hançer-ı yâri gılâfı çekdi tenhâ koynına
Mâh-ı nev ebr-ı siyâhuñ girdi güyâ koynına N., 478-G. 418/1.

13- Köpük (ebr-ı kef)

Bulutlar, renginin beyazlığı ve şekil bakımından köpüğe benzetilmiştir. Gökyüzü deniz olarak hayâl edilirse, bulutlar da denizdeki dalgaların köpükleri olarak tasavvur edilir. Köpük gibi olan bulut, cömertlik gül bahçesinin gülüne feyz verir, onu sular:

Bula feyz ebr-ı kefünden gül-ı gülzâr-ı seḫâ
Nûr etdükce şeh-ı nâmiye ağşâna kerem H., 48-K. 15/23.

14- Kurşun Örtü

Bulut, renginin kurşûnî olması sebebiyle câmi kubbesindeki kurşun örtüye benzetilmektedir. Şeklinin yuvarlaklığının da bu teşbih de rolü vardır:

Kıbâb-ı 'âliyesinde o kurşun örtüleri
Seri cîbâlde gûyâ ki ebr-i nisândur Y., 32-K. 4/16.

15- Kül (hâkister)

Bulut ile kül arasındaki münâsebet rengi itibâriyle kurulmuştur. Bilindiği gibi kül kor halindeki ateşin üzerini örter ve onu gizler. Ancak rûzgâr estiği zaman kül savrulur ve kor halindeki ateş alevlenir. Bulut külünün gizlediği kor ise güneştir:

Bulmaz aḡger-i ḡurşîdi felek ey Nev'î
Gerçi hâkister-i ebrî uḡurur bâd-ı vezân N., 444-G. 359/5.

Bazen toz yerine kül kelimesinin de kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Halk arasında, tozlanmış yerine küllenmiş denildiğine de rastlanmaktadır. Bu itibârla kül ile ayna birlikte kullanıldığında, aynanın tozla kaplanması durumu hatırlanabilir. Bu tasavvurda güneş ayna, onun üzerindeki toz (kül) da buluttur:

Hâkister-i ebr açdı güneş âyînesin âh
Rûyuñdaki ol zülf-i hâm-ender-hâm açılmaz N., 332-G. 170/4.

16- Mendil (destmâl)

Bulut, feleğin mendili olarak değerlendirilmiştir. Mendil, umumiyetle gözyaşını silmek için kullanılır. Bu sebeple de ıslaktır. Bulut da rutubetli ve yağmur yüklü olmasından dolayı mendile benzetilmiştir. Beyitte geçen "iki gözün bakduğınca" ifâdesi ise hem "kör oluncaya kadar" hem de "yaşadıkça, yani ölünceye kadar" mânâsında kullanılmıştır:

Ol gül için destimâl-i ebrî doldur yaş ile
İki gözün bakduğınca 'âleme ağla felek H., 80. Mrs. 1/4.

Ayrıca şekil bakımından kenarı oyalı bir mendil olarak da tahayyül edilebilir. Mendile koku sürme âdeti de hatırlanabilir. Sevgilinin mendili âşığa can veren bir mendildir:

Ebr-i bahâri gibi feraḡ-baḡş u cân-fezâ
Ol serv-kâmetün ne 'aceb destmâli var Y., 316-G. 57/4.

17- Pamuk (penbe)

Yağmurla yüklü olan bulut çoğu zaman ebr-i siyâh olarak ele alınmışsa da yağmur beklenmeyen havalarda ise bulutların rengi beyazdır. Bu halleriyle bulutlar âdetâ bir pamuk yığını gibidirler. Bu itibârla bulut, beyitlerde kimi zaman felek sandukasında güneş ayvasını saklamak için kullanılır:

Mihr ayvasını ḡıfz itmek için koydı felek
Penbe-i ebr ile şandûka-i gerdûna şaman N., 444-G. 359/4.

Kimi zaman yara üzerine kapatılır:

ḡaḡlar başına daḡ urdılar abdâluñ olup
Pâre-i ebr degül penbesidür daḡlaruñ N., 379-G. 251/2.

Bazen de ölmek üzere olan bir hastanın ağzına su damlatmaya yarar:

Yağmur yağar dime seni gâyet za'if idüp
Ebr-i felek dehânuña penbeyle şu şıkar Y.,161-Msmt.7.III/5. (Dn)

18- Perde (hicâb)

Bulut, genellikle güneşin önüne gelerek, onu gizlemesi sebebiyle bir perde şeklinde tasavvur edilmiştir. Bilindiği gibi perde, dışarıdan içerisi, içerden de dışarıya görünmeyecek şekilde kalın veya koyu renkli kumaştan yapılır. Bulut da güneşi göstermediği için bu özelliğe uyan bir perde gibi düşünülmüştür:

Germ olduğunda hüsnuñe görse cemâlünü
Girür hicâb-ı ebre olur şermisâr şems H., 211-G. 1/3.

Ayrıca bulut, gülistan olarak düşünülen "Beytül-Haram" 'ı örten siyah perdeye de benzetilmiştir. Burada renk benzerliği daha çok hâkimdir:

Gülsitân Beytül-harem'dür perdesi ebr-i sıyâh
Berķ urur gül şanki nür-ı Muştafâ her güşeden N., 429-G. 333/2.

19- Saç (sünbül-i yâr)

Saç ile bulut arasındaki benzerlik, her ikisinin de renklerinin koyuluğu, dağınıklıkları ve kıvrım kıvrım olan şekilleri bakımından kurulmaktadır. Ayrıca sevgilinin saçı örgülü olmasından dolayı sünbüle benzetilir ve düğümle ifade edilir. Bulut da içiçe olması bakımından sevgilinin, sünbülünün (saçının) düğümü yâni örgülü saç şeklinde tasavvur edilir:

Beñzetdi şehâbı girih-i sünbül-i yâre
Ter düşse eger bād-ı şabâdan n'ola deryâ N., 235-G. 7/4.

20- Seccâde

Bulut, şekil bakımından seccâdeye benzetilmiştir. Ayrıca seccâdelerin namazda, namaz kılan insanın dikkatini çekip ihlasını dağıtmaması için fazla işlemeli ve canlı renklere olmaması icab eder. Bu itibarla koyu renk olması bakımından renk münâsebeti de kurulabilir. Beyitteki seccâde suya serilmiş bir seccâdedir. Burada âriflerden Hasan-ı Basri Hazretlerinin bir kerâmetine telmihte bulunulmuştur. Zîrâ bir gün "Hz. Râbia bir su kenarından geçerken Hz. Hasan'ı görür. Hz. Hasan seccâdesini suya bırakıp; "Gel Râbia, seninle namaz kılalım" der. Hz. Râbia dahi seccâdesini havaya salar ve üzerine çöküp buyurur; "Yâ Hasan, senin yaptığın balıklar hüneri, benim hünerim sinekler kârı. Biz aşkla ibâdete meşgûl olalım" ²³. Burada da görüldüğü gibi Hasan-ı Basri suya Râbiyetül'- Adeviye de havaya seccâde sererek kerâmet göstermişlerdir. Buradan mülhem olarak beyitte de bulut, seccâdesini suya salmıştır. Beyitte bulut şekil bakımından seccâdeye benzetildiği gibi aynı zamanda seccâdeyi seren kişi olarak da düşünülmüştür:

Âlem-i hâkîye bir feyz erişürse senden
Ebr gibi yürü seccâdeñi ey dil şuya şal H., 268-G. 20/6.

21- Sünbül

Bulut, renginin koyuluğu ve şeklinin kıvrım kıvrım olması bakımından sünbül olarak tahayyül edilir. Gökyüzünün koyu renk bulutlarla kaplı olduğu zaman havada meydana gelen kararma halk arasında "sünbülü hava" şeklinde

²³ Emine Câvid Hanım, *Menâkıb-ı Velîyat an- Nisâ*, Süleymaniye Kütph. Hkm. Bl. nr:810, s. 16.

ifâde edilmektedir. Ayrıca buradan çiçeklerle bulut arasındaki münâsebeti hatırlamakda mümkündür. Zirâ bulut bütün bitkileri olduğu gibi çiçekleri de yağmuruyla sular:

Sebze zâr-ı şeref ü kadrine encüm jâle
Gülşen-i devletine ebr-i güher-zâ sünbül N., 96-K. XXX/13.

22- Tabib

Tabib, şifâ dağıtarak hastalara canlılık kazandırır. Onlara çeşitli ilaçlar verir. Bulut da kışın kupkuru, âdeta bir hasta gibi olan çemene, bahar gelirken canlılık kazandırdığı, onu tekrar yeşerttiği için tabib gibidir. Bulut tabibinin ilacı ise yağmurdur:

Tâ kim ola tabîb-i şifâ-hâne-i çemen
Evvel bahâra karşı sehâb-ı güher-feşân N., 123-K. XXXIX/36.

23- Vahşi hayvanlar (vuhûş)

Bulutların vahşi hayvanlara benzetilmesinin sebebi renkleri, şekilleri ve hareket etmeleridir. Mert kişilerin atının önünden kaçan vahşi hayvanlar gibi bulutlarda rûzgârın önünden kaçmaktadırlar. Vahşi hayvanlar umûmiyetle boz renklidir. Bu da bulutların vahşi hayvanlara benzetilmesinin diğer bir yönü olarak düşünülebilir:

Merdâneler semendi önünden kaçar vuhûş
Güyâ ki bâd önince bulutlar ider firâr Y., 52-K. 10/10.

24- Zulmet (Karanlıklar ülkesi)

Bulut, renginin koyuluğu sebebiyle âb-ı hayâtın gizli bulunduğu karanlıklar ülkesine benzetilmiştir. Bu benzetmede mühim yeri olan diğer bir husus da yağmurun âb-ı hayât olarak düşünülmesidir. Zirâ yağmur da bulutun içinde saklıdır. Ayrıca âb-ı hayâtın, içene ölümsüzlük kazandırması ile yağmurun toprağa ve bitkilere hayat vermesi arasında da bir benzerlik kurulabilir:

Etmeye ihyâ bahârı ebrden bârân açar
Zulmet içinde şanasın Çeşme-i Hâyvân açar H., 128-G. 12/1.

VII - Gök Gürültüsü (ra'd)

A- Gök Gürültüsü İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Gök gürültüsü oldukça yüksek ve korkutucu bir sestir. Özellikle de geceleri her taraf sessiz olduğu için gök gürültüsü daha çok tesir eder ve korku verir. İnsan bir şeyden korktuğu zaman gözleri irileşir. Aşağıdaki beyitte de gök gürültüsü ile nergis çiçeği arasında münâsebet kurularak nergis, şekil bakımından göze benzetilmektedir. Dolayısıyla onun bu hâli hüsni ta'lil yoluyla, gök gürültüsünden korktuğu için uyuyamadığı, bu sebeple gece boyunca gözünün açık olduğu şeklinde açıklanmıştır. Burada nergis şekil bakımından baygın bakan uykulu bir göz olarak tasavvur edilmektedir:

Çerâğ-ı berk kılub şem'-i lâleyi rüşen
Şadâ-yı ra'd kılub çeşm-i nerkisi bîdâr F., 67-K. XVII/9.

Gök gürültüsünün ardından yağmur yağması ihtimâli mevcuttur. Bu sebeple bazı beyitlerde yağmur ile gökgürültüsü birlikte zikredilmektedir. Çeşitli tasavvurlarla konu edilen bu münâsebet bir beyitte askerlerin, gök gürültüsü

gibi olan nâ râlarının ardından, düşmanın gözünden göz yaşı yağmurunun yağması şeklinde ifâde edilmektedir:

Kaçan ki ra'd-ı felek gibi olsa na'ra-zenân
Yağardı 'ayn-ı 'adûdan hemân o dem yağmûr

Y., 156-Msmt. 6-VI/4.

Feleğin insan olarak düşünülmesiyle gök gürültüsü, onun sesine benzetilmektedir. Çok güzel bir genç görüldüğü zaman genellikle, "maşallah", "Allah nazardan korusun", "ömrü uzun olsun" gibi takdir edici ifâdeler kullanılır. Felek de övülenin servi gibi olan boyunu görünce dayanamamış ve hemen yüksek sesle (gök gürültüsü) tâle bakâh (ömrü uzun olsun) demiştir. Bu beyitte yıldırım, mazmun olarak karşımıza çıkmaktadır. Zirâ yıldırım yüksek yerlere düşer. Ağaç da yüksektir. Dolayısıyla yıldırım ağaca da düşmektedir. Beyitte feleğin çıkardığı yüksek sesin muhatabı servidir. Dolayısıyla gök gürültüsünün serviye hitâb etmesi, ona ulaşması, servinin onu duymasıdır. Bu da gökgürültüsü ile beraber düşen yıldırımın serviye ulaşmasıdır. Beyitte ayrıca yıldızların, feleğin gözü olarak düşünülmesiyle tenâkuz yapılmıştır. Zirâ gök gürültüsü yıldızlı havalarda olmaz, daha çok bulutlu havalarda meydana gelir. Beyitte hem yıldız hem de gök gürültüsünün bir arada kullanılması tenâkuzdur. Tenâkuz, Yahya Beğ'de olduğu gibi bilerek yapılırsa sanattır:

Serv-i bâlânı görüp çeşm-i nücûm ile felek
Didi âvâz-ı bülend ile hemân tâle bakâh

Y., 507-G. 366/2.

B - Gök Gürültüsü İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Ah, Feryâd

Gök gürültüsü âşığın feryâdı olarak düşünölmüştür. Sevgili âşığa ilgi göstermediği için âşık, bu ilgisizlikten şikâyet etmekte ve feryâdı göklere ulaşmaktadır. Ancak güzellerin şâhı olan sevgili yine de bunu duymamazlıktan gelip onu dinlememektedir:

Sipihrüñ kulesin ra'd-ı figânüm ötdürür ammmâ
Şikâyet dinlemez ol şeh bütün dünyâyı söyletseñ N.,373-G.240/5

Göğüs geçirmek deyimiyle birlikte kullanılan ra'd, üzüntü ile iç çeken bir insân olarak düşünölmüştür. İç çekme esnâsında "âh", "of" gibi üzüntü bildiren nidâlar da zikredilir. Gök gürültüsü de perişân ve çâresiz bir halde olan âşığı görünce göğüs geçirmektedir:

Görüp bu hâlümü ey baħr-i cûd u kân-ı kerem
Geçürdi gögsini ra'd acıdı baña deryâ

Y., 114-K. 26/41.

2- Çağıldak Sesi

Gök gürültüsü değirmenin üzerindeki "çak çak" veya "çağıldak" denilen âletin çıkardığı sese benzetilmektedir. Eskiden değirmenin çalışıp çalışmadığı, uzaktan duyulan bu sesle anlaşılırdı. Gökyüzü değirmenin çağıldak da gök gürültüsüdür:

Ra'd âvâzı degüldür gökde dölâb-ı felek
Kıldı ey Yahyâ yine devrân elinden el-ğiyâş

Y., 303-G. 36/7.

3- Kös Sesi (küs)

Padişah tahtı kurulduğu zaman davullar döğülür, zurnalar çalınırdı. Mehterhâne tasviri çizildiği bir beyitte gök gürültüsü de küs (kös, büyük davul) ların çıkardığı sese benzetilmektedir. Bu benzetme kösün çıkardığı sesin yüksekliğini ve azâmetini ifade etmek için yapılmıştır:

Dem-i surnâ şadâ şalmış bu mehterhâne-i çarha
Döğülür küslar güm güm kurulmuş taht-ı sultânî H., 43-K. 14/2.

Bâki ise bir beyitinde kendi şiirini överken şâirlerin sultânı olduğunu da anlatmak istemiştir. Bunu doğrudan doğruya söylememekle birlikte, söz ülkesinde nevbetinin çalındığını ve şöhreti küsunun gürültüsünün ufukları tuttuğunu zikrederek "sultânü'ş-şuârâ" olduğunu imâ etmiştir. Nitekim daha sonra da kendisine bu nâm verilmiştir:

Mülk-i suhanda nevbetümüz çaldı rûzgâr
Âfâkı dutdı velvele-i küs-ı iştihâr B., 39-K. 18/9.

4- Tüfenk Sesi

Savaşta tüfenglerin çıkardığı sesler de gökgürültüsüne benzetilmiştir. Bu benzetme de sesin yüksekliğini, kuvvetini ifade edebilmek için yapılmıştır.

Nice can kırtara düşmânlar mişâl-i ra'd u berk
Leşkeründe her tüfeng oldu kazâ-yı âsumân Y., 26-K. 2/37.

VIII - Gök Kuşağı (Kavs-ı Kuzah)

A- Gök Kuşağı ile İlgili Gerçek Hüsûsiyetler

Gök kuşağı, yağmurun ardından görünen güneş ışıklarının, gökte daire yayı şeklinde, küçük saf, şeffaf su damlacıklarına vurup yansması ile meydana gelen bir ışık hâdisesidir. Bunun izâhı Marifetnâme'de şu şekilde yapılmaktadır: "Su damlacıkları güneşin karşı tarafında bulunur. Güneş ufka yakın yerde olup harâreti az olur. Su damlacıklarının ortasında siyâh bulutlar gibi kesif şeyler bulunup ayna gibi olur. Göz şuaları buradan güneşe aks eder. Bakan kimseye o cüzlerin her birinden ancak güneşin ışığı görünür, şekli görünmez. Zirâ göz şua'ından akseden parlak şey (su zerreciği) çok küçük olduğundan, karşısında bulunan ışıklı cismin, ancak ziyâ ve rengini gösterip şeklini göstermediği tecrübe olunmuştur."²⁴ Dolayısıyla gök kuşağının varlığı rutubetli havaya, yağmur ve su damlacıklarına bağlıdır. Aşağıdaki beyitte de su dolabına benzetilen gök kuşağı, akarsu ile birlikte kullanılarak yağmura işaret olunmuştur. "Akmak" kelimesi de yağmurun yağışını hatırlatmaktadır. Eskiden bağ, bahçe gibi yerlerin sulanmasında su dolapları, kullanılırdı. Bunlar açılan bir kuyunun başına kurulur ve orada çekilen su toprak üzerinde açılan su yollarına boşaltılır ve böylece sulama işi yapılırdı. Bugün de hâlâ Anadolu'da bunlara rastlamak mümkündür. Yağmurun bahçeyi sulamada kullanılan akarsular olarak düşünülmesiyle gök kuşağı da şekil bakımından su dolabına benzetilmiştir. Bu benzetmede yeryüzü de bağ olarak tasavvur edilmiştir. Bu tasvire göre gökyüzünü de kuyu olarak tahayyül etmenin yanlış olmayacağı kanaatindeyiz:

Dolab kırdı kavş-ı kuzah bâğ-ı 'âleme
Mizâb gibi her yañadan akdı cüybâr B., 38-K. 18/5.

²⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 100.

B- Gök Kuşağı İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Elek

Gök kuşağı ile elek arasındaki benzerlik şekil bakımından kurulmuştur. Gök kuşağı, güneşin yüksekliği nisbetinde kısalmış ve ufka inmesi nisbetinde de büyür. Genellikle yay şeklinde müşahade edilmesine rağmen, tam daire şeklinde olduğu da Erzurumlu İbrâhim Hakkı tarafından İbn-i Sînâ'dan rivâyet olunur. Buna göre İbn-i Sina "Şifâ" adlı eserinde yazmıştır ki: "Tûs ile Mâverd arasında bir yüksek dağ üzerinde idim. Semâ açık idi. Sahra ile aramızda dağın ortasında bulut var idi. Hava rutûbetli idi. Güneş başımızın üzerinde idi. Ben o karanlık buluta bakıp gök kuşağı renklerinde bir tam daire gördüm. Ben o dağdan indikçe o daire küçüldü ve buluta vasil olunca kayboldu²⁵."

Bu rivâyetten de hareket ederek gök kuşağı ile elek arasında, şekil bakımından benzerlik kurulabilir. Ayrıca gördükleri vazife dolayısıyla da alâka düşünülebilir. Zirâ elek un elemeye yarar ve unu en ufak parçalarına ayırarak geçirir. Gök kuşağı da bir un gibi beyaz görünen güneş ışıklarını parçalarına ayırır, yani yedi renk olarak görünmesini sağlar. Dolayısıyla gök kuşağı güneş ışıklarını eleyen bir elek gibi tahayyül edilebilir. Diğer bir husus ise her ikisinin de yüksekte olmalarıdır. Nitekim elek de kullanılıp işi bittikten sonra mutfak duvarının yüksekçe bir yerine çıkılan çiviye takılır ve orada muhafaza edilir. Gök kuşağı da gökyüzünde olması itibarıyla duvara asılmış bir elek gibidir. Bütün bu münâsebetler aşağıdaki beyitten hareket edilerek düşünülmüştür. Burada gök kuşağının elek ile benzerliğinin yanısıra güneş ile olan münâsebetine de temâs edilmiştir. İstanbul Şehrengizi'nden alınan bu beyitte şâirin kendi şiirini övmek maksadı güttüğü de anlaşılmaktadır. Zirâ beyitte şâir, şehrin güneş yüzlü güzellerinin vasıflarını anlatabilmek için gök kuşağı gibi rengârenk, çok güzel bir şiir yazdığını ve bunu elek gibi gökyüzüne astığını istemiştir. Ayrıca halk arasında, "işini bitirmek, görevini yerine getirmek manâsında "ununu eleyip, eleğin asmak" deyimini kullanılmaktadır. Dolayısıyla şâir de bu şiiriyle güzellerin vasıflarını en güzel şekilde anlatmıştır. Bu itibarla ununu eleyip eleğini asmıştır. Bir başka cihetden düşünülecek olursa; gök kuşağı gökyüzünde zâhir olduğu zaman herkes tarafından görülmektedir. Elek de duvara asıldığı zaman mutfakta ilk göze çarpan gereçlerden biridir. Buradan hareketle şâir de bu şiirinin bunlar gibi herkes tarafından fark edilebilecek güzellikte ve özellikte bir şiir olduğunu anlatmak istemiştir diyebiliriz:

Bu güneş yüzlerûñ vaşfi ile germ oluban
Elek aşdum felege **ķavs-ı ķuzah** gibi hemân Y., 275-Ş. 2/325.

2- Kemer (miyân-bend)

Gök kuşağı şekil bakımından kemer olarak düşünülmüştür. Yedi rengi hâvî olması ise kemerin süslü oluşunu hatırlatır. Gök kuşağı, baharın alâmetlerinden biridir. Halk arasındaki bir telâkkiye göre onun altından geçmek uğurlu sayılmaktadır. Aşağıdaki beyitte buna da işâret olunarak gök kuşağı, uşak olarak düşünülen gökyüzünün hizmet esnâsında beline bağlandığı kuşak olarak tasavvur edilmiştir:

Degül 'alâmet-i faşl-ı rebî' ü **ķavs-ı ķuzeh**
Edâ-yı hıdmet içün bağladı sipihr **miyân** F., 94-K. XXIX/4.

3- Kepâde (kebâde)

Kebâde, okçulukta tâlim etmek için kullanılan yumuşak yaya denilmektedir. Halk arasında "kepâze" tâbir olunmaktadır ki itibârsız, rezil manâsındadır²⁶. Gök kuşağı ile kepâde arasındaki münâsebet şekil bakımından kurulmuştur. Beyitte ise aşkın yayı ile mukâyese edilmek için kullanılmıştır. Aşkın yayı serttir. Bu sebeple gök kuşağı yayı bile ona nisbeten kepâde gibi yumuşak kalmaktadır. Yumuşak yay, ok atmak üzere gerildiği zaman bükülür. Sert olanı ise bükülmez gök kuşağının kavisi de güneş ufuklara yaklaştıkça büyür, uzaklaştıkça küçülür. Bu itibarla da bükülebilen yumuşak bir yay olarak düşünülebilir:

Bir yayını çekübdür 'aşkuñ Hayâli ey meh
Kim oldu aña nisbet **kavs-ı kuzah kepâde** H., 346-G. 6/5.

4- Mendil (destmâl)

Tibbî olarak gözü ağrıyan bir kimse, kuvvetli ışıktan rahatsız olur. Bu sebeple de eskiden göz, genellikle mendil v.s. gibi şeylerle bağlanarak dinlendirilirdi. Gök kuşağı şekil ve renklilik bakımından böyle bir mendile benzetilmiştir. Rutubetli bir havada güneş varken meydana geldiği için güneş ağrıyan bir göze benzetilmiş ve gök kuşağı da bu göze bağlanmış mendil olarak tasavvur olunmuştur:

Remedden hasta çeşmin bağlamış gök destmâl ile
Gören **kavs-ı kuzah** şanur yanında mihr-i rahşânuñ
Y., 416-G. 214/2.

IX - Güneş tutulması (küsûf)

A - Güneş Tutulması İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Güneş tutulması; ay, dünya ile güneşin arasına girdiği zaman meydana gelir Bu durumda ay, güneşin önüne geldiği için ışıkların dünyaya ulaşmasına mâni olur. Böylece hem karanlık meydana gelir hem de güneş koyu kırmızı bir renge bürünür²⁷. Bâkî, bu durumu feleğin, yâr aşkı ile dağ üzerine dağ vurduğu yâni sinesindeki yaranın üzerinde bir yara daha açıldığı şeklinde izâh etmektedir.

Dâğ üzre dâğ urundı felek 'aşk-ı yâr ile
Mihr-i sipihre şanma küsûf irdi ây ile B., 160-G. 124/8.

Hayâli Beğ de bir beyitinde güneş ve ayın, vücûdundaki dert yarasına özendiğini, fakat her ikisinin de ancak tutulmaları halinde bu yaraya benzeyebileceklerini ifâde ederek güneş ve ayı tutuldukları zaman şekil ve renk itibarıyla gökyüzü sinesindeki yaralar olarak tasavvur etmektedir:

Öygünürse tende **dâğ-ı** derdüme hõrşid ü mâh
Birine ersün **kesâfet** biri olsun münhasif H., 224-G. 1/2.

İslâmiyette bilhassa ay ve güneş tutulmasıyla ilgili hadîs-i şerifler vardır. Bunlar tutulunca namaz kılınması sünnet-i müekkededir. Ay, güneş ve yıldızların gökyüzündeki ve yeryüzündeki vukuâta, ölüme, savaşa vesâireye tesir ettiği, onlara sebep olduğu telâkkileri, astrolojiyle alâkalı ve halk inançları haline gelen bir çok rivâyetler, dinî açıdan bâtil olup bunların islâmiyetle bir

²⁶ Ziyâ Şükûn, a.g.e. C.2, s. 1499

İlgisi bulunmamaktadır. Meselâ Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefat ettiği gün, güneş tutulması vesilesiyle halkın: "Güneş İbrahim'in mevtinden dolayı tutuldu" demeleri üzerine Hz. Peygamber: "Şüphesiz ki güneş ile ay, hiç bir kimsenin ne ölümünden ne de hayatından dolayı tutulur. Lâkin bunlar, Allah'ın âyetlerinden iki âyettir. Tutulduklarını görünce hemen namaza durun" buyurmuştur (Buhârî III, 313)." 28

Halk arasındaki inanışlara göre güneş tutulması iyi sayılmaz. Meselâ Eylül ayında güneş tutulursa, bir ulu kişinin öleceğine, çok haraplıklar olacağına, memleketin hyânetle dolacağına, yağmurun az yağıp savaşın çok olacağına, çok kan döküleceğine delâlet eder²⁹. Âşık için ise sevdiğini görememek, ona kavuşamamak başına gelebilecek en kötü, en sıkıntılı hâldir. Sevgilinin yüzünün güneşe benzetilmesiyle, onun görünmemesi güneş tutulması olarak değerlendirilmiştir. Güneş tutulmasının sona ermesi neticesinde güneşin tekrar görünmesi ise âşığın sevdiğini görmesi, ona kavuşması demektir ki âşık bunun için Allah'a şükr etmektedir. Şâir, güneş tutulmasının sona ermesini düğümün çözülmesi olarak nitelendirmektedir:

Minnet Allah'a ki hâll oldu yine 'akd-i kûsûf
Bürç-i rif'atde sa'âdet günü gösterdi 'izâr N., 78-K. XXIII/29.

X - Hâle

A - Hâle İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Hâle, bâzen ayın etrafında görünen daire şeklindeki parlak ışığa denilmektedir ki buna halk arasında "ay ağılı", "ay harmanı", veya "ayça" ismi verilmiştir. Eski kaynaklarda hâle şu şekilde izâh edilmektedir: Dâire şeklindeki küçük, şeffaf su buharı taneciklerini ayın merkezi irtisamından, etrafında harman gibi yuvarlak beyaz bir daire meydana gelmesidir. Hâleye bakan kimse ile ay arasında, su buharı tanecikleri öyle bir konumda bulunmaktadır ki, onların her birinde göz şua'ı aya aks etmiş olsun. Böylece o taneciklere bakan kimse her birinde ayın nurunu görür. Havada su buharı olduğu zaman meydana geldiği için yağmur yağacağına delâlet eder. Eğer aynı şartları taşıyan iki bulut alt alta gelirse o zaman, iki hâle meydana gelir. Alttaki yeryüzüne daha yakın olduğundan büyük görünür. Aynı şartları taşıyan ve alt alta gelen bulutlar ikiden fazla ise, o kadar hâle görünür. Ayın içiçe yedi hâlesi müşahade olunmuştur³⁰. Çok nâdir meydana gelmekle beraber güneşin de hâlesi olup ona "zufâre" denilmektedir. Erzurumlu İbrahim Hakkı "Marifetnâme" adlı eserinde bunu bizzat müşahade ettiğini zikretmektedir³¹. Ancak ilgili beyitlerin hemen hepsinde ay hâlesi konu edilmek suretiyle ay ile birlikte zikrolunmaktadır. Çeşitli tasavvurlara vesile olan hâle bir beyitte ay ile birlikte, vuslata eren bir âşığın durumunun ifâdesinde kullanılmıştır:

Şafâ kesb eyleyen 'ayn-ı vişâle erdügin her şeb
Felekden gösterür saña meh ile hâle bilmezsin H., 332-G. 68/2.

27 Daha geniş bilgi için bkz. Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 132.

28 Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 188.

29 Yazıcıoğlu Sâlih, a.g.e., yk.99 -100

30 Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 101.

31 a.g.e., s. 101.

B- Hâle İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Âşık

Hâle, ayı çepeçevre sardığı için şekil bakımından sevdiğini sinesine basmış olan bir âşık olarak düşünölmüştür. Âşık, hiçbir zaman sevdiğine kavuşamadığı için vuslatı özlemektedir. Ayın etrafını sarmış hâleyi görünce kendisinin de birgün hâle gibi, sevdiğini kucaklayabileceğini ümit etmektedir. Bu da ancak onun talih yıldızının şeref burcuna erdiği zaman vâki olabilecektir. Beyitte ay da sevgiliye benzetilmiştir:

Umarın kevkeb-i bahtum ire burc-ı şerefe
Sîneye ol meh-i tâbânı çekem hâle gibi B., 189-G. 169/4.

2- Elek

Hâle şeklinin yuvarlaklığı ve renginin beyazlığı sebebiyle elek olarak tasavvur edilmiştir. Elek ile un elendiği için üzerinde kalan un tozlarından dolayı daima beyaz olur. Daha önce de bir vesileyle belirttiğimiz gibi un elendikten sonra elek, duvarda çakılı bulunan çiviye asılmak suretiyle muhafaza edilir. Beyitte hâlenin aya elek asmasından bahsedilerek ay çivi olarak düşünölmüştür. Halk arasında büyük çiviye mih denilmektedir ve elek asmak için de duvara bu çivi çakılır. Mah ile mih kelimeleri arasında imlâ benzerliği itibârıyla da bu alâkayı kurmak mümkündür:

Bağs idüp bir dakika hüsnünden
Hâle mâh-ı sipihre aşdı elek B., 232-G. 239/4.

Elek ile sadece un elenmediği, altın arayıcılarının da kullandığına işaret edilen bir beyitte ay-altın münâsebetine temâs edilmek suretiyle hâle-elek benzerliği kurulmuştur. Altının gizli bulunduğu kum v.s. gibi şeylerin elekten geçirilmesi üzerine eleğin içinde kalan altın aya, dolayısıyla hâle de eleğe benzetilmiştir. Beyitte felek altın arayan bir kişiye benzetilmiştir ve sevgilinin yolunun toprağında altın aramaktadır:

Felek ğrbal ile zer buldı dirler hâk-i râhuında
Miyân-ı hâlede seyreyleyenler mâh-ı tâbânı B., 19-K. 5/23.

3- Ev

Hâle, içinde ay olduğu için şekil bakımından ev olarak düşünölmüştür. Ayın dilber olarak tahayyül edilmesiyle hâle de bu dilberin evi şeklinde tasavvur edilmiştir. Hâlenin kaybolması dilberin yani ayın evden dışarı çıkması demek olacaktır. Ancak beyitte dilberin evden çıkmadığı ifâde olunmaktadır. Bu da Devr-i Kamerle ilgili olsa gerektir. Zirâ daha önce de detaylı bir şekilde izâh ettiğimiz gibi (bkz.s.223) Devr-i Kamer'de fitne ve fesad çok fazla olacaktır. Bu sebeple de beyitte dilberlerin evlerinden çıkamamaları Devr-i Kamer'in fitne ve fesadından korkup çekinmelerine isnâd edilebilir:

Hâle tek çıkmaz evinden mâh-ı tal'atler müdâm
Her kimûn devr-i kamerde tâl'i firûz olur F., 221-G. XCVII/4.

4- Halka

Halka, edebî mâhiyette, "kulluğu, esâreti" temsil eder. Bu itibârla hâle de halka şeklinde olmakla ayı, boynu bağlı bir kul etmektedir. Uşşâk kelimesi iki

manâda değerlendirilebilir. Hem âşıklar, hem de hizmetçi olarak vazife gören uşak olarak düşünülebilir. Zirâ her ikisi de bir nevî köledir. Âşıklar sevdiğinin kulu kölesidir. Uşak da hizmetinde bulunduğu kişinin kölesidir. Âşık aşk halkasını, uşak da hizmet halkasını boynuna takmıştır. Bunlar gibi, aşağıdaki beyitte de ayın hâle halkasını boynuna taktığı zikredilmiştir. Ay memdûhun kulu olarak tasavvur olunmuştur:

Gerdenine hâleyi tavk eyledi 'uşşâk-vâr
Boynu bağılu bir kul olmuşdur meh-i tâbân aña H., 99-G. 6/3.

5- Kalkan, Siper

Hâle, şeklinin yuvarlaklığı bakımından kalkana benzetilmiştir. Divân ştirinde siper kelimesi bugün kullandığımız manâda değil, kalkan manâsında kullanılmıştır. Bugün ise askerlerin içine sığınmak için kazdıkları hendeklere denilmektedir. Âşık, daima sevdiğine hasrettir, ona hiç bir zaman kavuşamaz. Dolayısıyla kendisini yâriyle vuslata erdirmediği için felekten şikâyet edip âh etmektedir. Onun âhları feleğe ulaşmaktadır. Bu hayal âşığın feleğe âh oklarını atması şeklinde tasavvur edilmiştir. Bu itibarla felek de bu âh oklarından korunmak için hâleyi kalkan olarak siper edinmektedir. Diğer bir cihetten bakılacak olursa hâlenin içindeki ay sevgiliye benzetilebilir. Dolayısıyla âşık sevdiğine âh okları atmış olur . Felek de onu korumak için hâleyi siper etmiştir:

Bâkî sipihr âhum okına siper dutar
Farğ-ı felekde zâhir olan şanma hâledür B., 369-G. 439/7.

6- Kulak

Hâle-kulak münâsebeti şekil bakımından kurulmuştur. Bu münâsebetin konu edildiği beyitte, halk arasında alışkanlık haline gelmiş olan kulak çekme âdetine işaret edilmiştir. Kötü bir şeyden bahseden bir kişinin, o hâdisenin başına gelmesinden korkarak kulağını çekip "Allah korusun" demesi veya çok güzel bir insan gördüğünde yine kulağını çekerek "nazar değmesin, maşallah" gibi temennilerde bulunması halk arasında batıl inancı olan bazı kişilerin âdet hâline getirdikleri hareketlerden biridir. Buradan mülhem olarak beyitte hâle çekilmiş bir kulağa benzetilerek feleğin, dilberin güneş gibi olan yanağının güzelliğini, parlaklığını görünce onun güzelliği karşısında hayran olduğu için kulak çektiği zikredilmiştir:

Tâk-ı felekde hâle degıldür o meh-veşûñ
Mihr-i rûhine çerğ-i muallâ kulak çeker B., 349-G. 408/3.

7- Kuyruk (düm-i tâvûs)

Hâle, şeklinin yuvarlaklığı ve parlaklığı sebebiyle tavus kuşunun kuyruğuna benzetilmektedir. Tavus kuşu tüylerinin renkli ve parlak oluşuyla ve özellikle de kuyruğunun güzelliğiyle meşhur bir kuştur. Dişisi pek güzel olmayıp hindi gibidir. Güzelliğiyle meşhur olanı erkek tavus kuşudur³² . Bu kuşun kuyruğu açıldığı zaman yuvarlak bir şekil alıp, çok güzel bir tablo meydana getirir. Kuyruğunun tüylerinin uçları da dâire şeklinde olup ortasında yuvarlak bir ben şeklinde süsü vardır. Ayın bu süs olarak düşünülmesiyle hâle de kuyruğun yuvarlak ucu olarak tasavvur edilebilir:

Felek cevân ider bâğ-ı cihanda
Düm-i tâvûs nakşın virdi hâle B., 156-G. 118/3.

³² Mehmed Emin Ertan, a.g.e. s. 232.

8-Sur

Hale, şekil bakımından ayı çevreleyip sardığı için İstanbul'un etrafındaki surlara benzetilmiştir. Burada İstanbul'un güzellik bakımından aya benzetilmesinin de rolü olmuştur. İstanbul için yazılan bir şehrengizden alınan bu beyit İstanbul'u medh etmek maksadıyla yazılmıştır:

Sa'adet mâhıdur bu şeh-i meşhûr
Şeref gökinde aña hâledür sûr

Y., 252, Ş. 2/104.

9- Yılan

Hâle, şekil bakımından dolanmış bir yılanı benzetilmiştir. Bu benzetme Şehzâde Mustafa'nın katline telmihen yazılmış olan bir beyitte konu edilmiştir. Bilindiği gibi şehzâde Mustafa, kendi oğullarından birini tahta geçirmek isteyen Hürrem Sultan'ın da müessir olduğu bir komployla şehid edilmiştir³³. Beyitte hâle yılanı, yılan da ipe benzetilerek Şehzâde Mustafa'nın boğularak şehid edilmesine telmihte bulunulmuştur:

Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm
Rızâ-yı Hâk ne ise râzî oldı ol merhum

Y., 116-Msmt. 8. III/4.

XI - Şafak

A - Şafak İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Şafak, sabah güneşin doğuşu esnâsında ve akşam batışı sırasında ufuklarda meydana gelen kızılığa denir. Dolayısıyla şafağın varlığı güneşe bağlıdır ve onun doğuş ve batışıyla alâkalıdır. Bu itibarla beyitlerde çoğu zaman güneş ile birlikte zikredilmektedir. Çeşitli tasavvurlarla konu edilen şafak-güneş münâsebeti, aşağıdaki beyitte güneşin batışı ile ilgili olarak düşünülmüş ve Hz. Yûnus kıssasından³⁴ mülhem olarak ele alınmıştır. Güneşe benzetilen Hz. Yûnus'un şafakta görünmez olmasından sonra onu yutan balığın denizin kenarında görüldüğü ifade edilmiştir. Burada aynı zamanda, bazen hilâlin de şafakta görülebildiğine de işâret olunmuştur. Bir başka husus da balıkların, güneş battıktan sonra su yüzüne doğru çıktıkları ve deniz kenarına geldikleridir. Beyitte bu durumu hissetmek de mümkündür:

Göründi mâhî-i simin kenâr-ı deryâdan
Şafağda Yûnus-ı hursîd olunca nâ-peydâ

N., 9-K. I/2.

Yukurada da işâret olunduğu gibi hilâl, bazı zamanlarda henüz güneş tam batmadan şafakta görünmektedir. Aşağıdaki beyitte "her muharrem mâh-ı nev doğsa şafaktan" ifâdesi özellikle muharrem ayında hilâlin daha belirgin bir şekilde şafaktan görüldüğü anlatılmak istenmiştir. Aynı zamanda Hz. Hüseyin'in şehâdetine de işâret edilen beyitte kanlı gözyaşından bahs edilerek şafağın rengi de hatırlatılmaktadır:

Her muharrem mâh-ı nev doğsa şafağdan yâ Hüseyin
Çeşmüme hûn-ı ciger dökme olubdur farz-ı ayn H.,333-G. 71/1

³³ Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İst., 1989, C. 10, s. 344.

³⁴ Ahmed Cevdet, *ag.e.*, s. 32

B - Şafak İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Ateş

Şafak, rengi dolayısıyla ateşe benzetilmiştir. Beyitlerde de genel olarak âşığın gönlünden çıkan ve göklere ulaşip ufukları yakan bir ateş olarak düşünölmüştür. Gönülden çıkan ateş ile şafak arasında âhenk bakımından da münâsebet kurmak mümkündür. Bir nesne ucundan tutuşturup yanmaya başladığında veya bir yerde bir ateş yakıldığında, ilk önce az ve küçüktür. Yavaş yavaş alevler çoğalır ve ateş büyür. Tamamen yanmaya başladığında ise ateş en büyük hâlinededir ve yukarıya doğru yükselir. Buradaki azdan çoğa ve aşağıdan yukarıya doğru görölen artışdaki âhenk şafakta da aynı şekilde cereyân eder. Seher vakti güneşin ilk ışıkları ufuklara yansıdığı andan itibâren güneş tam olarak doğuncaya kadar geçen zamanda gökyüzünün kızılığđ da yavaş yavaş çoğalır. Ateş söndüğü zaman ise yerinde kül kalır ki güneş doğduktan sonra gökyüzünün rengi de kül rengi olarak telâkki edilir. Bu itibârla düşünölecek olursa çeşitli cihetlerden ateş ile şafak arasında münâsebet kurmak mümkündür. Aşağıdaki beyitte de bu münâsebete temâs edilerek âşığın âhından çıkan küçük bir kıvılcımın dahi gökyüzü tākını yakmaya yeteceği ifâde olunmuştur:

Yakmağā tāk-ı çarhı âhumdan
Besdürür kemterin şırâr şakın

H., 313-G. 30/3.

Bir başka beyitte ise âşık, iki büklüm olmuş boyu ile aşk ateşiyile yandığını, kendisine nisbet olarak hilâlin de şafak ateşinde yandığını zikretmektedir. Burada hilâl, ateş içine atılan kuru bir ot, v.s gibi düşünölmekle alevler içinde yandığı belirtilmektedir. Şafak ise hilâl ile birlikte, içine yanıcı bir cisim atılınca parlayıp, büyüyen bir ateş olarak düşünölmüştür. Âşığın yandığı aşk ateş i mecâzi olmakla beraber, büyüklüğü şafağā nisbet edilmektedir:

Bu hamide kad ile yandum mağabbet oduna
Baña nisbet mâh-ı nev nâr-ı şafağda kem yanar

H.,180-G.117/2.

2- Cür'a

İçki ehli arasında kadehteki şarabın son damlasını yer dökme âdeti mevcuttur. Buna cür'a denir. Gökyüzü kadehinin cür'ası şafaktır. Gökyüzü ters dönmüş bir kadeh, ufuklar bu kadehin ağzı olarak düşünölmürse, şafaktaki kızılık da yere dökölen, son damla şarap gibi tahayyöl edilebilir. Ayrıca güneşin bir altın kadehe benzetilmesiyle de şafağ-cür'a münâsebeti kurulmuştur. Sarhoşun, içtiği şarabın son damlasını yer dökmesi aşağıdaki beyitte, şevk şarabını güneş kadehinden içen feleğ in, şafak cür'asını toprağā dökmesi şeklide tasvir olunmuştur:

Şarâb-ı şevkını gerdün içüb cür'a doker hâke
Elinde mihr-ı 'âlem-tâb bir zerrin ayağidur

H., 187-G. 130/3.

3- Çevgân

Çevgân oyununda kullanılan sopaya da çevgân denilmektedir. Şafak ile çevgân sopası arasındaki münâsebet, güneşin topa benzetilmesiyle kurulmuştur. Çevgan oyununda, topu göğē fırlatan vasıta sopadır. Buradan

hareketle güneşi de gökyüzüne fırlatan ufuklar dolayısıyla şafaktır. Bu itibarla şafak, çevgân sopası olarak düşünülmüştür. Şafağın kırmızı rengi dolayısıyla ve beyitte geçen "çüp-1 sürh" ifâdesi sebebiyle eskiden, çevgân oyununda kullanılan sopanın kırmızı renkli olabildiğini de tesbit etmiş bulunuyoruz. Şekil bakımından da ufukların bir çizgi şeklinde görünmesi sebebiyle şafak ile sopa arasında ilgi kurulabilir:

Bir şem^e idi ki gün gibi gündüz ziyâ vire
Güyâ o çüp-1 sürh ile ol töp-1 zer-nigâr

N., 43-K. XIII/16.

4- Dalga (mevc)

Ufuklara bakıldığı zaman deniz ile şafak birleşmiş gibi görünür ve şafağın rengi denize akseder. Dolayısıyla deniz kırmızı bir renge bürünür. Aşağıdaki beyitte ise tam bunun tersi bir durum konu edilerek gökyüzündeki şafağın, denizdeki dalgaların bir aksi olduğu ifâde olunmaktadır. Nitekim aşk ateşiyle yanan âşık, kendisini bir ateş denizine benzetmekte ve şafağın bu denizdeki bir dalganın aksi olduğunu söylemektedir. Dalga-şafak münâsebetinin diğer bir yönü de şekil bakımındandır. Zîrâ dalga, denizin bir kısmındaki suyun kabarmasıyla meydana geldiği gibi şafak da gökyüzünün kenarında meydana gelmektedir. Dolayısıyla beyitte kullanılan "kenâr" kelimesine de bu itibarla dikkat edebiliriz. Çokluk bakımından düşünecek olursak, dalgaların çokluğu ile şafağın hem sabah hem akşam olmak üzere birden fazla meydana gelmesi arasında da alâka kurabiliriz:

Her şeb felekde mevclerüm aksidür şafak
Gelme şağın kenâruma deryâ-yı âteşin

H., 336-G.78/2.

5- Deniz (deryâ)

Şafak, dalga olarak düşünüldüğü gibi genişliği itibarıyla deniz olarak da tasavvur edilmiştir. Renginin kırmızılığı sebebiyle de kan denizi olarak vasıflandırılmıştır. Bu benzetmede hilâlin kayık olarak düşünüülmesinin de rolü vardır:

Pür harâret mihr ü meh sevdâ-yı gerdün bi-sükûn
Mâh-1 nev garkâbda keşti şafak deryâ-yı hûn

H., 318-G. 41/1.

6- Elbise (câme, don)

Şafak, rengi sebebiyle kırmızı bir elbiseye benzetilmiştir. Bu benzetmede güneşin sevgili olarak düşünüülmesinin de rolü vardır. Şafakla birlikte güneşin doğması kırmızı bir elbise giymiş sevgili şeklinde tasavvur edilmiştir. Hatta bir beyitte bu elbise kırmızı atlas kumaşından dikilmiş bir sabahlık olarak zikredilmiştir:

Tañ midur Yahyâ şafak içre güneşdür dir isem
Her sehergeh atlas-1 surh ile gördükçe anı

Y., 580-G. 492/5.

Ayrıca ayın sevgili olarak düşünüldüğü bir başka beyitte ise şafak onun giydiği don olarak hayâl edilmiştir. Türkçe bir kelime olan "don" da elbise demektir³⁵. Burada akşam vakti, şafakta ayın görünmesinden mülhem olarak bu benzetme yapılmıştır. Beyitte ayrıca güneş battuktan sonra gökyüzünün koyu renge (lâciverd) bürünmesi de konu edilerek bu durum âşığın, kırmızı bir elbise içinde sevgilisini görmesi ve ona kavuşamaması sebebiyle çektiği âhların

³⁵ Tarama Sözlüğü, C. II, s. 1211

dumanının gökyüzünü kaplamasıyla feleğin koyu renk bir elbise giymesi şeklinde ifade edilmiştir:

Her kaçan ol meh şafak renginde gül-gün don geyer
Düd-ı âhumdan libâs-ı zulmeti gerdün geyer H., 182-G. 120/1.

7- Etek (dâmân)

Şafağın etek olarak düşünülmesi gökyüzünün kıyısında olması ve ufuklarda meydana gelmesi sebebiyledir. Etek de elbisenin belden aşağıda kalan kısmıdır. Şafağın renginin kırmızı olması ise kana bulaşmış etek hayâlini ortaya çıkarmıştır. Eteğin kana bulanması iki şekilde düşünülebilir: Birincisi, çok fazla ağlamaktan meydana gelen kanlı göz yaşı seli içinde kalan bir insanın eteklerinin, ıslanması neticesinde kana gark olması şeklinde; ikincisi ise göz yaşının yukarıdan aşağıya doğru dökülürken eteğin üzerine düşüp onu ıslatması kanlı hâle getirmesi şeklinde düşünülebilir. Aşağıdaki beyitte her iki durumu da düşünmek mümkündür. Şafak, gökyüzünün eteği olarak tasavvur edildiğine göre felek de ağlayan bir insan olarak tahayyül edilebilir:

Ağlamakdan garka-i hûn oldı dâmân-ı şafak
Kalmadı dillerde hergiz tâkât ü şabr ü sükûn N., 182-Tk. III/20.

8- Göz (çeşm)

Şafak, renginin kırmızılığı sebebiyle ağlamaktan kızarmış, kanlı bir göz olarak düşünülmüştür. Halk arasında böyle bir göz, "ağlamaktan gözleri kan çanağına dönmüş" ifadesi ile târif edilir. Aşağıdaki beyitte ise âşığın ağlamaktan dolayı kan çanağına dönmüş olan gözleri konu edilerek şafak ile göz münâsebeti kurulmuştur. Âşığın gözü önüne gelen sevgilinin kaşının hayâli, şafakta doğan hilâl ile tasvir olunmuştur. Bu beyit vasıtasıyla ayrıca, gözün bakıp gördüğü nesnenin göz bebeğinde aksettiğini de hatırlamak mümkündür. Dolayısıyla âşık şafaktaki hilâle bakınca, göz bebeğinde hilâlin aksi görülür. Bu da onun görmek istediği ve dolayısıyla göz bebeğine yerleşmiş olan, sevgilinin kaş olarak düşünülür;

Çeşm-i pür-hûnumda ebrûnuñ hayâli bi-gümân
Mâh-ı nevdür kim şafak içinde olmuşdur 'ayân H., 301-G. 7/1.

9- Göz yaşı (sırışk)

Şafağın göz yaşına benzetilmesi, renginin kırmızılığı sebebiyledir. Zirâ çok ağlamaktan kızaran gözden akan yaşlar kanlı göz yaşı olarak vasıflandırılır. Ayrıca bu göz yaşlarının yerde birikmesi ile şafağın ufuklardan gökyüzüne doğru belirli bir yeri kaplaması arasında da benzerlik kurulabilir. İlgili beyitte ise göz yaşının yerden göğe kavuşması yani dünyayı kaplaması konu edilerek gökyüzündeki şafağın, âşığın göğe ulaşan kanlı göz yaşları olduğu zikredilmektedir:

Yirden ey dil göge kavuşdı sırışküm şafağı
Anda hem koymayacağdur oları efgânuñ F., 285-G. CLXI/6. (Dn.)

10-Kadeh (câm, sāgar)

Şafağın kadeh olarak düşünülmesi renginin kırmızılığı ve şekli sebebiyledir. Zirâ şafak ufuklardan itibâren göğe doğru uzanır ve gökyüzünün bir bölümünü kaplar. İşte o bölüm şekil bakımından yuvarlak olarak düşünülebilir ve içi şarap dolu bir kadehe benzetilir. Beyitlerde ay ve güneşin sevgilinin yüzüne benzetilmesi sebebiyle bunların şafaktaki görünüşleri içki

sunan sevgilinin yüzünün elindeki şarap kadehine aks etmesi şeklinde hayâl edilir:

Bâki şafağda mihr-i münevver şanur gören
 'Aks-i 'ızâr-ı sâkiyi câm-ı şerâbda B., 109-G. 42/6.

Ayrıca şafak vakti görünen hilâlin, dilberin kaşına benzetilmesiyle de aynı hayâl konu edilmiştir. Ancak burada söz konusu olan iki hilâl hayâlidir. Sevgilinin kaşlarının kadeh içindeki aksı, iki hilâle benzetilmiştir. İki hilâl, ifâdesiyle şafağın hem sabah hem de akşam meydana gelmesi sebebiyle hilâlin iki defa şafak içinde görünmesi düşünülebilir:

Dedi kim iki hilâl oldu şafağdan âşikâr
 Sâgar içre mün'akis gördükde dilber kaşını H., 435-G. 90/2.

11- Kan (hûn)

Klâsik Edebiyatımızda şafak, renginin kırmızı olması sebebiyle umûmiyetle kana teşbih edilmiştir. Ayrıca şekil bakımından da yaralı bir vücuttan akan ve bir yerde biriken kan ile gökyüzünün belirli bir kısmında meydana gelen şafak arasında benzerlik kurulabilir. Bütün bu renk ve şekil münâsebeti itibâriyle şafak beyitlerde çeşitli tasavvurlarla konu edilmiştir. Meselâ bir beyitte Şems-i Tebrizî'nin şehid edilmesi üzerine dökülen kan şafağa nisbet olunmuştur. Bilindiği gibi Hz. Mevlânâ'nın şeyhi olan Şems-i Tebrizî şehid edilerek Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Beyitte "şems" kelimesi tevriyeli olarak hem "güneş", hem de "Şems-i Tebrizî" manâsında kullanılmıştır. Güneşin batışı ile Şems-i Tebrizî'nin şehâdeti arasında yok olma bakımından bir münâsebet kurulmuştur. Dolayısıyla güneşin batışı sırasında meydana gelen şafak kızılığı, Şems'in şehâdeti esnasında dökülen kana benzetilmiştir:

Zâhir oldu ol şehâdet kânı mânend-i şafağ
 Şems-i rûhı 'ayn-ı 'âlemden tolandı nâgehân Y., 144-Msmt.3-III/5

Bir başka beyitte ise Kurban bayramı münâsebetiyle kesilen kurbanın, kanı konu edilmiştir. Burada felek, Kurban bayramı için Boğa (Sevr) burcunu kurban etmektedir. Bu itibârla bu kurbanın kanı şafağa benzetilmiştir:

Şanmañuz gül-gûn şafağ oldu ufukdan âşikâr
 'İd için çarh-ı felek sevrini kurbân eyledi H., 53-K. 17/2.

Âşığın gönlü kanayan bir yara olarak tasavvur edilmiştir. Bu yaradan o kadar çok kan akmıştır ki bütün vücudunu kaplamıştır. Bu hayâl gökyüzü ile alâkalı olarak düşünülduğünde şafağın, hilâlin etrafını sarmış olması sebebiyle şafak kana, hilâl de âşığın iki büklüm olmuş boyuna benzetilmiştir. Bunun yanısıra hilâli şekil bakımından yaraya benzetmek de mümkündür. Zirâ kan çok aktığı zaman yaranın her tarafına yayılır:

Gördüm etrâfını tutmuşsun hilâlün ey şafağ
 Zağm-ı 'âşıkdan dökülmüş kana beñzetedüm seni H., 418-G. 55/2.

Şafak-kan hayâli memdûhun övülmesinde de kullanılmıştır. Âdil bir hükümdâr olan memdûh, adâleti hâkim kılmak için sayısız gazâ yapmış ve bu nisbette de zafer kazanmıştır. Dolayısıyla çok da kan dökmüştür. Bu itibârla beyitte onun kılıcından dökülen kanlar, şafağa nisbet edilmiştir:

Ol mücâhid fi sebîlillâh olan 'âdil şehûñ
 Ey şafağ tiğ-ı gâzâsından dökülmüş kan mısın H., 59-K. 20/10.

Bir başka beyitte ise hilâl memdûhun kana batmış kılıcının sivri ucu olarak tasavvur edilmiş ve burada şafak da kan olarak düşünölmüştür:

Mâh-1 nevdür bilmezem tâbân şafağdan yoğsa kim
Kana batmış nevg-i şemşir-i Emîr-i nâm-dâr F., 118-K. XLI/ 7.

12- Kın (niyâm)

Şafak, renginin kırmızı olması sebebiyle kanlı bir kına benzetilmiştir. Bunu şöyle izâh edebiliriz: Ay, gökyüzünde gece olunca yâni güneş olmadığı zaman görünür. Şafaktaki kızılık ise güneşi müjdeler. Onun doğuşuyla berâber hilâl de görünmez olur. Dolayısıyla hilâl, şekil bakımından kılıca benzetildiği için kına girer. Kanlı bir kılıç, kınını da kana bulayacaktır. Bu sebeple şafak kanlı bir kın olarak düşünölmüştür. Beyitte ayrıca çerh-kalkan, güneş-kalkan kubbesi münâsebetine de işâret olunmaktadır:

Çerh kalhanını zerrin kubbe itmiş mîhrden
Mâh-1 nev tîğın şafağdan eylemiş gülgün niyâm F., 57-K. XIV/10.

13- Kına (hınnâ)

Şafak-kına münâsebeti renk itibârıyladır. Bilindiği gibi kına, tropikal bölgelerde yetişen kına ağacının, kurutulmuş yapraklarının toz haline getirilmesiyle elde edilir. Toz halinde olan kına su ile karıştırılarak karıldığı zaman rengi koyu yeşil olur. Ele yakılıp kuruduğu zaman ise elde uzun süre kalan, kırmızı bir iz bırakır. Gökyüzü de gece koyu yeşil olarak telâkki edilir ve sabahın ilk ışıklarıyla beraber ise kırmızı renge bürünür. Bu sebeple bu kırmızılık yâni şafak ile kına arasında benzerlik kurulmaktadır. Beyitlerde umûmiyetle bir düğün atmosferi içinde özellikle de kına gecesi tasvirinde bu benzetmeye yer verilmiştir. Nitekim kına gecesinde kınanın, karıştırılması ve üzerinde mum dikilmesi âdetine işâret edilerek felek taşı içinde, şafak kınasının karıştırıldığı ve hilâlin de onun üzerine mum olarak dikildiği ifade olunmaktadır:

Hınnâ gicesi şem^f tutup câriye-i mâh
Tâs-1 felek içre şafakı kıldı müheyyâ N., 15-K. III/11.

Ananeye göre gelinin eline ve ayaklarına yakılan kına gece konur ve iyi tutması için de sabaha kadar bekletilir. Bu itibârla da şafak ile kına arasında alâka kurulabilir. Zirâ şafak da sabahın ilk ışıklarıyla birlikte kırmızı rengini gösterir. Gece boyunca ise gökyüzü koyu renklidir. Nitekim aşağıdaki beyitte de buna işâretle gökyüzü gelininin sabahleyin şafak kanından eline kına yakındığı tasavvur olunmaktadır:

Subhdem kim yakınub hûn-1 şafağdan hınnâ
Nev-^farûs-1 tutuk-1 çârüm ola çihre-güşâ H., 101-G. 10/1.

14- Lâle

Şafak ile lâle arasındaki ilgi her ikisinin de kırmızı renkli oluşu itibârıyla kurulmuştur. Burada ayrıca, yeşil renkli olarak telâkki edilen gökyüzünün çimenlik yer (sebze) şeklinde düşünölmemesinin de mühim rolü olmuştur. Zirâ lâle yeşillik içinde yetişir. Beyitte şafak, gökyüzü sebzesinin (yeşilliğinin) kenarında yetişen bir lâle olarak tasavvur edilmiştir:

Kenâr-1 sebze pervâzi lâledür güyâ
Sipîhr-i ahzar u sûrh-1 şafağ sefid-i seher N., 54-K. XVI/13.

15- Mendil (destmâl)

Şafak, hem renk, hem de şekil bakımından kırmızı bir mendile benzetilmiştir. Beyitte şafak, sevgilinin elindeki kırmızı mendil olarak tasavvur edilmiştir. Kırmızı mendili en çok kullanan kişiler illüzyonistlerdir. Zirâ onlar bu mendil vasıtasıyla ve el çabukluğuyla çeşitli oyunlar yaparlar ve olması imkânsız gibi görünen bazı şeyleri gerçekleştirirler. Beyitte geçen "al" kelimesi kırmızı rengi ifade ettiği gibi hile manâsını da taşır. Dolayısıyla bu mendili elinde tutan sevgili bir sihirbâzdır. Çünkü gökyüzünde beş tane hilâl olması ve bunların bir araya gelmesi mümkün değilken o, elindeki kırmızı mendille sihir yaparak bunu mümkün kılmıştır. Burada eldeki beş parmak beş hilâl olarak düşünölmüştür:

Gördüm ol mâhı tutar ala boyanmış **destmâl**
Şanasın bir yire cem olmuş **şafak**da beş hilâl Y., 433-G. 241/1.

16- Pervâz

Pervâz veyâ perçem (saçak), eski dönemlerde kullanılan bayrakların tepesinde bulunan püsküle denilirdi. Bunların kırmızı renkli olanlarının da mevcudiyetini beyitlerde geçen şafak-pervâz münâsebetinden tesbit etmekteyiz. Şafağın perçeme benzetilmesinin diğeri bir yönü de şekil husûsiyetidir. Şafağın gökyüzündeki dağınık, görünüşü püskülün de dağınık olması bu ilgiyi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca hilâlin de bayrağın tepesindeki aleme benzetilmesinin bu benzetmede mühim rolü vardır. Bu itibarla aşağıdaki beyitte âşığın, eflâk kalesinin burçları üzerine, alemi hilâl, perçemi şafak olan bir âh bayrağı diktiği tahayyül edilmektedir. Dolayısıyla âhı göklere ulaşan âşik, felek ülkesinin sultanı olmuştur:

Mâh-ı nevdür ser-^ealem **pervâzı**dur anuñ **şafak**
Bir livâ-yı âh dikedüm bürc-ı eflâk üstüne H., 347-G. 9/3.

17- Sayfa (varak)

Şafak, rengi sebebiyle kırmızı bir sayfaya benzetilmiştir. Hat sanatında, kullanılan kağıdın mühim bir yeri vardır. Ham kağıtlar istenirse önce nebâti boylarla al, yeşil, mavî, siyah, pembe gibi sekiz ana gurupta toplanan renklerle boyanır³⁶. Renk bilgisi ve zevki fevkalâde gelişmiş olan Osmanlı Türklerinde, kağıt boyamada kullanılan bazı nebatlar vardı. Bunlardan soğanın dış kabukları sapla kaynatılınca kırmızımtırak, gayet güzel bir renk elde edilir³⁷. Kağıtlar bununla boyanıp âharlandıktan sonra üzerine yazı yazılır. Beyitte bu husûsiyet hatırlatılarak hilâlin şafaktaki görünüşü, kırmızıya boyanmış varak üzerine yazılan gümüş renkli tuğraya benzetilmiştir:

Hilâl-i 'id-i felek gösterüp **şafak**da likâ
Yazıldı şan **varak-ı sūrha** sim-gün tuğrâ N., 9-K. I/1.

18- Şarap (bâde, mey)

Şafak ile ilgili olan beyitlerde en fazla konu edilen teşbih unsurlardan birisi şaraptır. Şafak renk bakımından kırmızı şaraba benzetilmiştir. Bütün ilgili beyitlerde bir eğlence meclisi atmosferi içinde ele alınan şafak-şarap münâsebeti, yıldızların mezeye, feleğin sâkiye, hilâlin de kadehe benzetilmesiyle daha da

³⁶ Bedreddin Mahmud Yazır, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli*, C. 2, Ank. 1974, s. 191.

³⁷ Muhittin Serin, *a.g.e.*, s. 99-100

kuvvetlendirilmiş ve bâriz bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Beyitte bu tasvir ile kâinâtın, sevgilinin aşkıyla işret ettiği ifade olunmaktadır:

Bâkîyâ 'işrettedür 'aşkıyla yârûn kâinât
Nukl encüm mey şafak sâkî felek sâgar hilâl B., 239-G. 249/5.

19- Yaprak (varak)

Şafak-yaprak münâsebeti renk itibâriyladır. Zirâ bazı ağaçların yaprakları kuruyunca kırmızı renge döner. Bu sebeple şafak sonbaharda kurumuş bir yaprak olarak düşünölmüştür. Sonbahar geldiği zaman yeryüzü sarı, kahverengi, kırmızı renkli kuru yapraklarla bezenir. Bu manzara, şafağın kırmızı bir kuru yaprağa benzetilmesi yanısıra güneş ve ayın da kurumuş sarı birer yaprak olarak tasavvur edilmesiyle çizilmiştir. Bu hâliyle dünya, üzerinden hazanın hiç gitmediği köhne bir gülşen olarak vasıflandırılmıştır:

Meh ü mihr ü şafak şanma hazân olmuş varaklardur
Cihân bir köhne gülşendür ki andan hiç hazân gitmez
N., 334-G. 174/4. (Dn.)

20- Yüz (çehre, rûy)

Şafak, rengi itibâriyle kızarmış bir yüze benzetilmektedir. Yüzün kızarması ise çeşitli sebeplere bağlı olarak ele alınmıştır. Meselâ bir beyitte içki içen bir kişinin, içkiden dolayı yüzünün kızarması konu edilmiş ve şafak böyle bir yüze benzetilmiştir:

Gülgün olurdu çehre-i Bâkî şafak gibi
Devrân şunaydı destine bir câm-ı zernigâr B., 330-G. 381/5.

Bir başka beyitte ise utanınca yüzün kızarmasına işaret olunarak hilâlin yüzünün şafaktan dolayı kızarmadığı, noksan oluşu yüzünden âlemden utandığı için kızardığı ifade edilmiştir:

Ruğ-sâre-i hilâli şafak şanma sürh iden
Nokşân-ı mihr-i 'âlem için mâh olur hacil N., 405-G. 292/4.

Koşan veya çok hızlı hareket eden bir kimsenin de yüzü kızarır. Aşağıdaki beyitte bu duruma işaretle şafak, memdûhun saltanatı devrine yetişebilmek için feleğin, acele etmesinden (dönmesi) dolayı yüzünün kızarması şeklinde izâh olunmaktadır:

Şafak degül hareketden kızardı rûy-ı felek
Zamân-ı saltanat-ı şâha itdi istî'cal N., 91-K. XXIX/2.

XII - Şimşek (berk)

A - Şimşek İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Şimşek, yağmur yüklü bulutların birbirleriyle sürtünmeleri neticesinde meydana gelen elektrik akımında görölen kuvvetli ışıktır. Çok parlak bir ışık olduğu için de bir anda etrafı aydınlatır. Bu sebeple beyitlerde "berk urmak" şeklinde sıkça kullanılmaktadır. Umûmiyetle de nûrun berk urması tâbiriyle çeşitli hayallerin ifâdesinde kullanılmıştır. Bir beyitte memdûhun edep ve hayâsı övölüp yüzünün nurlu oluşu anlatılmak istenmiş ve bu sebeple de hilm ve hayâ nurunun, onun yüzünde berk urduğu yani parladığı ifade olunmuştur:

Kılıç gibi yüzi ıssı ve meşrebi şâfi
Yüzünde berk urur âşâr-ı nûr-ı hilm ü hayâ Y., 112-K. 26/21.

Bir başka beyitte memdûhun alınının beyazlığı ve parlaklığı izâh edilirken, orada Peygamber nurunun, berk urduğu zikr olunmuştur. Ayrıca yanakları, Hz. Peygamberin ailesine, yüzündeki benler de ashâbına teşbih edilmiştir:

Pertev-i nûr-u Nebî berk urur alnuñda
Ruhların âldürür beñlerün aşhâb gibi H., 418-G. 56/2.

Şimşek, yağmurun habercisidir. Zirâ sıkça görülen şimşegin ardından yağmur yağdığı ve hatta yağmurun şiddetinin şimşegin şiddetine ve sıklığına göre değiştiği de müşâhede olunmaktadır. Bu itibarla şimşegin umûmiyetle yağmur ve bulutla birlikte zikredilmesi tesâdüfî değildir. Aşağıdaki beyitte de dünyâ tehlikeli bir yere benzetilmekte ve bulutun göz yaşı (yağmur) döküp şimşegin ıztırapla kendini yerlere çarpması buna isnâd edilmektedir. Burada ayrıca şimşegin çaktıktan sonra yeryüzüne kadar ulaşması yani yıldırıma da işâret olunmaktadır. Yıldırım düşmesi şimşegin kendini yere çarpması şeklinde ifâde olunmaktadır:

Bir cây-ı haţar olmasa 'âlemde nedendür
Ebrûñ bu gözû yaşı vü berkuñ hafakamı B., 203-G. 193/3.

Ayrıca şimşegin çok hızlı meydana gelen bir ışık hâdisesi olduğuna işâret olunan aşağıdaki beyitte onun hızlılığı mukâyese unsuru olarak kullanılmıştır. Beyitte âşığın âhı, Hüsrev'in atı Şebdiz'e, göz yaşı da Şirin'in atı olan Gülgün'a benzetilerek bunların şimşegi dâhi geçebilecek hızda oldukları ifâde edilmektedir. Burada hız konusunda mukâyesenin yapılabilmesi için şimşegin tercih edilmesi onun, ne kadar hızlı meydana gelen bir hâdise olduğunu belirtmektedir:

Koşulsa berki yüz menzil geçen Şebdiz-i âhumdur
Yaşum Gülgünü hõd andan seri'îdür bu meydanuñH.,257-G.41/3

Bir beyitte sevgili, gürültülü bir şimşege (berk-i hâtif) benzetilerek şimşegin ardından gök gürültüsü duyulduğuna işâret edilmiştir. Ayrıca beyitte geçen "nâgâh" kelimesi ile şimşegin âniden görünüp kaybolması, "bârân" sözü ile de ardından yağmur yağması anlatılmak istenmiştir. Beyitte sevgiliyi gören âşıkların göz yaşının yağmur gibi aktığı, feryâd edip deli divâne oldukları ifâde olunmuştur:

Yaşı bârân işi efgân delû divâne olur
Berk-i hâtif gibi her kim göre nâgâh seni Y., 585-G. 500/4

Şimşek âniden meydana gelip tekrar yok olması itibarıyla fâniliği ifâde eder. Nitekim yaratılmış olan her mahlûkâtın bir başı bir de sonu vardır. Aşağıdaki beyitte de ömür ve fenâ kelimelerinin beraber zikredilmesi bu itibarıdır. Ayrıca yakılan bir nesne de sonunda kül haline gelip yok olur. Nasıl ki pervâne kendini ateşe atıp yok oluyorsa, insanın ömür harmanı da "berk-i fenâ" ile yanıp tükenir. Burada şimşegin, yıldırım hâlinde toprağa ulaşması, yüksek yerlere düşmesi itibarıyla da harmana düşüp onu yakmasına temas edilmiştir:

Şem' kurbiyle tefâhur kılma ey pervâne kim
Hırmen-i 'ömrün köyer berk-i fenâdan 'an-çarib
F., 158-G. XXXIV/6.

B - Şimşek İle İlgili Benzetmeye Dayalı Husûsiyetler

1- Âh

Şimşek ile âh arasındaki benzerlik her ikisinin de gökyüzünü kaplaması itibarıdır. Şimşek çaktığı zaman meydana gelen ışık bir anda gökyüzünü

aydınlatur ve tekrar söner. Bu durum gökyüzünü kaplaması olarak vasıflandırılır. Âşığın gönlünde ise aşk şimşeği çakmakta ve çekilen âh ile birlikte göğe ulaşmaktadır. Şimşek çakmasından sonra yağmur yağması ise âşığın göz yaşlarının yeryüzünü tutması şeklinde ifade edilmiştir. Bu da yeryüzünün dörtte üçünün sularla kaplı olmasından ve çok yağmur yağmasından mülhem olarak düşünülebilir. Şâir âşığın bu halinden dolayı, kuşların da vahşi hayvanların da sohbetinden hoşlanmadığını zikrederek kuşların açık havada uçtuğuna, vahşi hayvanların da karada yaşadıklarına işaret etmiştir:

Berk-i âhum gökyüzün dutmuş sirişküm yeryüzün
Şohbetümden hem vuhûş itmiş teneffür hem tıyûr

F., 218-G. XCIV/2.

2- Asker (sıpâh)

Asker ile şimşek arasındaki münâsebet hızlılık itibarıyla düşünülmüştür. Asker, çok çevik olmak mecburiyetindedir ki düşmanın üzerine saldırıp onu yok edebilsin. Beyitte Tatar askerinin vasıfları anlatılırken onların şimşek gibi hızlı oldukları, yağmur gibi de ok attıkları belirtilmektedir. Burada aynı zamanda şimşek - yağmur münâsebetine de temâs edilmiştir. Tatar askerleri bu vasıfları ile düşmanın kanını o kadar çok akıtmışlardır ki yeryüzü çölünü lâle bahçesine çevirmişlerdir:

Dem-i a'dâ ile deşt-i cihânî lâlezâr itdi
Sıpâh-ı berk-ı reftâr-ı Tatâr'ın tîr-i bârânı

B., 24-K. 7/24.

3- Kandil (çerâğ)

Çerâğ karanlıkta etrafı aydınlatmak için yakılır. Şimşek de gece meydana gelirse etrafta bir anlık bir aydınlanma olur. Bu itibarla şimşek, çerâğ olarak düşünülmüştür. Şimşek gündüz de meydana gelir. Ancak her taraf zaten aydınlık olduğu için onun ışığı pek fark edilmez. Bu sebeple geceleri daha tesirli olmaktadır. Aşağıdaki beyitte lâle mumunun, şimşek çerağından yakıldığı ifade olunmaktadır. Şimşek ile gök gürültüsünün birlikte kullanılması ise şimşek çaktıktan sonra gök gürültüsünün duyulmasındandır:

Çerâğ-ı berk kılub şem'-i lâleyi rüşen
Şadâ-yı ra'd kılub çeşm-i nerkisi bidâr

F., 67-K. XVII/9.

4- Kılıç (tiğ)

Şimşek ile kılıç arasında şekil, renk ve parlaklık bakımından benzerlik kurulmuştur. Savaşta, kılıçların parlaması, imân nûru yağdırması şeklinde hayâl edilmektedir. Onların imân nûru yağdırması ise kâfir olan düşman askerlerini yok etmesi dolayısıyla, karanlık olan küfrün yerini imân nûrunun alması ile izâh edilebilir. Şimşeğin kılıca benzetilmesi şekil ve parlaklığın yanısıra çaktığı zaman etrafa verdiği bir anlık aydınlık itibarıyla da, Zirâ gece karanlığı küfürdür. Aydınlık ise imân nûru olarak düşünüldüğünde karanlığın, bir anlık da olsa ortadan kalkması imân nûrunun küfrü yok etmesi şeklinde tasavvur edilebilir. Beyitte şimşek aynı zamanda berk urmak deyiimiyle "parlamak" manâsında da kullanılmıştır:

Çavsümûz yağmur gibi a'dâya peykân yağdurur
Tiğumuz berk urdığınca nûr-ı imân yağdurur

Y., 175-Msmt. 11-II/2.

5- Ok (tîr)

Şimşeğin oka benzetilmesi hem hızlılığından dolayı hem de şekli itibarıyla da. Okun ucundaki temrenin parlaklığı ile de alâka kurulabilir. Ok

atıldıktan sonra belirli bir mesafeyi kateder ve yere düşüp saplanır. Şimşek de çaktıktan sonra yıldırım olarak yere ulaşır. Bu da ok şimşek münâsebetinin diğer bir yönüdür. İlgili beyitte ok olarak tasavvur edilen şimşek göklerin dokuz zırhını delip geçer. Beyitte ayrıca kayın ağacından yapılan okun daha makbul olduğuna işâret edilmektedir:

Geçer tokunsa tokuz cevşenine eflâkûñ
Kemândan çıkıcak anda tîr-i berķ-i hadeng Y.,157-Msmt.6-VII/5

6- Rehber (reh-nûmûn)

Şimşek parlak olduğu için aydınlatıcı bir özelliğe sahiptir. Karanlık bir gecede bir yere gidebilmek için ışığa ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ışık, insanın yolunu bulmasına yardımcı olan, ona yol gösteren bir rehberdir. Şimşek de gece çaktığında her tarafı aydınlatır. Bu itibarla sevgilinin bulunduğu yere gitmek isteyen âşığın yolunu âh şimşeği aydınlatır, ona rehber olur:

Ser-i kûyuñda gönñlüm berķ-i âhın şanma bi-hûde
Karañu gıce 'azm-i kûyuñ itsem reh-nûmûnumdur
F., 211-G. LXXXVII/5.

7- Tâc

Şimşek ile tâc arasındaki benzerlik altın tac olması itibarıyla renk ve parlaklık bakımından düşünülmüştür. Âşık melâmet ülkesinin sultanıdır. Bu sebeple onun âh şimşeği başına tac, gümüş gibi olan gözyaşları da fildişinden yapılmış bir taht olmuştur. Gözyaşları itibarıyla şimşek-yağmur münâsebetine de işâret olunduğunu söyleyebiliriz.

Ey Fuzûli men melâmet mülkinûñ sultaniyam
Berķ-i âhum tâc-ı zer sîm-i sirişküm taht-ı 'âc F., 173-G. XLIX/7.

8- Yanak ('izâr)

Şimşek ile yanak münâsebeti sevgilinin güzelliğinin medhinde kullanılmıştır. Benzetme yönü ise parlaklıktır. Sevgilinin yanağı parlaktır. Siyah zülfü yüzüne dökülünce yanağı, zülfünün arasından şimşek gibi parlamaktadır. Beyitte yanağın tamamı değil, zülfün arasından görünen kısımları konu edilmiştir. Zülf uzun olduğu için onun arasından yanağın da ince uzun bir kısmı görülecektir. Dolayısıyla şimşekle yanak arasında şekil bakımından da bir benzerlik kurulabilir. Burada bulutlar ile zülf arasındaki alâka da şimşek yanak münâsebetini teyid edecek şekilde kullanılmıştır. Zirâ şimşek de bulutlar arasından zuhûr eder:

Nev'î 'izârı zülfi arasında ol mehûñ
Berķuñ fûrûg u tâbına beñzer şehâbda N., 473-G. 408/5.

Ayrıca yanak muma benzetildiği zaman ışığı ile mechulleri aydınlatır. Yani âşıklara yol gösteren bir rehber gibidir. Tasavvufta bunun için muma, ebediyet nuru derler. Yüz, vahdet-i ebediyettir. Âşıklar için o, âlemleri yakan bir yıldırım olur. Onun hakikatine erenler nazarında o, masivayı yâni âlemleri tamâmen yakıp kül eder³⁸. Aşağıdaki beyitte ise âşık için âlemleri yakan bir şimşek gibi olan sevgilinin yanak mumunun alevi, rakiplerin eğlence meclisini aydınlatmaktadır:

³⁸ Ali Nihat Tarlan, a.g.e., Ank.?, C.1, s. 245

Şu'le-i şem'-i ruhuñ ağıyâra bezm-efrûz olur
 Ah kim yetgec maña bir berķ-i 'âlem-sûz olur F., 221-G. XCVII/1.

9- Yırtık (çâk, göklerin yırtılması)

Şimşek ile yırtık arasındaki münâsebet şekil benzerliğine dayanır. Şimşek eğri-büğrû, uzun bir çizgi şeklinde görülür. Bir kumaş da yırtıldığı zaman yırtılan yer dümdüz değildir. Buradan hareketle gökyüzünün perde olarak düşünülmesiyle şimşek, bu perdenin yırtılması şeklinde tasavvur edilmektedir. Bu perdeyi yırtan ise âşığın âhıdır. Beyitte bu benzetme doğrudan doğruya geçmese bile şekil bakımından şimşek-yırtık münâsebetini kurmak mümkündür. Ayrıca gökyüzü perdesinin yırtılması, rûzgârın tesiriyle habâbın yırtılmasına benzetilmiştir:

Ey Hayâlî perde-i gerdûnu nâleñ kıldı çâk
 Bir habâbı güyyâ âhuñla berbâd eyledüñ H., 244-G. 15/5.

XIII - Yıldırım (od, sâika)

A - Yıldırım İle İlgili Gerçek Husûsiyetler

Yıldırım bulutların sürtünmesiyle meydana gelen elektrik akımının yâni şimşegin toprağa düşmesine denir. Elektrik olduğu için düştüğü yeri yakar. İnsana tesâdüf etmesi ise yıldırım çarpması olarak ifâde edilmektedir. Klâsik şiirimizde yıldırım umûmiyetle "harman" ile birlikte zikredilmektedir. Bilindiği gibi harman, biçilen ekinlerin üst üste yığılmasıyla meydana gelen küçük tepe gibi yığna denilmektedir. Yıldırımın da yüksek yerlere düştüğü müşâhede ile tecrübe edilmiştir. Dolayısıyla tarlalarda, ağaçtan başka yegâne yükseklik harmandır. Bu sebeple yıldırım da bunların üzerine düşmekte ve kuru bir yığın olduğu için kolayca tutuşup yanmaktadır. Beyitlerde bu durum "harmanına od salmak" ifâdesiyle çeşitli tasavvurlara vesile olmuştur. Meselâ bir beyitte eski telâkkiye göre felekten şikâyet edilerek onun düşmanların gül bahçesine yağmur yağdırıp, ahabâbın harmanına ateş saldığı zikredilmektedir. Burada feleğin kendilerine düşmanlık edip mahsullerini yakmak suretiyle ortadan kaldırarak onları zarara soktuğu anlatılmak istenmiştir. Feleğin harmana saldığı ateş yıldırımdır. Beyitte ayrıca yıldırım-yağmur münâsebetine de işâret edilmektedir:

Gülşen-i a'dâya bârân-ı letâfet yağdurup
 Hürmen-i ahabâba ateş-bâr imişsin ey felek N., 174-Tk. I/43.

Bir başka beyitte ise ayrılık şimşeginin, âşığın kuru ot gibi sararıp incelmış olan vücûduna ateş saldığı zikredilmektedir. Burada yıldırımın yakıp ıztırap vermesi ve neticede öldürmesi ile ayrılığın âşığa verdiği öldürücü ıztırap arasında bir manâ münâsebeti kurulmuştur. Ayrıca âşığın dünyasının kararması ile yağmur öncesi gökyüzünü kaplayan kara bulutların havayı karartması arasında da beyitte geçen "kararubdur" kelimesi sebebiyle alâka kurulabilir. Yanarak ölen bir kimsenin teninin simsiyah olduğu da düşünülecek olursa yine bu ilgi kurulabilir:

Qararubdur düttün tek rûzgârım ol zemândan kim
 Tenüm hâşâkine odlar urubdur berķ-i hicrânüñ F., 286-G. CLXII/5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümümüzde, divânda tesbit ettiğimiz ve kozmik unsurların bazı hallerini ifâde eden terimleri inceledik. Bunların birçoğu (kadr, şeref, vebâl, zevâl, v.s.) gerçek manâları yanında kozmik manâlarıyla da işlenip tevriyeli olarak kullanılmışlardır. Aşağıdaki örneklerimizle bu hususlar açıklanmaya çalışılmıştır:

1- Baht (ikbal, tâli)

Lûgat manâsıyla "tali", kader, kısmet" demek olan bahta ikbâl de denilmektedir. İşlerin yolunda gitmesi, insanın her istediğini elde etmesi mutlu olma hâlidir. Eski telâkkiye göre yıldızlar ve felekler insanın tali'inde büyük önem taşırlar. Feleklerin dönmesiyle birlikte yıldızların hareketleri, birbirine yakınlık, uzaklık ve burçlarda birleşme durumlarıyla insanların kaderine tesir ettiğine inanılır. Eski astronomi bilgisine göre bazı yıldızların uğurlu bazılarının ise uğursuz olduğunu çeşitli vesilelerle bir kaç defa tekrarlamış bulunuyoruz. Dolayısıyla bunların te'sirinde olan insanların da bahtı açık veya kapalı (kötü) olur. Bu sebeple baht, beyitlerde umûmiyetle yıldız ve felek ile birlikte zikredilmektedir. Aşağıdaki beyitte şâir gün yüzlü sevdiğini gördüğü zaman gölgesinin kendisine rakip olduğunu ve bunu tali'inden mi yoksa felekten mi bileceğine karar veremediğini söylemektedir. Burada aynı zamanda güneş - gölge münâsebetine de temâs edilmektedir. Sevdiğine kavuşamamasını tali'inin kötü olmasına veya feleğin düşmanlığına isnâd etmektedir:

Ṭâli'ümden yâ felekden mi Ḥayâli bilmezem
Görsem ol gün yüzlümü sâyem ğarimümdür benüm H.,273-G.6/7

Bahtın açık, tali'in kutlu olması, beyitlerde, daima padişâh, memdûh, sevgili veya rakip ile ilgili olarak konu edilmiştir. Bahtın iyi olması beyitlerde "bahtın yâr olması", tâli'-i ferhunde", "bahtın müsâid olması", "âli-baht", "bahtın kavi olması", "tâli'in tâli' olması", "bahtın gülmesi", "tâli'in işlaması", "ferrûh-fâl" gibi ifâdelerle anlatılmaktadır. Bahtının yâr ve zengin olduğunu söyleyen şâir, bunun sadece kendisini değil dostlarını da mutlu ettiğini belirtmektedir. Nitekim insanlar, dostlarının veya yakınındaki kişilerin hâlet-i rûhiyelerinden etkilenirler. Eğer dostu mutlu ise kişi de mutlu olur. Buna mükâbil şâir kendisinin ve dolayısıyla dostlarının da mutluluğu sebebiyle düşmanlarının ve rakiplerinin de mahzûn, hezimete uğramış ve fakir düşmüş olduğunu zikretmektedir:

Dostlar ḥandân u bahtum yâr u devlet dest-ġir
Müdde'î mahzûn u a'dâ münhezim düşmân fakîr Y.,367-G.136/1

Halk arasında tâli', "uğur" kelimesiyle de ifâde edilmektedir. "Uğursuz" şeklinde hakaret manâsında, "uğurun açık olsun" diye de duâ ve temenni maksadıyla kullanılmaktadır. Bu ifâdeyi iki beyitte kullanan Hayâli Beğ, padişâha benzettiği sevdiğinin gönül almak için sefere çıktığını söyleyerek ona "uğurun açık olsun" demekte ve zafer temennisinde bulunmaktadır:

Uğuruñ açığ olsun şubḥ gibi ey güneş-ṭal'at
Dil almağa çıkarmışsın iki zülf-i zırh-püş H., 413-G. 46/2.

Bahtın açık olmasıyla ilgili olarak en çok kullanılan ifâdelerden biri de "cevân-baht", "baht-ı cevân" dır. Bahtın genç olmasını ifâde eder. Bahtın genç olması ise gençliğin canlı, neşeli, hareketli olması ile ilgili olarak düşünülmüş olmalıdır. Zirâ bahtın uğurlu olması da neşeyi, saadeti getirir. Beyitlerde bu

ifâde genellikle padişâh medhinde kullanılmıştır. Fuzûlî, cevan-baht olan padişâhın, daima adâleti icrâ ettiğini, bu sebeple de onun emirlerinin Allah'ın emirleri ile aynı olduğunu yâni padişâhın, Allah'ın emirlerini hatırlattığını ifâde etmektedir:

Ol **cevân-baht** ki icrâ-yı 'adâletde müdâm
Nesâk-ı şer' iledür emr-i şerîfi tev'em F., 83-K. XXIV/24.

Ayrıca "yümn", "ferhunde", "mübârek", "muvâfık", "huceste", "hurrem", "sa'd" gibi ifâdeler de bahtın açıklığını anlatmak için kullanılmaktadır.

Bahtın kötü olması ise "baht-ı kara", "baht-ı siyah", "tâli'i yok", "tâli'in ters (baş aşağı) olması", "tâli'in yâr olmaması", "tâli'in zulm etmesi", "kara yazı", "kara günlü", "tâli'-i şûm", "tâli'-i dün", "tâli'in yıldızsız olması" "tâli'in zebûn olması", "bahtın yüz göstermemesi", "bahtın vârun olması", "bî-sitâre tâli'", "tâli'in tâli' olmaması" gibi ifâdelerle anlatılmıştır. Dâimâ bahtı kara olan kişi ise âşıktır. Hiç bir zaman yârine kavuşamadığı için bahtının karalığından dert yanmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu durum âşığın, salınarak yürüyen servi boylu sevdiğini kucaklayamadığı için bu yıldızsız tâli'inden şikâyet edip ağlaması şeklinde ifâde edilmiştir. Beyitte ağlamak, "şikâyet etmek, dert yakınmak" manâsında kullanılmıştır:

Bu serv-i hõş-hırâmı kinâr itmedüm diyü
Bu bî-sitâre **tâli'ümi** ağladum aña Y., 103-K. 24/20.

Ayrıca sabahleyin gülün üzerinde çiğ tânesinin olması, gülün Hayâlî'nin kara bahtına ağlayıp gözyaşı döktüğü şeklinde tasavvur olunmuştur:

Çihresinde jâleden gözyaşı peydâ eyleyüb
Kara bahtına Hayâlî bendenün ağlar gül H., 38-K. 12/22.

Yukarıdaki ifâdelerden başka "şûm", "nahs", "nuhûset", "idbâr" gibi kelimeler de tali' sızlığı anlatmak için kullanılmaktadır.

2- Bâm

Çatı, dam, kubbe demek olan bâm kelimesi aynı zamanda gökyüzü, manâsında da kullanılmaktadır. Beyitlerde doğrudan doğruya kozmik manâsıyla zikredilmiştir. Bu kelimeye sadece Bâkî tasarruf etmiştir. Bâkî'nin bu kelimeyi, bir çok beyitte kullanmış olmasına rağmen diğerlerinde bu manâda rastlanmamıştır. Bir beyitinde âşıkların çekmiş oldukları âhların feleklerin bamna çıktığı belirtilmektedir:

İrmedi hiç pâye-i kaşr-ı zümürürüd fâmına
Na'relerle âhlar çıkdı felekler **bâmına** B., 466-G. 582/1.

Bir başka beyitte ise şâir, sabah güneşin ufukta görünmesini, (gökyüzünün) bamın kenarında (ufuklarda) dolunayın görünmesine benzetmiştir. Şâir burada ufukları değişik bir ifâdeyle anlatmaktadır:

Şandum kenâr-ı **bâm**da ol mâh-ı tâmdur
Hürşid ufukda göstericek şubhâh rû B., 442-G. 546/2

3- Bu'd

Uzaklık manasında olan bu'd râsitle semadaki iki yıldız istikameti arasında, râsıdın gözünde meydana gelen açığa da denilmektedir¹. Aşağıdaki

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca -Türkçe Büyük Lûgat*, Ank.1984, s. 139.

beyitte tali' yıldızının geri dönüp bu'da varması bu bilgiye istinâden düşünölmüş olmalıdır. Burada aynı zamanda yükseklik manâsında da kullanılmış olmakla, bahtı kötü olan bir kişinin baht yıldızının yükselmesi ile tali'inin de dönmesi yani bahtının iyi olması ifâde edilmektedir.

Oluben mecm-i talî'i râcîf

Bu'da vardı kemâl-i kırbetden

Y., 222- Tarih 46/9

4-Esîr

Esîr, sıcaklık, kuruluk, soğukluk ve nemlilik gibi aslî niteliklerin hiç birine sahip olmayan semâvî bölgeye denilmektedir². Eskilere göre ise esîr ay feleğinin altında, hava küresinin üstünde olan ateş kütlesidir. Şimdi havanın bulanmadığı yeri dolduran, havadan lâtif bir kuvvetli vasattır ki ışık bu vasat ile gelir³. Lûgat manâsıyla "tutsak" demek olan esîr beyitlerde genellikle bu manâda kullanılmakla birlikte, bir kaç beyitte kozmik unsurlarla birlikte zikredilmiş olması itibâriyle kozmik manâsı da hatırlanmaktadır. Aşağıdaki beyitte hem encüm, hem de gün gibi kozmik unsurlarla beraber kullanılmasının yanı sıra ateş ile birlikte zikredilmesi de onun bir ateş kütlesi olduğunu hatırlatabilir:

Hayâlî meşreb-i ahrâr bulmuşam likin

Esîr-i silsile-i âsumân-ı gerdânem

H., 280-G.21/9.

5- Evc

Eski astronomi âlimlerine göre yedi gezegenden her birinin bir evc noktası vardır. Seyyare evc noktasına gelince, kendi feleği içinde Arz'dan çok yüksek ve uzakta bulunmuş olur. Gezegen evc noktasında olduğu zaman kuvvet bulur⁴. Yani evc, seyyare yörüngelerinin dünyadan en uzak noktasına denilmektedir. (Bilindiği gibi eski astronomide dünya kâinâtın merkezinde olup, diğer felekler onun etrafını soğan zarlari gibi kaplamıştır) Aşağıdaki beyitte güneşin evcine işaret olunarak onun, hangi burca varırsa varsın, ister evc noktasında isterse haziz noktasında (bkz Haziz, s.) bulunursa bulunsun parlaklığından hiçbir şey kaybetmeyeceği ifâde edilmiştir:

Yâ hazîz olmuş yiri yâ evc-i 'âlî farkı yok

Kağı burca varsa hursîd-i felek tâbân olur

N., 575- Mkt. 24/3

Lûgat manâsıyla bir şeyin en yüksek derecesi demek olan evc, beyitlerde genellikle "evc-i azamet", "evc-i aşk", "evc-i belâgat", "evc-i gına", "evc-i hüsn", "evc-i istiğna", "evc-i izzet", "evc-i kudret", "evc-i muhabbet", "evc-i rifat", "evc-i saadet", "evc-i seha", "evc-i şeref" gibi terkiplerle memdûhun veya sevgilinin medhinde kullanılmaktadır. Devrin padişahının övüldüğü bir beyitte cömertliği medhedilirken onun, cömertlik, bağış, ihsan evcinin güneşi olduğu zikredilerek aynı zamanda güneş-evc münâsebetine de temâs edilmiştir. Padişahın, cömertliğin en yüksek mertebesinde bulunduğu, ondan daha cömert, ihsan sahibi bir başkasının olmadığı anlatılmak istenmiştir:

Sipîhr-kevkebe şâh-ı cihân Süleymân Şâh

Kî mihr-i evc-i sehâ oldı mâh-ı bürc-i kemâl

H., 33- K.10/9

² Seyyid Hüseyin Nasr, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, Çev: Nazife Şişman, İst. 1985,s. 72.

³ Âmil Çelebioğlu, *a.g.e.*, s. 189.

⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *a.g.e.*, s. 60; Mîr Seyyid Ali, *a.g.e.*, s. 25.

Âşığın gözünde sevgilinin hayâli "evc-i hüsn "(güzelliğin en yüksek mertebesi) içinde uçan bir kuş gibidir. Dolayısıyla âşığa göre sevgiliden daha güzel bir başka dilber yoktur:

Evc-i hüsn içre hümâ-peyker güzeller gerçi çok
Lîk gözüm tutduğı mürğ-ı hayâlündür senün N., 375-G. 243/2.

Bazı kuşlar gökyüzünde çok yükseklerde uçmaktadır. Bunlardan birisi efsânevi bir kuş olan Hümâ'dır. Bu kuş çok yükseklerde uçuşması, yere konmaması ve bu sebeple de hiç bir zaman avlanamamasıyla meşhurdur. Bu itibarla beyitlerde dâima evc ile birlikte kullanılmakta ve çeşitli tasavvurlarla, umûmiyetle "evc-i istiğna" da uçmaktadır. Aynı zamanda ayın evcinin de konu edildiği bir beyitte ay, evc-i istiğnâda bulunan hümâ kuşuna benzetilmekte ve bunun için dâimâ gökyüzüne mâil olduğu zikredilmektedir. Bilindiği gibi ay, gökyüzünde hilâl şeklinde doğduktan sonra günbegün yükselmekte ve aynı zamanda da ışığı artarak yavaş yavaş dolunay hâline gelmektedir. Evc noktasına ulaştığında artık gökyüzünde, kendi feleğinin en yüksek yerindedir ve dolunay haline gelip kuvvet bulmuştur:

Hümâ-yı evc-i istiğnâdur ol mâh
Anuñçün böyle mâ'ildür hevâye B., 178-G. 152/2.

Yüksekte uçuşmasıyla meşhur olup beyitlerde evc ile birlikte en fazla zikredilen kuşlardan biri de şahbâz (doğan) dır. Bundan mülhem olarak şâir kendi şiirini medh etmek için şiirini şahbaza benzetmekte ve onun manâ evcine doğru uçmak için satırlar arasından kanat açtığını zikretmektedir. Yâni şâir burada şiirlerinin manâ yüklü olduğunu ve onun şiirlerindeki manâ derinliğinin diğer şâirlerde bulunmadığını söylemek istemiştir:

Şutûrundan kanad açmış durur uçmağa ey Yahyâ
Ma'ânî evcünñ şebâzıdur bu şi'r-i mümtâzum Y.,453-G.274/5

6- Fâl

Lûgat manâsıyla "uğur, tâli deneme" manâsına gelen fal, çeşitli usullerle insanın tâlihine ait hükümler vermektir. Kur'ân falı, kur'a falı, yıldız falı gibi çeşitli fal şekilleri vardır. Halk arasında ise kahve fincanına ve iskambil kağıtlarına bakmak, fasulye atmak gibi bir takım garip yollar da fal bakmak maksadıyla kullanılmaktadır. Ancak o devirde makbul olanı ise yıldız ve Kur'ân falıdır. Yıldız falına bugün dahi ziyâ desiyle rağbet gesterilmektedir. Aşağıdaki beyitte yıldız ve Kur'ân falına işaret olunarak, ay gibi olan sevgiliden bir iz bulabilmek için müneccimlerin yıldızlara, molların da Kur'ân'a baktığı zikredilmektedir. Müneccimler yıldızların hareketlerine, parlaklıklarına, buldukları yere veya birbirlerine yakınlıklarına göre bir takım hükümler vererek fala bakmaktadır:

Bildiler fitnesini hâl-i ruhuñdan yârün
Kişinün kevkebine nâzır olur fâl ehli N., 537-G. 523/2.

Fâl-i Kur'ân ehli ise Kur'ân'ın rastgele açtıkları bir sayfasında harflere, kelimelere veya ayetlere göre hükümler vermektir. Hatta halk arasında kaybolan bir şeyin bulunması için de bir hocaya gidip Kur'ân falına baktırdıkları günümüzde dahi mevcuttur. Buradan hareketle ilgili beyitte de âşık, kaybettiği sevdiğini bulmak için hem münecimlere gidip yıldız falına ve hem de mollaya gidip Kur'an falına baktırmaktadır:

Nişânuñ almağa ey meh hurûf-ı kevkebden
Müneccim encüme molla kitâba yûz tutdu H., 431-G. 82/2.

7- Fark

Fark, gökyüzünün en yüksek tepesine denilmektedir. Genellikle yüksekliği temsil etmek için kullanılır. Beyitlerde umûmiyetle "fark-ı felek", "fark-ı âlem", "fark-ı farkadan" terkipleriyle yer almaktadır. Çeşitli tasavvurlarla işlenen fark-ı felek bir beyitte Hz. Ömer'in sıfatı olan Faruk ismiyle birlikte kullanılarak iştikâk sanatı yapılmıştır. Bu özelliğine de temas edilen beyitte onun adına Faruk denilmesinin lâyük olduğu, zirâ onun adâleti dolayısıyla, adâlet gününde (kıyamet) fark-ı feleği yâni feleklerin en üst mevkinin, dolayısıyla cenneti mekân (sığınak) eylediği zikredilmektedir:

Dirlerse sezâdur 'Ömerün adına Fâruk
Fark-ı feleği 'adli günü eyledi me'vâ Y., 22-K. 1/60.

Bir beyitte kendi şiirini ve sanatını medheden Bâkî, söz sanatında yâni şâirlikte mertebesinin çok yüksek olduğunu, fark-ı sipihre ayak basmasıyla ifâde etmektedir. Ancak bunun, Allah lutfedip onun elinden tutursa olabileceğini söyleyerek de tevâzû göstermektedir:

Bâkî suhanda fark-ı sipihre kadem başar
Lûtf-ı Hudâ olursa eger destgîr aña B., 120-G. 60/5.

8-Ferah

Lûgat manâsıyla "gönül açıklığı, sevinç demek olan ferah kelimesi kozmik manâda ise yıldızların bulunduğu evlerden birine verilen isimdir. Talihte bir mahallin ufkuna göre gökyüzü oniki parçaya bölünür ve bu parçaların her biri bir evdir. Ferah da bu evlerden biridir. Yıldızlar bu evlere konur⁵. Bir beyitte konu edilen bu terim ayın, her gece âlemlere güldüğü yerin ifâdesinde kullanılmıştır. Handan (gülmek) ile ferah kelimesi arasında da sevinçli olma hâli bakımından alâka kurulabilir. Zirâ ay, ferah evinde mutlu olduğu için her gece oradan âleme gülmektedir:

Kadri bâğında Şehûn bir aķ gûlûsin ey kamer
Bu ferahdan her gece 'âlemlere handan mısın H., 59-K.20/9.

9- Haziz (hadid)

Eski astronomi âlimlerine göre haziz, bir gezegenin kendi feleğinde Arz'a en yakın bulunduğu noktaya denir. Evcin tam zıddıdır. Gezegen bu noktaya geldiğinde gayet zayıf olur. Seyyâre, feleğinin birinci yarısında hazize inmekte, ikinci yarısında ise evce çıkmaktadır⁶. Haziz evcin tam zıddı olduğu için beyitlerde umûmiyetle alçaklığın ve yüksekliğin mukâyesesi için birlikte zikredilmektedir. Şâir, inişli çıkışlı hayatını ifâde etmek için bir beyitte, kendisini deniz dalgasına ve balığa benzetmekte ve dalganın, deniz üzerinde bir kabarıp bir yatışması ile balığın, bazen denizin yüzüne çıkıp, bazen de dibine dalmasını, iki zıt hareket olarak, evc ve haziz ile ifâde etmektedir:

Geh hazize gah evce seyrûme yok intihâ
Mevc-i deryâyem gehi deryâ içinde mâhiyem H., 285-G. 31/2.

Gökyüzü ve yeryüzü birbirinin zıddı olan iki mekândır. Bunlardan biri yüksekliği, diğeri de alçaklığı temsil eder. Bu itibarla beyitlerde evcin dâimâ gökyüzüyle birlikte zikredilmesi gibi haziz de toprakla birlikte ifâde edilmektedir. Her gezegenin bir evci olduğu gibi hazizi de vardır. Aşağıdaki beyit,

⁵ Mercimek Ahmed, *Kabusnâme Tercümesi*, Neşre hazırlayan: Orhan Şaik Gökyay, İst.1944., s. 289.

⁶ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *a.g.e.*, s. 60; Mîr Seyyid Ali, *a.g.e.*, s. 25-26

Bâkî'nin ölümüne yazılan mersiyyeden alınmıştır. Burada Bâkî aya benzetilerek onun, mâkâmı gökyüzünde bulunduğu halde toprağın altına girmesi yadırganmaktadır. Dolayısıyla beyitte ayın hem gökyüzündeki menzilleri hem de hazîzi konu edilmiştir:

Niçün itdûñ **hazîz-i hâki** mağar
Ol mehe âsmân iken menzil

N., 191-Tc. V/9.

Memdûhun ölümü üzerine yazılan mersiyyeden alınan bir beyitte onun kabre gömülmesi yâni kabir, hazîz-i hak (toprağın altı) olarak ifâde edilmiştir. Onun ruhunun hümâ kuşu gibi göklere erişmesi ve toprağın altında sadece bir kaç kemiğinin kalması yine evc-hazîz tezâtı içinde verilmiştir. Burada ayrıca insanın ölüp toprağa gömüldükten sonra zamanla etlerinin çürüyüp toprak olacağına ve sadece kemiklerinin kalacağına da işâret olunmaktadır:

Murg-ı revânı göklere irdi hümâ gibi
Kaldı **hazîz-i hâkde** bir iki üstühân

B., 76-Tk. 29/22.

10- İrtifâ

İrtifâ, güneşin yüksekliğine ve uzaklığına denir. Güneş, ufuk dairesinden yukarıda kaldığı zaman ırak (uzak) olur. Buna "gâyetü'l-irtifâ" denir. Güneş evce çıkanca "irtifâ-ı ziyâde" olur⁷. Lûgat manâsıyla "yükseklik, yükselmek" demek olan irtifâ kelimesi beyitte tevriyeli kullanılarak güneşin yüksekliğine de temâs edilmiştir. Mânevî olarak kişinin mertebesinin yükselebilmesi için önce gönül alçaklığı gerektiğinin ifâde edildiği beyitte aşk güneşinin irtifa'ından bahs edilmiştir:

Âfitâb-ı 'ışk ile bulmak dilerseñ **irtifa**^c
Evvelâ bir kaçra-i şebnem gibi üftâde ol

Y., 437-G. 247/3.

11- Kadr

Lûgat manâsıyla "kıymet, itibâr, yükseklik" demek olan "kadr" kelimesi aynı zamanda kozmik manâyı da hâvidir. Ehl-i nücûma göre sâbit yıldızlar parlaklık bakımından altı mertebeye ayrılmıştır. Bu mertebelerin her birene "kadr" tesmiye olunmuştur. Her kadr ise üç mertebedir: A'zam, evsat ve asgar⁸. Buna göre en parlak olan yıldız birinci kısma ve ancak gözle görülebilenler ise altıncı mertebeye taksim edilmiştir. Bu derecelendirmeye göre güneş, birinci kadirdendir. Beyitlerde tevriyeli olarak kullanılan kadr, güneş ile birlikte çok sık zikredilmektedir. Bu beyitte kadr doğrudan doğruya kozmik manâsını hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Güneş ile yarasa münâsebetinin konu edildiği bu beyite göre yarasa, güneşin ışığını ve parlaklığını ne kadar inkâr etse de güneş, parlaklığından yani kadrinden hiç bir şey kaybetmez. Çünkü yarasanın gözleri güneş ışığının karşısında kör olur ve dolayısıyla onu göremez. Bu itibârla da onu inkâr etme yoluna gider. Fakat güneş yine birinci kadirde kalmaya devam eder. Zırâ onun ışığı kıyamete kadar parlayıp, aydınlatacaktır:

Güneşin zerre kadar kadrine noğşan gelmez
Eylese nûr-ı cihân-tâbını huffaş inkâr

B., 61-K. 25/25.

Bir başka beyitte yükseklik itibâriyle da konu edilen güneş, aynı zamanda parlaklık bakımından da en yüksek mertebede yâni birinci kadirde bulunmasına rağmen alçak gönüllü olarak vasıflandırılmıştır. Onun alçak gönüllü olması, kendisi çok yüksekte olduğu halde ışıklarının alçağa yâni yeryüzüne düşmesi

⁷ Ahmed-i Dâi, a.g.e., yk. 56-69

⁸ Mustafa b. Ali el-Muvakkıt, a.g.e., yk. 87b

sebebiyledir. Ayrıca yüzünün yere dönük olması da onun tevâzu sâhibi olduğunun işâreti olarak düşünülebilir. Bu tasavvur memdûhun medhi için kullanılmıştır:

Güneş gibi cihânda **kadri** 'âli gönli alçağdur
Güzeller pâdişâhı hûblar sultânı dervîşün Y., 208-Msmt. 35. II/2.

Gözle görülebilen en parlak yıldızlardan birisi de aydır, Özellikle de dolunay halinde iken daha parlaktır. Her ne kadar kendisi sönmüş bir yıldız olup aslında hiç parlaklığı olmasa da güneşten aldığı ışığı yansıttığı için parlak görünmekte ve kadr derecesi ilk mertebelerde yer almaktadır. Bu itibarla bir çok beyitte ay ve kadr birlikte zikrolunmaktadır. Bu münâsebetle ayın hilâl halinden dolunaya geçişi itibarıyla "kadre erişmesi" ve "kadrinin günden güne artması" zikredilmektedir. Bu durumla alâkalı olarak beyitlerin çoğunda Ramazan ayının başlangıcı olan ve "oruç ayı" olarak nitelendirilen hilâl ve onun Kadir gecesine kadar geçirmiş olduğu safhalar konu edilmektedir. Nitekim aşağıdaki beyitte oruç ayının günden güne kadri, yâni parlaklığı artıp Kadir gecesine vasil olduğunda dolunay hâline geldiği, dolayısıyla onun, dolunay durumundayken, en yüksek kadir mertebesine ulaştığı anlatılmak istenmiştir. Beyitte Kadir gecesine ve kadir birlikte kullanılmak suretiyle cinas yapılmıştır:

Kadri günden güne ziyâde olup
Leyletül-**Kadr** içinde **bedr** olur ol Y., 598-Mkt. 5/2.

Diğer bir beyitte ise oruç ayının kadre ulaşmasından bahsedilirken hem Kadir gecesine hem parlaklık bakımından kadre erişip dolunay olmasına işâret edilmiş ve hem de yüksekliğe ulaşması anlatılmak istenmiş ve tam bir tevriye örneği verilmiştir. Beyitte bu vasıtayla âşîğin sevgilisine kavuşup onu bağrına basması tasavvur olunmuştur:

Anı bir kerre bağruma şaraydum
Oruc ayı gibi **Kadre** ireydüm Y., 268-Ş. 2/259.

12- Kemâl

Kemâl, ayın dolunay haline denilmektedir⁹. Ay bu durumdayken şeklini ve parlaklığını tamamlamış olur. Yâni kemâle ermiş olur. Bu durum bedr-i tamam şeklinde de ifâde edilir. Beyitlerde çeşitli tasavvurlarla konu edilen ayın kemal hâli, ay bahsinde incelenmiştir. Bunların burada yeniden zikredilmesi tekrardan başka birşey olmayacaktır. Bu itibarla burada bir örneğin açıklanmasıyla iktifâ olunmuştur. Aşağıdaki beyitte her kim ki hilâl gibi kemâle ermek dilerse, onun baht yüzünün, sonunda şeref burcunda dolunay gibi olacağı ifâde edilmiştir:

Rûy-ı bahtı bedr olur burc-ı şerefde âkıbet
Her ki mâh-ı nev gibi kesb-i **kemâl** üstüdedür B., 368-G. 437/7.

13- Kıran

İki yıldızın aynı burçta aynı derece ve dakikada bir araya gelmesine kıran denilir¹⁰. Nazarın bir nev'idir. (Bkz. Nazar, s. 359) Dilimizde "kıran girmek" deyiimiyle "insanlar ya da hayvanlar arasına öldürücü bir hastalık yayılmak" veya daha önce çok olan nesnenin artık bulunamaz olması¹¹ manâlarında kullanılan "kıran" kelimesi beyitlerde daha çok astronomik mânasında konu

⁹ Erzurumlu İbrahim Hakki, a.g.e., s. 76.

¹⁰ Ahmed-i Dâi, a.g.e., yk. 6^a.

edilmektedir Birkaç beyitte ise her iki mânasını da hatırlatacak şekilde tevriyeli olarak ele alınmıştır. Meselâ bir beyitte birbirine düşmanca bakan yıldızların nihayetinde birbirlerini kırıp geçirmeleri, yok etmeleri ifâde edilirken aynı zamanda nazar ve kıran kelimeleri birlikte kullanılmak suretiyle de yıldızlar arasındaki kırana da işaret edilmiştir:

Biri birine ider 'ayn-ı 'adâvetle nazar
Anuñ içün irişür encüm-i eflâke **kırân** Y., 95-K. 22/25.

Yıldızların ahvâline göre kıranlı da kutlu veya kutsuz sayılmaktadır. Meselâ Merih ve Zuhâl her ikisi de kutsuz yıldız oldukları için ikisinin birleşmesi "kırân-ı nahsayn" olarak isimlendirilmiştir¹². Birbirinin tamamen zıddı olup sa'd-ı ekber olan Müşteri ile nahs-ı ekber olan Zuhâl'in birleşmesine "kırân-ı ulviyyin" denilmektedir¹³. İki kutlu yıldız olan Güneş ve Müşterinin birleşmesi ise "kırân-ı sa'deyn"dir¹⁴. Aşağıdaki beyitte buna doğrudan doğruya işaret edilmiştir:

Periler çift olup ider anı zeyn
Kırân eyler şanursın gökde sa'deyn Y., 234-Ş. 2/108.

Eski telâkkiye göre kırân hâdiselerinin insanlara, diğer canlılara, dünyaya ve dünyada meydana gelen uzun zaman devam eden olaylar üzerinde tesiri olduğuna inanılırdı. Kıran burçlarda vukû bulduğu için oniki burcun herbirinde meydana gelen kırana değişik hükümler verilmiştir. Aynı kırânın oniki burca göre hükmü farklıdır. Bu telâkkiye göre meselâ kırân-ı ulviyyin olarak bilinen Müşteri ve Zuhâl'in birleşmesi Sevr burcunda olursa çiftçilerin halinin iyi olacağına, ekin ve biçinin fazlalığına, bazı alçak kişilerin devlete vâsıl olacağına, nimetlerin bolluğuna, bazı şehirlerde zelzele olacağına, kible semtlerinde koyun ve sığırdaki hastalık belireceğine ve yüksek binâlar yapılacağına delâlet eder¹⁵. Bunun gibi kırân-ı sa'deyn'in tesiri ise müsbettir. Bunun vukû bulduğu zaman bir kişi padişâh olursa veya bir padişahın devrinde kırân-ı sa'deyn meydana gelirse o padişâha "sâhib-kırân" denilirdi. Bunlar dört kılıç kuşanırlardı¹⁶. Beyitlerde daha çok memdûhun ve devrin padişâhının medhinde cihangîr, kudretli manâlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de devrin padişahı olan Kânûnî Sultan Süleymân'ın sahib-kırân olduğu belirtilmektedir:

'Âlemün **şâhib-kırân**ıdur Süleymân Hânumuz
Yirden üstün ola her dem sâye-i Yezdânımız Y.,176-Msmt.11-V/1

Bâki de aynı padişâha yazmış olduğu mersiyesinde saltanat ikliminin sahib-kırânı olan padişahın mülk-i bekâ'ya gittiğini zikretmektedir:

Şâhib-kırân-ı 'arşa-i iklim-i saltanat
Ol dem ki kıldı mülk-i bekâya 'azîmeti B., 80-T. 29/58.

Ayrıca güneş ile ayın kırânı da birçok beyitte konu edilmiştir. Edebî olarak âşîğın sevgilisine kavuşmasını ifâde eden bu kırân çeşitli durumlarına göre

11 Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 782.

12 Reisü'l-Müneccimin Mehmed Efendi, *a.g.e.*, yk. 35b

13 *a.g.e.*, yk. 35b

14 *a.g.e.*, yk. 35b

15 *a.g.e.*, yk. 41 a

16 Cemal Kurnaz, *Taşlıcalı Yahya Bey Divânı'nda Kozmik Unsurlar*, ((Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ank. 1981, s. 153.

değişik isimler almaktadır. Meselâ normalde iki yıldızın bir burçta ve bir derecede bulunmalarına kıran denilirken güneş ile ayın aynı şartlarda meydana gelen kıranına ise "ictimâ" denilmektedir. Eğer ay, güneşin bulunduğu burcun mukabelesindeki¹⁷ burçta bulunursa bu tür kırana da "istikbâl" denilmektedir¹⁸. Bir beyitinde ay ile güneşin kıranını evlenmek olarak tasavvur eden şair bu kıranın kutlu bir birleşme olduğunu ifade ediyor:

Tütalum bürc-i şerefde **mıhr ü mâh** eyler **kıran**
Hiç nokşân olmaz evlenmek meh-i tâbânuma Y., 535-G. 415/2.

Güneşin aydan başka diğer yıldızlarla olan kıranına "ihtirak" denir¹⁹. Güneşin Utaritle olan kıranının konu edildiği bir beyitte bu birleşmenin kutlu bir vuslat olduğu ifade edilmektedir. Zirâ nasıl ki âşık sevdiğine kavuşunca saadete ererse Utaridin de güneş ile kıran ettiğinde tesirinin kutlu olacağına inanılmaktadır:

Yanuñda şol kişi ki sa'âdetlere ire
Beñzer 'Utaride ki ide **Mıhr** ile **kıran** Y., 116-K. 27/15.

Bir başka beyitte de güneş ile Mirrihin kıranı teşbih unsuru olarak ele alınmıştır. Mirrih kırmızı rengi temsil ettiği için lâleye benzetilmiş ve güneş ile olan kıranı da başına kırmızı lâle takınmış bir genç tasavvurunu getirmiştir:

Kırmızı lâle takınmış başına ol nev-cüvân
Bir **güneş**dür şanasın **Mirrih** ile itmiş **kıran** Y., 466-G. 297/1.

14- Kutb

Kutub şu şekilde tarif edilmiştir: "Kutub odur ki kendi sabit olup gökler onun etrafında döner"²⁰. Buna göre göklerin iki kutbu vardır. Biri Benâtü'n-nâş denilen yıldız kümesine yakın kuzey kutbu, diğeri yeryüzünün altında bulunan güney kutbudur. Bu kutublar sabit olup gökler onun etrafında dönmektedir. İlgili beyitlerde de genellikle kutubların bu özelliği konu edilmiştir. Değişik ifadelerde anlatılan bu durum Yahyâ Bey'in bir beyitinde "kutb-ı devr-i âsumân gibi yerimiz bekleriz" ifadesiyle kutubların sabit oluşuna, "seyyâreler gibi misâfir olmazuz" ifadesiyle de seyyarelerin ve dolayısıyla onların içinde buldukları feleklerin kutubların etrafında döndüğüne işaret olunmuştur. Zirâ misafir gelip giderken hareket hâlinindedir:

Kutb-ı devr-i âsumân gibi yirümüz beklerüz
Aldanup seyyâreler gibi müsâfir olmazuz Y., 377-G. 153/2.

Nev'i'nin bir beyitinde ise Allah'ın, kâinâtın kutbunu sabit-kadem eyleyip feleklere dâiresini bildirdiği zikredilmektedir. Burada da aynı özellik müşâhede olunmakla birlikte kutbun tasavvuufi manâsı da anlatılmak istenmiştir. Bilindiği gibi sülûk, "mürîd, sâlik, sâlih, tâhir, vâsıl ve kutb" olmak üzere yedi mertebedir. Kutub, bunların en yükseğidir. Bu mertebeye gelen bir kişiye Allah tarafından her iki âleme de tasarruf kudreti verilmiştir. Her devirde böyle bir zat mevcuttur. Bunlar için "kutbü'l- aktâb (kutupların kutbu)", "kutb-ı âlem", "kutb-ı zaman", "kutb-ı devir" gibi ifadeler tesmiye olunmuştur. Memdûhun medhinde

¹⁷ Mukabele: Bir yıldız bir burçta iken, bir başka yıldız onun yedinci burcunda bulunursa ona mukabele denir.

¹⁸ *Zic-i Uluğ Bey*, yk. 115b

¹⁹ Ahmed-i Dâî, *a.g.e.*, yk. 6

²⁰ Âmil Çelebioğlu, *Mesnevî-yi Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi*, C.V, s.95.

kaleme alınan aşağıdaki beyitte onun âlemin kutbu olduğu ve sabit-kadem kılındığı zikredilmiştir:

Sen kûtb-ı 'âlemi yine şâbit-ka-dem kılup
Bildürdi çarha dâiresin Şun^c-ı Kâr-dân N., 121-K. XXXIX/14.

15 - Medâr

Lûgat manâsıyla medâr, etrafında dönülecek şey, merkez demektir. Dönen herşeyin bir medârı vardır. Dolayısıyla eski telâkkiye göre yeryüzü yâni dünya feleklerin medârıdır. Nev'î, vezir-i azâm Ali Paşa için yazmış olduğu kasidesinde onun zâtının gökyüzü dolabının medârı olduğunu zikrederek bu husûsa işâret etmiştir:

Lûtfuñ muhîf-i merkez-i ecrâm-ı âb u hâk
Zâtuñ medâr-ı gerdiş-i dülâb-ı âsmân N., 121-K. XXXIX/12.

Bir başka beyitte ise güneşin medârından bahsedilmekte ve hamel burcunun noktası güneşe medâr olduğunda yâni güneş diğer burçları dolaşıp tekrar hamel burcuna geldiğinde, ilkbaharın başladığı ve kar gibi beyaz olan koyunların kırlara yayıldığı anlatılmaktadır:

Medâr-ı şems olaldan nokta-i burc-ı hamel Nev'î
Beyâz-ı berf ile tütüdi ğanem deşt ü beyâbânı N., 524-G. 499/5

16 - Menzil

Lûgat manâsıyla "varılacak, ulaşılabilecek yer, konaklama yeri" demek olan menzil, kozmik manâda ise ay ile ilgili olarak kullanılmıştır. Bir âyet-i kerîmeyle de sabit olan menzil, ayın devrederken uğradığı makamların her birine verilen isimdir. Ayın yirmisekiz menzili olup devrini de yirmisekiz günde tamamlamaktadır. (Bkz. s. 222) Bâkî, bir beyitte ayın menzillerinin gökyüzünün en yüksek tepesinde olduğuna işâret etmektedir:

Mâh-ı 'âlem ki menzili evc-i semâdadur
Reftâra gelse ol kad-i bâlâ kulak çeker B., 348-G. 408/2.

Bir başka beyitte ise şâir, edebî olarak düşünerek ayın menziline, sevgilinin zülfü olduğunu söylemektedir:

Menzil-i mâhdur hâm-ı zülfü
Maṭla^c -ı mihrdür giribânı B., 201-G. 191/2

Burçlar da güneş için birer menzil olarak düşünölmüştür. Buradan hareketle güneş "menzil-i Kavs"e gittiğinde havanın yağmurlu olduğuna işâret olunmaktadır. İlgili beyitte Kavs burcu ile yay, yağmur, ile de ok arasında alâka kurularak bu münâsebete temâs edilmiştir:

Menzil-i Kavsi güzergâh itdi mîhr-i âsumân
N'ola yağdursa zemîne tîr-i bârânı zamân N., 455-G. 378/1.

Ayrıca dünya da insan ömrü için bir menzil olarak görölmektedir. İnsan her konaktan olduğu gibi bu menzilden de ayrılacaktır. Dolayısıyla burada söylenen sözlerin hepsi de efsânenen ibâret olup insanlar da efsâne okuyan efsâne-hânlardır:

Dehr bir menzil hâlâyık kâr-bânı piş imes
Söz kamu efsâne il efsâne-hânı piş imes F., 250-G. CXXVI/1.

Bir diğer menzil ise cennettir. Aşağıdaki beyitte kâfir ilinde ölen kişinin menziline cennet olduğu inancıyla âşık da sevgilinin semtinde onun gamze (yan

bakış) oklarıyla ölmeyi arzu etmektedir. Aşığa göre sevgili, ona acımadığı için kafirdir. Zîrâ kâfırde merhamet yoktur:

N'ola kúyunda helâk itse beni ğamzelerüñ
Menzili cennet olur kâfir ilinde ölenüñ Y., 419-G. 218/5.

Beyitlerde en fazla zikredilip yer verilen menzil ise "menzil-i maksûd" dur ki o da gerçek maksâda yâni Allah (c.c.)'a ulaşmaktır. Aşağıdaki beyitte bu menzile erişmenin zorluğu, buraya erişmek için Hz. Peygamber'in irşâdının lâzım olduğu anlatılmıştır:

Fuzûli dime yetmek **menzil-i maksûda** müşkildür
Dutan damân-ı şer^c-i Âhmed-i Muhtâr yetmez mi
F., 413-G. CCLXXXIX/7.

Yahyâ Beğ de eğer erenlerden kendisine biraz himmet olsa menzil-i maksuda ulaşabileceğini söylemektedir:

Menzil-i maksûda ey Yahyâ irerdüm gün gibi
Zerrece olsa erenlerden eger himmet baña Y., 286-G. 11/5.

17 - Muhak

Ay, güneş ile ictimâ halindeyken yani, bir burçta ve bir derecede buldukları zaman dünya ile güneş arasında olur. Aydınlık kısmından bize hiç bir şey görünmez²¹. Dolayısıyla ay o gece görünmez olur. Ay tutulması ile ayın muhâkı birbirinden farklı haller olduğu için karıştırılmalıdır. Nev'inin bir beyitinde ayın muhâkı zikredilerek baharın hazânına benzetilmiştir. Zîrâ ayın muhâkı parlaklığını kaybetmesi gibi hazan vakti de tabiat, bahardaki canlılığını kaybetmiştir:

‘Acebdür olur her bahâruñ hazânı
Mehüñ var **muhâkı** vü mihrüñ zevâli N., 150-K. LII/8.

18 - Muhit

Kozmik manâda muhit, en dışta olup bütün felekleri için alan ve felekü'l-eflâk veya felek-i azâm denilen dokuzuncu kat göğe denilmektedir²². Lûgat manâsıyla ise "ihâta eden, kuşatan, çevreleyen" demek olup deniz içinde muhit kelimesi kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de deniz manâsında kullanılmakla berâber, klâsik şiirimizde dâima göklere ulaşan, gökyüzünü kaplayan âhın, burada denizin kulağını burduğı zikredilmektedir. Bu sebeple gökyüzünün denize benzetilmesi ve dolayısıyla de muhit kelimesinin kozmik manâda kullanılmış olabileceği düşünülebilir:

Bahr-i **Muhîf** yaşuma diller uzatmasa
Âhum yeli burar mı idi anuñ kulağını H., 398-G. 15/2.

19- Nazar

Lûgat manâsıyla "bakma, göz atma" demek olan nazar, kozmik manâda ise iki yıldızın aynı derece ve dakikada karşı karşıya gelmelerine denir. Sekiz çeşit nazar vardır²³. Beyitlerde genellikle bakma, nazar etme manâsında kullanılmakla birlikte aşağıdaki beyitte "mihr ile meh kılır nazar" diyerek kozmik manâsı da konu edilmiştir. Beyitte güneş ile ayın nazarı söz konusudur.

²¹ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 76.

²² Seyyid Hüseyin Nasr, a.g.e., s. 72

²³ Ahmed-i Dâi, a.g.e., yk. 6

Bu da bakmak ile birlikte tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ay ve güneş sevgilinin güzelliğine bakan iki göz olarak tasavvur edilmiştir:

Mîhr ile meh kılar nazar emvâc-ı hüsnuñe
Çarhuñ doyumadı bir iki gözü acını

H., 402-G. 23/4.

20- Noksan (eksik, kem)

Güneşe göre ayın görünüşünde bir takım hâller, safhalar mevcuttur. Noksan" da bu hâllerden biridir. Ayın aydınlığının yavaş yavaş azalmasıdır. Bu da bedr hâlinden sonra güneşe yaklaşması sebebiyle meydana gelir²⁴. Beyitlerde genellikle "noksan", "eksik", "kem" gibi kelimelerle ifade edilen, ayın bu hâli de çeşitli tasavvurlarla ay bahsinde konu edilmiştir. Tekrara düşmemek arzusuyla burada bir örnekle konuyu noktalamak yerinde olur kanaatindeyiz. Bu itibarla aşağıdaki beyitte "eksik" kelimesiyle ifade edilen ayın hilâl hâli, sevgilinin kaşlarına benzetilerek, onun kaşlarının güzelliği karşısında hilâlin kendi eksikliğini bilip ona baş eğmesi şeklinde tasavvur edilmiştir. Burada kibleye karşı secde etme hâli mevcuttur:

Gördü ki kiblegâh-ı cihândur ol iki kaş
Eksüklüğün hilâl bilüb egdi aña baş

H., 213-G. 3/1.

21- Rasad-hâne (rasad-gâh)

Rasadhâne astronomi âlimlerinin çalıştığı, incelemelerini yaptığı yerdir. Rasadhânelerin üstü açık olup orta yerine bir havuz yapılmakta, teleskop v.s. gibi âletlerin olmadığı bu dönemde yıldızların bu havuzdaki suya düşen akisleriyle inceleme yapılmaktaydı. Beyitte sevgilinin çene çukuru gökyüzü rasathânesine benzetilmektedir. Gökyüzünün rasathâne olarak düşünülmesi ise kuyu itibarıyla renginin koyu olması ve üzerinde yıldızların bulunması sebebiyledir:

Ol zenâh mı yâ rasâd-gâh-ı sipîhr-i 'izz ü nâz
Yâ çeh-i Bâbil-sitân yâ Yûsufa zindân mıdur

H., 90/6.

22 - Şeref

Lûgat manâsıyla "büyüklük, yükseklik, ululuk" demek olan şeref, kozmik manâda, "seyyârelerin asıl kendilerine ait olan yerde, kendi evlerinde bulunmalarına verilen isimdir²⁵. Bu durum kutludur. Halk arasında kullanılan "eşref saat" ifâdesi de insanın neşeli, mutlu olduğu zamana denir.

Eski astronomi bilgisine göre seyyarelere bazı burçlar ev olarak verilmiştir. Bunlardan Güneş ve Ay'a birer burç, diğerlerine ikişer burç verilmiştir. Buna göre sırasıyla Zuhâl'e Cedy (Oğlak) ve Delv (Kova), Müşteri'ye Kavs (Yay) ve Hût (Balık), Mirrih'e Hamel (Koç), ve Akreb, Şems'e Esed (Arslan), Zühre'ye Sevr (Boğa) ve Mîzan (Terâzî), Utarid'e Cevza (İkizler) ve Sünbûle (Başak), Kamer'e ise Seretan (Yengeç) burçları verilmiştir²⁶. Her gezegenin kendisine verilen burçta bulunmasına "şeref" denilmektedir. Bu seyyarelerin şerefleri kutludur. Nitekim aşağıdaki beyitte Müşteri yıldızının, kendi evi olan Kavs burcunda bulunmasından bahsedilerek, bunun şeref olduğunu belirtilmiştir. Bu şeref, âşığın göz yaşının sevgilinin kaşına yakın olması, onunla kıran etmesiyle alâkah olarak konu edilmiştir. Bu münâsebette Müşteri, âşığın göz yaşına, Kavs burcu

²⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, a.g.e., s. 76.

²⁵ Mercimek Ahmed, a.g.e., s. 470.

²⁶ Mecmuâ-i Mûsikî, yk. 75

da sevgilinin kaşına benzetilmiştir. Âşığın göz yaşının sevgilinin kaşıyla kıran etmesi vuslattır. Bu da âşık için en mutlu andır. Bu sebeple şerefın kutluluğuna da işaret edilmek istenmiştir:

Ebruña gözüm yaşı n'ola olsa mukârin
Çün Müşteri Kavse ere ey meh şeref eyler H., 187-G. 131/3.

Bâki'nin bir beyitinde de Zuhâl yıldızının şerefinden bahsedilmektedir. Onun şerefe ermesi ise ay gibi olan sevgiliye kul olmasına bağlı görülmüştür:

İrüb şerefe sâ'id olurdu
Kul olsa eger o mâha Giyvân B., 285-G. 318/4.

23- Ukde

Lûgat manâsıyla düğüm demek olan ukde, kozmik manâsıyla bir gezegenin yörüngesinin güneş ve ayın tutulma dâiresinin düzeyini kestiği iki noktaya denilmektedir. Beyitlerde umumiyetle düğüm manâsında kullanılan ukde bir kaç beyitte kozmik manâsını da hatırlatacak şekilde işlenmiştir. Ukde ile akd kelimesinin müştak olması itibarıyla ve ukdenin güneş tutulmasıyla da alâkalı olması sebebiyle aşağıdaki beyitte geçen " akd-i kûsûf" ifâdesini ukde manâsında almak yanlış olmamak lâzımdır. Aynı zamanda kûsûf düğümünün çözüldüğü ve saadet güneşinin "burc-ı rif'atde" yüzünü gösterdiği ifâde edilmektedir:

Minnet Allah'a ki hâll oldu yine 'akd-i kûsûf
Burc-ı rif'atde sa'âdet günü gösterdi 'izâr N., 78-K. XXIII/29.

Bâki'nin bir beyitinde yer alan "ay da olsa, güneş de olsa tâlî'in ukdeye düşmesi" doğrudan doğruya kozmik manâsını hatırlatmaktadır. Zirâ ukde ay ve güneşin tutulma dairesiyle alâkalıdır:

Düşer bir 'ukdeye gâhî küdüret kesb ider tâlî'
Gerekse Mâh-ı tâbân ol gerek Mihr-i dirahşân ol B., 33-K. 14/5.

24 - Vebâl

Lûgat manâsıyla vebâl, "şiddet, ağırlık, azap, günah" demek olup kozmik manâda ise gezegenlerin haziz noktasıdır yâni seyyârelerin medârlarının güneşe en yakın olan noktasıdır. Beyitlerde genellikle tevriyeli olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte de tevriyeli olarak konu edilen vebâl ay-güneş münâsebeti ile ele alınmıştır:

Ay dutulsun rûze eyyâmında gün düşsün yire
Kim bu ay gündend bulubdur mihr-bân mâhum vebâl
F., 295-G. CLXXI/5 (Dn)

Bir başka beyitte ise ay ile ilgili olarak vebâl kullanılmıştır. Ay hilâl halindeyken vebâle iner. Dolayısıyla sevgilinin kaşları ile hilâl arasında benzerlik kurularak kaşların vebâle girmesinden bahsetmektedir. Hilâlin vebâline mülhem olarak yapılan bu benzetmede kaşların çatılması dolayısıyla aşağıya inmesi, göze daha yakın olması anlatılmak istenmiştir.

Gözüne arķalanub kılmasun cihânı hârâb
Efendim iki gözüm girmesün vebâle kaşuñ H., 251-G. 28/5.

25 - Zevâl

Lûgat manâsıyla "sona erme, aşağılama, inme" demek olan zeval, kozmik manâda ise evc'i karşılamaktadır. Genellikle güneşin en yüksekte ve en parlak olduğu zaman için kullanılmaktadır ki bu da öğle vaktidir. Güneş, bundan sonra artık yavaş yavaş, aşağıya doğru inmeye başlayacaktır. Bir beyitte zeval, tâlî'nin parlaklığına, kutluluğuna işâret etmektedir. Nitekim güneş de zevalde iken en parlak, en güzel hâindedir. Dolayısıyla kutlu talihi temsil etmektedir:

Kevkeb-i bahtum benüm burc-ı hilâl üstindedür
Âftâb-ı tâlî'üm hergün zevâl üstindedür B., 368-G. 438/1.

Aşağıdaki beyitte zeval vaktinde güneşin ortada olduğu yani gökyüzünün tam ortasında ve en yüksek noktasında bulunduğuna işâret edilmiştir:

'Aceb olmaz baña ğadr eylese dünyâ-yı denî
Ortaya geldüğü için irişür mihre zevâl Y., 80-K. 18/32.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde tamamıyla kozmik unsurları ihtiva eden manzumeleri, küçük bir antoloji şeklinde biraraya getirdik. Bu manzumelerin bazıları tamamıyla baştan sona kadar kozmik unsurları hâvidir ve manâsı da kozmik özellik taşır. Meselâ, Hayâlî Beğ'in "Münâzara-i Mihr ü Mah" adlı şiiri bu kabildendir. Ayrıca redifi kozmik unsurdan müteşekkil olan gazel ve kasideler de mevcuttur. Bunun yanısıra bazı kasidelerin nesib kısımları da gökyüzü tasvirinden meydana gelmektedir. Bunlar daha çok "ıydiyye " nevinden olan kasidelerdir. Felekten şikâyet türünden olan kasidelerde kozmik unsunlar sıkça kullanılmıştır. Kozmik unsurların Klâsik edebiyatımızdaki aksini daha iyi görebilmek maksadıyla ve bu konuda bir fikir vermesi ümidiyle bu tür manzumeleri biraraya topladık. Bunları da divânlardaki sıralarına göre önce kasideler ve sonra da gazeller olmak üzere ve yine divânlardaki asıllarına sadık kalarak kâside ve gazel numaralarına göre sıraladık ve altlarına da divânlarda buldukları sayfa numaralarını belirttik.

BÂKİ DIVÂNI

Kasideler

K - I

Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kaşr-ı âsmân
Zeyn olmuş idi şu'lelenüb şem^c-i ahterân

Hayl-i kevâkib içre yanub meş^f-al-i kamer
Şahn-ı semâda rûşen idi râh-ı Kehkeşân

Dest urmuş idi kilik-i şihâba debîr-i çerh
Tuğra nüvis-i hüküm-i hüdâvend-i ins ü cân

Bezm-i felekde urmuş idi Zühre sâza çeng
‘Ays u şafâda hurrem ü handân ü şadmân

Bu çerh çenberinde tutub devr uşûlünü
Deffâf-ı mihr kılmış idi çehresin nihân

Bir tîğ-ı zernişân ile girmişdi ‘arşaya
Şemşir-bâz-ı ma‘reke-i şahn-ı âsmân

Tedbîr-i mu‘zamât-ı umûr-ı cihân için
Yakmışdı şem^c-i fikreti bercis-i nüktedân

Bâlâ-yı çerh-i heftüme giyvân-ı köhne-sâl
Oturmuş idi niteki Hindü-yı pilbân

Âyâ bu zib-ü- ziyet-i ‘âlem nedür deyû
‘İbret gözüyle nâzır iken dehre nâgehân

Etrâfa şaldı şa‘şa‘asın gûşe gûşe mihr
Oldı ufukda mühr-i Süleymân gibi ‘iyân

.....

K- 5

Bihamdillâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs itdi sa'âdet tahtına İskender-i şânî

Toğub gün gibi zerrîn tac ile burc-ı sa'âdetden
İrişdi şarkdan garba ziyâ-yı 'adl ü ihsânı

Beşâretler zemîne âsmânuñ gözleri aydın
Cihânı rüşen itdi pertev-i envâr-ı Yezdânî

Perî gözden nihân olmak ne mümkindür zamânında
Cihânı şöyle nûrânî kılubdur rûy-ı rahşânı

Meta'-ı ma'rifet geldi revâcın bulduğı demler
Zerefşân eylesün nergisler evrâk-ı gülîstânı

Biraz uyan yüzün görsün felekde dide-i encüm
Ki çeşm-i baht-ı bîdârı yeter dehrin nıgehbânı

Hudâvend-i cihân sultân-ı 'âdil şâh-ı deryâ dil
Serefrâz ü serir efrûz-ı tac ü taht-ı sultânî

Penâh-ı dîn ü devlet pâdişâh-ı âsmân-rif'at
Cenâb-ı Şeh Selîm ibn-i Süleymân Hân-ı 'Osmânî

Şehensâh-ı hümâyûn tâlîf ü ferhunde tal'atdur
Cihân-ı saltanatta ol sa'âdet tahtınuñ hânî

Elinde Hazret-i Dâvûd'un âhendür ki mûm oldu
Ziyâ bahş olsa âfâka n'ola şemşîr-i bürrânî

.....

s.17

K- 7

Bihamdillâh refîk oldu yine tevfiq-ı Rabbânî
Muzaffer kıldı sultân-ı cevân-baht-ı cihânbanî

Kudûm- ı şâh ile halkuñ bu gün başına gün doğdı
Yine tâb-ı rikâbından cihânı kıldı nûrânî

Eşî'a bâl ü per oldu güneş zeyn itdi etrâfın
İrem tâvûsı gibi şubhedem gösterdi cevânî

Yine ol sancağ-ı zerrîn-ser ü sîmîn kabâ kıldı
Livâ-yı şubh-ı nûrânî gibi rüşen bu eyvânî

Cihân emn ü emân buldı yine şemşîr-i pûlâdın
Belâ Ye'cücına seddeyledi İskender-i şânî

Yıkıldı hânman-ı bahtı berbâd oldu a'dânunñ
Revân oldu nesîm-i fetih ile taht-ı Süleymânî

Bisât-ı emni baş itdi basîf-i arza iqbâli
Ne denlü kılsa ta'zîmi felek ol şâha erzânî

Dür ü gevher nişâr itsün yolına ebr-i bârânî
Serâser atlas ü dibâ döşetsün mihr-i rahşânî

Güneşdür tal'atı gûyâ cihândan def ü ref itdi
Zalâm-ı zulm-i 'udvânı dalâl-i küfr ü tuğyânî
..... s. 23

K- 11

Ey şehensâh-ı kerem güster ü dâniş perver
Sâye-i lûtf-ı Hudâ pertev-i envâr-ı ezel

Hâce-i rûy-i zemîn pâdişeh-i devr-i zamân
Husrev-i Cem 'azamet dâver-i Cemşid mabâl

Kef-i dest-i keremûn ebr-i bahâr-ı ihsân
Yem-i cûduñla ter ü taze gülîstân-ı emel

Hâkipâyüñle olur çeşm-i cihân-bin rûşen
Gerd-i râhuñla bulur âyine -i cân sayğal
..... s.29

K- 21

Ne hoş yaraşdı sipihre kevâkib içre hilâl
Taķındı pâyine gûyâ ki cevher-i halhal

Tulûf idince ufukdan miyân-ı encümde
Taķıldı gerden-i gerdûna şanki 'ıķd-i le'âl

Çerâğ-ı mâha yine bir filûrî dikdi güneş
Gören kimesne kenârın Meh-i nev itdi hayâl

Şu sib şekline girdi şafaķda cirm-i kamer
Güzellenüb ola bir yanî şârî bir yanî âl

Şarındı meh yine bir hûb Yusûfi destâr
Şoķundı farkına bir nâzikâne sim hilâl

Elinde muṭrib-ı çerhûñ ya ķurş-ı meh defdûr
Kenâresi görünür pûlunuñ mişâl-i hilâl

Ne hoşkadur bu ki altında çerh-i şu'bedebâz
Koyunca mûhre-i mihrî güm eyledi filhâl

Nedür bu ķurş-ı nuḥâsî ki zerger-i gerdûn
Şalub bu pûteye nâr-ı şafaķda eyler ķal

Ya câm-ı 'işret-i Dârâ'ya tâc-ı Kîsrâdur
Tolaşdurur bu cihânı sipihr olub dellâl

Ķanâdı gûşesidür âşiyâneden görünür
Ferâğa vardı meger şahbâz-ı zerrîn-bâl

Ya nûndur görünür ahırında şa'bânuñ
Ya râdur ol ramazân evveline olmuş dâl

Götürdi perdeyi gözden görüldi halka-i zer
Bu gice gök kapusın açdı Bârî-i Mûte'âl

.....

s. 47- 48

K- 23

Hürşid öñünde şu'lelenür mâh-ı nev müdâm
Güyâ ki şem'a karşı görünür kenâr-ı câm

Câm-ı hilâli hep bilece gördiler bu şeb
Halk-ı cihâna kıldı Hudâ rûzeyi harâm

Kibrîtinî dökerdi şafağ nârına hilâl
Tâ kim çerâğ-ı mâhı yakub ref' ola zalâm

Mûy-ı sefidî halkasını çerh-i pîrezen
İsterdi dahi eyleye halk-ı cihâna dâm

Çerh-i 'acûze bağlayub altunlu çenberin
Bir nev -'arûs gibi ider nâz ile hırâm

Yâ nâhunı görüldi felek bir pelengdür
K'olmuşdur aña kulle-i kûh-ı cefâ makâm

Yâ defter-i sipîhrde re'yi residedir
Din-i şiyâmı halk edâ itdiler tamâm

Zerrin devât mâh-ı nev altun kalem şihâb
Erkâmdır nûcum u felek defter-i şiyâm

Behrâm eline hancer alub kaşd ider yâhud
A'dâ-yı dîn ü düşmen-i İslâm'a intikâm

Cırm-ı kamer hilâl ile 'ayn-ı 'âlî yazar
'İd-i şerîfe irmek için kâdr ü ihtirâm

Nârencdür şarardı güneşden yeni disem
Olurdu bu mülâhâza hem bir hayâl-i hâm

İllâ ki mâh-ı 'ide bu sözler ba'iddür
Erbâb-ı 'aql öñünde hakikat budur kelâm

Peyk-i zamâne zer teberin düşuna alub
İrgürdi hâce hüdmetine 'idden peyâm

.....

s. 54

K- 25

Perde-i şâm olucağ mihre niķâb-ı ruhsâr
Zâhir oldu gözüme hey'et-i ebrû-yı nigâr

Âftâb üzre meger hâme-i dest-i kudret
Çekdi bir med nitekim hâcib-i rüy-ı dildâr

Ƙamerüñ altına yâ şafha-i eflâk üzre
Râ yazubdur Ƙalem-i şun^c-ı Celil ü Cebbâr

Bu güneş yüzlü firâkıında felek hasretle
Vâr ise hancere düşdi nitekim ‘âşık-ı zâr

Mevsim-i ‘ayş u tarabdur şeb-i ‘id irdi yine
Muṭrib-i çerḥ eline aldı meger mûsikâr

Güyyâ hâzır olur ırte şalâl-i ‘ide
Dâl tâcın bâşına giydi sipihr-i ğaddâr

Kehrübâ sebhasın aldı ele çerḥ-i sâlûs
Halka cevr eylemeden ya^cni ider istigfâr

Dehr bir şâh-ı sipend urdı felek micmerine
Meh-i nev şanma felekde görinen zerd ü nizâr

Mâhi şayd itmek içün bahre şalub Ƙullâbın
Meh-i nev tutdı meger sâhil-i deryâda Ƙarar

Ƙara yaklaştı şeb irdi deyû keştî-i hilâl
Bâdbân açmış ider sūr^cat ile ‘azm-i kenâr

Çizmege dâ‘ire-i şemse-i mâhı feleke
Aldı üstâd-ı zamân destine zerrin pergâr

Mâh-ı nev dâm Ƙurup dökdi kevâkib erzen
Umarız k‘ola yine ‘ayş u şafâ murgı şikâr

Ƙodı bir pâre yahı tâs-ı zer-endûda felek
Şu vire tâ ramazân teşnelerin saḫḫa vâr

.....

s. 59-60

Tk.- 29/3

Döksün şehâb Ƙaddin eğüp Ƙatre Ƙatre Ƙan
İtsün nihâl-i nârveni nahl-i ergavân

Bu acılarla çeşm-i nücüm olsun eşkbâr
Âfâkı tutsun âteş-i dilden çıkan duḫân

Ƙılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh
Giysün libâs-ı mâtem-i şâhı bütün cihân

Yaksun derûn-ı sine-i ins ü peride dâĝ
Nâr-ı firâk-ı Şah Süleymân-ı kâmrân

Ƙıldı firâz-ı küngüre-i ‘arşı cilvegâh
Lâyık degüldi şânına haḫḫa bu hâkdân

Murg-ı revânı göklere irdi hümâ gibi
Kaldı hazîz-i hâkde bir iki üstühân

Çâpük süvâr-ı 'arşa-i kevn ü mekân idi
İkbâl ü 'izzet olmuş idi yâr ü hem 'inân

Serkeşlik itdi tevsen-i baht-ı sitize kâr
Düşdi zemîne sâye-i eltâf-ı Girdigâr

.....

s. 76- 77

Tk.- 30/3

'İd yaklaştı döşensün yine bu kaşr u divân
Çıkub eyvân-ı sa'âdetde buyursun sultân

Der-i dergâhına 'azmeylesün eşrâf ü kibâr
Eşigi hâkine yüzler süre gelsün a'yân

Hâla sultân diyü şehzâdeler ikbâl itsün
Gelsün ol luft u kerem kânına şâd ü handân

Âh kim hâb u hayâl oldı bu devletler hep
Turmadı 'aksine devr eyledi çerh-i gerdân

Gelüb ahbâb seriründe seni görmeyicek
Kanı sultân diyu eflâke irişsün efgân

Ne haâtâ eyledün ey tîr-i kecendâz-ı felek
Merdüm-i dide-i a'yâna tokundı peykân

Kimse ummazdı bu târihe degin çak bu kadar
Bî vefâlık yüzini göstere mir'ât-ı zamân

Meded Allah meded 'avn ü 'inâyet senden
Bu firâk âteşine döymege tâkat senden

.....

s. 82

Tc.-31/1

Tâlîf oldı neyyir-i ikbâl ü devlet şubhdem
Şu'le şaldı 'âleme necm-i hidâyet şubhdem

Kâinâtı kıldı mir'ât-ı cemâl-i şâhdan
Gark-ı envâr-ı hidâyet Rabb-ı 'izzet şubhdem

Çokdan eylerdi cemâl-i bâkemâlün arzû
Bermurâd oldı hele tâc-ı sa'âdet şubhdem

Şeş cihâtı rûşen itdi tal'atından gün gibi
Buldı ziyet çârsû-yı mülk ü millet şubhdem

Nâgehân bir toz kopardı båd-pâ-yı devleti
Rûşen oldı dide-i a'yân-ı hazret şubhdem

Nevbet ol şâh-ı cevanbaht-ı cihânuñdur diyü
Çaldılar eflâkden kûs-ı beşâret şubhdem

Âftâb-ı ʿâlem-ârâ gibi zerrîn tâc ile
Taht-ı sîmin üzre şaldı ferr-i devlet şubhdem

Sâye-i Yezdân penâh-ı dîn ü devlet Hân Murâd
Dâver-i devrân muʿizz-i salţanat Sulţan Murâd
..... s.87

Gazeller

G- 47

Gümüşden pâlehang ol nahl-i bâlânuñ miyânında
Görinür mâh-ı tâbândur nihâl-i serv yanında

Takınsun pâlehangin şehsüvârüm aylandırsun
Cihâna nûr ü fer virsün güzellik âsmânında

Meger hân-ı melâhatte gümüşden bir tabağdur ol
Açılmış ak güldür yâ letâfet gülsitânında

Düşer fülk-i dil-i ehl-i maḥabbet aña kurtulmaz
Cemâli bahrinüñ girdâbına dönmiş miyânında

Görenler ol kemerde Bâkiyâ tâk-ı melâhatte
Yazılmış şemsedür dirler güzellik hânümânında
s. 112

G- 60

Hurşid kim fezâ-yı felekdür mesir aña
Değmez gedâlar içre eşiğinde yir aña

Takdı hilâl halkasını gûş-i hidmete
Oldı sipihre bende-i fermân pezir aña

Yüz sürmez idi südde-i devlet me'âbına
Kul olmayaydı husrev-i gerdûn serir aña

Görmez mişâl-i kâmetüñi çeşm-i rast-bîn
Aḥvel bağa meger ki görenler nazir aña

Bâki suḥanda fark-ı sipihre kadem başar
Lûtf-ı Hudâ olursa eger destgîr aña
s. 120

G- 90

Yollar üstinde düşüb yatmazdı hergiz âftâb
Câm-ı mihrinden senüñ ger olmasa mest ü ḥarâb

Şubh-dem gördüm saña şunmağı çün küyunda peyk
Bir kızıl gül almış ey dilber eline âftâb

Sâye-i serv-i bülendin yollar üstinde görüb
Der hasedden cân ü dil Yâ leyteni küntü türâb

Ṭâk-ı Kısraýı şorarsañ yürü var meyhâneye
İster iseñ câm-ı Cem sırrını yürü iç şerâb

Korhudan ey dil ölürdi gerçi Bâkî şevkile
Niçe bir cevr ü cefâ vü niçe bir nâz ü 'itâb

s. 138

G- 91

Nigâra kebkebün naqşın meger görmek diler kevkeb
Ki turmaz âsitânuñ devr ider şâm ü seher kevkeb

Çerâğ-ı mâha 'aks-i mihr-i ruhsâruñ virelden fer
Olubdur şem'ci rüyuñ şevkına pervâneler kevkeb

Sen ol mihr-i melâhatsın görünce himmetin şemsin
Yeridür zerre-i hâk-i derinden alsa fer kevkeb

Dili destinde sâkî câm-ı Cem bir mâh-ı tâbândır
Olursa tañ mı her şeb meclisünde şem'ler kevkeb

Şerâbumdur şafağ perdem zümürüdden kadeh her dem
Habâbıdır anuñçün Bâkiyâ üstünde her kevkeb

s. 139

G- 92

Ayağın toprağın özler yürürken gökde her kevkeb
Eşigün cânibin gözler zehî 'âlî- nazar kevkeb

Egerçi gök yüzinde ahter-i ferhündeler çokdur
Kanı hâl-i ruhuñ mânendi bir rüşen güher kevkeb

Ne bilsünler qarâñuda anuñ göz kıpduğın iller
Gice hâl-i ruhuñla bahş için gelmiş meger kevkeb

Ne taşlar başdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdüna
Düşen altun kayalardur degül vaqt-i seher kevkeb

Maḥabbet dâğı yak sінде ferr-i devlet istersen
Bilürsin olmaz ey Bâkî sa'âdet-bahş her kevkeb

s. 139

G- 241

Şubh-ı vaşl-ı yârdur bezm-i şerâb itmek gerek
Sâğar-ı zerrini reşk-i âftâb itmek gerek

Çok direng itmez bize bu şîşe-i pîrûze reng
Sâkiyâ lâ'î-i müzâbı şun şitâb itmek gerek

Devlet-i dünyâ hayâl-i hâba beñzer nesnedür
Baht-ı bidâr isteyenler terk-i hâb itmek gerek

Gün gibi rifatde olmak isteyen gerdün-şifat
Bir mu'allâ bârgâha intisâb itmek gerek

Bâkiyâ mahşûl-i 'ömrün vaktidür şimdengerü
Akçe döküb dideden bir bir hisâb itmek gerek
s. 233-234

G- 255

Fitne-i 'âlemi ol kâmet-i râ'nâdan bil
Her belâ kim yetişür 'âlem-i bâlâdan bil

Hâlet-i 'aşk iledür âdeme nûrâniyyet
Reng-i rüy-ı kadehi bâde-i hamrâdan bil

Dil-i dânyâya şeref pertev-i 'irfân iledür
Hüsni-âi âyine-i 'aks-i ruḥ-ı zibâdan bil

'İşve-i dehre gönül virmez o kim 'âkıldür
Almadı behre begim kimse bu dünyâdan bil

Devlet-i dâr-ı cihân devr-i zamân ey Bâkî
Pâydar olmadığın kıssa-i Dârâdan bil
s. 243

G- 300

Ağyâra kıldı hancer ile gamzesi hücüm
Küffâra çekdi tîgını şan pâdişâh-ı Rûm

Ol kim livâ-yı fetḥ ü zafer rehberin çeker
Şahn-ı fezâ-yı çerḥde ser-'asker-i nücüm

Şemşir-i tâbnâk ü ziyâ-bahşı güyyâ
Âhendür oldı ḥazret-i Dâvûd elinde mûm

Gelmez senûñle ma'rekeye ḥaşm-ı kûr baht
Olmaz hümâ-yı devlete hemsâye bûm-ı şûm

Bâkî nişâr-ı ḥâk-i kadem kıl vücûduñu
Şol günde kim irişe gele müjde-i kudûm
s. 275.

G- 332

Görüb tâb-ı 'izâruñ ḥâtırı nerm oldı nâhidûñ
İçüb 'aşkuñ şerâbın kellesi germ oldı ḥurşidûñ

Şikest olduğına râzî degüldür revnâk-ı 'işret
Anuñçün düşmedi bir dem elinden câm Cemşid'ün

Peyâm-ı hancer-i sertizin ol mâhuñ degürmişdür
Anuñçün ditrer endâmı çemende bâddan bîdün

'Alâyıkdan mücerred ol ser-i kûyinde mesken bul
Mesihâ- veş mekâmı âsmândur ehl-i tecridün

Gedâ-yı kûy-ı cânâne iken öygünme ey Bâkî
Sefâhetdür bilürsin muktezâ-yı şâha taqlidün
s. 294-295

G- 350

İhsân ü cûd u ma'dilet olduysa 'âdetün
Hürşid ü mâha fer vire necm-i sa'âdetün

Şıyt u şadâ-yı 'aşkuñ ile doldı kâinat
Âfâkı tutdı velvele-i kûs-ı şöhretün

Zinhâr uzatma destini dinâr u dirheme
Şal mihr ü mâh topuna çevgân-ı himmetün

Bir dilde mey-i mihr ü maħabbet vañan tuta
Kalmaz kararî şabr ü sükûn u selâmetün

Dilden giderdi hañtı gamın 'aşk-ı hüsn-i yâr
Ref' itti nâr u nûr hicâbını zulmetün

Geh şive eyle bendeñe geh nâz ü geh 'itâb
İrdi zâmanı lûtf u kerem kıl inâyetün

Ezmâmı tâ muhîf ola eltâf-ı Zül-celâl
Bâkî hemişe 'izzet ü ikbâl ü devletün

s. 308

G- 406

Divân ider vañt-i seher nevrûz-i sulñânî meğer
Devrân ufukda gösterür tañt-ı zümürüd tâc-ı zer

'Âlem müzeyyen pertev-i hürşid-i 'âlem- tâb ile
Nañ'-ı serâser şaldılar rûy-ı zemîne serbeser

Faşl-ı şitâda beyza-i simin idi kûy-ı zemîn
Aldı kanadı altına simurg-ı zerrin-bâl ü per

Hâb-ı 'ademden dide-i ezhârı bidâr eyledi
Taħrîk-i båd-ı şubħdem âvâze-i murğ-ı seher

Sulñan Murâd-ı tâcver fermân-revâ-yı baħr ü ber
Şâhib-kırân-ı dâdger şâhenşeh-i 'âlî nazar

Destan-serâ-yı midhat-i şâh-ı tarabda nağme-sâz
Tâvûs-ı baht ü devleti bâm-ı felekte cilveger

Bâkî nişâr-ı maqdem-i sultân-ı âlişân için
Destinde şâh-ı gül tutar lâ'lin tabak lû'lü-yi ter
s. 347

G- 412

Akar yaşum olcağ dîdeden nihân ülker
Diler ki göstere çeşm-i güher-feşân ülker

Fetîli şu'le virür tâze dâğlar yakdum
Murâdım ol ki ide sînedede mekân ülker

Çü zülfi halkalarından görüne ruhsârı
Şeb-i siyâhda güyâ olur 'iyân ülker

Metâf'-ı hüsnü bilürlerdi ne kumâş idüğün
Sen olmasañ eger ey şüh-ı dilsitân ülker

'îzâr-ı yâr araknâk olunca ey Bâkî
Görenler itdi şanur mâh ile kırân ülker

s. 351- 352

G- 535

Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş
İklîm-i hüsne anuñçün pâdişâ imiş

Bir secde ile kıldı ruh-ı âfitâbı zerd
Hâk-i cenâb-ı dost 'aceb kimyâ imiş

Âvâzeyi bu 'âleme Dâvûd gibi şal
Bâkî kalan bu kubbeye bir hoş sadâ imiş

Görmez cihânı gözlerimiz yârı görmese
Mir'ât-ı hüsnü var ise 'âlem-nümâ imiş

Zülfün esiri Bâkî-i biçâre dostum
Bir mübtelâ-yı bend-i kemend-i belâ imiş

s. 434

G- 546

Ol âftâb-ı tal'ata kim dirse mâh-rû
Olsun cihânda meh gibi dâim siyâh- rû

Şandum kenâr-ı bâmde ol mâh-ı tâmdur
Hürşid ufukda göstericek şubh-gâh rû

Ruhsâr-ı zerdî hâke bulaşmış benim gibi
Beñzer ayağı tozına sürerdi mâh rû

Burc-ı şerefde ahter-i bahtum tulu' ider
Gösterse yâr manzaradan gâh gâh rû

Küyuñ yolında Bâkı-i üftâde- vâriken
Hayfâ o keff-i pâya sürer hâk-i râh rû

s. 442

FUZULÎ DİVÂNİ

Kasideler

K. XXII

1. Felek her devrde bir feyz-i hikmet âşkâr eyler
Tekâlib-i zeman izhâr-ı şun'-ı Kırdigâr eyler
2. Karadan ağı fark itmez bu remzin bilmeyen dehrûñ
Ki niçün geh nehârı leyl ü geh leyli nehâr eyler
3. Beyaz üzre sevâd-ı nüşâ kim esrâr-ı hikmetdür
Hired her harfini manzûr-ı 'ayn-ı i'tibâr eyler
4. Esir-i derd olanlar rûzgâruñ inkılabından
Eger şabr itseler dermanların hem rûzgâr eyler
5. Felek devr itmeği ahvâline vâkıf olan 'arif
Tarîk-ı şabr u teslim ü tevekkül ihtiyâr eyler
6. Muğârin olsa âşâr-ı sa'âdet tire toprağa
Nesim-i nev-bahâr ol tire toprağa güzâr eyler
7. Mücellâ eyleyüb âyine-i tab'ın küdüretten
Kılub hurrem virüb lûtf-ı tabî'at lâle-zâr eyler
8. Virür her hasteye elbette devrân-ı felek dermân
Velî bir kaç zeman bîmâr-ı derd-i intizâr eyler
9. Kılub her nâ-murâdı 'âkıbet maşşûdına vâşıl
Velî bir nice müddet zûll-i hürmân ile zâr eyler
10. Zemâne her diyâra istese âşâr-ı emniyet
Aña şâhib-livâ bir ser-ver-i refet-şî'âr eyler
11. Kazâ her kişverûñ ehline cem'iyet murâd itse
Aña elbette bir dânâ-yı kâmil şehriyâr eyler
12. Bi-hamdi'llâh bu gün bu mülke şalmış sâye bir 'âdil
Kim anuñ nisbetiyle 'izz ü rif'at iftihâr eyler
13. Ser-efrâzi ki feyz-i hâk-bûs-ı âsitânından
İnüb her dem güneş kesb-i 'ulüvv-i iktidâr eyler
14. Şafâ-yı zıkr-i hâk-i pâydur ol şaykal-ı rahmet
Ki mir'ât-ı dil-i ahbâbdan ref'-i gubâr eyler

15. Felek meşşâtası virdükde zîb-i şâhed-i devlet
Anuñ mâh-ı livâ-yı rifâtin âyine-dâr eyler
16. Zemâne inkılabından ferâgat isteyen ‘ârif
Anuñ ma‘mûre-i iqbâlini hısn-ı hışâr eyler
17. Semiyy-i Ahmed-i Mürsel Mehemmed Beg o deryâ-dil
Ki ‘adli halka ‘arz-ı rahmet-i Perverdigâr eyler
18. Eyâ Ser-dâr-ı rûşen-rây mülk-ârây ferruh-ruh
Ki her mansıbdâ ismüñ iktizâ-yı iştihâr eyler
19. Kemâl-i ma‘rifet her handa vü her devrde olsa
Seni ser-defter-i erbâb-ı temkîn ü vekâr eyler
20. Bu mülke sâye-i devlet biraħmışsan bi-ħamdi’llâh
Yiridür ger saña mülk ehli can naħdın nişâr eyler
21. Niçün kim zât-ı pâkûñ mazhar-ı feyz-i ‘adâletdür
Bu mülküñ her günin nev-rûz u her faşın bahâr eyler
22. Meşâhid revnâkına ‘azm kılmuşsan zihî himmet
Bu himmetle seni Hallâk-ı ‘Âlem kâm-kâr eyler
23. Şehîd-i Kerbelâ’ya şu getürmek kaşdın itmişsen
Seni elbette ‘âlemde bu niyyet pây-dâr eyler
24. Ser-efrâza Fuzûlî hasteye bu mülk-i ğurbetde
Sipihri-nâ-muvâfık devri cevr-i bî-şümâr eyler
25. Egerçi bî-karâr itmişdür ol bî-çâreyi miħnet
Bulub temkin senüñ zevk-i vişâlünle karâr eyler
26. Cemî‘-i halkdan kať eylemiş ser-rişte-i ülfet
Eger sen hem teraħħum kılmasañ terk-i diyâr eyler
27. Sen ol pâkize-ťal‘at âf-tâb-ı ‘âlem-ârâsan
Ki lütfün gönlümü yüz maķsada ümmîd-vâr eyler
28. Virür medħ-i şerifün cevher-i ğüftâruma revnâk
Şadefdür kaťre-i bârânı dürr-i şâh-vâr eyler
29. Kılur şem‘-i cemâlün nûrı tab‘-ı tîremi rûşen
Güneşdür seng-i bî-miķdârı lâ‘l-i âb-dâr eyler
30. Ümidüm var kim var olasan ‘âlemde kağr ile
Kaźâ her gice kim yoħdan cihân ehlini var eyler

s.78-80

K. XLI

1. Ey hilâl-i ‘îd ğâlibdür saña ebrû-yı yâr
Hüsn-i şüret sende bir var ise anda iki var

2. Yâr ebrûsına beñzetmen seni ey mâh-ı nev
Sen güneş birle görünmezsen saña ne ı'tibâr
3. Kaşlaruñdandur hacil güyâ hilâl-i 'id kim
Gice eksük görünür gündüz çoğ olmaz âşkâr
4. Cilve eyler mâh-ı nev il karşusunda şâm-ı 'id
Sen girüb ortaya kaşuñ göster ol dutsun kenâr
5. Nâ-tüvan gördüm hilâl-i 'idi dün yârüm kimi
Ol dahi güyâ ki za'f-ı rüzeden olmuş nizâr
6. Yeñi ayı kaşlaruñ sevdâsı rüsvâ eylemiş
Gösterürler birbirine anı ehl-i rûzgâr
7. Mâh-ı nevdür bilmezem tâban şafağdan yoħsa kim
Kana batmış nevg-i şem-şir-i Emîr-i nâm-dâr
8. Ol ser-efrâz-ı felek-rif'at ki re'y-i rüşeni
Eylemişdür ref' mir'at-ı haķâyıkdan ğubâr
9. Cevher-i pâkize-i zât-i şerif-i kâmilî
'Âleme lûtf u mürüvvet ma'deninden yâd-ğâr
10. Şefkat ü kahr iledür bir sâye-ğüster naħl kim
Tâkdür aşlı virür hem ğüre hem engür bâr
11. Kahrı ol reng ile kim deryâ mizâcın huşk ider
Çalsa ger Mûsî-şifat deryâya tiğ-ı âb-dâr
12. Şefkati ol resme kim âteş tabî'atdan çıkar
Şalsa İbrâhîm veş od üzre lûtf ile ğüzâr
13. Hem tarîk-i ma'delet re'yinden anuñ müstakîm
Hem esâs-ı 'âfiyet 'adlinden anuñ üstüvâr
14. Ey şafâ-yı meşrebüñ mülk-i ezel tek bî-kerân
V'ey muhî't-i himmetüñ baħr-i ebed tek bî-kenâr
15. Ger sen olsayduñ emîr-i şevket-i İskenderi
Vâdi-i hikmetde bulmazdı Aristö iştiħâr
16. V'er sen itseydüñ kabûl-i minnet-i Nüşîrevân
Eylemezdi hiç kim Büzürce-mihr'e ı'tibâr
17. Maħz-ı şer' olmuş 'afâk'allah vücûd-ı kâmilüñ
Feyz-i tefsîr ü hadîş ü fıkhdan leyl ü nehâr
18. Şafha-i mihr-i ruħuñdur mevzî'-i nûr-ı Nebî
Çâr tab'-ı kâmilüñ me'vâ-yı mihr-i Çâr-yâr
.....

Gazeller

G.XXIII

1. Şeb ki miftâh-ı meh-i nev ola gencine-güşâ
Kıla peymâne-i gerdûnı cevâhir- peymâ
2. Gizleyüb çeşme-i hur-şid şuyın küze-i çerh
Katre katre kıla encüm reşehâtın peydâ
3. Lâle-reng ola şafağdan felek-i minâ-fâm
Daşra şalmış kimi 'aks-i mey-i gül-gun minâ
4. Meh-i nev câmını devre getüre sâki-i dehr
Encüm- i çerhe şala neş'e- i te'sir-i hevâ
5. Dutar olsam ne 'aceb mey eteğin dürd-şıfat
Eyleyübdür nice toprağı bu iksir tılâ
6. Men hem ol rûh-fezâ râhı tökem sâgara kim
Nağl-i 'işret reşehâtından ala neşv ü nemâ
7. Câm devrinde Fuzûli oğuram mey vaşfın
Âteş-i hürmen-i gam Âb-ı Hayât-ı hukemâ
s. 147

G.LIV

1. Ger değül bir mâh mihriyle menüm tek zâr şubh
Başın açub nişe her gün yahasin yırtar şubh
2. Gün değül her gün bir ay mihriyle göğsün çâk idüb
Tâze tâze dağlardur kim kılar izhâr şubh
3. Tiğ-i hur-şid ile ref olsa yiridür kim müdâm
Yandurub pervâneni şem'e virür âzâr şubh
4. Şubhı şâm u şâmı şubh olmuş menem 'âlemde kim
Şâm şem'-i bezm olub ayrıldı menden yâr şubh
5. Gör ne 'âşıkdur ki bir hur-şid vaşlın bulmağa
Şarf ider her lâhza miñ miñ lü'lü'-i şeh-vâr şubh
6. 'İşkda şadıklığ izhâr itdi dâğın gösterüb
Gâlibâ dirlerdi kâzib kıldı andan 'âr şubh
7. Her şâmında gam itmişdi Fuzûli kaşd-ı cân
Olmasaydı merhametden dem urub gam-hâr şubh
s.178

G.LV

1. Hânsı mâhuñ bilmezem mihriyle olmuş zâr şubh
Her gün eyler halka bir dâğ-ı nihân izhâr şubh

2. Batdı encüm çıhdı gün yâ bir esir-i 'ışkdur
Tökdi dürr-i eşk çekdi âh-ı âteş-bâr şubh
3. N'ola ger emvâta ihyâ virse şubhuñ demleri
Zıkr-i lâ'lüñdür kim eyler dem-be-dem tekrâr şubh
4. Müjde bir hur-şidden virmiş meger bâd-ı şabâ
Kim nişâr eyler aña yüz miñ dür-i şeh-vâr şubh
5. 'Âşık-ı şâdıkdur izhâr-ı gam eyler her seher
Ah ile halkı yuhusından kılur bîdâr şubh
6. Bir muşavvirdür ki zerrin kıl ile her gün çeker
Şafha-i gerdüna naşş-ı 'arız-ı dil-dâr şubh
7. Ey Fuzûli şâm-ı gam encâmına yoğdur ümid
Bir tesellîdür saña ol söz ki dirler var şubh
s. 179

G.LXIV

1. Germdür şâm ü seher mihrüñle çerh-i lâciverd
Geh sirişk-i âl ider izhâr geh ruhsâr-ı zerd
2. Şubha beñzer 'âşık-ı şâdık dimeñ 'âlemde kim
Bir nefes geçmez ki çekmez süz-ı dilden âh-ı serd
3. Yağşı şanma ey gönül ehl-i hîred eţvârını
Olma gâfil 'ışk derdinden yaman olmaz bu derd
4. Mümkün oldukça felek mansûbesinden kıl hâzer
Nişe kim hâli degül bî-dâd naşşından bu nerd
5. Zulmet-i gam iztırâbın çekmez ol âzâde kim
Her ta'allûğdan ola hur-şid veş 'âlemde ferd
6. Ey Fuzûli kesme ol meh-veş cemâlinden ümid
Sabr kıl kim devr devrânı degül bî-hûde gerd
s. 188

G.CLXXI

1. Bes ki zâf-ı rûzeden her gün tapar tağyîr-i hâl
Olacağdur 'id içün mâh-ı temâmum bir hilâl
2. Kıldı mâh-ı rûze ol hur-şidi gün günden zâ'if
Zerre zerre aya şan gün nûri eyler intikâl
3. Bir hayâl itmiş mi zâf-ı rûze yârı bilmezem
Yoğsa yârı görmeyüb men gördüğümdür bir hayâl
4. Dutabilseydüm şu içmezdüm kılurdum def'ini
Rûzenüñ kim göz göre hur-şidüme ister zevâl

5. Ay dutulsun rûze eyyâmında gün düşsün yire
Kim bu ay günden bulubdur mihr-ban mâhum melâl
6. Kanımı içmek diler ol lâ'l-i mey-gün bu gice
Rûze dutmuş gâlibâ iftâr için ister helâl
7. Yimek içmek fikrin ehl-i rûzeden kes ey güneş
Bir sevâb it şubhlar tâ şâm kıl 'arz-ı cemâl
8. Rûze teklifin Fuzûli'den götür ey muhtesib
Nâ-tüvandur anda bu teklife yohdur ihtimâl
s. 295

G.CLXXII

1. Çerh her ay başına şalmış kaşuñdan bir hayâl
Bu cihetdendür her ay başında olmak bir hilâl
2. Mâh-ı nev olmuş kaşuñ sevdâsınuñ ser-geştesi
Şehrden şehre gezer âvâreler tek mâh ü sâl
3. İtdüğüçün hüsnüñe karşı kemâl izhârı gün
Bir gün olmaz kim aña gerdun yetürmez bir zevâl
4. Şubh kıldıñ cilve gün çekdi özin bir güşeye
Şâm 'arz itdün ruhuñ şem'i eritdi infi'âl
5. Kılma gözden çihre vü hâlün nihan kim kılmaya
Dûd-ı âhum âf-tâbı çihre-i gerdûna hâl
6. Olmayub maqbûl-i hâk-i der-gehün mâh-ı temâm
Zâf-ı tâlî' virdi gün günden aña tağyîr-i hâl
7. Ey Fuzûli mâh-nisbet mahv kıl varuñ temâm
Ger dilerseñ bulmak ol hur-şîd ile bir ittisâl
s. 296

HAYÂLİ BEĞ DİVÂNİ

Kasideler

K- 3

1. Bûrûc-ı kal'a-i gerdûnda yine vaqt-i seher
Dikildi sancağ-ı zerrîn-i husrev-i hâver
2. Sipâh-ı zengî-i şeb oldu mühnezim nitekim
'Adû-yı h usrev-i rûşen-dil ü Feridûn-fer
3. Meh-i sipihr-i şeref Hazret-i Süleymân Hân
Ki devleti güneşi kıldı 'âlemi enver
4. Giderdi zulmet-i küfrü zemâneden tığı
Şu'â'-ı mihr gibi tutdu dehri ser-tâ-ser

5. Havâyî topu Şehûñ oldu âsumâni kazâ
Rodosu eyledi bir dem içinde zîr-û-zeber
..... s. 11

K-4

1. Gûn gibi doğdu karşıdan ol meh-likâ seher
Rûşen gözükdü gel baña ey âşinâ seher
2. Kûy-ı nigârı bekleyeyin gece şubha dek
Şâyed gûnüm gele başuma gûn doğa seher
3. Dûn gece şubh olunca eşigini bekledüm
Sovukluğ etdi bir yaña ol bir yaña seher
4. Aşşamla ben garîb ile bir gece sevdüğüm
Kavlûñe şâdık ol nitekim dilberâ seher
5. Miñnet aña ki görmeye bir şâm sen şehi
Devlet anuñ ki göre seni göz aça seher
6. Cânâ kaçan ki derlese bu 'ârîzuñ gülü
Beñzer şu bâğa kim aña yağmur yağa seher
7. Devr-i kamerde niteki 'id-i şerif erüb
Halk-ı zemâne gül gibi handân ola seher
8. Sen şâdlıkda düşmenüñ olsun esir-i gam
Budur Hayâlinüñ sözü her şâm tâ seher
..... s. 13

K- 5

1. Olalı maşrıq ilinde şâhbâz-ı zer güneş
Her seher zağ-ı şeb uçub şikâr eyler güneş
2. Zâğ-ı şeb meh beyzasın alınca zîr-i bâline
Doğdu andan çin seher tâvûs-ı zerrin- per güneş
3. Gâra girdi kulle-i çarhuñ pelengi doğdu çün
Bişe-i eflâkden mânend-i şîr-i ner güneş
4. Hânîkâh-ı çarhda bir mürşid-i nûrânîdür
Nûrdan seccâdesi düşunda seyr eyler güneş
5. Hindû- yı şeb micmer-i mâh ile şeylillâh eder
Bir kızıl altun aña her gün verür beñzer güneş
6. Bu ne hikmetdür ki tennûr-ı felekden her seher
Çıkarub bir kûrş-ı germi 'âlemi toylar güneş
7. Tañrı yakduğı çirâğı kimse söyündürmedi
Ger delil-i rûşen isterseñ saña yeter güneş

8. Gördü evrâk-ı 'utâridde yazılmış hâll ile
Gün doğunca eyledi bu ma'la'ı ezber güneş
9. 'Âşık olmuşdur saña ey mâh-rû beñzer güneş
Anuñ için âsitânuñ her seher bekler güneş
10. Düşdü câna 'aks-i ruhsârûñ şikâf-ı sîneden
Hâne kim vîrân ola pîrtev şalar yer yer güneş
11. Şâmdan gelmiş yalın yüzlü ışık ma'hubudur
Tâs alub kûyuñ gedâlar gibi seyr eyler güneş
12. Gözde eşküm ka'tresin şevk-ı ruhuñ rengin eder
Kân içinde gör nice gevherleri besler güneş
13. Dâmen-i gerdûnu şanma lâle-gün etdi şafağ
Sen meh-i bi- mihr için her şubh kan ağlar güneş
14. Merhamet kıl zulmü ko yohsa şikâyet eylerem
Ol Şeh kim oldu aña bende-i kemter güneş
15. Zill-i Yezdân Hazret-i Sultân Süleymân Şâh kim
Taht eyvân- ı sipihr oldu aña efser güneş
16. Rezm hengâmında görmüş tiğ-i âteş-rengini
Beñzi şarmış da'hi ol korhudan titrer güneş
17. Havf-i tiğünden eyâ horşid-i Mirrih-intikâm
Çarhî kalkanın sipihrûñ yüzüne tutar güneş
18. Bir başı-vü -bir kılıcı var gulâmuñdur senüñ
Gerçi oldu husrevâ sultân-ı ba'hr-ü-ber güneş
19. Sensin ol Şâh-ı cihân kim hışm edüb bir kez deseñ
Mâh-ı gerdün ile kûyum nice seyr eyler güneş
20. Ba'hr-ı simâbide seyrân etmeye fülk-i hilâl
Bezm-i mevcûdâtda gezdürmeye sâgar güneş
21. Dehr zulmünden Hayâlî kuluñu kırtar Şehâ
Çün götürür zerreyi yerden zıyâ - güster güneş
22. Çarh ayağa şalduğın lâzımdüür almak ele
Anuñ için şebnemi yerden göge ilter güneş
23. İltifâtuñdur sözüm bu resme rengin eyleyen
Terbiyetle taş lâl-i âbdâr eyler güneş
24. Nitekim zulmet sipâhından sipihri almağa
Mülk-i hâverden çeke envârdan leşker güneş
25. Sâye gibi düşmanuñ olsun ayakda pâyimâl
Sen şehâ eflâk-ı kâdr ol nitekim enver güneş

K- 7

1. Livâ-yı mâhı çü dikdi- sipihre husrev-i zeng
Sipâh-ı encüm ile doldu lâciverd eyreng
2. Bırakdı vâdiye kendin gazâle-i horşid
Olunca kulle-i çarh üzre âşikâr peleng
3. Yel-i sipâh-ı nücüm olmuş idi çarh-ı berin
Hilâlden takınub başı üzre perr-i güleng
4. Çün oldu Yûsuf-ı mihrün mekânı çâh nola
Olursa göz yaşı Ya'kûb-ı çarha heft-evreng
5. Kurulmuş idi felek hargehinde şöbet-i hâş
Nücüm nuql ü şafağ anda bâde-i gül-reng
6. Zemâne halkı gibi olmuş idi âsûde
Vuñuş berr-ü- beyâbânda bañr içinde neheng
..... s. 23

K-8

1. Şeb ki meh geçdi felek tahtına sultân-şekil
Oldu her kevkeb-i rañşân aña a'yân-şekil
2. Deyr-i eflâke kamer-çihre şanemler gelicek
Dehr büründü siyeh şalını rûhbân-şekil
3. Kâf-ı gerdûnda 'ayân oldu o dem 'ayn-ı hilâl
Zulümât içre olan Çeşme-i Hayvân-şekil
4. Çâh-ı arza düşicek Yûsuf-ı mihr oldu o dem
Mâh-ı Ya'kûb u felek külbe-i añzân şekil
5. Pîr-i nûrâniye nâgeh gelüb ihvân-ı nücüm
Şubh pîrâhenin ergürdü edüb kan-şekil
6. Ol seher hâtıruma geldi bu zibâ matla'
'Âleme nûr veren mihr-i dirañşân-şekil
7. Mihr bir nîze bülend olmuş idi ol demde
Nîze üzre ser-i sultân-ı şehîdân-şekil
..... s. 27

K-9

1. Şu dem ki kendüyi 'arz eyledi cihâna hilâl
Şeb olmuş idi cemâlinde zâl-i dehrün hâl
2. Gazâl-i mihr şıgınmuşdı vâdi-i hâke
Dönübdürürdü pelenge sipihr-i bed efâl
3. O gece düşmüş idi çâh-ı hâke delv-i sipihr
K'anı çıkarmağa olmuşdu mâh-ı nev çengâl

4. Hilâl na'l idi ve dâğlar teninde nücûm
Sema'â girmiş idi âsumân olub abdâl
5. Nücûmdan güher-i şebçerağ ile o gece
Sipihîr dâmenini etmiş idi mâlâmâl
6. Görüb bu hâleti gerdûnda pîri 'aqla dedüm
Diğil baña nedürür âsumânda bu ahvâl
7. Eyitdi şâdlıg eyler zemâne geldüğine
Eşiğine şeh-i dehrüñ bu 'id-i ferruh- fâl
8. Şeh-i zemâne Süleymân-ı şark u garb k'anuñ
Gulâm-ı halka- begüşudürür felekde hilâl
..... s. 31

K- 10

1. Fezâ-yı 'âlemi çün şâhbâz-ı zerrin-bâl
Kandı altına almağdan oldu fâriğ-bâl
2. Siyâh-baht idi amma hümâ-şeref oldu
Gurâb-ı şeb kafes-i dehr içinde tûti-mişâl
3. Ziyâsı ile şeb-i tireden meh-i rüşen
Göründü zulmet içinde mişâl-i âb-ı zülâl
4. Kebûdî çâdır içinde sipihîr-i şu'bede-bâz
Hezâr şüret ile 'arz eyledi eşkâl
5. Zemâne âdemisi cümle hurrem-ü- handân
Ve lîk olmuş idüm ben garîk-ı bahr-ı melâl
6. Bu bahr-ı guşşada nâgeh erişdi Hızır gibi
Başında sebz 'amâme ile bir güzide-i âl
7. Eyitdi ey gam ile başa çıkmayan 'âşık
Dilerseñ olmamağa dest-i guşşadan pâmâl
8. Yürü penâh edin ol Şâhuñ eşigini kim
Ayâğı toprağıdur kühl-i dide-i iqbâl
9. Sipihîr-kevkebe şâh-ı cihân Süleymân Şâh
Ki mihr-i evc-i sehä oldu mâh-ı bürc-i kemâl
10. Nücûm birle felek bişezâr-ı kadrinde
Peleng-i şayd-fikendür hilâl âña çengâl
..... s.33

K- 14

1. Gözüm tuş oldu eylerken seher vaktinde seyrânı
Semend-i nâza binmişlerle dolmuş At Meydânı

2. Dem-i surnâ şadâ şalmış bu mehterhâne-i çarha
Dögülür küslar güm güm kurulmuş taht-ı sultânî
3. Temâşâ eyler iken cân gözü ile nâgehân gördüm
O taht üzre oturmuş bir sa'âdet mülkünün hânı
4. Gözü yağmâcı şehr-âşûblarla çevresi dolmuş
Şanasın ortaya yılduzlar almış mâh-ı tâbânı
5. Güneş gibi bu çarh-ı lâciverdiden olub peydâ
Şuâ'-ı nûr-ı hûsnü birle kılmış dehri nûrânî
6. Temâşâ eyledüm bişmiş hezârân dürlü ni'metler
Cemî'-i halka bahş oldu o demde hân-ı ihsânı
7. Felek gûyâ döşenmiş şofra idi ol konuklukda
Kim anuñ olmuş idi kûrş-ı mihr-ü-meh iki nânı
8. Pilâvuñ günbedin şaru yağını çünki seyr etdüm
Temâşâ eyledüm er türbesinde nûr-ı Yezdânı
..... s. 43

K-15

1. Gerçi baş egmedi Cemşid ile Hâkâna kerem
Geldi kul oldu bu gün Şah Süleymâna Kerem
2. Kızdurub yüz dilemez dañi güneşden pertev
Nûr-ı râyından ederse meh-i tâbâna kerem
3. Dideye nürdürür şâh-ı cihân-dâra seḥâ
Ziver-i mülkdürür dâver-i devrâna kerem
4. Âdeme bezldürür kâna güher ebre hayâ
Güle bu reng yeter lâle-i nu'mâna kerem
5. Şehperin şûret-i maḫşûda edüb âyîneler
Sidre tâvûsu gibi başladı cevlnâna kerem
..... s.47

K- 17

1. 'İd-i kurbân erdi halkı yine şadân eyledi
Gonca-leb dilberleri gül gibi handân eyledi
2. Şanmañuz gül-gün şafaḫ oldu ufuḫdan âşikâr
'İd için çarh-ı felek sevrini kurbân eyledi
3. Ka'be-veş mestûr olan dilberler oldu âşikâr
Nûr görmüş hâcî-veş 'uşşâkı nâlân eyledi
4. Ay-ü-günle yere inmişdür felek şanur hemin
Gerdiş-i dolâb-ı 'idi kim ki seyrân eyledi

5. Böyle bulmuşken şeref gün yüzlülerle 'id-gâh
 Tâli'üm zulmü baña bi-hadd-ü-pâyân eyledi
 s. 53

K- 18

1. Felek gehvâre-i şıbyâna beñzer
 Meh-i nev dün doğan oğlana beñzer
2. Şarmış inhinâ bulmuş felekde
 Yetim-i duhter-i 'İmrâna beñzer
3. Şifâda 'aynıdur Ya'küb-ı çarhuñ
 Şafâda Yûsuf-ı Kenâna beñzer
4. Veyâ hod kaşr-ı cennetden cihâna
 Açılmış revzen-i Rıdvâna beñzer
5. Ururken hânçer-i Behrâmdan dem
 Kemân-ı Rüstem-i Destâna beñzer
6. Gönül mir'âtınuñ pasın eder pâk
 Olubdur mışkala insana beñzer
7. Komaz dişde ilişür lokma-i şek
 Bu halka râhat-ı dendâna beñzer
8. Çekilmiş dest-i kudretten gazâya
 Ser-i tiğ-ı Süleymân Hâna beñzer
9. Sa'âdet bişesinde ol dilâver
 Şikâr-endâz genc arslana beñzer
10. Kaçan altun beneklü câme geyse
 Siphre atılır kaplana beñzer
 s. 55

K- 20

1. Ey hilâl-i 'id-i devrân sâgar-ı gerdân mısın
 Hâkdân-ı dehre feyzün cür'asın rızân mısın
2. Ya necât ehline olduñ keşti-i Nuh-ün-Nebî
 Sürmege ya çarhuñ mevc-i kulzüm-i Yezdân mısın
3. Nürdan bir halkasın bâb-ı necât-ı 'âleme
 Ya der-i ikbâle zer-tâk-ı felek-'unvân mısın
4. Ya kenâr-ı 'âlem-i gabrâya emr-i Hağ ile
 Yûnus-ı 'izzet getürmüş mâhi-i 'Ummân mısın
5. 'Aynısın lâmuñ otuz gün olduğuna rûzenüñ
 Ya felek levhinde nûn-ı dâmen-i Raḥmân mısın

6. Öpmeğe dâmân-ı pâkin kâmetûn olmuş dûtâ
Yohsa sen de bende-i hâş-ı Süleymân Hân mısın
7. Bir gubâr-ı râhı deñlü ol şehûn ey âfitâb
Ya'ni sen de nûr-bağş-ı dide-i imkân mısın
8. Âfitâbuñ zer devâtiyle gelürsin her seher
Ey 'uțârîd dergehinde kâtib-i divân mısın
9. Kâdri bâğında şehûn bir aķ gûlûsin ey kamer
Bu feraħdan her gece 'âlemlere ħandân mısın
10. Ol mûcâhid fi sebillâh olan 'âdil şehûn
Ey şafaķ tiğ-i ġazâsından dökülmüş kan mısın
s.59

K- 22

1. İki servi revân etdi yine gûlzâr-ı 'Osmâni
Sa'âdet ġülşeninûñ her biri bir verd-i ħandânı
2. Yıkılmış ġöñlü ma'fûr oldu Mağnisâ-yı mehcûruñ
Karaman taħtınıñ şimdi oturdu yerine cânı
3. İki şehzâdesine şâh-ı 'âlem taħtlar verdi
Ferîdûn Selm-ü-Turâ etdi bağş İrân-u-Tûrânı
4. Biri bürc-i şerefde eksüğü yok bedr-i kâmindür
Birisi âsumân-ı devletûñ ħorşîd-i rağşâmı
5. ġazâl-i mihri şayd etmiş biri sehm-i sa'âdetle
Biri şîr-i felekle ceng eder geydükde ħaplanı
6. Sen ol 'âli- ġühersin ħusrevâ kim bezm-i ħâşuñda
Bir ednâ cür'adan 'add etdiler deryâ-yı 'Ummânı
7. Sımâť-ı meclisûñde nükl-i encüm geçmedi ħâra
Ĥabâb-ı sâğar-ı bezmûñ begenmez çarĤ-ı ġerdânı
..... s.63

Gazeller

G- 1

- 1- ġördü sen Leyli-'izârı oldu mecnûn serv-i bâğ
Bağbân zencîr-i âbı ayağına etdi bâğ
- 2- Zülmet-i şebde hilâl-i âsumânı ġöricek
Peyker-i Mecnûnu şandum kim çıkardı ġöge zâğ
- 3- Tekye-i ġamdur tenûm her odlu âhum bir ışık
Şâm-ı ġamda dâğdan yakdum aña yer yer çerâğ
- 4- ŞubĤ-dem bir mihr ġösterse sipihre rûzigâr
Şâm erişdükde çıkar cisminde yüzbiñ tâze dâğ

- 5- Âteş-i âhum Hayâli yakmaya çarhı deyu
Encüm ile mâh-ı nev oldu felekde göz kulağ

.....

s. 223

G-1

- 1- Tîr-i cefâlar eyledi bağrum delik delik
Gam okları ile dopdoluyam nitelim yelik
- 2- Bennây-i çarh bir ulu bünyâda urdu tarh
Kim ol binâyâ kelle-i ‘uşşâkdur helik
- 3- Öpmek dilerken ol mehi âheng-i cevri eder
Şehnâza başladı şonunu kıldı büselik
- 4- Tâb-ı ruğundan eyledi dil zülfünü mekân
Gün germ olunca kendüye edindi gölgelik
- 5- Kutlu kapu açıldı Hayâlinün üstüne
Alçak gönüllü olalıdan nitelim eşik

s. 237

G- 18

- 1- Olmuşam miñnete mu‘tâd elinden felegün
Yok gamum olmaz isem şâd elinden felegün
- 2- Gül yanar nâra urur âb serin seğlere
Başına hâk şaçar bâd elinden felegün
- 3- Şabr cevherlerine sînesi kân olmaz idi
Odlara yanmasa pûfâd elinden felegün
- 4- Nây ile ney-şekere bâd bulaşdukca eder
Biri dâd-ü-biri feryâd elinden felegün
- 5- Ey Hayâli başuma yazı imiş bunca belâ
Kevkeb-i bahtum ile dâd elinden felegün
- 6- Diñlesün kûy-u gamun ‘âşık-ı ser-bâzları
Bu gâzelde ne der üstâd elinden felegün

s.246

G- 28

- 1- Livâ-yi mihrünü dıkdüm gönül mülküne şâhem ben
Şîrâr-ı nâr-ı âhumla şeh-i encüm-sipâhem ben
- 2- Letâfet gülşeninde gonce-i gül-gün kabâsın sen
Mağabbet sebze-zârında şararmış bir giyâhem ben
- 3- Cihân-ı tîrenün rüşen çerâğı mihr-i gerdünsun
Mağabbet âsumânında husûf içinde mâhem ben

- 4- Sa'âdet Mısrınuñ sultânısın gün gibi rüşensin
Hayâlün Yûsufuna mesken olmuş tîre çâhem ben
- 5- Hayâli yedi eflâkûñ nola günlünde yer etse
Elifle dâğ ile başdan ayağa âh âhem ben

s. 312

G-71

- 1- Her muharrem mâh-ı nev doğsa şafaktan ya Hüseyn
Çeşmüme hûn-ı ciger dökmek olubdur farz-ı 'ayn
- 2- Resm ederse saña ey göz nûru humm-ı evliyâ
Cedd-i a'lânuñ nigini naqş-ı Şâh-ı 'Âlemeyn
- 3- On iki kandil-i nûrısız bu dokuz kubbenüñ
Cedd-i pâkûndür nigini naqş-ı Şâh-ı 'Âlemeyn
- 4- Mihr andan her seher deryûze-i nûr eyleye
Hâk-i pâyuñla müşerref olsa fark-ı Ferkadeyn
- 5- Edeli 'aşkuñla sultânım Hayâli ittihâd
Kendüye yeksân olubdur bu'd-ü-ğurb-ü -vasl-ü beyn

s.333

G- 48

- 1- Nice bir mest gece gün doğa maḥmûr eyle
Nice yıķduñsa beni dil yine ma'fûr eyle
- 2- Bakma ḥorşid eline zerre gibi ey şeydâ
Kendü nûruñla beden zulmetini nûr eyle
- 3- Başuña üşmege pervâne-şifat tâlibler
Yan yakıl şem ' gibi her nefesüñ nûr eyle
- 4- Kemer-i himmeti bağlan belüñe yüz yere ur
Dâne -i ḥürmen-i tevḥide özüñ mûr eyle
- 5- Gece gündüz bunu der haṭṭ-ı 'izâruñ yüzüñe
Zulmeti nûra değış 'anberi kâfûr eyle

s. 366

G- 41

- 1- Derviş kim şikâr ede fakruñ libâsını
Vermez sipihr-i atlasa köhne palâsını
- 2- Cânlar verür serâb ile båd-ı semûma Kays
Miḥnet diyârınuñ sever âb-u-havâsını
- 3- Şirin ğamında eyler idi Kûh-Ken şikest
Minâ-yi çarḥa atsa eger ol kayasını

- 4- Dolâb-ı çarhı döndürelî seyli yaşumuñ
‘Âşî suyu ile añma geçen mâcerâsını
- 5- Zer-beft müttekâdan eder ey Hayâlî ‘âr
Genc-i kanâ‘atûñ döşenen bûriyâsını

s. 411

G. 59

- 1- Mihr âteş- bâzlar resmini engîz eyledi
Her dirañtuñ bergini bir nev'e gül-rîz eyledi
- 2- Tâb verdi sine-i pür-sûzdan çeşmümden âb
Çarh-ı tîg-ı gamzeñi ben hastaya tîz eyledi
- 3- Gerd-i haylûñden senûñ ey Husrev-i iklim bahş
Bu yedi gerdûn dimağın ‘anber-âmîz eyledi
- 4- Câm-ı himmet şun ki gerdûn çarha-i hazzâf-vâr
‘Âkıbet terkib-i Cemden câm-ı Pervîz eyledi
- 5- Bendeyem ol şâha kim şâm-ı ‘ademden kırtarub
Bûlbûl-i tab‘-ı Hayâlîyi seher-hîz eyledi

s. 420

Murabba

- 1- Gün gibi evvel beni dünyâya sultân eyledûñ
Soñra döndûñ sâye-veş hâk ile yeksân eyledûñ
Başumı çevgân-ı mâh-ı neyle gâltân eyledûñ
Nelyedûñ ey çarh-ı hûni neyledûñ kan eyledûñ
- 2- Baña çün âşüftelik ergürdü devr-i rûzigâr
Bañr-i gamsın eyledûñ mevc-i hilâlî âşîkâr
Fûlk-i cismüm eyledûñ ol mevc birle bîkarâr
Neyledûñ ey çarh-ı hûni neyledûñ kan eyledûñ
- 3- Hâb-ı gafletden edüb şûret gözünûñ perdesin
Döstluk kanununun nâ-sâz kılduñ perdesin
Böyle mi eyler cihânda bir kişi perverdesin
Nelyedûñ ey çarh-ı hûni neyledûñ kan eyledûñ
- 4- Kara yere dökmege ehl-i zeminûñ kanını
Âşîkâr etdûñ hilâlûñ hañçer-i bürrânını
Kime zañm urduñsa sildûñ dâmenûñle kanını
Neyledûñ ey çarh-ı hûni neyledûñ kan eyledûñ
- 5- Mihr yahsun haşredeki sineñde hasret dâğını
Dîde-i encüm akıtsun yere kan ırmağını
Dişlesûn dendân-ı pervîn mâh-ı nev parmağını
Neyledûñ ey çarh-ı hûni neyledûñ kan eyledûñ

s. 73

Mersiye

1. Ey murâdum 'aksine dönmekde bî-pervâ felek
Lûtfuna kahr eylemekle şöhre-i dünyâ felek
Bâğbân- ı şun' şunmuşken sa'âdet destine
Hâke düşmek yol mu ol nahl-i cihân-ârâ felek
Mâtemin tut ol sa'âdet tahtının sultânının
Egnüne gey dūd-ı âhumdan siyeh hârâ felek
Ol gül için destimâl-i ebri doldur yaş ile
İki gözün bakduğınca 'âleme ağla felek
Şâm-ı hasretde kevâkib şem'ini rûşen kılub
Kân-ı lûtfun hâke düşmüş gevherin ara felek
Mâh-ı nevden Hazret-i Şehzâde-i Cem- haşmetün
Gerçi çekdün devleti ahkâmına tuğrâ felek
Hâk saçdun alnunun âhır kara yazusuna
Sen bilürsin etdügün lâzım degül ifşâ felek
Bende-vü-şâh olmadı âzâd elünden â felek
Dâd elünden â felek feryâd elünden â felek
2. Lâ'î ederdi âfitâb-ı himmeti hârâları
Kılmış idi dest-i ihsânı hacil deryâları
Gonca-i gannâcı gûyâ olsa eylerdi hamûş
Ma'rifet gülbünlerinde bülbül-i gûyâları
Zühdün anub ağlasun her zâhid-i 'uzlet-nişin
Bezm-i hâşun kanlar içsünler kadeh-peymâları
Atdılar şandûka-i hâke gönüller var iken
Gamzeler tirin ol iki misk tozlu yaları
Kaşları yâsın görüb yas etsün aşhâb-ı kubür
Göz pınarından akıtsun çeşme çeşme mâları
Devleti câmın şıyub İskender-i devrânların
Dâr-ı dünyâdan göçürdün hayme-i Dârâları
Mâteminde qaralar geysün boyansun kanlara
Merdüm-i çeşm-i cihân-binüm gibi ağaları
Bende-vü-şâh olmadı âzâd elünden â felek
Dâd elünden â felek feryâd elünden â felek
3. Dağlarda etmesün kebk-i deri pervâzlar
İgnelerle gözlerin diksün kamu şehbâzlar
Boynunu uzatmasun sahrâların süglünleri
Ol hümâ uçdu kime eyler ki bunlar nâzlar
Çeng kessün saçını yansun firâk odına 'üd
Kılmasun bu mâteme feryâd ol nâ-sâzlar
Karşu vardı yalnız çeyş-i kazâyâ ol melek
Hâzir iken yoluna cân vermege ser-bâzlar
Bildüğün etdi cihân yanında gördü kadri yok
Vermek olmazmış benüm cânım cihâna râzlar
Mâtem etsün taht-ı Magnîsâdaki yaylaqlar
Ol sa'âdet gülşeni hâk-i lâhidde yazlar
Şevketine reşk edüb etdün kazâyâ anı gamz
Soñra döndün başladun göstermege i'zâzlar
Bende-vü-şâh olmadı âzâd elünden â felek
Dâd elünden â felek feryâd elünden â felek

4. Şâh 'aşk-ullah ile beñzer ki ülfet eylemiş
 Girmiş ol meydâna da'vâ-yı maħabbet eylemiş
 İkilik sevdâsinuñ reddinde görmüş 'âlemi
 Cân-ü-dil maħbûbunu ol zevke kıymet eylemiş
 Tâlib olmuş sırr-ı eşyâyı kemâhî bilmege
 Dalmış ol deryâ-yı bi-pâyâna himmet eylemiş
 Bârigâh-ı himmeti kurmuş kıdem iklimine
 Tâc-ü-taht-ı 'âlemi ecsâda şüret eylemiş
 Bakmış ol dergâhdan görmüş aralık zülmemât
 Kılmağa mevta namâzın pâk niyyet eylemiş
 İbn-i Edhem tâ ki bu meydâna sürmüş rahşını
 Cân-ü-dil rahtın dağıtmış terk-i şüret eylemiş
 Her ne kim olursa taķdîr-i İlâhidür velî
 Niceler bu beyt ile gerdûna töhmet eylemiş
 Bende-vü-şâh olmadı âzâd elûnden â felek
 Dâd elûnden â felek feryâd elûnden â felek
5. Tâ ki kılduñ ol sa'âdet gencinüñ yerin tûrâb
 Gönlümün ma'mûresin yıķduñ harâb etdün harâb
 Ol meh-i gerdün-hırâma menzil olduñ ey lâhid
 Hâne-i dervişde miħmân olur mu âfitâb
 Eşķ seylâbı zeminün yakasın çâķ eylesün
 Ol dür-i nâ-yâb için deryâya düşsün iztirâb
 Türbe-i pâkin 'imâret kılmağa şehzâdenün
 Sîm-ü-zerden iki huşt olsun meh ile âfitâb
 Dinlemekde ol cinân gülzârnuñ bûlbüllerin
 Bûsitân-ı dehr vâveylâ ile bi-âb-ü-tâb
 Bûlbül-i gülzâr-ı üns iken Hayâlî âh kim
 Mâtem-i şehzâde anı eyledi miskin gurâb
 Bezm-i 'âlemde fenâ câmın muķarrerdür içer
 Ger gedâ-yı sifle-perver ger emîr-i kâmiyâb
 Bende-vü-şâh olmadı âzâd elûnden â felek
 Dâd elûnden â felek feryâd elûnden â felek
 s. 80- 82

Münâzara-ı Mihr ü Mâh

- 1- Dedi bir gün mihr-i 'âlem-tâba mâh-ı âsumân
 Ey nigâr-ı nûr-sîmâ dilber-i 'âlî-mekân
- 2- Câmunuñ hem cür'asidur feyz-baħş-ı hâk-ü-âb
 Tal'atuñ envârına ğark oldu zerrât-ı cihân
- 3- Gülşen-i hâzrâ senün zatuñla buldu zîb-ü-fer
 Nûr-ı râyuñla münevverdür zemîn-ü-âsumân
- 4- Ben ne cürm etdüm huzuruñda ne cirmüm var benüm
 Yüzüñe bakşam o dem ruhsârnuñ eylersin nihân
- 5- Ben kemâl-i hûsnümü bir gün saña 'arz eylesem
 Sen sipihr-i evc-i istignâda eylersin mekân

- 6- Sem'î horşide erişdi mâhdan çün bu kelâm
Dedi ey âyine-i şüret-nümâ-yı ins-ü-cân
- 7- Her kaçan olsañ kemâl-i hüsn ile manzûr sen
Hod-nümâlık şüretin sende görür çeşm-i cihân
- 8- Bir nazar zerd-ü za'îf-ü-nâ-tüvân görsem seni
Mihrüm artar saña şevküm gâlib olur ol zamân
- 9- Kendi cismüm nûru birle anı tekmil eylerem
Görsem eksüklikden ey 'âşık vücûduñda nişân
- 10- Kim ki mir'ât-ı zamîrinde görür nokşânını
Eyledi tekmil-i nefis oldur şeh-i iklim-i cân
- 11- Ey Hayâli derde erdüñse tufeylûñdür devâ
Ger tüvânâlık dilersen nâ-tüvân ol nâ-tüvân

Tecâhül-i Ârifeyn

1. Ey 'aceb bu tırta mı yâ ebr-i mişg-efşân mıdur
Nahl-i gül üstünde yâ hod deste-i reyhân mıdur
2. Kaş mıdur yâ şâhbâz-ı çeşmine iki kanad
Yâ hilâl-i çarç yâ hod kible-i imân mıdur
3. Hâllerle ruḥ mu yâ hod hürmen-i hüsn-i cemâl
Yâ sûreyyâ pâyına düşmüş meh-i tâbân mıdur
4. Leb midür yâ berg-i gül yâ gonca-i bâğ-ı İrem
Yâ dil-i 'uşşâkdan bir katre düşmüş kan mıdur
5. Diş midür yâ gonca içre jâle yâ dürr-i 'Aden
Çeşme-i horşidde yâ encüm-i rahşân mıdur
6. Ol zenaḥ mı yâ raşad-gâh-ı sipihr-i 'izz-ü-nâz
Ya çeh-i Bâbil-sitân ya Yûsufa zındân mıdur
7. Yâ Rab ol gerden mi yâ mihr-ü-vefâ tûmarı mı
Sem'î kâfûri midür yâ hod serîr-i cân mıdur
8. Sine mi yâ hod harîr-i hâm yâ kettân-ı Mısr
Kâkum-ı Rûsî mi yâ hod vâşak-ı Şîrvân mıdur
9. Nâfe mi yâ sâgar-ı 'işret mi yâ havz-ı behişt
Murg-ı câna âşiyân yâ hod neşâta kân midür
10. Goncalar mı yâ şûkuft olmuş kenâr-ı servde
'Âlem-i ebdân için yâ nâme-i 'unvân mıdur
11. Ey Hayâli karañuluḥdur ötesi açmazın
İki sâkı mâhiyân-ı Çeşme-i Hayvân mıdur

Gazeller

G.2

- 1- Tâlifümde bu gönül her kime kim mâyl olur
Göremez bir gün anuñ mâh-ı cemâlin yıl olur
- 2- Rûzigâr etdi belâ mevcini çeşmümde ‘ayân
Acılıklar çeker ol kimse ki deryâ-dil olur
- 3- Bu kadar dâne-i encümle bitürmez bir kâh
Mezra‘-ı sebzi sipihruñ nice bi-ğâşıl olur
- 4- Oğ gibi doğru varur yâ gibi eğri eremez
Menzil-i ‘aşkı nigâruñ ne ‘aceb menzil olur
- 5- Ğayrıya mihr-ü-vefâ ola Hayâliye cefâ
Ey şeh-i mülk-i melâhat buña kim kâyil olur

s. 123

G.76

1. Gökde seyrân eyleyen hürşid-i nûr-efşân mıdur
Yohsa dilden baş çeken bir lem‘a-i süzân mıdur
2. Bezm-i maşrıktan şunuldu şâh-ı garba bir ayak
Bâde pür olmuş felek aña kadeh gerdân mıdur
3. Yâ ser-i Şems-i Şehid oldur melekler yüz sürer
Seyr eder gökde şafağ siredde akan kan mıdur
4. Yâ çerâğ-ı bezm-i istiğnâ mı yâ kandil-i ‘arş
Yâ gül-i zerd-i bahar ü yâ ser-i pistân mıdur
5. Zulmet-i zulmü kılıcı ile cihândan kıldı dūr
Bende-i Şeh Bâyezid ibn-i Süleymân Hân mıdur
6. Levh-i zer-endüd ile yâhöd Hayâlî şifirini
Tâlib olmuş yazmağa bir server-i hûbân mıdur

s.160

G.1

- 1- Ğam yok felekde olmaz ise âşikâr şems
Besdür cihâna Sâye-i Perverdigâr şems
- 2- Kûyuñda bir kalender-i rüşen-zamirdür
Oldu cemâlün ayna âyine-dâr şems
- 3- Germ olduğında hüsnüñe görse cemâlünü
Girür hicâb-ı ebre olur şermisâr şems

- 4- Pervîni beñzedür yüzün üstünde beñlere
Meh hürmenine anuñ için od şalar şems
- 5- Yağdı sipihr sînesine dâğ-ı mihrüni
Oldu o dâğ ey yüzü gül nâmdâr şems

s. 211

NEV'İ DİVÂNİ

Kasideler

K- 1

- 1- Hilâl-i 'îd-i felek gösterüp şafağda likâ
Yazıldı şan varak-ı sūrha sim-gün tuğrâ
- 2- Görüldi mâhi-i simin kenâr-ı deryâdan
Şafağda Yûnus-ı hürşid olunca nâ-peydâ
- 3- Olursa hançeri mâh-ı nevün n'ola bârik
Niçe dem oldu tutar anı çarha dest-i kazâ
- 4- Zamâne var-ise dür itdi âfitâbından
Kim oldu 'âşık-ı dil-haste-veş za'if ü dü-tâ
- 5- Giyâh-ı huşke dönüp sebze-zâr-ı dehr içre
Benüm gibi kadın itmiş hamide båd-ı fenâ
- 6- Yâhûd idüpdür anı tâb-ı rûze leb-teşne
Ki şuya ağız açar menzili leb-i deryâ
- 7- Hilâle bakduğı halkuñ bu rûze-dâr olalı
İder leţâfet-ile meyl-i 'âlem-i bâlâ
- 8- Diyâr-ı 'işrete fülk-i felek tutup dümeni
Kopardı mevc-i melâhat yine nesim-i şabâ
- 9- Kalem-tırâş-ile hakk itdi resm-i hüznî hilâl
Ne fikr-i miñnet-i imrûz u ne gam-ı ferdâ
- 10- Felekde halka-i bâbuñ taşavvur itdüm idi
Bu gice gözüme görüldi mâh-ı nev a'lâ
- 11- Mişâl-i mâh-ı nevi meşq ider debîr-i felek
Garaž bu kim çeke menşûr-ı fazluña tuğrâ
- 12- Meh-i ruhuñdaki nûr-ı faziletün göreli
Çerâğ-ı bezmüne pervâne zümre-i fuzalâ
- 13- Mehemmed oldu senün nâmuñ ey felek-rif'at
Hilâl eger saña farkın kadem iderse revâ
- 14- Hilâl-veş yañılup kaddi lâm ola şol kim
Koyup izün tozin iksîr-i zer ola cûya

- 15- Yüzini sürdüğine süm-i esb-i devletüne
Nişanedür mehûn alında gurra-i garrâ
- 16- Baş egdi şol ki süm-i esbine hilâl-şifat
Görünce pâyesini didiler lehû tûbâ
- 17- Sürûd ide anı meclisde nâgeh 'ışk ehli
Hilâli vaşfına düşdi bü şî'r-i nev-peydâ
- 18- Ki ey hilâlüne ser-geşte mihr-i evc-i semâ
Şikeste- dil gam-ı mihrünle günbed-i minâ
- 19- Meh-i nevi nice teşbih idem hilâlüne kim
Hısâba gelmez ırakdan güzeldür ol cânâ
- 20- Kuluñdurur hele eksik gedik nazâr eyle
İrakdan ağız eger mâh-ı nev felekde saña
- 21- Gamuñla urdı meger sineye şafağ hançer
Hilâl pembe-i mehden fetile bükdi aña
- 22- Kilid-i rûzeye miftâh mâh-ı nev oldı
N'ola işâret-i ebrûn olursa 'ukde-güşâ
- 23- Gider kûdüreti kıl hande mâh-ı 'id oldı
Hilâlünü görelüm ey meh-i cihân-ârâ
- 24- Zamâne tâzelenüp mâh-ı nev gibi güldi
Meger ki hâtır-ı 'âşıkda kaldı renc ü 'anâ
- 25- Çü şerh-i mihrüme maqşûdum oldı istihlâl
Berâ'at idi hilâl añmadan garaz maḥzâ
- 26- Anuñ haqı ki işâret kılup hilâli ile
Dü pâre eyledi kurş-ı mehi o bî-hemtâ
- 27- Felek atarsa meh-i nev gibi kenâra beni
Ölünce dâmen-i luḫfuñdan el çekem ḥaşâ
- 28- Sipîhr-i a'zama lâzım hilâl nâkış iken
Güneşden olmadı hiç zerre-i ḥakîr cüdâ
- 29- Karîn-i mihr-i visâlün velî olur ḥâlî
Hemîşe meh gibi noḫşâna gam kemâle şafâ
- 30- Hilâl-veş görüne niçe ma'nî-i bârik
Güşâde ola eger maḫla'-ı dil-i şeydâ
- 31- Hilâl kadrini bilmez dil uzadur mihre
Benümle da'vî-i faẓl eylese 'adû meşelâ
- 32- Kemâl-i kudretümi dūr-bîn olan añlar
Zamâne nâkış iderse ne gam hilâl-âsâ

- 33- Hilâli gerçi ki evvel nazar kişi göremez
Bir iki günden olur lîk şem'î cem'-ârâ
- 34- Devât-ı mihr ile Nev'-î kalem olursa hilâl
Lisân-ı kâl idemez hâl-i pür-melâli edâ
- 35- Kemân-ı kaddi hilâl it sipihr-i ihlâşa
Dilerseñ irişe sakf-ı semâya tîr-i du'â
- 36- Nite ki levh-i sipihr üzre âb-ı zer birle
Debîr-i çarh ide lâm-ı meh-i nevi imlâ
- 37- Hemişe her meh-i nev saña 'ayn-ı 'îd olsun
Ser-i 'adû-yı zarar-ħaha tîg-ı derd ü belâ

s. 9- 11

K- XIII

- 1- Bir şubh-dem ki sûr-ı güle ebr-i nevbahâr
Gönderdi jâleden saçılık dürr-i bî-şümâr
- 2- Reftâra geldi serv eline şem'î sebz alup
Ezhârı sû-be-sû okıdı gülşene hezâr
- 3- Demlendi bâd-ı şubh-ile escâr-ı ergavân
Uydı uşûl-i devr-i güle şavt-ı cûybâr
- 4- Yazıldı şun' ile yeñiden nüşha-i çemen
Şebnem düşüp zemîne bozuldı haţ-ı gubâr
- 5- Erbâb-ı 'ayşa ya'ni tarab hâşl itmege
Bir tâze nakş bağladı üstâd-ı sâzkâr
- 6- Hep mutribûñ terâne vü âvâzı sünbüle
Hep çalınan kulağına 'ûdun benefşe-zâr
- 7- Câmın şarâb-ı jâle pür itmişdi lâlenûñ
Bezm içre kâse-lis idi ħurşid-i tâbdâr
- 8- Kaldurmadı simâţın o gün âfitâb-ı çarh
Aĥşâm olunca câmını döndürdi lâle-vâr
- 9- Âĥır ĥicâb-ı şâma girüp lu'betân-ı Rûm
Dutdı cihânı ma'reke-i cünd-i Zengibâr
- 10- Ol gice mühre-bâz-ı felek kıldı nâgehân
Bir peyker-i gurâb ile biñ beyza âşikâr
- 11- Evrâkıñı tokuz felegûñ kat kat eyleyüp
Âfâka âteş işleri gösterdi rûzgâr
- 12- Encüm degüldi zâhir olan gökde ol gice
Yakdı sûrûr-ı sûr ile gerdün tokuz ĥisâr

- 13- Meclisde Zühre-i felege yir bulunmadı
Bâm-ı sipihre çıhsa temâşâya vechi var
- 14- Etfâl-i encüm encümen-i çarha şıgmayup
Yıldızlar atdılar vire ol gıce bî-şümâr
- 15- Hep gökde istedüklerini yirde buldı halk
Hiç itmez oldılar revîş-i çarha f'tibâr
- 16- Bir şem' idi ki gün gibi gündüz ziyâ vire
Güyâ o çüp-ı sürh-ile ol töp-ı zer-nigâr
- 17- Ol gün ki sūr-ı sünnet-i sultân için seher
Gülgün-ı çarha husrev-i hurşid olup sūvâr
- 18- Gün gibi altun üsküf-ile şehriyârlar
Şaf bağlamışdı âşaf-ı sultâna şad hezâr
- 19- Ol rûz-ı haşrı seyr iden ölmez cihânda kim
Didâr-ı hûra çekmez-ıdı kimse intizâr
- 20- Zeyn oldı nahl-i şem' ile meydân-ı kaşr-ı şâh
Yapıldı şanki câmi'-i çarha nice menâr

s. 42-43

K- XVI

- 1- 'Ale's-şabâh ki serdâr-ı leşker-i hâver
Sipâh-ı Rûm ile kıldı diyâr-ı şarka sefer
- 2- Şikâr kaşdına bâl açdı şâhbâz-ı sefid
Gurâb-ı zengî-i şeb dökdi heybetinden per
- 3- Mişâl-i mihr-i şafağ hûn-ı sūr-ı serdûr kim
'Acem'den anı revân itdi Rûm'a serverler
- 4- Meger ki şark ilnün peyki mihr-i zerrîn-tâc
Getürdi nâme-i nuşrat esüp nesim-i zafer
- 5- Çalındı bürc-i sipihr üzre nevbet-i şâdi
Güneş nakâre-i zer Zühre-i felek mehter
.....

s. 53

K- XXIII

- 1- Husrev-i mâh olup bir gıce Şebdiz'e sūvâr
Sebze-zâr-ı felegi eyler-ıdı geşt-ü-güzâr
- 2- Şu'le-i âh-ı dil-i 'âşık olup zer hâme
Tâk-ı gerdûna çekilmişdi niçe nakş ü nigâr
- 3- Çekmege mahmilini Leylî-i mâhuñ ol şeb
Üştür-ı çarha sihâb olmuş-ıdı şekl-i mehâr

- 4- Sefer-i milk-i Hıta'dan mı gelür hâce-i Şâm
Ki tolu nâfe-i müşg oldu kamu dâr ü diyâr
- 5- Nice lu'f oldu ki tırdı bu kadar şem'-i nücüm
Ser-nigün olmuş-iken taş-ti sipihr-i zer-kâr
- 6- Beni gark itmiş-idi baır-i zalâm-ı hayret
Bilmeyüp şeş cihetüm şöyle yaturdum nâçâr
- 7- Dem irişdi açalar revzen-i mihr-i zîrâ
Dûd-ile tolmış-idi günbed-i çarh-ı devvâr
- 8- Nâgehân burka'-ı şâmı götürüp bād-ı seher
Mihr-i gül-çihre 'ıyân itdi 'arûsî ruhsâr
..... s. 76

K-XXIX

- 1- Meger ki çekdi kulağın mübeşşir-i ikbâl
Şafağda hayli kızarmış göründi gice hilâl
2. Şafağ degül hareketden kızardı rûy-ı felek
Zamân-ı saltanat-ı şâha itdi isti'câl
- 3- Zalâm-ı Çeşme-i Hayvân-idi meger ol şeb
Yâ çin-i turra-i hürî yâ müşg-i nâf-i gazâl
- 4- 'Arûs-ı devlete meşşâta-i zamâne yâhûd
Gubâr-ı mağdem-i şâhiden itdi müşgîn hâl
- 5- Çün irdi vaqt-i seher toğdı nûr-ı mihr-i zafer
Şaçıldı reşha-i rahmet döşendi naç'-ı nevâl
- 6- Göründi şûret-i şâdi hezâr cilve ile
Zamâne âyinesinden silindi jeng-i melâl
- 7- Bu demler için idi devr-i sâgar-ı gerdûn
Bu günler için idi hep bu gerdiş-i meh ü sâl
..... s. 91

K-XXXIII

- 1- Her yıl başında mâh görüp 'id ider 'avâm
Göster kaşuñ ki 'id ide erbâb-ı dil müdâm
- 2- Ebrûlaruñ kemânına nisbet hilâl-i 'id
Güyâ ki bir yabana atılmış şikeste câm
- 3- Vaqt-i şikest-i rûzeye eyler işâreti
Çeng-i hamide-şekl ile güyâ meh-i şıyâm
- 4- Çıkdı kenâra mâhi-i simin degül hilâl
Beñzer temevvüc itdi bu deryâ-yı nil-fâm

- 5- Şest-i hilâli sâhil-i deryâya şaldılar
Çün yutdı mihr Yûnusını mâhi-i zalâm
- 6- Ya pîr-i çarh zâhir idüp hâcib-i sefid
Tağıtdı sünbül ü semenin nev-[°]arûs-ı şâm
- 7- Re'y-i müniri pertevini [°]arz ider yahûd
Bildürmege meh-i neve eksûkligin tamâm
- 8- Bûrc-i vezâretûñ şerefi rûkn-i salţanat
Pâşâ-yı mâh-menķabet ü müşterî-maķâm
- 9- Lâm itdi ķâmeti feleginde hilâl-i [°]id
Ya[°]ni virür cenâbuña ta[°]zîm ile selâm
..... s. 103

K. XXXVI

- 1- Gûşuma çalınsa ol kûs-ı beşâret şubh-dem
Ya[°]ni [°]id olsa gelüp didâra nevbet şubh-dem
- 2- Sûre-i feth okuyup üstine üfürse şabâ
Açılıp dergâh-ı şâh itse kerâmet şubh -dem
- 3- Mihr-ile meh meş[°]al-efrûz-ı der-i divân olup
Ayet-i Nûr u Duhan itse kırâ'et şubh-dem
- 4- Matla[°]-ı bâb-ı hümâyûndan şeh-i [°]âlem-penâh
Eylese hürşid-veş izhâr-ı tal[°]at şubh-dem
- 5- [°]Aks-i nûr-ı behcet-i hürşid-i rûy-i şâhdan
Geyse dîvân ehli hep bir tâze hil[°]at şubh-dem
- 6- Hâzret-i Sultân Mehemmed sâye-i zât-ı Ehad
Kûrsa fark-ı [°]âleme çetr-i sa[°]âdet şubh-dem
- 7- Luţf-ile gâhî idüp serv-i hırâmânı kıyâm
Olsa eyyâm-ı kıyâmetden [°]alâmet şubh-dem
- 8- Kimine dâmen naşîb olsa kimine âstîn
Dest-bûsa kılsa her üftâde himmet şubh-dem
- 9- Baña da iller gibi kılsañ [°]aceb mi iltifât
Rûz-ı maşşerde berâberdür ri[°]âyet şubh-dem
- 10- Şîr-i Bâkî'yi şalardum cûr[°]a gibi ayağa
Başuma toğsa benüm de mihr-i devlet şubh-dem
- 11- Müddet-i [°]ömr âhır olup irmedin şâm-ı ecel
Nûr-ı feyzûnden baña hidâyet şubh-dem
- 12- Şâm-ı zaķmet âhır oldu şubh-ı râhat vaktidür
Hasteler meşhûrdur bulur ifâķat şubh-dem

- 13- Nev'iyâ eyle du'â vaqt-i şabâh-ı 'iddür
Çün olur dirler du'â maqbûl-i Hâzret şubh-dem
- 14- Hâk ta'âlâ rûze vü 'idûñ mübârek eylesün
Bu du'â-yı devlete kılsun icâbet şubh-dem
s.110-111

K-XXXVIII

.....

- 10- İrtifa'ı evc-i kaşruñ şöyledir kim serverâ
Nağme-i bezmüñ ider Nâhid-i çarhı ser-girân
- 11- Micmeründe muttasıl 'ûd-ı mülebbes yanmada
Cem' olur bezmünde ervâh-ı mücerred her zamân
- 12- Şemse-i kaşruñla şems-i çarhı naqqâş-ı ezel
Birisin resm-i zemîn itmiş birin resm-i zamân
- 13- Yapdılar bir tāk-ı 'âlî kurdılar bir bezm-i hâş
Kim revāk-ı çârumîn ol bezme olmaz şem'-dân
- 14- Âfitâb ol bezm-i hâşa girmege yol bulmayup
Revzenünden düşmege eyler şu'a'ın rismân
- 15- Kaşruña yol bulmağa şeb-revlik eyler gerçi mâh
Küngür-i eyvânuña irmez kemend-i kehkeşân
- 16- Tâc-ı devlet idine başına hindû-yı Zuhal
Atsa kaşruñdan yire köhne külahın pâsbân
- 17- Mihr ü mâh-âsâ kıbâbuñda görünen câmlar
'Arz ider âfâka envâr-ı zamîründen nişân
- 18- Ey Nizâmü'l-mülk ü Âsaf-menkabet Yûsuf-likâ
Zübde-i ehl-i zemîn çeşm-i çerâğ-ı âsmân
- 19- Hâzret-i pâşâ-yı rûşen-re'y ü gerdün-ihtişâm
Şâhib-i tedbir-i pîr ü mâlik-i baht-ı cûvân
- 20- Nûr-ı re'yüñle fûruzândur çerâğ-ı saltanat
Nîmet-i cûduñla memlûdur simât-ı ins ü cân
..... s. 113

K. XXXIX

- 1- Maqşûd idüp müdebbir-i ahkâm-ı "kûn fe-kân"
Âsâyiş-i ma'îşet-i cumhûr-ı ins ü cân
- 2- Terkîb-i dehre 'illet olur bir vücûd-ile
Viridi basî't-i hâke yine râhat-ı revân
- 3- 'İsî-nefes midür bu seher nefha-i şemâl
Kim buldı büstân-ı cihân 'ömr-i câvidân

- 4- Zulmet-serây-ı hâki meger rûşen itmege
Oldı fûrûğ-ı meş'al-ı şubh-ı ezel 'ıyân
- 5- Yûsuf gibi necât irişüp ka'r-ı çâhdan
'Azm itdi câh-ı 'izzete sultân-ı hâverân
- 6- Yûnus dehân-ı mâhî-i şebden bulup rehâ
Çıkıdı kenâr-ı lücce-i deryâyâ şâdmân
- 7- Âzâd olup yine kafes-i âbnûsdan
Gûlzâr-ı 'arşı tûti-i sebz itdi âşiyân
- 8- Ya'nî şalâh-ı 'âlem-i kevn ü fesâd-içün
Geçdi serir-i şihhate pâşâ-yı kâmrân
..... s. 120

K.XL

- 1- Şubh-dem sine-i aḥbâb gibi kalb-i cihân
Pür idi şıdḡ u şafâ ile olup reşk-i cinân
- 2- Şevk ile yanmış idi ḥâbdan uyanmış idi
Şem'c-dân-ı ten-i efsürdede şem'c-i dil ü cân
- 3- Çâr tāk-ı bedene manzara-i penc-i havâs
Feyz iderdi şuver-i cevher ü a'râzı 'ıyân
- 4- Ol seher şîşe-i çarḡa kodılar bir nergis
Ki nazar ehli anuñ şun'ına kaldı ḡayrân
- 5- Bâde vü sâğar-ı rez şekli tûtip mihr ü şafaḡ
Neş'e-dâr idi bu ḡâlât-ile hep pîr ü cûvân
- 6- Almayup lik benüm tîr-i murâdum menzîl
Kâmetüm ḡayret-i akrân-ile olmuşdı kemân
- 7- Der-i divâna gûzer eyler- idi sūr'at ile
Muttaşıl âh-ı seher-ḡîz ile bu eşk-i revân
- 8- Kılmaḡa ya'nî varup şâha şikâyet bir bir
Zümre-i ehl-i dile neyledüḡin bu devrân
- 9- Ne cefâ topların urduḡını gûy-i zemîn
Ne belâ tîrlerin atduḡını kavş-i zamân
..... s. 124

K.XLV

- 1- Yine teşrîf idüp bir mihr-i 'âlem taḡt-ı 'Oşmânı
Yine geldi yirine mürde iken 'âlemüñ cânı
- 2- Kudüm-ı nev-bahâr-ı luḡfi kıldı mu'tedil dehri
Meger itdi taḡaddüm sâ'at-i nevrûz-ı sultânî

- 3- Zamânından 'aceb mi sebkat itse sâ'at-i nevrûz
Harâret virdi âfâka yüzünûñ mihr-i raḥşânı
- 4- Çıkarsa şad hezârân erba'in pîr-i felek hergiz
Haṭ-ı sebzi gibi görmez düşinde Hızr-ı devrânı
- 5- Nesim-i hulki bahş itdi 'adâlet çâr erkâna
Meger rûḥ-ı nebâtîdür kelâm-ı şekker-efşânı
- 6- Sa'âdet burcınûñ mihri gurûb itdi ise gam yok
Getürdi yirine ni'me'l-bedel bir mâh-ı tâbânı
- 7- Birisi der- niyâm olunca biri der-miyân oldu
İki yüzlü meger bir tîg imiş bu devlet-i fânî
- 8- Zamânûñ saltanat mihri diye bahş itdüğü cevher
Kiminûñ dâğ-ı pür-ḥûnı kiminûñ verd-i ḥandânı
..... s. 135

K. XLIX

- 1- Hilâl-i 'id kim gird-i şafaḡdan göricek anı
Hayâl itdüm gönülde ḡaçer-i ḥûn-rîz-i cânânı
- 2- Letâfet kesb idüp kılmış 'urûc-ı 'âlem-i bâlâ
Şafâ-yı rûzeden olmuş meger meczûb-ı Sübhânî
- 3- Meh-i nev gibi devlet aña kim cismin idüp lâgar
Uyardı zulmet-âbâd-ı bedende şem'-i rûḡânî
- 4- Letâfetde hilâl ol zâhid-i mürtâza beñzer kim
Vücûdı nûr-ı pâk olmuş yoğ anda kayd-ı cismânî
- 5- Tecerrüd kesb idüp şavm u şalât-ile Mesîḥ-âsâ
Feleklerde melekden geçdi şimdi ḡadr-i insânî
- 6- Felekde nûrdan kullâb olupdur mâh-ı nev gûyâ
Çeker bâlâya ebrâr itdüğü ḡayrât u iḡsânı
- 7- Şafaḡ mey mâh-ı nev bir sâgar-ı sîmine dönmişdür
Felek ta'lîm ider yârâna şekl-i bezm-i rindânı
- 8- Gümüş sırma taḡup gîsû-yı 'anber-bârına şâmuñ
Zamâne nev-'arûs itdi 'acûz-ı çarḡ-ı gerdânı
- 9- Degüldür mâh-ı nev re'y-i münirin dehre 'arz eyler
Re'îs-i münşiyân-ı defter-i divân-ı 'Oşmânî
..... s. 146

K.LVIII

- 1- Veżâ'if-i dürer-i sübḡa-i du'âlaruña
Dilüm geçürmediği gice yok şüreyyâdan

- 2- Başum gibi yire mi geçdi genc-i 'Oşmâni
Bulut gibi göge mi çıkdı cûd deryâdan
- 3- 'Aceb degül mi ki ay akçası ola nâkış
Kemâl-i feyz ile hürşid-i 'âlem-ârâdan
- 4- Nişâr-ı ebr ü yem-i cûd-ı Hazret-i Pâşâ
'İnâyet eyler iken dehre zir ü bâlâdan
- 5- Görünmez oldu yire geçdi ma'den ü kân
Hibâ vü bahşış ü lu'f u 'atâ-yı pâşâdan
- 6- O nârı gülşen iden tâb-ı nûr-ı İbrâhîm
Bizi hâlâş ide mi ıztırâb-ı ferdâdan
- 7- Günüm kıyâmete dönderdi va'de-i ferdâ
Edâ-yı karz meger ola fazl-ı Mevlâ'dan
- 8- Elüm hemîşe semâya güşâde serv gibi
Gözüm seher-zede nergis gibi temennâdan
- 9- Kapuında eyleme Nev'î'yi dûr sıfru'l-yed
Sözün muhaşşalı bu baş-ı şîr ü inşâdan
..... s. 162

Terkib-i Bend

- 1- Başlayaldan devre bu fânûs-ı çarh-ı pür-'iber
Bağlayaldan peyker-i tekvini ressâm-ı şuver
- 2- Hükm-i âbâ ile idelden takâzâ-yı zuhûr
Ümmehât-ı çâr 'unşurdan mevâlid-i beşer
- 3- Olalı mensûb-ı tās-ı gerdîş ü na'f-ı zemin
Lu'bet-i nerd-i kazâ şatranc-ı esbâb-ı kader
- 4- Böyle haşmın ütmedi hergiz dahı nerrâd-ı hâk
Böyle şeh mât itmedi ferzîn-i çarh-ı hîle-ger
- 5- Böyle ne bir vâkı'a gösterdi mir'ât-ı hayâl
Böyle ne bir şekl-i hâ'il gördi hassâs-ı başar
- 6- Yazmadı nakkâşlar böyle temâşil-i 'aceb
Virmedi vaşşâflar 'ayn ü nazîrinden haber
- 7- Kıldı nakş-ı ka'betyn-i 'âlem-i kevn ü fesâd
Bir 'aceb bâzîçe kim tahtında muzmer hayr ü şer
- 8- Nâyib-i sultân-ı hürşid didi var-ise Zühal
Şive-i behrâm idi hûn-ı şafağ vaqt-i seher
- 9- Şefkat-i evlâdını bu zâl-i bed-mihrün görüp
Merd olanlar rişte-i peyvend-i zenden el keser
..... s. 171

Terkib-i Bend - I / 4

- 35- Bilmedük bed-'ahd ü bed-kirdâr imişsin ey felek
Gam yimez gam-hârına gaddâr imişsin ey felek
- 36- Gösterüp zulmet dönüp yine idersin 'arz-ı nûr
İki yüzlü bir zen-i bâzâr imişsin ey felek
- 37- Yüz sürerken pâyine halkuñ urursın darb-ı niş
Hâkde piçide olmuş mâr imişsin ey felek
- 38- Haşmuñı uyutmada gehvâre-i şıbyân olup
Dide-i encüm gibi bîdâr imişsin ey felek
- 39- Bi-ser ü pâ halkasın ne desti ne kullâbı var
Kimseye el virmemiş kahhâr imişsin ey felek
- 40- Halka bu kadd-i muqavvesle tevâzu' gösterüp
Tîr-i istikbâr ile cebbâr imişsin ey felek
- 42- Devr-i nâ-hemvâruñ istihsân ider bir kimse yok
Gâh ikbâl ü gehî idbâr imişsin ey felek
- 43- Gülşen-i a'dâya bârân-ı leâfet yağdurup
Hırmen-i ahhâba âteş-bâr imişsin ey felek
- 44- Hüsni ü kubhı saña nisbet nisbet-i esbâbdur
Fî'l-hakîka sen de bir nâ-çâr imişsin ey felek
- 45- Çarhı batmaz nevbet-i devrânı geçmez bir şehûñ
Hıdmetinde münkalib devvâr imişsin ey felek
s. 174.

Terkib-i Bend- III / 1

- 1- Ey felek gitdün yine bir kâr-ı düşvâr eyledün
Yüz tutup keş-revlige idbâruñ izhâr eyledün
- 2- Câm-ı nûşı bezm-i gamda nişe tebdil eyleyüp
Rûz-ı vaşlı zulmet-i hicrân ile târ eyledün
- 3- Şâh-ı gül şimden girü gülşende reftâr itmesün
Çünkü sen ol serv-i âzâdı giriftâr eyledün
- 4- Hançerinden süsen-i âzâdınuñ havf itmeyüp
Hâr-ı hançerle gül-i cismini hûn-bâr eyledün
- 5- Dide-i zahmın açup çeşmini kılduñ hâb-nâk
'Âlemuñ 'ibret gözün ya'ni ki bidâr eyledün
- 6- Ağla iy göz hecr-i şadr-ı zümre-i a'yân için
Kan ol iy dil fûrkat-i pâşâ-yı 'âli-şân için
s. 181

Gazeller

G-277

- 1- 'İd-i Ramazân olduğına olmağ için dâl
Lâgar görünür halka hilâl-i meh-i şevvâl
- 2- Gisû-yı siyâhı çözülince şeb-i 'idüñ
Ebrû-yı sefid eyledi zâhir felek-i zâl
- 3- Bâlâda hilâl-i meh-i 'id isteyen ey dil
Olsun o sehi kâmetüñ ebrûsına meyyâl
- 4- Dûlâb-ı sipihre binüp etfâl-i kevâkib
Türmaz çevirür lu'betini dehr-i kühen-sâl
- 5- Nev'î gibi bâzîçeye meyl eyledi kaldı
Bu 'id-geh-i dehre gelen zümre-i etfâl

s. 395-396

G-359

- 1- Şöyle serd oldı yine şarşar-ı deyden bu cihân
Oldı mihr âteşi sincâbî şehâb içre nihân
- 2- Kalmadı şiddet-i sermâ ile hiç tâkati kim
Penbe-i berfe ide âteş-i hürşid ziyân
- 3- Sîm-tenler yolna varını harc eylemege
Bozar altını yine aqçaya şarrâf-ı zamân
- 4- Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek
Penbe-i ebr ile şandûka-i gerdûna şaman
- 5- Bulmaz ahğer-i hürşidi felek ey Nev'î
Gerçi hâkister-i ebri uçurur båd-ı vezân

s. 444

G-393

- 1- Bulmamış bencileyin var-ise hemdem bu gice
Kararup tutdı sipihr âyinesin gam bu gice
- 2- Yine bir Yûsuf-ı dirine gamın yâd kılup
İtdi Ya'kûb-ı felek bir yeñi mâtem bu gice
- 3- Künc-i gamda yaturam teşne vü bimâr u garîb
Ne kes ü yâr ü ne gam- hâr u ne mahrem bu gice
- 4- Şem'-i bahtum söyünüp şöyle karardı 'âlem
İşigün çarhına yol bulmadı nâlem bu gice
- 5- Ne ruh-ı kevkeb-i ikbâl ne şem'-i devlet
Nev'iyâ batdı yem-i zulmete 'âlem bu gice

s. 464

G-414

- 1- Kendüyi teşbîh idermiş kaşr-ı şâhuñ câmina
Taşlamış eţfâl-i encüm bak mehûñ endâmına
- 2- Bir harâb-âbâd imiş bu kaşr-ı minâ sanduğuñ
Büm-ı nâlem dün gice çıkdı sipihrûñ bâmına
- 3- Çün degül âyin-i mesti 'âkıbet fikr eylemek
Nâzır olmañ gerdişûñ câm-ı sūrūr-encâmına
- 4- İtmeyince za'f ile kıdd-i hamîdem zer-nişân
Ol mehûñ yazılmadı tuğrâ-yı hûbî nâmına
- 5- Şahnedan pervâ yimez rez duğteri mihrin bozar
Âferin pîr-i muğânuñ Nev'iyâ ikdâmına

s. 476

G-492

- 1- Açıldı dil görince câm-ı şarâb-ı nâbı
Bir nâ-şükûfte gonca şan gördi âfitâbı
- 2- Şevk-i ruhuñla bu şeb çâk itdi meh yakasın
Zer tüğmesin düşirdi çarhuñ degül şihâbı
- 3- Gör kıadr-i pâyesini ol şehsüvâr-ı hüsnuñ
Başılmadı felekde mâh-ı neve rikâbı
- 4- Gülzâr-ı dehr içinde mânend-i sünbül-i ter
Kıldı hevâ-yı zülfüñ gömgök delü şehâbı
- 5- Yanında yüz bulaldan dildârı ter düşürmiş
O gonca sürse derden Nev'î n'ola gülâbı

s. 520

G-499

- 1- Unutdı pîr olup gerdün zamân-ı berf ü bârânı
Tecâvüz itdi 'adl-i köhneden nevrüz sultânı
- 2- Hayâlinde sipihrûñ üstine şandı zübâb üşmiş
Havâ hâzırladı bâl-i havâşıldan mekesrânı
- 3- Ne kaldı 'âdet-i peşmineden ey dil 'aceb midür
Müneccim vaz'-ı nâ-hemvârına döndürse devrânı
- 4- İder mühiş şadâlar târ-ı çeng olsa havâdan ter
Şeherden gör hamîde kıdd ile ol pîr-i giryânı
- 5- Medâr-ı şems olaldan nokta-i burc-ı hamel Nev'î
Beyâz-ı berf ile tutdı ganem deşt ü beyâbânı

s. 524

G-528

- 1- Tır-i cefâya eyledi gerdûn nişân beni
İtdi tıyûr-ı derd ü belâ âşiyân beni
- 2- Kıldı kemend-i zülfine biñ cân ile esir
Bir şehriyâr-ı nâz bulup râygan beni
- 3- Şubh-ı vişâle bir nefes ırgürmedi dirig
Baht-ı siyâhum ile bu hâb-ı girân beni
- 4- Güldürmedi cihânda beni çarh-ı bî-amân
Ey dîde ağla derd ile ey sîne yan beni
- 5- Bir mûra döndi za'f ile Nev'î ten-i nizâr
Zîr-i zemîne şala gibi bu zamân beni

s. 540

G-550

- 1- Cemâlûñ pertevi hâk-i siyâhı kıldı nûrânî
Meger zâtuñ mürüvvet çarhınuñ mihr-i dirahşânı
- 2- İrişmezdi göge kâdr ile başı jâle-veş hergiz
Şu'â'-ı cezb-i mihrûñ çekmese erbâb-ı 'irfânı
- 3- Güneş kim terbiyet kılmasa kılmaz mîveler lezzet
Ne deñlü yağsa bâğ-ı 'âleme bârân-ı nisânî
- 4- Revâdur hoş geçe sâyeñde erbâb-ı hüner çünkim
Nihâl-i bahtuñı ser-sebz idüpdür zıll-ı Yezdânî
- 5- Nesim-i nazm-ı gevher-bârını tahrik ider Nev'î
Umar kim bir nefes cüş itdüre deryâ-yı ihsânı

s. 552-553

YAHYÂ BEĞ DİVÂNI**Kasideler****K-1**

- 1- Gökler yüzi bir gece gülistân idi gûyâ
Her encüm-i tâbende idi bir gül-i hamrâ
- 2- Zulmetde Hayât Âbı gibi 'ayn-ı cihândan
Olmuşdı nihân çeşme-i mihr-i felek-ârâ
- 3- Bir çini sıfâl içre karanfüller açıldı
Bu çarhı-ı zebercedde degül encüm-i şehlâ
- 4- Dünyâyı felek şâmî gülâb ile şulardı
Şebnemle pür oldı dimeñüz küh ile şahrâ

- 5- Ol gice meger Kâdr ü Berât idi muqarrer
Çekdi kamer-i çarhı aña tuğrâ-yı muṭallâ
- 6- Sükkân-ı sipihrûñ gözi yollarda qalupdur
Şanmañ ki semâ üzre nücûm oldı hüveydâ
- 7- Raqş urdı felek çarha girüp cümle melekler
Bu şâdiye kim iriser ol kadri mu'allâ
- 8- Pîrûze tabaklarla tolup kevkeb-i dürri
Pâyına nişâr olmağa olmışdı müheyyâ
- 9- Ol gice gelüp iki cihan fahrına Cibrîl
Luṭf ile didi saña selâm eyledi Mevlâ
- 10- Seyr eyle bu şeb Refref ile 'Arş-ı 'alâyı
Anı bu toquz âyîne de eyledi peydâ
- 12- Horşid gibi tayy-ı mekân itdi Burâkı
Bâlâya du'â gibi 'urüc eyledi tenhâ
- 13- Ta'cil õñine irgüreyin anda Burâkı
Müştâk durur didi saña Hâzret-i Mevlâ
- 14- Gûyâ dil-i mü'min gibi tayy itdi mekânı
Ol rahşa süvâr oldı çü-ol şâh-ı tûvânâ
- 15- Olmışdı meger 'õmr gibi tîz-revende
Bir demde iki 'âlemi seyr itdi hemânâ
- 16- Ervâh gibi kıldı semâvâtı müşerref
Toldı şalavât ile toquz kûbbe-i 'uzmâ
- 17- Mî'râcı ile güldi yüzi çarh-ı berinûñ
Vuşlat haberinden nitelim 'âşık-ı şeydâ
- 18- Biñ cân ile oldı Hâmel ü Sevr aña qurbân
Evvelki göki kıldı Kamer gibi çü me'vâ
- 19- Çengini yire çaldı hicâb eyledi andan
Görince şalâhiyyetini Zöhre-i zehrâ
- 20- Ol dem felek-i Aṭlas ayağına döşendi
Dördinci göke irdi çü ol mihr-i mücellâ
- 21- Gülzâr-ı Hâlılı idüben cümle müşerref
İrgürdi semendini yedinciye degin tâ
- 22- Yüz yire koyup eyledi ta'zîm ile ikrâm
İki bükülüp aña toquz çarh-ı mu'allâ
- 23- Toğruldu hemân tîr gibi cânib-i 'arşa
Geçdi bu toquz kat zırh-ı çarhı hemânâ

- 24- Tûbâya irüp geçdi şabâ gibi o demde
Cibrîli kodi Sidrede ol zât-ı müzekkâ
- 25- Bir menzil-i bâlâya irişdi nazâr itse
Dünyâ görünürdi aña hardal gibi ednâ
- 26- Makbûl du'â gibi varup hazret-i Hakka
El götürüben ümmetini kıldı temennâ
- 27- Çün Tûr-ı niyâz içre mübârek gözün açdı
Göründi o lahza aña envâr-ı tecellâ
- 28- Mâh-ı ramazân gibi cihân kadre irişdi
Evkât-ı şerefde dem-i mi'râc ile mahzâ
- 29- Bu 'avn u 'inâyetle zihî lutf-ı İlâhî
Bu keşf ü kerâmetle zihî 'izzet-i kübrâ
- 30- Aşhâbına geldükde şalât emrini kıldı
Didi işiden cümle semî'nâ ve aţâ'nâ
- 31- Meydân-ı semendi bu tokuz çarh-ı muţabbak
Na'leyni nişânı meh ü mihr-i felek-ârâ
- 32- Eltâf u 'inâyetler idüp Rabb-ı Müheymin
Kılmışdı anı hulq-ı 'azîmiyle mürebbâ
- 32- Her fi'li anuñ kavline olmuşdı muţâbık
Her nüktesi bir sırr idi her sözi mu'ammâ

s.17-19

K-8

.....

- 12- Kaydafâ mülki gibi tûfân-ı tîga garh ider
Mülk-i Dârâyâ havâle itse bir İskenderi
- 13- Gün gibi ak şancağınun göklere irmiş başı
Bir 'azîmü's-şân melekdür nûrdandur şehperi
- 14- Geldi gûyâ bir ser-i serv üstine bedr-i tamâm
Her yeşil şancağına zînet virür tâc-ı zeri
- 15- Tuğlar şol pîr-i nûrâniye beñzer fi'l -meşel
Hızr-ı hâzır gibi olmuşdur erenler rehberi
- 16- Dönmeşe kutb-ı murâdı üstine bu çarh-ı dün
Pür-şafağ eyler döker kanın hilâlün hançeri
- 17- Tîğ-ı zerrininde zeyn olan cevâhir şanmañuz
Ol hilâl ile kıran itdi sa'âdet ahteri

- 18- Âşiyân-ı zâg-ı a'dâ idi niçe kal'alar
Aldı gâzi begler anı oldu şâhinler yeri
s.46

K- 9

.....

- 3- Nücûm şanma temâşâ için bütün 'âlem
Felekler üzre çıkup yaptı kaşr u evvânı
- 4- Kuruldu zînet ile sâyebânlar gûyâ
Sehâb-ı rahmet ile taldı At Meydânı
- 5- Çalındı her yañadan kûs-ı husrevâniler
Beliñledi yatağından sipihrûñ arslanı
- 6- Nakâre resmi o bedr-i tamama beñzer kim
Benân ile iki şakq eyledi Resûl anı
- 7- Ziyâfet için olan dânesine yetmeyüben
Dükendi kaldı tehî nûh sipihrûñ enbânı
- 8- Tabakda zerde idi şanasın ki bedr-i tamâm
Hilâle beñzer idi her dilim dilim nânı
- 9- Hilâl şanma görinen felekler ağzın açup
O bezm ni'metinûñ olmuş idi hayrânı
..... s. 48

K- 14

- 1- Seyf-i islâmı ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmağa gâziler ile rûz-ı kıtâl
- 2- Mâh-ı rûze ireli oldu riyâzetle nahîf
Göklere uçdı melekler gibi açdı per ü bâl
- 3- Yed-i beyzâsını Mûsâ gibi gösterdi 'ayân
Nûr-ı i'câzı ile oldu cihân mâl-â- mâl
- 4- Rûz-ı 'id oldu perî yüzlüler ile görüşüp
Merhabâ kıldı mübârek elin uzatdı hilâl
- 5- Âdemûñ gönlin uçar mâh-ı nev ile encûm
Hübdur tâze karanfüller ile sim sifâl
- 6- Mâh-ı nev kendüyi alçakda tutar gâyetde
İrişürse n'ola günden güne hüsnine kemâl
- 7- Beñzer ol peyk-i teber-dâra sipihr-i devvâr
'Âşıka müjde ider irdi diyû 'id-i vişal
- 8- Kalem-i şun'-ı Hudâ ile yed-i kudretle
Zer ile çarh-ı zebercedde yazıldı bir dâl

- 9- Mâh-ı nevdür dimeñüz gökyüzi gülzârında
Rûzgâr ile egilmiş yine bir tâze nihâl
- 10- ‘Ayn-ı ‘ibretle nazar eyle hilâle şanasın
Âb-ı Kevserden akar cânib-i dünyâya zülâl
- 11- Mâh-ı nev şâkf-ı semâvâta teveccühde müdâm
Şanki bir pîr-i cihân-dîde ider ‘azm-i cibâl
- 12- Dilberün kaşları vaşında gazeller dir iken
Yazdı bu mışra‘ı eflâke melekler fi‘l-ğâl
- 13- Kimse bu mışra‘a ‘âlemde nazîre diyemez
Hergiz işitmedüm anuñ gibi bir tâze hayâl
- 14- Pây-mâl itmek için illeri bir şive ile
Zöhre-i çarh-ı felek sâkına takdı hâlğâl
- 15- Mâh-ı nev şehrümüzün hûbı gibi oldu zarîf
Ayda bir kerre ider ‘âşıkına ‘arz-ı cemâl
- 16- Bâreka’llâh zihî nûr-ı şafâ kim halka
Gelür engüş-t-i şehâdet gibi andan bir hâl
- 17- Bir yalñ yüzlü güzel Rumili şehbâzı gibi
Takdı turna teli sorgucını başına hilâl
- 18- Kime kim gûşe-i ebrûsı ile virdi selâm
Aluban gönlin anuñ eyledi divâne-mişâl
- 19- Şadmânuz aña kim nite ki şâh-ı Haremeyn
‘Arşa aşdı kılıcın şimdi hilâl-i şevvâl
- 20- Kâmi‘i div-i zulem Mehdî-i devr-i ‘âlem
Nûr-ı ‘ayn-ı ‘azamet gâzi-i ferhunde-ğışâl
- 21- Şâh-ı Şiddik-dil ü mefhar-i Âl-i ‘Osmân
‘Ömer-i ‘adl ü sehâ Haydar-ı meydân-ı kıtâl
- 22- Hâkim-i kavî-i Nebî zübde-i aşhâb-ı şafâ
Meh-i encüm-sipeh ü server-i erbâb-ı ricâl
- 23- Ya‘ni sultân-ı selâtîn Süleymân-ı ümem
Şâhib-i seyf ü kalem zill-ı Hudâ-yı Müte‘âl
- 24- Yedi iklim eli altında olur hâtem-ves
Kanı anuñ gibi bir şâh-ı ‘adimü‘l-emşâl
..... K. 66-68

K- 23

.....

- 11- Ol atları ki ‘atâ kıldı eylese cevân
Yedi adım yer olaydı sipihrün evvânı

- 12- Gümüş eyerlü geyimlü niçe semend-i bülend
Nücüm ile felege döndi tavr u 'unvânı
- 13- Kılıç muraşsa' u hançer bi-'aynihi meşelâ
Nücuma oldu mukârin hilâl-i nûrânî
- 14- Muraşsa' idi balıkçıl otağası bakıcak
Mişâl-i zıll-ı hümâ pür-şafâ ider cânı
- 15- Virildi daği gümüş maşraba tokuz dâne
Kamusı 'aynına almazdı mihr-i rahşânı
- 16- Tokuz tuğulğa 'atâ kıldı zer-nişân ü celi
Kıbâb-ı nûh felege beñzedür gören anı
- 17- Revân itdi mişâl-i şahâyif-i eflâk
Tokuz zırhla tokuz hûb çarhî kalkanı
..... s. 99

K.24

- 12- Bir pîre uğradum ki diyem vaşfını anuñ
Ferhunde-fâl ü mihr-i sa'âdet kamer-liqâ
- 13- Gark eylemiş vücûdını nûr-ı kerâmete
Hûrşid-veş libâsını kılmış kamu 'abâ
- 14- Gördüm öñinde tahta-i remlin felek-mişâl
Eşkâl-i bürc-i encümi zeyn eylemiş aña
- 15- Gün gibi başı göke erişmiş kemâl ile
Kim zir-i desti olmuş anuñ encüm-i semâ
- 16- Kendü 'Uţârid-i felege beñzemiş hemân
Destindeki kalem şan olupdur şihâb aña
- 17- Rûy-ı mübârekin göricek sevdi yılduzum
Didüm aña ki hey dil ü cân derdine şifâ
- 18- Cânım acıtdı çarh-ı bed-ahter cefâ ile
Bir reml kıl baña ki bula cân ü dil şafâ
- 19- Şâyed ki müjdegâni-i rûy-ı vişâl ile
Derd-i derûnuma ola bir vech ile devâ
- 20- Bir serv-i hoş-hırâmı kinâr itmedüm diyü
Bu bî-sitâre tâli'ümü ağladum aña
- 21- Çünkim derûn-ı dilden o dem niyyet eyledüm
Kıldı şerefde tâli'ümüñ encümin Hudâ
- 22- Ol Müşteri-'atıyyet ü Nâhid- menzilet
Kaldurdu başını vü hıţâb eyledi baña

- 23- Didi zihî kemâl-i sa'âdet zihî şeref
Aç gözünü ve müjdeler olsun bu gün saña
- 24- Evc-i şerefde zâhir olup necm-i tâlî'ün
Kıldı bürûc-1 şems-i sa'âdetle iktıza
- 25- Ya'nî 'ulüvv-i dergeh-i hürşid- menzilet
Bağr-i 'atâ vü mâh-1 vefâ menba'-1 seâ
- 26- Fahrû'-1 kirâm u kân-1 kerem Ahmed-i ümem
Nûr-1 şafâ vü zînet-1 eyvân-1 Kibriyâ
..... s. 102-103

K.28

- 1- Gitdi nevrûz ile Haccâc-1 şitânun zulmeti
Seyyidân-1 sebzenün var idi andan zahmeti
- 2- Hamde meşgûl oldı yapraklar zebân-1 hâl ile
Hağ Ta'âlanun cihânda toğdı şems-i rahmeti
- 3- Gözlerin açdı çiçekler gibi cümle kâyinât
Devlet ile 'âlemün geldi bahâr-1 'izzeti
- 4- Mağdem-i ni'me'l-bedelden gün gibi oldı 'ayan
Inne ba'de'l-'usri yüsren sırrınun mâhiyyeti
- 5- Tutdı bu luğf ıssı hürşid-i sa'âdet 'âlemi
Rûzgârın nâ-bedîd oldı o bârid şüreti
- 6- Çarhı batdı kış günü gibi yüzi gülmezlerün
Gızzeti terk eyledi bir bir götürdi şikleti
- 7- Nâzil oldı nûr-1 Yezdân gibi bârân-1 bahâr
Şâhid-i ezhârın açıldı nikâb-1 tal'atı
- 8- Hâşılı bu şüreti görince mir'ât-1 zemîn
Çekdi yüz biñ dürlü vech ile belâ vü mihneti
..... s. 117

K.6/I

- 1- Bezendi bir gece çarh-1 felek gülîstânı
Açıldı gül gibi her encüm-i dıraşânı
- 2- Velîlerün dil-i pâki gibi vücûd-1 cihân
Zıyâ-yı encüm ile olmuş idi nûrânî
- 3- Bahâr faşlı vü gül devri 'işret eyyâmı
O gece oldı sipîhr üzre bezm-i hâkânî
- 4- Nücûm ile bile aşılamamağa cümle sürüş
Okudı şem'-1 şihâb ile mâh-1 tâbânı

- 5- Meger ki bedr-i kamer mîr-i meclis oldu aña
Nücûm üskûf-i zerle birer iç oğlanı
- 6- O dem birine su'âl eyledüm didüm cânâ
Nedür bu zemzeme-i bezm ü 'ayş-ı sultânî
- 7- Münâdîler çağırup didiler ki olsa gerek
Sûrûr-ı sûr-ı sehensâh-ı zıll-ı Yezdânî
- 8- Sîpihr-kevkebe şâhib-kırân-ı rûy-ı zemîn
Bülend-mertebe mihr-i sîpihr-i devlet-i dîn
..... s.153

K. 6 /VI

- 1- Zıyâ vü pertev ile oldu ol şeb-i deycûr
Bu bezm içinde biri 'anber ü biri kâfûr
- 2- Fîşekler ejderini âsumâna çekmek için
Felekler urmuş idi şanasın selâsil-i nûr
- 3- 'Aceb midür anı ben tîr-i âha beñzetsem
Feleklerûñ çü tokuz şîşesinden itdi mürûr
- 4- Kaçan ki ra'd-ı felek gibi olsa na'ra-zenân
Yağardı 'ayn-ı 'adûdan hemân o dem yağmur
- 5- Ya hod felek kodı pîrûze kâseler içre
Şerâre şekli ile niçe hûşe-i engûr
- 6- Yağardı odlara âteş işini âteş-bâz
Niteki 'âşıkını bir nigâr-ı mest-i gurûr
- 7- Felekler oldu zer-efşân-ı 'işret-i şâhî
Şerâre şanma fîşekden bulurdu anda zuhûr
- 8- Nedür bu seyr-i şafâ-bahş u cân-fezâ yâ Rab
Bu seyr-i 'işreti kim gördi kim işitdi 'aceb
..... s. 156-157

K. / III

- 1- O bedr-i kâmil ü ol âşinâ-yı bahr-i 'ulûm
Fenâya vardı telef itdi anı tâlî'-i şûm
- 2- Dögündi kaldı hemân dâğ-ı hasret ile nücûm
Küyüdü şâm-ı firâkında toldı yaş ile Rûm
- 3- Kara geyürdi Karamana guşsa itdi hücûm
O mâhı ince hayâl ile kıldılar ma'dûm
- 4- Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm
Rızâ-yı Hağ ne ise râzî oldu ol merhûm

- 5- Haţâsı ğayr-ı mu'ayyen ğünâhı nâ-ma'lûm
Zihî sa'îd ü şehîd ü zihî şeh-i mazlûm
- 6- Yıkıldı yer yüzine aşlına rücû' itdi
Sa'âdet ile hemân kırb-ı hażrete gitdi
s. 166

K. 12 / IV

- 1 Müstezâd olmuş ağarmağ ile nûrâniyyeti
Pertev-i mûy-ı sefidinden tağılmış zulmeti
- 2 Hağ Ta'âlânun niyâmından o tif-ı kudreti
Ğün gibi çekdi niyâmından o tiğ-ı kudreti
- 3- *Inne ba'de'l-'usri yûsran* sırrınun mâhiyyeti
Meh gibi buldı felek âyinesinde şüreti
- 4- Kesret-i hayrâtı ile tıldı dünyâ milketi
Tâze cân virdi cihâna şevketinün 'avdeti
- 5- Mîhr-i 'izzet ber-karâr u dest-i devlet üstûvâr
Esb-i nuşrat cünbişinden 'ayn-ı a'dâ pür-ğubâr
s. 178

K. 32 / II

- 1- Ayuñ on dördine beñzer birinün yüzi hemân
Biri bir Yûsuf-ı şânîdür odur cân-ı cihân
- 2- Mîhr ile mâh gibi hûsn ile meşhûr-ı cihân
İki dilber iki zâlim iki âfet kıpıdı
s. 205

K.35 / II

- 1- Leb-i cân- bahşını ğören Mesihâ dir ise hağdur
Muşavver rûğdur endâmı yâ ğod nûr-ı muğlağdur
- 2- Ğüneş gibi cihânda kadri 'âlî ğöñli alçağdur
Ğüzeller pâdişâhı hûblar sultânı Dervişün
s. 208

Ş.1

.....

- 144-Biri ağ yılduz ol ğurşid-i ğerdün
Yüceldüğince olur hûsni efzün
- 145-Adı Aħmeddür ol şems-i sa'âdet
Fağire eylemez ammâ şefâ'at
- 146-Ğörince olurun anı ferahnâk
Seher gibi yağamı eylerin çâk

147-O gün şabr u kararum gibi gitdi
Gözümün yaşını seyyâre itdi
..... s. 237

Ş.2
.....

133-Biri Yiniçerilerde Şaferdür
Yüzi mihr-i cihân alnı kamerdür

134-Başına altun üsküf geyse ol mâh
Güneş gibi yakar dünyâyı her gâh

135-Neden ikidür ol ebrû-yı mümtâz
Bir ay başında iki gurre olmaz
..... s. 255

Ş.2
.....

220-Biri tekye çerâğı ol kamer-veş
Urupdur hânekhâh-ı câna ateş

221-Felek âvâre mâh-ı celâli
Melek pervâne-i şem^c-i cemâli

222-Bize meyl itmese tañ mı o meh-rû
Olur çünkim çırağ dibi karañu
..... s. 264

Ş.2
.....

Bu dañi bir mâh-ı garrâdur

257-Biri bir mâh-rûdur adı Şa^bân
Aña cân virürüz olmağa kurbân

258-Gören dir şemsî dülbend ile anı
Yüzi gün sa^cşadur taylesânı

259-Anı bir kerre bağruma şaraydum
Oruc ayı gibi Kadre ireydüm
..... s. 268

G. 67

- 1- Seveni öldürür o meh-manzar
Yılduzum anuñ için anı sever
- 2- Seng-i hicrânı ile ol mâhuñ
Tenümi gök gök eyledüm yer yer
- 3- Utanup ârızından âb gibi
Yerlere geçdi âfitâb u kamer

- 4- Kaşı ile gözi yeter yâruñ
Kılmağa yir ü göki zîr ü zeber
- 5- Pehlû adın añarsın ey Yahyâ
Nice gelüsñ yanuña dilberler

s. 323.

G.132

- 1- Âsumânî bir libâs idinmiş ol mâh-1 münîr
Aña bu hûsn ile bulunmaz gök altında nazîr
- 2- Nile girmiş Yûsuf-1 Mısr-1 melâhatdur didüm
Âsumânî câme ile gördüğüm gibi fakîr
- 3- Âsumânî câmesin geysel n'ola ol pâdişâh
Bir Mesîhâdur ki aña âsumân olmuş serîr
- 4- Âsumânî câme şanmañ 'aks-i dūd-1 âhdur
'Âşıka âyinedür cism-i nigâr-1 dil -pezîr
- 5- Şîr-i Yahyâda ma'ânî bir müselleme hûbdur
Baħr-i nazmından geypüdüñ âsumânî bir ħarîr

s. 365

G-192

- 1- Kapuñdan ayru olanuñ ħuzûrı olmaz imiş
Ġariblıkda kişinüñ sūrûrı olmaz imiş
- 2- Baña vücûd viren zerre gibi mihrüñdür
Kimüñ zâhîri yoğ ise zühûrı olmaz imiş
- 3- Firâkuñ ile gözüm döndi 'ayn-ı Ya'kûba
Ne dîde kim seni görmeye nûrı olmaz imiş
- 4- Yüceldüğince yüzi yirde oldu ħürşidüñ
Cihânda ehl-i kemâlüñ ħurûrı olmaz imiş
- 5- Hilâl ise ayuñ on dördü oldu ey Yahyâ
Maħabbet idene yâruñ kuşûrı olmaz imiş

s. 402

G- 214

- 1- Meger bimâr olupdur çeşm-i tîr-endâzi cânânüñ
Kemân ebrûları şimdi ħara yasın çeker anuñ
- 2- Remedden ħasta çeşmin bağlamış gök destmâl ile
Gören ħavs-i ħuzâħ şanur yanında mihr-i raħşânüñ
- 3- Degül gök destmâl ol 'aks-i dūd-1 âh-1 'âşıkdur
Ruħı âyinesinde görünür ol mâh-1 ħarrânüñ

- 4- Göricek 'ârızı yanında anı Nile beñzetedüm
Kenârına irişmiş fi'l-meşel deryâ-yı 'Ummânun
- 5- Beyâz-ı haddi nâme kâkûli miştardur ey Yahyâ
Çekilmiş âsumânî cedvelidür haţţ-ı reyhânun

s. 416

G. 300

- 1- Aķ libâsını geyüp mânend-i mihr-i âsumân
Bir gümüşden serve dönmiş şanki ol şûh-ı cihân
- 2- Şem'-i kâfûri gibi tañ mı geyerse aķ libâs
Her gice anuñla rüşendür çerâğ-ı bezm-i cân
- 3- Altun üsküflü cuvânum aķ libâs ile bu gün
Aķ sancağına dönmiş Âl-i 'Oşmânun hemân
- 4- Yâsemenden aķ libâsı rûz-ı şâdidür aña
Bu kara çul bir şeb-i ğamdur faķire her zamân
- 5- Aķ gül naħline beñzer aķ libâs ile nigâr
N'ola ey Yahyâ görüp bülbül gibi kılsam figân

s. 468

G- 359

- 1- Kara ata n'ola binse o meh-rû
Olur zîrâ çerâğ altı karañu
- 2- Şeb-i Kâdr ile rûz-ı 'ide beñzer
Kara atıyla dildâr-ı perî-rû
- 3- Semend-i âsumânda mâha dönmiş
Siyâh at üzre ol şâh-ı melek-hû
- 4- Suvâr olmuş aña bi-bâk gerçi
Gelür câna karañulukda korhu
- 5- Siyâh at ile Yahyâ gördi anı
Didi ol âfitâba sâyedür bu

s. 503

G. 448

- 1- Aķ şakal olmuş cemâli gülşeninün zîneti
Kıplamış gün yüzini Hâķķun şehâb-ı rahmeti
- 2- Kendüyi envâr ile hemvâr idüp müy-ı sefid
Yüze gelmiş şanasın emvâc-ı baħr-ı 'izzeti
- 3- Bu beyâzü'l-vechi fi'd-dâreyn aña olmuş naşib
Kâmet-i Tübâsını açmış bahâr-ı devleti

- 4- Zât-ı pâkine mahâsinler yaraşmış gün gibi
Nûra garķ itmiş anı berg-i dirah̄t-ı hey'eti
- 5- Gülşen-i 'âlemde ey Yahyâ mişâl-i yâsemîn
Aķ libâs olmuş aña hûrşid-i nûrâniyyeti

s. 555

G.469

- 1- Pîrlükden çîn çîn oldu fakîrûn̄ peykeri
Rûm deryâsın talazlandurdı âhum şarsarı
- 2- Tâñ yirine döndi ağarmağa yüz tutdı şakal
Zulmetüm nûr ile tağıldı iki yıldan beri
- 3- Pîrümün 'Oşmân-ı Zi'nnûreyne döndi çihresi
Pür-zyâ itdi yüzüm cânın o rûy-ı enveri
- 4- Karası görünmeyen deryâ-yı nûruñ 'aynıdur
Her ağarmış aşfiyânun̄ şûret-i zibâları
- 5- Bu beyâz-ı mûy ile Yahyâ şanasın rûyumuñ
Tâyir-i kudsi gibi var nûrdan bâl ü peri

s. 567

Kıt'a-ı Yahyâ

Hân-ı Hâkdur bu felek mihr ile mehdür iki nân
Mihre kimse degmemişdür ortada meh toğranan
Her ne deñlü toğranursa gün-be-gün artar yine
Himmetün̄ artsun dir iseñ turma dâyim toğra nân

s. 603

NETİCE

Bu çalışmamız neticesinde de gördüğümüz gibi, kültürümüzün çok önemli bir kısmını teşkil eden Dîvân Edebiyatımız, gerek ilmî ve gerekse sosyal konularda her bakımdan oldukça zengin bir malzemeye sahiptir. Bu da sanatkârların her birinin birer ilim adamı sayılabilecek geniş bilgilere sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Zirâ şâirlerin büyük bir kısmı, o dönemlerin birer üniversitesi mahiyetinde olan medreselerde bir çok ilmi tahsil etmişler; buna imkânı olmayanlar ise alaylı tabir edebileceğimiz bir şekilde, şahsî gayretleriyle kendilerini yetiştirmişlerdir. Tarihimizin en ihtişamlı devri olan XVI.Yüzyıl, kültür ve sanat bakımından da zirveye ulaşılan ve zirve şâirlerin yetiştiği bir dönemdir. Dolayısıyla bu şâirler de tahsilleri esnasında elde etmiş oldukları bilgileri, yazdıkları mısralar arasına büyük bir ustalıkla nakş etmişlerdir. Biz de bunlar arasından seçmiş olduğumuz Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beğ, Nev'î ve Yahyâ Beğ'in Türkçe dîvânları üzerinde yaptığımız bu inceleme neticesinde onların kozmik âlemlerle ilgili bilgilerini tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu tesbitimiz ve incelememizle de onların bu konudaki bilgilerini sanata, şiire nasıl büyük bir ustalıkla aktardıklarını gördük. Bütün bunların sonucunda vardığımız neticeleri kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

1. Dîvânları üzerinde çalışmış olduğumuz beş şâirimizin de kozmik âlemlerle ilgili bilgileri, devrin astronomik bilgilerine paralel olarak, şiirlerinde rahatlıkla ve sıkça kullanabilecek kadar mükemmeldir. Her ne kadar Hayâlî Beğ medrese tahsili görmemiş ve kendisini şahsî merak ve gayretiyle yetiştirmişse de bu sahadaki bilgisinin hiç de diğerlerinden daha az olduğu söylenemez. Zirâ şiirlerinde kozmik unsurları onlar kadar başarıyla ve çokça kullanmıştır. Yahyâ Beğ de yeniçeri ocağında tahsil görmüş olmasına rağmen, medresede bu ilmin tahsilini gören Bâkî, Fuzûlî ve Nev'î kadar astronomi bilgisine sahiptir. Hatta Yahyâ Beğ, bu unsurların Türkçe isimlerini diğer şâirlere nazaran daha fazla ve sıkça kullanmayı tercih etmiş ve bu tavırla da dil ve üslûp özelliğini bariz bir şekilde ortaya koyarak dikkat çekmiştir. Meselâ diğer şâirler gökyüzü ve felek için Arapça ve Farsça kelimeler olan "çarh, çerh, felek, eflâk, âsumân, sipihr, gerdûn vs." gibi isimleri kullanırken o, bunların

yanı sıra bir çok beyitte "gök, gökyüzü vs." gibi Türkçe kelimeleri kullanmayı da ihmal etmemiş, buna itinâ göstermiştir. Yahyâ Beğ, diğer konularda da göstermiş olduğu bu özelliğini yâni Türkçe kelimeler üzerindeki tercihini kozmik unsurlar üzerinde de göstermiştir. Buradan hareketle de Divân şiirinde Türkçe kelimelerin tamamen terk edilmediğini, hatta günlük dilimizde kullandığımız kadar sade ve anlaşılır bir dille şiirler yazıldığını söyleyebiliriz.

Bunun yanısıra halk arasında sık sık kullanılan bazı tabirlerin de bu unsurlarla alâkalı olarak zikredildiğini tesbit ettik. Meselâ "başı göğere", "yerde ararken gökte bulmak", "yıldızı sönmek", "yıldızı parlamak", "yıldızı barışmak" vs. tâbirler bu kabildendir. Buradan hareketle de eskiden halk arasında kozmik unsurlarla ilgili telâkki ve inançların çok olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kozmik unsurlar arasında en fazla kullanılanı "felek (gökler)" olmuştur. En çok da felekten şikâyet maksadıyla hep onun insanlar üzerinde menfi tesiri olduğu telâkkisinden hareketle konu edilmiştir. Bunlar da şâirlerimiz tarafından, edebiyatımızda "şikâyetnâme" türünden sayılabilecek çoklukta ^{eserlerde} kaleme alınmışlardır.

Bunun yanı sıra ayrıca kozmik unsurlar vasıtasıyla bir çok dînî-tasavvufî hâdiseye de telmihte bulunulmuştur. Bunlardan en sık konu edileni Hz.Peygamber'in Mi'râcı'dır. Kur'an'da da yer alan Hz.Yûsuf kıssasına da sık sık temas edilmiştir. Bunlardan başka göklerin ve kâinâtın yaratılışıyla ilgili âyetlere de telmihte bulunulmuştur. Bazı hadislerle temasla ve mûcizelere işâretle Hz.Peygamber'in hayatından bazı izler şiire aksettirilmiştir. Ayrıca diğer peygamberlerden bazıları (Hz.İsâ, Hz.Musâ, Hz.Ya'kûb, vs.) ile ilgili bazı mûcizeler ve hususlar da yer yer konu edilmiştir.

Bu unsurlar vasıtasıyla ayrıca bazı inançlara da yer verilmiştir. Meselâ hilâl görününce Ramazan ayının başlaması gibi. Her seyyarenin bir devri olduğu ve daha önce altı seyyarenin devrinin yaşandığı; şimdi ise fitne ve fesadın arttığı Ay devrinin yaşanmakta olduğu da bu inançlardandır. Ölünce ruhların göklere yükseldiği, meleklerin göklerde ikâmet ettiği inancı da kozmik unsurlar vasıtasıyla işlenmiştir. Bütün bu dînî-tasavvufî hususlarda İslâm dininin prensiplerine aykırı bir ifâdeye ve hususa rastlanmamıştır.

3. Dîvânlarda en fazla kullanılan unsurlardan biri de yıldızlardır. Gezegenlerden de en çok güneş ve ay konu edilmiştir. Buradan hareketle şâirler üzerinde coğrafyanın ve tabiatın ne derece önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Şâirler şiirlerindeki hayalleri, teşbih ve tasavvurları, daha çok en sık gördükleri, yakınlarında bulunan ve kendilerini en çok etkileyen unsurlar üzerinde yoğunlaştırırlar. Dolayısıyla gökyüzü, yıldızlar, güneş ve ay onların en sık gördükleri kozmik unsurlardır. Bu sebeptendir ki hayal ve tasavvurlarında bunların çok büyük rolü olmuştur. Ayrıca ulaşılamayana olan ilgi, merak ve ulaşma arzusu da insanın dikkatini daima ona çekmiştir. O zamana göre bu unsurların da ulaşılması mümkün olmayan birer cisim olarak görülmesi de şâirlerin dikkatini çekmekle tasavvurlarında, hayal ve teşbihlerinde sıkça kullanmalarına sebep olmuştur diyebiliriz. Burada ayrıca Eski Türklerin inançlarında bu cisimlere vermiş oldukları önemi de hatırlamak gerekir.

4. Bu çalışmamız içinde şâirlerin orijinalliklerini en iyi şekilde ortaya koyan ve kozmik âlemle ilgili bilgilerinin birer astronomi âlimi gibi mükemmel olduğunu ispatladıkları kısım ise "kozmetik terimler bölümü"dür. Günlük hayatımızda sık sık kullandığımız bazı kelimelerin (esir, fark, kadr, kemal, kıran, noksan, şeref, vebal, zeval, vs.) aynı zamanda kozmik manâları da olup bunları ancak iyi bir astronomi bilgisine sahip olan, bunun tahsilini gören kimseler bilebilir. Şâirlerimizin de bir çok beyitte bunları kullanmış olmaları, onların bu konuda ne derece bilgi sahibi olduklarını göstermiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ve bu tesbitlerden de onların birer ilim adamı gibi bu bilgilere vakıf olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bunlardan bir astronomi âliminin teknik bilgisini beklemek de hatalı olur. Çünkü şâirler her ne kadar bu bilgilere sahip olsalar da bunları şiire yansıtırlarken edebî ve sanatlı bir şekilde ele alırlar. Bu sebeple bu bilgileri şiirde teknik mahiyette aramamak lâzımdır. Bunları teşbih, tasavvur ve tahayyülleri süsleyen birer unsur olarak dikkate almak gerekir kanaatindeyiz.

5. Yukarıdaki hususlardan başka eski astronomi bilgisi ile bugünün astronomisi arasında kısaca bir mukayese yapmak gerektiğinde görülüyor ki eski astronomi bilgisi, daha çok inanç ve telâkkilere dayanmaktadır. Bunun edebiyata akseden kısmı ise astronomiden ziyade astrolojiktir. Buradan hareketle de kozmik unsurların eskiden telâkki ve inanç bakımından

insanlar üzerinde oldukça fazla tesiri olmuştur. Artık günümüzde bu telâkkilerin bazıları tartışılmayacak kadar eskimiş ve geçerliliğini kaybetmiştir. Ancak bugün de astrolojiye, dolayısıyla fala çok büyük rağbet vardır. "Fala inanma, falsız da kalma" esprisi içinde günlük yıldız fallarını hiç kaçırmadan takib eden insanlar çoktur. Uzay çağı denilen günümüzde astronomiye alâka ve merak oldukça fazlalaşmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar da dikkati çekecek kadar çok ve başarılıdır. Bu itibarla eski astronomiyle bugünün astronomisi arasında bir mukayese yapılacak olursa bir çok görüşün geçerliliğini kaybettiğini görürüz. Meselâ eskiden kabul edilen yer (dünya) merkezli sistem, yâni feleklerin dokuz kat olduğu ve dünyanın, bunların merkezinde bulunup diğer yedi gezegenin bunun etrafında dolandığı görüşü, artık tamamen eskimiş ve yerini, temeli o devirlerde atılmış olan güneş sistemine bırakmıştır. Bugün artık bilinen gezegen sayısı fazlalaşmış, imkânsız gibi görülen bir çok hâdise gerçekleşmiştir. Meselâ o devirlerde aya gitmek hayâl bile edilemezken bugün artık diğer gezegenlere ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bütün bu gelişmeler de göz önünde bulundurulurken eserleri, meydana geldiği devir içinde ele alıp incelemek en doğrusudur. Yaptığımız çalışmanın da bu dikkatle incelenmesi neticesinde Klâsik edebiyatımızın her bakımdan ne derece zengin olduğunun biraz daha iyi anlaşılacağını ümid ediyoruz. Bizim astronomi alanında yapmış olduğumuz bu çalışmanın diğer konularda yapılması neticesinde ise bu zenginliğin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Adıvar, Abdülhak Adnan: *Osmanlı Türklerinde İlim*, Haz: Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, İst. 1982.
- Ahmet Cevdet Paşa: *Kıyas-ı Enbiyâ*, Haz: Mahir İz, Ank.1985.
- Akar, Metin: *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râcnâmeler*, Ank.1984.
- Aksoy, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, C.1.2.3., Ank.1984.
- Alparslan, Ali: *Kadı Burhaneddin Divânı'ndan Seçmeler*, Ank.1977.
- Anbarcıoğlu, Meliha: "Kıyâsî'nin Mihr ü Mah Mesnevisi", *Erdem Derg.*, Ocak 1986, s.87-170.
- And, Metin: *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Ank.1982.
- Arı, Ahmet: *Hayretî Divânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fizikî Yapısıyla İlgili Özellikler*, (G.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank.1987.
- Aybet, Nahid: *Fuzûlî Divânı'nda Maddî Kültür*, Ank.1989.
- Bâkî Divânı, Haz: Sadettin Nüzhet Ergun, İst.1935
- Bâkî Divânı, Süleymaniye Ktp. Yahyâ Tevfik Bl. nr. 1594 /294
- Bilgegil, Kaya: *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Ank. 1980.
- Caferoğlu, Ahmet: " Türk Onomastiğinde Ay ve Güneş Unsurları", *Türk Dili ve Edebiyatı Derg.* C.XIII, 31 Aralık 1964, İst. 1965, s. 19- 28.
- Cumbur, Müjgan: " Udi ve Mâcerâ-i Mâh Adlı Eseri", *Erdem Derg.*, C.1, S. 1, Ocak 1985, s. 187.
- Çağlayan, Bünyamin: *Taşlıcalı Yahyâ Divânı'nda Maddî Kültür*, Ank. 1990, (G.Ü. Yüksek Lisans Tezi)
- Çantay, Hasan Basri: *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İst.1985
- Çavuşoğlu, Mehmed: *Divânlar Arasında*, Ank. 1981.
- _____ : *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, İst. 1971.
- _____ : *Yahyâ Bey Divânı Tenkidli Basım*, İst. 1977
- Çelebioğlu: Âmil: " Âb-ı Hayat Maddesi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.I, İst. 1989. s. 3-4
- _____ : "Ay Maddesi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,. C.4 İst. 1990., s. 189
- _____ : "Fuzûlî'nin Bir Beyti Üzerinde Bazı Düşünceler", *Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Ottoman Studies* VII- VIII, İst. 1988., s. 199- 210
- _____ : *Türk Bilmeceler Hazinesi*, (Ziya Öksüz ile beraber), İst. 1979.
- _____ : *Mesnevî-yi Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifi Tercümesi*, C.I-V, İst. 1967
- _____ : *Türk Ninniler Hazinesi*, İst. 1982
- _____ : " Zaifi'nin "Gazavât-ı Sultan Murad İbni Muhammed Han" Adlı Mesnevisi", *Türk Kültürü Derg.* S. 225, Ocak 1982, s. 30-37.
- Çoruhlu, Tülin: "Korunma Silahlarından KALKAN", *İlgi Derg.* S. 60, Kış 1990 s. 18- 21.
- Çörüş, Mehmet Şakir: *Müvizâtü'l- Enbiyâ*, Sadeleştiren: Abdülkadir Dedeoğlu, İst. 1979.
- Dâi, Ahmed b. Marzuk: *Tercüme-i sî Fasl-Li-Nasîr-al-Dîn-al-Tûsî*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. nr. 5716.
- Demir Yavuz: *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı'nda Sevgili ve Sevgiliye Ait Fizikî Unsurlar*, Ank. 1986 (G.Ü. Yüksek Lisans Tezi)
- Demirkıran, Hüseyin: *Yıldızların Esrarı*, İst. 1978.
- Derleme Sözlüğü*, TDK. Ank. 1968.
- Develioğlu, Ferit: *Osmanlıca- Türkçe Büyük Lûgat*, Ank. 1984
- Diriöz, Meserret: "Nev'î", *Türkoloji Derg.* Ank. 1977, C. VII s. 98.

- Dizer, Muammer: *Büyük Türk Düşünürü Ali Kuşçu'nun Astronomiye Katkısı*, İst. 1975. (Kandilli Rasathanesi)
 _____ : *Astronomi Hazinesi*, İst. 1986
 _____ : " Kandilli Observatory İstanbul Turkey", *International Symposium On the Observatories in İslâm*, 19-23 September 1977, Çev: Emel Esin
 _____ : *Takiyuddin*, Ank. 1990.
- Dvorak, Rudolf: *Bâkî's Dîwân, Gazalijjât*, Leiden 1908.
- Emine Cavid Hanım: *Menâkıb-ı Veliyat an- Nisâ*, Süleymaniye Ktp. Hkm. Bl. nr. 810.
- Eminoğlu, Mehmet: *Kur'ân Işığında Kâinat ve Göklerin Fethi*, Konya 1981
- Ertan, Mehmet Emin: *Fuzûlî Divânı'nda Hayvanlar*, (M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tesi) İst. 1989.
- Fuzûlî: *Hadikatü's-Süedâ*, Haz: Mehmet Faruk Gürtunca, İst. ?
 _____ : *Matla'u'l-İtikâd fi Ma'rifâti'l-Mabda'i va'l-Ma'âd*, Haz: Muhammad b. Tâvîr at-Tancı, Çev:Esat Coşan-Kemal Işık, Ank. 1962
- Fuzûlî Divânı*, Haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur, Ank. 1958
- Gani, Mahmut : *Tasavvuf ve Divân Edebiyatı*, İst. 1964.
- Gazimihal, Mahmut R.: *Türk Vurmalı Çalgıları*, Ank. 1975.
 _____ : *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Ank. 1975.
- Gibb, E. J. W : *Osmanlı Şiiri Tarihi*, İst. 1943.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî : *Mesnevî Tercümesi ve Şerhi*, C.I-II, İst. 1981.
 _____ : *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İst. 1977
 _____ : *Yunus Emre*, Eylül 1971.
- Güler, Sabahat: *Fuzûlî Divânı'nda Kozmik Unsurlar*, İst. 1986 (M.Ü. Yüksek Lisans Tezi)
- Hafız Divânı*, Haz: Abdülbâkî Gölpınarlı, İst. 1985.
- Hançerlioğlu, Orhan: *İslâm İnançları Sözlüğü*, İst. 1984.
- Işıklı, Burhanettin: " İstanbul'da Ay Hakkında İnanmalar", *Türk Folklor Araştırmaları Derg.* C.4, S. 78, Ocak 1956, s. 1245.
- İbrahim Edhem: *Edvâr-ı İlm-i Mûsikî*, 1223h., İstanbul Üniv. Yazmalar Ktp. T.Y. 5636.
- İbrahim Hakkı (Erzurumlu) : *Marifetnâme*, Haz: M. Faruk Noyan, İst. 1983.
- İlyasoğlu Mercimek Ahmed: *Kabusnâme Tercümesi* , Neşre Haz: Orhan Şaik Gökyay, İst. 1944
- İmam Gazâlî: *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, C.3-4, Terc: Mehmet A. Müftüoğlu, İst.?
- İmam Nablûsî: *İslâmî Rüyâ Tabirleri Ansiklopedisi*, Çev: Ali Bayram- M. Sâdi Çöğenli, İst. 1983.
- İsâmettin, Fâikâ: " Bursa'da Ay Hakkında İnanmalar" *Türk Folklor Araştırmaları Derg.*, C. 4, S. 80, Mart 1956, s. 1276.
- Katırcıoğlu, Nuri: "Bir Münazara", *Ün Derg.* C. 8, S. 91- 96, Mart 1941- 1942, s. 1265- 1266.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin: "Gök- Bulut- Ejderha", *Türk Folklor Araştırmaları Derg.*(Selçuklu- Kars Özel Sayısı) , S. 181, Ağustos 1964, s. 3486- 3489.
- Koçu, Reşat Ekrem: *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ank. 1969.
- Köprülü, M. Fuad: *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. 1981.
- Kumbaracılar, İzzet: *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, ?
- Kurnaz, Cemal: *Halk ve Divân Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler*, Ank. 1990.
 _____ : *Hayalî Bey Divânı'nın Tahlili*, Ank. 1987
 _____ : *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı'nda Kozmik Unsurlar*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) , Ank. 1981.

- Kuşoğlu, Zeki: "Yiğitlerin Gururu Bâzûbendler", *İlgi Derg.* S. 59. Sonbahar 1989, s. 33
- Kur'ân-ı Kerîm*, Medine 1407 (1987)
- Kurtoğlu, Fevzi: *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, Ank. 1987.
- Levend, Âgâh Sırrı: *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İst. 1980.
- Mecmuâ-i Mûsikî*, Süleymaniye Ktp. Ali Nihad Tarlan Bl. nr. 81.
- Mermer, Ahmet: Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı'nda Nebatlar, (G.Ü. Yüksek Lisans Tezi) Ank. 1985
- Meydan Larousse, C.I., " Ayna Maddesi", İst. 1969.
- Mir Seyyid Ali: *Mir'ât-ı Âlem Tercüme-i Fethiye Li-Ali Kuşci*, 1239h. Süleymaniye Ktp. İzmirli İ. Hakkı Bl. nr. 2027.
- Muallim Nâci: *İstilahat-ı Edebiyye (Edebiyat Terimleri)*, Haz: Alemdar Yalçın-Abdülkadir Hayber, Ank. ?
- _____ : *Lûgat-ı Nâci*, İst.?
- Mustafa b. Ali el- Muvakkit: *Kevâkib-i Seyyâre*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. nr. 6514.
- Mütercim Asım: *Burhân-ı Katı' Tercümesi*, İst. 1268.
- _____ : *Kamus Tercümesi*, İst. 1305.
- Nizâmî: Hüsrev ü Şîrin, Çev: Sabri Sevsil, İst. 1986.
- Ögel, Bahaeddin: *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İst. 1988.
- _____ : *Türk Mitolojisi*, Ank. 1989.
- Öğüt, Cemal (Alasonyalı) : *Kur'ân-ı Azimû's-Şâna Göre Maddî ve Mânevî Fezâ Âlemleri*, İst. 1964.
- Öztoprak, Nihat: *Hayretî Divânı'nda Bitkiler*, İst. 1986 (M. Ü. Yüksek Lisans Tezi)
- Öztürk, Ali: *Çağları İçinde Türk Destanları*, Mart 1987.
- Pakalın, M. Zeki: *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 1971.
- Pala, İskender: *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, C.I-II, Ank. 1989.
- Reisü'l-müneccimin Mehmed b. Ali: *Risâle-i Ahkâm-ı Nücûm*, Süleymaniye Ktp. Serez Bl. nr. 1925.
- Sayılı, Aydın: *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ank. 1982.
- Sefercioğlu, Nejat: *Fuzûlî Divânı'nda Sevgilinin Fizikî Yapısıyla İlgili Özellikler*, Ank. 1981 (H. Ü. Bilim Uzmanlığı Tezi)
- _____ : *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Ank. 1990.
- Serin, Muhittin: *Hat Sanatımız*, İst. 1982.
- Sertoğlu, Mithat: *Osmanlı Tarih Lûgatu*, İst. 1986.
- Seyyid Hüseyin Nasr: *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, Çev: Nazife Şişman, İst. 1985.
- _____ : *İslâm ve İlim*, İst. 1989., *Çev: İlhan Kutluer*.
- Solmaz, N. Mehmet- Çakan, İsmail Lütfi: *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, C.I, İst. 1984.
- Sütçü, Mustafa: *Kadı Burhaneddin Divânı'nda Maddî Kültür*, İst. 1986 (M.Ü. Yüksek Lisans Tezi)
- Şükûn, Ziyâ: *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, İst. 1948.
- Tarama Sözlüğü*, TDK. Ank. 1971.
- Tarlan, Ali Nihad: *Fuzûlî Divânı Şerhi*, C. I-III, Ank. 1985.
- _____ : *Edebiyat Meseleleri*, İst.
- _____ : *Hayâlî Bey Divânı*, İst. 1945.
- _____ : *Şeyhî Divânı'nı Tedkik*, İst. 1964.
- Tan, Nâil: "Türk Folklorunda Ay Tutulması" *Türk Kültürü Derg.*, S. 146, Aralık 1974, s. 81.
- Tatçı, Mustafa: *Hayretî Divânı'nda Din ve Tasavvuf*, Ank. 1985 (G.Ü. Yüksek Lisans Tezi)

- Temizkan, Mehmet: *Hayretî Divânı'nda Âşık*, Ank. 1986 (G. Ü. Yüksek Lisans Tezi)
- Tolasa, Harun: *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ank. 1973.
- : "Divân Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Değerlendirmeleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Derg.* S.1., İzmir 1982, s. 15- 47
- Tulum, Mertol- Tanyeri, M. Ali: *Nev'i Divân Tenkidli Basım* , İst. 1977.
- Türkçe Sözlük*, TDK. Ank. 1988
- Türkmen, Fikret: " Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü ile İlgili Allegoriler",*I. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ank. 1974.
- Uludağ, Süleyman: *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991.
- Uzel, Rıdvan: *Nev'i Divânı'nda Bitkiler*, Ank. 1981. (H.Ü. Bilim Uzmanlığı Tezi)
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ank. 1988
- Yazır, Hemdi (Elmalılı): *Kur'ân Dili Hak Dini*, 9 C. İst.1960
- Yazıcızâde Ahmed Bican: *Acâyübü'l-Mahlûkât*, Süleymaniye Ktp. Tahirağa Bl. nr. 335/ 3.
- Yazıcıoğlu Salih: *Kitâbü's-Şemsiyye*, 861h. Süleymaniye Ktp. Pertevniyel Bl. nr. 766
- Yunus Emre: *Risalat al- Nushiyya ve Divân*, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı , İst. 1965.

İNDEKS

Āfāk(Ufuk): B.334-G.387/5; B.222-G.224/1; B.308-G.350/2; B.229-G.234/1; B.357-G.419/5; B.113-G.48/4; B.286-G.319/3; B.147-G.105/1; B.468-G.585/4; B.406-G.494/4; B.325-G.374/3; B.211-G.207/1; B.347-G.406/1; B.24-K.7/23; B.39-K.18/9; B.46-K.20/31; B.29-K.10/12; B.18-K.5/10; B.8-K.1/10; B.6-K.1/10; B.476-K.601; B.44-K.20/16; B.48-K.21/2; B.35-K.15/14; B.52-K.22/13; B.97-Mh.34/7; B.89-Tc.31/33; B.77-Tk.29/25; B.76-Tk.29/18; B.79-Tk.29/56; F.294-G.CLXX/7; F.396-G.CCLXXII/5(F2,KR2); F.84-K.XXIV/39; F.122-K.XLII/58; F.71-K.XIX/4; F.83-K.XXIV/17; F.94-K.XXIX/18; F.83-K.XXIV/16; F.46-K.XI/13; H.154-G.64/4; H.257-G.41/2; H.435-G.89/1; H.340-G.4/4; H.336-G.78/2; H.31-K.9/2; H.23-K.7/2; H.23-K.7/4; H.44-K.14/13; H.31-K.9/5; H.45-K.14/25; H.53-K.17/2; H.54-K.17/20; H.13-K.4/1; H.59-K.20/4; H.82-5/3; N.389-G.266/7; N.236-G.9/4; N.363-G.223/5; N.346-G.194/4; N.102-K.XXXII/29; .103-K.XXXIII/5; N.58-K.XVII/17; N.40-K.XII/90; N.9-K.I/2; N.11-K.I/27; N.120-K.XXXIX/16; N.103-K.XXXIII/4; N.54-K.XVI/14; N.9-K.I/6; N.19-K.V/4; N.29-K.X/15; N.135-K.XLV/3; N.92-K.XXIX/13; N.101-K.XXXII/22; N.102-K.XXXII/35; N.43-K.XIII/11; N.57-K.XVII/6; N.63-K.XIX/2; N.113-K.XXXVII/17; N.114-K.XXXVII/24; N.121-K.XXXIX/17; N.219-Muh.XV/2; N.580-Mkt.38/2; N.191-Tc. V/2; N.173-Tk. I/26; Y.9-D./1; Y.438-G.248/4; Y.475-G.311/4; Y.435-G.245/2; Y.83-K.19/12; Y.68-K.14/32; Y.145-Mst.3-IV/3; Y.270/281; Y.257/3.Başlık.

Āfitab : Bkz.Güneş.

Akrep burcu: F.,445-Msd.6/3; H.164-G.83/4; Y.241/185;

Arslan (Esed) burcu: H.199-G.11/3; H.63-K.22/12; H.20-K.6/20;

Arş : Bkz.Gökyüzü.

Asuman : Bkz.Gökyüzü.

Atlas : Bkz.Gökyüzü.

Ay (bedr,dolunay,hilal,kamer,mah,meh,mah-ı nev,meh-i nev,yeni ay) : B.483-By.618; B.485-By.625; B.486-By.631; B.154-G.114/3; B.286-G.319/2; B.314-G.358/2; B.328-G.379/5; B.180-G.156/2; B.174-G.145/4; B.160-G.124/1; B.258-G.275/5; B.340-G.396/1; B.150-G.109/6; B.344-G.401/4; B.147-G.105/1; B.266-G.286/4; B.468-G.586/1; B.380-G.456/5; B.368-G.438/1; B.368-G.437/7; B.220-G.220/8; B.113-G.49/3; B.206-G.198/1; B.354-G.415/2; B.157-G.119/4; B.112-G.47/3; B.406-G.493/5; B.498-G.8/1; B.406-G.493/5; B.354-G.415/2; B.312-G.355/4; B.120-G.60/2; B.229-G.234/2; B.402-G.488/9; B.400-G.486/3; B.379-G.454/1; B.379-G.455/2; B.365-G.433/3; B.245-G.258/2; B.356-G.418/4; B.442-G.546/1; B.308-G.350/1; B.327-G.377/2; B.118-G.58/2; B.336-G.391/5; B.465-G.581/6; B.107-G.40/1; B.134-G.83/2; B.368-G.437/7; B.301-G.341/2; B.247-G.261/2; B.465-G.581/4; B.153-G.113/2; B.427-G.525/5; B.179-G.154/3; B.136-G.86/2; B.447-G.553/1; B.246-G.259/2; B.125-G.69/3; B.168-G.137/4; B.400-G.486/3; B.160-G.124/1; B.443-G.547/1; B.342-G.399/6; B.179-G.154/4; B.121-G.63/1; B.314-G.357/5; B.133-G.81/4; B.460-G.573/3; B.436-G.538/3; B.232-G.239/4; B.421-G.515/2; B.181-G.157/7; B.178-G.153/5; B.247-G.260/3; B.399-G.484/6; B.367-G.436/3; B.160-G.124/6; B.372-G.443/2; B.368-G.437/5; B.340-G.396/3; B.321-G.367/4; B.470-G.590/1; B.442-G.546/2; B.442-G.546/1; B.314-G.358/2; B.194-G.179/2; B.417-G.509/6; B.472-G.594/5; B.372-G.444/4; B.365-G.433/2; B.442-G.545/5; B.436-G.538/3; B.354-G.415/3; B.306-G.347/4; B.339-G.395/2; B.339-G.395/5; B.112-G.48/3; B.285-G.318/4; B.127-G.71/1; B.115-G.52/1; B.134-G.83/5; B.113-G.48/4; B.112-G.47/1; B.153-G.113/8; B.259-G.277/2; B.208-201/2; B.208-G.202; B.143-G.97/2; B.252-G.267/4; B.472-G.594/3; B.206-G.199/1; B.455-G.565/1; B.173-G.144/2; B.278-G.306/3; B.294-331/2; B.176-G.148/3; B.348-G.407/4; B.366-G.434/4; B.171-G.141/4; B.171-G.142/2; B.442-G.546/3; B.352-G.412/5; B.240-G.250/2; B.189-G.169/4; B.352-G.413/5; B.447-G.553/4; B.348-G.408/2; B.349-G.408/3; B.192-G.174/4; B.222-G.224/1; B.239-G.249/1; B.273-G.298/1; B.175-

G.148/1; B.365-G.433/3; B.192-G.175/3; B.287-G.322/1; B.470-G.590/1; B.354-G.415/3; B.314-G.357/5; B.230-G.236/3; B.392-G.474/4; B.223-G.225/3; B.295-G.332/3; B.342-G.399/4; B.170-G.140/4; B.116-G.53/3; B.178-G.153/5; B.178-G.152/2; B.386-G.466/1; B.223-G.225/6; B.455-G.565/2; B.301-G.340/3; B.183-G.160/5; B.170-G.139/5; B.209-G.203/3; B.226-G.230/4; B.433-G.533/4; B.362-G.428/3; B.297-G.335/5; B.286-G.319/1; B.154-G.115/1; B.178-G.153/5; B.168-G.136/2; B.400-G.485/5; B.143-G.98/1; B.187-G.166/1; B.414-G.505/1; B.239-G.249/5; B.139-G.91/4; B.326-G.376/3; B.206-G.198/2; B.185-G.163/1; B.376-G.450/6; B.337-G.392/1; B.139-G.91/2; B.276-G.303/1; B.219-G.220/5; B.230-G.237/1; B.450-G.557/5; B.277-G.303/4; B.289-G.323/5; B.443-G.548/1; B.125-G.68/4; B.110-G.45/1; B.367-G.436/3; B.285-G.318/5; B.442-G.545/2; B.336-G.391/5; B.314-G.358/1; B.259-G.277/1; B.239-G.249/1; B.308-G.350/3; B.160-G.124/8; B.362-G.427/7; B.314-G.358/3; B.470-G.590/1; B.228-G.233/4; B.185-G.163/4; B.461-G.575/4; B.376-G.450/4; B.395-G.479/3; B.226-G.230/3; B.114-G.50/3; B.276-G.303/2; B.33-K.14/5; B.49-K.21/18; B.48-K.21/11; B.55-K.23/12; B.60-K.25/15; B.48-K.21/8; B.21-K.6/18; B.54-K.23/10; B.41-K.19/32; B.20-K.5/39; B.62-K.25/41; B.49-K.21/16; B.61-K.25/23; B.19-K.5/23; B.47-K.21/1; B.48-K.21/14; B.55-K.23/13; B.60-K.25/13; B.15-K.3/26; B.60-K.25/9; B.47-K.20/54; B.48-K.21/6; B.48-K.21/11; B.60-K.25/3; B.48-K.21/5; B.23-K.7/4; B.42-K.19/34; B.17-K.5/6; B.51-K.21/46; B.58-K.24/21; B.45-K.20/28; B.47-K.20/54; B.45-K.20/23; B.19-K.5/29; B.60-K.25/10; B.22-K.6/28; B.54-K.23/3; B.8-K.2/5; B.61-K.25/21; B.24-K.7/28; B.48-K.21/5; B.48-K.21/2; B.56-K.23/36; B.64-K.26/21; B.48-K.21/14; B.60-K.25/4; B.68-K.27/22; B.48-K.21/6; B.55-K.23/16; B.55-K.23/15; B.54-K.23/8; B.61-K.25/22; B.60-K.25/14; B.67-K.27/18; B.48-K.21/4; B.54-K.23/1; B.48-K.21/3; B.54-K.23/2; B.38-K.17/10; B.37-K.17/2; B.54-K.23/10; B.62-K.25/40; B.5-K.1/2; B.44-K.20/3; B.48-K.21/3; B.54-K.23/3; B.48-K.21/12; B.54-K.23/6; B.60-K.25/6; B.60-K.25/11; B.60-K.25/8; B.60-K.25/16; B.8-K.1/40; B.60-K.25/12; B.61-K.25/17; B.5-K.1/3; B.475-Kt.596; B.95-M.33/6; B.111-M.37/5; B.97-M.34/5; B.85-T.30/8; B.76-T.29/15; B.76-T.29/16; F.221-G.XCVII/4; F.384-G.CCLX/2(B); F.176-G.LII/7; F.298-G.CLXXIV/3; F.295-G.CLXXI/5; F.295-G.CLXXI/2; F.295-G.CLXXI/1; F.337-G.CCXIII/1; F.363-G.CCXXXIX/7; F.337-G.CCXIII/1; F.301-G.CLXXVII/1; F.296-G.CLXXII/1; F.218-G.XCIV/1; F.218-G.XCIV/4; F.304-G.CLXXX/1; F.200-G.LXXVI/7; F.337-G.CCXIII/3(Ü8); F.426-G.CCCII/1.(AE9); F.296-G.CLXXII/6; F.29-G.CLXXI/1; F.337-G.CCXIII/2(T); F.274-G.CL/2; F.282-G.CLVIII/5; F.358-G.CCXXXIV/2(DTC3); F.274-G.CL/2; F.182-G.LVIII/6(B); F.366-G.CCXLI/1; F.418-G.CCXIV/6; F.141-G.XVII/5; F.417-G.CCXIII/7; F.184-G.LX/7; F.165-G.XLI/6(AE5); F.376-G.CCLII/3; F.267-G.CXLI/4; F.274-G.CL/2; F.188-G.LXIV/6; F.170-G.XLVI/3; F.151-G.XXVII/2; F.342-G.CCXVIII/2(B); F.316-G.CXCII/7; F.402-G.CCLXXVIII/6; F.148-G.XXIV/4; F.295-G.CLXXI/2; F.337-G.CCXIII/2(DTC5); F.295-G.CLXXI/5; F.295-G.CLXXI(B,C,F1-2,I,K,KR,P,Re,Ü3-4-5); F.145-G.XXI/5; F.381-G.CCLVII/1; F.248-G.CXXIV/5; F.175-G.LI/5; F.296-G.CLXXII/7; F.147-G.XXIII/1; F.274-G.CL/2; F.306-G.CLXXXII/2; F.130-G.VI/8; F.296-G.CLXXII/2; F.182-G.LVIII/6; F.393-G.CCLXIX/3; F.389-G.CCLXV/4(T); F.386-G.CCLXII/1; F.371-G.CCXLVII/3; F.190-G.LXVI/3(AE1); F.128-G.IV/5; F.416-G.CCXII/1; F.264-G.CXL/5; F.187-G.LXIII/2(DTC3); F.397-G.CCLXXIII/3; F.152-G.XXVIII/7; F.385-G.CCLXI/2; F.155-G.XXXI/3(M1,01); F.331-G.CCVII/6(R,T1); F.170-G.XLVI/6; F.367-G.CCXLI/1(KR1,R); F.287-G.CLXIII/1; F.332-G.CCVIII/6(F2); F.337-G.CCXIII/4; F.383-G.CCLIX/3; F.326-G.CCII/1; F.346-G.CCXII/5(AE6); F.369-G.CCXLV/1; F.369-G.CCXLV/2; F.326-G.CCII/1(Ba,DTC3,DTC4); F.160-G.XXXVI/5; F.341-G.CCXVII/6(Ç9,DTC1,F1,KR1-2,M,Ü10-11); F.246-G.CXXII/5; F.315-G.CXCI/4; F.314-G.CXC/2; F.316-G.CXCII/2(İ); F.314-G.CXC/7; F.138-G.XIV/7; F.307-G.CLXXXIII/B(Re); F.236-G.CXII/6; F.165-G.XLI/3; F.333-G.CCIX/3(AE2,DTC3-5,F2,Ü1-8); F.348-G.CCXIV/2; F.157-G.XXXIII/2; F.274-G.CL/1; F.152-G.XXVIII/7; F.376-G.CCLII/6; F.197-G.LXXIII/5(C); F.241-G.CXVII/3(Ü8); F.221-G.XCVII/4; F.352-G.CCXVIII/7; F.381-G.CCLVII/4; F.155-G.XXXI/1; F.147-G.XXIII/4; F.398-G.CCLXXIV/3; F.233-G.CIX/4; F.401-G.CCLXXVII/2(E,İ); F.380-G.CCLVI/1; F.296-G.CLXXII/1; F.371-G.CCXLVII/3; F.398-G.CCLXXIV/2; F.356-G.CCXXXII/5; F.402-G.CCLXXVIII/4; F.394-G.CCLXX/5; F.401-G.CCLXXVII/3; F.296-G.CLXXII/2; F.400-G.CCLXXVI/5; F.232-G.CVIII/6; F.360-G.CCXXXVI/7; F.309-G.CLXXXV/3; F.152-G.XXVIII/5; F.231-G.CVII/2; F.204-G.LXXX/1(AE5); F.178-G.LIV/1; F.345-G.CCXXI/4; F.179-G.LV/1; F.352-G.CCXVIII/5; F.261-G.CXXXVII/2; F.231-G.CVII/1; F.367-

G.CCXLIII/2; F.423-G.CCXCIX/1; F.178-G.LIV/2; F.136-G.XII/6; F.228-G.CIV/2; F.154-G.XXX/3; F.200-G.LXXVI/1(DTC2,Ü8); F.118-K.XLI/5; F.118-K.XLI/4; F.109-K.XXXVI/16(HH0); F.31-K.VI/24; F.97-K.XXXI/13; F.91-K.XXVII/24; F.58-K.XIV/35; F.55-K.XIII/27; F.50-K.XI/62; F.16-K.I/30; F.105-K.XXXIV/22; F.56-K.XIII/34; F.104-K.XXXIV/4; F.90-K.XXVII/18; F.117-K.XL/26; F.67-K.XVII/14; F.48-K.XI/33; F.33-K.VII/16; F.67-K.XVII/21; F.104-K.XXXIV/4; F.56-K.XIII/34; F.79-K.XXII/15; F.26-K.IV/19; F.116-K.XL/8; F.73-K.XIX/21; F.105-K.XXXIV/26; F.100-K.XXXII/30; F.57-K.XIV/10; F.118-K.XLI/7; F.56-K.XIV/6; F.118-K.XLI/1; F.118-K.XLI/6; F.118-K.XLI/3; F.118-K.XLI/2; F.490-MU.XXXII/3; F.478-MU.IV/5; F.487-MU.XXVI/5; F.492-MU.XXXIII/16; F.486-MU.XXIII/2(AE9); F.494-MU.XXXVII/1; F.453-Mh.3/3; F.453-Mh.3/5; F.453-Mh.4/3; F.468-Mr.4/1(P); F.455-Msd.6/3; F.443-Msd.2/2; F.443-Msd.2/1; F.515-R.LVIII/2; F.515-R.LVIII/1; F.514-R.LVII/2; F.518-R.LXVII/1; F.465-Th.2/4; F.440-Tc. 3/1; F.436-Tc. 6/1; F.433-Tc. 3/4; F.60-Tc. XV-III/1; F.52-Tk. XII-IV/1; H.XII-D.6; H.294-G.49/4; H.147-G.52/4; H.333-G.71/1; H.306-G.16/5; H.318-G.41/1; H.265-G.13/4(Dn); H.354-G.24/2; H.158-G.71/2; H.441-G.100/1; H.361-G.38/1; H.265-G.13/5; H.166-G.89/2; H.372-G.57/7; H.345-G.5/3(Dn); H.345-G.5/3; H.278-G.17/3; H.194-G.1/9; H.141-G.39/4; H.123-G.1/5; H.210-G.32/3; H.231-G.11/5; H.183-G.122/3; H.249-G.24/3; H.326-G.55/2; H.180-G.117/2; H.296-G.54/2; H.256-G.38/3; H.284-G.29/2; H.441-G.100/1; H.359-G.33/1; H.152-G.59/2; H.438-G.96/4; H.148-G.53/5(Dn); H.203-G.19/6; H.106-G.20/4; H.175-G.106/3; H.280-G.22/1; H.106-G.20/1; H.349-G.12/3; H.360-G.35/3; H.431-G.81/4; H.119-G.2/4; H.296-G.54/1; H.246-G.19/1; H.289-G.40/4; H.438-G.96/4; H.209-G.30/3; H.182-G.120/1; H.155-G.67/1; H.100-G.7/1; H.217-G.1/1; H.298-G.1/2; H.97-G.2/4; H.312-G.28/3; H.336-G.76/5; H.361-G.37/2; H.440-G.98/4; H.396-G.11/5; H.174-G.103/5; H.254-G.34/4; H.285-G.31/2; H.121-G.5/6; H.369-G.53/5; H.416-G.52/4; H.293-G.47/2; H.440-G.99/3; H.157-G.170/3; H.294-G.49/4; H.276-G.13/6; H.187-G.131/1; H.351-G.17/1; H.265-G.13/4(Dn); H.294-G.50/2; H.131-G.18/4; H.429-G.77/2; H.391-G.2/4; H.236-G.20/3; H.430-G.80/3; H.238-G.3/4; H.293-G.48/2; H.283-G.28/3; H.306-G.16/1; H.426-G.72/2(Dn); H.249-G.24/4; H.293-G.48/1; H.232-G.12/1; H.108-G.23/5; H.211-G.1/2; H.229-G.8/1; H.317-G.39/2; H.223-G.1/2; H.114-G.5/3; H.187-G.131/1; H.338-G.2/1(Dn); H.423-G.65/3; H.184-G.124/5; H.140-G.37/4; H.420-G.60/1; H.213-G.3/1; H.184-G.124/2; H.359-G.33/5; H.431-G.82/2; H.423-G.65/5; H.168-G.93/3; H.179-G.113/5; H.423-G.66/5; H.435-G.90/2; H.430-G.79/2; H.340-G.4/4; H.318-G.41/1; H.302-G.9/3; H.213-G.3/2; H.208-G.29/2; H.372-G.59/3; H.157-G.70/1; H.130-G.16/1; H.125-G.6/1; H.243-G.12/1; H.99-G.6/3; H.165-G.86/1; H.123-G.1/5(Dn); H.392-G.4/1; H.380-G.75/5; H.291-G.44/1; H.291-G.43/3; H.379-G.72/5; H.332-G.68/2; H.154-G.64/4; H.125-G.6/2; H.123-G.2/1; H.195-G.2/3; H.303-G.11/1; H.276-G.13/7(Dn); H.294-G.49/1; H.276-G.13/7; H.331-G.66/3; H.223-G.1/5; H.243-G.12/5; H.238-G.2/4; H.237-G.1/3; H.251-G.29/4; H.229-G.7/2; H.140-G.36/1; H.97-G.2/4; H.390-G.94/5; H.395-G.10/1; H.120-G.3/3; H.189-G.134/3; H.160-G.75/2; H.269-G.21/4; H.232-G.12/4; H.172-G.101/1; H.426-G.72/4; H.347-G.9/3; H.401-G.22/2; H.441-G.101/4; H.157-G.70/4; H.201-G.14/2; H.283-G.28/1; H.340-G.5/1; H.106-G.19/3; H.351-G.17/1; H.119-G.2/2; H.184-G.125/1; H.403-G.25/1; H.356-G.27/3; H.372-G.59/4; H.236-G.20/1; H.133-G.23/4; H.192-G.141/5; H.293-G.47/5(Dn); H.294-G.50/3; H.226-G.1/2; H.327-G.59/3; H.225-G.3/2; H.353-G.21/4; H.150-G.57/5; H.227-G.3/2; H.311-G.26/5; H.117-G.1/6; H.293-G.48/2; H.231-G.11/4; H.304-G.12/3; H.429-G.77/2; H.208-G.29/2; H.245-G.16/4; H.129-G.14/5; H.276-G.13/6; H.211-G.1/4; H.246-G.19/1; H.227-G.4/1; H.104-G.16/1; H.253-G.32/7; H.370-G.67/4; H.383-G.81/5; H.294-G.50/2; H.128-G.13/4; H.178-G.111/5; H.373-G.59/5; H.156-G.68/5; H.231-G.11/5; H.176-G.109/4; H.288-G.38/4; H.383-G.80/3; H.345-G.4/5; H.412-G.44/2; H.224-G.1/2; H.106-G.19/3; H.374-G.62/1; H.261-G.5/5; H.385-G.85/5; H.351-G.18/1; H.268-G.20/7; H.198-G.9/1; H.268-G.20/7; H.149-G.57/2; H.215-G.6/1; H.382-G.78/1; H.179-G.114/5; H.329-G.62/1; H.202-G.17/6; H.279-G.19/1; H.402-G.23/4; H.365-G.45/4; H.302-G.9/3; H.301-G.7/1; H.295-G.52/5; H.397-G.14/3; H.280-G.22/1; H.337-G.80/1; H.333-G.70/5; H.295-G.52/5; H.106-G.19/3; H.251-G.28/1; H.158-G.71/2; H.192-G.140/2; H.214-G.4/2; H.184-G.124/2; H.176-G.109/3; H.257-G.41/2; H.190-G.136/2; H.342-G.9/1; H.275-G.12/1; H.417-G.53/1; H.156-G.67/3(Dn); H.219-G.1/4; H.221-G.4/3; H.366-G.47/1; H.301-G.7/1; H.251-G.28/5; H.426-G.72/1(Dn); H.346-G.6/5; H.366-G.47/1; H.341-G.7/3; H.418-G.55/2; H.126-G.7/3; H.230-G.8/8; H.236-G.20/1;

H.166-G.89/3; H.284-G.30/5; H.293-G.47/2; H.311-G.26; H.385-G.84/5; H.355-G.25/2; H.381-G.76/1; H.356-G.28/2; H.147-G.51/4; H.235-G.19/2; H.177-G.111/1; H.191-G.138/3; H.187-G.131/3; H.192-G.140/2; H.361-G.38/1; H.295-G.52/3; H.301-G.6/1; H.300-G.5/3; H.184-G.125/2; H.117-G.1/2; H.142-G.40/3; H.123-G.1/5; H.242-G.11/7; H.229-G.8/1; H.50-K.16/23; H.13-K.4/7; H.34-K.10/25; H.32-K.9/19; H.12-K.3/13; H.32-K.9/16; H.36-K.11/13; H.13-K.4/5(Dn); H.25-K.7/28; H.54-K.17/15; H.57-K.19/10; H.31-K.9/1; H.51-K.16/32; H.47-K.15/2; H.61-K.21/9; H.32-K.9/16; H.12-K.3/12; H.12-K.3/13; H.64-K.22/20; H.65-K.23/9; H.65-K.23/9(Dn); H.28-K.8/12; H.64-K.22/27; H.23-K.7/1; H.31-K.9/3; H.57-K.17/23; H.28-K.8/13; H.33-K.10/10; H.55-K.18/1; H.66-K.23/13; H.55-K.18/2; H.23-K.7/6; H.63-K.22/4; H.15-K.5/2; H.66-K.23/19; H.54-K.17/15; H.31-K.9/8; H.13-K.4/1; H.24-K.7/21; H.27-K.8/2; H.61-K.21/3; H.48-K.15/20; H.59-K.20/6; H.32-K.9/18; H.31-K.9/4; H.64-K.22/15; H.33-K.10/9; H.10-K.2/13; H.43-K.14/3; H.13-K.4/5; H.27-K.8/1; H.44-K.14/24; H.11-K.3/3; H.65-K.23/9; H.43-K.14/4; H.12-K.3/13; H.53-K.17/4; H.43-K.14/7; H.47-K.8/3; H.59-K.20/1; H.45-K.14/35; H.28-K.8/19; H.15-K.5/5; H.49-K.16/4; H.27-K.8/4; H.56-K.18/22; H.23-K.7/3; H.36-K.11/11; H.33-K.10/3; H.80-Mrs.1/6; H.82-Mrs.5/2; H.72-Mş.5/1; H.72-Mş.5/4; H.449-Mkt.29; H.445-Mkt.5; H.449-Mkt.30; H.447-Mkt.16; H.446-Mkt.7; H.449-Mkt.30; H.448-Mkt.21; H.73-Mrb.2/1; H.73-Mrb.4/1; H.73-Mrb.5/2; H.73-Mrb.1/2; H.88-Th.3; H.86-Th.3; H.74-Th.3; H.82-5/4; H.7-I/24; H.90/2; H.83/6; H.85/4; H.90/3; H.83/1; H.83/4; H.83/6; H.83/8; H.83/9; H.84/3; H.89/4; N.342-G.188/5; N.341-G.187/1; N.504-G.464/5; N.296-G.111/3; N.268-G.64/3; N.395-G.277/1; N.531-G.512/3; N.344-G.190/5; N.551-G.548/3; N.536-G.520/3; N.555-G.555/3; N.405-G.292/4; N.483-G.427/1; N.432-G.339/6; N.304-G.124/3; N.421-G.319/4; N.256-G.43/3; N.298-G.115/2; N.372-G.238/2; N.372-G.238/3; N.397-G.280/3; N.492-G.442/5; N.375-G.243/5; N.536-G.521/5; N.549-G.543/5; N.314-G.141/2; N.293-G.106/3; N.546-G.539/4; N.428-G.331/1; N.242-G.19/4; N.299-G.117/2; N.301-G.120/2; N.310-G.134/2; N.286-G.93/5; N.322-G.154/5; N.244-G.22/1; N.343-G.339/4; N.539-G.526/5; N.450-G.370/2; N.539-G.526/5; N.405-G.292/1; N.450-G.370/2; N.450-G.370/2; N.375-G.243/5; N.271-G.69/1; N.490-G.439/4; N.473-G.409/2; N.233-G.3/3; N.310-G.134/2; N.520-G.492/1; N.283-G.89/4; N.440-G.352/4; N.244-G.23/2; N.443-G.357/4; N.484-G.428/2; N.478-G.418/1; N.495-G.448/1; N.444-G.359/3; N.235-G.8/2; N.543-G.533/5; N.319-G.149/4; N.240-G.16/2; N.285-G.92/5; N.521-G.494/3; N.476-G.414/1; N.247-G.28/2; N.271-G.69/1; N.307-G.129/3; N.518-G.488/5; N.267-G.62/1; N.267-G.62/2; N.375-G.243/4; N.241-G.17/5(Dn); N.251-G.35/1; N.473-G.408/2; N.425-G.326/2; N.396-G.279/1; N.357-G.214/1; N.445-G.360/4; N.292-G.105/3; N.254-G.40/7; N.485-G.431/2(Dn); N.334-G.174/4(Dn); N.495-G.448/2; N.358-G.215/2; N.522-G.495/3; N.238-G.13/2; N.271-G.69/4; N.551-G.548/3; N.395-G.277/2; N.330-G.166/2; N.448-G.435/1; N.295-G.110/3; N.555-G.555/6; N.521-G.494/5; N.343-G.190/1; N.510-G.474/2; N.360-G.218/1; N.498-G.453/3; N.480-G.421/4; N.303-G.123/3; N.254-G.40/7; N.456-G.380/2; N.433-G.340/2; N.291-G.103/3; N.468-G.400/3; N.314-G.141/3; N.300-G.118/4; N.352-G.205/4; N.310-G.134/2; N.404-G.291/1; N.322-G.154/2; N.436-G.345/3; N.454-G.376/5; N.379-G.250/3; N.316-G.144/3; N.419-G.315/3; N.249-G.30/3; N.463-G.391/1; N.528-G.506/4; N.429-G.333/5; N.254-G.40/5; N.341-G.187/1; N.235-G.8/1; N.486-G.432/1; N.342-G.187/2; N.473-G.408/5; N.405-G.292/4; N.434-G.342/4; N.432-G.339/5; N.499-G.456/1; N.493-G.444/2; N.471-G.404/2; N.548-G.543/2; N.353-G.206/1; N.368-G.232/1; N.314-G.141/1; N.503-G.461/4; N.335-G.176/3; N.314-G.141/5(Dn); N.555-G.555/2; N.327-G.162/1; N.251-G.35/3; N.484-G.428/2; N.296-G.112/1; N.462-G.389/1ş; N.559-G.557/3; N.382-G.256/4; N.425-G.326/5; N.232-G.1/11; N.401-G.286/1; N.386-G.262/1; N.360-G.218/3; N.528-G.506/2; N.438-G.349/1; N.387-G.263/5; N.263-G.55/3; N.238-G.13/5; N.535-G.519/5; N.243-G.20/3; N.243-G.20/3; N.465-G.394/4; N.395-G.277/3; N.333-G.172/1; N.319-G.149/4; N.298-G.115/2; N.450-G.370/5; N.335-G.176/1; N.294-G.108/2; N.459-G.385/1; N.483-G.427/1; N.501-G.458/2; N.517-G.486/1; N.330-G.166/4; N.500-G.456/4; N.473-G.407/5; N.365-G.227/2; N.360-G.218/2; N.243-G.21/2; N.355-G.210/3; N.371-G.236/3; N.476-G.414/4; N.459-G.384/2; N.520-G.492/3; N.531-G.512/4; N.80-K.XXIV/11; N.150-K.LII/8; N.81-K.XXIV/18; N.9-K.I/7; N.103-K.XXXIII/3; N.56-K.XVI/37; N.22-K.VI/2; N.11-K.I/37; N.103-K.XXXIII/9; N.9-K.I/Bş.; N.145-K.XLIX/22; N.41-K.XII/94; N.10-K.I/23; N.9-K.I/1; N.11-K.I/26; N.11-K.I/27; N.11-K.I/24; N.125-K.XL/23; N.78-

K.XXIII/24; N.11-K.I/29; N.108-K.XXXV/9; N.62-K.XVIII/23; N.10-K.I/15; N.93-K.XXIX/26; N.20-K.V/23; N.33-K.XII/9; N.160-K.LVII/2; N.10-K.I/18; N.11-K.I/30; N.11-K.I/28; N.11-K.I/29; N.34-K.XII/21; N.103-K.XXXIII/7; N.103-K.XXXIII/8; N.104-K.XXXIII/21; N.11-K.I/32; N.20-K.V/23; N.135-K.XLV/6; N.10-K.I/19; N.160-K.LVII/7; N.77-K.XXIII/18; N.16-K.III/25; N.34-K.XII/21; N.148-K.LI/9; N.11-K.I/33; N.9-K.I/4; N.10-K.I/22; N.66-K.XX/22; N.61-K.XVIII/20; N.10-K.I/13; N.131-K.XLIII/7; N.162-K.LVIII/3; N.9-M.I/3; N.120-K.XXXIX/6; N.103-K.XXXIII/4; N.103-K.XXXIII/5; N.9-K.I/2; N.144-K.XLIX/3; N.133-K.XLIV/3; N.124-K.XL/6; N.11-K.I/35; N.11-K.I/25; N.144-K.XLIX/6; N.113-K.XXXVII/17; N.103-K.XXXIII/2; N.15-K.III/11; N.103-K.XXXIII/5; N.158-K.LVI/9; N.11-K.I/26; N.144-K.XLIX/9; N.145-K.XLIX/14; N.10-K.I/21; N.144-K.XLIX/8; N.83-K.XXV/11; N.144-K.XLIX/4; N.10-K.I/19; N.10-K.I/23; N.104-K.XXXIII/21; N.78-K.XXIII/24; N.135-K.XLV/7; N.83-K.XXV/3; N.9-K.I/5; N.91-K.XXIX/1; N.76-K.XXIII/3; N.10-K.I/14; N.11-K.I/36; N.78-K.XXIII/32; N.108-K.XXXV/1; N.10-K.I/12; N.148-K.LI/1; N.118-K.XXXVIII/27; N.160-K.LVII/3; N.24-K.VII/3; N.145-K.XLIX/21; N.110-K.XXXVI/3; N.93-K.XXIX/35; N.10-K.I/20; N.144-K.XLIX/1; N.118-K.XXXVIII/26; N.113-K.XXXVII/15; N.10-K.I/16; N.133-K.XLVI/5; N.153-K.LIII/13; N.11-K.I/31; N.122-K.XXXIX/31; N.15-K.III/13; N.15-K.III/13; N.38-K.XII/65; N.9-K.I/6; N.14-K.III/7; N.9-K.I/9; N.11-K.I/34; N.10-K.I/17; N.144-K.XLIX/7; N.81-K.XXIV/24; N.10-K.I/10; N.43-K.XIII/10; N.103-K.XXXIII/1; N.81-K.XXIV/15; N.15-K.III/12; N.15-K.III/17; N.10-K.I/11; N.219-Mh.XV/1; N.573-Mkt.20/1; N.572-Mkt.16/1; N.567-Mkt.4/3; N.573-Mkt.20/2; N.579-Mkt.35/1; N.593-Mkt.77/2; N.227-Mrb.XIX/4; N.225-Mrb.XVIII/1; N.224-Mrb.XVII/10; N.223-Mrb.XVII/1; N.224-Mrb.XVII/11; N.221-Mrb.XVI/5; N.603-Mfr.2/1; N.213-Msd.XII/1; N.210-Msd.X/10; N.213-Msd.XII/5; N.213-Msd.XII/8; N.207-Msmn.IX/18; N.191-Tc.V/9; N.204-Tc.VIII/17; N.191-Tc.V/2; N.192-Tc.V/21; N.173-Tk.I/26; N.188-Tk.IV/51; N.185-Tk.IV/18; N.185-Tk.IV/22; N.190-Tk.IV/86; N.172-Tk.I/15; N.176-Tk.I/59; N.189-Tk.IV/71; N.187-Tk.IV/41; N.186-Tk.IV/37; N.185-Tk.IV/21; N.182-Tk.III/21; N.189-Tk.IV/76; N.179-Tk.II/16; N.187-Tk.IV/48; Y.6-D./11; Y.483-G.325/1; Y.532-G.409/1; Y.410-G.205/2; Y.331-G.79/2; Y.400-G.189/1; Y.457-G.282/1; Y.532-G.410/4; Y.532-G.410/4; Y.461-G.287/4; Y.507-G.366/1; Y.467-G.299/1; Y.530-G.236/2; Y.441-G.254/3; Y.445-G.261/3; Y.535-G.414/6; Y.535-G.415/2; Y.323-G.67/3; Y.438-G.248/4; Y.475-G.311/4; Y.417-G.215/1; Y.433-G.241/1; Y.425-G.227/5; Y.388-G.169/2; Y.371-G.143/2; Y.590-G.508/1; Y.551-G.442/1; Y.380-G.75/1; Y.510-G.371/3; Y.471-G.305/3; Y.409-G.202/4; Y.404-G.195/5; Y.430-G.236/1; Y.528-G.402/2; Y.480-G.319/2; Y.341-G.96/2; Y.484-G.325/2; Y.420-G.220/3; Y.497-G.348/1; Y.487-G.341/4(Dn); ; Y.506-G.364/3; Y.452-G.273/4; Y.561-G.459/6; Y.532-G.409/1; Y.587-G.504/1; Y.402-G.192/5; Y.306-G.41/2; Y.402-G.192/5; Y.534-G.414/3; Y.421-G.221/3; Y.553-G.445/1; Y.416-G.214/3; Y.476-G.312/4; Y.333-G.83/2; Y.448-G.266/2; Y.525-G.396/5; Y.483-G.323/5; Y.523-G.394/2; Y.580-G.491/2; Y.358-G.120/7; Y.569-G.473/2; Y.401-G.190/1; Y.448-G.267/4; Y.527-G.401/3; Y.341-G.95/2; Y.302-G.34/1; Y.334-G.85/1; Y.433-G.241/1; Y.566-G.467/2; Y.367-G.134/5; Y.388-G.169/7; Y.333-G.83/2; Y.358-G.121/2; Y.425-G.227/1; Y.456-G.279/2; Y.283-G.6/5; Y.550-G.440/5; Y.370-G.141/1; Y.304-G.37/3; Y.583-G.497/4; Y.544-G.429/6; Y.509-G.369/2; Y.318-G.60/1; Y.296-G.24/7; Y.295-G.24/3; Y.378-G.154/1; Y.591-G.510/5; Y.533-G.411/3; Y.570-G.47465; Y.592-G.512/3; Y.496-G.346/5; Y.491-G.338/1; Y.507-G.365/2; Y.463-G.291/3(Dn); Y.460-G.287/2; Y.469-G.302/4; Y.482-G.323/1; Y.480-G.319/4; Y.475-G.312/1(Dn); Y.439-G.250/2; Y.528-G.402/3; Y.375-G.149/2; Y.530-G.405/6; Y.331-G.79/2; Y.427-G.232/3; Y.580-G.491/2; Y.579-G.490/5; Y.346-G.103/4; Y.322-G.65/4; Y.298-G.29/4; Y.334-G.85/1; Y.365-G.133/1; Y.382-G.160/1; Y.401-G.190/3; Y.282-G.5/4; Y.323-G.67/2; Y.308-G.44/3; Y.332-G.81/2; Y.323-G.67/1; Y.299-G.30/2; Y.297-G.27/2; Y.395-G.181/2; Y.578-G.487/1; Y.578-G.487/1; Y.581-G.493/2; Y.593-G.513/3; Y.402-G.191/5; Y.394-G.178/4; Y.295-G.24/1(Dn); Y.394-G.178/3; Y.460-G.286/4; Y.445-G.260/2; Y.569-G.473/2; Y.394-G.179/3; Y.432-G.239/1; Y.497-G.348/1; Y.523-G.394/2; Y.560-G.457/2; Y.547-G.435/4; Y.381-G.158/1; Y.538-G.421/2; Y.352-G.112/1; Y.538-G.420/3; Y.575-G.482/5; Y.365-G.132/1; Y.431-G.238/5; Y.570-G.473/5; Y.535-G.414/6; Y.586-G.503/3; Y.327-G.73/1; Y.430-G.236/4; Y.440-G.251/3; Y.372-G.144/2; Y.314-G.53/1; Y.526-G.400/1; Y.579-G.490/3; Y.362-G.127/3; Y.541-G.425/1; Y.503-G.359/3; Y.401-G.191/4; Y.401-G.191/1; Y.532-G.409/5; Y.570-G.474/3; Y.538-G.421/2(Dn); Y.495-G.345/1; Y.477-G.314/3; Y.486-G.329/1; Y.575-G.483/1; Y.344-G.100/3; Y.441-G.254/1; Y.407-G.199/4; Y.442-

G.255/3; Y.495-G.345/3; Y.333-G.70/7(Dn); Y.535-G.415/2; Y.423-G.224/2; Y.279-G.1/5; Y.313-G.52/2; Y.366-G.134/1; Y.443-G.258/1; Y.584-G.498/3; Y.579-G.489/1; Y.539-G.422/2; Y.567-G.470/2; Y.518-G.383/6; Y.498-G.351/2; Y.493-G.342/4; Y.476-G.312/4; Y.474-G.310/5; Y.511-G.372/2; Y.575-G.482/4; Y.503-G.359/1; Y.584-G.499/3; Y.440-G.253/1; Y.444-G.259/2; Y.300-G.31/1; Y.414-G.211/1; Y.299-G.30/6; Y.464-G.294/2; Y.584-G.498/3; Y.585-G.500/1; Y.306-G.40/2; Y.375-G.149/1; Y.358-G.121/3; Y.357-G.120/5; Y.414-G.211/3; Y.469-G.302/2; Y.304-G.37/2; Y.280-G.2/5; Y.502-G.358/1; Y.334-G.84/3; Y.431-G.238/5; Y.459-G.285/4; Y.511-G.372/4; Y.420-G.219/4; Y.488-G.333/2; Y.341-G.95/2; Y.431-G.238/1(Dn); Y.299-G.30/6(Dn); Y.103-K.24/25; Y.80-K.18/30; Y.29-K.3/23; Y.19-K.1/28; Y.66-K.14/2; Y.73-K.16/23; Y.94-K.22/4; Y.121-K.29/7; Y.20-K.1/40; Y.20-K.1/44; Y.20-K.1/43; Y.81-K.18/45; Y.79-K.18/16; Y.621-K.24/4; Y.131-K.34/16; Y.34-K.4/41; Y.25-K.2/29; Y.86-K.19/52; Y.84-K.19/33; Y.43-K.7/22; Y.42-K.7/7; Y.18-K.1/18; Y.24-K.2/11; Y.61-K.12/36; Y.62-K.12/41(Dn); Y.99-K.23/13; Y.29-K.3/23; Y.39-K.6/16; Y.45-K.8/9; Y.79-K.18/18; Y.90-K.20/50; Y.62-K.12/43; Y.66-K.14/6; Y.120-K.128/36; Y.122-K.29/24; Y.67-K.14/15; Y.20-K.1/45; Y.83-K.19/12; Y.78-K.18/9; Y.103-K.24/30; Y.83-K.19/14; Y.70-K.15/30; Y.118-K.28/13; Y.76-K.17/14; Y.77-K.17/24; Y.66-K.14/8; Y.79-K.18/14; Y.85-K.19/42; Y.78-K.18/3; Y.67-K.14/16; Y.20-K.1/40; Y.85-K.19/42; Y.67-K.14/11; Y.90-K.20/44; Y.66-K.14/5; Y.99-K.23/15; Y.102-K.24/12; Y.103-K.24/28; Y.66-K.14/10; Y.48-K.9/8; Y.97-K.22/44; Y.46-K.8/17; Y.40-K.6/29; Y.66-K.14/1; Y.67-K.14/19; Y.44-K.7/36; Y.72-K.16/3; Y.126-K.31/21; Y.63-K.13/15; Y.64-K.13/19; Y.92-K.21/17; Y.78-K.18/4; Y.67-K.14/12; Y.67-K.14/13; Y.68-K.14/32; Y.78-K.18/1; Y.48-K.9/6; Y.19-K.1/31; Y.68-K.14/22; Y.46-K.8/16; Y.108-K.25/29; Y.98-K.23/3; Y.97-K.22/45; Y.75-K.16/44; Y.107-K.25/14; Y.106-K.25/9; Y.48-K.9/8; Y.66-K.14/4; Y.66-K.14/9; Y.64-K.13/24; Y.26-K.2/32; Y.621-K.24/4; Y.67-K.14/18; Y.17-K.1/5; Y.107-K.25/11; Y.46-K.8/14; Y.67-K.14/17; Y.75-K.17/5; Y.17-K.1/2(Dn); Y.621-K.24/9; Y.621-K.24/3; Y.93-K.21/25; Y.84-K.19/33(Dn); Y.598-Mkt.5/2; Y.603-Mkt.20/1; Y.627-Mrb.III/1; Y.627-Mrb.IV/1; Y.623-Msmt.7/4; Y.141-Msmt.2-IV/5; Y.144-Msmt.3-III/10; Y.138-Msmt.1-V/5; Y.141-Msmt.2-V/4; Y.151-Tc. 5-IV/2; Y.163-7.V/4; Y.162-7.V/1; Y.183-15.I/1; Y.177-12.II/3; Y.163-7.V/4; Y.156-6.V/6; Y.164-7.VI/6; Y.166-8.III/6(Dn); Y.191-20.I/2; Y.207-34.III/1; Y.153-6.I/5; Y.219-44.II/2; Y.183-15.II/1; Y.168-8.VI/5; Y.200-27.IV/2; Y.158-6.IX/5; Y.166-8.III/3; Y.159-6.IX/6; Y.205-32.II/1; Y.160-7.I/8; Y.160-7.II/4; Y.214-40.II/1; Y.178-12.IV/3; Y.211-37.IV/2; Y.216-42.I/2; Y.153-6.I/5; Y.214-40.II/1; Y.162-7.V/2; Y.198-25.V/1; Y.218-43.I/2; Y.204-31.IV/1; Y.199-27.II/1; Y.199-27.I/2; Y.194-VI/1; Y.185-16.I/1; Y.199-26.IV/2; Y.205-32.II/2; Y.154-6.III/2; Y.198-26.II/1; Y.196-23.I/1; Y.209-35.III/1; Y.153-6.I/4; Y.268/259; Y.264/221; Y.239/161; Y.265/225; Y.262/205; Y.270/279; Y.255/135; Y.246/24; Y.264/220; Y.264/222; Y.240/174; Y.228/14; Y.230/48; Y.238/149; Y.241/187; Y.252/104; Y.236/132; Y.252/104; Y.252/105; Y.247/33; Y.256/139; Y.235/109; Y.231/66; Y.259/3.Bş.; Y.246/23; Y.262/197; Y.241/190; Y.267/256; Y.236/132; Y.245/12; Y.255/133; Y.247/37; Y.243/207; Y.231/64; Y.230/47; Y.253/116; Y.263/1.Bş.; Y.267/2.Bş.; Y.262/197; Y.255/134; Y.254/123; Y.238/148; Y.239/167; Y.261/188; Y.241/191; Y.266/246; Y.265/3.Bş.; Y.255/2.Bş.; Y.268/1.Bş.; Y.267/3.Bş.; Y.255/130; Y.268/257; Y.261 /3.Bş.; Y.262/196; Y.241/190; Y.266/244; Y.256/1.Bş.; Y.266/245;

AyTutulması(hüsusî):B.247-G.260/3; B.386-G.466/1; F.295-G.CLXXI/5; F.182-G.LVIII/1; H.224-G.1/2; H.312-G.28/3; H.119-G.2/4; N.278-G.81/4; Y.433-G.240/5; Y.514-G.376/4; Y.322-G.65/4; Y.166-8.II/5; Y.163-7.V/4; Y.234/106;

Baht(İkbal,tali'):B.158-G.120/8; B.179-G.154/2; B.20G.192/1; B.181-G.157/8; B.306-G.347/7; B.308-G.350/7; B.345-G.403/5; B.497-G.5/4; B.224-G.227/6; B.235-G.244/3; B.239-G.248/5; B.242-G.253/5; B.208-G.201/4; B.408-G.496/5; B.157-G.119/9; B.166-G.134/1; B.181-G.157/8; B.163-G.129/5; B.184-G.161/3; B.191-G.173/2; B.202-G.192/7; B.198-G.185/5; B.347-G.406/6; B.333-G.387/3; B.331-G.382/8; B.212-G.207/9; B.157-G.119/9; B.368-G.437/7; B.275-G.300/4; B.253-G.268/5; B.239-G.248/5; B.227-G.231/3; B.496-G.4/6; B.402-G.488/4; B.395-G.479/2; B.233-G.241/3; B.464-G.579/3; B.147-G.104/1; B.209-G.204/7; B.465-G.581/4; B.209-G.204/3; B.36-K.16/13; B.49-K.21/17; B.53-K.22/28; B.52-K.22/22; B.35-K.16/8; B.26-K.8/10; B.31-K.12/8; B.15-K.3/30; B.8-K.1/42; B.20-K.5/39; B.8-K.1/42; B.20-K.5/38; B.9-K.2/7; B.18-K.5/9; B.15-K.3/30; B.9-K.2/11(N.f.); B.9-K.2/7; B.21-K.6/16; B.21-K.6/30; B.22-K.6/31; B.23-K.7/7; B.30-K.11/11; B.37-K.16/25;

B.35-K.16/9; B.23-K.7/6; B.22-K.7/1; B.32-K.13/14; B.17-K.5/6; B.68-K.27/31; B.36-K.16/17; B.52-K.22/9; B.59-K.24/35; B.56-K.23/37; B.56-K.23/26; B.32-K.13/13; B.28-K.9/10; B.35-K.15/14; B.35-K.16/8; B.35-K.16/9; B.37-K.16/25; B.31-K.12/8; B.52-K.22/12; B.53-K.22/28; B.58-K.24/19; B.53-K.22/29; B.33-K.14/5; B.52-K.22/12; B.53-K.22/28; B.43-K.19/55; B.46-K.20/31; B.62-K.25/41; B.47-K.20/47; B.475-Kt.596; B.93-M.32/1; B.88-Tc.31/14; B.88-Tc.31/19; B.77-Tk.29/24; B.87-Tc.31/1; B.79-Tk.29/56; B.90-Tc.31/36; B.87-Tc.31/1; B.82-Tk.30/19; B.75-Tk.29/9; B.81-Tk.30/8; B.88-Tc.31/10; B.80-Tk.29/66; B.76-Tk.29/23; F.356-G.CCXXXII/2(AE6,DTC4); F.292-G.CLXVIII/2; F.182-G.LVIII/6; F.379-G.CCLV/1; F.405-G.CCLXXXI/3; F.232-G.CVIII/5; F.356-G.CCXXXII/3; F.218-G.XCIV/5; F.355-G.CCXXXI/6; F.187-G.LXIII/2; F.367-G.CCXLIII/4; F.176-G.LII/7; F.353-G.CCXXIX/6; F.211-G.LXXXVII/7; F.211-G.LXXXVII/3; F.238-G.CXIV/7; F.138-G.XIV/7; F.405-G.CCLXXXI/6; F.192-G.LXVIII/1; F.254-G.CXXX/6; F.395-G.CCLXXI/2; F.228-G.CIV/5; F.383-G.CCLIX/2; F.246-G.CXXII/6; F.148-G.XXIV/4; F.217-G.XCIII/4; F.241-G.CXVII/2; F.405-G.CCLXXXI/4; F.411-G.CCLXXXVII/7; F.420-G.CCXCVI/7; F.211-G.LXXXVII/7; F.233-G.CIX/5; F.388-G.CCLXIV/4; F.115-K.XXXIX/18; F.57-K.XIV/19; F.67-K.XVII/14; F.68-K.XVII/24; F.54-K.XIII/8; F.115-K.XXXIX/29; F.115-K.XXXIX/28; F.115-K.XXXIX/17; F.114-K.XXXIX/6; F.114-K.XXXIX/2; F.114-K.XXXIX/1; F.114-K.XXXVIII/15; F.114-K.XXXVIII/13; F.121-K.XLII/35; F.120-K.XLII/26; F.120-K.XLII/12; F.119-K.XLII/5; F.34-K.VII/31; F.122-K.XLII/48; F.102-K.XXXIII/11; F.115-K.XXXIX/28; F.80-K.XXII/22(Li); F.107-K.XXXV/20; F.29-K.V/27; F.63-K.XV-X/1; F.58-K.XIV/36; F.83-K.XXIV/24; F.89-K.XXVI/33; F.98-K.XXXI/18; F.87-K.XXVI/5(L,Li,Ü2); F.455-Mh.2-3(AE1,AE9,M3); F.453-Mh.3/3(E); F.456-Mh.4/2; F.485-Mkt.XX/1; F.486-Mkt.XXIV/1; F.484-Mkt.XVIII/2; F.496-Mkt.XLII/4; F.495-Mkt.XL/6; F.469-Mrb.7/2; F.468-Mrb.3/2; F.450-Msd.8/1; F.450-Msd.7/1; F.449-Msd.5/1(AE1,B,M3,R,T1); F.518-R.LXVII/2; F.437-Tc.7/5; F.432-Tc.2/5; F.431-Tc.1/1; F.52-Tk.XII-V/2; F.53-Tk.XII-VI/5; H.203-G.18/1; F.434-G.88/2; H.433-G.85/3; H.318-G.41/2; H.243-G.12/5; H.424-G.68/2; H.304-G.12/5; H.413-G.46/2; H.280-G.21/6; H.174-G.105/4; H.273-G.6/7; H.300-G.4/4; H.141-G.39/5; H.123-G.2/1; H.184-G.124/4; H.221-G.4/3; H.203-G.18/1; H.246-G.18/5; H.162-G.80/1; H.294-G.49/4; H.252-G.31/1; H.348-G.11/3; H.431-G.81/5; H.145-G.47/5; H.217-G.1/5; H.51-K.16/25; H.53-K.17/5; H.29-K.8/26; H.59-K.20/3; H.33-K.10/8; H.67-K.23/29; H.38-K.12/25; H.34-K.10/15; H.38-K.12/22; H.33-K.10/2; H.88-Th.1; N.511-G.477/1; N.447-G.365/1; N.540-G.528/3; N.502-G.460/2; N.498-G.453/2; N.257-G.4562; N.464-G.393/5; N.537-G.523/3; N.356-G.212/1; N.336-G.178/5; N.449-G.367/8; N.471-G.405/1; N.511-G.477/1; N.318-G.147/7; N.302-G.121/4; N.288-G.98/5; N.430-G.33463; N.371-G.237/1; N.553-G.550/4; N.542-G.531/4; N.536-G.520/3; N.507-G.470/1; N.494-G.446/1; N.494-G.446/1; N.471-G.405/2; N.464-G.393/4; N.471-G.405/1; N.459-G.384/1; N.249-G.30/7; N.398-G.282/3; N.383-G.257/4; N.56-K.XVI/39; N.87-K.XXVII/15; N.115-K.XXXVII/38; N.137-K.XLV/24; N.113-K.XXXVII/19; N.146-K.L/6; N.123-K.XXXIX/38; N.126-K.XLI/1; N.105-K.XXXIV/7; N.145-K.XLIX/22; N.41-K.XII/100; N.25-K.VIII/5; N.101-K.XXXII/23; N.109-K.XXXV/22; N.109-K.XXXV/14; N.166-K.LIX/12; N.125-K.XL/20; N.91-K.XXIX/1; N.121-K.XXXIX/11; N.64-K.XIX/22; N.92-K.XXIX/11; N.90-K.XXVIII/25; N.109-K.XXXV/12; N.107-K.XXXIV/28; N.133-K.XLIV/6; N.159-K.LVI/12; N.31-K.XI/15; N.23-K.VI/13; N.72-K.XXII/21; N.70-K.XXI/27; N.87-K.XXVII/15; N.87-K.XXVII/14; N.587-Mkt.61/2; N.594-Mkt.82/2; N.593-Mkt.79/2; N.586-Mkt.57/1; N.570-Mkt.11/2; N.569-Mkt.9/2; N.204-Tc.VIII/10; N.200-Tc.VII/10; N.18-Tk.III/14; N.180-Tk.II/34; N.180-Tk.II/33; N.182-Tk.III/15; N.174-Tk.I/42; N.176-Tk.I/67; Y.561-G.459/2; Y.367-G.136/1; Y.327-G.73/3(Dn); Y.286-G.10/7; Y.474-G.310/3; Y.459-G.285/4; Y.333-G.82/3; Y.359-G.123/4; Y.454-G.276/1; Y.581-G.493/4; Y.548-G.436/3; Y.103-K.24/20; Y.124-K.30/21; Y.55-K.10/41; Y.103-K.24/24; Y.103-K.24/21; Y.94-K.22/11; Y.86-K.19/54; Y.622-K./24; Y.120-K.129/3; Y.222-Msmt.46/9; Y.150-Tc.5-I/6; Y.189-18.V/1; Y.174-10.IV/5; Y.189-18.V/1; Y.166-8.III/1; Y.262/205; Y.243/211.

Balık burcu(hut):F.478-Mkt.III/2;

Benatü'n-na's:F.402-G.CCLXXVIII/6; H.64-K.22/20;

Bulut(Ebr, sehab) :B.488-By.639; B.119-G.59/2; B.123-G.66/4; B.279-G.308/1; B.371-G.442/5; B.159-G.123/2; B.171-G.140/5; B.171-G.140/5; B.174-G.146/5; B.191-G.173/2; B.203-G.193/3; B.203-G.194/2; B.151-G.111/3; B.428-G.526/2; B.365-

G.433/6; B.332-G.354/2; B.330-G.382/5; B.127-G.71/1; B.137-G.87/2; B.262-G.281/2; B.213-G.210/2; B.499-G.9/1; B.498-G.7/1; B.249-G.264/1; B.410-G.500/1; B.327-G.377/1; B.20/K.6/5; B.20-K.6/4; B.23-K.7/8; B.29-K.11/3; B.62-K.25/31; B.64-K.26/24; B.68-K.27/27; B.40-K.19/11; B.40-K.19/5; B.39-K.18/6; B.49-K.21/21; B.49-K.21/26; B.49-K.21/27; B.50-K.21/34; B.51-K.22/4; B.55-K.23/24; B.57-K.24/2; B.10-K.2/32; B.18-K.5/19; B.20-K.6/4; B.20-K.6/5; B.76-Tk.29/17; B.78-Tk.29/38; B.78-Tk.29/36; B.81-Tk.30/9; B.77-Tk.29/25; F.410-G.CCLXXXVI/6; F.281-G.CLVII/4(DTC5); F.152-G.XXVIII/7; F.194-G.LXX/3; F.153-G.XXIX/2; F.155-G.XXXI/7; F.216-G.XCII/4; F.241-G.CXVII/7; F.92-K.XXVIII/6; F.93-K.XXVIII/29; F.68-K.XVIII/2; F.25-K.III/29; F.46-K.XI/23; F.25-K.III/30; F.98-K.XXXI/21; F.109-K.XXXVI/22; F.85-K.XXV/5; F.96-K.XXX/20; F.114-K.XXXIX/8; F.90-K.XXVII/9; F.15-K.I/2; F.68-K.XVIII/4; F.20-K.I/89; F.99-K.XXXII/14; F.69-K.XVIII/12; F.67-K.XVII/11; F.94-K.XXIX/6; F.86-K.XXV/27; F.47-K.XI/27; F.480-Mkt.IX/3; F.491-Mkt.XXXIII/11; F.443-Msd.2/2; H.405-G.30/1; H.366-G.47/2(Dn); H.343-G.1/5; H.172-G.99/7; H.128-G.12/1; H.318-G.41/2; H.417-G.53/5; H.168-G.92/1; H.111-G.3/3; H.211-G.1/3; H.268-G.20/6; H.314-G.33/2; H.410-G.40/5; H.100-G.6/5; H.286-G.32/4; H.129-G.15/5; H.233-G.15/2; H.162-G.80/3; H.146-G.49/4; H.221-G.5/7; H.340-G.5/5; H.283-G.28/3; H.161-G.78/4; H.29-K.8/30; H.48-K.15/23; H.51-K.16/26; H.47-K.15/4; H.39-K.12/26; H.51-K.16/25; H.445-Mkt.4/3; H.80-Mrs.1/4; H.92/8; H.90/1; H.93/6; N.270-G.68/1; N.270-G.67/1; N.242-G.20/1; N.429-G.333/2; N.379-G.251/2; N.444-G.359/4; N.378-G.249/4; N.377-G.247/6; N.478-G.418/1; N.235-G.7/4; N.473-G.408/5; N.332-G.170/4; N.444-G.359/5; N.520-G.492/4; N.352-G.205/4; N.445-G.361/3; N.275-G.75/5; N.287-G.96/2; N.492-G.442/3; N.444-G.359/1; N.448-G.367/2; N.133-K.XLIV/7; N.42-K.XIII/1; N.51-K.XV/15; N.162-K.LVIII/4; N.148-K.LI/7; N.123-K.XXXIX/36; N.92-K.XXIX/21; N.96-K.XXX/13; N.96-K.XXX/14; N.61-K.XVIII/20; N.97-K.XXX/22; N.150-K.LII/3; N.162-K.LVIII/2; N.69-K.XXI/23; N.66-K.XX/16; N.96-K.XXX/15; N.96-K.XXX/10; N.108-K.XXXV/10; N.125-K.XL/14; N.20-K.V/13; N.105-K.XXXIV/1; N.61-K.XVIII/17; N.15-K.III/22; N.22-K.VI/11; N.64-K.XIX/17; N.99-K.XXXI/24; N.35-K.XII/33; N.565-Mkt.1/6; N.575-Mkt.24/2; N.565-Mkt.1/8; N.185-Tk.IV/23; Y.12-D./3; Y.12-D./3; Y.449-G.268/2; Y.316-G.57/4; Y.521-G.389/3; Y.418-G.217/4; Y.471-G.305/2; Y.555-G.448/1; Y.482-G.322/5; Y.577-G.485/5; Y.576-G.484/4; Y.25-K.2/23; Y.22-K.1/61; Y.87-K.20/5; Y.95-K.22/15; Y.60-K.12/33; Y.32-K.4/16; Y.52-K.10/10; Y.116-K.22/21; Y.103-K.24/28; Y.90-K.20/51; Y.111-K.26/8; Y.60-K.12/23; Y.60-K.12/29; Y.126-K.32/3; Y.150-Tc.5-II/2; Y.164-7.VI/5; Y.166-8.II/5; Y.185-16.III/1; Y.184-15.VI/2; Y.221-45.V/1; Y.175-11.II/3; Y.190-19.III/3; Y.161-7.III/5(Dn); Y.263/208; Y.263/209;

Burç:B.189-G.169/4; B.179-G.154/4; B.45-K.20/23; B.69-K.28/1; B.368-G.437/7; B.442-G.546/4; B.156-G.118/4; B.336-G.391/5; B.49-K.21/18; B.17-K.5/2; F.145-G.XXI/5; F.90-K.XXVII/20; F.121-K.XLII/42; F.47-K.XI/25; F.45-K.XI/3; F.75-K.XX/17; F.68-K.XVII/24; F.88-K.XXVI/16; F.72-K.XIX/6; F.54-K.XIII/10; F.87-K.XXVI/3; F.81-K.XXIII/9; F.486-Mkt.XXIV/1(F1); F.491-Mkt.XXXIII/6; F.491-Mkt.XXXIII/7; F.453-Mh.3/3(AE4,DTC,KR,Ü3); F.455-Mh.2/3; F.53-Tk.XII-VII/7; H.137-G.31/5; H.347-G.9/3; H.333-G.71/3; H.304-G.13/3; H.286-G.34/3; H.262-G.7/3; H.174-G.105/4; H.63-K.22/3; H.44-K.14/24; H.33-K.10/9; H.54-K.17/11; H.11-K.3/1; N.5-D./2; N.524-G.499/5; N.406-G.294/1; N.537-G.522/2; N.85-K.XXVI/9; N.103-K.XXXIII/8; N.135-K.XLV/6; N.78-K.XXIII/29; N.143-K.XLVIII/16; N.53-K.XVI/5; N.143-K.XLVIII/22; N.593-Mkt.77/2; N.575-Mkt.24/3; N.188-Tk.IV/61; Y.461-G.287/4; Y.281-G.3/5; Y.565-G.466/4; Y.591-G.510/5; Y.395-G.181/2; Y.535-G.415/2; Y.522-G.392/3; Y.440-G.252/4; Y.93-K.21/31; Y.92-K.21/20; Y.102-K.24/14; Y.39-K.6/17; Y.79-K.18/20; Y.103-K.24/24; Y.79-K.18/18; Y.621-K.24/9; Y.127-K.32/7; Y.45-K.8/2; Y.32-K.4/9; Y.141-Msmt.2-IV/5; Y.155-6.IV/6; Y.183-15.I/1; Y.222-47/1; Y.155-6.IV/1; Y.160-7.II/4; Y.246/23; Y.241/185; Y.266/246;

Delv(Kova) burcu:H.31-K.9/3;

Demir kazık:N.167-K.LX/10;

Esir: F.179-G.LV/2;

Evc:B.457-G.567/5; B.394-G.477/7; B.456-G.567/1; B.348-G.408/2; B.395-G.478/5; B.443-G.547/1; B.177-G.151/1; B.374-G.447/5; B.198-G.186/1; B.178-G.152/2; B.55-

K.23/21; B.79-Tk.29/55; F.325-G.CCI/7; F.422-G.CCXC VIII/2; F.266-G.CXLII/1; F.145-G.XXI/5; F.49-K.XI/44; F.121-K.XLII/29; F.121-K.XLII/30; F.81-K.XXIII/9; F.30-K.XV/19; F.107-K.XXXV/20; F.97-K.XXXI/13; F.109-K.XXXVI/16(NHO); F.52-Tk.XII-IV/1; F.59-Tc.XV-I/5; H.IX-D./2; H.439-G.97/11; H.330-G.65/4; H.125-G.5/5; H.166-G.88/5; H.285-G.31/2; H.320-G.45/4; H.409-G.37/5; H.351-G.17/5; H.61-K.21/5; H.33-K.10/9; H.83/5; H.94/16; N.5-D./2; N.456-G.379/3(Dn); N.232-G.1/11; N.550-G.546/1; N.435-G.344/1; N.278-G.81/4; N.283-G.89/4; N.375-G.243/2; N.430-G.334/4; N.16-K.III/25; N.146-K.L/2; N.113-K.XXXVII/10; N.10-K.I/18; N.71-K.XXII/2; N.85-K.XXVI/8; N.572-Mkt.17/1; N.575-Mkt.24/3; N.226-Mrb.XVIII/9; N.182-Tk.III/12; N.185-Tk.IV/18; Y.350-G.108/5(Dn); Y.347-G.105/4; Y.453-G.274/5; Y.61-K.12/36; Y.104-K.24/42; Y.114-K.26/44; Y.59-K.12/16(Dn); Y.53-K.10/16; Y.113-K.26/34; Y.103-K.24/24; Y.139-Msmt.2-I/4; Y.152-Tc.5-V/5; Y.247/39.

Fal:B.408-G.496/5; B.437-G.539/5; B.273-G.298/1; B.52-K.22/12; B.89-Tc.31/31; F.55-K.XIII/15; F.433-Tc.3/5; F.440-Tc.3/4; H.34-K.10/12; N.511-G.477/2; N.537-G.523/2; N.546-G.538/3; N.125-K.XL/22; N.593-Mkt.78/1; Y.335-G.85/5; Y.518-G.383/4; Y.102-K.24/12; Y.89-K.20/34; Y.79-K.18/19; Y.597-Mkt.2/4.

Fark(Fark-ifelek):B.369-G.439/7; B.329-G.381/1; B.247-G.260/3; B.120-G.60/5; B.48-K.21/5; B.18-K.5/18; B.28-K.9/10; B.58-K.24/18; F.340-G.CCXVI/1; H.333-G.71/4; H.329-G.62/2; H.63-K.22/12; N.539-G.526/5; N.536-G.520/4; N.112-K.XXXVII/9; N.10-K.I/13; N.110-K.XXXVI/6; N.575-Mkt.24/3; Y.22-K.1/6.

Farkadan:B.496-G.4/7; B.58-K.24/18; B.28-K.9/10; H.256-G.39/4; H.333-G.71/4; N.112-K.XXXVII/9.

Ferah:H.,59-K.20/9

Gök gürültüsü(ra'd):B.39-K.18/9; F.19-K.I/79; F.94-K.XXIX/10; F.93-K.XXVIII/29; F.92-K.XXVIII/6; F.67-K.XVII/9; H.268-G.20/9; H.401-G.22/3; H.43-K.14/2; N.373-G.240/5; N.467-G.398/3; N.53-K.XVI/9; Y.8-D./6; Y.507-G.366/2; Y.303-G.36/7; Y.49-K.9/18; Y.43-K.7/29; Y.114-K.26/41; Y.26-K.2/37; Y.156-6.VI/4; Y.175-11.II/1; Y.166-8.II/5;

Gök kuşağı(ebem kuşağı,eleşimsağmal,kavs-ı kuzah):B.38-K.18/5; F.94-K.XXIX/4; 85-K.XXV/3; H.346-G.6/5; H.65-K.23/3; Y.416-G.214/2; Y.275/335;

Güneş(afitab,gün,hürşid,mihr,şems):B.257-G.274/2; B.165-G.132/5; B.202-G.192/9; B.160-G.124/8; B.181-G.157/7; B.181-G.157/9; B.110-G.43/5; B.185-G.163/1; B.139-G.91/2; B.137-G.88/1; B.134-G.83/5; B.139-G.91/3; B.196-G.183/1; B.207-G.200/1; B.206-G.199/1; B.308-G.350/3; B.314-G.357/5; B.332-G.354/5; B.226-G.230/3; B.308-G.350/1; B.308-G.350/4; B.306-G.347/5; B.294-G.332/1; B.284-G.316/2; B.285-G.317/2; B.285-G.317/3; B.280-G.309/4; B.280-G.308/4; B.211-G.207/1; B.279-G.307/2; B.277-G.303/4; B.274-G.299/3; B.266-G.285/6; B.260-G.278/7; B.258-G.275/5; B.249-G.263/5; B.246-G.259/2; B.245-G.258/2; B.222-G.224/7; B.208-G.201/2; B.497-G.5/4; B.390-G.471/1; B.326-G.376/3; B.337-G.392/1; B.213-G.210/6; B.409-G.498/6; B.400-G.486/3; B.399-G.484/6; B.379-G.454/1; B.386-G.466/1; B.372-G.443/6; B.349-G.408/3; B.229-G.234/3; B.499-G.9/3; B.436-G.537/7; B.430-G.529/2; B.416-G.509/1; B.409-G.498/6; B.375-G.448/2; B.381-G.456/7; B.238-G.247/8; B.213-G.210/3; B.276-G.302/1; B.337-G.392/1; B.337-G.392/2; B.472-G.594/5; B.339-G.395/5; B.458-G.570/2; B.445-G.551/6; B.442-G.546/2; B.436-G.537/3; B.433-G.533/8; B.433-G.533/3; B.427-G.525/5; B.417-G.509/2; B.420-G.514/1; B.365-G.433/2; B.351-G.411/2; B.349-G.409/4; B.347-G.406/2; B.346-G.404/4; B.328-G.379/2; B.327-G.377/2; B.327-G.377/1; B.322-G.369/3; B.328-G.379/5; B.346-G.404/4; B.320-G.366/1; B.234-G.241/4; B.465-G.581/3; B.455-G.565/2; B.453-G.561/3; B.409-G.498/6; B.365-G.433/2; B.317-G.362/5; B.412-G.502/5; B.408-G.496/2; B.362-G.429/1; B.330-G.381/5; B.351-G.411/2; B.260-G.278/2; B.275-G.300/1; B.500-G.10/4; B.226-G.230/3; B.347-G.406/3; B.342-G.399/2; B.319-G.365/5; B.397-G.481/1; B.402-G.488/8; B.421-G.515/7; B.120-G.60/3; B.329-G.381/1; B.430-G.530/3; B.434-G.534/7; B.430-G.530/2; B.414-G.505/1; B.436-G.538/3; B.434-G.535/2; B.378-G.453/2; B.360-G.425/4; B.314-G.358/3; B.279-G.308/1; B.347-G.406/1; B.368-G.438/1; B.400-G.485/5; B.248-G.261/3; B.372-G.443/2; B.442-G.546/1; B.239-G.249/1; B.233-G.241/1; B.159-G.122/4; B.192-G.174/3; B.197-G.183/2; B.184-G.161/1; B.181-G.157/18; B.170-G.140/4; B.136-G.86/1; B.134-G.83/2; B.109-G.42/4; B.109-G.42/6;

B.152-G.112/2; B.112-G.47/5; B.115-G.52/1; B.117-G.56/4; B.118-G.58/1; B.128-G.73/6; B.132-G.80/3; B.135-G.85/1; B.136-G.86/1; B.137-G.87/3; B.138-G.90/1; B.138-G.90/2; B.167-G.136/1; B.134-G.83/5; B.113-G.49/3; B.118-G.58/1; B.120-G.60/1; B.118-G.58/2; B.123-G.65/3; B.125-G.68/4; B.131-G.77/4; B.137-G.87/3; B.142-G.96/1; B.145-G.100/6; B.152-G.113/1; B.156-G.118/4; B.110-G.45/1; B.187-G.167/1; B.168-G.137/1; B.179-G.154/4; B.166-G.133/4; B.178-G.153/5; B.193-G.177/2; B.168-G.136/2; B.171-G.141/4; B.188-G.168/4; B.176-G.148/3; B.59-K.24/34; B.35-K.16/2; B.38-K.17/11; B.38-K.17/10; B.41-K.19/32; B.48-K.21/3; B.48-K.21/7; B.47-K.20/53; B.40-K.19/8; B.47-K.20/45; B.64-K.26/21; B.476-Kt.601; B.45-K.20/28; B.48-K.21/10; B.501-Msn.13/3; B.493-Th.2/1; B.81-T.30/8; B.79-T.29/51; B.87-T.31/1; B.79-T.29/51; B.78-T.29/38; B.17-K.5/2; B.13-K.3/8; B.14-K.3/14; B.14-K.3/15; B.17-K.4/17; B.20-K.5/37; B.23-K.7/3; B.27-K.8/22; B.58-K.24/17; B.6-K.1/10; B.10-K.2/31; B.15-K.3/26; B.20-K.5/38; B.35-K.16/2; B.7-K.1/35; B.52-K.22/13; B.23-K.7/9; B.59-K.25/2; B.55-K.23/25; B.33-K.14/8; B.23-K.7/2; B.55-K.23/18; B.35-K.16/3; B.54-K.23/11; B.25-K.8/1; B.61-K.25/25; B.55-K.23/15; B.20-K.5/39; B.5-K.1/6; B.33-K.14/5; B.62-K.25/35; B.66-K.27/7; B.67-K.27/18; B.29-K.10/12; B.17-K.5/4; B.59-K.25/1; B.60-K.25/4; B.5-K.1/5; B.20-K.6/1; B.23-K.7/4; B.23-K.7/8; B.17-K.5/3; B.58-K.24/22; B.15-K.3/27; B.14-K.3/23; B.12-K.2/59; B.12-K.2/60; B.10-K.2/31; B.18-K.5/10; B.22-K.6/29; B.14-K.3/15; B.5-K.1/6; B.12-K.2/59; B.54-K.23/1; B.8-K.1/40; B.6-K.1/10; B.8-K.1/42; B.9-K.2/14; B.94-M.34/5; B.96-M.34/2; B.97-M.35/1; B.96-M.34/2; B.98-M.35/2; B.96-M.34/1; B.95-M.33/6; B.88-T.31/18; B.90-T.31/34; B.87-T.31/7; B.89-T.31/30; B.76-T.29/16; B.88-T.31/19; B.87-T.31/4; B.77-T.29/33; B.76-T.29/15; F.384-G.CCLX/1; F.187-G.LXIII/5; F.151-G.XXVII/1; F.296-G.CLXXII/5; F.153-G.XXIX/5; F.422-G.CCXC VIII/5; F.238-G.CXIV/6; F.244-G.CXX/5(i); F.274-G.CL/1; F.400-G.CCLXXVI/5; F.312-G.CLXXXVIII/6; F.309-G.CLXXXV/3; F.337-G.CCXIII/1(DTC2,DTC5); F.196-G.LXXII/5; F.340-G.CCXVI/1; F.294-G.CLXX/1; F.337-G.CCXIII/2; F.188-G.LXIV/1; F.163-G.XXXIX/3; F.337-G.CCXIII/2(T); F.289-G.CLXV/6; F.366-G.CCXLI/1(V); F.340-G.CCXVI/6; F.347-G.CCXXIII/2(Ü4,V); F.129-G.V/2; F.179-G.LV/4; F.303-G.CLXXIX/3; F.129-G.V/1; F.283-G.CLIX/1; F.295-G.CLXXI/5; F.178-G.LIV/1; F.138-G.XIV/7; F.184-G.LX/7; F.355-G.CCXXXI/4; F.241-G.CXVII/7(AE4); F.337-G.CCXIII/1; F.267-G.CXLIII/3; F.150-G.XXVI/1; F.231-G.CVII/1; F.203-G.LXXIX/4; F.334-G.CCX/6(AE2,DTC1,M3); F.367-G.CCXLI/2; F.151-G.XXVII/2; F.259-G.CXXXV/(A); F.420-G.CCXCVI/2; F.132-G.VIII/1; F.129-G.V/2; F.301-G.CLXXVII/1; F.133-G.IX/2; F.424-G.CCC/2; F.213-G.LXXXIX/1; F.314-G.CXC/2; F.143-G.XIX/5; F.233-G.CIX/4; F.325-G.CCI/2; F.339-G.CCXV/7; F.267-G.CXLIII/4; F.341-G.CCXVII/6; F.341-G.CCXVII/6; F.194-G.LXX/2; F.213-G.LXXXIX/3; F.272-G.CXLVIII/4; F.364-G.CCXL/6; F.150-G.XXVI/1; F.249-G.CXXV/5; F.404-G.CCLXXX/1; F.296-G.CLXXII/4; F.166-G.XLII/7; F.295-G.CLXXI/7; F.371-G.CCXLVII/3; F.139-G.XV/4; F.166-G.XLII/7; F.295-G.CLXXI/4; F.178-G.LIV/5; F.354-G.CCXXX/2; F.280-G.CLVI/1; F.142-G.XVIII/7; F.280-G.CLVI/2; F.297-G.CLXXIII/7; F.188-G.LXIV/5; F.402-G.CCLXXVIII/1; F.363-G.CCXXXIX/6; F.147-G.XXIII/2; F.377-G.CCLIII/1; F.183-G.LIX/4; F.295-G.CLXXI/5; F.419-G.CCXC/1; F.160-G.XXXVI/5; F.160-G.XXXVI/5; F.259-G.CXXXV/4; F.166-G.XLII/5; F.148-G.XXIV/4; F.197-G.LXXIII/5(DTC5,M2); F.318-G.CXCIV/5; F.351-G.CCXXVII/2; F.179-G.LV/2; F.175-G.LI/5; F.393-G.CCLXIX/3; F.354-G.CCXXX/6; F.337-G.CCXIII/5; F.182-G.LVIII/1; F.381-G.CCLVII/1; F.366-G.CCXLI/1; F.304-G.CLXXX/1; F.402-G.CCLXXVIII/4; F.218-G.XCIV/1; F.218-G.XCIV/4; F.248-G.CXXIV/5; F.295-G.CLXXI/2; F.304-G.CLXXX/1(DTC6); F.296-G.CLXXII/7; F.170-G.XLVI/3; F.179-G.LV/1; F.178-G.LIV/2; F.391-G.CCLXVII/3; F.294-G.CLXX/1; F.266-G.CXLII/1; F.155-G.XXXI/1; F.381-G.CCLVII/4; F.417-G.CCXIII/4; F.178-G.LIV/3; F.152-G.XXVIII/5; F.139-G.XV/5; F.239-G.CXV/2; F.398-G.CCLXXIV/3; F.356-G.CCXXXII/2; F.283-G.CLIX/1; F.352-G.CCXXVIII/5; F.84-K.XXIV/25; F.84-K.XXIV/31; F.114-K.XXXIX/2; F.57-K.XIV/10; F.118-K.XLI/2; F.62-K.XV-VII/2; F.79-K.XXII/13; F.18-K.I/59; F.81-K.XXIII/14; F.97-K.XXXI/5; F.70-K.XVIII/28; F.90-K.XXVII/11; F.88-K.XXVI/17; F.92-K.XXVIII/22; F.39-K.IX/44; F.91-K.XXVII/25; F.30-K.VI/19; F.31-K.VI/24; F.67-K.XVII/21; F.70-K.XVIII/26; F.99-K.XXXII/17; F.80-K.XXII/29; F.63-K.XV-IX/5; F.114-K.XXXVIII/13; F.114-K.XXXIX/6; F.21-K.II/10; F.33-K.VII/16; F.119-K.XLI/18; F.57-K.XIV/18; F.113-K.XXXVIII/2; F.66-K.XVI/34; F.35-K.VIII/9(B.C.T.); F.26-K.IV/20; F.25-K.III/28; F.64-K.XVI/4; F.63-K.XV-X/4; F.58-K.XIV/35; F.115-K.XXXIX/24; F.16-K.I/17; F.64-K.XVI/6; F.63-K.XV-X/5; F.114-K.XXXIX/11; F.84-K.XXIV/29; F.91-K.XXVII/24;

F.50-K.XI/62; F.105-K.XXXIV/22; F.73-K.XIX/21; F.56-K.XIII/34; F.91-K.XXVII/24;
 F.56-K.XIII/34; F.68-K.XVII/22; F.65-K.XVI/15; F.107-K.XXXV/20; F.80-K.XXII/27;
 F.55-K.XIII/25; F.54-K.XIII/8; F.16-K.I/30; F.57-K.XIV/9; F.70-K.XVIII/27; F.63-K.XV-
 X/1; F.482-MU.XIV/3; F.453-Mu.3/3; F.460-Mu.4/3; F.485-MU.XX/2; F.490-
 MU.XXXII/3; F.480-MU.IX/2; F.491-MU.XXXIII/3; F.492-MU.XXXIII/16; F.478-MU.IV/2;
 F.486-MU.XXIV/2; F.452-Mu.2/1(H); F.453-Mu.365; F.450-Msd.8/1(Aba.AE9 vs);
 F.449-Msd.6/3; F.446-Msd.7/2; F.446-Msd.7/2(Aba.AE9 vs); F.508-R.XXXIV/2; F.504-
 R.XV/2; F.502-R.IX/1; F.514-R.LVII/1; F.462-Th.1/1; F.438-Tc. 1/1(K); F.61-Tc. XV-
 VI/5; F.58-Tc. XV-I/5; H.XII-D./6; H.414-G.48/1; H.179-G.113/5; H.170-G.97/3;
 H.352-G.20/5; H.166-G.89/2; H.175-G.106/3; H.176-G.109/4(Dn); H.194-G.1/8;
 H.140-G.37/4; H.155-G.66/3; H.157-G.69/4; H.160-G.75/2; H.117-G.1/3; H.119-
 G.1/5; H.433-G.85/3; H.318-G.40/2; H.370-G.67/4; H.242-G.11/7; H.246-G.19/1;
 H.162-G.80/1; H.194-G.1/8; H.377-G.62/5; H.393-G.5/3; H.329-G.62/3; H.333-
 G.70/4; H.248-G.23/5; H.113-G.2/3; H.101-G.10/2; H.106-G.19/5; H.293-G.48/2;
 H.163-G.81/4; H.304-G.13/3; H.379-G.72/5; H.335-G.75/5; H.320-G.45/3; H.307-
 G.18/2; H.350-G.15/1; H.160-G.75/2; H.333-G.70/5; H.217-G.1/1; H.399-G.18/5;
 H.293-G.47/2; H.273-G.6/7; H.331-G.67/3; H.296-G.54/1; H.167-G.90/1; H.184-
 G.125/5; H.438-G.96/4; H.396-G.12/2; H.101-G.10/2; H.280-G.22/1; H.373-G.61/3;
 H.301-G.6/1; H.431-G.82/3; H.337-G.80/1; H.237-G.1/4; H.148-G.54/2; H.123-
 G.1/5(Dn); H.119-G.2/2; H.260-G.3/4; H.249-G.24/2; H.168-G.93/3; H.273-G.6/4;
 H.329-G.62/4; H.157-G.70/4; H.189-G.134/1; H.199-G.11/3; H.256-G.39/4; H.198-
 G.8/5; H.361-G.37/2; H.293-G.48/2; H.192-G.140/2; H.200-G.12/1; H.211-G.1/2;
 H.160-G.76/3; H.383-G.80/3; H.435-G.90/1; H.312-G.28/1; H.147-G.51/4; H.271-
 G.3/2; H.238-G.3/4; H.180-G.116/4; H.149-G.55/4; H.124-G.4/4; H.166-G.89/3;
 H.333-G.71/4; H.213-G.3/3; H.210-G.32/5; H.179-G.114/5; H.382-G.79/5; H.366-
 G.48/2; H.194-G.1/5; H.101-G.10/1; H.420-G.60/1; H.175-G.106/5; H.293-G.47/4;
 H.286-G.33/1; H.329-G.62/1; H.440-G.98/5; H.370-G.67/1; H.429-G.77/4; H.202-
 G.17/6; H.290-G.42/3; H.402-G.23/4; H.160-G.76/4; H.369-G.53/5; H.211-G.1/1;
 H.417-G.54/4; H.104-G.16/1; H.253-G.32/7; H.257-G.40/3; H.224-G.1/2; H.178-
 G.111/5; H.238-G.2/4; H.263-G.9/2; H.418-G.55/5; H.289-G.39/5; H.288-G.38/4;
 H.102-G.10/4; H.184-G.124/2; H.187-G.130/3; H.275-G.12/1; H.283-G.28/3; H.323-
 G.49/7; H.160-G.76/2; H.128-G.13/4; H.114-G.5/5; H.271-G.3/4; H.255-G.36/3;
 H.312-G.28/3; H.238-G.2/4; H.160-G.76/4; H.190-G.136/2; H.294-G.50/3; H.298-
 G.1/5; H.351-G.18/1; H.170-G.95/4; H.203-G.19/2; H.160-G.76/5; H.331-G.67/3;
 H.321-G.47/3; H.265-G.13/4; H.401-G.22/4; H.320-G.45/3; H.409-G.38/5; H.183-
 G.122/3; H.269-G.21/4; H.194-G.1/3; H.160-G.76/5; H.381-G.76/1; H.221-G.4/3;
 H.189-G.134/3; H.227-G.4/1; H.348-G.11/5; H.418-G.55/4; H.249-G.24/2; H.160-
 G.76/4; H.427-G.74/4; H.235-G.18/4; H.396-G.18/2; H.294-G.50/2; H.337-G.80/1;
 H.256-G.38/3; H.120-G.3/1; H.158-G.71/2; H.169-G.95/2; H.245-G.16/4; H.326-
 G.55/2; H.355-G.26/3; H.320-G.45/4; H.351-G.17/5; H.265-G.14/2; H.425-G.69/5;
 H.103-G.13/1; H.354-G.24/5; H.215-G.6/3; H.284-G.30/5; H.419-G.57/5; H.131-
 G.18/4; H.110-G.2/4; H.184-G.125/2; H.398-G.16/4; H.165-G.86/1; H.211-G.1/5;
 H.154-G.64/4; H.211-G.1/5; H.388-G.90/5; H.99-G.6/2; H.337-G.80/5; H.223-G.1/4;
 H.227-G.3/2; H.211-G.1/1; H.209-G.30/3; H.342-G.9/1; H.318-G.41/1; H.106-G.20/1;
 H.156-G.68/3; H.237-G.1/4; H.103-G.14/1; H.297-G.55/5; H.257-G.40/5; H.160-
 G.76/1; H.203-G.19/3; H.187-G.131/1; H.266-G.15/2; H.298-G.1/2; H.364-G.44/3;
 H.208-G.28/2; H.296-G.54/1; H.354-G.23/3; H.418-G.55/3; H.190-G.136/2; H.299-
 G.2/2; H.394-G.8/3; H.426-G.72/4; H.314-G.33/1; H.289-G.40/4; H.286-G.32/5;
 H.259-G.1/4; H.274-G.8/4; H.269-G.21/2; H.286-G.33/2; H.297-G.55/5; H.204-
 G.20/2; H.230-G.8/5; H.203-G.19/4; H.429-G.78/4; H.126-G.7/3; H.299-G.2/1;
 H.232-G.12/1; H.428-G.76/3; H.171-G.99/2; H.170-G.96/4; H.298-G.1/2; H.412-
 G.44/3; H.133-G.22/5; H.165-G.87/2; H.164-G.84/4; H.205-G.22/5; H.278-G.17/3;
 H.279-G.19/2; H.359-G.15/1; H.336-G.77/1; H.286-G.34/3; H.113-G.3/3; H.156-
 G.67/2; H.328-G.60/5; H.328-G.61/3; H.328-G.60/1; H.100-G.7/1; H.200-G.13/5;
 H.111-G.3/5; H.413-G.46/2; H.190-G.136/2; H.312-G.28/4; H.184-G.124/4; H.249-
 G.24/3; H.105-G.18/4; H.214-G.4/5; H.175-G.106/4; H.282-G.26/4; H.111-G.3/3;
 H.262-G.7/3; H.272-G.5/5; H.400-G.20/4; H.159-G.74/6; H.139-G.34/1; H.360-
 G.35/3; H.354-G.23/3; H.109-G.26/4; H.310-G.25/5; H.213-G.3/3; H.221-G.4/4;
 H.215-G.6/1; H.271-G.3/4; H.431-G.81/2; H.156-G.68/5; H.220-G.2/5; H.104-G.16/5;
 H.364-G.44/4; H.420-G.59/1; H.143-G.44/2; H.197-G.6/3; H.349-G.13/4; H.413-

G.45/4; H.203-G.19/6; H.345-G.5/3; H.366-G.48/1; H.211-G.1/4; H.114-G.5/3; H.167-G.91/1; H.154-G.64/1; H.108-G.23/4; H.388-G.90/5; H.307-G.18/3; H.127-G.10/4; H.276-G.13/7; H.158-G.73/1; H.359-G.33/1; H.158-G.73/1; H.380-G.75/1; H.152-G.59/2; H.203-G.19/2; H.406-G.31/5; H.138-G.32/2; H.426-G.72/4(Dn); H.263-G.9/2(Dn); H.345-G.5/3(Dn); H.11-K.3/5; H.60-K.20/15; H.24-K.7/12; H.27-K.8/4; H.23-7/4; H.20-K.6/17; H.13-K.4/5; H.13-K.4/8; H.63-K.22/4; H.43-K.14/5; H.27-K.8/6; H.6-K.1/9; H.10-K.2/13; H.44-K.14/16; H.57-K.19/9; H.29-K.8/33; H.62-K.21/15; H.11-K.3/3; H.13-K.4/1(Dn); H.13-K.4/2; H.32-K.9/15; H.44-K.14/11; H.61-K.21/8; H.15-K.5/Bs.; H.49-K.16/3; H.51-K.16/32; H.25-K.7/28; H.28-K.8/12; H.33-K.10/9; H.12-K.3/12; H.38-K.12/23(Dn); H.547-K.15/1; H.4-K.14/23; H.38-K.12/23; H.10-K.2/10; H.54-K.17/20; H.11-K.3/2; H.45-K.14/27; H.42-K.13/15; H.41-K.13/9; H.38-K.12/19; H.50-K.16/24; H.20-K.6/12; H.28-K.8/14; H.66-K.23/20; H.54-K.17/12; H.54-K.17/18; H.56-K.18/22; H.57-K.19/3; H.63-K.22/6; H.13-K.4/7(Dn); H.51-K.16/32; H.47-K.15/2; H.53-K.17/5; H.12-K.3/13; H.15-K.5/3; H.24-K.7/11; H.27-K.8/7; H.11-K.361; H.7-K.1/28; H.59-K.20/8; H.53-K.17/4; H.43-K.14/7; H.23-K.7/2; H.63-K.22/5; H.31-K.9/2; H.64-K.22/19; H.59-K.20/7; H.41-K.13/7; H.38-K.12/13; H.21-K.6/32; H.19-K.6/7; H.44-K.14/24; H.21-K.6/32; H.53-K.17/10; H.20-K.6/17; H.53-K.17/10; H.12-K.3/17; H.24-K.7/12; H.11-K.3/4; H.64-K.22/28; H.28-K.8/13; H.12-K.3/18; H.66-K.23/22; H.66-K.23/19; H.27-K.8/5; H.15-K.5/4; H.54-K.17/11; H.61-K.21/3; H.57-K.19/10; H.57-K.19/1; H.13-K.4/2; H.33-K.10/1; H.15-K.5/1; H.33-K.10/1; H.54-K.17/11; H.15-K.5/2; H.11-K.3/8; H.82-Mrs.5/2; H.80-Mrs.2/1; H.72-Ms.5/1; H.71-Ms.3/1; H.448-Mkt.21; H.447-Mkt.16; H.446-Mkt.7; H.445-Mkt.5; H.76-Mrb.5/1; H.73-Mrb.1/1; H.73-Mrb.5/1; H.74-Th.3; H.86-Th.3; H.7-I/29; H.7-I/24; H.91/1; H.82-5/3; H.83/8; H.89/4; H.85/4; H.90/5; H.83/7; H.83/2; H.94/19; H.83/6; H.83/1; H.84/3; H.82-5/4; H.92/12; N.5-D/2; N.297-G.113/3; N.495-G.448/2; N.495-G.448/2; N.523-G.496/5; N.552-G.550/1; N.341-G.186/4; N.509-G.473/1; N.339-G.183/2; N.319-G.148/2; N.289-G.99/2(Dn); N.375-G.243/5; N.267-G.62/1; N.537-G.522/3; N.241-G.17/2; N.242-G.20/1; N.471-G.405/4; N.504-G.463/2; N.327-G.161/4; N.293-G.106/3; N.289-G.99/2; N.407-G.295/4; N.560-G.558/2; N.551-G.548/2; N.483-G.427/1; N.363-G.224/4; N.237-G.11/5; N.296-G.111/1; N.548-G.543/2; N.444-G.359/3; N.542-G.532/4; N.550-G.546/1; N.345-G.194/3; N.406-G.295/1; N.528-G.506/1; N.241-G.18/3; N.444-G.359/2; N.444-G.359/5; N.444-G.359/4; N.332-G.170/4; N.296-G.112/1; N.283-G.89/2; N.352-G.205/5; N.471-G.405/4; N.284-G.91/2; N.447-G.364/1; N.377-G.247/6; N.465-G.394/4; N.300-G.118/2; N.262-G.54/5; N.475-G.412/3; N.520-G.492/1; N.360-G.219/3; N.422-G.321/3; N.363-G.223/1; N.420-G.317/5; N.412-G.305/1; N.258-G.46/2; N.401-G.286/1; N.356-G.212/1; N.416-G.311/4; N.498-G.453/3; N.496-G.449/2; N.232-G.2/5; N.331-G.168/3; N.232-G.1/11; N.453-G.374/1(Dn); N.354-G.209/2; N.254-G.39/3; N.478-G.417/5; N.438-G.349/1; N.240-G.16/3; N.315-G.142/4; N.551-G.548/2; N.544-G.536/1; N.360-G.218/2; N.236-G.9/3; N.256-G.43/3; N.552-G.550/1; N.521-G.494/3; N.532-G.514/4; N.522-G.496/3; N.493-G.444/5; N.497-G.451/2; N.473-G.409/2; N.321-G.152/3; N.268-G.64/2; N.385-G.259/3; N.420-G.317/3; N.548-G.542/3; N.490-G.439/1; N.416-G.311/3; N.234-G.5/1; N.517-G.486/1; N.293-G.106/3; N.310-G.134/2; N.372-G.238/2; N.322-G.154/5; N.504-G.464/5; N.363-G.223/5; N.473-G.407/5; N.505-G.466/2; N.390-G.269/1; N.268-G.65/1; N.233-G.3/3; N.249-G.30/7; N.236-G.9/1; N.420-G.317/1; N.362-G.222/1; N.445-G.361/2; N.372-G.238/4; N.286-G.93/5; N.239-G.14/6; N.525-G.501/5; N.430-G.334/3; N.537-G.522/2; N.455-G.378/1; N.406-G.294/1; N.524-G.499/5; N.430-G.334/3; N.242-G.20/1; N.448-G.367/2; N.492-G.442/3; N.444-G.359/1; N.559-G.557/3; N.296-G.111/4; N.422-G.322/1; N.511-G.476/1; N.278-G.82/4; N.552-G.550/2; N.560-G.557/7; N.263-G.55/3; N.261-G.51/4; N.423-G.323/2; N.553-G.550/3; N.509-G.473/1; N.447-G.365/4; N.545-G.538/1; N.421-G.319/4; N.236-G.9/4; N.522-G.495/3; N.353-G.207/2; N.473-G.409/2; N.372-G.238/3; N.405-G.292/4; N.386-G.261/2; N.397-G.280/3; N.422-G.321/3; N.247-G.28/2; N.462-G.389/1; N.334-G.174/4(Dn); N.122-K.XXXIX/25; N.114-K.XXXVXX/29; N.98-K.XXXI/4; N.136-K.XLV/11; N.79-K.XXIII/44; N.116-K.XXXVIII/10; N.142-K.XLVIII/2; N.110-K.XXXVI/5; N.47-K.XIV/7; N.162-K.LVIII/3; N.11-K.I/31; N.79-K.XXIII/38; N.102-K.XXXII/35; N.29-K.X/16; N.56-K.XVI/45; N.53-K.XVI/5; N.11-K.I/34; N.145-K.XLIX/21; N.158-K.LVI/10; N.122-K.XXXIX/31; N.45-K.XIII/37; N.38-K.XII/65; N.501-Kt.458/2; N.19-K.V/8; N.145-K.XLIX/14; N.30-K.XI/1; N.76-K.XXIII/8; N.98-K.XXXI/3; N.119-K.XXXVIII/38; N.77-

K.XXIII/19; N.139-K.XLVI/15; N.42-K.XIII/8; N.14-K.III/9; N.124-K.XL/5; N.110-K.XXXVI/3; N.120-K.XXXIX/4; N.88-K.XXVIII/1; N.42-K.XIII/7; N.30-K.XI/2; N.139-K.XLVI/15; N.138-K.XLVI/2; N.78-K.XXIII/24; N.65-K.XX/11; N.43-K.XIII/16; N.124-K.XL/4; N.89-K.XXVIII/19; N.54-K.XVI/14; N.43-K.XIII/10; N.42-K.XIII/9; N.57-K.XVII/6; N.43-K.XIII/17; N.101-K.XXXII/14; N.63-K.XIX/2; N.88-K.XXVIII/9; N.135-K.XLV/1; N.139-K.XLVI/16; N.12-K.II/10; N.139-K.XLVI/16; N.43-K.XIII/17; N.137-K.XLV/26; N.23-K.VI/21; N.138-K.XLVI/1; N.39-K.XII/80; N.96-K.XXX/12; N.120-K.XXXIX/7; N.76-K.XXIII/7; N.113-K.XXXVII/17; N.78-K.XXIII/23; N.53-K.XVI/4; N.54-K.XVI/20; N.53-K.XVI/2; N.38-K.XII/58; N.113-K.XXXVII/12; N.78-K.XXIII/32; N.78-K.XXIII/32; N.52-K.XV/21; N.43-K.XIII/16; N.28-K.X/4; N.43-K.XIII/18; N.136-K.XLV/8; N.120-K.XXXIX/6; N.9-K.I/2; N.103-K.XXXIII/5; N.65-K.XX/3; N.53-K.XVI/1; N.158-K.LVI/11; N.78-K.XXIII/29; N.81-K.XXIV/24; N.69-K.XXI/20; N.19-K.V/8; N.37-K.XII/55; N.137-K.XLV/19; N.148-K.LI/9; N.158-K.LVI/9; N.142-K.XLVIII/9; N.143-K.XLVIII/14; N.98-K.XXXI/2; N.22-K.VI/1; N.91-K.XXIX/5; N.122-K.XXXIX/32; N.84-K.XXV/23; N.91-K.XXIX/9; N.155-K.LIV/17; N.102-K.XXXII/34; N.160-K.LVII/8; N.142-K.XLVIII/8; N.116-K.XXXVIII/8; N.52-K.XV/27; N.16-K.III/25; N.116-K.XXXVIII/7; N.65-K.XX/9; N.149-K.LI/10; N.152-K.LIII/1; N.55-K.XVI/30; N.135-K.XLV/6; N.9-K.I/4; N.135-K.XLV/3; N.29-K.X/15; N.45-K.XIII/38; N.160-K.LVII/7; N.11-K.I/28; N.87-K.XXVII/18; N.86-K.XXVII/5; N.78-K.XXIII/28(Dn); N.166-K.LIX/12; N.110-K.XXXVI/10; N.78-K.XXIII/29; N.148-K.LI/7; N.31-K.XI/12; N.12-K.II/8; N.113-K.XXXVII/14; N.64-K.XIX/22; N.92-K.XXIX/15; N.152-K.LIII/7; N.165-K.LIX/9; N.30-K.XI/10; N.20-K.V/23; N.106-K.XXXIV/8; N.108-K.XXXV/1; N.28-K.X/8; N.150-K.LII/8; N.93-K.XXIX/26; N.143-K.XLVIII/22; N.117-K.XXXVIII/13; N.115-K.XXXVII/37; N.122-K.XXXIX/26; N.119-K.XXXVIII/41; N.11-K.I/29; N.10-K.I/18; N.77-K.XXIII/18; N.154-K.LIV/6; N.110-K.XXXVI/4; N.52-K.XV/27; N.53-K.XVI/3; N.56-K.XVI/37; N.11-K.I/25; N.578-Mkt.34/2; N.582-Mkt.44/2; N.575-Mkt.24/3; N.573-Mkt.20/2; N.226-Mrb.XVIII/9; N.225-Mrb.XVIII/5; N.225-Mrb.XVIII/1; N.603-Mfr.2/1; N.198-Tc. VI/48; N.204-Tc. VIII/17; N.185-Tk. IV/21; N.171-Tk. I/9; N.187-Tk. IV/38; N.185-Tk. IV/22; N.182-Tk. III/11; N.186-Tk. IV/36; N.190-Tk. IV/86; N.173-Tk. I/25; N.173-Tk. I/24; N.181-Tk. III/7; N.171-Tk. I/8; N.187-Tk. IV/48; N.189-Tk. IV/71; N.182-Tk. III/19; Y.7-D./11; Y.9-D./1; Y.8-D./3; Y.7-D./7; Y.7-D./6; Y.6-D./11; Y.6-D./4; Y.3-D./1; Y.11-D./2; Y.10-D./11; Y.10-D./8; Y.14-D./3; Y.259/3.Bş.; Y.254/Bş.; Y.256/2.Bş.; Y.491-G.338/1; Y.486-G.329/1; Y.473-G.308/5; Y.520-G.387/3; Y.334-G.84/3; Y.432-G.239/1; Y.425-G.227/5; Y.426-G.229/2; Y.418-G.216/4; Y.458-G.283/5; Y.313-G.52/1; Y.313-G.52/5; Y.401-G.191/4; Y.370-G.141/1; Y.415-G.213/1; Y.372-G.144/2; Y.358-G.121/3; Y.425-G.227/1; Y.422-G.223/2; Y.330-G.78/2(Dn); Y.301-G.32/4(Dn); Y.537-G.419/3; Y.418-G.216/5; Y.476-G.312/4; Y.576-G.483/4; Y.293-G.21/4; Y.553-G.411/3; Y.550-G.440/5; Y.410-G.205/1; Y.569-G.473/3; Y.419-G.218/2; Y.582-G.494/5; Y.357-G.120/3; Y.581-G.493/2; Y.555-G.448/1; Y.386-G.103/1; Y.560-G.457/3; Y.313-G.52/1; Y.387-G.168/5; Y.347-G.104/4; Y.346-G.104/2; Y.276-G.77/4; Y.359-G.122/2; Y.295-G.110/3; Y.322-G.65/3; Y.579-G.489/2; Y.420-G.219/4; Y.295-G.24/1; Y.359-G.122/7; Y.282-G.4/3; Y.280-G.2/3; Y.522-G.392/4; Y.568-G.470/7; Y.579-G.489/2; Y.345-G.102/5; Y.469-G.301/7; Y.296-G.24/7; Y.421-G.221/3; Y.555-G.448/5; Y.354-G.115/2; Y.329-G.77/1; Y.416-G.214/2; Y.586-G.503/3; Y.358-G.121/2; Y.295-G.24/3(Dn); Y.579-G.489/3(Dn); Y.363-G.129/3(Dn); Y.533-G.411/4; Y.571-G.475/1; Y.391-G.174/4; Y.468-G.300/1; Y.484-G.326/3; Y.341-G.96/5; Y.441-G.253/4; Y.323-G.68/1; Y.326-G.71/1; Y.589-G.506/4; Y.297-G.26/4; Y.436-G.245/5; Y.327-G.73/1; Y.374-G.148/2; Y.513-G.376/2; Y.540-G.424/4; Y.554-G.447/1; Y.357-G.119/4; Y.470-G.303/3; Y.300-G.31/1; Y.495-G.344/4; Y.554-G.446/5; Y.286-G.10/7(Dn); Y.555-G.449/4; Y.395-G.181/3; Y.574-G.480/6; Y.538-G.421/2; Y.282-5/2; Y.283-G.7/3; Y.318-G.60/1; Y.488-G.333/2; Y.512-G.374/4; Y.310-G.47/7; Y.330-G.78/3; Y.427-G.232/2; Y.401-G.190/3; Y.313-G.51/7; Y.438-G.248/4; Y.313-G.51/7; Y.423-G.223/6; Y.432-G.239/1; Y.350-G.109/4; Y.370-G.140/3; Y.362-G.127/3; Y.475-G.311/4; Y.352-G.112/1; Y.345-G.101/3; Y.442-G.255/3; Y.441-G.253/4; Y.582-G.494/7; Y.562-G.461/5; Y.585-G.500/2; Y.553-G.445/4; Y.466-G.297/1; Y.337-G.88/5; Y.505-G.362/4; Y.370-G.140/3; Y.518-G.383/6; Y.579-G.489/1; Y.394-G.178/3; Y.384-G.164/1; Y.538-G.421/2(Dn); Y.439-G.250/2; Y.589-G.506/5; Y.580-G.492/5; Y.561-G.460/1; Y.285-G.10/3; Y.551-G.442/1; Y.547-G.435/5; Y.538-G.421/2; Y.401-G.190/1; Y.501-G.356/5; Y.446-G.262/7; Y.570-G.474/5; Y.414-G.211/1; Y.306-G.40/2; Y.333-G.83/2; Y.350-G.109/4; Y.300-G.31/3; Y.539-421/3; Y.552-G.444/2;

Y.590-G.508/1; Y.409-G.202/4; Y.323-G.67/3; Y.543-G.428/4; Y.555-G.448/4; Y.558-G.453/3; Y.570-G.473/5; Y.569-G.472/2; Y.586-G.502/4; Y.416-G.311/2; Y.352-G.111/5; Y.495-G.344/6; Y.287-G.12/6; Y.286-G.11/5; Y.346-G.103/4; Y.382-G.160/2; Y.358-G.122/1; Y.328-G.75/7; Y.401-G.191/3; Y.304-G.37/1; Y.301-G.33/3; Y.304-G.37/5; Y.414-G.211/7; Y.371-G.143/2; Y.388-G.169/2; Y.399-G.188/4; Y.449-G.267/4; Y.424-G.225/2; Y.425-G.227/5(Dn); Y.332-G.81/2; Y.532-G.409/5; Y.483-G.323/5; Y.443-G.258/2; Y.440-G.251/3; Y.420-G.220/3; Y.448-G.266/3; Y.463-G.291/6(Dn); Y.442-G.256/3; Y.467-G.299/1; Y.325-G.70/7; Y.322-G.65/3; Y.322-G.65/4; Y.520-G.388/5; Y.442-G.322/6; Y.484-G.325/1; Y.193-G.341/4; Y.447-G.263/3; Y.429-G.234/3; Y.464-G.294/2; Y.482-G.322/5; Y.573-G.478/5; Y.510-G.371/2; Y.313-G.52/5; Y.281-G.4/1; Y.514-G.378/1; Y.480-G.319/3; Y.481-G.320/4; Y.501-G.355/2; Y.424-G.225/4; Y.560-G.458/3; Y.427-G.231/1; Y.424-G.225/4; Y.560-G.458/3; Y.436-G.246/5; Y.435-G.245/2; Y.307-G.42/1; Y.548-G.437/2; Y.576-G.484/5; Y.360-G.125/2; Y.437-G.247/3; Y.355-G.116/4; Y.297-G.26/5; Y.522-G.391/3; Y.561-G.460/3; Y.588-G.505/4; Y.391-G.173/7; Y.424-G.225/4; Y.532-G.409/2; Y.520-G.388/5; Y.321-G.64/6; Y.446-G.262/1; Y.469-G.302/4; Y.357-G.120/5; Y.365-G.131/4; Y.291-G.18/4; Y.306-G.41/2; Y.443-G.257/5; Y.525-G.397/1; Y.487-G.331/4; Y.530-G.405/6; Y.341-G.96/2; Y.396-G.182/7; Y.298-G.29/3; Y.422-G.223/3; Y.301-G.33/2; Y.452-G.273/3; Y.389-G.171/3; Y.526-G.398/2; Y.306-G.41/2(Dn); Y.487-G.331/4(Dn); Y.281-G.3/5; Y.287-G.13/2; Y.530-G.406/1; Y.377-G.152/6; Y.488-G.333/5; Y.314-G.53/2; Y.472-G.306/1; Y.579-G.489/2; Y.347-G.105/4; Y.283-G.7/2; Y.316-G.56/4; Y.376-G.151/6; Y.528-G.402/4; Y.478-G.316/2; Y.360-G.125/1; Y.453-G.275/3; Y.395-G.181/2; Y.402-G.192/2; Y.396-G.138/5; Y.516-G.380/3; Y.358-G.120/7; Y.462-G.290/3; Y.524-G.395/4; Y.402-G.192/4; Y.484-G.326/5; Y.324-G.69/2; Y.441-G.254/3; Y.535-G.415/2; Y.539-G.421/3; Y.488-G.333/1; Y.531-G.407/2; Y.402-G.191/7; Y.409-G.203/1; Y.355-G.116/1; Y.503-G.359/5; Y.286-G.10/7(Dn); Y.63-K.13/15; Y.621-K.24/4; Y.78-K.18/9; Y.34-K.4/41; Y.621-K.24/4; Y.44-K.7/32; Y.104-K.24/33; Y.620-K.3/10; Y.103-K.24/30; Y.109-K.25/33; Y.72-K.16/7; Y.47-K.8/25; Y.51-K.10/2; Y.25-K.2/24; Y.19-K.1/31; Y.127-K.32/5; Y.85-K.19/37; Y.54-K.10/36; Y.78-K.18/1; Y.60-K.12/21; Y.118-K.28/13; Y.76-K.17/9; Y.41-K.7/1; Y.71-K.15/29; Y.76-K.17/9; Y.46-K.8/13; Y.75-K.17/1; Y.18-K.1/12; Y.104-K.24/36; Y.127-K.32/6; Y.35-K.5/14; Y.17-K.1/2; Y.50-K.9/33; Y.75-K.16/44; Y.79-K.18/15; Y.35-K.5/7; Y.54-K.10/34; Y.76-K.17/12; Y.118-K.28/16; Y.56-K.11/3; Y.76-K.17/14; Y.102-K.24/13; Y.40-K.6/24; Y.63-K.13/15; Y.90-K.20/44; Y.57-K.17/36; Y.61-K.12/33; Y.69-K.14/38; Y.78-K.18/3; Y.29-K.3/27; Y.20-K.1/36; Y.130-K.34/1; Y.46-K.8/20; Y.60-K.12/27; Y.35-K.5/6; Y.71-K.15/29; Y.74-K.16/30; Y.77-K.17/36; Y.40-K.6/28; Y.70-K.15/13; Y.41-K.6/37; Y.74-K.16/40; Y.31-K.4/3; Y.70-K.15/9; Y.76-K.17/9; Y.74-K.16/31; Y.37-K.5/38; Y.47-K.8/22; Y.33-K.4/29; Y.107-K.25/11; Y.85-K.19/39; Y.72-K.16/10; Y.97-K.22/40; Y.86-K.19/54; Y.103-K.24/23; Y.124-K.30/22; Y.94-K.22/4; Y.126-K.32/2; Y.82-K.19/7; Y.114-K.26/45; Y.103-K.24/25; Y.62-K.12/43; Y.42-K.7/7; Y.115-K.27/10; Y.71-K.15/30; Y.99-K.23/15; Y.80-K.18/28; Y.126-K.31/21; Y.122-K.29/24; Y.108-K.25/29; Y.75-K.16/45; Y.76-K.17/18; Y.66-K.14/6; Y.45-K.8/6; Y.70-K.15/17; Y.117-K.28/2; Y.59-K.12/16; Y.70-K.15/9; Y.42-K.7/15; Y.43-K.7/22; Y.50-K.9/34; Y.42-K.7/9; Y.22-K.1/59; Y.29-K.3/23; Y.32-K.4/22; Y.37-K.5/31; Y.621-K.24/3; Y.81-K.18/40; Y.47-K.8/25; Y.107-K.25/15; Y.73-K.16/25; Y.25-K.2/29; Y.34-K.4/45; Y.39-K.6/16; Y.45-K.8/9; Y.64-K.13/21; Y.32-K.4/22; Y.44-K.7/39; Y.61-K.12/33; Y.84-K.19/32; Y.103-K.24/28; Y.132-K.34/24; Y.88-K.20/15; Y.100-K.23/29; Y.40-K.6/20; Y.121-K.29/12; Y.117-K.28/5; Y.29-K.3/25; Y.40-K.6/22; Y.61-K.12/39; Y.24-K.2/11; Y.61-K.12/39; Y.96-K.22/37; Y.20-K.1/41; Y.104-K.24/41; Y.22-K.1/60; Y.25-K.2/23; Y.45-K.8/10; Y.40-K.6/21; Y.38-K.5/51; Y.31-K.3/51; Y.90-K.20/51; Y.103-K.24/24; Y.102-K.24/12; Y.116-K.27/15; Y.59-K.12/16(Dn); Y.95-K.22/15; Y.18-K.1/20; Y.23-K.2/7(Dn); Y.98-K.23/3; Y.43-K.7/23; Y.26-K.2/35; Y.104-K.24/42; Y.114-K.26/48; Y.127-K.32/7; Y.128-K.33/4; Y.111-K.26/8; Y.59-K.12/11; Y.120-K.28/39; Y.83-K.19/12; Y.102-K.24/15; Y.76-K.17/19; Y.116-K.27/21; Y.32-K.4/12; Y.119-K.28/22; Y.117-K.28/4; Y.80-K.18/32; Y.19-K.1/27; Y.20-K.1/46; Y.599-Mkt.7/3; Y.599-Mkt.7/12; Y.598-Mkt.5/2; Y.603-Mkt.20/1; Y.145-Msmt.3-IV/3; Y.145-Msmt.3-IV/7; Y.144-Msmt.3-III/5; Y.139-Msmt.2-I/4; Y.135-Msmt.1-I/5; Y.141-Msmt.2-IV/5; Y.143-Msmt.3-II/2; Y.146-Msmt.3-V/7; Y.623-Msmt.7/6; Y.145-Msmt.3-IV/9; Y.145-Msmt.3-V/4; Y.138-Msmt.1-V/5; Y.145-Msmt.3-IV/10; Y.194-22.VI/1; Y.166-8.II/4; Y.189-18.VII/2; Y.207-33.V/1; Y.150-5.I/1; Y.159-

6.IX/6; Y.208-35.II/2; Y.184-15.IV/3; Y.155-6.IV/2; Y.177-12.I/5; Y.150-5.II/2; Y.213-38.VII/1; Y.183-15.I/1; Y.176-12.I/1; Y.163-7.VI/2; Y.200-27.VI/2; Y.151-5.IV/1; Y.185-16.III/2; Y.185-16.II/1; Y.210-37.I/1; Y.155-6.IV/8; Y.200-27.V/2; Y.157-6.VII/3; Y.155-6.IV/6; Y.179-13.I/2; Y.178-12.IV/2; Y.192-20.IV/1; Y.219-44.I/2; Y.221-45.VI/2; Y.189-18.V/4; Y.188-18.I/4; Y.211-37.IV/2; Y.195-23.II/1; Y.217-42.IV/2; Y.164-7.VI/7; Y.157-6.VII/6; Y.162-7.IV/7; Y.206-33.I/1; Y.159-6.IX/6; Y.157-6.VII/8; Y.204-31.III/1; Y.200-27.IV/1; Y.167-8.V/4; Y.153-6.II/5; Y.153-6.I/8; Y.220-45.II/2; Y.205-32.II/2; Y.131-20.II/2; Y.200-27.VII/1; Y.198-25.IV/1; Y.218-43.IV/2; Y.212-37.II/1; Y.216-42.I/2; Y.160-7.II/4; Y.162-7.V/2; Y.181-14.I/2; Y.192-20.V/2; Y.198-25.V/1; Y.165-8.I/2; Y.201-28.V/1; Y.198-26.I/1; Y.188-18.IV/3; Y.221-45.VI/2; Y.237/146; Y.237/144; Y.246/31; Y.255/134; Y.274/330; Y.272/304; Y.247/36; Y.234/105; Y.239/162; Y.238/151; Y.240/181; Y.262/196; Y.237/147; Y.237/144; Y.245/16; Y.250/72; Y.240/174; Y.263/207; Y.237/145; Y.268/258; Y.230/47; Y.231/59; Y.261/188; Y.239/167; Y.238/158; Y.238/148; Y.234/106; Y.261/194; Y.268/263; Y.255/133; Y.259/170; Y.243/214; Y.255/130; Y.243/207; Y.268/258; Y.250/69; Y.275/335; Y.258/159; Y.271/294; Y.253/108; Y.256/139; Y.239/161; Y.267/254; Y.265/225; Y.239/16.

GüneşTutulması(küsun):B.160-G.124/8; H.224-G.1/2; N.78-K.XXIII/29;

Gezegen(seyyâre):B.353-G.415/1; B.321-G.367/4; B.10-K.2/21; F.184-G.LX/5; F.64-K.XVI/4; F.121-K.XLII/29; F.25-K.III/27; F.117-K.XL/17; H.191-G.138/3; N.44-K.XIII/28; N.155-K.LIV/17; N.190-Tk.IV/86; Y.563-G.462/7; Y.522-G.392/3; Y.501-G.356/2; Y.426-G.229/2; Y.407-G.199/4; Y.295-G.24/5; Y.378-G.154/1; Y.377-G.153/2; Y.302-G.34/1; Y.123-K.30/9; Y.105-K.24/53; Y.37-K.5/40; Y.119-K.28/29; 135-Msmt.1.I/2; Y.144-Msmt.3.IV/2; Y.237/147; Y.234/96.

Gökyüzü(Âlem,asuman,çarh,çerh,devr,devran,eflâk,felek,feza,gerdün,gök,kâinât,kevn,rüzgâr,sema,sîpihr,zaman,zamane) : B.483-By.618; B.483-By.616; B.486-By.630; B.403-G.490/5; B.174-G.146/2; B.121-G.63/1; B.466-G.582/1; B.133-G.81/4; B.442-G.546/2; B.266-G.285/6; B.338-G.394/3; B.204-G.195/5; B.185-G.163/4; B.158-G.120/5; B.192-G.174/3; B.212-G.207/10; B.166-G.134/1; B.186-G.165/6; B.8-K.1/40; B.36-K.16/18; B.37-K.17/7; B.5-K.1/9; B.48-K.21/10; B.478-Kt.605; B.502-Msn.14/6; B.90-Tc.31/34; B.370-G.440/3; B.359-G.423/1; B.305-G.346/6; B.296-G.334/3; B.113-G.49/3; B.121-G.63/1; B.136-G.86/2; B.209-G.204/7; B.278-G.306/1; B.275-G.300/2; B.255-G.271/8; B.248-G.261/3; B.229-G.234/2; B.219-G.220/5; B.500-G.10/6; B.368-G.437/8; B.317-G.361/10; B.353-G.415/1; B.349-G.408/3; B.331-G.382/9; B.293-G.330/4; B.367-G.436/5; B.403-G.490/3; B.406-G.493/5; B.402-G.488/8; B.165-G.132/3; B.204-G.195/3; B.184-G.161/2; B.304-G.344/4; B.113-G.50/1; B.396-G.480/4; B.257-G.274/2; B.240-G.250/2; B.236-G.245/3; B.443-G.547/1; B.441-G.544/7; B.369-G.439/7; B.415-G.506/6; B.402-G.488/9; B.114-G.50/3; B.120-G.60/2; B.125-G.68/4; B.125-G.69/4; B.113-G.49/3; B.113-G.48/4; B.258-G.275/5; B.225-G.229/3; B.234-G.241/4; B.376-G.450/6; B.139-G.92/4; B.342-G.399/6; B.324-G.372/2; B.143-G.98/1; B.122-G.63/4; B.362-G.428/3; B.280-G.309/4; B.436-G.537/4; B.330-G.381/5; B.312-G.355/5; B.118-G.58/3; B.255-G.272/8; B.232-G.238/6; B.365-G.433/3; B.347-G.406/1; B.317-G.362/5; B.137-G.87/6; B.139-G.91/5; B.466-G.582/1; B.254-G.271/3; B.500-G.10/4; B.347-G.406/1; B.397-G.481/1; B.239-G.249/5; B.241-G.252/4; B.236-G.245/5; B.245-G.258/2; B.225-G.228/4; B.122-G.63/2; B.296-G.334/2; B.308-G.350/2; B.316-G.361/6; B.318-G.363/2; B.427-G.524/3; B.427-G.524/5; B.434-G.535/4; B.460-G.572/3; B.457-G.568/4; B.463-G.577/4; B.434-G.535/4; B.243-G.255/1; B.114-G.50/4; B.124-G.68/1; B.498-G.8/4; B.268-G.289/1; B.228-G.233/3; B.231-G.238/1; B.231-G.237/5; B.231-G.238/4; B.231-G.237/2; B.239-G.249/5; B.246-G.259/1; B.220-G.221/3; B.112-G.47/1; B.328-G.378/3; B.348-G.408/2; B.381-G.457/3; B.395-G.478/4; B.464-G.580/3; B.126-G.69/8; B.122-G.63/4; B.312-G.355/7; B.248-G.262/1; B.247-G.260/4; B.434-G.535/3; B.464-G.580/3; B.460-G.572/3; B.305-G.346/1; B.232-G.238/6; B.243-G.255/5; B.153-G.113/5; B.427-G.524/5; B.257-G.275/2; B.429-G.527/4; B.440-G.543/4; B.427-G.524/4; B.407-G.495/5; B.394-G.476/5; B.390-G.471/2; B.381-G.456/7; B.378-G.452/2; B.373-G.445/5; B.372-G.443/6; B.361-G.426/2; B.357-G.421/1; B.357-G.420/4; B.447-G.406/6; B.344-G.401/3; B.331-

G.382/9; B.330-G.382/4; B.327-G.377/5; B.327-G.377/2; B.321-G.368/2; B.321-G.367/4; B.317-G.362/5; B.306-G.348/4; B.306-G.347/5; B.305-G.346/3; B.300-G.340/1; B.284-G.315/3; B.117-G.56/2; B.120-G.60/1; B.441-G.544/7; B.127-G.71/3; B.131-G.77/7; B.279-G.307/2; B.268-G.290/3; B.167-G.135/5; B.158-G.120/7; B.160-G.124/4; B.160-G.124/8; B.169-G.138/4; B.168-G.136/2; B.172-G.143/3; B.173-G.144/4; B.175-G.146/8; B.169-G.139/1; B.170-G.139/6; B.170-G.139/8; B.175-G.147/4; B.175-G.146/7; B.181-G.157/7; B.179-G.154/4; B.185-G.162/4; B.181-G.157/9; B.184-G.162/3; B.182-G.159/4; B.187-G.166/1; B.187-G.166/2; B.191-G.173/6; B.191-G.173/6; B.192-G.174/4; B.194-G.178/4; B.200-G.190/2; B.201-G.190/6; B.197-G.183/5; B.199-G.187/3; B.202-G.192/9; B.202-G.192/3; B.202-G.192/8; B.206-G.198/1; B.206-G.198/1; B.206-G.199/1; B.158-G.120/9; B.185-G.163/2; B.191-G.172/5; B.169-G.138/3; B.170-G.139/5; B.184-G.161/2; B.144-G.100/1; B.150-G.109/4; B.156-G.118/3; B.153-G.113/8; B.466-G.582/1; B.465-G.581/3; B.449-G.555/2; B.447-G.553/4; B.346-G.405/1; B.229-G.234/2; B.112-G.47/5; B.131-G.77/7; B.349-G.408/3; B.458-G.570/2; B.499-G.9/4; B.137-G.88/6; B.369-G.439/6; B.236-G.245/6; B.434-G.535/3; B.108-G.41/5; B.128-G.73/2; B.370-G.441/4; B.370-G.440/4; B.385-G.463/3; B.377-G.451/6; B.381-G.456/9; B.359-G.423/1; B.471-G.592/4; B.468-G.585/5; B.242-G.253/6; B.232-G.239/6; B.233-G.241/2; B.236-G.245/3; B.230-G.237/1; B.226-G.231/1; B.351-G.411/5; B.279-G.306/5; B.385-G.463/6; B.154-G.114/3; B.312-G.355/4; B.260-G.278/2; B.412-G.502/5; B.419-G.513/3; B.402-G.488/4; B.344-G.402/5; B.330-G.382/2; B.329-G.381/1; B.312-G.355/2; B.467-G.585/2; B.336-G.391/3; B.236-G.245/3; B.296-G.334/3; B.402-G.488/7; B.361-G.426/2; B.137-G.87/5; B.125-G.69/4; B.390-G.470/6; B.402-G.488/6; B.451-G.559/2; B.144-G.99/3; B.461-G.575/2; B.214-G.212/4; B.114-G.50/3; B.136-G.86/3; B.430-G.530/2; B.471-G.591/4; B.338-G.394/2; B.342-G.399/4; B.152-G.112/4; B.150-G.109/1; B.139-G.92/2; B.446-G.552/3; B.432-G.532/3; B.287-G.321/1; B.295-G.332/4; B.319-G.364/5; B.328-G.379/3; B.362-G.428/3; B.131-G.77/3; B.120-G.60/1; B.115-G.52/3; B.117-G.56/1; B.114-G.50/3; B.112-G.47/2; B.131-G.77/5; B.225-G.228/5; B.232-G.238/7; B.249-G.263/5; B.250-G.265/4; B.252-G.268/2; B.254-G.270/5; B.271-G.294/3; B.274-G.299/3; B.116-G.54/4; B.113-G.49/3; B.376-G.450/4; B.214-G.212/4; B.441-G.544/1; B.457-G.568/5; B.294-G.331/2; B.304-G.344/4; B.342-G.399/4; B.139-G.92/1; B.438-G.540/2; B.404-G.491/3; B.377-G.451/1; B.344-G.401/3; B.70-K.28/21; B.67-K.27/16; B.63-K.26/8; B.70-K.28/14; B.62-K.25/38; B.71-K.28/23; B.69-K.28/1; B.66-K.27/4; B.63-K.26/10; B.48-K.21/12; B.48-K.21/8; B.41-K.19/28; B.67-K.27/18; B.49-K.21/16; B.48-K.21/7; B.62-K.25/40; B.13-K.3/11; B.36-K.16/17; B.52-K.22/16; B.49-K.21/18; B.9-K.2/18; B.41-K.19/28; B.44-K.20/6; B.48-K.21/14; B.69-K.28/1; B.71-K.28/23; B.48-K.21/2; B.60-K.25/26; B.61-K.25/21; B.60-K.25/13; B.60-K.25/16; B.48-K.21/8; B.47-K.20/54; B.44-K.20/3; B.39-K.18/9; B.7-K.1/25; B.17-K.4/17; B.17-K.5/3; B.17-K.5/4; B.20-K.5/37; B.61-K.25/29; B.47-K.21/1; B.48-K.21/9; B.67-K.27/12; B.70-K.28/21; B.49-K.21/22; B.61-K.25/30; B.47-K.20/54; B.49-K.21/16; B.70-K.28/21; B.45-K.20/25; B.61-K.25/34; B.14-K.3/14; B.35-K.15/14; B.20-K.5/38; B.6-K.1/22; B.19-K.5/30; B.27-K.8/22; B.24-K.7/23; B.52-K.22/13; B.35-K.16/7; B.24-K.7/22; B.34-K.15/8; B.28-K.10/7; B.33-K.14/8; B.29-K.10/5; B.28-K.9/15; B.29-K.11/2; B.27-K.7/35; B.27-K.9/7; B.26-K.8/10; B.5-K.1/9; B.10-K.2/31; B.27-K.8/22; B.9-K.2/18; B.10-K.2/17; B.18-K.5/18; B.19-K.5/28; B.17-K.5/6; B.23-K.7/7; B.22-K.6/28; B.20-K.6/1; B.23-K.7/4; B.21-K.6/14; B.17-K.5/8; B.24-K.7/18; B.23-K.7/14; B.29-K.10/5; B.22-K.6/25; B.13-K.3/9; B.24-K.7/28; B.13-K.3/8; B.21-K.6/9; B.17-K.4/17; B.14-K.3/24; B.5-K.1/5; B.5-K.1/8; B.5-K.1/4; B.5-K.1/6; B.19-K.5/23; B.19-K.5/30; B.20-K.5/37; B.21-K.6/14; B.20-K.6/1; B.17-K.5/3; B.6-K.1/17; B.6-K.1/20; B.7-K.1/36; B.8-K.2/5; B.19-K.5/28; B.13-K.3/9; B.13-K.3/10; B.14-K.3/17; B.20-K.5/39; B.30-K.11/9; B.11-K.2/40; B.8-K.1/42; B.29-K.2/7; B.22-K.6/30; B.16-K.4/12; B.5-K.1/1; B.35-K.16/2; B.12-K.2/48; B.35-K.15/14; B.476-Kt.598; B.60-K.25/11; B.60-K.25/13; B.60-K.25/14; B.61-K.25/17; B.61-K.25/27; B.64-K.26/18; B.67-K.27/16; B.68-K.27/32; B.45-K.20/27; B.61-K.25/30; B.49-K.21/18; B.49-K.21/28; B.49-K.21/24; B.49-K.21/29; B.50-K.21/32; B.50-K.21/40; B.51-K.21/46; B.51-K.22/3; B.51-K.21/8; B.51-K.21/4; B.52-K.22/13; B.53-K.22/23; B.54-K.23/4; B.54-K.23/5; B.54-K.23/6; B.54-K.23/7; B.54-K.23/8; B.55-K.23/15; B.55-K.23/16; B.55-K.23/21; B.55-K.23/25; B.56-K.23/27; B.56-K.23/31; B.56-K.23/36; B.56-K.23/37; B.57-K.24/2; B.57-K.24/5; B.58-K.24/17; B.59-K.24/27; B.59-K.24/34; B.60-

K.25/3; B.60-K.25/4; B.60-K.25/5; B.60-K.25/6; B.60-K.25/7; B.60-K.25/8; B.41-K.19/23; B.38-K.17/14; B.39-K.18/6; B.38-K.17/12; B.37-K.17/4; B.37-K.17/3; B.37-K.17/2; B.39-K.18/8; B.41-K.19/18; B.40-K.19/17; B.64-K.26/18; B.61-K.25/28; B.7-K.1/25; B.7-K.1/26; B.35-K.16/6; B.5-K.1/2; B.32-K.13/12; B.5-K.1/3; B.32-K.13/9; B.13-K.3/5; B.476-Kt.598; B.93-M.32/2; B.93-M.32/4; B.101-M.37/3; B.502-Mt.17; B.502-Mt.15; B.501-Msn.13/3; B.502-Msn.14/5; B.493-Th.2/1; B.494-Th.3/2; B.82-T.30/23; B.88-T.31/19; B.76-T.29/21; B.76-T.29/22; B.90-T.31/34; B.76-T.29/19; B.82-T.30/22; B.87-T.31/4; B.81-T.30/11; B.77-T.29/33; B.88-T.31/21; B.82-T.30/20; B.81-T.30/6; B.76-T.29/21; B.76-T.21/14; B.75-T.29/10; B.80-T.30/1; B.81-T.30/8; B.88-T.31/15; B.82-T.30/17; B.75-T.29/3; B.82-T.30/22; B.87-T.31/7; B.87-T.31/2; B.76-T.29/23; B.81-T.30/12; B.78-T.29/36; B.81-T.30/4; B.81-T.30/3; B.82-T.30/21; B.87-T.31/6; B.80-T.29/65; F.354-G.CCXXX/6; F.332-G.CCVIII/5; F.403-G.CCLXXIX/4; F.359-G.CCXXXV/1; F.350-G.CCXXVI/4; F.359-G.CCXXXV/5; F.140-G.XVI/5; F.310-G.CLXXXVI/2(M3,R,T); F.308-G.CLXXXIV/6; F.296-G.CLXXII/1; F.369-G.CCXLV/4; F.137-G.XIII/6; F.156-G.XXXII/5; F.246-G.CXXII/4(DTC4); F.241-G.CXVII/5; F.254-G.CXXX/1; F.161-G.XXXVII/2; F.223-G.XCIX/2; F.149-G.XXV/5; F.280-G.CLVI/7; F.294-G.LXX/2(DTC5,K,M2); F.163-G.XXXIV/5; F.164-G.XL/5; F.417-G.CCXCIII/5; F.405-G.CCLXXXI/8; F.390-G.CCLXVI/1(Re); F.385-G.CCLXI/7; F.384-G.CCLX/5; F.F150-G.XXVI/7(AE4); F.152-G.XXVIII/1; F.152-G.XXVIII/4; F.162-G.XXXVIII/4; F.188-G.LXIV/6; F.239-G.CXV/7; F.254-G.CXXX/4(Ü8); F.359-G.CCXXXV/5(DTC6.İ); F.371-G.CCXLVII/5; F.326-G.CCII/6; F.346-G.CCXXII/6; F.312-G.CLXXXVIII/3; F.130-G.VI/6; F.356-G.CCXXXII/1; F.359-G.CCXXXV/4; F.361-G.CCXXXVII/3; F.286-G.CLXII/1; F.266-G.CXLII/3; F.264-G.CXL/4; F.267-G.CXLIII/8; F.271-G.CXLVII/3; F.273-G.CXLIX/6(F1); F.285-G.CLXI/7; F.286-G.CLXII/2; F.259-G.CCXXXV/1; F.281-G.CLVII/9(AE6,DTC3,M,Ü3); F.185-G.LXI/4; F.273-G.CXLIX/6; F.267-G.CXLIII/8(L,T2,Ü7); F.341-G.CCXXVII/7; F.321-G.CXC VII/1; F.247-G.CXXIII/6; F.239-G.CXV/5; F.238-G.CXIV/7; F.199-G.LXXV/5; F.254-G.CXXX/4; F.188-G.LXIV/6; F.309-G.CLXXXV/3(R); F.391-G.CCLXVI/1; F.20-K.II/Bs.; F.18-K.I/50; F.72-K.XIX/10; F.18-K.I/48; F.17-K.I/43; F.25-K.IV/Bs.; F.27-K.V/Bs.; F.73-K.XIX/34; F.73-K.XIX/30; F.50-K.XI/69; F.46-K.XI/20; F.57-K.XIV/9; F.58-K.XIV/35; F.98-K.XXXII/2; F.102-K.XXXIII/18; F.95-K.XXX/2; F.96-K.XXX/13; F.107-K.XXXV/29; F.112-K.XXXVII/31; F.112-K.XXXVII/36; F.78-K.XXI/45; F.94-K.XXIX/12; F.119-K.XLII/4; F.72-K.XIX/20; F.79-K.XXII/8; F.57-K.XIV/13; F.85-K.XXV/4; F.85-K.XXV/8; F.91-K.XXVIII/1; F.79-K.XXII/8; F.92-K.XXVIII/22; F.85-K.XXV/9; F.57-K.XIV/17; F.55-K.XIII/16; F.80-K.XXII/24; F.79-K.XXII/16; F.93-K.XXIX/1; F.94-K.XXIX/7; F.119-K.XLII/8; F.119-K.XLII/2; F.111-K.XXXVII/18; F.107-K.XXXV/28; F.94-K.XXIX/12; F.93-K.XXVIII/27(Lİ); F.69-K.XVIII/18; F.114-K.XXXIX/1; F.57-K.XIV/19; F.39-K.IX/39; F.457-Mh.5/4(F1); F.453-Mh.3/3(AE1,AE8,P); F.453-Mh.4/4; F.485-Mkt.XX/1; F.496-Mkt.XLII/3; F.495-Mkt.XL/2; F.492-Mkt.XXXIII/16; F.483-Mkt.XV/1(P); F.489-Mkt.XXX/3(DTC5); F.496-Mkt.XLII/7; F.468-Mrb.2/1; F.450-Msd.8/2; F.449-Msd.5/3; F.513-R.LIII/2; F.505-R.XIX/1; F.509-R.XXXV/1; F.440-Tc.3/1; F.61-Tc.XV-V/1; F.440-Tc.3/1(DTC1); F.246-G.CXXII/5(DTC1-2,Li,vs); F.155-G.XXXI/1; F.160-G.XXXVI/3; F.147-G.XXIII/4; F.188-G.LXIV/1; F.355-G.CCXXXI/7; F.337-G.CCXXIII/3; F.341-G.CCXXVII/6; F.342-G.CCXXVIII/6; F.417-G.CCXCIII/7; F.391-G.CCLXVII/1(DTC5); F.390-G.CCLXVI/1; F.405-G.CCLXXXI/9; F.337-G.CCXXIII/6; F.133-G.IX/1; F.293-G.CLXIX/5; F.184-G.LX/5; F.147-G.XXIII/2; F.248-G.CXXIV/7; F.340-G.CCXXVI/1; F.257-G.CXXXIII/5; F.196-G.LXXII/5; F.143-G.XIX/5; F.130-G.VI/8; F.172-G.XLVIII/1; F.281-G.CLVII/9; F.392-G.CCLXVIII/2; F.359-G.CCXXXV/2(AE1); F.206-G.LXXXII/2; F.278-G.CLIV/3; F.362-G.CCXXXVII/2; F.234-G.CX/4; F.147-G.XXIII/3; F.181-G.LVII/1; F.156-G.XXXII/3; F.261-G.CCXXXVII/3; F.420-G.CCXCVI/2; F.411-G.CCLXXXVII/3; F.394-G.CCLXX/5; F.394-G.CCLXX/4; F.388-G.CCLXIV/1; F.386-G.CCLXII/3; F.386-G.CCLXII/1; F.424-G.CCC/3(P); F.339-G.CCXXV/7; F.144-G.XX/10; F.148-G.XXIV/5; F.241-G.CXVII/6; F.233-G.CIX/1; F.227-G.CIII/4; F.211-G.LXXXVII/3; F.202-G.LXXVIII/5; F.283-G.CLIX/7; F.305-G.CLXXXI/8; F.305-G.CLXXXI/8; F.337-G.CCXXIII/3; F.312-G.CLXXXVIII/2; F.134-G.X/6; F.129-G.V/1; F.201-G.LXXVII/2; F.257-G.CXXXIII/4; F.354-G.CCXXX/2; F.369-G.CCXLV/1; F.337-G.CCXXIII/5; F.311-G.CLXXXVII/6; F.152-G.XXVIII/1; F.160-G.XXXVI/5; F.372-G.CCXLVIII/4; F.424-G.CCC/3; F.381-G.CCLVII/1; F.245-G.CXXI/5; F.337-G.CCXXIII/4; F.246-G.CXXII/4; F.400-G.CVCLXXVI/5; F.356-G.CCXXXII/1; F.188-G.LXIV/4; F.351-G.CCXXVII/4; F.199-G.LXXV/6; F.359-G.CCXXXV/2; F.206-G.LXXXII/2(Aba,L); F.162-G.XXXVIII/4; F.147-G.XXIII/1; F.140-

G.XVI/5; F.142-G.XVIII/5; F.317-G.CXCIII/1; F.360-G.CCXXXVI/7; F.282-G.CLVIII/5; F.296-G.CLXXII/5; F.296-G.CLXXII/3; F.351-G.CCXXVII/1; F.137-G.XIII/1; F.410-G.CCLXXXVI/6; F.390-G.CCLXVI/7; F.413-G.CCLXXXIX/2; F.401-G.CCLXXVII/2; F.187-G.LXIII/5; F.179-G.LV/6; F.404-G.CCLXXX/1; F.276-G.CLII/1; F.130-G.VI/1; F.387-G.CCLXIII/3; F.350-G.CCXXVI/3; F.302-G.CLXXVIII/7; F.351-G.CCXXVII/2; F.202-G.LXXVIII/2; F.285-G.CLXI/5; F.315-G.CXCI/4(T1); F.314-G.CXC/2(R); F.298-G.CLXXIV/3; F.285-G.CLXI/6; F.358-G.CCXXXIV/5(AE9); F.337-G.CCXXIII/5; F.359-G.CCXXXV/2; F.169-G.XLV/3; F.314-G.CXC/6; F.152-G.XXVIII/6(Ü9,V); F.209-G.LXXXV/3; F.204-G.LXXX/5; F.401-G.CCLXXVII/2; F.391-G.CCLXXVII/3; F.175-G.LI/5; F.419-G.CCXCIV/1; F.218-G.XCIV/2; F.281-G.CLVII/1; F.246-G.CXXII/3; F.278-G.CLIV/3; F.400-G.CCLXXVI/4; F.318-G.CXCIV/4(AE); F.337-G.CCXXIII/1; F.356-G.CCXXXII/10; F.332-G.CCVIII/4; F.366-G.CCXL/1; F.355-G.CCXXXI/7; F.206-G.LXXXII/2; F.355-G.CCXXXI/7(Ü10); F.88-K.XXVI/26; F.100-K.XXXII/29; F.30-K.VI/21; F.64-K.XVI/7; F.100-K.XXXII/35(Li); F.91-K.XXVII/27; F.73-K.XIX/34; F.28-K.V/11; F.37-K.IX/14; F.26-K.IV/19; F.104-K.XXXIV/8; F.33-K.VII/16; F.62-K.XV-VIII/1; F.91-K.XXVII/28; F.114-K.XXXIX/2; F.73-K.XIX/21; F.97-K.XXXI/13; F.110-K.XXXVI/33; F.97-K.XXXI/6; F.56-K.XIII/35; F.85-K.XXV/1; F.94-K.XXIX/13; F.46-K.XI/20; F.92-K.XXVIII/5; F.57-K.XIV/10; F.39-K.IX/44; F.92-K.XXVIII/21; F.36-K.VIII/21; F.100-K.XXXII/30; F.117-K.XL/24; F.115-K.XXXIX/27; F.69-K.XVIII/18; F.81-K.XXIII/5; F.100-K.XXXII/35; F.66-K.XVI/32; F.49-K.XI/52; F.100-K.XXXII/27; F.80-K.XXIII/1; F.5-K.XI/61; F.66-K.XVI/34; F.112-K.XXXVII/31; F.100-K.XXXII/38; F.42-K.X/12; F.79-K.XXII/8; F.41-K.X/4; F.44-K.X/32; F.100-K.XXXII/25; F.98-K.XXXII/3; F.79-K.XXII/15; F.117-K.XL/29; F.18-K.I/60; F.78-K.XXI/41; F.117-K.XL/30; F.105-k.XXXIV/26; F.117-K.XL/24; F.110-K.XXXVI/33; F.49-K.XI/44; F.46-K.XI/21; F.92-K.XXVIII/22; F.44-K.X/36; F.54-K.XIII/6; F.87-K.XXVI/3; F.40-K.IX/55; F.78-K.XXII/1; F.70-K.XVIII/27; F.108-K.XXXVI/9; F.46-K.XI/18; F.115-K.XXXIX/13; F.118-K.XLI/8; F.121-K.XLII/2; F.120-K.XLII/23; F.92-K.XXVIII/20; F.90-K.XXVII/11; F.63-K.XV-XI/3; F.77-K.XXI/25; F.21-K.II/7; F.109-K.XXXVI/21; F.43-K.X/27; F.40-K.IX/57; F.79-K.XXII/5; F.32-K.VI/48; F.92-K.XXVIII/9; F.104-K.XXXIV/10; F.41-K.X/6; F.34-K.VII/22; F.35-K.VIII/1; F.117-K.XL/26; F.48-K.XI/43; F.108-K.XXXVI/11; F.115-K.XXXIX/15; F.115-K.XXXIX/19; F.101-K.XXXII/43; F.85-K.XXIV/42; F.85-K.XXV/3; F.49-K.XI/54; F.57-K.XIV/14; F.57-K.XIV/9; F.66-K.XVI/30; F.50-K.XI/69; F.61-K.XV-VII/1; F.57-K.XIV/18; F.110-K.XXXVI/29; F.73-K.XIX/34; F.66-K.XVI/34; F.49-K.XI/56; F.62-K.XV-VIII/6; F.20-K.I/87; F.18-K.I/58; F.39-K.IX/32; F.71-K.XIX/3; F.99-K.XXXII/21; F.86-K.XXV/18; F.100-K.XXXII/29; F.96-K.XXX/14x F.119-K.XLII/4; F.104-K.XXXIII/40; F.85-K.XXIV/41; F.117-K.XL/17; F.104-K.XXXIV/4; F.62-K.XV-IX/1; F.23-K.III/2; F.115-K.XXXIX/18; F.104-K.XXXIV/4; F.26-K.IV/19; F.57-K.XIV/10; F.15-K.XXXIX/18; F.41-K.X/3; F.78-K.XXI/45; F.16-K.I/22; F.34-K.VII/31; F.65-K.XVI/11; F.64-K.XVI/4; F.67-K.XVII/14; F.21-K.II/10; F.103-K.XXXIII/37; F.67-K.XVII/13; F.94-K.XXIX/19; F.96-K.XXX/12; F.94-K.XXIX/16; F.94-K.XXIX/4; F.119-K.XLII/6; F.80-K.XXII/24; F.67-K.XVII/16; F.67-K.XVII/8; F.81-K.XXIII/11; F.478-MU.III/1; F.496-MU.XLII/7; F.489-MU.XXIX/2(B,M3); F.477-MU.II/1; F.496-MU.XLII/3; F.493-MU.XXXVI/1; F.478-MU.IV/2; F.485-MU.XX/2; F.479-MU.V/1; F.486-MU.XXIV/2; F.478-MU.III/2; F.472-Mrb.3/1; F.468-Mrb.3/3; F.456-MU."62; F.455-Mu.2/3; F.443-Msmt.2/1; F.447-Msmt.2/1; F.450-Msmt.8/2; F.448-Msmt.4/3; F.507-R.XXX/2; F.505-R.XIX/2(AE3); F.505-R.XIX/2; F.508-R.XXXII/1(DTC2); F.507-R.XXX/1; F.505-R.XX/2; F.518-R.LXVII/1; F.466-Th.4/2; F.431-Tc. 1/2; F.432-Tc. 2/2; F.60-Tc. XV-III/4; F.59-Tc. XV-II/2; F.59-Tc. XV-I/1; F.60-Tc.Bnd.XV-III/1; F.60-Tc. XV-IV/7; F.60-Tc. XV-IV/1; F.52-Tc. XII-V/3; F.52-Tk. XII-IV/6; F.53-Tk. XII-VII/1; F.52-Tk. XII-V/1; F.53-Tk. XII-VII/6; F.51-Tk. XII-II/1; H.XII-D/6; H.XI-D/3; H.XII-D/4; H.199-G.11/3; H.165-G.85/4; H.267-G.18/1; H.204-G.21/2; H.342-G.9/4; H.144-G.45/5; H.215-G.6/3; H.409-G.37/5; H.281-G.23/2; H.417-G.54/3; H.184-G.125/1; H.303-G.11/4; H.291-G.44/5; H.223-G.1/2; H.362-G.39/5; H.185-G.127/4; H.66-K.23/22; H.162-G.79/5; H.184-G.125/1; H.235-G.19/2; H.265-G.13/3; H.200-G.12/3; H.346-G.7/4; H.398-G.16/2; H.162-G.80/2; H.312-G.28/3; H.133-G.23/4; H.101-G.10/3; H.158-G.73/1; H.370-G.67/4; H.175-G.106/3; H.176-G.109/4; H.119-G.2/4; H.126-G.7/3; H.233-G.15/2(Dn); H.211-G.1/1; H.209-G.30/3; H.106-G.20/1; H.336-G.77/1; H.349-G.13/5; H.195-G.2/3; H.440-G.98/5; H.370-G.67/4; H.379-G.72/5; H.332-G.68/2; H.439-G.97/11; H.441-G.101/4; H.383-G.81/5; H.341-G.7/3; H.231-G.11/4; H.276-G.12/4; H.433-G.85/3; H.372-G.59/3; H.312-G.28/3; H.245-G.16/4; H.259-G.1/4; H.129-

G.14/5; H.264-G.12/5; H.191-G.138/3; H.165-G.86/1; H.160-G.76/3; H.373-G.59/5; H.409-G.38/5; H.316-G.36/4; H.229-G.8/1; H.431-G.82/5; H.428-G.76/3; H.194-G.1/1; H.304-G.12/3; H.420-G.59/3; H.390-G.94/5; H.419-G.57/5; H.202-G.17/6; H.286-G.33/1; H.197-G.6/2; H.173-G.101/4; H.410-G.40/5; H.356-G.28/2; H.223-G.1/5; H.393-G.5/1; H.243-G.12/3; H.436-G.91/5; H.131-G.18/4; H.435-G.90/3; H.148-G.54/4; H.180-G.115/4; H.166-G.89/2; H.141-G.39/4; H.362-G.39/6; H.435-G.90/1; H.431-G.81/4; H.109-G.25/6; H.201-G.14/2; H.163-G.82/3; H.406-G.32/4; H.365-G.45/3; H.335-G.75/1; H.267-G.17/4; H.223-G.1/4; H.336-G.78/3; H.213-G.2/2; H.401-G.21/1; H.230-G.9/1; H.250-G.27/2; H.301-G.6/1; H.398-G.16/1; H.397-G.13/4; H.374-G.62/5; H.418-G.55/5; H.210-G.32/4; H.165-G.85/5; H.182-G.119/5; H.127-G.10/5; H.139-G.35/2; H.113-G.2/3; H.123-G.2/2; H.141-G.39/4; H.318-G.40/2; H.435-G.90/1; H.304-G.12/5; H.157-G.70/4; H.238-G.3/3; H.362-G.40/2; H.244-G.15/5; H.314-G.32/1; H.372-G.59/4; H.365-G.46/4; H.275-G.12/1; H.231-G.11/5; H.234-G.17/1; H.194-G.1/1; H.103-G.13/2; H.113-G.2/3; H.219-G.1/4; H.120-G.3/2; H.366-G.47/5(Dn); H.438-G.96/4; H.316-G.36/1; H.272-G.5/1; H.113-G.3/4; H.114-G.4/3; H.24-G.21/2; H.211-G.1/5; H.276-G.1254; H.223-G.1/4; H.329-G.63/2(Dn); H.304-G.12/3; H.230-G.8/8; H.160-G.76/1; H.394-G.7/4; H.400-G.20/3; H.225-G.3/2; H.200-G.13/5; H.362-G.39/5; H.411-G.41/3; H.354-G.23/4; H.147-G.51/4; H.150-G.57/5(Dn); H.186-G.128/5; H.227-G.3/2; H.233-G.15/2; H.351-G.18/1; H.321-G.47/3; H.210-G.32/5; H.384-G.83/1; H.185-G.127/5; H.123-G.2/3; H.150-G.57/5; H.110-G.1/4; H.426-G.72/4; H.247-G.21/1; H.401-G.22/2; H.312-G.28/1; H.383-G.80/3; H.395-G.10/1; H.149-G.56/2; H.213-G.3/2; H.211-G.1/4; H.317-G.38/1; H.317-G.39/3; H.117-G.1/3; H.327-G.59/3; H.163-G.81/5; H.294-G.49/4; H.431-G.82/5; H.178-G.112/5; H.215-G.6/7; H.439-G.97/1; H.236-G.20/1; H.186-G.129/1; H.157-G.69/4; H.182-G.120/1; H.235-G.18/4; H.120-G.3/2; H.132-G.20/2; H.306-G.16/1; H.313-G.30/2; H.120-G.3/2; H.137-G.31/6; H.246-G.18/3; H.273-G.6/4; H.188-G.132/5; H.269-G.21/2; H.329-G.62/3; H.324-G.51/4; H.366-G.47/5; H.110-G.1/4; H.219-G.1/3; H.170-G.96/4; H.103-G.14/2; H.413-G.45/5; H.417-G.54/1; H.439-G.97/1; H.392-G.3/5; H.345-G.5/4; H.355-G.26/1; H.321-G.47/3; H.330-G.64/4; H.281-G.24/3; H.230-G.9/4(Dn); H.341-G.8/4; H.409-G.37/3; H.398-G.16/2; H.373-G.61/3; H.412-G.44/3; H.410-G.40/1; H.195-G.3/4; H.309-G.22/1; H.396-G.12/1; H.223-G.1/2; H.183-G.123/3; H.257-G.40/3; H.314-G.33/1; H.323-G.49/7; H.318-G.41/2; H.111-G.3/5; H.126-G.8/2(Dn); H.394-G.8/3; H.365-G.45/3; H.263-G.9/3; H.127-G.10/4; H.305-G.14/5; H.418-G.55/4; H.203-G.19/4; H.286-G.33/2; H.422-G.64/4; H.391-G.2/4; H.169-G.95/1; H.149-G.55/5; H.221-G.5/4; H.370-G.67/1; H.101-G.10/2; H.97-G.2/4; H.208-G.29/2(Dn); H.152-G.59/2; H.170-G.96/2; H.187-G.130/3; H.125-G.6/2; H.184-G.125/2; H.257-G.41/2; H.302-G.9/4; H.273-G.6/7; H.164-G.83/4; H.179-G.114/5; H.127-G.10/4; H.403-G.26/3; H.108-G.24/5; H.355-G.26/5; H.246-G.18/1; H.246-G.18/2; H.246-G.18/4; H.246-G.18/5; H.246-G.18/6; H.215-G.6/7; H.313-G.30/2; H.431-G.81/5; H.113-G.3/4; H.197-G.6/3(Dn); H.416-G.52/1; H.341-G.8/5; H.300-G.5/4; H.318-G.41/5; H.419-G.58/3; H.409-G.37/5; H.104-G.14/5; H.265-G.14/2; H.291-G.44/5; H.393-G.6/2; H.393-G.5/4; H.161-G.78/4; H.254-G.34/4; H.244-G.15/4; H.407-G.33/4; H.102-G.11/4; H.198-G.8/5; H.328-G.60/1(Dn); H.154-G.64/1; H.381-G.76/1; H.348-G.11/1(Dn); H.252-G.30/4; H.235-G.19/2; H.389-G.92/3; H.261-G.5/5; H.107-G.21/5; H.204-G.21/5; H.293-G.47/4; H.185-G.126/3; H.235-G.19/5; H.238-G.3/4; H.411-G.41/5; H.204-G.21/2; N.374-G.62/1; H.148-G.54/1; H.223-G.1/5; H.286-G.32/4; H.227-G.4/1; H.348-G.12/2; H.254-G.34/4; H.237-G.1/2; H.420-G.59/2; H.388-G.90/5; H.275-G.12/2; H.234-G.17/3; H.311-G.26/5; H.203-G.19/2; H.302-G.9/4; H.288-G.38/2; H.420-G.59/4; H.164-G.84/4; H.418-G.56/1; H.166-G.89/3; H.350-G.15/5; H.148-G.54/4; H.267-G.18/1; H.283-G.27/4; H.226-G.1/2; H.430-G.79/2; H.290-G.42/3; H.285-G.31/2; H.369-G.53/5; H.402-G.23/4; H.412-G.44/2; H.336-G.78/2; H.178-G.111/5; H.160-G.76/4; H.385-G.85/5; H.176-G.109/3; H.355-G.26/3; H.138-G.32/2; H.131-G.19/1; H.107-G.21/5; H.312-G.29/4; H.441-G.101/1; H.411-G.41/1; H.389-G.92/3; H.256-G.38/3; H.364-G.44/3; H.392-G.3/5; H.204-G.20/6; H.169-G.95/2; H.312-G.28/5; H.189-G.134/1; H.185-G.127/4; H.226-G.1/2; H.221-G.4/3; H.363-G.41/2; H.354-G.24/5; H.313-G.30/2; H.149-G.57/2; H.347-G.9/3; H.351-G.17/4; H.355-G.26/4; H.420-G.59/4; H.239-G.4/4; H.349-G.14/5; H.349-G.14/3; H.355-G.26/4; H.323-G.49/8; H.160-G.76/6; H.194-G.1/3; H.241-G.8/1; H.99-G.6/2; H.421-G.61/2; H.324-G.51/4; H.427-G.74/4; H.284-G.29/2; H.217-G.1/1;

H.333-G.71/3; H.361-G.37/2; H.333-G.70/5; H.211-G.1/1; H.430-G.80/3; H.313-G.30/3; H.263-G.9/3; H.298-G.1/5; H.340-G.5/2; H.278-G.17/3; H.110-G.2/4; H.268-G.20/9; H.427-G.74/2; H.133-G.23/4; H.230-G.9/4(Dn); H.117-G.1/2; H.372-G.59/3; H.411-G.41/2; H.188-G.133/5; H.259-G.2/2; H.199-G.11/4; H.339-G.4/1; H.348-G.11/1; H.340-G.6/2; H.426-G.7264; H.176-G.109/3; H.97-G.1/2; H.386-G.86/2; H.213-G.3/3; H.192-G.141/1; H.265-G.13/1; H.329-G.6262; H.137-G.31/5; h.382-G.78/3; H.138-G.33/1; H.138-G.33/1; H.288-G.38/3; H.274-G.9/1; H.382-G.78/1; H.428-G.76/3; H.429-G.77/2; H.329-G.62/1; H.330-G.65/2(Dn); H.204-G.21/2; H.265-G.14/5; H.312-G.29/1; H.333-G.70/2; H.318-G.41/1; H.232-G.13/1; H.288-G.38/4; H.280-G.21/9; H.265-G.13/3; H.55-K.18/10; H.63-K.22/5; H.31-K.9/2; H.33-K.10/10; H.63-K.22/5; H.33-K.10/1; H.10-K.2/10; H.61-K.21/5; H.64-K.22/22; H.10-K.2/19; H.43-K.14/2; H.23-K.7/4; H.31-K.9/6; H.49-K.16/4; H.24-K.7/23; H.64-K.22/19; H.55-K.18/2; H.45-K.14/35; H.32-K.9/15; H.21-K.6/32; H.61-K.21/9; H.29-K.8/30; H.57-K.19/10; H.65-K.23/6; H.42-K.13/21; H.23-K.7/3; H.36-K.11/17; H.31-K.9/7; H.11-K.3/4; H.60-K.20/15; H.23-K.7/6; H.56-K.18/23; H.47-K.15/3; H.44-K.14/24; H.59-K.20/1; H.56-K.18/22; H.53-K.17/4; H.48-K.15/17; H.32-K.9/18; H.34-K.10/12; H.12-K.3/17; H.60-K.20/17; H.38-K.12/13; H.32-K.9/18; H.59-K.20/5; H.43-K.14/7; H.63-K.22/7; H.41-K.13/7; H.43-K.14/3; H.43-K.14/2; H.27-K.8/1; H.23-K.7/1; H.15-K.5/4; H.5-K.1/5; H.23-K.7/6; H.38-K.12/13; H.11-K.3/2; H.28-K.8/12; H.53-K.17/2; H.65-K.23/3; H.43-K.14/5; H.59-K.20/9; H.25-K.7/29; H.33-K.10/9; H.63-K.22/4; H.31-K.9/3; H.57-K.19/2; H.11-K.3/3; H.32-K.9/16; H.10-K.2/21; H.11-K.3/9; H.20-K.6/14; H.68-K.23/43; H.25-K.7/28; H.24-K.7/21; H.54-K.17/14; H.62-K.21/16; H.31-K.9/6; H.45-K.14/25; H.61-K.21/6; H.59-K.20/3; H.10-K.2/13; H.36-K.11/11; H.44-K.14/16; H.64-K.22/27; H.64-K.22/15; H.31-K.9/4; H.56-K.18/22; H.61-K.21/3; H.55-K.18/1; H.54-K.17/15; H.23-K.7/5; H.33-K.10/4; H.23-K.7/2; H.15-K.5/3; H.27-K.8/3; H.51-K.16/34; H.65-K.23/6; H.23-K.7/6; H.20-K.6/20; H.64-K.22/17; H.60-K.20/19; H.53-K.17/4; H.44-K.14/13; H.31-K.9/5; H.24-K.7/24; H.59-K.20/2; H.11-K.3/5; H.44-K.14/13; H.28-K.8/16; H.11-K.3/1; H.33-K.10/4; H.21-K.6/33; H.63-K.22/7; H.44-K.14/19; H.27-K.8/2; H.27-K.8/4; H.59-K.20/3; H.15-K.5/3; H.53-K.17/10; H.28-K.8/13; H.15-K.5/3; H.23-K.7/4; H.55-K.18/3; H.48-K.15/17; H.-K.1/3; H.80-Mrs.1/6; H.80-Mrs.1/7; H.80-Mrs.1/5; H.80-Mrs.1/3; H.80-Mrs.1/4; H.80-Mrs.1/4; H.80-Mrs.1/1; H.80-Mrs.1/8; H.72-Mş.4/1; H.72-Mş.5/1; H.72-Mş.3/3(Dn); H.447-Mkt.11/3.; 448-Mkt.21; H.445-Mkt.4/4; H.449-Mkt.30; H.447-Mkt.16/2; H.445-Mkt.5/2; H.446-Mkt.7/4; H.446-Mkt.10/2; H.76-Mrb.1/2(Dn); H.76-Mrb.2/2; H.73-Mrb.2/1; H.76-Mrb.2/1; H.73-Mrb.2/1; H.73-Mrb.2/2; H.73-Mrb.5/2; H.74-Th.3; H.74-Th.4; H.6-I/20; H.6-I/; H.7-I/24; H.H.7-1/28; H.363-42/4; H.411-41/4; H.82-5/3; H.83/5; H.90/2; H.93/10; H.89/3; H.93/2; H.90/6; H.93/3; H.83/1; H.83/3; H.89/5; H.84/3; H.80-Tc. 1/1; N.5/6(DI); N.428-G.331/3; N.288-G.98/5; N.492-G.442/5; N.355-G.210/3; N.360-G.219/2; N.283-G.89/4; N.331-G.168/3; N.513-G.480/4; N.236-G.9/3; N.455-G.378/1; N.260-G.50/2; N.536-G.521/5; N.545-G.538/1; N.256-G.43/3; N.537-G.522/2; N.543-G.533/4; N.554-G.552/4; N.406-G.295/1; N.416-G.311/3; N.420-G.317/5; N.473-G.408/2; N.492-G.442/5; N.500-G.456/4; N.510-G.474/2; N.371-G.236/4; N.283-G.89/2; N.267-G.62/5; N.360-G.218/3; N.528-G.506/4; N.524-G.499/3; N.471-G.404/2; N.395-G.27/3; N.278-G.82/4; N.275-G.76/5; N.461-G.387/4; N.297-G.113/3; N.301-G.119/4; N.360-G.218/2; N.476-G.414/3; N.240-G.16/3; N.524-G.499/1; N.548-G.542/5; N.415-G.308/5; N.501-G.458/2; N.361-G.219/5; N.438-G.349/1; N.330-G.167/3; N.263-G.55/3; N.444-G.359/4; N.476-G.414/2; N.379-G.249/5; N.551-G.548/2; N.295-G.110/3; N.254-G.39/3; N.510-G.475/2; N.399-G.283/2; N.318-G.147/7; N.395-G.277/2; N.366-G.229/1; N.531-G.512/4; N.503-G.462/4; N.531-G.512/4; N.536-G.520/4; N.371-G.237/1; N.343-G.189/4; N.561-G.559/1; N.343-G.189/1; N.444-G.359/4; N.513-G.480/4; N.271-G.69/1; N.397-G.280/3; N.377-G.247/6; N.258-G.46/2; N.358-G.215/1; N.543-G.533/4; N.270-G.67/1; N.284-G.91/1; N.480-G.421/4; N.496-G.449/3; N.371-G.236/3; N.258-G.46/5; N.250-G.32/5; N.464-G.393/1; N.511-G.477/4; N.537-G.522/5; N.524-G.499/2; N.489-G.437/2; N.485-G.429/4; N.409-G.299/2; N.257-G.46/1; N.373-G.240/5; N.282-G.87/4; N.258-G.46/4; N.467-G.398/1(Dn); N.352-G.205/5; N.505-G.466/1; N.348-G.198/5; N.495-G.448/4; N.260-G.50/2; N.347-G.197/4; N.395-G.277/4; N.387-G.263/5(Dn); N.416-G.311/4; N.496-G.449/1; N.520-G.492/2; N.464-G.393/4; N.289-G.99/4; N.547-G.540/2; N.447-G.364/1; N.548-G.543/2; N.291-G.103/4; N.232-G.2/1; N.233-G.4/1; N.561-G.559/1; N.399-G.283/2; N.444-G.359/5; N.476-G.414/2; N.447-

G.364/4; N.431-G.337/5; N.464-G.393/2; N.432-G.339/2; N.423-G.322/2; N.372-G.239/5; N.500-G.456/5; N.234-G.5/1; N.424-G.325/4; N.236-G.9/3; N.245-G.24/4; N.432-G.339/4; N.480-G.421/5; N.502-G.460/2; N.485-G.431/2; N.456-G.379/3; N.476-G.414/2; N.450-G.369/2; N.354-G.209/2; N.348-G.198/5; N.552-G.550/1; N.293-G.106/1; N.341-G.187/1; N.548-G.543/1; N.364-G.224/5; N.404-G.291/1; N.38-G.263/4; N.430-G.335/5; N.299-G.117/1; N.523-G.496/5; N.242-G.19/4; N.486-G.431/3; N.439-G.350/1; N.511-G.476/1; N.237-G.11/4; N.300-G.117/6(Dn); N.19-G.315/6; N.369-G.233/2; N.419-G.315/4; N.444-G.359/3; N.270-G.68/3; N.306-G.128/2; N.547-G.540/3; N.548-G.543/2; N.486-G.432/5; N.289-G.100/2; N.271-G.69/1; N.540-G.528/5; N.455-G.378/1; N.481-G.423/2; N.363-G.223/1; N.343-G.190/1; N.412-G.305/2; N.487-G.433/2; N.487-G.433/2; N.362-G.222/4; N.243-G.20/3; N.363-G.224/4; N.360-G.218/3; N.252-G.36/2; N.502-G.460/2; N.494-G.446/6; N.240-G.16/2; N.539-G.526/5; N.375-G.243/4; N.240-G.16/4; N.285-G.92/5; N.503-G.462/4; N.423-G.322/2; N.377-G.247/6; N.276-G.77/4; N.559-G.557/3; N.382-G.256/4; N.368-G.231/3; N.521-G.494/5; N.258-G.46/2; N.455-G.378/5; N.469-G.401/5; N.507-G.469/4; N.343-G.189/3; N.469-G.401/5; N.255-G.41/2; N.354-G.209/2; N.271-G.69/3; N.284-G.91/2; N.366-G.228/4; N.372-G.239/2; N.502-G.461/1; N.551-G.548/2; N.291-G.103/4; N.252-G.36/5; N.330-G.166/2; N.520-G.492/3; N.371-G.236/3; N.433-G.340/2; N.352-G.205/4; N.321-G.152/3; N.520-G.492/4; N.555-G.555/5; N.548-G.543/1; N.300-G.118/4; N.369-G.233/1; N.385-G.259/3; N.279-G.83/4; N.271-G.69/4; N.552-G.550/2; N.261-G.52/4; N.412-G.305/1; N.292-G.104/2; N.369-G.233/1; N.254-G.40/5; N.416-G.311/2; N.540-G.528/1; N.451-G.372/2; N.235-G.8/1; N.443-G.357/4; N.454-G.376/5; N.258-G.46/3; N.246-G.25/4; N.421-G.319/2; N.339-G.182/2; N.540-G.528/4; N.439-G.350/2; N.270-G.68/4; N.426-G.327/5; N.373-G.240/7; N.258-G.47/1; N.475-G.412/4; N.390-G.268/5; N.419-G.315/3; N.480-G.421/5; N.455-G.377/4; N.547-G.540/3; N.428-G.332/4; N.287-G.96/2; N.378-G.249/4; N.450-G.370/2; N.321-G.152/3; N.143-K.XLVII/14; N.43-K.XIII/25; N.58-K.XVII/23; N.52-K.XVI/5; N.137-K.XLV/19; N.16-K.III/25; N.41-K.XII/98; N.113-K.XXXVII/18; N.29-K.X/15; N.11-K.I/35; N.12-K.II/10; N.108-K.XXV/1; N.162-K.LVIII/2; N.43-K.XIII/12; N.148-K.LI/1; N.144-K.XLIX/6; N.133-K.XLIV/3; N.103-K.XXXIII/9; N.54-K.XVI/20; N.84-K.XXV/19; N.43-K.XIII/10; N.9-K.I/8; N.143-K.XLVIII/22; N.116-K.XXXVIII/1; N.134-K.XLIV/10; N.144-K.XLIX/6; N.106-K.XXXIV/12; N.103-K.XXXIII/6; N.65-K.XX/4; N.135-K.XLV/4; N.144-K.XLIX/7; N.66-K.XX/12; N.31-K.XI/13; N.138-K.XLVI/1; N.77-K.XXIII/16; N.137-K.XLV/27; N.113-K.XXXVII/15; N.113-K.XXXVII/16; N.112-K.XXXVII/9; N.112-K.XXXVII/3; N.81-K.XXIV/23; N.43-K.XIII/11; N.11-K.I/36; N.11-K.I/34; N.43-K.XIII/10; N.10-K.I/18; N.38-K.XII/65; N.42-K.XIII/8; N.65-K.XX/1; N.124-K.XL/4; N.68-K.XXI/9; N.120-K.XXXIX/8; N.133-K.XLIV/6; N.137-K.XLV/26; N.15-K.III/11; N.14-K.III/9; N.167-K.LX/6; N.17-K.IV/3; N.14-K.III/1; N.11-K.I/35; N.167-K.LX/6; N.121-K.XXXIX/13; N.138-K.XLVI/1; N.139-K.XLVI/15; N.69-K.XXI/25; N.92-K.XXIX/20; N.120-K.XXXIX/7; N.124-K.XL/9; N.91-K.XXIX/2; N.76-K.XXIII/7; N.76-K.XXIII/2; N.55-K.XVI/31; N.116-K.XXXVIII/2; N.11-K.I/27; N.43-K.XIII/12; N.116-K.XXXVIII/9; N.113-K.XXXVII/10; N.113-K.XXXVII/12; N.104-K.XXXIII/21; N.154-K.LIV/6; N.9-K.I/1; N.43-K.XIII/13; N.85-K.XXVI/8; N.96-K.XXX/14; N.133-K.XLIV/7; N.16-K.III/25; N.78-K.XXIII/32; N.78-K.XXIII/23; N.160-K.LVII/2; N.152-K.LIII/1; N.85-K.XXVI/1; N.167-K.LX/2; N.40-K.XII/87; N.122-K.XXXIX/31; N.43-K.XIII/17; N.37-K.XII/54; N.52-K.XV/22; N.139-K.XLVI/14; N.105-K.XXXIV/5; N.145-K.XLIX/18; N.137-K.XLV/20; N.33-K.XII/3; N.122-K.XXXIX/32; N.15-K.III/17; N.125-K.XL/24; N.155-K.LIV/17; N.162-K.LVIII/8; N.74-K.XXII/35; N. -K.XXXVIII/2; N.125-K.XL/14; N.116-K.XXXVIII/3; N.117-K.XXXVIII/16; N.121-K.XXXIX/Dn(M1); N.12-K.II/2; N.12-K.II/1; N.157-K.LV/11; N.135-K.XLV/3; N.104-K.XXXIII/22; N.104-K.XXXIII/15; N.113-K.XXXVII/12; N.66-K.XX/15; N.56-K.XVI/39; N.91-K.XXIX/4; N.91-K.XXIX/6; N.92-K.XXIX//11; N.93-K.XXIX/30; N.100-K.XXXII/4; N.45-K.XIII/38; N.9-K.I/4; N.56-K.XVI/42; N.66-K.XX/12; N.109-K.XXXV/17; N.152-K.LIII/2; N.146-K.L/4; N.144-K.XLIX/8; N.73-K.XXII/28; N.73-K.XXII/25; N.138-K.XLVI/6; N.66-K.XX/14; N.124-K.XL/9; N.12-K.II/12; N.43-K.XIII/16(Nüşa farkı); N.45-K.XIII/45; N.69-K.XXI/24; N.115-K.XXXVII/37; N.54-K.XVI/13; N.113-K.XXXVII/19; N.81-K.XXIV/14; N.113-K.XXXVII/13; N.143-K.XLVIII/23; N.118-K.XXXVIII/27; N.122-K.XXXIX/22; N.126-K.XLI/6; N.135-K.XLV/1; N.121-K.XXXIX/14; N.145-K.XLIX/15; N.144-K.XLIX/8; N.43-K.XIII/14; N.113-K.XXXVII/17; N.124-K.XL/8; N.134-K.XLIV/11; N.121-K.XXXIX/14; N.92-K.XXIX/11; N.165-K.LIX/9; N.155-K.39-

K.XII/76; N.157-K.LV/11; N.120-K.XXXIX/7; N.167-K.LX/5; N.120-K.XXXIX/8; N.123-K.XXXIX/33; N.121-K.XXXIX/16; N.126-K.XLI/7; N.127-K.XLI/11; N.155-K.LIV/17; N.122-K.XXXIX/31; N.138-K.XLVI/3; N.116-K.XXXVIII/10; N.11-K.I/28; N.137-K.XLV/27; N.10-K.I/20; N.103-K.XXXIII/4; N.116-K.XXXVIII/6; N.127-K.XLI/19; N.144-K.XLIX/8; N.148-K.LI/8; N.145-K.XLIX/19; N.162-K.LVIII/3; N.165-K.LIX/8; N.143-K.XLVIII/23; N.148-K.LI/9; N.150-K.LII/6; N.155-K.LIV/12; N.126-K.XLI/3; N.154-K.LIV/9; N.144-K.XLIX/5; N.103-K.XXXIII/5; N.120-K.XXXIX/6; N.24-K.VII/1; N.100-K.XXXII/9; N.105-K.XXXIV/5; N.110-K.XXXVI/6; N.92-K.XXIX/13; N.20-K.V/13; N.56-K.XVI/37; N.22-K.VI/8; N.56-K.XVI/41; N.93-K.XXIX/26; N.30-K.XI/1; N.112-K.XXXVII/3; N.24-K.VII/7; N.9-K.I/5; N.74-K.XXII/44; N.165-K.LIX/10; N.76-K.XXIII/1; N.53-K.XVI/5; N.28-K.X/4; N.28-K.X/9; N.43-K.XIII/12; N.91-K.XXIX/7; N.10-K.I/10; N.37-K.XII/46; N.113-K.XXXVII/13; N.137-K.XLV/27; N.12-K.II/1; N.17-K.IV/3; N.112-K.XXXVII/9; N.76-K.XXIII/5; N.76-K.XXIII/2; N.48-K.XIV/14; N.17-K.IV/2; N.58-K.XVII/20; N.101-K.XXXII/12; N.43-K.XIII/15; N.30-K.XI/10; N.44-K.XIII/25; N.109-K.XXXV/16; N.38-K.XII/69; N.79-K.XXIII/38; N.24-K.VII/2; N.56-K.XVI/39; N.43-K.XIII/11; N.44-K.XIII/28; N.19-K.V/7; N.78-K.XXIII/24; N.78-K.XXIII/23; N.9-K.I/2; N.5-K.XVI/31; N.78-K.XXIII/24; N.9-K.I/3; N.23-K.VI/23; N.155-K.LIV/12; N.32-K.XI/28; N.56-K.XVI/40; N.43-K.XIII/20; N.17-K.IV/1; N.18-K.IV/19; N.32-K.XI/27; N.36-K.XII/45; N.22-K.VI/12; N.69-K.XXI/23; N.121-K.XXXIX/12; N.31-K.XI/14; N.65-K.XX/2; N.76-K.XXIII/6; N.65-K.XX/11; N.47-K.XIV/6; N.71-K.XXII/6; N.69-K.XXI/19; N.41-K.XII/100; N.48-K.XIV/14; N.21-K.V/30; N.17-K.IV/8; N.44-K.XIII/23; N.112-K.XXXVII/2; N.68-K.XXI/6; N.20-K.V/13; N.96-K.XXX/12; N.10-K.I/13; N.30-K.XI/1; N.43-K.XIII/13; N.17-K.IV/5; N.105-K.XXXIV/4; N.112-K.XXXVII/1; N.39-K.XII/71; N.105-K.XXXIV/2; N.76-K.XXIII/3; N.93-K.XXIX/25; N.31-K.XI/12; N.31-K.XI/11; N.78-K.XXIII/25; N.52-K.XV/21; N.219-MhMrs.XV/1; N.566-Mkt.2/1; N.593-Mkt.78/2; N.575-Mkt.24/3; N.567-Mkt.4/1; N.567-Mkt.4/3; N.572-Mkt.17/1(Dn); N.593-Mkt.79/2; N.594-Mkt.80/1; N.574-Mkt.22/1; N.572-Mkt.17/1; N.573-Mkt.20/1; N.566-Mkt.2/2; N.567-Mkt.2/9; N.593-Mkt.79/1; N.574-Mkt.23/1; N.225-Mrb.XVIII/1; N.223-Mrb.XVII/5; N.605-Mfr.10/1; N.213-Msd..XII/8; N.214-Msd.XII/12; N.213-Msd.XII/3; N.210-Msd.X/10; N.214-Msd.XII/13; N.598-R.4/1; N.599-R.7/1; N.201-Tc. VII/19; N.204-Tc. VIII/14; N.196-Tc. VI/27; N.191-Tc. V/7; N.191-Tc. V/1; N.196-Tc. VI/33; N.191-Tc. V/1; N.201-Tc. VII/21; N.204-Tc. VIII/16; N.191-Tc. V/9; N.204-Tc. VIII/17; N.174-Tk. I/37; N.173-Tk. I/30; N.174-Tk. I/43; N.181-Tk. III/7; N.189-Tk. IV/71; N.178-Tk. II/10; N.190-Tk. III/87; N.172-Tk. I/20; N.172-Tk. I/16; N.179-Tk. II/21; N.172-Trk,Bnd.I/19; N.172-Tk. I/16; N.173-Tk. I/29; N.171-Tk. I/1; N.174-Tk. I/45; N.179-Tk. II/16; N.174-Tr.Bnd.I/36; N.172-Tk. I/12; N.176-Tk. I/62; N.190-Tk. IV/81; N.174-Tk. I/45; N.188-Tk. IV/53; N.185-Tk. IV/14; N.178-Tk. II/8; N.174-Tk. I/44; N.181-Tk. III/1; N.182-Tk. III/11; N.173-Tk. I/22; N.171-Tk. I/4; N.177-Tk. /Dn; N.174-Tk. I/41; N.174-Tk. I/35; N.174-Tk. I/42; N.183-Tk. III/24; N.174-Tk. I/40; N.174-Tk. I/39; N.183-Tk. III/25; N.184-Tk. IV/4; N.190-Tk. IV/86; N.187-Tk. IV/40; N.188-Tk. IV/51; N.178-Tk. II/8; N.179-Tk. II/19; N.173-Tk. I/31; N.171-Tk. I/3; N.179-Tk. II/17; N.179-Tk. II/16; N.190-Tk. IV/86; N.184-Tk. IV/1; N.189-Tk. IV/71; N.171-Tk. I/1; N.176-Tk. I/59; N.185-Tk. IV/23; N.186-Tk. IV/3; N.173-Tk. I/25; N.182-Tk. III/19; N.171-Tk. I/2; N.178-Tk. II/16; N.174-Tk. I638; N.190-Tk. IV/87; N.172-Tk. I/10; N.185-Tk. IV/16; N.188-Tk. IV/62; N.173-Tk. I/26; N.189-Tk. IV/76; N.179-Tk. II/18; N.182-Tk. III/22; N.179-Tk. II/17; N.185-Tk. IV/17; N.190-Tk. IV/82; N.171-Tk. I/7; N.173-Tk. I/33; N.184-Tk. IV/6; N.186-Tk. IV/26; N.185-Tk. IV/18; N.188-Tk. IV/62; N.212-Ts.XI/16; N.212-Ts.XI/13; N.211-Ts.XI/9; Y.7-D/11; 7-D/7; Y.8-D/3; Y.6-D/10; Y.6-D/7; Y.5-D/2; Y.5-D/1; Y.4-D/1; Y.8-D/6; Y.4-D/1; Y.8-D/11; Y.8-D/12; Y.4-D/1; Y.3-D/1; Y.9-D/1; Y.9-D/4; Y.3-D/7; Y.3-D/4; Y.10-D/10; 11-D/11; Y.12-D/2; Y.12-D/3; Y.12-D/13; Y.12-D/14; Y.14-D/3; Y.385-G.164/7; Y.397-G.184/5; Y.303-G.36/7; Y.359-G.122/2; Y.580-G.492/3(Dn); Y.555-G.449/1; Y.592-G.512/3; Y.560-G.457/3; Y.281-G.4/1; Y.299-G.30/1; Y.358-G.121/2(Dn); Y.575-G.483/1; Y.586-G.501/7; Y.298-G.29/4; Y.413-G.209/4; Y.298-G.28/3; Y.297-G.26/5; Y.439-G.250/1; Y.470-G.303/4; Y.458-G.283/2; Y.314-G.53/3; Y.418-G.217/4; Y.332-G.81/2; Y.526-G.398/5; Y.324-G.68/7; Y.387-G.167/4; Y.330-G.77/6; Y.287-G.12/6(Dn); Y.476-G.312/4; Y.391-G.174/6; Y.482-G.322/9; Y.382-G.160/1; Y.495-G.344/4; Y.425-G.227/2; Y.367-G.134/5; Y.303-G.36/7; Y.562-G.461/6; Y.283-G.7/3; Y.326-G.71/5; Y.324-G.68/3; Y.319-G.61/3; Y.317-G.58/2; Y.461-G.288/4; Y.588-G.505/4; Y.323-G.68/1; Y.591-G.511/2; Y.365-G.131/3; Y.387-G.167/4; Y.574-G.480/4; Y.420-G.219/4; Y.566-G.468/2; Y.434-

G.24362; Y.507-G.366/2; Y.414-G.211/7; Y.414-G.211/1; Y.375-G.149/1(Dn); Y.375-G.149/1(Dn); Y.323-G.67/2; Y.538-G.421/2(Dn); Y.478-G.315/8; Y.560-G.458/4; Y.553-G.444/5; Y.516-G.380/3; Y.392-G.176/1; Y.329-G.76/7; Y.468-G.300/1; Y.377-G.153/2; Y.482-G.322/5; Y.462-G.289/4; Y.300-G.31/1; Y.402-G.191/5; Y.401-G.191/1; Y.554-G.447/5; Y.415-G.212/1; Y.580-G.492/5; Y.503-G.359/2; Y.299-G.30/6; Y.300-G.31/3; Y.503-G.359/5; Y.503-G.359/2; Y.406-G.197/3; Y.340-G.94/4; Y.549-G.438/2; Y.367-G.135/4; Y.349-G.107/8(Dn); Y.590-G.509/4; Y.462-G.289/4(Dn); Y.476-G.313/5; Y.360-G.125/2; Y.579-G.490/3; Y.318-G.59/5; Y.539-G.421/4; Y.386-G.167/2; Y.438-G.349/6; Y.416-G.214/5; Y.495-G.345/1; Y.414-G.211/6; Y.566-G.468/4; Y.295-G.2461; Y.486-G.329/3; Y.506-G.364/3; Y.521-G.389/3; Y.401-G.190/3; Y.548-G.437/2; Y.413-G.209/4; Y.484-G.326/3; Y.482-G.322/4; Y.492-G.442/3(Dn); Y.518-G.383/6; Y.461-G.288/5(Dn); Y.298-G.28/5; Y.426-G.230/3; Y.484-G.326/3; Y.590-G.508/1; Y.553-G.445/2; Y.551-G.442/5; Y.592-G.512/4; Y.310-G.47/3; Y.584-G.499/1; Y.322-G.66/5; Y.420-G.220/5; Y.290-G.17/5(Dn); Y.524-G.395/4; Y.570-G.473/8; Y.365-G.132/1; Y.435-G.245/1; Y.387-G.168/1; Y.556-G.450/2; Y.497-G.348/5; Y.524-G.396/2; Y.420-G.220/3; Y.405-G.197/2; Y.314-G.53/1; Y.570-G.474/5; Y.591-G.510/4; Y.503-G.359/1; Y.298-G.28/4; Y.323-G.67/4; Y.486-G.330/1; Y.336-G.88/3; Y.333-G.82/2; Y.307-G.42/1; Y.415-G.213/2; Y.415-G.212/4; Y.314-G.53/4; Y.354-G.115/1; Y.409-G.202/1; Y.321-G.64/7; Y.497-G.348/1; Y.446-G.262/2; Y.308-G.44/4; Y.381-G.158/3; Y.470-G.304/4; Y.337-G.88/6; Y.350-G.108/5(Dn); Y.287-G.13/2(Dn); Y.362-G.127/1; Y.450-G.269/5; Y.515-G.379/2; Y.435-G.245/1; Y.505-G.363/1; Y.587-G.504/5; Y.287-G.13/2; Y.376-G.150/4; Y.517-G.382/4; Y.424-G.225/2; Y.330-G.78/3; Y.507-G.366/3; Y.590-G.508/2; Y.414-G.210/5; Y.476-G.312/2; Y.466-G.297/3; Y.495-G.345/3; Y.365-G.132/3; Y.295-G.24/5; Y.458-G.283/6; Y.335-G.86/3; Y.539-G.422/4; Y.544-G.429/6; Y.388-G.169/7; Y.303-G.36/7; Y.585-G.501/3; Y.387-G.168/5; Y.538-G.421/2; Y.407-G.199/4; Y.553-G.446/1; Y.463-G.292/3; Y.365-G.132/4; Y.365-G.132/2; Y.365-G.132/3; Y.365-G.132/1; Y.365-G.132/5; Y.298-G.29/4; Y.405-G.197/2; Y.585-G.501/5; Y.318-G.59/5; Y.412-G.208/4; Y.586-G.484/5; Y.559-G.455/4; Y.485-G.327/5; Y.287-G.13/2; Y.305-G.40/1; Y.364-G.130/3; Y.495-G.345/1; Y.417-G.215/4; Y.376-G.151/5; Y.498-G.350/7; Y.563-G.462/2; Y.525-G.397/5; Y.589-G.507/6; Y.500-G.354/5; Y.495-G.345/1; Y.489-G.437/4; Y.555-G.449/4; Y.416-G.214/2; Y.416-G.214/3; Y.579-G.490/3; Y.560-G.457/3; Y.324-G.68/8; Y.127-K.32/13; Y.92-K.21/31; Y.32-K.4/10; Y.113-K.26/30; Y.87-K.20/2; Y.103-K.24/24(Dn); Y.63-K.13/9; Y.99-K.23/11; Y.48-K.9/3; Y.74-K.16/34; Y.53-K.10/16; Y.103-K.24/26; Y.20-K.1/41; Y.67-K.14/12; Y.99-K.23/17; Y.17-K.1/5; Y.22-K.1/60; Y.69-K.15/4; Y.98-K.23/6; Y.31-K.41/3; Y.67-K.14/11; Y.78-K.18/4; Y.46-K.8/13; Y.49-K.9/17; Y.99-K.23/17; Y.19-K.1/23; Y.48-K.9/7; Y.65-K.13/34; Y.17-K.1/6; Y.49-K.9/21; Y.63-K.13/8; Y.128-K.33/7; Y.47-K.8/29; Y.91-K.21/8(Dn); Y.17-K.1/1; Y.63-K.13/5; Y.56-K.11/3; Y.66-K.14/9; Y.72-K.16/2; Y.48-K.9/15; Y.18-K.1/20; Y.66-K.14/7; Y.99-K.23/17; Y.32-K.4/20; Y.72-K.16/3; Y.88-K.20/14; Y.17-K.1/2; Y.28-K.3/13; Y.87-K.20/6; Y.60-K.12/24; Y.32-K.4/20; Y.619-K.1/1; Y.104-K.24/41; Y.18-K.1/16(Dn); Y.18-K.1/16; Y.54-K.10/36; Y.91-K.21/8; Y.25-K.2/24; Y.66-K.14/1; Y.72-K.16/3; Y.95-K.22/12; Y.92-K.21/17; Y.19-K.1/31; Y.99-K.23/16; Y.126-K.31/21; Y.125-K.31/8; Y.125-K.31/2; Y.113-K.26/30; Y.17-K.1/6; Y.49-K.9/21; Y.103-K.24/30; Y.104-K.24/33; Y.102-K.24/15; Y.113-K.26/8; Y.102-K.24/16; Y.18-K.1/19(Dn); Y.21-K.1/52; Y.117-K.28/6; Y.108-K.25/23; Y.21-K.1/51; Y.52-K.10/12; Y.60-K.12/28(Dn); Y.50-K.9/40; Y.106-K.25/9; Y.22-K.1/61; Y.20-K.1/40; Y.103-K.24/24(Dn); Y.34-K.4/40; Y.116-K.27/24; Y.92-K.21/17; Y.19-K.1/31; Y.67-K.14/14; Y.92-K.21/14; Y.26-K.2/37; Y.87-K.20/2; Y.19-K.1/23; Y.74-K.16/30; Y.105-K.24/46; Y.98-K.23/3; Y.86-K.19/55; Y.63-K.13/11; Y.123-K.30/6(Dn); Y.60-K.12/24; Y.65-K.13/33; Y.72-K.16/7; Y.85-K.19/40; Y.92-K.21/23; Y.93-K.21/26; Y.110-K.26/1(Dn); Y.132-K.34/23; Y.80-K.18/29; Y.73-K.16/25; Y.33-K.4/25; Y.31-K.4/8; Y.131-K.34/14; Y.119-K.28/27; Y.117-K.28/5; Y.116-K.27/26; Y.54-K.10/26; Y.52-K.10/11; Y.17-K.1/8; Y.17-K.1/7; Y.102-K.24/14; Y.17-K.1/3; Y.65-K.13/30; Y.621-K.24/5; Y.37-K.5/39; Y.93-K.21/29; Y.92-K.21/16; Y.52-K.10/5; Y.91-K.21/2; Y.94-K.22/3; Y.120-K.29/2; Y.66-K.14/8; Y.110-K.26/1; Y.25-K.2/29; Y.79-K.18/15(Dn); Y.102-K.24/18; Y.19-K.1/22; Y.83-K.19/22; Y.29-K.3/28; Y.110-K.26/3; Y.117-K.28/3; Y.104-K.24/35; Y.121-K.29/14; Y.26-K.2/30(Dn); Y.25-K.2/29; Y.122-K.29/24; Y.84-K.19/33; Y.59-K.12/16; Y.32-K.4/17; Y.63-K.13/9(Dn); Y.95-K.22/25; Y.67-K.14/14; Y.100-K.23/29; Y.113-K.26/32; Y.78-K.18/3;

Y.39-K.6/16; Y.36-K.5/26; Y.45-K.8/9; Y.100-K.24/42; Y.39-K.6/17; Y.64-K.14/19; Y.26-K.2/32; Y.64-K.13/24; Y.18-K.1/17; Y.50-K.9/33; Y.74-K.16/31; Y.99-K.23/12; Y.52-K.10/6; Y.123-K.30/11; Y.37-K.5/38; Y.73-K.16/23; Y.89-K.20/21; Y.18-K.1/10; Y.25-K.2/25; Y.17-K.1/4; Y.113-K.26/30; Y.43-K.7/24; Y.99-K.23/15; Y.81-K.18/44(Dn); Y.71-K.15/24; Y.77-K.17/30; Y.71-K.15/18; Y.76-K.17/20; Y.29-K.3/27; Y.67-K.14/19; Y.44-K.7/36; Y.73-K.16/16; Y.70-K.15/17; Y.102-K.24/15; Y.76-K.17/19; Y.109-K.25/43; Y.100-K.23/29; Y.46-K.8/16; Y.26-K.2/39; Y.45-K.8/2; Y.29-K.3/30; Y.110-K.26/5; Y.108-K.25/3; Y.103-K.24/28; Y.96-K.22/27; Y.61-K.12/39; Y.104-K.24/42; Y.50-K.9/50; Y.65-K.13/39; Y.129-K.33/15; Y.128-K.33/8; Y.49-K.9/18; Y.82-K.19/2; Y.49-K.9/5; Y.19-K.1/21; Y.18-K.1/21; Y.21-K.1/52; Y.59-K.12/11; Y.130-K.34/1; Y.104-K.24/38; Y.18-K.1/16; Y.107-K.25/11; Y.18-K.1/13; Y.18-K.1/12; Y.18-K.1/10; Y.19-K.1/28; Y.18-K.1/17; Y.60-K.12/19; Y.23-K.2/2; Y.619-K.161; Y.130-K.34/3; Y.109-K.25/38; Y.74-K.16/34; Y.17-K.1/7; Y.66-K.14/2; Y.124-K.30/19; Y.105-K.24(53); Y.18-K.1/18; Y.603-Mkt.20/1; Y.627-Mrb.III/2; Y.623-Msmt.7/7; Y.143-Msmt.3-II/2; Y.179-Msmt.13-II/4; Y.143-Msmt.3-II/2; Y.144-Msmt.3-III/3; Y.136-Msmt.1-II/1; Y.135-Msmt.1-I/2; Y.145-Msmt.3-V/1; Y.623-Msmt.6-I/2; Y.139-Msmt.2-I/5; Y.145-Msmt.3-IV/7; Y.139-Msmt.2-I/4; Y.146-Msmt.3-V/7; Y.141-Msmt.2-IV/4; Y.140-Msmt.2-II/4; Y.135-Msmt.1-I/3; Y.147-Tc. 4-I/5; Y.147-Tc. 4-I/7; Y.152-Tc.6-I/1; Y.195-Tc.VI/17; Y.150-Tc.5-II/2; Y.161-7.III/7; Y.184-15.VI/2; Y.184-15.IV/3; Y.160-7.II/1; Y.201-28.I/1; Y.209-36.I/1; Y.162-7.IV/8; Y.168-8.VII/2; Y.190-19.IV/1; Y.222-46/1; Y.185-16.III/1; Y.157-6.VII/3; Y.160-7.I/8; Y.217-42.VII/2161-7.III/3; Y.169-9.II/4; Y.166-8.IV/1; Y.211-37.IV/2; Y.165-8.I/3; Y.162-7.IV/2(Dn); Y.181-14.III/2; Y.154-6.II/6; Y.154-6.III/2; Y.165-8.I/2; Y.156-6.VI/3; Y.156-6.VI/3; Y.161-7.IV/1; Y.156-6.VI/5; Y.158-6.VIII/8; Y.190-19.IV/2; Y.204-31.IV/1; Y.162-7.IV/5(Dn); Y.163-7.VI/4; Y.169-9.II/1; Y.166-8.IV/1; Y.157-6.VII/5; Y.161-7.III/2; Y.160-7.II/2(Dn); Y.157-6.VII/6; Y.158-6.VIII/3; Y.155-6.V/2; Y.158-6.VIII/7; Y.161-7.III/5(Dn); Y.153-6.I/3; Y.211-37.II/1; Y.176-11.IV/4; Y.156-6.VI/2; Y.157-6.VII/8; Y.189-19.I/1; Y.153-6.I/8; Y.158-6.VIII/4; Y.165-8.I/3; Y.217-42.V/1; Y.221-45.V/1; Y.157-6.VI/7; Y.171-9.IV/6; Y.187-17.V/2; Y.168-8.VII/1; Y.159-7.I/6; Y.185-16.IV/2; Y.162-7.IV/7; Y.178-12.IV/3; Y.161-7.III/1; Y.160-7.II/8; Y.221-45.V/1; Y.158-6.VIII/2; Y.157-6.VII/1; Y.227-1/2; Y.210-37.I/1; Y.213-38.VII/1; Y.177-12.I/3; Y.156-6.VI/4; Y.163-7.V/4; Y.162-7.IV/5(Dn); Y.210-37.I/1; Y.183-15.IV/1; Y.217-42.IV/2; Y.158-6.IX/4; Y.144-3.III/2; Y.176-11.V/1; Y.158-6.VIII/8; Y.161-7.III/7; Y.161-7.III/4(Dn); Y.196-24.III/2; Y.222-46/9; Y.231/58; Y.270/280; Y.237/144; Y.266/245; Y.265/230; Y.230/52; Y.224-49/6; Y.247/40; Y.241/190; Y.232/68; Y.235/109; Y.235/110; Y.247/37; Y.262/205; Y.260/177; Y.263/209; Y.224-49/4; Y.239/162; Y.238/158; Y.245/18; Y.232/77; Y.272/307; Y.274/329; Y.263/209; Y.261/191; Y.261/193; Y.252/104; Y.274/330; Y.246/31; Y.254/123; Y.265/225; Y.264/221; Y.239/162; Y.234/95; Y.273/323; Y.271/297; Y.247/33; Y.240/177; Y.275/335; Y.222-46/5; Y.241/188; Y.253/116; Y.234/98; Y.241/190; Y.274/331; Y.235/117; Y.272/300; Y.238/158; Y.234/108

Gölge(saye,zill):B.275-G.300/4; B.197-G.183/2; B.158-G.121/2; B.306-G.348/4; B.245-G.258/1; B.136-G.90/3; B.381-G.457/3; B.363-G.429/2; B.497-G.5/2; B.437-G.539/7; B.126-G.70/1; B.170-G.140/3; B.434-G.535/1; B.212-G.207/10; B.174-G.146/5; B.498-G.7/1; B.328-G.378/3; B.366-G.435/5; B.171-G.140/5; B.498-G.8/4; B.500-G.10/7; B.131-G.77/4; B.244-G.256/3; B.498-G.8/4; B.178-G.153/3; B.178-G.153/3; B.408-G.496/5; B.199-G.188/2; B.283-G.313/5; B.26-K.8/15; B.27-K.9/1; B.41-K.19/28; B.62-K.25/38; B.34-K.15/3; B.23-K.7/11; B.12-K.2/60; B.9-K.2/16; B.28-K.9/12; B.11-K.2/36; B.29-K.11/1; B.28-K.9/8; B.20-K.5/36; B.491-Th.1/1; B.77-Tk.29/24; B.81-K.Tk.30/12; B.88-Tc.31/12; B.88-Tc.31/21; B.83-Tk.30/29; B.81-Tk.30/15; B.90-Tc.31/40; B.87-Tc.31/8; B.89-Tc.31/24; B.88-Tc.31/16; B.89-Tc.31/32; F.384-G.CCLX/1; F.156-G.XXXII/2; F.371-G.CCXLVII/3(R); F.187-G.LXIII/5; F.381-G.CCLVII/4; F.356-G.CCXXXII/2; F.292-G.CLXVIII/7; F.418-G.CCXCIV/2; F.286-G.CLXII/6; F.212-G.LXXXVIII/5; F.314-G.CXC/5; F.355-G.CCXXXI/1; F.182-G.LVIII/6; F.151-G.XXVII/3; F.133-G.IX/2; F.424-G.CCC/5; F.316-G.CXCII/6(A.AE1,2,5,6,B,vs.); F.377-G.CCLIII/1; F.334-G.CCX/7; F.360-G.CCXXXVI/2; F.362-G.CCXXXVII/1; F.420-G.CCXCVI/7; F.358-G.CCXXXIV/1; F.343-G.CCXIX/2; F.292-G.CLXVIII/2; F.142-G.XVIII/7; F.424-CCC/1; F.15-K.I/3; F.87-K.XXVI/11; F.31-K.VI/27; F.96-K.XXX/25; F.68-K.XVIII/2; F.15-K.I/12; F.45-K.XI/8; F.120-K.XLII/26; F.115-K.XXXIX/17; F.118-

K.XLI/10; F.64-K.XVI/4; F.79-K.XXII/12; F.50-K.XI/68; F.43-K.X/20; F.66-K.XVI/31; F.38-K.IX/28; F.63-K.XV-X/4; F.63-K.XV-XI/2; F.79-K.XXII/20; F.34-K.VII/26; F.110-K.XXXVI/32; F.486-Mkt.XXIV/2; F.443-Msd.1/1; F.59-Tc.XV/1/6; F.53-Tk.XII-VII/2; H.IX-D./2; H.111-G.3/5; H.301-G.6/1; H.282-G.26/4; H.168-G.93/3; H.214-G.4/5; H.184-G.124/4; H.199-G.11/4; H.125-G.6/4; H.238-G.2/4; H.375-G.65/2; H.103-G.14/1; H.380-G.74/1; H.184-G.125/5; H.416-G.52/1; H.116-G.1/2; H.396-G.12/2; H.335-G.75/5; H.418-G.55/3; H.211-G.1/1; H.307-G.18/3; H.203-G.19/4; H.203-G.19/3; H.183-G.123/3; H.414-G.47/2; H.348-G.10/2; H.381-G.77/4; H.281-G.23/2(Dn); H.132-G.21/3; H.168-G.92/1; H.275-G.12/2; H.375-G.65/4; H.215-G.6/5; H.179-G.114/3; H.237-G.1/4; H.264-G.11/3; H.172-G.100/1; H.194-G.1/5; H.287-G.36/5; H.197-G.7/5; H.175-G.106/4; H.307-G.18/3; H.306-G.17/5; H.359-G.33/1; H.382-G.78/2; H.382-G.79/1; H.105-G.18/4; H.194-G.1/3; H.194-G.1/1; H.179-G.114/3; H.170-G.97/3; H.164-G.85/1; H.227-G.3/2; H.273-G.6/7; H.250-G.26/4; H.6-K.1/9; H.60-K.20/13; H.6-K.1/20; H.67-K.23/26; H.61-K.21/8; H.44-K.14/24; H.10-K.2/10; H.61-K.21/5; H.41-K.13/7; H.65-K.23/3; H.36-K.11/21; H.51-K.16/35; H.7-K.1/29; H.73-Mrb.1/1; N.5-D./2; N.448-G.367/2; N.553-G.550/4; N.363-G.223/5; N.294-G.109/1; N.496-G.450/1; N.352-G.204/5; N.551-G.546/7; N.375-G.244/2; N.463-G.391/4; N.542-G.532/5; N.314-G.141/2; N.309-G.132/5; N.296-G.111/1; N.430-G.334/3; N.406-G.295/1; N.394-G.275/2; N.552-G.548/5; N.457-G.381/4; N.553-G.550/4; N.463-G.391/4; N.52-K.XV/21; N.38-K.XII/58; N.92-K.XXIX/14; N.74-K.XXII/37; N.80-K.XXIV/10; N.110-K.XXXVI/6; N.69-K.XXI/21; N.48-K.XIV/17; N.69-K.XXI/23; N.97-K.XXX/22; N.112-K.XXXVII/3; N.158-K.LVI/10; N.120-K.XXXIX/2; N.112-K.XXXVII/3; N.580-K.Mkt.38/2; N.226-Mrb.XVIII/9; N.209-Msd.X/4; N.172-Tk.I/14; Y.6-D./5; Y.5-D./2; Y.452-G.273/3; Y.285-G.10/3; Y.512-G.374/4; Y.539-G.421/3; Y.540-G.424/4; Y.561-G.460/1; Y.551-G.442/3; Y.487-G.331/4; Y.586-G.502/4; Y.402-G.191/7; Y.586-G.503/1; Y.531-G.407/2; Y.447-G.264/3; Y.279-G.1/6; Y.336-G.88/3; Y.517-G.382/4; Y.516-G.381/2; Y.427-G.232/2; Y.503-G.359/5; Y.469-G.301/7; Y.560-G.458/5; Y.488-G.333/1; Y.480-G.319/3; Y.468-G.302/4; Y.422-G.223/2; Y.409-G.203/1; Y.407-G.199/4(Dn); Y.355-G.116/1; Y.345-G.102/3; Y.301-G.32/4(Dn); Y.286-G.10/7(Dn); Y.543-G.428/4; Y.539-G.421/3; Y.72-K.16/13; Y.42-K.7/15; Y.33-K.4/30; Y.25-K.2/21; Y.75-K.16/45; Y.68-K.14/23; Y.59-K.12/16; Y.54-K.10/27; Y.53-K.10/18; Y.21-K.1/47; Y.99-K.23/14; Y.76-K.17/12; Y.132-K.34/24; Y.96-K.22/34; Y.63-K.13/8; Y.71-K.15/20; Y.143-Msmt.3-II/2; Y.188-18.II/3; Y.188-18.I/3; Y.181-14.I/4; Y.176-11.V/1; Y.153-6.I/7; Y.204-31.III/1; Y.183-15.II/1; Y.164-7.VII/7; Y.223-48/6; Y.273/323; Y.246/32;

Hâle:B.189-G.169/4; B.232-G.239/4; B.369-G.439/7; B.349-G.408/3; B.156-G.118/3; B.19-K.5/23; H.332-G.68/2; H.431-G.81/4; H.99-G.6/3; Y.283-G.6/5; Y.138-Msmt.1-V/5; Y.166-8.III/4

Hamel(Koç)burcu:B.156-G.118/4; F.81-K.XXIII/14; F.478-Mkt.III/2; N.406-G.294/1; N.537-G.522/2; N.524-G.499/5; N.85-K.XXVI/9; Y.97-K.22/45(Dn); Y.18-K.1/18;

Hâne(ev,vatan):B.308-G.350/4; H.137-G.31/5; N.406-G.294/1; N.116-K.XXXVIII/7; Y.547-G.435/4; Y.535-G.415/2;

Haziz:B.76-Tk.29/22; H.285-G.31/2; N.71-K.XXII/2; N.154-K.LIV/6; N.575-Mkt.24/3; N.191-Tc.V/9;

Işık(fer,envar,nur,pertev,şua',şa'sa'a,şevk,ziya):B.485-B.624; B.372-G.443/3; B.381-G.456/9; B.207-G.200/1; B.118-G.58/2; B.225-G.228/6; B.289-G.324/4; B.410-G.500/3; B.312-G.355/3; B.301-G.341/2; B.366-G.434/2; B.381-G.456/9; B.222-G.224/7; B.225-G.228/6; B.275-G.300/3; B.159-G.122/4; B.243-G.255/2; B.433-G.533/8; B.260-G.278/2; B.112-G.47/2; B.422-G.517/4; B.414-G.505/3; B.407-G.495/5; B.308-G.350/5; B.289-G.323/5; B.284-G.316/2; B.443-G.548/1; B.465-

G.581/6; B.147-G.105/1; B.125-G.69/3; B.246-G.259/2; B.159-G.122/4; B.207-G.200/1; B.158-G.121/2; B.159-G.122/4; B.174-G.145/2; B.188-G.168/4; B.193-G.177/2; B.204-G.195/6; B.183-G.160/5; B.197-G.184/1; B.185-G.163/1; B.191-G.172/5; B.206-G.198/3; B.139-G.92/2; B.465-G.581/6; B.143-G.98/2; B.108-G.40/3; B.112-G.47/2; B.325-G.374/5; B.450-G.557/5; B.273-G.297/4; B.267-G.17/1; B.173-G.144/2; B.221-G.222/5; B.409-G.498/6; B.347-G.406/2; B.437-G.539/6; B.243-G.255/3; B.279-G.307/2; B.327-G.377/2; B.328-G.379/2; B.260-G.278/2; B.139-G.92/5; B.204-G.195/6; B.152-G.112/4; B.144-G.99/3; B.157-G.119/4; B.228-G.233/3; B.453-G.562/3; B.414-G.505/3; B.237-G.246/1; B.110-G.43/3; B.448-G.554/4; B.326-G.376/3; B.407-G.495/5; B.321-G.368/3; B.107-G.40/1; B.113-G.49/3; B.136-G.86/2; B.237-G.246/1; B.230-G.237/1; B.244-G.256/3; B.397-G.481/3; B.222-G.224/7; B.152-G.113/1; B.351-G.411/2; B.430-G.530/2; B.324-G.373/1; B.394-G.477/5; B.330-G.382/5; B.152-G.112/1; B.279-G.307/1; B.422-G.517/4; B.414-G.505/1; B.336-G.391/5; B.222-G.224/1; B.297-G.335/5; B.306-G.347/4; B.153-G.113/2; B.168-G.137/1; B.260-G.278/7; B.308-G.350/1; B.139-G.91/1; B.139-G.91/3; B.226-G.230/3; B.260-G.278/7; B.136-G.86/1; B.285-G.317/3; B.410-G.499/2; B.135-G.85/1; B.245-G.258/2; B.197-G.184/3; B.152-G.113/1; B.303-G.344/1; B.327-G.377/2; B.139-G.91/2; B.356-G.419/4; B.272-G.295/3; B.263-G.282/3; B.470-G.591/1; B.371-G.441/6; B.362-G.427/7; B.391-G.472/2; B.54-K.23/1; B.35-K.16/2; B.15-K.3/26; B.23-K.7/2; B.38-K.17/11; B.62-K.25/35; B.30-K.11/11; B.17-K.5/4; B.58-K.24/17; B.57-K.24/27; B.20-K.5/39; B.9-K.2/17; B.23-K.7/4; B.20-K.5/37; B.14-K.3/15; B.47-K.22/45; B.26-K.8/16; B.25-K.8/1; B.17-K.5/2; B.67-K.27/10; B.1-K.5/3; B.7-K.1/35; B.35-K.16/3; B.29-K.11/1; B.30-K.12/1; B.55-K.23/18; B.20-K.5/38; B.13-K.3/10; B.47-K.20/45; B.64-K.26/26; B.10-K.2/21; B.13-K.3/10; B.30-K.12/1; B.29-K.11/1; B.29-K.10/12; B.18-K.5/10; B.57-K.24/17; B.30-K.11/9; B.67-K.27/10; B.17-K.5/3; B.476-K.601; B.96-Mh.34/1; B.97-Mh.34/7; B.88-Tc.31/17; B.87-Tc.31/7; B.87-Tc.31/1; B.83-Tk.30/35; B.89-Tc.31/30; B.87-Tc.31/2; F.238-G.CXIV/6; F.382-G.CCLVIII/5; F.266-G.CXLII/1; F.129-G.V/2; F.187-G.LXIII/5; F.F.274-G.CL/1; F.148-G.XXIV/3; F.267-G.CXLIII/3; F.131-G.VII/2; F.306-G.CLXXXII/4; F.152-G.XXVIII/2; F.196-G.LXXII/5; F.407-G.CCLXXXIII/4; F.129-G.V/2; F.396-G.CCLXXII/1; F.238-G.CXIV/6; F.364-G.CCXL/6; F.405-G.CCLXXXI/3; F.386-G.CCLXII/1; F.315-G.CXCI/3; F.151-G.XXVII/2; F.294-G.CLXX/1; F.228-G.CIV/6; F.405-G.CCLXXXI/1; F.295-G.CLXXI/2; F.239-G.CXV/2; F.218-G.XCIV/4; F.218-G.XCIV/1; F.304-G.CLXXX/1; F.248-G.CXXIV/5; F.156-G.XXXII/4; F.339-G.CCXXV/5(Ü5); F.340-G.CCXXVI/6; F.408-G.CCLXXXIV/2(Ü6); F.159-G.XXXV/3; F.135-G.XI/4; F.419-G.CCXCXV/5(L,MM,T2); F.290-G.CLXVI/6; F.279-G.CLV/1; F.382-G.CCLVIII/5; F.151-G.XXVII/1; F.129-G.V/1; F.33-K.VII/16; F.73-K.XIX/28; F.58-K.XIV/21; F.87-K.XXVI/11; F.74-K.XX/9; F.41-K.X/2; F.70-K.XVIII/26; F.108-K.XXXV/31; F.67-K.XVII/21; F.73-K.XIX/21; F.38-K.IX/30; F.68-K.XVI/24; F.63-K.XV-X/5; F.71-K.XIX/1; F.81-K.XXIII/9; F.70-K.XVIII/23; F.80-K.XXII/29; F.78-K.XXI/36; F.119-K.XLI/18; F.77-K.XXI/28; F.86-K.XXV/20; F.39-K.IX/42; F.68-K.XVII/26; F.82-K.XXIV/4; F.21-K.II/5; F.96-K.XXX/25; F.50-K.XI/62; F.105-K.XXXIV/22; F.24-K.III/24; F.87-K.XXVI/7; F.121-K.XLII/35; F.42-K.X/12; F.461-Mh.5/4; F.478-Mkt.IV/5; F.490-Mkt.XXXII/3; F.427-Mh.14(Ü1); F.514-R.LV/1; F.52-Tk.XII-VI/1; F.52-Tk.XII-V/5; F.63-K.XV-IX/7; F.63-K.XV-X/5; H.VIII-D./1; H.XII-D./6; H.XII-D./6; VIII-D./1; H.VIII-D./1; H.100-G.7/1; H.296-G.54/1; H.321-G.47/3; H.139-G.34/1; H.333-G.71/4; H.418-G.55/3; H.160-G.76/1; H.156-G.67/2; H.133-G.22/5; H.215-G.6/1; H.163-G.81/4; H.195-G.2/3; H.335-G.76/3; H.370-G.54/3; H.163-G.81/4; H.201-G.14/2; H.236-G.20/5; H.321-G.47/1; H.264-G.11/2; H.274-G.9/1; H.323-G.50/1; H.366-G.48/2; H.223-G.1/3; H.286-G.32/5; H.333-G.71/3; H.366-G.48/3; H.380-G.75/1; H.162-G.80/1; H.333-G.71/2; H.278-G.16/4; H.329-G.62/1; H.304-G.13/4; H.296-G.53/3; H.437-G.94/5; H.142-G.41/5; H.130-G.17/4; H.417-G.54/2; H.198-G.9/4; H.264-G.11/5; H.192-G.141/5; H.267-G.17/3; H.400-G.20/4; H.253-G.33/4; H.159-G.74/6; H.101-G.10/2; H.143-G.44/2; H.194-G.1/9; H.263-G.9/2; H.327-G.57/3; H.156-G.67/3(Dn); H.277-G.14/2; H.289-G.40/4; H.413-G.46/3; H.170-G.97/3; H.156-G.68/3; H.111-G.3/3; H.418-G.56/2; H.393-G.5/3; H.402-G.24/3; H.342-G.10/5; H.370-G.54/3; H.327-G.57/5; H.187-G.130/3; H.108-G.25/3; H.156-G.67/3; H.114-G.5/5; H.124-G.4/4; H.293-G.47/2; H.274-G.8/4; H.267-G.18/1; H.277-G.14/2; H.393-G.5/3; H.407-G.34/2; H.360-G.35/3; H.366-G.48/2; H.307-G.18/2; H.366-

G.48/5; H.311-G.26/2; H.333-G.70/4; H.337-G.80/2; H.260-G.4/3; H.170-G.95/4; H.169-G.95/2; H.226-G.1/2; H.219-G.1/3(Dn); H.219-G.1/5; H.207-G.27/2; H.206-G.24/4; H.170-G.97/3; H.177-G.110/2; H.194-G.1/3; H.194-G.1/9; H.200-G.12/1; H.160-G.75/2; H.108-G.25/2; H.440-G.99/5; H.387-G.88/4; H.438-G.95/3; H.437-G.93/3; H.417-G.54/2; H.373-G.61/4; H.208-G.28/2; H.209-G.31/1; H.211-G.1/2; H.219-G.1/6; H.175-G.106/4; H.179-G.113/5; H.200-G.12/1; H.417-G.53/5; H.415-G.50/5; H.160-G.75/2; H.198-G.8/5; H.203-G.19/6; H.273-G.6/4; H.337-G.80/2; H.293-G.48/2; H.407-G.34/2; H.381-G.76/1; H.120-G.3/3; H.101-G.10/2; H.273-G.6/4; H.246-G.19/1; H.289-G.40/4; H.108-G.23/4; H.104-G.16/5; H.229-G.7/1; H.420-G.0/1; H.235-G.18/4; H.192-G.140/2; H.158-G.71/2; H.331-G.67/3; H.382-G.79/5; H.220-G.2/4; H.101-G.10/3; H.213-G.3/2; H.127-G.11/3; H.417-G.53/1; H.351-G.18/5; H.155-G.66/3; H.351-G.18/1; H.402-G.24/3; H.205-G.22/5; H.108-G.23/4; H.418-G.56/2; H.274-G.9/3; H.206-G.24/4; H.27-K.8/6; H.11-K.3/3; H.43-K.14/5; H.47-K.15/2; H.59-K.20/3; H.37-K.12/6; H.15-K.5/4; H.59-K.20/7; H.47-K.15/3; H.49-K.16/3; H.29-K.8/33; H.60-K.20/13; H.6-K.1/12; H.47-K.15/2; H.32-K.9/15; H.51-K.16/32; H.49-K.16/5; H.48-K.15/23; H.48-K.15/18; H.43-K.14/5; H.67-K.23/26; H.15-K.5/4; H.11-K.3/2; H.49-K.16/4; H.49-K.16/3; H.11-K.3/4; H.33-K.10/3; H.44-K.7/39; H.32-K.4/12; H.43-K.14/8; H.12-K.3/18; H.53-K.17/3; H.80-Mrs.1/5; H.71-Mş.2/2; H.72-Mş.5/4; H.71-Mş.1/3(Dn); H.71-Mş.1/4; H.72-Mş.3/4; H.445-Mkt.5/4; H.449-Mkt.27; H.445-Mkt.5; H.446-Mkt.7; H.449-Mkt.25; H.74-Th.1; H.79-Th.5; H.74-Th.3; H.86-Th.3; H.83/3; H.83/8; H.83/9; H.83/2; H.83/1; N.231-G.1/4; N.552-G.550/1; N.525-G.501/5; N.511-G.476/1; N.490-G.439/4; N.287-G.95/5; N.471-G.405/4; N.363-G.224/4; N.362-G.222/1; N.356-G.212/5; N.297-G.113/3; N.429-G.333/4; N.424-G.324/3; N.420-G.317/3; N.372-G.238/3; N.263-G.55/2; N.236-G.9/4; N.268-G.65/1; N.552-G.550/2; N.548-G.542/3; N.267-G.62/1; N.269-G.65/5; N.287-G.95/5; N.298-G.115/4; N.300-G.118/2; N.310-G.134/2; N.342-G.187/3; N.349-G.200/4; N.356-G.211/2; N.356-G.212/4; N.429-G.333/4; N.447-G.364/3; N.453-G.374/1; N.372-G.238/2; N.372-G.238/3; N.384-G.258/2; N.396-G.278/2; N.419-G.316/2; N.420-G.318/4; N.426-G.328/1; N.429-G.333/2; N.231-G.1/4; N.244-G.23/2; N.256-G.44/2; N.457-G.381/1; N.472-G.405/5; N.489-G.437/1; N.490-G.439/4; N.490-G.438/4; N.513-G.479/4; N.511-G.476/1; N.500-G.456/4; N.522-G.496/3; N.523-G.498/1; N.524-G.498/4; N.528-G.506/1; N.531-G.511/4; N.537-G.522/3; N.545-G.537/5; N.546-G.539/4; N.549-G.544/4; N.552-G.550/1; N.555-G.555/2; N.381-G.254/1; N.449-G.368/4; N.234-G.5/5; N.112-K.XXXVII/8; N.103-K.XXXIII/7; N.149-K.LI/10; N.72-K.XXII/16; N.71-K.XXII/9; N.108-K.XXXV/5; N.108-K.XXXV/1; N.74-K.XXII/46; N.74-K.XXII/45; N.98-K.XXXI/2; N.69-K.XXI/19; N.107-K.XXXIV/28; N.105-K.XXXIV/2; N.78-K.XXIII/23; N.113-K.XXXVII/14; N.65-K.XX/11; N.57-K.XVII/6; N.76-K.XXIII/2; N.113-K.XXXVII/17; N.113-K.XXXVII/20; N.114-K.XXXVII/27; N.119-K.XXXVIII/38; N.122-K.XXXIX/25; N.125-K.XL/22; N.10-K.I/12; N.12-K.II/8; N.84-K.XXV/22; N.91-K.XXIX/5; N.98-K.XXXI/11; N.44-K.XIII/23; N.44-K.XIII/28; N.48-K.XIV/17; N.57-K.XVII/9; N.61-K.XVIII/16; N.65-K.XX/11; N.66-K.XX/22; N.136-K.XLV/11; N.137-K.XLV/19; N.140-K.XLVII/6; N.142-K.XLVIII/2; N.143-K.XLVIII/15; N.103-K.XXXIII/7; N.104-K.XXXIII/22; N.106-K.XXXIV/8; N.108-K.XXXV/1; N.110-K.XXXVI/3; N.110-K.XXXVI/5; N.112-K.XXXVII/8(Dn); N.112-K.XXXVII/8; N.110-K.XXXVI/11; N.144-K.XLIX/4; N.144-K.XLIX/6; N.144-K.XLIX/9; N.145-K.XLIX/19; N.151-K.LII/18; N.152-K.LIII/1; N.65-K.XX/11; N.160-K.LVII/6; N.162-K.LVIII/6; N.69-K.XXI/12; N.69-K.XXI/19; N.69-K.XXI/25; N.69-K.XXI/26; N.70-K.XXI/27; N.71-K.XXII/5; N.71-K.XXII/9; N.72-K.XXII/11; N.72-K.XXII/19; N.74-K.XXII/36; N.74-K.XXII/45; N.75-K.XXII/49; N.75-K.XXII/53; N.75-K.XXII/54; N.77-K.XXIII/18; N.22-K.VI/1; N.25-K.VIII/1; N.22-K.VI/4; H.31-K.xi/17; H.33-K.XII/2; N.33-K.XII/9; N.34-K.XII/18; N.34-K.XII/22(Dn); N.38-K.XII/58; N.39-K.XII/81; N.39-K.XII/Dn; N.39-K.XII/83; N.98-K.XXXI/1; N.77-K.XXIII/19; N.582-Mkt.46/2; N.210-Msd.X/9; N.210-Msd.X/12; N.209-Msd.X/6; N.210-Msd.X/15; N.213-Msd.XII/1; N.209-Msd.X/3; N.196-Tc.VI/31; N.195-Tc.VI/13; N.196-Tc.VI/28; N.200-Tc.VII/13; N.188-Tk.IV/59; N.172-Tk.I/16; N.173-Tk.I/29; N.174-Tk.I/36; N.181-Tk.III/7; N.185-Tk.IV/20; N.185-Tk.IV/21; N.186-Tk.IV/36; N.187-Tk.IV/38; N.188-Tk.IV/51; N.188-Tk.IV/56; N.188-Tk.IV/59; Y.10-D/2; Y.12-D/11; Y.3-D; Y.8-D/8; Y.5-D/2; Y.8-D/13; Y.588-G.506/3; Y.567-G.469/3; Y.588-G.505/4; Y.579-G.489/3; Y.571-G.475/5; Y.568-G.470/7; Y.555-G.449/4; Y.589-G.506/5; Y.582-G.494/5; Y.541-G.425/1; Y.552-G.443/1; Y.552-G.444/2; Y.554-G.446/7; Y.555-G.448/2; Y.555-G.448/4; Y.555-G.448/5; Y.559-

G.455/1; Y.567-G.469/2; Y.567-G.469/3; Y.567-G.469/4; Y.567-G.469/5; Y.569-G.472/3; Y.570-G.474/3; Y.570-G.474/3; Y.570-G.474/5; Y.572-G.477/1; Y.573-G.479/4; Y.577-G.485/6; Y.579-G.490/2; Y.589-G.506/5; Y.589-G.507/3; Y.365-G.132/1; Y.365-G.133/1; Y.336-G.88/4; Y.469-G.302/4; Y.299-G.30/3; Y.470-G.303/4; Y.323-G.68/1; Y.304-G.38/1; Y.359-G.122/2; Y.402-G.192/3; Y.363-G.129/3; Y.433-G.240/4; Y.444-G.259/1; Y.279-G.1/6; Y.337-G.90/1(Dn); Y.358-G.122/1; Y.477-G.314/1; Y.531-G.407/5; Y.531-G.407/1; Y.536-G.417/3; Y.501-G.355/5; Y.427-G.231/1; Y.435-G.245/3; Y.299-G.30/1(Dn); Y.437-G.247/6; Y.424-G.225/2; Y.295-G.24/3; Y.283-G.7/3; Y.414-G.211/7; Y.409-G.203/5; Y.396-G.182/1; Y.380-G.157/5; Y.371-G.143/2; Y.364-G.130/4; Y.363-G.129/4; Y.360-G.125/1; Y.360-G.124/3; Y.342-G.97/6; Y.341-G.96/2; Y.340-G.94/3; Y.337-G.90/1; Y.328-G.75/7; Y.328-G.75/2; Y.324-G.68/4; Y.509-G.369/4; Y.501-G.356/3; Y.499-G.352/1; Y.498-G.350/3; Y.488-G.333/1; Y.487-G.331/4(Dn); Y.453-G.275/2; Y.452-G.273/3; Y.449-G.267/3; Y.448-G.266/3; Y.436-G.245/7; Y.433-G.240/5; Y.429-G.234/5; Y.429-G.234/3; Y.425-G.227/5; Y.424-G.225/2; Y.424-G.225/2; Y.423-G.223/6; Y.516-G.380/1; Y.513-G.376/3; Y.520-G.387/1; Y.525-G.396/4; Y.537-G.419/1; Y.346-G.104/2; Y.482-G.322/6; Y.295-G.24/1; Y.336-G.88/4; Y.356-G.118/2; Y.356-G.118/4; Y.401-G.191/3; Y.436-G.246/5; Y.477-G.314/2; Y.473-G.309/2; Y.396-G.182/6; Y.293-G.21/4; Y.476-G.313/1; y.377-G.152/6; Y.279-G.1/4; Y.386-G.165/7; Y.331-G.79/3; Y.526-G.400/1; Y.525-G.397/1; Y.501-G.356/5; Y.475-G.311/4; Y.471-G.305/4; Y.470-G.303/4; Y.468-G.299/3; Y.462-G.290/3; Y.454-G.276/7; Y.449-G.268/2; Y.426-G.229/3; Y.418-G.216/4; Y.398-G.186/2; Y.389-G.171/3; Y.388-G.169/2; Y.385-G.164/7; Y.375-G.149/2; Y.371-G.143/2; Y.346-G.104/2; Y.344-G.100/1; Y.340-G.93/3; Y.337-G.90/1(Dn); Y.337-G.90/1; Y.322-G.65/3; Y.120-K.28/39; Y.95-K.22/12; Y.621-K.24/3; Y.99-K.23/13; Y.84-K.19/32; Y.96-K.22/35; Y.100-K.23/30; Y.76-K.17/10; Y.60-K.12/21; Y.46-K.8/12; Y.90-K.20/44; Y.72-K.16/5; Y.115-K.27/4; Y.77-K.17/27; Y.31-K.4/8; Y.113-K.26/33; Y.44-K.7/34; Y.80-K.18/24; Y.33-K.4/31; Y.24-K.2/19; Y.22-K.1/63; Y.67-K.14/20; Y.88-K.20/18; Y.65-K.13/28; Y.64-K.13/27; Y.64-K.13/22; Y.42-K.7/10; Y.29-K.3/31; Y.56-K.11/14; Y.59-K.12/14; Y.111-K.26/11; Y.66-K.14/3; Y.42-K.7/11; Y.102-K.24/13; Y.103-K.24/26; Y.113-K.26/33; Y.50-K.9/34; Y.67-K.14/16; Y.113-K.26/33; Y.59-K.12/14; Y.70-K.15/13; Y.76-K.17/14; Y.104-K.24/33; Y.24-K.2/8; Y.42-K.7/7; Y.35-K.5/6; Y.119-K.28/22; Y.28-K.3/14; Y.84-K.19/28; Y.79-K.18/16; Y.79-K.18/15; Y.79-K.18/12; Y.78-K.18/9; Y.76-K.17/14; Y.75-K.17/5; Y.72-K.16/7; Y.71-K.15/22; Y.70-K.15/13; Y.104-K.24/41(Dn); Y.100-K.23/34; Y.118-K.28/21; Y.112-K.26/21; Y.59-K.12/14; Y.28-K.3/18; Y.31-K.3/51; Y.124-K.30/12; Y.105-K.24/46; Y.118-K.28/14; Y.59-K.12/11; Y.34-K.4/36; Y.59-K.12/14; Y.72-K.16/7; Y.35-K.5/6; Y.123-K.30/4; Y.34-K.4/41; Y.33-K.4/34; Y.32-K.4/15; Y.27-K.3/4; Y.20-K.1/46; Y.53-K.10/18; Y.117-K.28/7; Y.125-K.31/4; Y.19-K.1/27; Y.59-K.12/11; Y.104-K.24/41; Y.207-34.III/1; Y.139-2.I/4; Y.153-6.I/2; Y.180-13.V/4; Y.178-12.IV/1; Y.212-38.IV/2; Y.137-1.IV/4; Y.141-2.IV/4; Y.173-10.II/4; Y.159-6.IX/8; Y.155-6.V/1; Y.139-2.I/1; Y.199-26.IV/1; Y.175-11.II/2; Y.165-8.II/1; Y.155-6.IV/5; Y.141-2.IV/4; Y.140-2.II/4; Y.156-6.VI/1; Y.178-12.IV/1; Y.179-13.II/4; Y.180-13.IV/4; Y.183-15.I/2; Y.145-3.IV/4; Y.145-3.IV/3; Y.173-10.II/2; Y.167-8.V/4; Y.156-6.VI/2; Y.153-6.I/2; Y.215-41.II/1; Y.215-41.I/1; Y.140-2.III/5; Y.144-3.IV/2; Y.157-6.VII/8; Y.162-7.V/2; Y.215-41.I/1; Y.183-15.I/2; Y.156-6.VI/1; Y.153-6.II/5; Y.174-10.IV/2; Y.216-41.IV/1; Y.214-39.IV/1; Y.179-13.II/4; Y.177-12.I/3; Y.173-10.II/2; Y.165-8.II/1; Y.162-7.IV/7; Y.208-35.II/2; Y.144-3.III/4; Y.164-7.VII/6; Y.164-7.VII/1; Y.602-Mkt.14/2; Y.602-Mkt.15/1; Y.601-Mkt.11/1; Y.223-Tr.48/7; Y.243/209; Y.268/265; Y.250/68; Y.236/125; Y.268/263; Y.249/60; Y.258/2; Y.256/142; Y.253/116; Y.250/69; Y.263/213; Y.235/119; Y.234/106; Y.246/22; Y.268/258; Y.258/159; Y.246/25; Y.236/125; Y.227/9; Y.256/144; Y.227/8.

İrtifa':N.113-K.XXXVII/10; Y.437-G.247/3; Y.183-15.I/1;

Kadr:B.202-G.192/9; B.9-K.2/18; B.7-K.1/25; B.69-K.28/1; B.67-K.27/16; B.45-K.20/27; B.61-K.25/25; B.54-K.23/10; B.39-K.18/13; B.51-K.21/47; B.90-Tc.31/34; F.194-G.LXXI/2; F.140-G.XVI/5; F.133-G.IX/8; F.245-G.CXXI/5; F.133-G.IX/2; F.490-

Mkt.XXXII/3; H.97-G.1/4; H.268-G.20/9; H.194-G.1/9; H.103-G.13/3; H.7-K.1/24; H.33-K.10/10; H.10-K.2/21; H.59-K.20/9; H.28-K.8/15; H.89/5; N.291-G.103/4; N.232-G.2/5; N.520-G.492/3; N.542-G.532/2; N.552-G.550/2; N.390-G.269/1; N.445-G.360/4; N.555-G.555/6; N.11-K.1/32; N.78-K.XXIII/23; N.41-K.XII/100; N.144-K.XLIX/5; N.137-K.XLV/27; N.96-K.XXX/13; N.45-K.XIII/38; N.55-K.XVI/33; N.86-K.XXVII/5; N.123-K.XXXIX/33; N.11-K.1/31; N.145-K.XLIX622; N.119-XXXVIII/41; N.225-Mrb.XVIII/1; N.213-Msd.XII/4; Y.10-D./5; Y.441-G.254/3; Y.535-G.414/6; Y.445-G.261/3; Y.121-K.29/7; Y.80-K.18/30; Y.73-K.16/23; Y.29-K.3/23; Y.19-K.1/28; Y.598-Mkt.5/2; Y.627-Mrb.IV/1; Y.208-35.II/2; Y.163-7.V/4(Dn); Y.144-Msmt.3.III/10; Y.245/14; Y.231/64; Y.268/259;

Karanlık(karanu,târ,târik,tîre,zalam,zulm,zulmet):B.375-G.448/2; B.205-G.197/3; B.192-G.175/6; B.372-G.443/3; B.112-G.48/1; B.366-G.434/4; B.308-G.350/5; B.433-G.533/9; B.229-G.234/1; B.153-G.113/2; B.172-G.143/6; B.139-G.92/3; B.5-K.1/8; B.28-K.10/4; B.22-K.6/28; B.18-K.5/13; B.7-K.1/32; B.16-K.4/9; B.88-Tc.31/20; F.166-G.XLII/7; F.360-G.CCXXXVI/7; F.352-G.CCXXVIII/7; F.182-G.LVIII/6; F.289-G.CLXV/6; F.254-G.CXXX/6; F.242-G.CXVIII/4; F.364-G.CCXL/6; F.239-G.CXV/2; F.280-G.CLVI/2; F.188-G.LXIV/5; F.136-G.XII/4; F.164-G.XL/2; F.74-K.XX/9; F.70-K.XVIII/30; F.114-K.XXXIX/10; F.111-K.XXXVII/19; F.26-K.IV/20; F.114-K.XXXIX/11; F.108-K.XXXV/31; F.101-K.XXXIII/7; F.63-K.XV-X/5; F.122-K.XLII/49; F.21-K.II/5; F.73-K.XIX/28; F.82-K.XXIV/4; F.96-K.XXX/25; F.97-K.XXXI/1; F.478-Mkt.IV/1; F.511-R.XLVI/2; F.511-R.XLVI/1; F.433-Tc.3/3; H.128-G.12/1; H.230-G.9/3; H.366-G.48/2; H.366-G.48/5; H.327-G.57/5; H.280-G.22/4; H.314-G.33/1; H.248-G.23/5; H.97-G.2/3; H.439-G.97/6; H.103-G.13/2; H.219-G.1/5; H.223-G.1/2; H.160-G.76/5; H.182-G.120/1; H.194-G.1/1(Dn); H.128-G.12/1; H.108-G.23/5; H.312-G.28/4; H.312-G.28/3; H.111-G.3/3; H.108-G.25/2; H.194-G.1/8; H.279-G.20/2; H.117-G.1/6; H.119-G.2/4; H.132-G.21/4; H.125-G.6/4; H.257-G.41/5; H.368-G.51/2; H.387-G.88/4; H.341-G.8/4; H.17-K.5/24; H.5-K.1/2; H.53-K.17/10; H.57-K.19/1; H.53-K.17/10; H.6-K.1/12; H.44-K.14/11; H.27-K.8/3; H.51-K.16/25; H.33-K.10/3; H.27-K.8/2; H.11-K.3/4; H.51-K.16/28; H.62-K.21/17; H.449-Mkt.27; H.80-Mrs.1/7; H.72-Mş.3/3; H.76-Mrb.2/1; H.90/11; H.94/19; N.293-G.106/3; N.295-G.110/3; N.296-G.111/1; N.298-G.115/4; N.323-G.156/4(Dn); N.342-G.187/3; N.349-G.200/4; N.231-G.1/4; N.464-G.393/5; N.472-G.405/5; N.546-G.538/2; N.549-G.544/4; N.243-G.21/5; N.347-G.197/4; N.276-G.78/5; N.269-G.65/5; N.551-G.547/2; N.447-G.365/4; N.268-G.64/2; N.231-G.1/4; N.342-G.187/5; N.266-G.60/2; N.549-G.544/4; N.287-G.95/5; N.352-G.205/4; N.120-K.XXXIX/4; N.83-K.XXV/3; N.84-K.XXV/22; N.84-K.XXV/23; N.144-K.XLIX/3; N.148-K.h/8; N.151-K.LII/18; N.74-K.XXII/36; N.77-K.XXIII/19; N.32-K.IX/27; N.76-K.XXIII/6; N.72-K.XXII/19; N.91-K.XXIX/3; N.589-Mkt.67/1; N.210-Msd.X/11; N.225-Mrb.XVIII/5; N.174-Tk.I/36; N.181-Tk.III/2; N.188-Tk.IV/59; Y.10-D./3; Y.9-D./1; Y.564-G.464/1; Y.568-G.471/3; Y.563-G.462/5; Y.561-G.460/3; Y.334-G.84/4; Y.391-G.174/3; Y.393-G.176/7; Y.510-G.371/3; Y.513-G.376/2; Y.503-G.359/1; Y.567-G.469/2; Y.360-G.124/3; Y.503-G.359/4; Y.439-G.250/5; Y.577-G.486/3; Y.117-K.28/1; Y.120-K.29/1; Y.67-K.14/20; Y.81-K.18/39; Y.103-K.24/30; Y.108-K.25/27; Y.126-K.32/2; Y.17-K.1/2; Y.113-K.26/33; Y.118-K.28/21; Y.599-Mkt.7/12; Y.217-42.IV/2; Y.156-6.V/8; Y.172-9.VI/5; Y.173-10.II/4; Y.178-12.IV/1; Y.137-1.IV/4; Y.241/191; Y.256/141; Y.264/222; Y.270/279;

Kavs(Yay)burcu:H.187-G.131/3; N.455-G.378/1; Y.7-D./11; Y.12-D./14; Y.93-K.21/31; Y.92-K.21/20; Y.163-7.VI/4; Y.175-11.II/2; Y.263/209;

Kehkeşan(Samanyolu):B.214-G.212/4; B.6-K.1/17; B.5-K.1/2; B.B.9-K.2/18; H.440-G.98/4; H.147-G.53/1; H.21-K.6/32; H.64-K.22/20; N.299-G.117/2; N.15-K.III/13; N.113-K.XXXVII/15; N.167-K.LX/10; N.167-K.LX/9; N.189-Tk.IV/76; Y.116-K.27/24; Y.92-K.21/18; Y.125-K.31/2; Y.64-K.13/19.

Kemal:B.246-G.259/2; B.368-G.437/7; B.58-K.24/22; B.52-K.22/13; B.96-M.34/1; H.438-G.96/4; H.441-G.101/5; H.246-G.19/1; H.251-G.28/1; H.33-K.10/9; H.63-K.22/4; N.539-G.526/5; N.450-G.370/2; H.319-G.148/2; N.401-G.286/1; N.104-K.XXXIII/21; N.103-K.XXXIII/7; N.148-K.LI/9; N.94-K.XXIX/38; N.92-K.XXIX/15; N.77-K.XXIII/18; N.11-K.I/32; N.33-K.XII/9; N.56-K.XVI/37; N.52-K.XV/21; N.123-K.XXXIX/33; N.162-K.LVIII/3; N.213-Msd.XII/1; Y.11-D/2; Y.336-G.87/4; Y.337-G.90/1; Y.423-G.224/2; Y.440-G.253/1; Y.438-G.248/4; Y.375-G.149/2; Y.282-G.5/4; Y.424-G.225/2; Y.402-G.192/4; Y.344-G.100/3; Y.302-G.34/2; Y.483-G.323/5; Y.495-G.344/6; Y.493-G.342/5; Y.443-G.257/5; Y.316-G.57/1; Y.304-G.37/5; Y.62-K.12/42(DN); Y.20-K.1/45; Y.90-K.20/44; Y.86-K.19/49; Y.84-K.19/33; Y.84-K.19/30; Y.83-K.19/12; Y.80-K.18/28; Y.108-K.25/29; Y.78-K.18/1; Y.28-K.3/9; Y.222-K.46/9; Y.79-K.18/16; Y.79-K.18/12; Y.102-K.24/15; Y.100-K.23/34; Y.108-K.25/28; Y.103-K.24/23; Y.66-K.14/6; Y.115-K.27/10; Y.168-8.VI/5; Y.166-8.III/1; Y.159-6.IX/6; Y.158-6.IX/5; Y.270/283; Y.270/283; Y.239/167; Y.238/148.

Kevkeb(kevakib):Bkz.Yıldız.

Kıran:B.352-G.412/5; B.116-G.54/4; B.300-G.340/1; F.445-Msd.6/3; H.390-G.94/5; H.340-G.5/1; H.187-G.131/3; H.60-K.20/17; N.327-G.162/1; N.74-K.XXII/36; N.148-K.LI/9; N.66-K.XX/22; N.122-K.XXXIX/30; N.122-K.XXXIX/29; N.11-K.I/29; Y.467-G.299/1; Y.466-G.297/1; Y.441-G.254/3; Y.535-G.415/2; Y.92-K.21/20; Y.93-K.21/31(Dn); Y.116-K.27/15; Y.46-K.8/17; Y.95-K.22/25; Y.30-K.3/47; Y.83-K.19/12; Y.99-K.23/13; Y.103-K.24/30; Y.619-K.3/6; Y.161-7.III/7; Y.170-9.III/1; Y.170-9.III/3; Y.234/108; Y.622/1.

Kutb:F.107-K.XXXV/19; F.96-K.XXX/11; F.81-K.XXIII/9; F.57-K.XIV/15; F.58-K.XIV/32; F.90-K.XXVII/11; F.514-R.LVI/2; F.52-Tk. XII-V/6; N.121-K.XXXIX/14; N.69-K.XXI/24; N.44-K.XIII/25; N.143-K.XLVIII/23; N.126-K.XLI/1; N.185-Tk. IV/16; Y.377-G.153/2; Y.79-K.18/18; Y.579-Mkt.2/2; Y.220-45.I/1.

Kuyruklu Yıldız:Y.466-G.297/3; Y.425-G.227/5.

Mahv:H.168-G.93/3; H.108-G.23/4; H.431-G.81/2; H.311-G.26/2; H.38-K.12/23; N.372-G.238/3; N.57-K.XVII/6

Matla:B.201-G.191/2; B.152-G.112/2; B.465-G.581/4; B.399-G.484/1; B.355-G.418/1; B.326-G.376/3; B.135-G.85/1; B.498-G.8/1; B.8-K.II/5; B.15-K.3/27; B.22-K.6/29; B.69-K.28/3; H.440-G.99/3; H.441-G.101/4; H.409-G.38/5; H.27-K.8/6; H.37-K.12/6; N.472-G.405/5; N.537-G.522/3; N.356-G.211/2; N.72-K.XXII/11; N.136-K.XLV/11; N.142-K.XLVIII/2; N.110-K.XXXVI/4; N.48-K.XIV/20; N.114-K.XXXVII/29; N.11-K.I/30; N.12-K.II/9; N.12-K.II/10; N.195-Tc.VI/13; N.203-Tc.VIII/5; N.181-Tk.III/7; Y.14-D/1; Y.11-D/2; Y.300-G.31/4; Y.337-G.88/5; Y.436-G.245/5; Y.436-G.246/5; Y.441-G.253/4; Y.475-G.311/4; Y.501-G.356/5; Y.564-G.464/2; Y.20-K.1/36; Y.27-K.3/4; Y.29-K.3/27; Y.78-K.18/3; Y.104-K.24/36; Y.105-K.24/47; Y.109-K.25/33; Y.601-Mkt.11/1; Y.145-Msmt.3-IV/4; Y.163-7.VI/2; Y.173-10.I/4; Y.243/209.

Medar:F.359-G.CCXXXV/4; F.117-K.XL/29; F.31-K.VI/24; F.81-K.XXIII/14; F.16-K.I/32; F.40-K.IX/61; F.98-K.XXXI/24; F.115-K.XXXIX/27; F.50-K.XI/69; F.119-K.XLII/7; F.49-K.XI/52; F.58-K.XIV/35; F.111-K.XXXVII/21; F.478-Mkt.III/2; F.53-Tk.XII-VII/1;

Menzil:B.258-G.275/5; B.356-G.418/4; B.456-G.567/1; B.348-G.408/2; B.201-G.191/2; B.22-K.6/; B.96-Mh.34/1; F.94-K.XXIX/16; F.72-K.XIX/6; F.103-K.XXXIII/37; F.60-Tc.XV-IV/6; H.209-G.30/3; H.345-G.5/3; H.278-G.17/3; H.266-G.15/2; H.109-G.26/4;

H.179-G.113/5; H.64-K.22/15; H.32-K.9/16; H.82-Mrs.5/2; N.455-G.378/1; N.165-K.LIX/9; N.191-Tc.V/9; Y.524-G.396/2; Y.507-G.366/1; Y.387-G.168/1; Y.103-K.24/22; Y.103-K.24/25; Y.61-K.12/33; Y.141-2.IV/5; Y.160-7.II/4; Y.143-3.II/10; Y.246/23;

Mirrih(Behram,Belkis,Bercis):B.207-G.200/5; B.201-G.190/6; B.208-G.201/5; B.255-G.271/7; B.187-G.166/2; B.55-K.23/22; B.54-K.23/9; B.5-K.1/7; B.62-K.25/34; F.57-K.XIV/9; F.477-Mkt.I/1; H.5-K.1/8; H.66-K.23/20; H.55-K.18/5; H.57-K.19/7; N.15-K.III/17; N.100-K.XXXII/1; N.22-K.VI/2; N.22-K.VI/8; N.171-Tk.I/8; Y.466-G.297/1; Y.72-K.16/3;

Mizan(Terazi)burcu:B.165-G.132/5; B.255-G.272/2; B.52-K.22/19.

Muhak:N.150-K.LII/8.

Muhit:B.308-G.350/7; B.36-K.16/11; H.398-G.15/2; H.412-G.44/2; H.340-G.4/4; H.362-G.40/4; H.283-G.27/4;

Müneccim:F.232-G.CVIII/5; F.248-G.CXXIV/1; F.248-G.CXXIV/1; F.477-Mkt.I/1; H.341-G.7/3; H.431-G.82/2; N.524-G.499/3; N.106-K.XXXIV/17;

Müşteri:F.81-K.XXIII/12; H.187-G.131/3; H.124-G.4/4; H.133-G.23/4; H.138-G.32/2; H.149-G.55/4; H.157-G.70/4; H.120-G.3/3; H.242-G.11/7; H.261-G.5/5; H.63-K.22/12; N.522-G.495/3; N.244-G.22/2; N.136-G.XLV/10; N.103-K.XXXIII/8; N.121-K.XXXIX/10; N.108-K.XXXV/9; N.214-Msd.XII/14; N.185-Tk.IV/18; Y.432-G.239/1; Y.462-G.390/2; Y.103-K.24/22; Y.115-K.27/10; Y.47-K.8/25;

Nahs(idbar,kutsuz,nekbet,nuhuset,şum,gursuz,vaj-gûn,zebun):B.275-G.300/4; F.190-G.LXVI/3(AE1); F.355-G.CCXXXI/6; H.156-G.68/4; N.136-K.XLV/10; N.56-K.XVI/39; N.594-Mkt.82/2; N.213-Msd.XII/8; N.174-Tk.I/62; N.211-Tsd.XI/3; Y.471-G.305/3; Y.548-G.436/3; Y.170-9.III/3; Y.172-9.VI/5; Y.171-9.IV/6; Y.171-9.V/1; Y.171-9.V/5;

Nazar:B.226-G.231/1; B.465-G.581/6; B.295-G.333/5; B.139-G.92/1; B.442-G.546/4; B.124-G.68/1; B.120-G.60/4; B.48-K.21/15; B.5-K.1/9; B.97-Mh.35/1; H.413-G.45/4; H.266-G.16/6; H.140-G.36/1; H.342-G.10/5; H.366-G.47/1; H.235-G.19/5; H.403-G.25/1; H.342-G.9/1; H.429-G.77/4; H.119-G.1/2; H.109-G.25/6; H.159-G.74/6; H.194-G.1/9; H.175-G.106/5; H.170-G.97/3; H.162-G.80/2; H.318-G.40/2; H.402-G.23/4; H.66-K.23/19; H.50-K.16/21; H.12-K.3/12; H.6-K.1/12; H.83/8; H.83/7; N.124-K.XL/4; Y.585-G.501/5; Y.580-G.492/3(Dn); Y.567-G.470/2; Y.523-G.394/5; Y.466-G.297/2; Y.458-G.283/5; Y.448-G.266/2; Y.444-G.259/1; Y.435-G.245/1; Y.434-G.242/6; Y.409-G.202/4; Y.323-G.67/1; 372-G.143/6; Y.385-G.164/2; Y.95-K.22/25; Y.599-Mkt.7/4; Y.158-6.VII/5; Y.252/105; Y.245/16.

Nesr-i Tâ'ir: Y.125-K.31/5.

Noksan(eksik,kem,nakıs,za'f):B.208-G.202/1; B.61-K.25/25; F.268-G.CXLIV/3; F.145-G.XXI/5; F.43-K.X/26; F.33-K.VII/14; F.336-G.76/5; H.213-G.3/1; H.63-K.22/4; H.54-K.17/23; H.83/9; N.539-G.526/5; N.405-G.292/4; N.421-G.319/4; N.450-G.370/2; N.271-G.69/4; N.104-K.XXXIII/21; N.149-K.LI/10; N.45-K.XIII/38; N.94-K.XXIX/38; N.103-K.XXXIII/7; N.148-K.LI/9; N.136-K.XLV/13; N.87-K.XXVII/18; N.11-K.I/29; N.162-K.LVIII/3; N.131-K.XLIII/7; N.93-K.XXIX/626; N.93-K.XXIX/35; N.33-K.XII/9; N.34-K.XII/21; N.11-K.I/32; N.11-K.I/28; N.104-K.XXXIII/21; N.224-Mrb.XVII/10;

N.213-Msd.XII/1; N.204-Tc.VIII/17; Y.423-G.224/2; Y.331-G.79/2; Y.432-G.239/1; Y.491-G.338/1; Y.535-G.415/2; Y.427-G.232/3; Y.423-G.224/2; Y.86-K.19/52; Y.131-K.34/16;

Rasad:B.93-Mh.32/4; H.90/6;

Reml:Y.102-K.24/18;

Remmal:B.52-K.22/10; H.195-G.3/4; H.240-G.6/2; H.230-G.9/1;

Sa'd(ferhunde,ferruh,firuz,kutlu,mübarek,saadet,said,uğurlu,

yümn):B.298-G.336/7; B.122-G.63/5; B.147-G.104/1; B.464-G.579/3; B.285-G.318/3; B.320-G.366/5; B.193-G.177/1; B.167-G.135/2; B.158-G.120/8; B.198-G.185/5; B.187-G.167/1; B.183-G.160/4; B.184-G.161/3; B.158-G.120/8; B.142-G.96/1; B.437-G.539/5; B.256-G.272/9; B.273-G.298/1; B.496-G.4/6; B.213-G.209/3; B.126-G.69/9; B.298-G.336/7; B.408-G.496/5; B.411-G.501/4; B.437-G.539/6; B.437-G.539/8; B.444-G.548/4; B.139-G.92/5; B.339-G.394/6; B.447-G.552/6; B.18-K.5/9; B.17-K.5/2; B.17-K.5/1; B.17-K.4/18; B.16-K.4/8; B.9-K.2/9; B.7-K.1/37; B.6-K.1/12; B.28-K.9/10; B.53-K.22/29; B.36-K.16/17; B.58-K.24/16; B.44-K.20/6; B.478-K.Kt.606; B.93-Mh.32/1; B.491-Th.1/3; B.87-Tc.31/3; B.81-Tk.30/8; B.80-Tk.29/65; F.36-K.VIII/27; H.263-G.9/2; H.425-G.70/1; H.237-G.1/5; H.254-G.34/3; H.402-G.24/1; H.141-G.39/5; H.201-G.14/3; H.190-G.136/2; H.175-G.107/2; H.162-G.80/1; H.259-G.1/1; H.233-G.14/2; H.312-G.28/4; H.320-G.44/5; H.320-G.44/5; H.365-G.45/2; H.342-G.10/5; H.342-G.9/1; H.340-G.5/1; H.403-G.25/1; H.402-G.24/1; H.396-G.12/3; H.365-G.45/2; H.342-G.10/5; H.342-G.9/1; H.340-G.5/1; H.403-G.25/1; H.402-G.2/1; H.396-G.12/3; H.383-G.80/5; H.370-G.67/4; H.375-G.65/1(Dn); H.31-K.9/7; H.10-K.2/12; H.51-K.16/25; H.47-K.15/8; H.43-K.14/3; H.42-K.13/16; H.39-K.12/27; H.49-K.16/1; H.64-K.22/28; H.63-K.22/5; H.63-K.22/1; H.61-K.21/10; H.57-K.19/3; H.55-K.18/8; H.54-K.17/22; H.81-Mrs.3/6; H.80-Mrs.1/3; H.80-Mrs.1/2; H.82-Mrs.5/1; H.86-Th./1; H.94/21; H.89/2; N.546-G.539/5; N.546-G.539/4; N.525-G.501/5; N.239-G.14/6; N.371-G.237/1; N.257-G.45/3; N.239-G.14/7; N.258-G.47/1; N.246-G.26/3; N.122-K.XXXIX/29; N.109-K.XXXV/14; N.107-K.XXXIV/28; N.105-K.XXXIV/7; N.136-K.XLV/10; N.25-K.VIII/6; N.68-K.XXI/3; N.69-K.XXI/20; N.121-K.XXXIX/11; N.100-K.XXXII/2; N.107-K.XXXIV/28; N.109-K.XXXV/23; N.25-K.VIII/10; N.25-K.VIII/9; N.25-K.VIII/8; N.25-K.VIII/7; N.25-K.VIII/6; N.25-K.VIII/5; N.25-K.VIII/4; N.25-K.VIII/1; N.69-K.XXI/20; N.165-K.LIX/5; N.160-K.LVII/5; N.152-K.LIII/8; N.152-K.LIII/1; N.146-K.L/2; N.110-K.XXXVI/6; N.109-K.XXXV/23; N.109-K.XXXV/21; N.105-K.XXXIV/7; N.142-K.XLVIII/7(Dn); N.142-K.XLVIII/3; N.135-K.XLV/6; N.132-K.XLIII/15; N.127-K.XLI/20; N.166-K.LIX/13; N.166-K.LIX/12; N.122-K.XXXIX/29; N.68-K.XXI/2; N.56-K.XVI/40; N.102-K.XXXII/34; N.92-K.XXXIX/15; N.123-K.XXXIX/35; N.12-K.II/10; N.115-K.XXXVII/39; N.69-K.XXI/20; N.115-K.XXXVII/38; N.115-K.XXXVII/39; N.102-K.XXXII/27; N.100-K.XXXII/2; N.126-K.XLI/8; N.111-K.XXXVI/14; N.593-Mkt.79/2; N.593-Mkt.77/2; N.586-Mkt.57/1; N.566-Mkt.1/10; N.186-Tk.IV/30; N.188-Tk.IV/61; N.211-Tsd.XI/3; Y.7-D/9; Y.4-D/2; Y.4-D/3; Y.565-G.465/5; Y.551-G.441/3; Y.310-G.47/2; Y.566-G.467/6; Y.310-G.47/2; Y.427-G.231/2; Y.320-G.62/5; Y.310-G.47/2; Y.518-G.383/4; Y.462-G.290/2; Y.457-G.282/2; Y.448-G.265/2; Y.440-G.252/4; Y.346-G.103/4; Y.236-G.87/5; Y.324-G.69/2; Y.510-G.371/2; Y.533-G.412/4; Y.121-K.29/13; Y.117-K.28/5; Y.116-K.27/15; Y.105-K.24/51; Y.104-K.24/42; Y.103-K.24/24; Y.103-K.2/23; Y.102-K.24/12; Y.90-K.20/51; Y.84-K.19/30; Y.620-K.6/2; Y.73-K.16/25; Y.39-K.6/6; Y.36-K.5/29; Y.31-K.4/8; Y.29-K.3/31; Y.30-K.3/47; Y.31-K.3/51; Y.39-K.6/17; Y.121-K.29/13; Y.55-K.10/41; Y.620-K.3/10; Y.619-K.3/6; Y.79-K.18/19; Y.67-K.14/20; Y.620-K.3/12; Y.102-K.24/17; Y.89-K.20/34; Y.66-K.14/4; Y.51-K.9/47; Y.123-K.30/7; Y.102-K.24/12; Y.79-K.18/19; Y.622-K.24; Y.174-10.IV/5; Y.167-8.IV/4; Y.166-8.III/6; Y.159-6.IX/8; Y.166-8.III/5; Y.143-3.I/11; Y.221-46/2; Y.171-9.V/5; Y.217-42.VII/1; Y.164-7.VII/8; Y.158-6.IX/3; Y.138-V/2; Y.252/104; Y.243/211; Y.240/173; Y.238/151; Y.237/145; Y.228/15; Y.234/108.

K.6/6; Y.36-K.5/29; Y.31-K.4/8; Y.29-K.3/31; Y.30-K.3/47; Y.31-K.3/51; Y.39-K.6/17; Y.121-K.29/13; Y.55-K.10/41; Y.620-K.3/10; Y.619-K.3/6; Y.79-K.18/19; Y.67-K.14/20; Y.620-K.3/12; Y.102-K.24/17; Y.89-K.20/34; Y.66-K.14/4; Y.51-K.9/47; Y.123-K.30/7; Y.102-K.24/12; Y.79-K.18/19; Y.622-K.24; Y.174-10.IV/5; Y.167-8.IV/4; Y.166-8.III/6; Y.159-6.IX/8; Y.166-8.III/5; Y.143-3.I/11; Y.221-46/2; Y.171-9.V/5; Y.217-42.VII/1; Y.164-7.VII/8; Y.158-6.IX/3; Y.138-V/2; Y.252/104; Y.243/211; Y.240/173; Y.238/151; Y.237/145; Y.228/15; Y.234/108.

Sahib-kıran : B.167-G.134/6; B.175-G.146/9; Y.163-G.129/5; B.347-G.406/5; B.213-G.209/4; B.27-K.9/5; B.80-Tk.29/58; F.97-K.XXXI/8; N.186-Tk.IV/33; Y.8-D/1; Y.5-D/2; Y.9-K.23/1; Y.59-K.12/16; Y.73-K.16/19; Y.33-K.4/25; Y.25-K.2/20; Y.29-K.3/25; Y.187-17.IV/3; Y.181-14.I/2; Y.153-6.I/8; Y.176-11.V/1; Y.188-18.I/5; Y.189-18.VII/5; Y.274/329; Y.247/40.

Seretan(harçeng,yengeç) burcu:H.24-K.7/14; Y.96-K.22/27.

Serv(oğlak) burcu:H.53-K.17/2; Y.18-K.1/18.

Simak:N.190-Tk.IV/78.

Süha:F.129-G.V/2; F.18-K.I/59; N.154-K.LIV/6.

Süheyl:F.261-G.CXXXVII/2; H.413-G.46/3; N.167-K.LX/7.

Sünbüle(başak)burcu:B.143-G.97/2; B.65-K.26/21; H.102-G.11/2; H.101-G.10/3; H.364-G.44/4.

Süreyya(pervin,ülker):B.169-G.138/4; B.167-G.135/5; B.231-G.238/4; B.306-G.347/4; B.351-G.412/2; B.352-G.412/3; B.352-G.412/4; B.351-G.412/1; B.352-G.412/5; B.500-G.10/6; B.14-K.3/24; B.23-K.7/14; B.52-K.22/19; B.16-K.4/9; B.58-K.24/18; F.402-G.CCLXXVIII/6; F.121-K.XLII/29; F.121-K.XLII/30; H.441-G.101/5; H.271-G.3/2; H.372-G.57/7; H.236-G.20/3; H.327-G.59/3; H.305-G.14/5; H.374-G.62/6; H.316-G.36/4; H.409-G.38/5; H.198-G.9/1; H.170-G.96/2; H.261-G.5/5; H.183-G.122/3; H.106-G.19/3; H.211-G.1/4; H.232-G.1261; H.236-G.20/3; H.261-G.5/5; H.97-G.2/4; H.391-G.2/4; H.64-K.22/15; H.24-K.7/23; h.73-Mrb.5/2; H.90/3; N.251-G.35/3; N.371-G.236/4; N.237-G.11/4; N.554-G.552/4; N.96-K.XXX/12; N.12-K.II/3; N.162-K.LVIII/1; N.15-K.III/13; N.81-K.XXIV/15; Y.553-G.446/1; Y.541-G.425/1; Y.559-G.455/4; Y.462-G.289/4; Y.449-G.267/4; Y.565-G.466/4; Y.397-G.184/5; Y.385-G.164/7; Y.414-G.210/5; Y.359-G.122/2; Y.467-G.299/1; Y.56-K.11/3; Y.84-K.19/33; Y.34-K.4/40; Y.150-Tc.5.I/1; Y.265/218.

Şafak:B.312-G.355/4; B.228-G.233/3; B.109-G.42/6; B.139-G.91/5; B.239-G.249/5; B.330-G.381/5; B.447-G.553/1; B.48-K.21/4; B.54-K.23/3; B.48-K.21/8; B.24-K.7/23; B.67-K.27/1; F.285-G.CLXI/6(AE3); F.147-G.XXIII/3; F.306-G.CLXXXII/2; F.118-K.XLI/7; F.57-K.XIV/10; H.317-G.38/1; H.435-G.90/3; H.333-G.71/1; H.311-G.26/5; H.223-G.1/5; H.342-G.9/4; H.313-G.30/3; H.180-G.117/2; H.363-G.41/2; H.187-G.130/3; H.336-G.78/2; H.318-G.41/1; H.182-G.120/1; H.301-G.7/1; H.373-G.59/5; H.435-G.90/2; H.229-G.8/1; H.230-G.8/8; H.126-G.7/3; H.160-G.76/3; H.418-G.55/2; H.101-G.10/1; H.401-G.22/2; H.347-G.9/3; H.312-G.29/4; H.241-G.8/1; H.214-G.4/2; H.184-G.124/2; H.12-G.13/4; H.176-G.109/4; H.27-K.8/5; H.53-K.17/2; H.59-K.20/10; H.23-K.7/5; H.82-Mrs.5/3; N.528-G.506/2; N.334-G.174/4(Dn); N.405-G.292/4; N.122-K.XXXIX/26; N.9-K.I/2; N.133-K.XLIV/7; N.43-K.XIII/16; N.53-K.XVI/3;

N.144-K.XLIX/1; N.15-K.III/11; N.91-K.XXIX/1; N.54-K.XVI/13; N.10-K.I/21; N.124-K.XL/5; N.144-K.XLIX/7; N.91-K.XXIX/2; N.103-K.XXXIII/6; N.30-K.XI/1; N.9-K.I/1; N.182-Tk.III/20; N.171-Tk.I/8; Y.580-G.492/5; Y.562-G.461/5; Y.533-G.411/4; Y.433-G.241/1; Y.77-K.17/24; Y.144-Msmt.3-III/5; Y.271/294.

Şeref:B.109-G.42/4; B.184-G.161/1; B.285-G.318/4; B.39-K.18/13; B.15-K.3/27; B.51-K.21/47; F.273-G.CXLIX/7; F.30-K.VI/19; F.19-K.I/70; 120-K.XLII/17; F.455-Mkt.2/3; H.217-G.1/1; H.162-G.80/1; H.187-G.131/3; H.323-G.49/8; H.63-K.22/4; H.53-K.17/5; H.49-K.16/4; H.32-K.9/16; H.44-K.14/24; H.11-K.3/3; H.63-K.22/12; H.33-K.10/2; H.93/2; N.232-G.2/5; N.537-G.522/2; N.165-K.LIX/9; N.25-K.VIII/6; N.103-K.XXXIII/8; N.566-Mkt.1/10; Y.12-D/1; Y.535-G.415/2; Y.522-G.392/3; Y.440-G.252/4; Y.103-K.24/24; Y.103-K.24/21; Y.79-K.18/20; Y.61-K.12/36; Y.59-K.12/16(Dn); Y.28-K.3/9; Y.19-K.1/28; Y.93-K.21/31; Y.155-6.IV/6; Y.252/104.

Şihab:B.123-G.66/2; B.378-G.452/2; B.339-G.395/4; B.6-K.1/22; B.5-K.1/3; B.54-K.23/8; B.15-K.3/25; H.354-G.23/4; H.341-G.7/3; H.191-G.138/3; H.25-K.7/29; N.243-G.20/3; N.520-G.492/2; N.76-K.XXIII/3; N.106-K.XXXIV/8; N.43-K.XIII/14; N.86-K.XXVII/6; Y.295-G.24/5; Y.391-G.173/6; Y.77-K.17/24; Y.102-K.24/16; Y.153-6.I/4.

Şimşek(berk):B.108-G.40/4; B.152-G.112/1; B.211-G.207/8; B.286-G.320/3; B.203-G.193/3; B.330-G.382/5; B.24-K.7/24; F.158-G.XXXIV/6; F.252-G.CXXVIII/5; F.286-G.CLXII/5; F.189-G.LXV/2; F.143-G.XIX/5; F.221-G.XCVII/1; F.155-G.XXXI/7; F.159-G.XXXV/5; F.238-G.CXIV/4; F.211-G.LXXXVII/3; F.424-G.CCC/5; F.153-G.XXIX/2; F.218-G.XCIV/2; F.173-G.XLIX/7; F.211-G.LXXXVII/5; F.98-K.XXXI/21; F.58-K.XIV/21; F.67-K.XVII/; F.468-Mrb.1/1; H.208-G.28/4; H.418-G.56/2; H.100-G.6/5(Dn); H.257-G.41/3; H.391-G.2/4; H.110-G.1/1(Dn); H.244-G.15/5; N.429-G.333/2; N.473-G.408/5; N.53-K.XVI/9; Y.473-G.309/2; Y.585-G.500/4; Y.26-K.2/37; Y.112-K.26/21; Y.76-K.17/10; Y.144-Msmt.3.III/4; Y.157-6.VIII/1; Y.175-11.II/2; Y.157-6.VII/5; Y.227/9.

Ukde:B.33-K.14/5; B.50-K.21/33; F.120-K.XLII/27; F.119-K.XLII/6; F.115-R.LX/1; H.240-G.6/2; H.195-G.3/4; N.47-K.XIV/8; N.10-K.I/22; N.105-K.XXXIV/3.

Utariğ(tır):B.14-K.3/23; F.81-K.XXIII/20; H.409-G.38/5; H.24-K.7/21; H.59-K.20/8; H.28-K.8/15; N.11-K.I/35; N.10-K.I/11; N.145-K.XLIX/21; N.31-K.XI/13; N.145-K.XLIX/15; N.143-K.XLVIII/22; N.11-K.I/36; Y.365-G.131/3; Y.93-K.21/31(Dn); Y.116-K.27/15; Y.93-K.21/32; Y.102-K.24/16; Y.93-K.21/29; Y.92-K.21/16; Y.92-K.21/20; Y.93-K.21/31; Y.94-K.22/3; Y.157-6.VII/3; Y.261/193.

Vebal:B.460-G.573/3; B.52-K.22/19; F.295-G.CLXXI/5(D); F.326-G.CCII/1; H.251-G.28/5; Y.97-K.22/51; Y.165-8.I/2.

Yıldırım(saika):B.403-G.489/4; B.12-K.II/53; F.147-G.XXIII/7; H.211-G.1/4; H.321-G.47/3; H.313-G.30/3; H.366-G.47/2; H.74-Th.3/3; N.53-K.XVI/9; N.174-Tk.I/43.

Yıldız(ahter,encüm,ılduz,kevakıb,kevkeb,necm,nücüm,sitare):B.308-G.350/1; B.187-G.166/2; B.395-G.479/3; B.405-G.492/1; B.275-G.300/2; B.263-G.281/4; B.328-G.379/3; B.239-G.249/5; B.465-G.581/2; B.438-G.540/2; B.112-G.48/3; B.116-G.54/4; B.117-G.56/4; B.136-G.86/2; B.139-G.91/1; B.123-G.66/2; B.139-G.92/2; B.442-G.546/4; B.260-G.278/7; B.284-G.315/3; B.294-G.331/2; B.208-G.202/3; B.295-G.333/5; B.268-G.290/3; B.372-G.443/3; B.365-G.433/2; B.459-G.572/2; B.377-G.452/1; B.465-G.581/4; B.277-G.304/4; B.323-G.371/3; B.131-G.77/5; B.464-G.579/3; B.368-G.438/1; B.139-G.91/2; B.139-G.92/5; B.139-G.92/4; B.139-G.92/3;

B.139-G.92/2; B.139-G.92/1; B.139-G.91/5; B.139-G.91/4; B.139-G.91/3; B.393-G.475/4; B.402-G.488/9; B.158-G.120/8; B.206-G.198/1; B.174-G.145/4; B.183-G.160/5; B.189-G.169/4; B.202-G.192/9; B.170-G.139/6; B.173-G.144/2; B.58-K.24/16; B.48-K.21/2; B.67-K.27/18; B.67-K.27/12; B.476-K.601; B.48-K.21/15; B.62-K.25/41; B.45-K.20/23; B.47-K.21/1; B.41-K.19/18; B.60-K.25/12; B.45-K.20/22; B.32-K.13/13; B.50-K.21/31; B.54-K.23/8; B.10-K.2/31; B.5-K.1/1; B.19-K.5/23; B.16-K.4/12; B.58-K.24/18; B.17-K.5/6; B.5-K.1/2; B.20-K.5/37; B.12-K.2/59; B.30-K.2/9; B.14-K.3/24; B.9-K.2/18; B.52-K.22/19; B.76-Tk.29/18; B.84-Tk.30/37; B.87-Tc.31/1; F.228-G.CIV/5; F.392-G.CCLXVIII/3; F.423-G.CCXCIX/1; F.351-G.CCXXVII/2; F.179-G.LV/2; F.175-G.LI/5; F.211-G.LXXXVII/3; F.190-G.LXVI/3(AE1); F.208-G.LXXXIV/3; F.326-G.CCII/1; F.138-G.XIV/7; F.332-G.CCVIII/4; F.351-G.CCXXVII/1; F.392-G.CCLXVIII/2; F.400-G.CCLXXVI/4; F.393-G.CCLXIX/3; F.131-G.VII/3(F1-Ü11); F.147-G.XXIII/2; F.148-G.XXIV/5; F.150-G.XXVI/5; F.147-G.XXIII/4; F.85-K.XXIV/41; F.64-K.XVI/4; F.47-K.XI/32; F.54-K.XIII/8; F.50-K.XI/70; F.16-K.I/22; F.49-K.XI/50; F.38-K.IX/14; F.33-K.VII/16; F.62-K.XV-Ix/1; F.73-K.XIX/34; F.117-K.XL/17; F.90-K.XXVII/20; F.455-Mh.2/3; F.496-Mkt.XLII/8(AE9,DTC4); F.482-Mkt.XIV/3; F.486-Mkt.XXIV/1; F.477-Mkt.I/3; F.505-R.XIX/2; F.59-Tc.XV-II/2; F.60-Tc.XV-IV/7; H.162-G.80/1; H.201-G.14/2; H.431-G.82/2; H.108-G.23/4; H.230-G.9/3; H.155-G.67/1; H.356-G.27/3; H.173-G.101/4; H.294-G.49/4; H.279-G.19/1; H.438-G.96/4; H.246-G.18/5; H.356-G.27/3; H.243-G.12/5; H.318-G.40/2; H.349-G.13/5; H.243-G.12/5; H.423-G.66/5; H.169-G.95/1; H.433-G.85/3; H.429-G.77/2; H.327-G.57/5; H.240-G.6/2; H.294-G.49/4; H.204-G.21/2; H.276-G.12/4; H.223-G.1/4; H.349-G.13/5; H.155-G.65/4; H.213-G.3/2; H.174-G.105/4; H.117-G.1/2; H.249-G.24/4(Dn); H.175-G.106/3; H.318-G.40/2; H.132-G.20/2; H.226-G.1/2; H.294-G.50/3; H.372-G.57/7; H.413-G.45/5; H.398-G.16/2; H.172-G.101/1; H.355-G.26/3; H.385-G.84/5; H.195-G.2/3; H.423-G.66/4; H.411-G.41/5; H.431-G.82/2; H.231-G.11/4; H.433-G.85/3; H.333-G.70/5; H.428-G.76/3; H.348-G.11/3; H.128-G.13/4; H.323-G.49/8; H.336-G.77/1; H.306-G.16/1; H.119-G.1/2; H.431-G.81/4; H.125-G.6/2; H.372-G.59/3; H.299-G.2/3; H.279-G.19/1; H.423-G.66/5; H.361-G.38/1; H.441-G.100/1; H.105-G.18/4; H.318-G.41/2; H.262-G.7/3; H.418-G.56/1; H.435-G.90/1; H.340-G.5/1; H.429-G.77/2; H.379-G.72/5; H.403-G.25/1; H.439-G.97/11; H.235-G.19/2; H.123-G.2/3; H.268-G.20/7; H.223-G.1/5; H.148-G.54/1(Dn); H.303-G.11/1; H.236-G.20/3; H.327-G.59/3; H.302-G.9/4; H.353-G.21/4; H.302-G.9/4; H.306-G.16/5; H.380-G.75/4; H.366-G.47/2; H.225-G.3/2; H.283-G.28/1; H.329-G.62/3; H.312-G.28/1; H.294-G.49/1; H.147-G.51/4; H.417-G.53/1; H.221-G.5/4; H.372-G.59/4; H.238-G.3/4; H.164-G.83/4; H.164-G.83/4; H.33-K.10/9; H.51-K.16/25; H.12-K.3/17; H.31-K.9/4; H.43-K.14/4; H.45-K.14/35; H.34-K.10/12; H.63-K.22/7; H.23-K.7/5; H.31-K.9/5; H.21-K.6/32; H.33-K.10/4; H.27-K.8/4; H.33-K.10/10; H.27-K.8/1; H.32-K.9/18; H.53-K.17/10; H.24-K.7/12; H.11-K.3/2; H.10-K.2/13; H.44-K.14/11; H.64-K.22/27; H.23-K.7/3; H.23-K.7/1; H.27-K.8/5; H.64-K.22/27; H.80-Mrs.1/5; H.73-Mrb.5/1; H.74-Th.3; H.304-13/3; H.90/5; H.93/2; N.546-G.539/4; N.503-G.461/4; N.343-G.190/1; N.511-G.477/4; N.372-G.238/2; N.371-G.236/4; N.327-G.162/1; N.502-G.460/2; N.566-G.467/2; N.275-G.76/5; N.537-G.523/2; N.498-G.453/3; N.358-G.215/1; N.464-G.393/5; N.415-G.308/5; N.372-G.238/3; N.513-G.480/4; N.444-G.359/4; N.327-G.162/4; N.255-G.41/2; N.258-G.46/5; N.284-G.91/2; N.360-G.218/3; N.467-G.398/1(Dn); N.277-G.79/5; N.563-G.462/7; N.543-G.533/4; N.382-G.256/4; N.418-G.314/5; N.299-G.117/2; N.386-G.261/2; N.379-G.249/5; N.312-G.137/3; N.405-G.293/3; N.399-G.283/2; N.476-G.414/1; N.395-G.277/4; N.296-G.112/1; N.285-G.92/5; N.500-G.456/4; N.283-G.89/4; N.444-G.359/3; N.107-K.XXXIV/28; N.166-K.LIX/12; N.69-K.XXI/20; N.56-K.XVI/40; N.43-K.XIII/10; N.69-K.XXI/25; N.76-K.XXIII/5; N.18-K.IV/19; N.43-K.XIII/12; N.15-K.III/12; N.45-K.XIII/48; N.36-K.XII/45; N.43-K.XIII/14; N.96-K.XXX/13; N.94-K.XXIX/44; N.55-K.XVI/30; N.94-K.XXIX/45; N.53-K.XVI/1; N.122-K.XXXIX/29; N.31-K.XI/23; N.167-K.LX/2; N.140-K.XLVII/9; N.593-Mkt.79/2; N.213-Msd.XII/4; N.581-Mkt.42/2; N.586-Mkt.57/1; N.190-Tk.IV/86; N.179-Tk.II/19; N.190-Tk.IV/77; N.188-Tk.IV/61; N.174-Tk.I/38; N.172-Tk.I/19; N.179-Tk.II/16; N.212-Tsd.XI/13; Y.295-G.24/5; Y.302-G.3/1; Y.579-G.490/5; Y.395-G.181/3; Y.345-G.102/3; Y.523-G.394/2; Y.425-G.227/1; Y.449-G.267/4; Y.580-G.491/2; Y.370-G.141/4(Dn); Y.375-G.149/2; Y.314-G.53/1; Y.426-G.229/2; Y.07-G.365/2; Y.346-G.103/4; Y.425-G.227/1; Y.323-G.67/1; Y.593-G.513/3; Y.325-G.70/5; Y.440-G.252/4;

Y.441-G.254/3; Y.305-G.40/1; Y.299-G.30/1; Y.341-G.95/3; Y.409-G.203/2; Y.291-G.18/2; Y.584-G.499/2; Y.262-G.127/1; Y.287-G.13/2; Y.522-G.392/3; Y.281-G.4/1; Y.370-G.140/3; Y.541-G.426/3; Y.501-G.356/2; Y.482-G.322/4; Y.393-G.177/3; Y.306-G.40/5; Y.561-G.460/3; Y.507-G.366/2; Y.404-G.195/5; Y.590-G.509/4; Y.464-G.294/2; Y.370-G.141/4(Dn); Y.539-G.422/4; Y.335-G.86/3; Y.500-G.353/2; Y.579-G.490/3; Y.341-G.95/3; Y.401-G.191/1; Y.415-G.212/1; Y.619-K.3/6; Y.32-K.4/17; Y.49-K.9/21; Y.30-K.3/47; Y.92-K.21/16; Y.59-K.12/16; Y.76-K.17/13; Y.39-K.6/17; Y.103-K.24/24(Dn); Y.103-K.24/30; Y.119-K.28/29; Y.103-K.24/21; Y.93-K.21/31; Y.102-K.24/18; Y.102-K.24/17; Y.104-K.24/33; Y.99-K.23/13; Y.95-K.22/12; Y.95-K.22/25; Y.103-K.24/20; Y.63-K.13/9; Y.46-K.8/17; Y.31-K.4/8; Y.64-K.13/2; Y.26-K.2/32; Y.102-K.24/14; Y.72-K.16/2; Y.48-K.9/3; Y.17-K.1/8; Y.47-K.8/29; Y.127-K.32/13; Y.87-K.20/10; Y.104-K.24/42; Y.99-K.23/12; Y.66-K.14/5; Y.17-K.1/1; Y.17-K.1/3; Y.56-K.11/3; Y.63-K.13/5; Y.123-K.30/9; Y.17-K.1/6; Y.89-K.20/27; Y.105-K.24/46; Y.98-K.23/6; Y.127-K.32/6; Y.63-K.13/8; Y.55-K.10/44; Y.77-K.17/24; Y.72-K.16/3; Y.68-K.14/22; Y.108-K.25/23; Y.102-K.24/15; Y.64-K.13/19; Y.37-K.5/40; Y.622-Kt.24; Y.158-6.VIII/7; Y.153-6.I/8; Y.219-44.II/2; Y.199-27.II/2; Y.153-6.I/2; Y.199-27.II/2; Y.198-26.I/1; Y.161-7.III/7; Y.170-9.III/3; Y.198-25.IV/1; Y.153-6.I/4; Y.166-8.III/2; Y.159-7.I/2; Y.141-2.IV/4; Y.142-3.I/5; Y.157-6.VI/7; Y.153-6.I/5; Y.156-6.V/8; Y.154-6.II/6; Y.152-6.I/1; Y.166-8.IV/2; Y.623-Msmt.7/4; Y.144-3.IV/2; Y.168-8.VI/4; Y.164-7.VI/6; Y.189-19.I/1; Y.211-37.II/1; Y.139-2.I/5; Y.158-6.VIII/4; Y.623-Msmt.6-1/2; Y.222-46/9; Y.230/47; Y.234/95; Y.266/245; Y.238/148; Y.235/110; Y.261/193; Y.238/149; Y.261/189; Y.254/123;

Zeval:B.244-G.256/3; B.378-G.453/2; B.368-G.438/1; H.184-G.125/2; H.412-G.44/3; H.169-G.95/2; H.32-K.9/15; H.34-K.10/12; H.12-K.3/12; N.239-G.14/6; N.109-K.XXXV/23; N.150-K.LII/8; N.77-K.XXIII/19; N.83-K.XXV/3; N.93-K.XXIX/26; N.204-Tc.VIII/17; Y.539-G.423/2; Y.421-G.221/3; Y.336-G.87/4; Y.316-G.57/1; Y.432-G.239/1; Y.486-G.330/1; Y.94-K.22/4; Y.90-K.20/51; Y.83-K.19/12; Y.80-K.18/32.

Zuhal(keyvan,giyvan):B.285-G.318/4; B.260-G.278/7; B.15-K.3/25; B.19-K.5/28; B.5-K.1/8; B.22-K.6/25; F.351-G.CCXXVII/2; F.81-K.XXIII/12; F.57-K.XIV/14; F.57-K.XIV/9; F.477-Mkt.I/1; H.209-G.30/3; H.28-K.8/15; H.63-K.22/12; H.48-K.15/20; N.249-G.31/4(Dn); N.330-G.166/2; N.123-K.XXXIX/33; N.117-K.XXXVIII/19; N.136-K.XLV/10; N.113-K.XXXVII/16; N.41-K.XII/98; N.74-K.XXII/35; N.171-Tk.I/8; N.196-Tc.VI/33; Y.515-G.379/2; Y.420-G.220/3; Y.287-G.13/2; Y.376-G.150/4; Y.435-G.245/1; Y.450-G.269/5; Y.505-G.363/1; Y.587-G.504/5; Y.517-G.382/4; Y.330-G.78/3; Y.32-K.4/9; Y.74-K.16/30; Y.74-K.16/34; Y.155-6.IV/1; Y.181-14.III/2.

Zühre(nahid,venüs):B.314-G.358/2; B.294-G.332/1; B.260-G.278/7; B.239-G.249/1; B.360-G.425/4; B.357-G.421/1; B.113-G.49/3; B.48-K.21/6; B.5-K.3/25; B.5-K.1/4; B.84-Tk.30/37; F.156-G.XXXII/3; F.88-K.XXVI/16; F.16-K.I/30; H.149-G.55/4; H.385-G.85/5; H.304-G.13/3; H.120-G.3/3; H.101-G.10/3; H.124-G.4/4; H.323-G.49/7; N.438-G.349/1; N.258-G.46/2; N.288-G.98/5; N.43-K.XIII/13; N.113-K.XXXVII/10; N.80-K.XXIV/11; N.53-K.XVI/5; Y.417-G.215/4; Y.67-K.14/14; Y.18-K.1/19; Y.103-K.24/22; Y.265/230.